

Stockholms Universitetsbibliotek

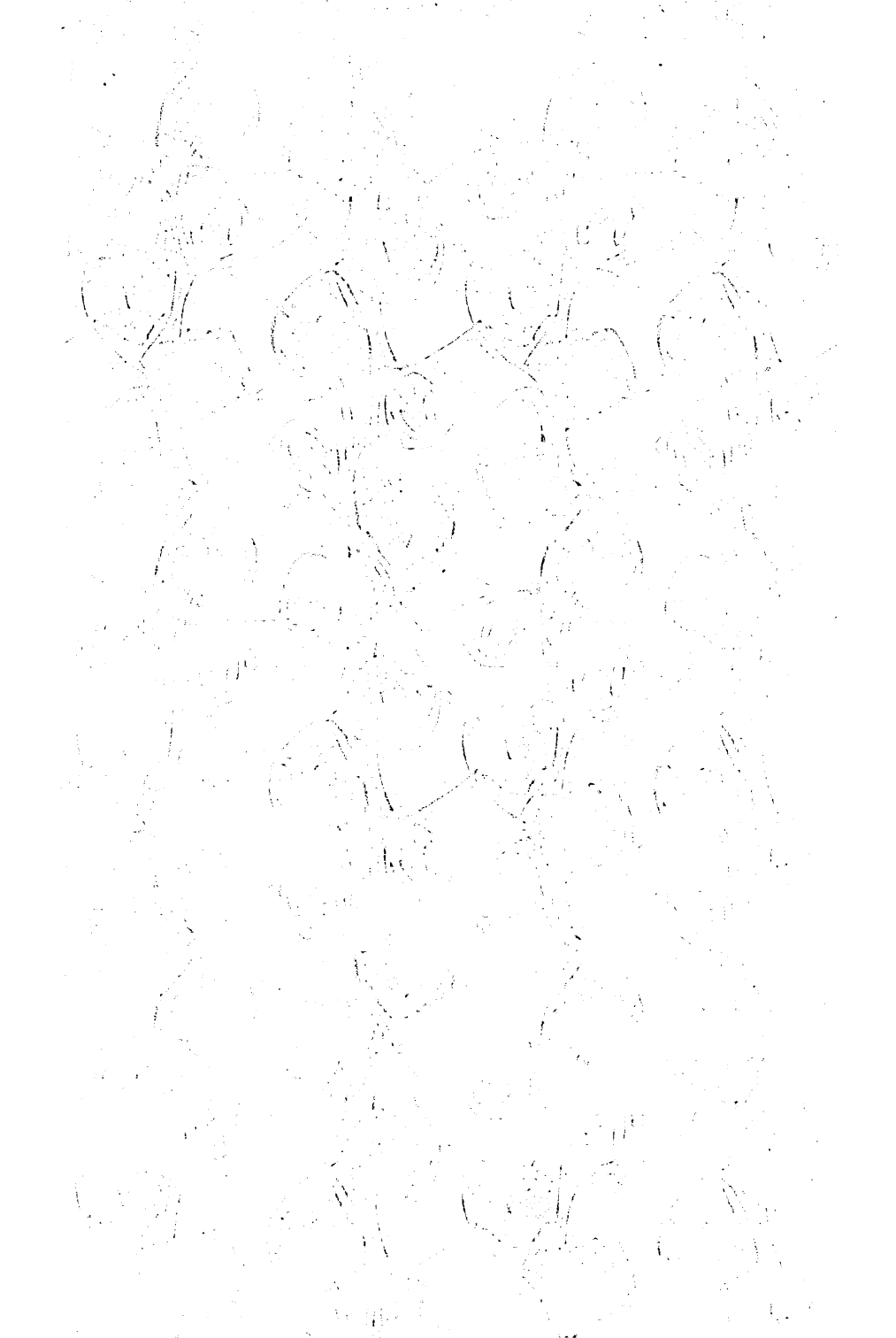
30001 010268225

Stockholms Högskolas

Juridiska Bibliotek

Utlåningsbiblioteket

Historia
Bearbetningar

VALDA SKRIFTER

AF

HANS JÄRTA

UTGIFNA

AF

H. FORSELL.

ANDRA DELEN.

STOCKHOLM, 1883.

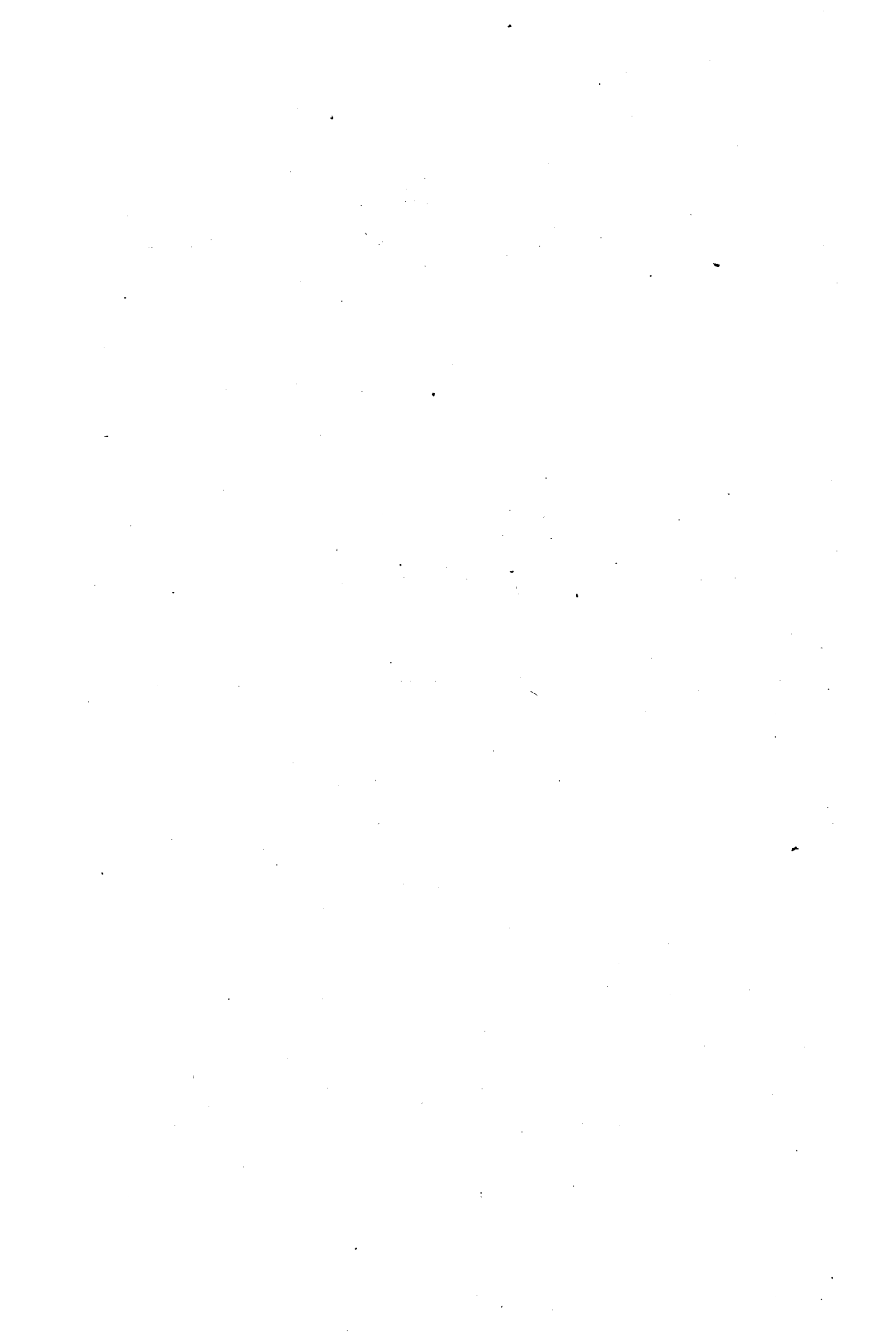
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

STOCKHOLM, 1883.

KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Andra delens innehåll.

	Sid.
<i>Vittra uppsatser, tal och äreminnen:</i>	
Öfver J. O. Wallins vitterhetsförsök, första bandet...	3.
Minne af G. J. Adlerbeth. Inträdestal i Sv. akademien den 29 November 1826	28.
Lefnadsteckning öfver Nils von Rosenstein.....	74.
Tal på Vetenskapsakademiens högtidsdag 1839.....	93.
Minne af riksrådet grefve Gustaf Cronhjelm.....	120.
<i>Uppsatser i politiska och sociala ämnen:</i>	
Om statistik.....	203.
Om allmänna undsättningsanstalter.....	229.
Svar på Allmänna Journalens anmärkningar.....	249.
Om Sveriges läroverk.....	427.
Om rätta förståndet och rätta användandet af 106 och 107 §§ i Sveriges regeringsform.....	564.
Om statskuldsystemet.....	574.
<i>Poetiska stycken:</i>	
Estetiska strålstoner. Första stjernsonatens metafysiska allegro.....	621.
Nord-skald-marsch:.....	623.
Ödlingsregler för min son.....	625.
Den vittra tarfligheten.....	629.
Sånger i Dalarne: Natur, minnen och hopp.....	632.
Redbarhet och svärmeri:	
I. Gåsen och lärkan.....	639.
II. Efemeren.....	641.
Den drömmande rosen.....	643.
Den metande gossen.....	646.

VITTRA UPPSATSER, TAL

OCH

ÄREMINNEN.

ÖFVER

J. O. WALLINS VITTERHETS-FÖRSÖK,

FÖRRA BANDET.

(UR TIDSKR. ODALMANNEN. FÖRSTA HÄFTET 1823.)

Dessa arbeten af ett ibland de skönaste snillen, som Sverige egt och ännu eger, hafva ett särskildt värde för den landsort, der den fräjdade skalden föddes och uppfostrades. Då inom denna ort en tidskrift nu utgifves, må den, utan ledning af någon främmande, vare sig fransk eller tysk, konstlära, söka att utreda hvad man i *Stjernhjelms* fosterbygd känner vid ljudet af *Wallins* sånger.

Vi finna dem vara *nationliga*, emedan de alla i mer eller mindre bestämda drag röja sin frändskap med Dalarnes natur och sitt ursprung ifrån dalkarlens anda. Deras nationlighet är dock icke en sådan, som löjligen och ofta vämjeligt härmar endast några yttre former af ett lands egenheter. Den är innerlig och i följd deraf otillgjord. Lika medvetslöst som vår elf afspeglar den en stor och skön naturs hela skaplynne; lika ledigt som vårt språk rör den sig omkring ett märkvärdigt folks åldriga sedetema.

Ibland det myckna, hvaröfver man nu för tiden talar och skrifver, merendels utan att rätt begripa det, är *nordiskheten*. Nog allmänt tror man den bestå i något rysligen vildt, vidunderligen groft, onaturligen kraftfullt; och, så vidt man icke finner detta i den nuvarande verlden, låter man sin inbillning jaga derefter i en dunkel forntid. Man vill göra sig jemnhög med sagans kämpar, och, då det ej

kan ske annorlunda, uppklifver man på styltor, särdeles lycklig om man har att dertill använda några bevarade runstafvar. De, som ifrigast yrka att endast det nordiska, sådant de föreställa sig det, eger något värde, hafva likväl sällan tagit del i nordens lif och derigenom förvärfvat sig nordmannens lynne. För detta allvarliga lynne är ingenting mera vidrigt än fjäskens äflan att utmärka sig, ingenting förhatligare än charlatanens gyckel med det stora och heliga.

Dessa anmärkningar, hvilkas utveckling rummet här ej medgifver, hafva för ingen del till syftemål att förolämpa de berömliga män, som med ärlig afsigt och med förståndigt nit bemödat sig att ibland oss upplifva våra närmare ärofulla förfäders aktning för den nordiska forn-åldern; ty annat är att lära känna och värdera det ursprungliga stora, för att kunna ingjuta det ännu lefvande deraf uti sitt och i nationens lif, och annat att blott i götisk drägt förkläda sin moderna ringhet. Det är icke heller vår mening, att skalden och den bildande konstnären ej må behandla ämnen från kämparnes tid; ty också vi hafva läst *Frithiof*. Vi vilja endast, för att förklara vårt begrepp om nationlighet, säga, att det äfven finnes något nordiskt, hvilket i alla afseenden är oss närmare, än det som måste uppletas i sagorna, samt att allt sådant, äldre eller yngre, som skall bära frukt i en framtid, måste inom hvad skal som helst hafva en frisk och groende kärna. Med tommä myter, hvilkas inre väsende tidens mask bortfrätt, må barn leka och taskspelare öfva sin konst. Ur dem, huru omsorgsfullt de ock af välmenande odlare utsås, uppspirar ej mera någon Yggdrasil åt våra efterkommande.¹

¹ Vår protest emot det götiska modprålet ställa vi under beskydd af de *Betraktelser i afseende på de nordiska myternas användande i skön konst*, som läsas i sjunde häftet af Iduna. Genom denna snillrika och mästerligen utförda afhandling har herr professor *Geijer* förvärfvat sig en ny rätt till aktning af hvar och en, som framför nordiska kostymer älskar den nordiska allvarligheten.

Hvarje nation, äfven den mest förderfvade, har något ädelt, och detta lefver renast i dess uppväxande slägte. Sällan träffar man en yngling, som icke vill det rätta, som icke är varm för det sköna och goda. Men den unga, oroliga förmågan känner sig ännu icke sjelf. Hon antager lätt en öfverspänning, som ej kan underhållas, och som, när den återfaller, lemnar efter sig slapphet. Jätten i sin första inbillning blir oftast uti verkligheten dverg, då den, som utan öfverdrift upparbetar sina krafter, småningom utbildar dem till mannastyrka. Vi anse därför en yttre forngötiskhet icke vara det mål, dit ungdomens hug må ledas; åtminstone icke så ensidigt fortdrivas, att man springer förbi det stora, som mera bestämdt och fattligt uppenbarat sig i yngre tider, och som ännu kan åter uppstå till lif i en annan verld än diktens. Uti de nuvarande svenska människobenen fäster sig sannerligen icke den kraft, som man kallat lejonmärg; men deras förmjuknande och slutliga upplösning af den allt mer och mer kringgripande engelska sjukan kan dock förekommas genom daglig rörelse i den rena nordiska luften. Dertill manar den sångare, hvilken i angenäma toner, som bygdens barn igenkänna, sjunger Sveriges sköna natur och de dygder, dem svenska hjertan utan något antiqvariskt studium ännu förstå och äfven i den obemärkta dældens lugn öfva.

En sådan sångare är doktor *Wallin*. Det torde väl hända, att en eller annan ifrig nordvän, uppfödd på någon slättbygd, öfver hvars platthet ett naket gråberg lyfter sig såsom fjäll, eller i någon stad, der vattenfallen forsa utur takrännorna, finner denna skaldens sänger icke vara nog kraftfulla, emedan de ej ega klippans skroflighet, icke nog dånande, emedan de ej från höjden af en uppstaplad konstställning nedbrusa i lodrät sänkning på öron, spända att förvånas. Men en verklig och bildad nordman igenkänner i hans målningar den nordiska dældens friska, rörliga lif; i hans verslopp den från fjället flödande strömmen, som ömsom störtar sig utför bergen och ömsom flyter lugn genom ängarna; i hans grundtoner detta allvar,

denna samlade kraft, denna vördnad för Gud och dygd, denna kärlek till konung och fädernesland, denna en mäktig inbillnings hofsamhet och en liflig känslas sans, som alltid utmärkt och ännu utmärka det oförfalskade svenska lynnet.

Lyrisk är Dalarnes natur, och lyriska äro i allmänhet dessa sånger af en Dalarnes son, hos hvilken den poetiska andan tidigt vaknade. En yngling, som uppväxer i våra bygder, skönjer ej, spridda öfver ett vidsträckt fält, äldriga majestätliga slott och tornkrönta städer och präktiga grifter, som förvara hjeltars stoft, och långa rader af höga lindar, der dessa hjeltar, hvilande från sina bragder, sutto och talade om fältslagen. Ingen åskådning af sådana kvarstående forntidsverk öppnar hans sinne för den episka känslan, för de djupa och lugna betraktelser öfver det förgångna, dem epopén, återkallande en hjelteålders hela lif, skall framställa. Men icke heller nedtrycker någon alltför märkbar olikhet i samhällsförmåner detta unga sinnes liflighet eller retar det att i öfverdåd utmärka sin frihet. Det ser med ostörd fröjd skapelsens rikedom och skönhet leka framför sig under en mängd af olika föreställningar, som skifta med årstiderna och äfven med dygnets timmar. Det hör en sång, en ständigt omvexlande naturens sång, hvilken uttrycker det nordiska lifvets ljufvaste melodier. Klara som solens ljus i nordens sommar, bestämda som de mångfaldiga deraf bestrålade föremålen, uppfattas de af harmoniens vän, och när han, såsom doktor *Wallin*, eger förmåga att dem återljuda, blir också *hans* sång rikt skiftande, men alltid redig och skär.

Huru de första intrycken af naturen och samhällsskicket bestämma det rådande lynnet i skalders verk, skulle vi med många exempel, äfven ur vår litteratur, kunna ådagalägga. Om *Homer* varit född i de skottska högländerna och uppvuxit ibland *Fingals* kämpar, hade han säkerligen antagit *Ossians* dystra tonart, hade också han diktat de öfverjordiska väsenden till slagna hjeltars vålnader, sväfvande såsom moln öfver klipporna, och icke

till idealiserade menniskor, nedstigande ifrån Olympen att deltaga i menckliga värff samt i menckliga njutningar och äfven svagheter. Hvarje skald och i allmänhet hvarje konstnär, som icke tillhör den stora skocken af *imitatorum servum pecus*, är en son af sin tid och af sitt land — i det vidsträckta Sverige, äfven af sin särskilda födelsebygd. Den allmänna kulturen utplånar väl många af den första bildningens drag, men de djupare kvarblifva. Uttrycka icke *Wallins* sänger och *Fahlcrantz'* taflor något gemensamt *eget*, några gemensamma ingifvelser, emottagna i den ort, der de begge uppvuxit? Återstråla de icke samma nordiska natur? Hon är dock icke mera vild, utan odlad. Heden har blifvit förvandlad till ett fält, der säden och blommorna utträngt ljungen; öfver det genomgrafda och plöjda kärret hvila icke längre formlösa dimmor. I ett rent ljus framstå de sköna föremålen under en rik, men mildt sammangjuten färgglans och med rediga konturer. Sådana stå ock de begge konstnärernas ursprungliga tankar och känslor uppenbarade i deras till det yttre så skiljaktiga verk. Och står icke, fastän under en gröfre språkklädnad, samma innerliga, okonstlade nationlighet afbildad i den gamle *Stjernhjelm's* dikter?

Men — torde en läsare af doktor *Wallins* skaldestycken anmärka — de föreställa icke heller det ännu verkliga i Norden; de afskiljra icke vissa bestämda taflor, hvarken af dess natur eller af dess sedliga lif. Vi kunna ej, utan att fördjupa oss i en vidlyftig utredning, upptaga detta inkast till närmare pröfning. Men vi må i allmänhet förklara, att vi ej anse den fria konsten för en kopieringsmaskin, som till hvarje drag aftrycker särskilda blad, på hvilka en gifven natur eller ett individuelt folksinne tecknat sin anda. Det är blott denna anda, som den nationlige konstnären uppfattar, och som han åter framställer uti en ny idealiserad skapelse, icke slafviskt härmande den verkliga, men öfverensstämmande med den. Detta gäller i synnerhet om den lyriske skalden. Hans uttryck är sång, och sången framkallar icke stela bilder, utan rörliga känslor.

När dessas dallringar harmoniera med dem, som ett lands natur uppväcker, när de finna återklang i det folks bröst, för hvilket skalden sjunger, då är ock denne sångare en nationlig.

Likasom allt annat har den europeiska vitterheten undergått en omskapning, som äfven sträckt sig till den svenska. Det var en tid af lugn och njutning, af ostörd gemenskap emellan nationerna, och derigenom af ett verldsborgerligt lif, då de skönare snillena förnämligast sträfvade att afbilda den allmänna kulturens behag, då de mera sökte att vara angenäma och smakfullt prydliga än dristiga och kraftyttrande. En annan tid, stormig och olycksdiger, kom; och de starkare af det unga släktet kände sig utmanade af ödet till envig, de vekare dömda att lida och att vemodigt klaga. Då uppkom en ny vitterhet, hvars idkare antingen nedstego i den djupa forntiden för att derifrån upphemta de förgångna kämpars kraft eller, ensliga, dystra och skygga för det verkliga lifvet, irrade i aningens och trånadens tomma rymder. Sverige var likväl icke ett land, der denna vitterhet kunde födas. En föga betänksam härmningslust öfverflyttade henne från det härjade och förtryckta Tyskland till det i jemförelse med andra riken lyckliga, å nyo frigjorda Sverige, ifrån en nation, hvars högre förmögenheter uppenbara sig mera i spekulation än i handling, till en, som älskar att med friskt sinne lefva och verka. Hon stod i nära förbund med en mot det absoluta upplyftad filosofi, som för deruti invigda tänkare må ega ett högt värde, men som ännu icke för profana svenskar visat de verkningar på den allmänna odlingen, hvilka säkrast skulle undanrödjade deras tvifvelsmål derom. Hänförda af denna höga vishetslära, hvars anspråk åtminstone voro lätta att fatta, öfvergåfvo några svenska ynglingar den så kallade gamla vitterhetsskolan, hvilken de ansågo vara alltför jordisk, alltför trångt slutet omkring det bestämde, det klara, det redbara — och förenade sig att stifta en ny. De ännu lefvande af den förras erkända mästare förlorade småningom lärjungar;

den senares lärlingar åter saknade mästare. Flere ibland dessa unga poeter røjde och utbildade äfven anlag, som hade förtjenat att af äldre vitterhetsidkare bemärkas och uppmuntras;¹ men det fattades mängden en sammanhållande ordning, en vänlig kritik, en förständig ledning. De följde i allmänhet med trälaktig vördnad sina tyska förevandrades spår, i stället att på svensk grund bana sig egna vägar till det sköna. Någras stolta ungdomskraft sökte derjemte att göra sig gällande genom oblyga kritiska utbrott, dem ifrare å den andra sidan härledde från en skadelysten arghet. En eller annan smädare ansågs representera hela skolan, hvilken derigenom blef förhatlig. Man fördömde nära såsom brottsligt sjelfva det berömliga sträfvandet till en ny höjd, i stället att blott beskrotta deras öfverdåd, som utan tillräckligen öfvade krafter ville med storm den intaga. Man besinnade icke å någöndera sidan, att nordens dalar omgifvas af många odlade eller odlingsbara höjder, som ej skymma hvarandra, och som, genom en lätt röjning, kunna sammanbindas till en kedja af omvexlande skönhet och mångfaldig rikedom. Hade nu icke de förolämpade män, hvilkas namn redan tillhörde odödligheten, stält ett vist förakt äfven emot de skändligaste anfall, dem också sjelfva ungdomen i allmänhet ogillade, och hade regeringen icke låtit yran fritt fördunsta under ett obehindradt litterärt jägarekrig, så skulle striden emellan det yngre och det äldre släktet, emellan svärmeri och förstånd, hafva kunnat vådiligen utbreda sig till andra fält än vitterhetens. Fred är ännu icke formligen afhandlad, men en vapenhvila har af sig sjelf inträdt; och stunden synes vara kommen, då man, öfverskådande det förflutna, kan, med oförsakad sjelfständighet och utan att genom smicker göra sin redlighet misstänkt, å ömse sidor

¹ Vi vilja blott nämna en, som döden alltför tidigt borttryckte — *Ingelgren*. Hans *Majsång*, jemte några andra, torde kunna räknas bland de angenämaste lyriska stycken, som svenska vitterheten eger. De behaga äfven genom språkets väljud och lenhet, liknande häruti för vårt öra *Källgrens* skönast melodiska sånger.

erkänna felsteg, men tillika medgifva hvarandra afsigter, hvilka hädanefter må förena alla mot en gemensam fiende, mot det tidslyinne, som med stora steg framgår att härja nationens kultur och ära, lika avvogt mot all vitterhet och all skön konst, gammal eller ny, klassisk eller romantisk. Hvad annat ville de bättre af den unga skolan än det samma, som den äldres mästare icke allenast velat utan ock efter sin tids förhållanden mäktat utföra? Dessa hade, verkande till konung *Gustaf den tredjes* stora syftemål under hans beskydd och omedelbara ledning, hufvudsakligen bidragit att gifva nationen en bildning, som våra dagars barbarer med skäl fördöma, emedan den röjer sig i allt det ädla, hvilket ännu emotstår deras roflystnad; i detta fria, för något högre än råa lekamliga njutningar känsliga sinne, som penningeväldet ännu icke kunnat underkufva; i den aktning, som ännu gifves åt män med annat värde än det af tunnor guld. Den yngre skolan, ledd af sina begrepp om en ny tids fordringar och, medvetslöst hängifven dess omskapande oro, sträfvade att i en annan riktning utvidga denna bildning. Hvarom, i sin grund, handlade då striden? Endast om olika vägar till samma mål. Det är tid, att det småaktiga, det personliga i denna strid upphör. Det är tid, att svenska hjertan med känsla för det sköna sluta sig tillsamman att kämpa mot den inbrytande styggelsen. Skiljaktigt skurna och beprydda uniformer må, om man så vill, utmärka inom lägret veterarnerna och den nya uppsättningen; men hvarje fana med de svenska färgerna vare helig, ehvad hon, sliten, återkallar ärofulla minnen eller, nyutvecklad, väcker hoppets mod.

Redan länge hafva ock våra största skalder, ehuru olika deras manér och deras individuella åsigter af konsten kunnat vara, bevisat i sina inbördes förhållanden, att de icke erkände någon uteslutande vitterhetsskola. Emellan det gamla och det nya stodo på *Kellgrens* grafhög *Franzén* och *Wallin*, sträckande mot *Tegnér* sina broderliga armar. Denne *Sveas* sångare inkallades af svenska

akademien till det rum, som *Skördarnas* lemnat ledigt. Hyl-lande det stora i alla tidevarf, sjöng ock han i särskilda toner vikingen och karolinen, talade med förtjusning om Gustaf den tredjes ridderliga sinne och tillagnade Leopold sin Axel.

Då tvedräkten sorlade som vildast, klingade från Davidsharpan i norden den kristliga kärlekens milda försonande toner. Uti dagens litterära tvister deltog ej det *evigas* sångare, men hans psalmer förenade en hög känslolyftning med reda, sans och värdsamhet om språket. De ibland hans världsliga skaldestycken, som tillhöra denna tid, blefvo föga kända. Nu, sedan han fullbordat sitt allmänt beprisade psalmverk, har han börjat att, under den alltför blygsamma titeln af *försök*, utgifva dem i förening med sina äldre.

Deras gemensamma egenskap är en teknisk fullkomlighet, hvaruti doktor Wallin öfverträffar de flesta svenska poeter och efter vårt omdöme af ingen öfverträffas. Han har i mångfaldiga former utvecklat hela styrkan, hela rikedom, hela den melodiska skönheten af vårt språk, och aldrig har en konstnär mäktigare än han beherskat medlet att uttrycka sina idéer. Man kan kalla denna förtjenst negativ, men äfven, såsom blott sådan, är den stor, i synnerhet i ett land, hos hvars skalder den börjar att blifva sällsynt. Den är dock något vida högre än den skicklige handtverkarens konstfärdighet. Ett folks språk är icke ett dött ting, såsom marmorn, hvars motstånd bildhuggaren besegrar; det är sjelft ett lefvande konstverk, uti hvilket nationens hela själ, dess lynne, dess seder, dess bildningsgåfva, dess begrepp, dess känslor uppenbara sig; och i hvilket minnet af dess ursprung, af dess odling och af dess stora öden säkrare än i några häfder förvaras. Att kunna så tillegna sig andan och kraften af sitt folks språk, som doktor *Wallin* det förmått, och att så rent och ledigt som han använda det till sköna framställningar, dertill fordras visserligen mera än talang; dertill fordras snille. Äfven om den ur blocket regelmessigt huggna

bildstoden skall få ett tycke, ett sken af lif. så måste en *Sergels* eller en *Byströms* själ leda handen. Skall man då tillerkänna den konstnär, som bildar af ett med sjelfständig kraft lefvande ämne, blott en negativ förtjenst, när man i hans verk finner detta ämne så formadt, som om han sjelf haft makt att skapa det eller att bestämma dess böjlighet?

En sträng granskare skall i hela denna samling af skaldestycken svårligen upptäcka något oegentligt uttryck eller någon osvensk språkvändning. Med de metriskas regler för vårt språk, som man i nyare tider velat stadga, öfverensstämmer väl icke alltid ordens tonvigt i doktor Wallins verser, men dessas väljud jäfvar berörda reglers giltighet. Få ibland våra poeter hafva så ofta som han, och med så välberäknad verkan, gifvit åt rimmad vers den raska daktyliska farten. Denna är enligt med karakteren af vår nordiska natur, och den råder i allt, som kan förklara vårt språks grundlynne; i våra äldsta folkmelodier, i våra folkdansar, i ordens uttal af landtfolket, i synnerhet inom bergstrakterna, samt i det ännu lefvande gamla dalspråket. Spondéer, efter det allmänna begreppet derom, synas ej tillhöra det starkt accentuerade svenska språket, hvilket endast uti några större städer och må hända på någon slättbygd antager en släpig ton. I de Wallinska sångerna, hvilka vi anse äfven härutinnan vara rent nationliga, förekomma daktyler, som strida mot regeln, att enkla ord, när de sammansättas, icke kunna förlora sin accent. Men då man rätteligen förklarar, att till de nordiska af konsonanter öfverflödande språken ej kan användas en för grekiskan och latinet antagen prosodi, grundad på bokstafspositionen, måne ej för de förra gälla en högre positions-regel, nämligen begreppens? Måne det endast härrör från vårdslöshet, att man i det manliga uttalet af ett sammansatt ord lägger tonvigten på det enkla, hvaraf begreppet specifikt bestämmes? Måne då icke de af doktor Wallin äfven i hexameter nyttjade daktyler, såsom *budorden*, *välkända*, *fjällbygden*, *urgammal* m. fl., kunna

anses vara lika öfverensstämmande med språkets art, som de äro välljudande? Eller månne någon godtycklig regel, uppgjord endast för att gifva åt den metriska svenska versen mera likhet med de döda språkens, kan upphäfva den bestämdhet och kraft, som ur svenskens inre yttrar sig uti de ifrågavarande daktyliskt uttalade orden? Vi våga likväl endast framställa tvifvelsmål i ett ämne, som vi ej varit i tillfälle att grundligen studera, och öfver hvilket vår mening har emot sig en så vördnadsvärd auktoritet som den odödlige *Adlerbeths*.

För att ådagalägga den opartiska uppmärksamhet, hvarmed vi genomläst doktor Wallins vitterhetsarbeten, må vi anmärka en eller annan daktyl, hvilken förekommit oss oriktig. En sådan är i de sköna verserna för H. K. H. kronprinsen, sid. 89, denna: »Söm sättes om.» Ehuru *omsätts*, efter det allmänna uttalet, är en daktyl, lärer dock icke i denna konstruktion begreppsvigten på *om* betaga *sattes* sin accent uti ett föregående metrum. Då i tvenne sammansatta ord det förra är tvåstafvigt, gifver uttalet vanligen äfven åt det senare en lägre tonvigt, hvilken, ehuru icke så bestämd som det första ordets, dock torde böra hänföras till långa stafvelsens, när man, för att utmärka längd och korthet i den mångfaldigt olika uthållningen af språkets ljud, endast har tvenne tecken och icke, såsom i musiken, brukar noter af lika mångfaldigt delad valör. Vi tro således, att *blomsterlif* orätt blifvit nyttjadt, sid. 186, såsom daktyl. Sammanstötande konsonanter, som alltid fördröja uttalet, gifva äfven detta ordets tvenne sista stafvelser en längre uthållning än de motsvarande i *skönhetens*, som uppfyller den näst föregående takten.

De läsare, som denna tidskrift kan vänta sig, känna troligen den ifrågavarande samlingen af större eller mindre skaldestycken, för hvilkas *innehåll* vi således anse öfverflödigt att göra omständlig reda. Endast vid några vilja vi uppehålla oss, dels för att närmare utveckla vår känsla för deras skönhet och dels att söka undanröjda ett par

anmärkningar, framställda i ett dagblad, hvars utgifvare, ehuru med en i några delar vräng kritik, likväl ådagalagt sin uppmärksamhet på en skänk åt Sveriges litteratur, om hvilken vi i andra tidningar, så vidt vi hunnit läsa dem, icke funnit någon underrättelse meddelad allmänheten.

Dedikationen till *Franzén* och *Tegnér* tecknar äfvenså sant och lifligt dessa ypperliga skalders olika snillelynnen, som blygsamt författarens eget. Detta stycke vore ensamt tillräckligt att vederlägga hans, äfven uti företalet, yttrade misstroende till sin fantasi förmåga. Vi veta ej hvad lyftningen till den höjd, hvarifrån han besjunger *Frithiofs skald*, må kallas, om den icke får heta *flygt*. Uppfinning och tjusande *färgglans* kan väl icke bestridas en målning sådan som den, hvilken slutar stycket. Men »fantasiens flygt och färgglans» har likväl doktor Wallin, orättvis blott emot sig sjelf, förmodat, att man icke i hans vitterhetsförsök skulle upptäcka. För att kunna medgifva detta måste man antaga, att skaldens höghet bör vara den för menniskoögat ofattliga luftseglarens och hans färgläggning den brokigt bjerta, hvarmed kluddaren söker att gifva effekt åt taflo utan bildernas rediga teckning och förståndsenliga sammanhang.

Den nämnda dedikationen är författad i hexametrar, hvilka, ehuru ej utarbetade efter de stränga metriska reglerna, hafva i allmänhet en välljudande klang. Likväl förekommer der en eller annan vers, som torde fordra att rättas; t. ex. denna, hvilken saknar den för hexametern nödiga takthvilan:

»Som när sångens genier i Hippokrenen en morgon.»

Främst bland större skaldestycken står i denna samling lärodikten: *Första uppfostringen*. En friare lyrisk form hade må hända ännu mera upphöjt innehållet af denna sång, som alltigenom andas en ädel känsla, som ställer utvecklingen af *känslans sedekraft* till mål för den första uppfostringen, och som oupphörligen afviker från lärodiktens tröga väg för att på idyllens och eligiens omkringliggande fält bjuda det fromma hjertat oskuldens fröjd

och religionens hugsvalelse. De sköna blommor, hvilka sångmön der upphemtar, sammanbinder förståndet med en fin, föga synlig tråd; men, någon gång vidrörda af den kalla handen, förlora de dock uti en cirklad krans det lifligaste af sina tjusande färger. Ledigare och mera friska hade de sprungit fram, om de varit mindre omsorgsfullt ihopflätade. Sådant är åtminstone vårt tycke, och hvilken granskare, äfven med högre och rättmätigare anspråk än våra, fördristar sig att yttra mera än sitt enskilda *tycke* emot en poetisk form, som valdes af *Oxenstjerna*, och som Wallin användt, väl i en dikt blott, men i en, hvarmed han täflat om svenska akademiens stora pris och rättvisligen det vunnit?

Framför den likaledes belönade sången öfver Gustaf den tredje förekommer under namn af *Preludium* den hänförande dityramben sjungen invid den odödlige konungens ärestod. Hvad Sergel tänkt och känt, då han bildade denna Apollo-stod, har Wallin uttryckt i språkets musik. Begges konstverk likna hvarandra äfven i en ren klassisk stil. Det ena röjer en konstnär, som bildat sig genom ett djupt studium af den antika skulpturen, det andra en poet, hvilken valt *Horatius* till sin mästare. Vi önska, att detta oförlikneligen sköna poem måtte icke blott läsas utan studeras af de unga män, som känna i sitt inre någon kallelse till den högre lyriken. Den derefter följande sången börjar med en härlig framställning af de tre Gustavernas stoder och af minnen, som de väcka. Den fortgår i en jemnt underhållen hög ton, beprisande Gustaf den tredjes värf, mäktiga snille och ädla hjerta, klagande öfver hans rysliga fall, och slutligen uppmanande svenskarne, att under de faror, som då (vid slutet af 1807) hotade, visa sig värdiga honom och sina förfäder. Men, ehuru högtidligt klingande äfven denna sång är, anse vi den icke vara så fullkomlig som dess preludium. Det förekommer oss, som öfverginge den någon gång till äreminnet, som förlorade sig stundom skalden uti historiska betraktelser, som gjorde då *omdömet* en obehörig inkräkt-

ning på hans *känsla*. Renast lyriska äro de strofer, uti hvilka sjelfva den bestrålade stoden, lik Memnons, ljuder, såsom, ibland flera andra lika sanna och sköna, denna:

»Så stod han svear, han, den hjetle I beundren,
 En mäktig genius lik, och hvälfde i sin själ
 De stora tankarna på Sveriges glans och väl,
 Med hjessan trotsigt höjd mot stormarna och dundren;
 Så stod han, — minnens det! — och, trygg vid molnens hot,
 Såg ner med vänlig blick, emellan dunderlagen,
 På Sångmön, Konsterna, Behagen,
 Som funno fristad vid hans fot.»

En granskare, ledd förmodligen af den kritik, hvilken fordrar verklig och icke blott idealisk sanning i poesien, har klandrat de sista verserna af denna sång, hvaruti Sveriges fasta bestånd liknas vid beståndet af dess fjäll:

»De stå — som de ha stått för tusen åldrars syn —
 Och, när kring deras topp den sista åska mumlat,
 Den sista våg mot foten tumlat,
 De stå ännu och stödja skyn.»

Granskaren har trott, att efter en sådan allmän naturhvälfning dessa fjäll icke kunde stå kvar. Vi medgifva, att skaldens dristiga föreställning derom öfverstiger våra vanliga begrepp; men, om detta är ett fel, så delar den det med allt subliment i skaldekonsten. *Horatii* nu i nära tvåtusende år beundrade och på de flesta språk öfversatta *impavidum ferient ruinæ* är icke heller rätt sannolikt; ty den menniska vore ej så skapad som vi andra, hvilken icke skulle blifva häpen, när hela verldssystemet sönderbrutet ramlade öfver honom, i fall han eljest dervid bibehölle sans och, med den, förmåga att häpna, som äfven är föga troligt. Vi öfverlemna åt geologerna att förutsäga, huru det kan gå till, då jordens nuvarande bildning skall förstöras. Omöjligt vore det dock icke, att hafven sänkte sig, och att åskan uttömde sin svärmande kraft, någon stund innan de fasta bergen fölle; ty också denna sista stora naturscen måste, efter våra begrepp, tilldraga sig i tiden, och således i en följd af händelser, ehuru

hastig den ock vore. Men till det möjliga, till det utan orimlighet tänkbara, icke blott till det inom en trång erfarenhetskrets verkliga, sträcker sig det poetiska snillets vida område. Förgäfves säger man icke, att skalden diktar; men han kan dikta fult eller dikta skönt. Läsarens nationliga känsla afgöre, hvilketdera här inträffat. För vår del finna vi oss upplyftade af den föreställningen, att svearnes mannamod, medborgsmannadygd och konungatron äro orubbliga som deras fjäll, samt att dessa skola ännu stå qvar i sin uråldriga höghet, sedan de oroliga böljorna under dem förgåtts och den ljungande branden omkring dem slocknat.

Med samma känsla hafva vi läst och beundrat de mindre sånger af *nationligt intresse*, som utgöra en särskild afdelning i samlingen af doktor Wallins skaldestycken. Den ofvannämnde granskaren har hänfört dem till en vitterhetsart, som han kallat *hof- och statspoesi*. Vi vilja icke länge fördröja oss vid en fråga, hvartill dessa skaldestycken ej gifva anledning, nämligen den: huruvida en *hofpoesi*, i fall man dermed förstår en sådan, som egentligen tillhör ett hof och föreställer dess bildning, skulle vara absolut förkastlig? Vi anmärka blott, att Ossians, att trubadurernas, att de gamla nordiska skaldernas sånger sjöngos af furstar och hofmän inom hofven; att den, oakadt sitt visa eller, om man så vill, fräcka *odi profanum vulgus* först af romarne beundrade, och sedermera hos de dåvarande barbarernas afkomlingar odödlig vordne Horatius sökte att framför andra kännare behaga Augustus, Mæcenas, och deras gunstling Virgilius; att Kellgren, Adlerbeth, Oxenstjerna och Leopold tillhörde konung Gustaf den tredjes hof; samt ändtligen att det var inom en hofkrets, den Weimarska, som Wieland, Herder, Schiller och Goethe täflade med hvarandra. Men ehuru dessa och flera andra exempel, som kunde anföras, bevisa, att poesien åtminstone icke vantrifves i hof och ej aftynar i det sken, som strålar ifrån tronen, så medgifva vi dock, att ett folk kan lefva, kan försörja sig, kan äfven tillkämpa sig ryktbarhet, utan

att ega en egentlig hofpoesi. Deremot anse vi ingen nation kunna umbära, likasom ingen alldeles saknat, en statspoesi, en sådan nämligen som, förenande de spridda individuella känslorna för statens helgd och ära, på en gång uttrycker, underhåller, höjer och renar dem. Staten är det största, det rikast organiska, det skönaste ibland alla verk af den fria odödliga anden uti menniskonaturen. Hvarken dess allmänna ur den eviges tanke sprungna idé eller någon af de olika, mer eller mindre utbildade former, hvaruti den uppenbarar sig på jorden, kunna uphinnas och omfattas af förståndet allena; ty hvilket sådant mäktar väl att utreda mensklighetens hela bestämmelse och att utstaka banorna för alla människoförmögenhetens fortgång under en oändlig utveckling, eller endast att begripa allt, det förflutna, det närvarande och det tillkommande, i ett enda folks seder, lagar och öden? Dertill fordras jemte förstånd ett poetiskt sinne; icke detta likväl, som med de fallna englars högmod sträfvar att förstöra den verkliga världen för att ur kaos skapa en ny, men detta, som, uppfyllt af det sköna, det rättas, det godas urbilder, skådar dem speglade i tingen och efter dem ordnar dessa till en fullkomligare sammanställning. Vi hata det vilda svärmeri, hvilket söker att upplösa staternas af ålder förenade elementer och att fördunsta dem till molnstoder, dunkla, osammanhängande, tomma på allt annat innehåll än ljungeldsförande dimmor, samt i följd deraf rörliga för hvarje stormil. Men vi hata lika mycket den grofva materialism, hvilken behandlar staten såsom ett stort liflöst maskineri, underkastadt alla de godtyckliga förändringar, dem tillfälliga behof för stunden kunna göra begärliga. Emellan dessa ytterligheter måste, om någon räddning återstår för den europeiska menskligheten, träda fram en estetisk statslära, som öppnar svärmarens öga för det sköna i redan formade stater, och som hos den låga nyttans otaliga verkmästare uppväcker någon känsla för högre njutningar än den råa sinlighetens, någon aktning för vackra inrättningar, stiftade med ädlare afsigter än den giriga

penningeförvärfvarens, någon helgd för det arf af stora idéer, som ärofulla förfäder anförtrott åt sina efterkommandes vård. Staten måste betraktas såsom ett skönt konstverk, bestämdt af ändamålsenliga former, men lefvande inom dem; såsom ett organiskt helt, hvars bildning fordrar att utvecklas, men icke tål att mekaniskt sönderslitas för att omskapas efter hvarje ny generations egennyttiga beräkningar. Ibland hvilket af Europas folk skulle en sådan statslära hafva rikare ämnen att upphemta än ibland det svenska, och hvarest kunde den finna mera beredda sinnen än dessa, som blifvit odlade för det höga och det ädla under en i trenne sekler nästan oafbruten följd af stora konungar, den ingen annan nations häfder hafva att framvisa? Komme en tid, då man, med bifall af detta folk, nämnde statspoesi såsom ett speord och använde det till sånger sådana som Wallins, så vore svensken icke längre värdig dessa sångers föremål: sin ära, sin frihet, sin sällhet och sitt hopp. Han borde då med tålig blygd framsläpa sitt lif under trälens mödor, belönade någon gång med trälens grofva njutningar, samt skatta sig lycklig nog, om han för sin matta prosa, för sina handelsbref och sina hushållsannaler finge bibehålla sina fäders språk.

Men, så länge ännu en svensk anda lefver i svenska bröst, skall den Wallinska hof- och statspoesien förblifva en poesi för folket, hvarmed vi dock icke förstå den råare hopen, utan de bildade medborgare, som äro representanter för folkets tänkesätt. De fatta sin frihets väsende, och de veta, att hon icke står i strid med den hyllning, som en varm fosterlandskänsla gifver åt den milde konungens ädelmod, åt den segersälle beskyddande hjeltens ära. De förblanda icke skaldens sanna uttryck af denna känsla med lismarens smicker. Snarare kunde man säga, att doktor Wallin i den *skandinaviska sången* smickrat de förbrödrade nationerna än deras beherskare, i fall man fordrade, att en poet alltid skulle i en stor händelse se blott det sanna för dagen och icke äfven det sanna i försynens afsigt, som endast tiden kan utföra. Men klandrar man honom, om

han vid första åsynen af knoppen hänryckt besjunger
 rosen uti höjden af dess blomstring? Emellertid huru härligt
 uppstiga icke ur det svenska hjertat dessa toner:

»Lefve segraren, som stöder
 Carl den mildes gamla tron,
 Och af länge skilda bröder
 Gör en enda säll nation!
 Se, han hög på fjället stiger,
 Äskar ljud — och stormen tiger,
 Himlen ljusnar kring den nord,
 Som till sjelfbestånd han viger,
 Gudalik, med dessa ord:

Helgd vare kämpars bygd!

Frid vare Gylfes barn och Nores ättelägg,
 Och frihetstempelt, rest af nordisk kraft och dygd,
 I karolinska lejons skygd,
 Med stjernhvalfvet till dôme och fjällarna till väggar!
 Och nu, förbrödrade nation,
 Slut kärlekens förbund omkring en faders tron!
 Nu fri och stark och säll du blifve
 Af fädrens redlighet och dygd och religion,
 Och nordanvinden från din zon
 All söderlandets pest fördrifve!

Du har inom dig värn

Mot armod och förtryck, när du har jord och jern
 Och flit och redlighet och mod och enkla seder
 Och styrka i din arm och i ditt hjerta heder.
 Och dessa skatter gif åt dina barn till arf,
 Från tidehvarf till tidehvarf!
 Då — hvalfve jorden fritt bland lågorna och svärden,
 Och börje åter omloppsfärden:
 Din makt skall, på sin punkt, stå fast som nordens pol,
 Din ära, mild och klar, som polens sommarsol
 Än stråla öfver dig, när midnatt höljer verlden!

Så talade hjälten — och stormen teg,
 Och ljus blef himmelens sky,
 Och öfver klipporna fröjdfullt steg
 De skakade sköldars gny;
 Och götiske kämpen tryckte säll

Den nordiske kämpens hand,
Och högljudt skallade östanfjäll,
Och högljudt skallade vestanfjäll:
En kung, ett folk, ett land!»

Endast för att med ett exempel bestyrka vårt ömdöme öfver de ifrågavarande nationliga sångerna hafva vi anført detta stycke utur en af dem. Hvilken klassisk renhet i bildningen, hvilken betydningsfull omvexling af rytmen, hvilket lif i de harmoniska ljuden finner man icke der! Huru sublim är icke hela denna poetiska målning, huru enkelt stor, huru rik på färgglans utan att vara prålande! Virgili berömda *quos ego* öfverträffar icke i förvånande kraft detta: — »äskar ljud — och stormen tiger».

Men, torde man säga, dessa *skaldestycken af nationligt intresse* voro dock i sitt ursprung endast *tillfällighetssånger*. Nåväl, de voro det; men förtjena de därför icke att kallas *nationliga* och att, såsom sådana, högt värderas? Den moderna världen, hvars lynne i allmänhet är prosaiskt, känner icke den kraft till det sköna och ädla, som de gamla grekernas offentliga fester utvecklade. Men äfven hos oss gifvas dock högtider för den medborgerliga känslan, då skalden kan verka på en mängd af hjertan, stämda till samklang med hans. Det är sådana tillfällen, som doktor Wallin valt, och de hafva varit så stora, som våra seder det medgifvit. När tonkonstens idkare och vänner gåfvo efter fredslutet 1809 uti riddarhussalen en konsert till förmån för Vesterbottens genom kriget lidande invånare, så afsjöngs en af honom författad kantat, hvilken, om numera såsom i Orfei dagar lyrans ljud förmådde att röra det förstockade och förstenade redbara, hade bort föranleda till en insamling af frivilliga gåfvor, vida betydligare än den summa, som betalningen för ett köpt nöje inbragte. Till en fest, som den musikaliska akademien år 1816 anställde för att offentliggöra sin erkänsla mot den dåvarande kronprinsen, vår nu regerande konung, skref doktor Wallin en kantat, hvilken är ett af de mest musikaliska skaldestycken, som vårt språk eger. Hans voro

verserna, afsjungna vid en högtidlig måltid, der högstsalig konung Carl den trettonde, den dåvarande och den sedermera blifne kronprinsen täcktes med sin närvaro hedra och lifva en samling af den svenska härens högsta anförare samt af dess ombud vid det sammankallade krigsbefälet. Kan en skald, hvilken vid sådana stora medborgerliga fester uppstämmer sin lyra, och en sådan lyra som Wallins, hvilken då sjunger en återvunnen freds sällhet och de af kriget härjade bröders rätt till skonade bröders hjälp, hvilken gifver ord åt den beskyddade konstens tacksamhet eller åt de gemensamma känslorna inom hvarje svensk krigares bröst; — kan han anses för en ringa tillfällighetssångare; då må äfven han sluta sitt sinne från det offentliga lifvet och, likaså egoist som ockraren, använda blott till sin egen fröjd och båtнад dessa rika gåfvor, dem sångens Gud honom beskärt och hans konstflit förkofrat. Och då uppkommer i nationens vitterhet denna det enskilda lifvets smak, som högre värderar en lustig dryckesvisa eller det lilla angenäma qvädet till en siska och en blomma än de skönaste hymner till fäderneslandets heroer. En sådan burlyrik — ty hvad annat än bur är den ifrån det fria statslifvet afskilde sångarens mer eller mindre trånga boning? — var icke Pindars. Denne, den främste bland Greklands lyriska poeter, sjöng inför det grekiska folket till deras ära, som segrat i de olympiska spelen; och hans oder voro *tillfällighetsstycken*, likasom *Horatii Secularsång*. Men den offentliga hyllning, som Pindars snille skänkte åt kraften uti kämpars senor, skulle ej en skald i våra dagar, utan äfventyr att blifva förblandad med vanliga namnsdagsblåsare, kunna gifva åt den segrande själskraften? Må vi dock en gång lära oss att fullständigt uppfatta frihetens anspråk på *offentlighet*; må vi begripa, att den består i mera än tadlets obehindrade öppenhet, att den bör yttra sig i hela samfällslifvets riktning till statens ändamål, mensklighetens fullkomligaste möjliga utveckling. Sqvallret och fronderiet äro endast drägen af

detta lif, jäsande på botten af kärlet. Vilja vi njuta vinets uppvärmande anda, så skola vi låta det starka, det ljufva, det klara flyta *uppifrån* och icke suga *nedifrån* det osmakliga grumlet. Derförutan skall den så högt beprisade och äfven, om den rätt nyttjas, beprislige publiciteten snart för oss blifva åter sådan, som den var i det skamliga tidehvarf, då smädelsens skrån allena hördes, men Creutz' och Gyllenborgs stämmor tystnade,

Och på vitterhetens graf
Växte *Dagligt Allehanda*.¹

Huru mångfaldigt doktor Wallin skapar versformer, och huru hans språk rör sig inom de svåraste lika ledigt som i de lättare, visar jemte de öfriga den *svenska ynglingasången*, hvarutur vi vilja afskrifva en strof:

»Flamma,
Som farit
På blänkande svärden
Med fäderna fordom i ledungafärd!
Samma
Du varit
Och samma kring verlden
Du blixtre ännu från de götiska svärd!»

En afdelning i samlingen innefattar poemer, som författaren kallat *skaldebrief*. Äfven i dem råder sången; en varm känsla dallrar melodiskt till sinnen, öppna att emottaga henne. Rent lyriskt är det bekanta *svaret till den okända*. Skaldestycket *vid grefvinnan H. M. Cronstedts, född Alströmer, död* till dess sörjande make är en innerligt rörande elegi, värdig hennes minne; och den, som närmare kände hennes lefnad, fattar allt hvad detta enkla uttryck säger. Han finner harmonien emellan hennes sköna själ och denna känslorika, ljufva, okonstlade, men dock smakfullt prydliga minnessång. En mild

¹ Se greve G. F. Gyllenborgs inträdestal i Vitterhetsakademien 1773. — Man bör veta, att *Dagligt Allehanda* under den så kallade frihetstiden var ett blad för det dåvarande partisvallret och pöbelskriket.

kolorit upplifvade aldrig den rena teckningen i en familjetafla skönare än i denna. Svaret *till fru Helwig, född friherrinna von Imhof*, i de gamlas elegiska versart, är så grekiskt som det egnade en sång till de

»Hulda kariternas vän, *lesbiska systrarnas mor*».

Uti den nästföljande afdelningen äro samlade några *erotiska och idylliska sånger*, hvar i sin art skön eller behaglig. Främst ibland dem står en *idyll till Leopold*; och, kände man icke dess författare, ville man tro, att Franzéns hjertliga naivitet improviserat den någon vacker sommarmorgon. Det sista stycket åter, *Sjömannen*, vore man färdig att anse Tegnér hafva skrivit. *Gumnans råd* synas vara dikterade af fru Lenngren. Det gifves intet manér, som den Wallinska sångmön ej kan tillegna sig, men så helt och till en så sjelfständig besittning, som vore det henne med uteslutande rätt tillhörigt.

Under den sista afdelningen förekomma sånger öfver *elegiska och religiösa ämnen*. De äro, likasom de flesta föregående, omvexlande i ton och rytm efter de olika känslor, som föremålen uppväckt i skaldens sinne. Man jemföre några af dem, t. ex. den öfver *hösten* med *dedikationen af psalmboksförslaget till H. K. H. prins Oscar*, och man skall förundra sig öfver, att de hafva samma författare. Ty hvilken olikhet emellan denna klagande fogelsång:

»Den gröna,
Den sköna,
Den lekande våren
Förflyger.
Den gula,
Den fula
September i spåren
Sig smyger.

Ack! Sommarens dagar de väntades långa.
Och voro så korta.
De lofvades många;
Dock äro de borta.

Selly, Selly! Ser du molnet der?
Vinterns drifva det i skötet bär.»

Och denna djupt ur ett manligt bröst ljudande:

»På fädrens hjälmur himlen mer ej skiner,
 Och jorden gömmer deras brutna svärd.
 På forna minnens götiska ruiner
 En kall beräkning, egoism och flärd,
 Sig hafva vältat, såsom snölaviner,
 Der dvergar kappkört öfver jättars verld.
 Men Gud såg ner; och längre de ej vältat.
 Eld föll af himmelen, och de försmältat.»

Vidare hvilken skilnad i ton emellan denna högtidliga tillegnan af psalmboksförslaget åt nordens ungdomsfurste och de enkla, innerligt rörande verserna, inskrifna af författaren i hans *hustrus psalmbok!* Hvarje sång af denne mästare utmärker sig genom en egentlighet, som gifver den sitt bestämda, harmoniskt bildade, individuella lynne.

De stycken uti denna sista afdelning, inom hvilka rytmen mångfaldigt skiftar, äro mönster för *kantater*. Sådan är sången vid *C. U. Broocmans graf*, der efter en dystert lugn början i denna rytm:

»Stråle af det rena ljuset»
 — — — — —

följer ett åskslag:

»Du har gått!

och genast derpå i kraftfull ton:

»Men icke såsom stormen går.»
 — — — — —

samt efter denna allvarliga ljudform, en strof igenom den mildt ljufva i tvenne:

»Men lik den blida vestan,
 — — — — —

»Och lik den tysta bäcken,
 — — — — —

och så en bruten rytm, målande förgängelsen:

»Men du göt,
 Du Herrens flägt,
 I hans sköt
 Din andedrägt —
 Och åter orkanen
 Kring nejden röt...
 Bäck du flöt
 I oceanen
 Den eviga, alltomfamnande stora,
 I hvilkens omätliga djup sig förlora —
 Så himlen befalt —
 Lik höstliga löf, likt nattliga väkter,
 Tider, slägter,
 Allt.»

Derefter en versform för recitativet:

»Blott dygden ej. Hög och evärdelig
 Hon trampar ej förgänglighetens stig.»

— — — — —

samt slutligen denna samma sorgligt lugna ton, ur hvilken sången började. Vi ville endast anmärka, att den delen deraf, som skulle i musik uttryckas med recitativ, synes oss vara nog lång och öfverflödande af betraktelser. Detta fel ega ej de, efter Davids psalmer sammansatta, religiösa sångerna: *Längtan och hopp* samt *Den eviges lof*. Den första andas ett lidande hjertas qual, men derjemte ett fromt hjertas förtröstan på Gud; och den senare är onekligen en af de sublimaste, som den lyriska poesien på något språk frambragt. Den erbjuder ett vidsträckt fält åt tonsättarens konst; men ingen annan må våga att der försöka sig än den, hvilken känner sig ega, såsom poeten, ett mäktigt snille upplyftadt af religionens anda.

Ibland Sveriges skalder hafva flere med skicklighet öfvat tonkonsten; men, ehuru doktor Wallin deruti icke förvärfvat sig någon färdighet, öfverträffar han i poesimens musik alla andra än Kellgren, hvilken icke heller kunde

i mera än språk uttrycka sin själs melodier. I det hela af deras kompositioner likna dessa den svenska lyrikens mästare hvarandra. Om den yngres tonlopp icke alltid äro så lent ljufliga som den äldres, ega de dock samma böjlighet och renhet samt, efter vårt tycke, en mera kraftfull klang utan att derigenom öfvergå till obehagligt buller. I denna klang och i mångfaldigheten af dess omvexlingar, för hvilka alltid en bestämd poetisk känsla utgör grundtonen, återljuder den stora rikt skiftande natur, hvilken, såsom vi genast anmärkte, mäktigt verkat på det Wallinska sinnets utbildning; och de få strofer, dem vi utan sorgfälligt val anført ur denne skaldens sånger, skola, såsom vi förmoda, tillräckligen bekräfta vårt omdöme, att de till form och innehåll äro — nordiskt sköna.

MINNE AF G. J. ADLERBETH.

INTRÄDESTAL I SVENSKA AKADEMIEN D. 29 NOV. 1826.

Mina herrar!

Länge har mitt inträde inom edert samfund blifvit fördröjdt. Jag skulle, m. h., förebrå mig det, om uppskofvet icke vore en verkan af urskuldande förhållanden, som till en del äro eder bekanta. Då jag med vördnad för edert beslut, med oskrymtad tacksamhet för ederynnest, men tillika med en förödmjukande känsla af min obetydlighet, äfven ibland dem som blott kunna älska edra yrken, emottog eder kallelse till en heder, som jag aldrig hade eftersträfvat, emedan jag visste mig icke ega någon förtjenst dertill; då fästade mig ännu ett embetes mångfaldiga förbindelser vid den landsort, ur hvilken I velat förena med er, — så, m. h., uttydde jag edermening — icke en vitterhetsidkare, men höfdingen för ett i Sveriges häfder fräjdadt folk. Åt dessa förbindelser måste jag för någon tid uppoffra min yngre pligt emot eder. När jag sedermera fann dem öfverstiga mina af mödor och bekymmer försvagade krafter, borde jag till en redogörelse för min förvaltning använda min första vunna ledighet. Derefter kunde jag omsider bereda mig att fullgöra den skyldighet, som denna akademis stadgar mig ålade, men nu, sedan jag äfven vågat ett försök att offentligen yttra mitt nit för dem ibland fosterlandets högre angelägenheter, hvilkas vård är eder anförtrodd, uppväxte mot mina medborgerliga tänkesätt en ifver,

som hvirflade ut från den krets, hvilken närmast omgifver er. Innan denna storm hunnit sakta sig, innan jag försvarat mitt rykte och sett verkan af mitt försvar, trodde jag mig icke böra inträda i ett samfund, stiftadt att bevara det svenska namnets anseende och stiftadt af en ridderligt sinnad konung. Jag ville, om icke vara försäkrad, åtminstone kunna med ådagalagd rätt fordra, att den allmänhet, hvars omdöme icke är mig likgiltigt, måtte anse mig ännu vara en vän af mitt fädernesland och af dess frihet, innan jag intoge ett rum ibland eder, och *det* rum, som edert val åt mig bestämt. Jag borde betänka, att den man, som jag skulle efterträda, var statsrådet, riddaren och kommendören af Kongl. Maj:ts orden, herr friherre Gudmund Jöran Adlerbeth.

Hans vördade namn har jag utsagt, och ifrån detta ögonblick må jag endast tala om honom och om de tider, af hvilkas skick hans verksamhet bestämdes. Undan-jagade äro dessa icke längesedan unga tider af en yngre, hvilken, stolt öfver sin bildande kraft, synes glömma, att hvarje ny bildningsform endast är en ombytt förgängelsens skepnad. Men, medlande emellan det som varit och det som är, bådande det som varder, står minnet af det evigas uppenbarelser. En rik lott i detta oförvanskliga, som Skaparen beskärde åt menniskan, blef friherre Adlerbeth förlänt. Han egde snille och i ännu större mått ett djupt, lefvande förstånd; med dessa förmögenheter förenade han en stark vilja att dem använda till befrämjandet af det rätta, det ädla, det goda.

Ifrån en sådan förening af själens krafter ledde friherre Adlerbeths mångfaldiga förtjenster sitt ursprung. Statens häfder förvara åt efterverldens erkänsla hans berömliga gerningar; vitterheten och vetenskaperna vårda bland sina skatter hans verk. I dem alla uppenbarar sig samma anda. Det var hon som, utvecklande hans anlag, sammanstämde dem att frambringa i sanningens verld klara, vidt omfattande begrepp, sköna bildningar i diktens, gagneliga värf och visa rådslag i samfundslifvet.

Genom outtröttlig flit hade friherre Adlerbeth förvärfvat sig ett sällsynt förråd af kunskaper. Med grundlig lärdom i de vetenskaper, hvilka under hvarderas ensidiga utsträckning allt mer och mer söndrat sig, i dem som mäta och utröna tingens yttre förhållanden, dem som intränga till deras väsende för att upptäcka naturens hemligheter, och dem som i förnuftets verkningar utleta dess lågar, sammanband han en ännu fullständigare kännedom af människoslägtets förflutna öden, af de skiftande formerna för dess odling och af orsakerna till staters stigande och fall. Han var geometer, naturforskare, vetenskaplig filosof, kännare af häfder, af forntidslemningar, af döda och lefvande språk samt af grekers, romares och de flesta nyare europeiska folkslags litteratur, konstverk, seder och samhällsförfattningar. Men denna hans mångkunnighet var icke en onyttig landvidd, inkräktad blott för det tomma nöjet eller den fåfängliga hedern af besittningen. Den var en sorgfälligt tillredd grund för hans snilles alster; den gaf fäste åt deras rötter, färg åt deras blommor, saft åt deras frukt.

Dock hvad uträttar den enskilda förmågan, så ursprungligen mäktig och så fullständigt utvecklad hon må vara, om samhällets skick icke erbjuder henne ett nog rymligt verkningsfält? För att rätt bedöma en man, hvars minne honom öfverlefver, må vi därför alltid i vår tanke förflytta oss till hans land och hans samtid. Endast genom ett sådant sätt att pröfva de hädangångnes förtjenster erkänna vi hela mensklighetens kraft att fullkomna sig och hylla det sköna hopp, utan hvilket dygden vore en dårskap, snillet öfningar en barnslig lek, äran ett irrsken, döden lifvets fullbordan, förgängelsen alla mödors yttersta mål. Ty ingen högre bestämelse än djurets, att söka och försvara sin trefnad, egde människans verksamhet på jorden, om icke hoppet på en fortgående utveckling af hennes ädlare förmögenheter lofvade hennes slägte, äfven der, en bättre och skönare verld.

Jag vet, m. h., hvad ett tviflande förstånd kan invända mot föreställningen af ändliga krafters oupphörliga tillväxt; jag vet, att deremot synas vittna de ännu aldrig öfverträffade verken af några forntida snillen, och detta kretslopp genom årtusenden, under hvilket menniskoförnuftet, efter att hafva öfvergifvit antagna sanningar eller villor, återvänder till dem. Jag känner ock denna munktro, som sliter den enskilda menniskan ifrån slägtet, och, misströstande om dettas fortgång till en högre fullkomlighet, suckar under overksam andakt efter en öfverjordisk salighet, icke blott såsom den högsta, utan såsom den enda hon kan ernå. — Men kan ej tanken skilja en omätlig vidd från en oändlig? Om i någon riktning den mensklige förmågan hunnit sin gräns, har hon ock hunnit den i alla möjliga riktningar? Om förnuftet upphör att vara öfvermodigt, är det därför vanmäktigt att uppöfva sin kraft och att flytta dess mål allt längre och längre fram? Är ej menniskoslägtet en vid jorden fästad lefvande bildning, olik djuret och plantan förnämligast deruti, att den öfverlåter från det ena till det andra af förgängliga enting och slag, ifrån man till man, folk till folk, sitt utvecklade lif och ej blott dess frö? Kan då icke denna underbara bildning, hvars tillväxt dess vansklige lemmar ej förmå att beräkna, kan den icke oupphörligen närma sig till en annan fullkomlighet än den, som väntar den enskilda menniskan i en öfversinlig verld, när hon inom den sinliga verkat hvad hon bort och kunnat för sitt slägte? Manar henne icke till denna verksamhet den heliga bönen, att Guds vilja må ske ej allenast i himmelen utan ock på jorden?

Utan att fördjupa mig i dessa betraktelser, lägger jag dem till grund för mitt omdöme öfver värdet af friherre Adlerbeths mödor att främja mensklighetens utbildning ibland det folk, som han tillhörde. Jag lemnar åt skarpsinniga filosofer att afgöra, huruvida ett ändligt förstånd kan uppställa en utom tid och rum fristående tankebild af det fullkomliga. Men, då den verkande

människoförmågan ej kan lossa sig från bindande förhållanden, blifva de stränga domar, som tillämpa någon ur tomma begrepp härledd ovilkorlig lag till gerningar och snillealster inom en af otaliga vilkor bestämd verld, alltid i sjelfva sin art orättvisa.

En af Tysklands odödliga skalder har sagt, att

»den, som för de bästa af sin tid
gjort nog, han lefvat har för alla tider».

Med denna rätt gå friherre Adlerbeths förtjenster till efterverlden. Hans arbeten, så ypperliga de äro, må kunna öfverträffas; men hvad han verkat till sin samtids bildning, och derigenom medelbarligen till efterkommande åldrars, det består oberoende af dessa arbetens bestånd; det skall ej förgätas, så länge icke en sjelfvisk anda, fästad endast vid det närvarande, slutit svenska hjertan för alla åminnelser. Det är detta oförgängligt värderika, som jag önskade att kunna nu framställa, icke i ett loftal, ty något sådant behöfver ej denne mans rykte, men i en teckning af de förhållanden, som sammanbundo hans lefnadshändelser med fäderneslandets.

Under det ibland svenska folkets tidevarf, som kallades frihetens, men var våldets i en af dess vederstyggligaste skepnader, föddes och uppväxte Adlerbeth. Allt djupare och djupare sjönk detta tidevarf ned i förderf, men ifrån sin första bättre ålder bibehöll det dock länge, ehuru till slut mera i plägsed än sinnelag, en af dess stora män stadgad aktning för lärdom. Man har i våra dagar med rättvist beröm omtalat den skicklighet, som då i allmänhet utmärkte statens embetsmän; men dervid icke alltid ihågkommit, att den var frukten af studier, hvilkas gagnelighet såsom allmänna bildningsmedel man nu ofta förnekar, och af ett undervisningsätt, hvars noggrannhet man anser tidförödande och derfor strängt fördömer. Ännu var icke inom kretsen

af rikets yppersta herrar Höpken, med Tacitus i själen, en sällsamhet, utan endast den främste ibland många likar; ännu kunde såsom han en stor del af statens embetsmän ställa mot smälek och förföljelser den sinnesstyrka, som mångåriga öfningar för att tillegna sig det romerska språkets kraft hade hos dem danat samt ett sedermera fortsatt umgänge med romerska tankar bevarat och förhöjt. Så, som dessa män blifvit uppfostrade, uppfostrades ännu de flesta ynglingar, som voro ämnade åt statens tjenst. Med många och olikartade skenkunskaper ingingo de icke i den ålder, då förståndet börjar först att mogna; men hvad de lärt, hade de lärt grundligen. De hade tidigt förvärfvat sig en vana vid allvarligt arbete och vid ordning deruti, hvilken följde dem genom lifvet.

På detta sätt var ock den unge Adlerbeths första undervisning inrättad. Han emottog, den icke i en offentlig skola, kan hända i följd af den ännu rådande fördom, som ej tillät, att adliga ynglingar sammanblandades med ynglingar ur de lägre stånden. Den man, som ledde hans studier alltifrån hans barndom, intill dess han ernått skicklighet att fullfölja dem vid rikets främsta universitet, var en afskedad, åt domarekallet egnad embetsman med den grundbildning, hvarpå man då ansåg lagfarenheten böra hvila; det var hans fader. Han hade lemnat det allmännas tjenst och flyttat till sin ätts stamgods för att ostörd kunna icke blott vårda sin sons uppfostran utan sjelf dervid använda sina kunskaper och sin möda. Värdet af denna i strängaste bemärkelse husliga undervisning har grundligheten af friherre Adlerbeths lärdom i språk och vetenskaper ådagalagt. Men, ehuru lysande detta efterdöme är, afgör det dock icke den enskilda uppfostringens ömsom yrkade och ömsom bestridda företräde framför den offentliga. Af mig, som icke känner mig mäktig att fatta allt hvad Adlerbeth var, vore det förmätet att vilja beräkna hvad mera han kunnat blifva, om hans själs alla förmögenheter redan

ifrån barndomsåren blifvit utvecklade i det friska samfundslifvet vid goda allmänna läroverk. Men endast den låge smickraren eller den fåvitske beundraren må om någon mensklig storhet säga, att den icke kunnat vidare utsträckas. Ett sådant lof, utan pröfning och utan måtta gifvet åt friherre Adlerbeths förtjenster, skulle röja förgätenhet af den vackraste ibland dem, af hans aldrig hvilande nit att sträfva till en högre fullkomlighet. Jag skall efter min öfvertygelse bedöma honom såsom statsman, efter min granskningsförmåga såsom skald. Jag vill omtala den frimodighet, hvarmed han vid stora tillfällen yttrade sig öfver fäderneslandets angelägenheter; men om vid de mindre han någon gång syntes varsam, utöfver hvad visheten kunde kräfva, månne orsaken dertill icke bör sökas i den uppfostran, som alltför länge afsöndrade honom ifrån jemnåriga likar? Hade han i verlden inträdt, bildad af den allmänna andan inom någon skolrepublik, månne han icke sedermera hade handlat med en jemnare dristighet, med ett säkrare förtroende till sin styrka? Han riktade den svenska skaldekonsten med nya former och böjde språket till en ledig rörelse inom dem. Men då det hela af hans verk bevitnar en kraft, lika mäktig till uppfattning af stora beslut som till ihärdighet att dem utföra, månne dock icke några mindre delar, några af de regler han antog och hans kan hända alltför sorgfälliga noggrannhet att dem följa, afspegla den husliga inskränknigen af hans ungdomslif? Jag förnekar icke de fördelar, som den enskilda undervisningen kan medföra, då den med förstånd är anordnad. Tidigare kunskaper, lenare seder och en älskvärd lynnets mildhet utmärka stundom framför de allmänna skolornas lärjungar sådana ynglingar, som uppfostras inom dygdiga och bildade slägter. Jag vet, att gynnande tillfälligheter icke sällan undanröjt de hinder, som detta uppfostringssätt i allmänhet lägger för den menskliga förmågans fullständiga utbildning. Jag jäfvar ej de vittnen från förflutna tidehvarf och jemväl i det nuvarande,

hvilkas manliga värf tala till dess försvar. Men en fri statsförfattning fordrar till sitt stöd medborgare med en själsstyrka, som det husliga lifvet vanligen icke framkallar. Den fortväxer deremot, såsom plantans styrka i öppen luft, vid offentliga läroverk. Redan der verkar makten af ett allmänt omdöme, men af ett rättvist; redan der stadgas under pröfningar och täflan den känsla af eget värde, det förlitande på egna krafter, som är källan till mannens mod. Och denna lifvets första glädje, hvars ystra men icke lastbara utbrott förfära vekliga föräldrar och vredga de stränga, hvarest finner man henne så ren från flärd som i en allmän skola? Hvarest gjuter hon som der sin helsa i ynglingens ådror och sin milda förtjusning i hans själ? O, hvilket värde har ej denna himmelens skänk åt oskulden, och hvi skulle den icke emottagas? Huru ofta under lifvets skiften blifver icke dess hågkomst den öfvergifnes tröst, den förtrycktes stöd och äfven den lyckliges ledsven till det goda! Adlerbeth hade sannolikt njutit denna ungdomsglädje i ringare mått, än hans känslighet fordrade. Den rådande tonen i hans första sånger tyckes derom vittna. Om till någon skald den utnötta benämningen af *Apollo's son* ännu med särskild betydelse kan lämpas, är det må hända till honom. Med vördnad, med förtröstan, äfven med kärleksrik tillgifvenhet nalkades han den faderligt hulde Guden; men han lekte icke i dess åsyn; men han gick med säkra, varsamt afmätta steg att frambära till den fruktades altare sina blygsamma offer. De voro redbara, voro sköna af känslans sanning, bildernas rikedom och uttryckets renhet; men de voro icke dessa sorglöst bundna kransar af vårens sippor, hvilka den gladare unge skalden kastar under gratiernas dans kring delierns lyra.

Adlerbeth var nära att fylla sitt sjuttonde år, då han utur fädernehuset sändes till universitetet i Upsala. Här öppnade sig för honom en ny värld, hvilken till hans och hans samtidiges lycka styrdes af snillen och af kun-

skapsrika tänkare. De hatade icke en fri öfning af förnuftet, utan med undervisning, råd och efterdömen uppmuntrade de dertill hvarje hågfull yngling. Men sjelfva hade de sökt sanningen under erfarenhetens ledning och vunnit sin visdom genom förståndets mödor. På en lättare väg förde de icke heller sina lärjungar till de särskilda målen för deras studier. De fordrade af dem grundliga kunskaper, ihärdig pröfning, säker slutkonst och i följd deraf redig uppställning af stadgade tankar. Ett sådant lärosätt och sådana fordringar behagade ej det tidslynne, som med hvarje dag blef mäktigare, och som, efter att hafva förderfvat det verkande slägtets sedlighet, nu angrep det uppväxande slägtets bildning. Förberedelserna, tyckte man, gingo för långsamt; den lärdom, till hvilken de skulle föra, var onyttig i det borgerliga lifvet. Den yngling, hvars gynnare innehade för stunden en vansklig makt, blef icke nog hastigt färdig att emottaga en lycka, som föräldrars och anhörigas hopp med otålighet väntade; medborgerlighetens unge ämnesven förlorade under umgänget med Homerus och Cicero en tid, som borde egnas åt Nordencranz. Under allt detta påstod man, att skicklighet saknades hos den ungdom, hvilken »öfverflödade» — så hette det redan då — inom embetsverken. För »ovitterhet och vankunskap» beskyldes den offentligen af folkets ombud vid det riksmöte, då den tungsinniga och ilskna råheten vann sin första afgörande seger¹. Sanningslös var utan tvifvel beskyllningen; derom öfvertygar oss vår aktning för de män, som hade tillhört denna ungdom, vår kännedom af deras sedermera utförda värf och författade skrifter. Men samma bittra maktspråk, som höljde dem vid deras inträde i verlden med ett oförtjent vanrykte, förkunnade äfven, att vid de allmänna lärosätena uppfostringen illa vårdades, och sederna lemnades utan tillsyn. I följd häraf blef en undersökning om förhållandet vid universi-

¹ Se riksens ständers stora deputations betänkande om orsakerna till våra goda lagars elaka verkställighet, af den 15 Aug. 1766.

tetet i Upsala anstald just det år, då Adlerbeth dit ankom. Den ledde ej till några märkliga förändringar af det gamla, hvars duglighet mansåldrar bepröfvat och vitsordat; den rubbade icke heller, såsom man kanske hade väntat, ungdomens förtroende till sina lärare. Emellertid fortforo dessa att göra sig värdiga af Europas och sina rättvisare medborgares aktning. Linné utbredde såsom förut sitt snilles ljus öfver jorden. Ihre ådagalade sin mångkunskap och skarpsinnighet medelst utgifningen af sitt vidtberömda verk om svearnes äldre och nyare språk. Bergman arbetade på grundläggningen till den lära, som skulle en dag införlifva hans odödlighet i Lavoisiers och äfven i vetenskapernas häfder förbinda Sveriges ära med Frankrikes. Flodérus, Melanderhjelm, Carl Aurivillius, Ekerman, den äldre Berch, Olof Rabenius och ännu flere täflade i vetenskapliga förtjenster med de namnkunnige ibland andra rikens då lefvande lärde och upprätthöllo det läroverks anseende, hvarifrån Sveriges störste män under flera tidevarf hade utgått, bildade af Rudbeckar, Scheffrar, Verelier, Loccenier, Lagerlöfvar, Norrmänner, Lundier, Benzelier, Hermanssöner, Celsier, Klingenstjernor. Men intet af allt det ädla, som Sverige hade egt och egde, skonades af smädelsen. Den hann väl icke att länge uppehålla sig vid vetenskapernas embetsmän, ty den hade nog att göra med statens. Dock underlät den icke att någon gång fästa sig än vid svenska filosofer, som icke med den »kinesiske Confucii» redbara visdom befordrade »åkerbrukets trefnad» utan, smittade af en »tysk skola», sysselsatte sig med det på torgen värdelösa, som Leibnitz hade tänkt om en allvis Skapares af evighet bestämda verldsordning; än vid naturforskare, som, i stället att omtala nordens alster på ett »förnuftigt och angenämt sätt», beskrefvo dem på latin, samt, i stället att gifva menigheten, kallad »det sämre folket», en »behöflig föda för sinnet» och att sålunda söka »en oskyldig och varaktig odödlighet», ville »se sina namn stämplade på örter»; än vid läkare, som vinn-

lade sig om kännedom af det grekiska språket för att bevara sin skrämästerliga rätt till en vetenskap, »den naturens herre befalt vara oinskränkt»; än vid Sveriges lärde i allmänhet, hvilka icke förstodo, att vetenskaperna borde ifrån universiteten förflyttas till hufvudstaden för att blifva renade från »munkanda och skolgräl»¹. Endast ur det dam, hvilket nu betäcker några samlingar af då prisade skrifter, kan man framleta dem, som kringflögo en och annan dag med sådana beskyllningar, vanligen riktade i synnerhet mot Linné, hvilken man ej förlät hans ära och Lovisa Ulrikas nåd. Så, när lagern oupphörligen skjuter nya grenar och år ifrån år yppar sin fortlevande kraft i nya löf, är det inom samlarens lådor blott, som minnet förvaras af de små hjeltar, hvilka fordom öfvade mot dess krona sina frätande bragder. Men likväl är det för oss icke utan nytta att veta, huru det under århundraden berömda universitet, hvars utvidgade stiftelse är en skänk af det ädlaste konungsliga sinne, som någonsin styrt ett folk och främjat dess odling, blef bedömdt vid den tid, då en Adlerbeth och en Rosenstein ibland många deras likar i bildning der inhemtade den lärdom och den vishet, som i deras oförgängliga arbeten evinnerligen rättfärdiga deras då tadelade lärare.

För den, hvars unga själ har styrka att emotstå förderfvet, är det en lycka att uppväxa för en bättre tid under en ond tids pröfningar. Denna kraft egde Adlerbeth. Han såg vrångvisans djerfhet, och hans rättsinniga lynne befästade sig; den nyhetsälskande fäkunnighetens oblyghet, och han arbetade att tillegna sig de gamles visdom; fjäskets ifver, och han öfvade sin tankeförmåga att lugnt undersöka, varsamt döma. Så beredd för statens tjänst inträdde han deruti vid tjugu års ålder. Det återstod för honom att förvärfva sig en bestämdare kännedom af fäderneslandets allmänna angelägenheter, en omedelbar insigt i dess tillstånd. Denna lifvets un-

¹ Hvad här anföres är hemtadt ur en skrift, utgifven 1765 under titel: *Skäl och orsaker till det svenska folkets utflyttning.*

dervisning sökte och vann han inom konungens kansli, inom det verk af Gustaf den förstes fosterlandskärlek, som Axel Oxenstjernas ordnande vishet hade till ett organiskt helt utbildat. Det utgjorde, när Adlerbeth der intogs, ett lysande samhälle, som inom sig vårdade åt en annan tid frukterna af nationens odling. Styrdt af en Ekeblad och en Ulrik Scheffer, egde det till ett stort antal både äldre medlemmar med ypperliga, ehuru då föga skattade förtjenster och yngre med rika snillegåfvor. För arbetet voro de spridda i särskilda afdelningar, men hvilans timmar förenade dem i ett gemensamt lif. Då, under omvexlande själens öfningar, täflade de jemnårige med hvarandra i skarpsinnighet, i uppfinningsgåfva och i qvickhet. Skämtets renande eld gnistrade elektrisk inom detta samfund, och mången skarpare stråle deraf genombröt äfven de digra olycksmoln, hvilka, sedan de bortskymt Karlavagnen, skockade sig i den långa natten allt tyngre och tyngre öfver Sverige.

Men morgonens stund var inne; Gustaf den tredje gick upp på tronen. Ännu hade dock detta dagande snille icke lyftat sig öfver tvedrägtens böljor, då Adlerbeths offentliga lif började. Men vid hoppets ljusning skönjde redan denne unge medborgare ett mål för sitt nit att tjena fäderneslandet. Det svenska folket vaknade omsider till känsla af sitt förtryck, af sin vanära och af sin våda. Länge kunde det ej tåla våldet af vinningslystna herskareflockar, som under frihetens mantel sköflade enskild rätt, sålde rikets sjelfständighet och fördelar åt främmande makter, förvildade sinnena, utbredde ett fräckt sedeförderf och, skakande tronen, hotade att under dess spillrör sönderbryta staten. Striden emellan de kämpande partierna nalkades sitt slut, sedan den blifvit bragt i öreda genom en ny strid emellan riksstånden. Det nu öfverlägsna ibland dessa partier kunde duga att återhålla men ej att verka, att söndra men ej ordna, nedrifva men ej bygga. Våldet kunde ej länge tillhöra dess oskicklighet; ett allmännare förtroende icke länge

bevaras af dess girighet och arga lynne. Och nu fördes icke mera spiran af en endast mild konung; hon var fattad af en furste, som redan hade visat sin kraft i ett dristigt försvar af sin faders förolämpade majestät och af medborgares välfärd¹; som genom sitt hjertas godhet gjort sig älskad, genom sin själs stora egenskaper beundrad och som under sinnenas allmänna jäsning förenade de ädlares harm och förhoppningar omkring sin fasta vishet.

Regeringssättets förändring, väntad af alla, önskad af de fleste, som betraktade sakernas förvirring, utfördes af den beslutsamme konungen med en förfärande dristighet, men tillika med ett lugnande ädelmod. Adlerbeth deltog i den allmänna fröjden deröfver. Snart blef också hans skicklighet bemärkt och använd. Inom ett år (1773) utnämnd kopist och kanslist, blef han det följande året befordrad till protokollssekreterare i den afdelning af konungens kansli, der ärenden, som röra rikets försvarsverk, behandlas.

Denna skyndsamma befordran, rättfärdigad af hans sorgfällighet att fullgöra sina tjenstepligter, följdes af en högre lycka, hvilken mäktigt verkade till utvecklingen af hans anlag för skaldekonsten. Redan under hans vistande vid universitetet hade de yttrat sig i några försök, som beredt honom inträde uti ett vittert samfund af yngre akademiska lärare och skickliga studerande, stiftadt under namn af *Apollini Sacra*, och sedan genom dess bemedling uti det talrikare i hufvudstaden förenade sällskapet *Utile Dulci*. Tre skaldestycken af honom, införda i den samling af sådana, som detta sällskap utgaf, skulle äfven i en senare tid genom språkets styrka och renhet, föreställningarnas höghet och versens klang hafva kallat kännares uppmärksamhet på en författare, hvilken ännu icke fyllt nitton år. En fri öfversättning af Racines Iphigénie, som han trenne år derefter understälde grefve G. F. Gyllenborgs pröfning, vann den odödlige skaldens

¹ 1768.

- bifall och förvärfvade honom den ädle mannens ynnest. Denne förde honom vid slutet af år 1773 till den lyckan att blifva personligen känd af Gustaf den tredje och äfven inkallad i den krets af vitterhetsidkare, som den snillrike monarken benådade och förtjuste med sitt förtroliga umgänge. Befald 1774 att såsom tjensteman vara konungen följaktig till särskilda lustslott, och under en resa till rikets södra orter, fick han tillfälle att ännu oftare nalkas förtjenstens mäktige befordrare och den sköna konstens varmaste vän.

Ibland den allmänhet, som nu hör en okänd röst tala om förflutna tider, torde det finnas någon äldre man, hvilken deltagit i svenska folkets glädjerika lif under de första af Gustaf den tredjes regeringsår. Om i denna stund hans bröst andas lättare, om han med stolthet upplyfter sin grånade hjessa, om minnets vällust strålar genom tåren i hans öga, då säger honom hans föryngrade känsla, hvad jag efter en blott ur tal och skrift uppfattad föreställning deraf förgäfves skulle söka att beskrifva. Nej, intet språk var nog rikt på glans och på skiftande färger, var nog flytande af värme och behag för att måla en sådan förtjusning som den, hvilken i dessa lyckliga dagar utbredde sig öfver Adlerbeths själ. Hon var danad att lefva i fäderneslandets lif, och Sverige egde nu lugn både inom och utom sig, frihet ordnad under verksamma lagar, skyddad idoghet, stigande välmakt. Hon var känslig för fäderneslandets ära, och Sverige hade återvunnit regeringars och nationers aktning, Sverige styrdes nu af en ung konung, som Europa sett och beundrat. Hon var ifrig att tränga sig bortom stunden, och en framtid, lofvande ymnig sällhet, vidgade sig för hennes blickar. Men ännu mera: hon, denna mäktiga själ var kallad att befrämja den ännu mäktigarens innerligaste åtrå: svenska folkets förädling. Hon var upptagen till delaktighet af det skapande snillet's högsta tanke, och den sköna skapelsens ljus skulle äfven ifrån henne sprida sig alstrande till kommande släkten.

Jag sade skapelse, men jag glömmet dock icke att allt uti människoverk är sammanfogning, riktning, fullföljd af något som förut var; ty endast den eviga, oändliga kraftens *varde* kunde framkalla en verld ur intet. Gustaf den tredje hade en ursprungligen hugstor, men nyss af splitet söndrad och af egennyttans låga begärelser förnedrad nations känslor att rena, sammanknyta och upplyfta. Med att bilda ett helt af svensk vitterhet och konst ville han komma till detta mål för sin blida ärelystnad. Man har erkänt det stora i hans afsigt, men tadlat hans sätt att utföra den. Hans beslut att fullborda sin moders började verk och icke uppresa ett nytt, hvilande på egen grund, har man funnit alltför inskränkt. I hans första bemödanden att afslipa den erg, hvilken, samlad i synnerhet under det nästföregående tidehvarvet, fördunklade och frätte det ädla i svenska lynnet, har man, mätande allt efter vidden af tomma lärobegrepp, sett en obetydlighet, icke värdig hans snille. Detta var förderfvadt, säger man, af Tessins franska flärd och af Dalins lättfärdighet. Det grep icke nog djupt in i Sveriges natur och i dess äldsta häfder. Skimrande lekte det på en glättad yta, men dess låga var för svag att smälta massan, hvilken hade bort renas från främmande tillsatser och gjutas i den nordiska kraftens former. Jag vill ej inträda inom ovillkorlighetens rymd för att tvista med de vitterhetens vulkanister, som icke finna behag i den bildning, hvars vågigt flytande lenhet, hvars aldrig brutna sammanhang, hvars renhet och jemna enfald förråda inför dem sitt ursprung från det klara element, som de ej älska, men ur hvilket skönhetens gudinna uppsteg i de gamla grekers dikt. Äfven jag prisar den djupa eldkraften, då den sjuder fram något ädelt, men icke då den endast uppenbarar sin vanmakt i en mörk, förqvävande rök, som hvirflar upp ur det ihåliga berget, eller sin vildhet i en lava, hvilken flödande härjar dalen och stelnad begrafver under sin skrofliga slagg hvarje minnesmärke från en klassisk ålder. Men om också Gustaf den

tredje hade hellre velat omhvälfva än odla, hellre äflas att uppkasta den grund, på hvilken han stod, till fjäll, än att rödja de fält han emottog åt blommor och skördar, framkalla glädjen i dälderna och i deras lunder sångens lif: kunde han då det, borde han det våga? Understödd af nationens allmännaste önskingar hade han förändrat regeringssättet. Ännu svallade dock många sinnen efter stormen. Skulle han då på nytt uppröra dem genom försök att omskapa allt, äfven det bättre, som den förgångna tiden lemnat efter sig? Skulle han, Lovisa Ulrikas son, förkasta den nyare bildning, som en Dalin, en Gyllenborg, en Creutz, en Höpken, en Hermansson, en Botin och många flera snillrika och förtjenstfulla män, uppmuntrade af henne, gifvit åt svenska vittterheten? Nej, denna tidens vett hade ej låtit sig så gäckas, ty det erkände hela den fortgående skapelsens grundlag, som bjuder, att det nya skall utveckla sig ur det gamla. Nej, Gustaf den tredje var för stor att göra sig vidunderlig. Men han var ridderligt stor. I hans själ brann en evig idé, vårdad, såsom den heliga elden på Vestas altare, af de mildare känslor. För sitt folks ära lefde han, för sitt folks ära kämpade han mot det förderfligaste af alla välden, den med råhet förenade rikedomens. Några mansåldrar förut skulle verlden hafva sett honom med väpnad arm fullfölja Gustaf Adolfs värf, ty han saknade icke heller detta allmännare mod, som trotsar döden. Nu var Europa lugnt; nu efter långa mödor var hvilans flygtiga stund inne för henne; nu handlade den eviga striden emellan anden och sinligheten endast om valet af njutningar. — Ett begrepp, föreställande allmakt öfver jordiska ting, reste sig i alla land att kufva de förslappade idéerna, som ännu kvarlefde ifrån riddaretiden. I hela sin yppiga och tunga rustning framgick penningen, förtrampande dygden, hånande religionen, trotsande hedern, gäckande den ordning, som lagar och seder af ålder stadgat. Förvärfningen af rikedom uppstegrades till ett sjelfständigt ändamål, ifrån att vara ett

medel för andra högre. Den blef en angelägenhet för staterna och icke blott för den enskilde mannen. Man räknade hvad ett folk var värdt, såsom man efter köpmannens bokslut beräknade hans värde. På vinningslystnaden hvilade en ny statsvetenskap, som skulle lära regeringarna att göra sina undersåtar rika för att med deras afgifter kunna köpa åt sina välden styrka, åt sina nationer trygghet och ära. Dess första grundsats var människokraftens söndring, så att den, fördelad på särskilda stycken af hvarje arbete, måtte frambringa den största möjliga tillverkning; dess yttersta slutföljd skulle blifva människosamfundens förvandling ifrån levande organismer till döda mekaniska konstverk. Arbetsfördelningen sträckte sig ifrån handtverken äfven till vetenskaperna. Boktryckerikonsten hade splittrat lärdomen i en otalig mängd af kunskapsskärfvor, som nu upphemtades af särskilda arbetare för hvarje särskild art och efter de för dagen gällande systemen lades i ordning, ofta utan annat ändamål än samlingens rikedom. Visdom och beläsenhet söndrade sig allt mera; intet gemensamt sinne för det sköna sammaphöll konstens flerfaldiga bemödanden att framställa det. Skalden var främmande för bildhuggaren och målaren och dessa för tonsättaren. Ifrån ungdomens första år riktades dess uppfostring till enskilda syftemål; det allmänliga i unga medborgares bildning inskränktes till några elementariska färdigheter, för hvilkas hastiga förvärfvande medlen oupphörligen förbättrades. — Gustaf den tredje såg detta vinningslystnadens och det klyfvande förståndets tidehvarf inträda, och hans snilleblick upptäckte dess syftning. Då framstod han att rädda det svenska lynnets ädelhet och förena svenska sinnen. Men han rustade sig till strid mot det inbrytande förderfvet icke såsom en rå kämpe, lyftande klubban under huden af något slaget vilddjur, utan som en lysande riddare, hvars skicklighet att föra den gyllene lansen spridde en öfverväldigande förtjusning omkring hans styrka. I allt visade han sig ridderlig; äfven i

sorgfälligheten att vårda det goda, som andra före honom verkat, att iakttaga vanor, dem häfden helgat. Det är hans enlighet med sitt värf, som man, utan begrepp om detta, kallat en härmande vekhet. Dugesclin och Bayard voro då också svaga härmare, emedan de valde sig till föresyn de äldste ibland korstågens anförare och icke sina äldsta af druiderna förvildade stamfäder. — Den sanna måttstocken för all verkande kraft är verkets varaktighet. Mera än ett halft sekel har förflutit, sedan Gustaf den tredje uppsteg på tronen, och ett halft sekel af en särdeles härjande tid. I hvilket af Europas riken består nu så mycket som i Sverige af hvad de då beprisade män stiftat? Fredrik den andres minne lever i det adertonde århundradets häfder, men hvad lever ifrån honom i hans stat och i den vidsträcktare nation, som han tillhörde? Hans krigskonst har blifvit förändrad, hans härar besegrade, hans rike inkräktadt, hans skattkammare tömd, hans hela tankebyggnad nedrifven. Och hvadan detta? Emedan denne ärorike man sökte mera sin egen än sitt folks storhet; emedan hans kalla förstånd, ledt af tidehvarfvets lynne, verkade blott genom mekaniska medel till mekaniska ändamål, genom massan, ordningen och de lediga rörelserna af en legd krigsmakt till en beräknad jemnvigt emellan Europas stater, genom stundlig sparsamhet till stundlig förmåga att använda denna makt, genom odlingen af sandhedar till en ökad räknestycka endast af menniskoarmar. Hvad gjorde han för sitt folks bildning? Han tålde ej Wielands, Klopstocks och Lessings språk. — Huru mycket hafva nu Josef den andres stater öfrigt af hans välvilliga hastverk? — Denna ur jorden uppvuxna statslära, som under den träffande benämningen af fysiokrati ledde den redlige Turgots styrelseförsök och i England jemkades till öfverensstämmelse med handelns och slöjdernas anspråk, hvad har hon slutligen uträttat? Det vilda naturväldet, fullständigare utveckladt i handlingar än i satser, störtade Frankrikes tron och sönderbröt hela den åldriga stats-

byggnad, som Ludvig den sextondes husliga dygder allena icke förmådde att sammanhålla. Samma handkraft, som efter Smiths andelösa lära endast frambringar något värde, står nu ofta i England väpnad mot allt hvad den ädlare britten med en egen vishet och ett eget högt sinne hittills bevarat såsom ett heligt arf af sina fäder? Och sjelfva den berömda läran, huru hotas icke hon att blifva sprängd af den nyare ångkraften? Öfver Sverige har ock förödelsen framfarit. Mången enskild förmåga, som lofvade fäderneslandet gagn och heder, har gått förlorad genom denna, en kemisk skedning liknande upplösning, hvilken till moln sublimerar tanken och faller handlingen till stoft. Medan det ädlare sinnet irrsväfvat öfver allt verldsligt, har den råa nyttan blifvit lemnad utan tillräckligt motstånd inom sin låga krets, den hon efter naturens allmänna vidgningslag allt mer och mer utsträckt. Ocker är den ena, svärmeri den andra ytterligheten, emellan hvilka tidslynnets svängningar hotat att kasta våra söner. Men ännu ibland oss verkar Gustaf den tredjes anda, den lika mäktiga till lyftning som till hejd; hon, som sökte att inom bestämda former fästa det eviga vid jorden, det oändliga vid tingen, snillet vid gagnande mödor; hon, som på en gång lifvade Kellgren och Sergel och Chapman och Liljencrantz. De vekare af dessa former hafva fallit, likasom den ömtåliga blomman vissnar för en kylig vind. Men den ridderliga känsla för all skönhet, som Gustaf den tredje ingöt i nationens hjerta, är ännu varm och ren hos mången, yttrar sig ännu hos menigheterna genom uppoffringar för Sveriges ära och genom en kärleksrik vördnad för hjeltedygder. Det är denna känsla, som under de sista vådliga skakningarna räddat staten och tronen. Den nation, som hon förädlade, har, utan att söka annat beskydd än en segersäll härförars, andra fördelar än en vis ledning åt sin mandom, kallat till denna tron en stor enskild man, hvilken endast genom sina bragder och sitt ädelmod var med Vasarne beslägtad. Europa har sett,

hvad hon förut aldrig såg, en aldrig konung med furstliga anor erkänna denna de högre själars frändskap; hon har sett honom sträcka faderliga armar mot en främling, som kom att försvara hans rike och upplyfta hans folks sinne. Och hvilken var han, denne gamle hjälten, som lade till sina forna segrar den nya af fosterlandskärlekens öfver en sextioårig personlig känsla? Den ädle Carl, en älskad broder af Gustaf den tredje, hvars faror han delat, hvars afsigter han utfört, hvars tänkesätt han vårdat åt ett nytt slägte. De äldre ibland hans rådgifvare, dessa bepröfvade statsmän, som under den nyare sakernas ordning med sin visdom och sitt anseende stödde tronen, hvad voro de fordom, hvad vore de ännu? Gustaf den tredjes vänner och vänner af hans minne. Dessa fält-herrar, hvilkas lagerkransade silfverhår lyste invid fanorna framom hären af yngre krigare, hvar fostrades de till ärans värf? Uti Gustaf den tredjes hof. Hvarifrån härledde sig närmast de ibland våra nyare inrättningar, som stiftades för sekler, när man utom Sverige tviflade om dess sjelfbestånd ännu ett år? Ifrån Gustaf den tredjes lika vidsträckta som dristiga tankar. Göta kanalbyggnad, detta nationliga storverk, som redan med en oförgänglig ära gäldat åt svenska folket de förgängliga penningar det kostat, var i betydlig mån beredd genom den plan dertill, som han lät uppgöras af Thunberg, hvars snille han uppmuntrade och hvars förtjenst han belönte. Det försvar för riket, som hans mod och hans eldande anda framkallade i vådans stund ur nationens lynne, har ledt oss till den allmänna beväringanstalt, hvilken ordnar frihetens osvikliga stridskraft, denna, hvarmed Engelbrekt och Sturarne och Gustaf Eriksson och Magnus Stenbock segrade. Bildaren af ett folk, som i söndringens och i sjelfviskhetens tidehvarf framställer sådana vedermälen af sin eniga kraft och af sin kärlek till fosterlandet, som eger ibland sig sådana höga styrande sinnen, var då han en ytlig härmare blott af andra nationers flärd? Voro hans bildningsmedel endast flygtiga lekar? Jag gifver

det gamla svenska lynnet sin rätt; jag igenkänner det i de härliga yttringar, som jag med få drag velat teckna. Men hvilken uppväckte det ur en lång dvala, hvilken inböjde dess styrka i ett nytt sedernas och samhällets skick? Han, denne store konung, hvars innerliga nationlighet några vislingar vågat bestrida. Jag är svensk och jag bär för Carl den tolftes namn en helig vördnad. Med sin jättkraft ville han till en utomordentlig höjd upplyfta detta samma folk, som Gustaf den tredje sökte att mera menskligen förädla. Men hans öfverspända verk föll med honom, som allena var mäktig att det uppbära. Den här, som icke kände någon fara, så länge han på främmande fält och genom främmande ödemarker anförde den, lät genast efter hans död ströfvande fiendliga flockar bränna och härja Sveriges bebyggda kuster. Nationers odling liknar barnets uppfostran. En hårdning, som drifves öfver de växande krafternas naturliga mått, leder till förlamning, likasom vekligheten till slapphet. Men den friske ynglingen njuter helsan utan medvetande deraf, utan hågkomst af den blomsterdoftande sommarluft, med hvilken han inandades henne, ofta utan erkänsla för den faderliga hand, som planterade lunden, der han lekte sig till lifvets styrka. Den öfverdådige känner icke förr hennes värde, än då hon är förlorad. Så, medan ett yngre slägte förgäter och vanvårdar den bildning, som Gustaf den tredje gaf åt sitt folk, verkar den dock ännu till sköna handlingar. Ibland dem stälde jag främst det tronföljareval, som gaf oss Carl Johan och Oscar. Med detta samt med det lika fria och eniga, hvarigenom Sverige ett år förut, nyligen efter en stats-hvälfning och under krig med begge sina grannar, erbjöd sin krona åt en icke mäktig men hugstor främmande furste, jemföre man valet af konung Fredriks efterträdare. Vid detta tillfälle, det viktigaste en nation kan ega för att yttra sin sjelfständighet och att sammanknyta sin forntid med efterverlden, handlade ett slägte, som uppvuxit under beundran af Carl den tolftes hjeltevärf

och under deras hårdande pröfning. Men huru handlade det? I följd af sina ledares tvedrägt, slitet af uppror. Efter ombytta förslag, hvad sökte det omsider i den yttersta stunden för ett beslut? Säkerligen en hjelte? Nej, Adolf Fredrik hade endast gjort sig känd genom stilla, enskilda dygder. En ättling af Gustaf Vasa? Ja, till de oroliga folkhoparnas lugnande för dagen, men mera ovilkorligen en prins i skyldskap med den blifvande beherskaren af detta grannrike, som uppreste sin stigande makt på Sveriges förnedring. Gustafs och Carls fader? Men hans mildhet var ännu icke förenad med Lovisa Ulrikas snille. Man jemföre vidare de händelser, som föregingo detta och våra val. En tom ifver och ett vanmäktigt skryt hade i det ena fallet börjat ett krig i Finland, i det andra retat dertill. De anförare af Sveriges krigsmakt, som till segrar följt Carl den tolfte, och hvilkas personliga tapperhet det vore orättvist att förneka, förlorade vid den första motgången all beslutsamhet och öfverlemnade utan drabbning hela landet och sin här åt en icke starkare fiendtlig. De åter, hvilka under Gustaf den tredjes fälttåg öfvat sig till försvarets pligt och ståndaktighetens ära, veko endast steg för steg undan en anfallande öfvermakt, angrepo slutligen, segrade och, utan hopp att återvinna sina egna boningar, räddade dock de svenska vapnens heder. Man säge ej för att urskulda de förres feghet, att hon köpte tillbaka hvad de senares hjeltemod icke kunde frälsa, ty Sverige krigade då blott mot en ännu icke utvuxen eller ordnad makt, och ingen Napoleon styrde då enväldigt den europeiska kontinenten. Men man pröfve efter häfdernas vittnesbörd det svenska sinnets olika kraft vid samma afstånd af tid ifrån Carl den tolfte och Gustaf den tredjes död, och man skall finna, vilkens anda hade deruti djupare inträngt, kämpens eller riddarens.

På värdet af Gustaf den tredjes omsorger att bilda sitt folk beror värdet af friherre Adlerbeths hela verksamhet under den större delen af hans lefnad. Jag har

således ansett nödigt att i några uttryck af min öfvertygelse förklara mig emot ett tänkesätt, hvilket, då det kränkt den store konungens ära, äfven oförrättat minnet af den ädle man, öfver hvilken jag talar. Detta tillfälle medgifver mig icke att utveckla alla de skäl, som befästa min känsla af medborgerlig tacksamhet och af enskild vördnad, icke blott för Gustaf den tredjes sköna vilja utan äfven för hennes sköna verkningar. Dessa äro ej ännu fyllest kända; men någon dag skall väl ett sundt omdöme upptäcka dem i handlingar, som, ehuru offentliga, hittills icke blifvit betraktade med den uppmärksamhet de förtjena. Äfven med räknebevis styrka de den misskända sanningen, att svenska folket väsentligen förädlades under Gustaf den tredjes regering. Brottens antal äfvensom lastens vedermälen förminskades, intill dess splitet åter framträngde att förjaga glädjen och argheten att fördöma de mildrande nöjena.

Ibland de medel, som Gustaf den tredjes afsigt fordrade, var en svensk teater, och han beslöt att skapa den. Till en början firade han högtidligheterna inom sitt hof med skådespel. Vid sin broders, hertigens af Södermanland biläger lät han i rikssalen uppföras ett sådant, föreställande Birger Jarls förmäling med danska enkedrottningen Mektild, af samma holsteinska furstehus som den brud, hvilken skulle dela med Carl det ljufva och det leda i hans återstående ärofulla lefnad, upphöja hans sällhet med sina behag och sitt glada aldrig skiftande lynne, lätta hans bekymmer med sin godhet. Sjelf gaf konungen ett utkast till detta, likasom framgent till alla de nationliga skådespel, hvarmed han ville upplifva aftynande minnen af fäderneslandets forna hjeltar. Utförandet af det samma uppdrog han åt en af sina ungdomsvänner, åt den af Sveriges skalder, som i det renaste språk hade yttrat de mest upphöjda manliga tänkesätt, åt honom, hvars Ode öfver själens styrka och hvars juvenaliska satir hade slagit med förvåning och blygd ett straffvärdt men ännu icke förhärdadt slagte. Långe

hade Gyllenborg hvilat på sina tidigt skurna lagrar. Döden hade beröfvat honom fru Nordenflycht, rikets värf hans enda medtäflare och hans till förtjusning älskade vän, den ömme Creutz. Ett skönare skaldeförbund än de begges kan intet nyare folks vitterhet uppvisa. Det var kraften förmäld med mildheten. Splitet söndrade Corneille och Racine; vänskapen knöt Gyllenborg och Creutz till en innerlighet, sådan som Horatius besjungit sin och Virgili. Aldrig hafva verdens yttre förhållanden slitit ett helt, hvilket under en fortsatt utbildning kunnat blifva så fullkomnad som detta; ty endast *ett* snille voro de tu, så olik det enas art var det andras. Men ödet skilde dem åt redan vid början af deras bana. Creutz trånade vid Seinens strand efter sin själs hälft; Gyllenborg vid Mälarens. Den senare, åt nordens bevarad, återväcktes till ett nytt lif af Gustaf den tredje andas. Ensam kunde han dock icke sjunga. Hans snille fordrade ej att lyftas af en medtäflare; men hans hjerta behöfde en skald att älska. Denna lyckliga lott blef Adlerbeths. Med konungens bifall författade mästaren och lärjungen gemensamt det nämnda skådespelet. Under detta blef Gyllenborgs hus för den unge mannen en faders eller en broders. Dagligen njöt han der lycksaligheten af en vänskap, som likheten i böjelser och i yrken framgent underhöll, intill dess den äldre vännens död förvandlade den till ett af den svenska vitterhetens skönaste minnen.

För dem, som inom offentliga samlingsrum endast hört tvedrägtens sorl och utom dem smädelsens vilda skrän, var det lika nytt som angenämt att höra Gyllenborgs och Adlerbeths rena harmoniska språk, lånadt åt känslor och tankar, hvilka, om de icke voro Birger Jarls, dock hade i en senare tid kunnat vara den hjeltens, som ådagalade sin aktning för qvinnans värde i sina lagar om hennes rättigheter. Adlerbeths rykte såsom dramatisk skald stadgades ytterligare, då hans Iphigenie blef uppförd och från trycket utgifven. Allmänheten njöt vid föreställningen af denna tragedi en känsla, hvars makt

den förut föga mer än blott anat. Vitterhetsdomaren beundrade både den unge skaldens förmåga att på ett språk, hvars böjlighet ännu icke var utbildad, uttrycka de fina skiftningarna i Racines skildringar af sinnesrörelser, och den sjelfständighet, som hans förändring af planen och hans användande af körer för att sammanbinda handlingen, ådagalade.

Det vackra tempel, som Gustaf den tredje låtit bygga åt fäderneslandets sånggudinnor, var 1782 fullbordadt och skulle invigas med ett skådespel, som förenade de sköna konsternas alla medel att förtjusa. Om denna heder täflade tvenne lyriska tragedier, Kellgrens *Æneas* och Adlerbeths *Cora och Alonzo*, den förre med musiken satt af Kraus, den senare af Naumann. Jag tilltror mig icke att döma öfver den enas eller den andras företråde i allt det, som till en operas teatraliska verkan fordras. Må hända var ännu icke det sinne nog odladt, som skulle uppfatta det djupa i Kraus' tonkonst, och det under en rik omvexling innerligt rörande eller ljufva eller väldiga i Kellgrens sånger. Må hända var Gustaf den tredjes känsla mindre liflig för musikens och den lyriska versens skönheter än för den bildande konstens och för de poetiska sammansättningars, som framstälde för ögat rika taflor. En tillfällig händelse försvårade slutligen uppförandet af *Æneas* och bestämde valet af *Cora*. Adlerbeth vann således den äran, om icke att besegra Kellgren i en täfning, som ej var inskränkt blott till skalderna, åtminstone att mäta sig med honom. Denne gaf sin lyckligare medtäflare en uppriktig högaktning, en stadig vänskap och hämnades med *Gustaf Vasa*.

Sverige hade nu, hvad flera andra riken saknade, en nationalteater, ett offentligt öfningsfält för dess snillen, en anstalt att utbreda den förädling, som dessa verka. Mången klandrade då vanmäktigt de kostnader, som dertill användes. Med mera framgång har man i en senare tid yrkat hushållsamhetens vigt, när det handlat om medel att underhålla och utvidga nationens själsodling. Genom

enskild frikostighet af den konung, som vårdar Sveriges ära, är likväl ännu den svenska teatern bevarad såsom en offentlig inrättning samt bragt till all den verksamhet, som dess knappa tillgångar medgifva. Skall nu detta verk af Gustaf den tredje fosterlandskänsla falla? Skola vi stänga för efterkommande snillen den bana, som öppnades åt Kellgren och Adlerbeth, och der den odödlige konungen sjelf mätte sin styrka med deras och med författarens till *Oden* och *Virginia*? Välan! Odlom då endast kärr och slutom oss inom otillgängliga vildmarker från Europas förakt och från den trädöm under penningeväldet, som eljest förestode oss. I de grekiska republikerna, der det offentliga beherskade det enskilda, hade den blifvit ansedd för elak medborgare, som vägrat sin gård till de allmänna anstalter, hvilka underhöllo folkets känsla för det sköna och höga. Konstens verk voro der statens skatter, dess befodringsmedel statens angelägenheter, dess idkare statens män. Æschylus hade fäktat med utmärkt heder vid Marathon och Salamis; Sophokles var fältherre tillika med Perikles och Thucydides. I den nyare verlden har ingen regent före Gustaf den tredje inträngt så djupt som han i det inre af ett atheniensiskt lif. Det var för att öka glansen af sitt hof och att omvexla sina nöjen, som Ludvig den fjortonde med en stel förödmjukande nåd uppmuntrade Racines, Quinaults och Molières snillen. Gustaf deremot författade nationliga skådespel, som han lemnade åt sitt folk, åt den ringaste medborgaren likasom åt den högst uppsatte, att bedöma. Han beskyddade icke blott, utan han älskade och hedrade dem, som följde detta hans lysande efterdöme. Och redan skulle det vara för oss utan värde? Redan skulle vi anse den svenska teatern endast för en enskild oskadlig inrättning att inom hufvudstaden förlusta några sysslolösa, som allena borde den underhålla? För detta låga ändamål skulle då en svensk konung, så dyrkad af sitt folk, som Gustaf den tredje det var, hafva lekt bort dyrbara stunder af sitt lif, och Adlerbeth, han,

som sedermera kallades af sitt stånd att medverka till rikets främsta grundlag och af Carl den trettonde att inträda i dess råd, hafva i sin ungdom försummat de tillfällen, hvilka redan då stodo honom öppna att mera omedelbarligen tjena staten.

Den store konungen, som med sina egna snillegåfvor förenade ett sällsynt förstånd att rätt använda andras, fann Adlerbeth kunna gagna fäderneslandet såsom embetsman, men ännu mera såsom skald och författare. Han hade ock beslutit att upphöja vitterhetsidkarens kall till ett sjelfständigt inom samhället. Adlerbeth var den förste, som han bestämde dertill. Han utnämnde honom 1778 till sin handsekreterare samt derjemte till riksantikvarie. I den senare befattningen efterträdde Adlerbeth en namnkunnig man, kanslirådet Berch, och bevisade sig vara värdig denna heder.

När konungen, längtande att öfverskåda konsternas rikedom i deras nyare hemland, anträdde 1783 en resa till Italien, kallade han Adlerbeth att vara sig följaktig. Under denna resa nyttjades skalden och antiqvaren äfven till statens värf, ömsom biträdande i brevexlingen emellan konungen och dess sändebud vid främmande hof, ömsom föredragande för monarken rikets inre angelägenheter samt utfärdande hans beslut derom, alltid lemnande vedermälen af nit, noggrann ordning och redig uppfattning af ärendena. Sjelf vidgade han sina begrepp och utbildade sitt konstsinne, under det han såg det märkvärdiga i Tyskland och det sköna i Italien, gjorde bekantskap med berömda män, i synnerhet konstnärer och lärde, samt dagligen hörde Gustaf den tredje och Sergel.

Hemkommen till fäderneslandet, fortsatte han sina vittra och lärda arbeten, uppmuntrad dertill genom nya bevis af konungens nåd. Jag må nämna deribland ett ordenstecken, Nordstjernan, emedan det utmärkte ovanlig förtjenst, och af skonsamhet mot ännu rådande fördomar, eller af omsorg att icke med deras agg hvässa afundens, fördröjdes för flera vitterhetsidkare, som konun-

gen på andra, ännu mera tillfredsställande sätt hedrade och i det allmänna omdömet upphöjde.

Den dag var kommen, då Gustaf den tredje ville kungöra sitt beslut att upplifva den af Lovisa Ulrika stiftade akademien för vitterheten, häfderna och kunskapen om forntidslemningar, samt att tillika bilda en särskild sådan förening af statsmän och författare, som skulle genom vältalighet och skaldekonst odla svearnes språk, värda och utvidga deras ära. Konungen utnämnde sjelf Adlerbeth till ledamot af begge dessa akademier, och till den förstnämndas sekreterare. Tadlet har skonat den äldre inrättningen mer än den yngre, ehuru de begge gjort sig dertill lika förtjenta genom verk, som afunden ej har skäl att tåla. Det är icke ifrån detta rum, som stiftelsen af svenska akademien må med ett fullständigt omedelbart försvar rättfärdigas; mindre af en ny ledamot, som ett sådant bör utföras. Edra skrifter, m. h., och edra odödliga företrädares äro de handlingar, efter hvilka en oveldig framtid skall döma i denna fråga. En af Tysklands nyare filosofer har sagt, att statens yttersta ändamål vore det att göra staten umbärlig. Männe man icke skulle kunna till svenska akademien lämpa samma gåta? Sedan akademien stiftades, har språket onekligen vunnit i rikedom, böjlighet och välljud. Om äfven ett allmänt sinne för det sköna vore hos nationen så utbildadt, att någon ledning för hennes omdömen öfver vitterhetsarbeten ej behöfdes, att sjelfva vitterheten icke behöfde försvaret af ett samfund, så sammansatt som detta, att dess bifall till blygsamma snillens försök icke fordrades för att bringa allmänheten att bemärka dem; då kunde akademien anses öfverflödig, emedan hon då hade uppfyllt sin höge stiftares afsigt. Intill dess skall hvarje opartisk idkare eller endast älskare af vitterheten finna henne nyttig, icke såsom en strängt lagstiftande myndighet — ty snillet erkänner inom sin verld ingen yttre sådan — men som en förening af män, hvilka med sina värff och sina skrifter gifvit sig rättighet att värda natio-

nens ädlare bildning. Den uteslutande smak, som man henne tillvitat, har icke varit och må aldrig blifva någon annan än den, som hennes ledamöters gemensamma själsodling stadgat. Den har ej förtryckt och må aldrig förtrycka något dugligt alster af en enskildare. Akademien har tålt, har gillat, har beundrat, har äfven tillegnat sig de nya former, som snillen, inom eller utom hennes krets, skapat. De i alla afseenden ovanliga sångerna öfver *Creutz* och *Svea* vunno hennes högsta pris, och deras författare kallades att ersätta hennes förluster af Gyllenborg och Oxenstjerna. Förut hade hon gifvit en offentlig gärd af sin beundran af det svenska sångaresnille, på hvars sanna, oförlikneliga värde Kellgren var den förste, som vände allmänhetens uppmärksamhet. En till stora följder ledande utvidgning af de svenska versarterna fördes till ännu icke öfverträffad fullkomlighet af akademiens äldsta ledamöter. Kellgren, den store mästaren i konsten att gifva den rimmade versen omvexlande rytmiska behag, använde med samma framgång den metriska till några af sina skönaste dikter. Skördarnas sångare öfversatte Milton i orimmade jamber, mera välljudande än hans; och Adlerbeth utförde, uppmuntrad af akademiens enhälliga bifall, det lika svåra som mödosamma företaget att försvenska Roms trenne yppersta skalder i deras egna versslag och derigenom till en beundransvärd likhet af deras rena och kraftfulla stil.

Det lärda samfund, som är egnadt åt de strängare vetenskaperna, kallade också Adlerbeth till ledamot, och äfven der blef han en af de utmärkte.

I lugn och värma hade den nya odlingens plantor rotat sig, uppskjutit och blomstrat. Men himlen mörknade, och stormen frambröt. Förebuden vid en riksdag till missämja emellan konungen och en del af nationen följdes af ett krig emot Ryssland, af trolöshet hos några och förvillelse hos flera ibland härens anförare, af Gustafs och Sveriges våda, af folkskarors väpnande till deras räddning, af de ofrälse ståndens förbittring mot adeln,

af ett oroligt riksmöte och af konungamaktens utsträckning. Nu framträdde Adlerbeth på en ny bana. Han hade förut diktat tragiska belägenheter; nu handlade han med oförgätlig värdighet i en af dessa, som uppkomma under en våldsammare inbördes kamp mellan statens krafter. — För ett så vidtfamnande och derjemte så djupt i människohjertan inträngande snille som Shakespeares vore kan hända slutet af konung Gustaf den tredjes regering ett ämne att dramatiskt behandlas. De nyare häfderna framte sällan en så besynnerlig inveckling som denna af stora händelser, en sådan strid emellan höga sjäalars begär och ödets tvingande allmakt, sådana motsatser af milda enskilda böjelser och af stränga allmänna pligter, sådana uppoffringar af ädla sinnens timliga njutningar åt deras eviga hjeltomod, i följd häraf så upphöjda karakterer och ändtligen en så skräckfull utgång af handlingen. Den konung, som sjutton år dertillförener återlemnade en eröfrad oinskränkt makt för att endast lefva och verka såsom den förste medborgaren ibland ett fritt folk, nödgades af händelsernas oemotståndliga våld att sjelf nedbryta sitt eget verk och störta tronens åldriga stöd för att tillika med tronen rädda staten. Denne milde konung, hvars bröst var slutet för hatet och för hämnden, måste tillåta, att blod, ehuru sparsamt, rann för lagens bila. Ur detta älskande hjerta slet fäderneslandet gamla vänner; detta ridderliga sinne tvangs att söndra sig ifrån de lysande föremål, vid hvilka det med aktingens, vanans och äfven fördömens band var fästadt. Ett bedrägligt hopp allena styrkte det mod, som fordrades till sådana försakelser. Gustaf föll för nidingens hand, innan han kunde å nyo förena sitt folk och ännu en gång skänka det friheten; döden var redan i hans blick, då han åter såg omkring sig många af de ädla han älskat; hans ömma hjerta brast under försoningen. Men derförinnan, hvilka sköna tafior erbjuda sig icke till skaldens uppfattning? Här uppstå riddersmän att tala mot sin konungs företag och afsigter, men då

först, sedan de genom offer af hans förläningar utverkat sig sina samvetens tillstånd dertill, men icke i ett annat språk än den lagälskande och laglydige undersåtens. Här bedja honom hans närmaste, ännu trofasta vänner att skona sina enskilda böjelser och icke nedlägga ekens och lagerns sammanflätade krans på fäderneslandets altare för att ifrån dess nedersta trappsteg upptaga törnekronan. Der kastar han sig åter i stridens faror, trygg och slutligen segrande ibland de tappre, som några månader förut, förvillade, öfvergäfvö honom, men som nu, sansade, mana vid hans sida fiendens svärd att verkställa de rättvisans straffdomar, dem han vägrat att bekräfta. Om, för att höja dessa taflo och gifva det hela ett ännu rikare lif, det äfven fordrades Shakspeareska skildringar af det låga, så saknades icke heller till dem förebilder, än af vansinniga ifrare för och emot konungen, än af föraktliga lycksökare, än af vilda folkhopar, som skriade fram hvad dessa för stunden dem ingifvit. Men, då sorlet något ögonblick saktar sig, höras de medborgerliga skalders stämmor, såsom eolsharpan ljuder emellan stormens ilar; denna *Kantat*, som i mäktiga toner förkunnar Sveas beslut att segra eller att falla med bevarad ära; denna sköna varning till *Däldens* lägre växter att ej yrka ekens fall; denna på en gång bestraffande och upplyftande *Häfdernas röst*; denna det dristiga snillet och det blida hjertats rörande förbön för lagens offer. Och Adlerbeth, huru vältaligt yttrar icke han inför konungen och rikets till en gemensam öfverläggning samlade ständer sina stridiga känslor, huru frimodigt sin öfvertygelse i frågan om den lag, som skall förändra riksstyrelsens åldriga former? Han känner sig vara skyldig fäderneslandet att bestrida ett förhastadt antagande af denna lag, som hans välgörare föreslagit; vara skyldig honom att söka afvända från hans person och hans rykte de följder, hvartill han fruktade att det kunde leda. Han fyller sin pligt; ser sina föreställningar beveka den ädelmodige konungen och vinna dess högaktning, men vara vanmäktiga att

hejda händelsernas fart; suckar och har styrka att förblifva Gustafs vän.

Sånggudinnorna, som förljufvat den föregående tiden af Gustaf den tredjes lefnad, göto minnets och hoppets tröst öfver den sista oroliga. De hade lugnat, de kunde ännu lugna sinnena, och ett nytt samhällsskick skulle då, kraftigare än det äldre, befästas af inrättningar, renade från de störtades fel. Det har skett; men han, som det ifrigast önskade, fick icke sjelf bestämma den nya byggnad, som vi efter ytterligare förstöringar sett uppföras. Efterverlden, som upptäcker de för samtiden ofta osynliga länkarna i statshändelsernas kedja, skall finna hvad vi, för den frihet vi njuta, äro skyldiga den hvälfning, som kostade Gustaf den tredje sällheten och lifvet.

Adlerbeth hade blifvit 1787 befordrad till kansliråd med säte och stämma i kanslikollegium. Detta embete och hans derjemte bibehållna äldre beställning lemnade honom tid öfrigt till dramatiska arbeten, åt hvilka han nu ifrigast egnade sin skaldeförmåga. Han hade författat det första skådespel, som Gustaf den tredje såg uppfördt på den stora svenska teatern. Hans var den sista nya tragedi, som återförde konungens sinne till dess forna ädla njutningar. *Edip* gafs första gången, och den höge åskådaren, som nu betraktade en diktad föreställning af ödets obevekliga våld, anade icke, att han sjelf, trenne aftnar derefter och inom samma rum, skulle mera rysligen än besegraren af Sfinx ryckas ifrån det folk, som han räddat och fräjdad.

Ett nytt tidevarf började nu med den vise och gode Carls förmyndareregering, hvilken småningom lugnade folkets upprörda sinnen, vårdade och förhöjde rikets välstånd, stiftade nya gagneliga inrättningar och, då den sorgfälligt afskilde Sverige ifrån deltagande i Europas stridigheter, bevarade derigenom både dess fred och dess samhällsordning. Det var icke att vänta, att denna tillfälliga regering, under sådana tidsförhållanden skulle kunna verksamt fullfölja Gustaf den tredjes omsorger för

vitthereten och konsterna. Men hans broder, med en lika upphöjd själsodling, ehuru icke med ett lika skapande snille, värderade och beskyddade dem. Lustbarheterna vid hofvet fortforo att vara lifliga och smakfullt ordnade, fastän sällan lysande; ty den redlige förmyndaren använde icke dertill statens medel, utan belastade sig med enskild gäld för de ökade utgifter, som riksstyrelsens värdighet honom ålade. Den stora svenska teatern upprätthölls, en mindre öppnades och blef riktad med nya snillealster, ibland hvilka var Adlerbeths öfversättning af Racines *Phedra* och *Hippolyt*.

Den unge konungen uppnådde den ålder, då han skulle vara myndig att sjelf styra. En skälig grannlaghet förbjuder mig att om hans regering säga mer, än att dess början lofvade nationen hvad under en mindre orolig tid fortgången må hända hade uppfyllt. Den styrka, som riket under freden vunnit, bevarades några år genom en af kloka embetsmän ledd, berömlig förvaltning af den allmänna nyttans angelägenheter. Till dem räknade dock icke den strängt hushållsamme konungen några ädlare bildningsanstalter, ehuru de redan stadgade fingo bestå. I samma mån som de stora verldshändelser, hvilka han med sin otillräckliga kraft ville styra, kränkte hans stoltighet och fördyrade hans lynne, blef han ock mera obenägen för alla verldsliga uppenbarelser af det sköna och ljufva.

Den vittherhet, som Lovisa Ulrika och Gustaf den tredje hade uppdragit, bar nu likväl mognade frukter. Kellgrens, Gyllenborgs och Creutz' samlade arbeten hade redan blifvit utgifna, och allmänheten emottog ytterligare, jemte fleres, Leopolds, Oxenstjernas och Adlerbeths. På skådeplatsen uppfördes *Virginia* samt Adlerbeths berömda tragedier *Ingiald Illråda* och *Kelonid*. Men den beundran de vunno var mera enskild och tillfällig än den, hvarmed sådana skänker åt nationen i förflutna dagar upptogos. Den allmännare känslan för skaldernas konst aftynade. Konungen gaf dock några vedermälen af sin nåd och sin

aktning åt de vitterhetsidkare, som Gustaf den tredje älskat. Adlerbeth, hvilken förenade med snillet rätt dertill äfven sådana medborgerliga förtjenster, som nu ansågos redbara, utnämndes 1801 till kommandör af Nordstjerneorden.

Det var naturligt, att de sinnen, hvilka allt mera och mera stelnade af tröghet under en tung styrelse, skulle fördöma det lifliga och lätta i nationens lynne under Gustaf den tredje. Det är en vanlig tröst för den trumpne att med högmod öfver sin overksamma dygd klandra den fröjdefulles menlösa glädje, en vanlig slughet af den skenhelige att med bannor öfver andras njutningar hellre än med försakelser af egna ådagalägga sitt förakt för jordisk flärd. Många anledningar förenade sig derför till den beskyllning för lättsinnighet, hvilken man nu började att utkasta öfver det föregående tidehvarvet. Den saknade icke all grund; Athen var icke och kunde ej vara ett Sparta. Men den har intill våra dagar blifvit utan granskning upprepad ifrån man till man samt med öfverdrift och orättvisa fallit på konung Gustaf den tredje hof och på hans vittra nöjen. Uti begge deltog Adlerbeth, och hans minne fordrar således att beskyllningen undersökes. Jag har redan sökt visa hvad vår tid är skyldig åt Gustaf den tredje bemödanden att förädla sitt folk, och jag har med vördnad nämnt några af hans enskilda vänner och af hans hofmän. Ibland mängden af dessa hafva icke alla kunnat utmärka sig genom ryktbara värf, men aldrig har kan hända uti hvilken samling som helst af unga män, gynnade af lyckan och frestade af dess förförelser, hederns grundsatser varit mera allmänt gällande och med mera ömtålighet vårdade än i detta talrika hof. Det gifves dock en skilnad emellan lättsinnighet och ett lefvande sinne, känsligt för milda njutningar. Det tunga är det då alltid redbart, eller det redbara alltid tungt? Har man då aldrig sett någon i yttre seder sträf man obetänksamt öfverlemna sig åt sina begär med en vild yra? Denne tröge, olustige

ynghing, som aldrig ler åt något finare skämt och gäspar, när vi falla tårar, är han icke lättsinnig, då han på ett tärningskast sätter sin faders välfärd och sin egen heder? Är han det icke, denne grundligen ledsamme talare om allmän och enskild hushållning, som nedlägger i vådliga företag lånet af sin väns sista skärf? I hvilken tid, vår eller den med Gustaf den tredje förgångna, voro sådana och dermed likartade yttringar af lättsinnighet allmänna? Jag anklagar icke någöndera; jag känner begges särskilda värden; men jag är ej blind för närmare fel, som det vore en feighet att ej vilja bemärka, då de aflägsnare förstoras. Det är min öfvertygelse, att lynnets lätthet skyddar hjertats allvar, säkrare än en naturvidrig sinnestyngd, samt att nationer äfven för sin sedlighet behöfva ädla nöjen. — Men det vackra könet . . .? Ja, det var i Gustaf den tredjes hof förtjusande vackert; ja det var af en slösande natur offradt att älskas och genom en någon gång öfverförfinad själsodling danadt att känna lifligt hvad intet menskligt hjerta kände utan våda. Må de lyckligare qvinnor, som en sparsammare skickelse, en härdande uppfostran och det husliga lifvets stillhet skyddat emot villor, må de dock döma mildt öfver dessa sköna, hvilkas rykten inga röster kunna ur grafvarna höja sig att försvara. Gissningarna om det doldare lifvets förhållanden böra dö med stunden, som födde dem. Endast lastens allmänna och skändliga fräckhet i något tidevarf tillhör häfderna. Ifrån det, som närmast föregick Gustaf den tredje, hafva vi hört rysliga berättelser om ett sedeförderf, som partiernas statskonst uppmuntrade och använde. Hvad ondt hafva vi deremot hört från hans? Visserligen icke, om ock alla beskyllningar vore sanna, något med det förra jemförligt. Allt, intill sjelfva förvillelsen, antog i denna ridderliga tid ett ädelt yttre, som bevisade en inre aktning, äfven hos den svage, för ädelhet. Glädjen var hyllad; men allvaret tåldes och vördades. Man såg i det för lättsinnighet nu utropade hofvet glada lysande unga män samla sig om-

kring en medelåldrig, som de gerna hörde. Hans blick var eldig, men icke lekande, hans anletsdrag voro en tänkares, hans gulnande hy vittnade om lärdomens mödor; enkel var hans klädsel, stadig hans gång, allvarsamt hela hans yttre väsende. Jag ville nu i hast kunna draga förhänget från en tafla, der han stode med penselns sanning skildrad, nämna Adlerbeth och säga dem, som betraktade hans vördnadsbjudande gestalt, att denne man var den, som uppfann nöjen i Gustaf den tredjes hof, att han var älskad af Gustaf den tredje, sökt och högaktad af hans gunstlingar.

Men han var äfven sökt och högaktad af de yppersta män ibland svenska folket. Hans stånds ombud valde honom tvenne gånger att öfverse förvaltningen af rikets penningeverk. Efter den statsförändring, som beredde Sverige nya grundlagar, blef han först rådfrågad öfver det förslag till regeringsform, som innan ständernas sammankomst uppgjordes, och vidare kallad af ridderskapet och adeln till det utskott, som utarbetade den sedermera enhälligt antagna. Det förtroende, som riksföreståndaren och hans rådgifvare hyste till hans djupa vishet, hans redliga afsigter och hans foglighet, var kan hända nödigt för att stadga deras öfvertygelse, att det nämnda förslaget icke uppfylde nationens skäligen väntan, samt bringa dem att icke yrka dess antagande. Samma förtroende åter af hans beslutande medborgare verkade mäktigt att förena dem till bifall af den lag, hvartill han gifvit sina råd och sin granskning. En undersökning af dess värde vore vid detta tillfälle icke lämplig. Det är pröfvadt under förflyttna sjutton år samt bevittnadt af Sveriges lugn och af dess konstitutionella författnings bestånd, medan många af Europas öfriga stater slitits emellan folkens fordringar af en alltför vidsträckt frihet och regeringarnas alltför häftiga ansträngningar att rädda sin forna makt eller att återvinna den. Men det var icke att vänta, att detta skyndsamt fullbordade verk skulle hinna att blifva fullständigt känt och omfattas af en allmän öfvertygelse,

under de få dagar, som rikets vådliga belägenhet lemnade åt ständernas öfverläggningar derom. Sådant är dock det svenska folket, när dess spänstiga kraft af någon stor fara sammantryckes; det lyfter sig då till en klar åsigt af det hela och besluter, med en lugn förtröstan i afseende på delarnas öfverensstämmelse, till de män, hvilkas förstånd och dygd det erkänner. Nu, i det främsta och det talrikaste af riksständen, uppstod Adlerbeth för att tillstyrka ett skyndsamt och ovillkorligt bifall till den föreslagna grundlagen. Frihetens ifrigaste yrkare igenkände den man, hvilken tjugu år förut hade talat för henne; de, som fruktade hennes öfverdrift, litade på orden af Carls och Gustafs vän. Han stod der i den högtidliga samlingen såsom en medlare emellan de skiljaktiga tänkesätten. Hans allvarliga uppsyn, tårarna, som ville framtränga i hans ögon, och hans rörda stämma gäfvö en ökad styrka åt hans tal. Det afhöordes med enhällig förtjusning, och tvenne dagar derefter egde åter Sverige konung och lagbunden frihet.

Det egde äfven omkring tronen ett statsråd af upplysta och redliga medborgare, hvilka skulle med sin erfarenhet och sin omtanke leda konungens beslut, men icke herska öfver hans vilja och ej dela hans makt. Då ännu lefde i alla svenska hjertan den gamla, hos menigheten outplånliga öfvertygelsen, att Sveriges konung må höra råd, men sjelf styra. Då ännu var icke öfver Gustafvernas och Carlarnes land utbredd den främmande läran, att en konung för att hålla sitt majestät i helgd endast bör välja förvaltare af sitt välde, som ostraffadt må kunna smädas och störtas, men icke nedlåta sig till någon egen pröfning af statens angelägenheter, icke med egen rättrådighet och vishet skydda sina undersåtars välfärd, icke med egen blick upptäcka deras lidanden och behof, icke med egen kraft ordna statens försvar, samt i följd häraf icke åt sitt hjerta vinna deras tacksamhet och kärlek eller åt sin förmåga deras beundran. Vi svenskar kände oss då stolta öfver att vara svenskar

och sökte ej att genom en ministerstyrelse, som vårt rikets inskränkta vidd icke heller gjorde nödig, blifva briter eller fransmän för att ännu en gång slitas emellan ytterliga partiets ömsom segrande våld. Vi trodde, att rättvisa och noggrannhet vid de allmänna ärendenas behandling uppvägte olägenheterna af några fördröjande former, hvilka äfven utan att rubba statsförfattningens grunder kunde förenklas; men att den brådskande farten af en turkisk styrelse svårligen kunde vinnas utan en turkisk försakelse af alla anspråk på säkerhet för statens och enskildas rätt. Med dessa tänkesätt, som af ålder varit och, ehvad försök man vågar att dem rubba, skola förblifva det svenska folkets, hade ock Adlerbeth tillstyrkt stiftelsen af det statsråd, hvaruti han till allmän glädje för de upplysta i nationen och med bifall af alla meningar inkallades. Dertill valde honom den åldrige konung, som endast af kärlek till sitt fosterland å nyo i en vådlig stund åtagit sig regeringsbördan och som ville förstärka sin egen kraft med visa och rättsinniga rådgifvares. Tiden är än icke inne att öfverlemna åt historien ett omdöme öfver denna regering, att framställa i full dag alla de svårigheter, som den hade att öfvervinna; att utreda alla de faror, undan hvilka den räddade Sveriges sjelfständighet och lugn, eller alla de omsorger, hvarmed den befästade dess frihet, upprättade dess näringar, befrämjade deras framtida tillväxt och beredde den nya ära, som de svenska vapnen vunno under en stor härförare. Adlerbeth, hvilken med sina råd medverkat att förvärfva oss denne hjelte och statsman, förblef i sin upphöjda och oroliga befattning, intill dess fäderneslandets frälsning tillika med Europas var fullbordad. Efter ett riksmöte, vid hvilket det rådande eller åtminstone det högst ljudande tänkesättet röjde en hugnesam, ehuru kan hända icke nyttig eller rätt ädel glömska af nyss försvunna vådor, fann han sig utan förebråelse kunna återgå till det enskilda lifvets stillhet. Han lem-

nade 1815 ett embete, som han icke eftersträfvat och hvilket nu endast skulle mot hans ålderdom reta det tadel, som skonat hans ungdom och hans mannaålder. Han lemnade det, lika saknad af Carl den trettonde, af Carl Johan, af dessa rådsherrar, med hvilka han i sex år delat bekymmer, ansvar och ära, samt af de medborgare, som kände hans rådslag. Jag skattar mig lycklig att vara en ibland dem och att kunna i denna akademis häfder nedlägga mitt vittnesbörd, att statsrådet friherre Adlerbeth vid alla tillfällen uppfylde sin pligt som en redlig svensk man och en värdig medlem af den förvaltning han tillhörde. Jag tillåter mig icke att bedöma framfarna sådana inom mitt fädernesland eller de med denna samtida ministärer i Europa; men det vet jag, och det bör jag säga, att i afsigters renhet och i sedlig grannlagenhet ingen öfverträffat detta svenska statsråd. Det stod på sin dygd, upphöjdt och befastande Sverige, såsom en lund af ekar, hvilken med sina rötter sammanhåller holmen midt uti den vilda, hänförande strömmen.

Statsrådet Adlerbeth hade blifvit utnämnd till friherre samt till riddare och kommandör af Kongl. Maj:ts orden. Med dessa värdigheter hade han kunnat förena den högsta, som är egnad åt synnerliga förtjenster mot riket, om hans ihärdiga blygsamhet icke hade afböjt denna utmärkelse.

Sällan afträder någon statsman från de allmänna ärendenas bana utan en hemlig önskan att blifva glömd af sin samtid och att sjelf kunna förglömma henne. Mindre än någon annan kände likväl friherre Adlerbeth behovet af denna ömsesidiga förgätenhet. Han uppbar sin andel i de oblida omdömen, som här och der fälles öfver den styrelse, hvori han deltog. Men enskildt rönt han en odelad aktning, och hans harmlösa sinne hade ingen, i fria samhällen utomordentlig, orättvisa att ihågkomma, men förlåta. Detta var må hända en följd deraf, att han i vanliga mål inskränkte sin verksamhet inom en rådgif-

vares trängre krets. Redligen och frimodigt yttrade han sina tankar öfver de beredda förslagen, men till deras beredning medverkade han sällan. Denna varsamhet var icke feghet, ty han hade förut gifvit tillräckliga prof af sitt mod och gaf dem äfven nu, då viktigare händelser det kräfde; den var icke sorglöshet, ty han bekymrade sig med värma, någon gång med oro, om fäderneslandets öden och regeringens ära. Men han misstrodde sin skicklighet till sådana värf, som han ansåg fordra en särskild vana. Han var mindre dristig än oförskräckt, kände sig ega en jemnare förmåga att pröfva än att handla och valde därför till sitt kall att gifva sådana råd, som skulle vara rena äfven från den ouppsåtliga veld, hvartill kärleken för egna arbeten kan förleda statsmannen likasom författaren. För all sanning var hans förstånd öppet, för allt godt och ädelt hans hjerta. Han härdade dock sin öfvertygelse mot bevekande böner och öfverraskande villor; för skäl allena var han böjlig.

Så allmänt känd och erkänd var friherre Adlerbeths vishet, att man utan förargelse såg Coras sångare, Virgili öfversättare uti konungens statsråd, sådant förtroendet till hans pligtkänsla, att man icke beskyldde honom för vanvårdnad af sitt embete, änskönt han, medan han ännu innehade det, skänkte svenska språket *Horatii skaldes-bref och satirer*. Men hvad alla skonade, gillade dock icke alla. När staten betraktas från den nyare verdens låga åsigt, är ock den fördom ursäktlig, som afgör, att en skald icke gerna kan vara en duglig embetsman. Skulle han väl kunna fästa sin lefvande själ vid detta liflösa hela, som våra samhällsmekanister i ett sant uttryck af sin föreställning derom kalla statsmaskinen? Skulle hans älskande hjerta kunna vägra sin huldhet och sitt försvar åt de likar, hvilka den girige beräknaren fördömer, såsom tärande medlemmar i det stora hushållet, och ville drifva derutur, emedan de icke alstra annat än glans och ära och medel till öfversinliga njutningar? Skulle han vilja öfva sig att handtera krämarens vigtiskäl

för att afväga det mått, som hans nation må åtnjuta i den milda skaparens gåfvor, eller mödosamt använda en låg räknekonst för att uppställa bokslut mot en ädel fosterlandskänslas fordringar? Men staten är icke en sammansättning af döda hjul utan af lefvande menniskokrafter, som inbördes röras och röra; icke ett slutet hushåll, hvars förnödenheter endast vägas och mätas, utan ett andeligt samfund, som vårdar och främjar det heliga på jorden. Hvarje nation är en framskridande sång, eller en del deraf, uti mensklighetens epos, diktadt af den evige för att uppskrifvas af tiden. Ingen dödlig fattade dess vidd, men då hopen gradvis ser de stumma tecknen och fäster vid dem ljud och stafvar dessa tillsammans och binder enkla begrepp vid de enkla orden, då anar det odlade snillet handlingens gång, då hör skalden de skiftande tonernas rytm och skådar det oändliga spegladt i begränsade bilder. Staten är ett konstens verk, men den höga, den fria konstens. Dess former böra vara förståndsensligt sammanfogade, men de böra ock lifvas af en anda, som endast känslan och icke begreppet fattar. Och då blifver intet enda af dess värf ringa, intet utan en djup betydelse för skalden eller för någon, hvars hjerta en skön konstbildning förädlad. Sätt honom på domaresätet, och han skall icke afmäta sitt nit för rättvisans helgd efter föremålens yttre storhet, icke anse det vara mindre skönt att bevara den fattiges rätt till sin ärfda teg än ädlingens till sin lysande ätts stamgods. Använd honom i någon gren af den allmänna nyttans förvaltning eller i den offentliga uppfostringens mödosamma kall, och han skall i delarna vårda det hela, ty han känner det harmoniska i naturens lif; han vet, att äfven rotens yttersta trådar suga jordens närande saft till ekens krona, att äfven det späda löfvet inhemtar ljusets föda åt stammen. Huru ännu viktigare är det icke för samhället, att dess högsta angelägenheter ledas eller åtminstone bevakas af ett poetiskt sinne, förenadt med en historisk förmåga att undersöka och en filosofisk att

bedöma? Denna sällsynta förening sågo vi hos friherre Adlerbeth och rönste verkningarna deraf i hans bemödanden att främja alla nyttiga och sköna yttringar af statens lifskraft, men äfven i hans sorgfällighet att bevara de organer, genom hvilka den flutit till oss ifrån våra fäder. Den allt begripande nyhetsmakaren skall finna det vara lätt att genom enklare medel åstadkomma en hastigare och derigenom förökad rörelse af samma kraft. Men den evige, allvise skaparen uppstälde ej ett verk af raka oböjliga rör för att genom dem låta sin anda ledas ifrån tomma rum till tomma. Han väfde naturens fibrer att sammanhålla dess vexlande alstring, böd blodet att löpa uti grenade ådror till och ifrån hjertat samt stadgade för människosjälens den lag, att hon skulle uppfånga sanningen och binda den fria dikten uti nätet af retliga nerver.

Endast tre år återstodo af friherre Adlerbeths lefnad, sedan han drog sig ur en ombytlig verld för att ostörd af dess buller njuta det oförgångliga från en länge försvunnen. Öfversättningarna af *Horatii oden* och af *Ovidii metamorfoser* blefvo alstren af denna hans ledighet ifrån statens värf, jag säger icke hvilat, ty han försmådde henne, så länge hans själ kunde verka, och han nödgades icke heller att emottaga henne förr än i grafven.

En sådan aldrig tröttnande drift till arbete var hos denne ovanlige man desto mera aktningsvärd, som lyckliga omständigheter och en tidigt insamlad skörd af ära befriade honom från behofvets tvång eller namnlüstnadsens retelser dertill. Att gagna sitt fädernesland var målet för alla hans mödor.

Gagneliga voro ock alla hans verk, de första ej mindre än de sista. En yngre tids friare lynne må förkasta de regler, härledda från den grekiska konstens enfald och åskådliga skönhet, som han, följande Corneilles, Racines och Voltaires efterdömen, sorgfälligt iakttog i sina tragedier. Man skall dock erkänna, att dessa i sin art

hafva obestriddliga förtjenster af karakterernas sanning, händelsernas enkla utveckling och diktionens renhet. Med dem gaf han åt svenska teatern en bestämmelse, som upphöjde nöjet till njutning af flärdfria konstverk, åt yngre svenska snillen en föresyn af det höga skalde-snillets allvar. Hans mindre poemer uttrycka i allmänhet samma elegiska känsla, som utgör det nordiska livvets grundton. Denna känsla lånade hos Adlerbeth en egen kraft af hans sokratiske vishet. Öfver hans på dystra bilder rika tafla af naturens och människoverkens förgänglighet eller öfver hans träffande framställning af det mensklige förnuftets vanmakt att utforska tingens dolda grund hvilat ett lugn, som ej är det af njutningar öfver-mättade sinnets slapphet eller den fjättrade styrkans förtviflan utan detta lugn, som leder sitt ursprung ur samvetets frid, som skyddar och förstärker hjertats verksamhet, detta den manliga försakelsens lugn, som i de ärofulla striderna aldrig öfvergaf Sveriges hjeltar. Efter forntidens mönster hade Adlerbeth bildat sig. Kraftfull enkelhet, teckningarnas noggrannhet, skildringarnas hållning, delarnas sammanställning till ett afsigtsenligt helt, sedlighetens skära glans och versens vällyd utmärka efter mitt omdöme hans sånger. Hans lefvernesbeskrifningar och åminnelsetal öfver många af sin samtids namnkunniga och berömliga män äro dyrbara både såsom minnesvårdar från en ärofull nationens ålder och såsom mönster för sådana. Med dem har han förvärfvat sig ett rum ibland Sveriges mästare i den historiska stilen. När ämnet det fordrar eller tillåter, lyfter han sig till en vältalighet, mindre spänstig än Höpkens, sällan af så liflig styrka som Rosensteins, men liknande bådas, i synnerhet den senares, i språkets otillgjorda manlighet och renhet, i tankarnas vigt, i uttryckets hofsamhet samt i målningar, tecknade med säker men icke synbar konst och belagda med färger, hvilka ej pråla i bjerta brytningar utan naturligt sammanflyta. Hans öfversättningar af de romerska poeterna fordra ej några loford, minst

af mig, som icke besitter de säkra kunskaper, hvilka vore nödiga för att fullständigt utreda deras värde. Det är erkänt af alla behöriga domare deröfver. Hvilken förvånande syn var det icke för oss att skåda Eneiden, ej tolkad blott, men afformad i vårt språk? Huru skulle den icke utvidga våra begrepp om detta språks rikedom och böjlighet? Det var ett dristigt, men lyckadt försök, som icke skulle sakna efterföljd. Också, huru mycket hafva ej det gamla Grekland och Rom redan skattat till den svenska vitterhetens tillväxt, och hvad kunna vi icke ytterligare vänta af de eröfrande snillen, åt hvilka Adlerbeth öppnat den nya banan till ära? För det uppväxande slägtets daning hvad kan åter vara viktigare än att ega till fäste för det svenska sinnets allvar svenska verk af den antika konstens klara skönhet och friska lif? Är det en sanning, att språket, denna spegel af ett folks hela bildning, är den dyrbaraste af dess skatter, så skall aldrig en svensk man, mäktig att fatta denna sanning, nämna Adlerbeths namn utan att välsigna hans minne.

I det enskilda lifvet var friherre Adlerbeth lika älskvärd som vördnadsbjudande i det offentliga. Åt sitt umgänge gaf han ett alldeles eget behag, blandadt af innerlighet, enfald, skarpsinnighet, djup kännedom af ämnet, hvaröfver han talade, snar fattning af en främmande tankegång och sällsynt fördragsamhet för det nya och dristiga i andras meningar. Han var på en gång lärare och lärjunge, ty han ansåg aldrig sin vishetskrets slutet. I sina handlingar var han strängt rättvis och sorgfällig att hålla sin heder i en alltid uppenbar renhet. Den menskliga ofullkomlighet, som en skärskådande gran-skare af hans lynne kunde upptäcka, var en mera än nödvändig sparsamhet. Han dolde den ej såsom mången under ytan af en då och då prålände frikostighet; han behöfde icke heller dölja den, ty han vände besparingen endast emot sig sjelf, och han ansåg sig ega frihet att försaka njutningar, dem han ej älskade, samt en

flärd, för hvilken han ville äfven offentligen ådagalägga sitt förakt. Men redan tio år före sin död afsöndrade han ett hemman från sitt gods och skänkte det åt sin församling till en skolinrättning för allmogens barn. Men han afträdde ur statsrådet utan att begära eller emottaga någon annan fördel än en ringa lön, som konung Gustaf den tredje hade tillagt honom för hans lifstid och hvilken han, då han kallades till det höga embetet, uttryckligen förbehöll sig att få återtaga, när han förr eller senare skulle lemna det.

Om äfven han stundom fick erfara, att på jorden är ingen sällhet fullkomlig, hade han dock att tacka försynen, sin dygdiga vandel och sina ädla mödor för ett större mått deraf än det åt menniskor vanligen beskärda. Det gods han ärft betryggade hans sjelfständighet, fagnade hans sinne med sina naturskönheter och uppriskade hvarje sommar hans krafter. — Visligen hade han gjort sina val af vänner; de förblefvo ock honom trogna. Att nämna Gyllenborg ibland de äldre, Rosenstein och Oxenstjerna ibland de jennåriga, Axel Gabriel Silverstolpe ibland de yngre är att säga nog om de egenskaper, till hvilka hans snille och hans hjerta kände en naturlig dragningskraft. — Ärelystnad störde aldrig hans lugn; men icke heller behöfde han någonsin att emot det allmänna omdömet vrånghet pröfva hela kraften af sitt samvete. — Ålderdomen öfverraskade honom ej; intill sin sista stund bibehöll hans kropp en styrka, som lydte hans friska själs fordringar. — Men den högsta sällheten njöt hans faderliga känsla. Sina dygder, sin grundlighet i lärdom, sitt nit för Sveriges stora minnen, sin vördnad för dess lagar, sin kärlek till dess vitterhet såg han fortlefva i en son, redan värdig det namn, som han hade upphöjt öfver förgängelsen.

Nu kunde han dö; nu fick han ock dö utan plågor. I hans bokrum insmög sig genien med den nedvända facklan och lade sakta sin hand på hans ögon. De sågo ej mera visdomens och skönhetens dunkla tecken,

de sågo deras ousägliga förklaring i en rymd, der, omkring sin konung i tiden, sin vän för evigheten, sig samlade åter till ett nytt oupplösligt förbund de snillen, som hade under hans ledning i ädel samdrägt verkat att befästa och förhöja Sveriges ära.

LEFNADSTECKNING

ÖFVER

NILS VON ROSENSTEIN.

(FÖRETAL TILL NILS VON ROSENSTEINS SAMLADE SKRIFTER 1838.)

Länge hafva den svenska litteraturens vänner önskat, att de skrifter, hvarmed Nils von Rosenstein riktat och hedrat henne samt främjat hennes vidare utbildning, måtte i en fullständig samling blifva utgifna. Denna önskan skulle ock redan hafva varit uppfylld, om icke flera-handa viktiga göromål och slutligen döden hade hindrat hans systerson, erkebiskopen doktor Carl von Rosenstein, ifrån att sätta i verket en föresats, åt utförandet hvaraf dennes systerson, f. d. förste sekreteraren i konungens kabinett för utrikes brevexlingen, kammarherren Nils Tersmeden, manad dertill af en ädel pligtkänsla, beslutit att genast egna sin nyligen sökta och vunna ledighet från statens tjenst. Mig har herr kammarherren anmodat att med ett företal beledsaga dessa skrifter af en man, till hvilken jag ifrån mina ynglingaår haft den lyckan att stå i erkänslans förbindelser, under min mannaålder i vänskapens. Jag har ej bort vägra att, efter min förmåga, söka fullgöra detta uppdrag, föranledt äfven af den närmare kännedom jag kunnat anses ega om allmänna förhållanden under de särskilda tidevarf, inom hvilka den vördnadsvärde författaren lefvat och verkat.

Han föddes den 12 December 1752. Hans fader var den då och ännu i våra dagar inom och utom fädernes-

landet vidt berömde medicine professorn vid Upsala universitet, arkiatern doktor Nils Rosén, sedermera adlad von Rosenstein; modern Anna Kristina von Hermanson. Arfvinge till ett af vetenskapliga förtjenster fräjdadt namn, härstammade han äfven på modernet från lärda män, från Terserer, erkebiskopen doktor Mathias Steuchius och skytteanske professorn Johan Hermansson, hans moderfader. Han uppväxte under vård af sin fader samt under mer och mindre omedelbar inverkan på hans bildning af skyldemän, utmärkta hvar och en inom sitt kall genom snillegåfvor, kunskaper och allvarliga sinnen. Sådana voro hans farbröder, medicine professorn vid Lunds universitet doktor Eberhard Rosenblad och öfverhofpredikanten doktor Gabriel Rosén, sådana hans morbröder, riksrådet m. m. grefve Mathias von Hermanson och generalmajoren, direktören vid fortifikationen Johan von Hermanson, hans mosters man, biskopen doktor Jakob Serenius, samt hans sväger, medicine professorn i Upsala doktor Samuel Aurivillius.

Med dessa och äfven andra berömliga anförvandter till föresyn beredde den unge Nils von Rosenstein sitt framtida rykte genom grundliga studier vid det universitet, hvars angelägenheter sedermera blefvo under en längre tid åt hans vård anförtrodda. Innan han der ännu hade aflagt de prof, som skulle berättiga honom att inträda i konungens kansli, utnämndes han till hofjunkare, en då icke ringa aktad titel, genom hvilken både han manades att göra sig värdig den så tidiga utmärkelsen och derjemte konungahusets förbindelser till hans fader ytterligare erkändes. Sedan han mot slutet af året 1771 blifvit antagen till extraordinarie kanslist i kongl. kansli-kollegii expedition, befordrades han inom den samma 1773 till kopist, 1774 till kanslist och 1775 till registrator, samt vidare 1778 till andre sekreterare i presidentskontoret, eller efter nuvarande benämning konungens kabinett för utrikes brevexlingen. I denna befattning blef han af konung Gustaf III bemärkt samt tillvann sig kansli-

presidentens, riksrådet grefve Ulrik Scheffers ynnest och förtroende. Det var i följd deraf, som han i December månad 1782 sändes till Paris såsom ambassadsekreterare under grefve Creutz, hvilken det följande året hemkallades för att, upphöjd till riksråd, äfven emottaga det viktiga embete, hvarifrån den ofvannämnde store statsmannen nu omsider, sedan allmän fred i Europa blifvit återställd, kunde enligt sin långt förut yttrade föresats få afträda för att i det enskilda lifvets lugn tillbringa sin ålderdoms öfriga dagar. Konungen fann sig då af franska hofvets önskingar föranlåten att till sin ministre plénipotentiaire och vidare till sin ambassadör hos det samma utnämna Neckers blifvande måg, kammarherren Staël von Holstein, men ålade derjemte Rosenstein att omedelbarligen afgifva underdåniga berättelser om sådana förhållanden vid detta hof, hvilka kunde undfalla den i statsvärf ännu oförfarne ambassadörens uppmärksamhet eller, i följd af hans personliga förbindelser, icke alltid af honom nog riktigt bedömas. För att ej genom detta uppdrag af ett utomordentligt förtroende såra Rosensteins grannlagenhet beledsagade konungen det hemliga kabinetsbrevet derom med ett särskildt egenhändigt, hvaruti han ytterligare meddelade honom sina under dåvarande omständigheter särdeles viktiga skäl till befallningen samt tillika försäkrade honom, att dermed icke åsyftades något, som kunde blifva hans förman menligt. Snart derefter kallades Rosenstein att i Rom uppvakta konungen, då stadd på sin resa till Italien. I dennes följe återvände han till Paris. Med sådan skicklighet hade han der redan fullgjort och nu ytterligare fullgjorde pligterna af sitt kall, så värdigt var hans uppförande och så behagligt hans umgängesvett, att han tillvann sig icke allenast, under den korta tid han fick biträda grefve Creutz, denne älskvärde förmans aktning och tillgifvenhet, utan ock sedermera baron Staëls och hans snillrika frus vänskap¹.

¹ Med henne var Rosenstein, efter sin återkomst till fäderneslandet, under en längre tid i fortsatt brevexling.

Det anseende, som Rosenstein förvärfvat sig äfven hos åtskilliga ibland Frankrikes mest utmärkta statsmän och litteratörer, stadgade konung Gustaf III:s beslut att välja honom till informator för sin son och tronarvinge. Der-till utnämndes han den 1 November 1784 och erhöll då äfven kanslirådsnamn, heder och värdighet. Det följande året blef honom anbefaldt att hos konungen föredraga Upsala akademis angelägenheter, kontrasignera expeditionerna och anmäla dem till underskrift af den unge kronprinsen, hvilken skulle ännu endast föreställa hvad konung Gustaf III med Rosensteins biträde i sjelfva verket var — be-mälda akademis kansler. Detta förhållande fortfor till 1792, då hertigen af Södermanland emottog kanslersbefattningen; men sedan han fyra år derefter nedlagt den samma, och den då myndig vordne konungen, på consistorii academici begäran, sjelf åtagit sig under vissa vilkor den omedel-bara styrelsen af akademiens ärenden, blef ock ett verk-samt deltagande deruti åter uppdraget åt Rosenstein.

När derförinnan den unge konungen vid uppnädd ål-der af sjutton år ej längre ansågs behöfva undervisning och Rosensteins informatorskall den 1 November 1795 upp-hörde, tillades honom enligt konung Gustaf III:s år 1788 honom gifna försäkran en lifstidspension stor 2,000 riks-daler årligen samt den till hans förre värf just icke lämp-liga titeln af landshöfding, hvarjemte han förordnades till ledamot så väl af rikets ärendens allmänna beredning som af den pommerska och wismarska. Flera andra befattnin-gar blefvo honom tid efter annan uppdragna, hvaribland 1807 den att deltaga i revisionen af bankens och riksgälds-verkets förvaltning. Sedan genom regeringsformen af den 6 Juni 1809 det år 1792 upphäfda statssekreterarembetet för ecklesiastikärendena åter blifvit upplifvadt, förordnades Rosenstein att det samma tills vidare förvalta, hvarmed han fortfor till 1822, då han derifrån erhöll först tienst-ledighet och sedermera, vid årets slut, nådigt afsked med bibehållande af statssekreterarelönen. — Inom kongl. nord-stjerneorden utnämndes han till riddare 1787, till kommen-

dör 1802. — Redan 1782 kallade honom enkedrottningen Lovisa Ulrika till sekreterare i den af henne stiftade, sedermera i följd af politiska förhållanden länge hvilande, men år 1773 åter upplifvade vitterhetsakademien. Vid förändringen af detta samfund 1786 lemnade han berörda beställning för att emottaga den af ständig sekreterare uti svenska akademien, hvartill konung Gustaf III utnämnde honom såsom en man, »hvars lärdom, hvars vidsträckt vitterhet gjort honom af främmande aktad och banat honom vägen till det ypperliga förtroendekall han (såsom kronprinsens lärare) innehade.» Dessa egenskaper beredde honom också inträde 1788 så väl i kongl. vetenskapsakademien som uti kongl. vetenskaps-societeten i Upsala samt vidare i flera inländska och utländska vetenskapliga och vittra samfund.

Efter att nu hafva i korthet berättat landshöfdingen von Rosensteins förnämsta lefnadsöden, allmänna befattningar och offentliga utmärkelser, vill jag söka att i en okonstlad, enkel teckning framställa hans egenskaper och flerfaldiga förtjenster, synnerligast såsom litteratör samt befordrare af vetenskap och vitterhet.

Med själsförmögenheter var han rikt begåfvad och deribland med dem, som göra förvärfningen af kunskaper lätt, med redigt ordnande förstånd och ett underbarligen starkt minne. Också, utan att hafva efter inträdet i statens tjänst egt ledighet till oafbrutna studier, kunde han i kännedom af flera vetenskapsgrenar mäta sig med lærdomsyrkets trägna idkare. Tidigt hade han vinnlagt sig om grundlig bekantskap med dé yppersta romerska författarne. Deras klassiska arbeten voro de mönster, hvar efter han bildade sin stil, åt hvilken läsning af svenska, franska och engelska mästareverk samt umgänget med snillrika personer af olika folkslag, inom olika samhällsklasser, gåfvo en efter ämnenas särskilda fordringar alltid afpassad böjlighet. Ur hans varma känsla för sanning och rätt, hans kärlek till fäderneslandet, hans vördnad för dess stora minnen, hans nit för mensklighetens förädling fram-

bröt i hans skrifter en vältalighetens kraft, som ifrån öfverdrift återhölls af hans hofsamma, från ordprål af hans färdfria lynne.

Den första afdelningen af dessa skrifter, sådana de nu utgifvas, innefattar åminnelsetal, personalier och företalen till åtskilliga med Rosenstein samtidiga men före honom hädangångna författares arbeten. Ordnade efter deras ålder, äro de märkvärdiga äfven såsom vedermålen af hans snilles utveckling. Man jemföre i detta afseende talet öfver Bjerkén med dem öfver Rosir och Stockenström. Det förstnämnda, ehuru icke i värde förliknligt med de senare, gjorde honom likväl känd och aktad såsom författare och förvärfvade honom enkedrottningen Lovisa Ulrikas kallelse till sekreterarebefattningen i hennes vitterhetsakademi. Hans tvenne år derefter hållna tal vid kansli-rådet af Sotbergs graf berömdes af greve Creutz för dess »enkla, manliga vältalighet, liknande den antika», — ett loford, hvarmed den i Paris då vistande och der såsom vitterhetsdomare högt uppburne svenske ambassadören för-enade en önskan, »att man alltid måtte hos oss bibehålla den rena smak, som försmår falska prydnader och endast hemtar skönhet från tankarnas styrka och själens hän-förande kraft».

Grefve Creutz fick icke upplefva denna önskans ytterligare uppfyllelse genom talen öfver Rosir och Stockenström. Med dem framstod Rosenstein såsom fullkomnad mästare i den art af äkta svensk vältalighet, hvaruti Höp-ken var hans föregångare. Lika viktig, kärnfull och sinn-rik som denne, synes han mig vara liffigare i sin känslas yttringar, mera ledig och omvexlande i språkets rörelser.

De tvenne förträffliga talen blefvo förebilder för alla de följande, af hvilka han dock lämpade hvar och ett efter föremålets särskilda karakter. Annorlunda än han hade framställt Rosirs rätt till »evig vörndnad» försvarade han Sernskölds till den »minnets varaktighet», som för-värfvas genom »stillare dygder, dem högaktning och kärlek följa». Då han talar om lügnen i denne fromme och

flitige vetenskapsälskares »tysta bokkammare», är hans stämma icke den väldiga, hvarmed han förkunnat en domares stränga pligter samt prisat minnet af den högt uppsatte, som under fyratioårig utöfning af dem varit »för all förförelse orörlig, oförskräckt, hatare af smicker och beröm, hvilket han hvarken begärde eller gaf, mera uppmärksam på sina gerningar än på de omdömen, som deröfver faldes, öm om sitt rykte, allra ömmast om sitt samvete». — Men jag må ej vidare med sådana hänvisningar förekomma uppmärksamma läsares urskilning.

Tankarnas ädla halt, känslans liflighet, de med vislig måtta anbragta skildringarnas skönhet samt språkets renhet och kraft utgöra ej det enda värderika i de Rosensteinska åminnelsetalen och lefvernesbeskrifningarna. Flera af dem förvara ock åt häfdatecknaren säkra grunder för omdömet öfver forna statshändelser och öfver utmärkta, till dem medverkande mäns egenskaper och afsigter, hvilka man nu ej sällan finner uti dagens flygskrifter vanställda. Trovärdighet skall i en kommande, mera rättvis tid icke vägras vittnesbörden af en man, så väl underrättad, så oveldigt pröfvande, så för ärlighet och sanningskärlek af sin samtid högaktad som Nils von Rosenstein.

En annan afdelning af denna samling är egnad åt hans afhandlingar, hvaribland några förut icke tryckta. Vid bedömandet af dem är nödigt att taga i betraktande de tidsförhållanden, under hvilka de författades. Rättvisan fordrar det så mycket mera, som de alla varit af dessa förhållanden framkallade, alla åsyftat att bekämpa då mäktiga fördomar eller att hämma framgången af då hotande villfarelser.

I sådan afsigt skref Rosenstein sina anmärkningar om vittherhet och smak samt uppläste dem inför den talrika allmänhet, hvilken å svenska akademimens andra årliga högtidsdag, den 20 December 1787, var samlad att afhöra Lehnbergs prisbelönta äreminne öfver Birger Jarl. De innehålla blott »inledningen» till en fullständigare afhandling, som han hade föresatt sig att författa, men sedermera

aldrig fullbordade. Man må således ej vänta att i dem finna en utvecklad vitterhetslära eller ens en djup grundläggning dertill. Här ville författaren endast antyda sin öfvertygelse, att en sådan lära borde hvarken slafviskt »antaga erkända mästerstycken till osvikliga rättesnören» samt »föreskrifva uteslutande lagar och regler, hvilka mera tvinga än upplysa», hvarigenom »man fallit i den orättvisa att fördöma allt hvad som afviker från dessa regler, missledt omdömet, stäckt vingarna på inbillningen, qväft känslan och släckt snillet låga»; ej heller för att »i människosjälen och människohjertat söka igenfinna smakens grunder och lagar, nedstiga till alltför fina och för de flesta obegripliga betraktelser, undervisa om smak, utan all smak, förskräcka läsare med en metafysisk torrhet och bringa unga snillen att försmå lärdomar, i hvilka de ingen föda funne för inbillningen och känslan». Men nu var det förnämligast af vigt att söka återhålla utbredandet af den tro på vitterhetens skadlighet för samhället, hvartill J. J. Rousseaus vältalighet hade hänfört äfven många svenska sinnen. Dit syftade egentligen Rosensteins ifrågavarande afhandling, och den segrande kraften af hans anmärkningar har Sveriges sköna litteratur att tacka, mera än de fleste bland dess idkare i våra dagar veta, för en obehindrad utbildning.

Enahanda men vidsträcktare bestämmelse hade Rosensteins bok om »*Upplysningen till dess beskaffenhet, nytta och nödvändighet för samhället*». Utkastet dertill hade han vid præsidi nedläggande i vetenskapsakademien, den 26 Augusti 1789, uppläst; i ett fullständigare skick utgaf han den från tryckköt 1793. Den franska revolutionen var då i sin vildaste fart. Kedjan af orsaker till denna stora verldshändelse sträckte sig för djupt ned igenom sekler att kunna i dess helhet skönjas af blickar, dem njutningarna under det föregående lugnet hade förslöat och skräcken nu förvirrade. Deraf skulle hända, att mängden betraktade såsom grundorsaker de närmast synbara, ehuru de voro följder af andra, i ett dunkelt fjerran dolda. Man

såg det förfärliga ljuset i blixterna, men förstod eller be-sinnade ej, att dessa endast kunnat frambryta ur mörkret af åskmoln, hvilka i omärkliga dunster småningom upp-stigit öfver torn och slott från de i skuggan af dem för-dystrade dällderna.

Sverige var lyckligen aflägsset från viggarna, men den flammande horisonten uppväckte äfven der bäfvan för all-sköns upplysning, när Rosenstein med den lugna vishetens mod trädde fram att göra bemärklig skilnaden emellan det alstrande ljuset och det förstörande, emellan solens och ljungeldens. Sällan har någon skrifts verkan varit så allmän, så behöflig och nyttig som dennas. Vål ådrog den honom några obehagligheter, men för en eller annan äfven af andra skäl honom vidrig maktegendes ogunst fann han riklig ersättning i det bifall och de varma tack-sägelser, hvarmed hans bok emottogs af sansade medbor-gare och af de förnämste ibland Sveriges dåvarande ve-tenskapsmän och litteratörer. Ännu bevarade bref från många af dem vittna härom. Äfven hos främmande folk blef hans afhandling känd och aktad. En tysk öfversätt-ning deraf utkom 1794, och dess innehåll framställes med loford i den då fullständigaste och allmänast lästa bland Tysklands litteraturtidningar, den jenaiska.

Upplysning var, när Rosenstein skref derom, ett af de mäktiga orden för dagen. Blotta ljudet deraf väckte i vissa sinnen förtjusning, i andra fasa. Ofta hade det blif-vit i motsatta riktningar missbrukadt, än idkeligen åkalladt af vislingar, som velat fjäska sig till medborgerligt anseende, än bedrägligen eller dåraktigt dyrkadt af politiska svär-mare, än åter i blind ifver förbannadt af arga eller skygga fiender till förnuftets välde. Rosenstein, hvilken i allmänhet ansåg orden blifva »en hufvudorsak till villfarelse, då de till sin bemärkelse äro obestämda, vacklande, otydliga, ombytliga, oriktiga», var sorgfällig att bestämma betydelsen af det ifrågavarande och att söka hämma sådan an-vändning deraf, hvarigenom, såsom han yttrat sig i en skrifvelse till den tyske öfversättaren, »förståndets upplys-

ning blifvit förvexladt med fanatismens utsväfningar och en tygellös ärelystnads illbragder samt de klaraste sanningar missförstådda eller vanställda, här af den ena, der af den andra faktionen». Han ville ådagalägga nyttan och nödvändigheten för samhället af dess medlemmars i ständig utvidgning fortgående *kultur* — så fordrar må hända ett nyare språkbruk att äfven för svenska läsare det hos mången vanryktade ordet *upplysning* efter Rosensteins begrepp derom tolkas. Denna sin afsigt utförde han medelst förnuftsskäl, så klart framställda, att en större allmänhet kunde fatta dem, samt styrkta med historiska bevis. Också här har han lemnat ett mönster af värtalighet, nämligen af en sådan, som i kraftigt men tillika hofsamt språk verkar både på omdömet och känslan och som, der ämnet det medgifver, ordnar sanna föreställningar till effektrika taflor. Ibland flera mästerliga skildringar förtjenar den, hvarmed boken slutar, att ställas i bredd med de förträffligaste af Tacitus. På ett enda blad äro der egenheterna i svenska folkets belägenhet och lynne tecknade samt visadt dess synnerliga behof af en »rätt upplysning».

Då denna afhandling författades, gälde ännu allmänast det filosofiska system, från hvars grundsatser den utgår. Vissa modifikationer af dem, hvarigenom Rosenstein ådagalade sin tankeförmågas sjelfständighet, kunna ej undfalla sådana läsaress uppmärksamhet, som gjort sig bekanta med flera filosofers begreppsbyggnader än någon endes nyligast uppresta. Huru helst berörda system, sådant det af Locke blifvit grundlagdt samt af Condillac och andra vidare ordnad, må bedömas från en vetenskaplig synpunkt, bör man dock rättvisligen medgifva, att Rosensteins *användning* deraf med hänsigt till dåvarande tidsförhållanden var lika vis som ädel. Denna praktiska förtjenst synes mig ock vara vid bemödanden att tillrättaföra en större allmänhets tänkesätt den förnämsta. Genom den hafva bland forntidens vise de fleste beredt sig ärofulla minnen, öfverlevande systemerna, som de godkänt eller sjelfva sammantänkt.

Om ännu icke Europa fått röna alla de välgörande verkningar af en utvidgad upplysning, som Rosensteins föresigt lofvade, bör man besinna, dels att år äro blott dagar i nationers lefnadsålder, dels att det som man allmänast kallar upplysning ej är *det*, som den ädle författaren menat med detta ord. Skulle ock någon vemodig betraktare af den nyare tidens tecken stundom miss-trösta äfven om en framtida uppfyllelse af dessa löften, må han dock till dem deribland, om hvilkas fullbordan han tviflar, lämpa den benämning som gafs åt en med Rosenstein uti snille och förståndets klarhet ej jemförlig fransk författares¹ välvilliga förhoppningar. Efterverlden skall erfara, huruvida den svenske filosofens varit sköna drömmar blott, men äfven i sådant fall vore de likväl onekligen les rêves d'un homme de bien.

Den ifrågavarande afhandlingen hade Rosenstein ärnat vidare fortsätta, men flera orsaker hindrade honom derifrån. I stället författade han, då han skulle 1796 nedlägga det för andra gången honom uppdragna præsidium i vetenskapsakademien, ett tal, innefattande några anmärkningar om de hufvudsakliga fel, som han fann vanligast rådande i ungdomens dåvarande uppfostran. Det trycktes ej genast eller sedermera, sannolikt emedan han ville derförinnan öfverse och fullkomna det; men säkerligen skall det, intaget i den nu utkommande samlingen af hans skrifter, vinna en förtjent uppmärksamhet ej endast genom de egenskaper, hvilka det i ypperlig grad har gemensamma med hans öfriga arbeten, utan ock genom den betydighet, som en sådan mans meningar böra ega vid fördomsfri pröfning af en bland våra dagars stora tvistefrågor.

Bland Rosensteins efterlemnade papper har funnits ett litet arbete af honom, benämndt *Samtal mellan döda personer*. Han har troligen författat det för att under en då mera än nu omtyckt och bruklig framställningsform bibringa sin kunglige lärjunge viktiga sanningar.

¹ Abbé de Saint-Pierre.

Såsom sådant är det, äfven i historiskt afseende, värdigt att blifva kändt.

Uti den sista afdelningen af Rosensteins samlade skrifter komma att intagas utdrag af bref ifrån honom till konung Gustaf III under åren 1788—1791. De hedra lika mycket den trofaste undersåten, hvars vishet och frimodighet de ådagalägga, som den ädelt sinnade konungen, hvilken emottog dem må hända icke alltid med nöje, men aldrig med onåd, aldrig med misshag till det nit, som utan maning af någon embetspligt yttrade sig i opåkallade råd. Härom förvissa oss åtskilliga i Gustaf III:s arbeten införda svar på Rosensteins bref, hvaribland ett högst minnesvärdt af den 20 Augusti 1788 säkerligen icke skall lemnas obegagnadt af framtida, ovedliga häfdatecknare. Också i andra hänseenden förtjenar denna brefvexling efterverldens uppmärksamhet. Den utvisar, huru under alla de svåra bekymmer, hvilka då kunnat nedtrycka den flerfaldigt hotade konungens sinne, detta dock hade kraft att med lika lifligt intresse som i de lugna dagarna följa litteraturens och teaterns företeelser, äfven de minst betydliga. Rosenstein hade sig anbefaldt att under konungens bortovaro från hufvudstaden flitigt lemna honom derom underrättelser. Endast några af dessa blifva nu ur brefven exempelvis framställda. Vid läsningen af dem må man ihågkomma, att denne konung, som, ehuru omhvärfd af faror, dock med en skenbar lättsinnighet ville veta hvilka skådespel i Stockholm uppfördes, huru de gäfvos och hvad der i akademierna förhades, var vid samma tid den må hända ende man i riket, hvars mod icke svigtade, hvars rådiga verksamhet ömsom ur aflägsna bergsbygder framkallade nya stridskrafter till fäderneslandets försvar, ömsom afväpnade de fiender, som voro nära att bemäktiga sig Göteborg, ömsom efter att hafva befäst sin skakade tron ledde till slutlig seger krigsrörelserna mot den granne, hvilken en stund hade trott sig mäktig att omstörta den samma. I öfrigt bära de Rosensteinska brefven stämpeln af den förtrolighet,

hvertill konungen hade upptagit sin vän och sin sons lärare. De äro mestadels skrifna i de högre samhällsklassernas då öfliga hvardagsspråk, icke i det högtidliga af undersåten till majestätet. Den svenske akademisten, hvilken i sina offentliga skrifter sällan tillät sig bruket af något främmande ord, nyttjar här ofta de franska talesätt, som då ännu i det dagliga umgänget vanstälde vårt modersmål. Hans penna var här tunga.

Nils von Rosensteins skrifter, bland hvilka jag omnämnt blott några af de efter mitt omdöme märkligaste, innefatta dock icke alla hans förtjenster till en i Sveriges häfder oförgänglig åminnelse. Genom dem befordrade han inom sin samtid den vetenskapliga och vittra odlings fortgång, men icke genom dem allena, utan derjemte och — jag tvekar ej att säga det — ännu mera genom det bruk han gjorde af sin betydighet i samhället och af den allmänna aktning, som hans flärdfria sinnelag, hans stadiga vandel, hans nit för den svenska litteraturens fräjd och tillväxt samt hans verksamhet att söka undanröjda de yttre hinder, som kunde återhålla den, hade honom förvärfvat.

I sin afhandling om upplysningen stälde han främst ibland de dygder, som samfundslifvet fordrar, rättvisan. Denna var äfven i alla hans handlingar den kraft, som styrde hans hjertas godhet, yttrande sig i en jemn, aldrig tröttad, men ock aldrig i otid framrusande drift att tjena och hjälpa. Icke blott i offentliga värf utan jemväl i enskilda förhållanden var han ytterst vaksam att ej låta sig ens af ädla böjelser hänföras till någon orättvisa. Synnerligen ådagalade han den renaste oveld i sina omdömen öfver litterära företeelser och i sina omsorger att bereda verkningsfält åt pröfvad duglighet eller åt lofvande anlag. Hans egen öfvertygelse hyllade oföränderligen ett äldre filosofiskt system, som af nyare utträngdes vid det universitet, öfver hvilket han förde den verkliga kanslersstyrelsen. Men Daniel Boethius egde dock städse i honom en beskyddande vän, och Benjamin C. H. Höijer

en befordrare. Framom förstlingarna af en ny svensk vitterhet, som uppreste sig med anspråk att fördunkla den äldre, gaf hans smak företrädet åt de klassiska mästarteverken af Gyllenborg, Kellgren, Oxenstjerna, Leopold, fru Lenngren, Lehnberg med flere, till hvilka han ock stod i vänskapens innerligaste förbindelser. Men aldrig sökte han att för denna sin smak kräfva någon uteslutande giltighet. Ej endast under vidrigheterna af en regellös lefnad erfor Lidner hans hjälpsamhet, utan kunde äfven i sin dödsstund anförtro åt denne sin välgörares hägn och förord de sista och svagaste alstren af sin rika men vanvårdade skaldeförmåga. Om den aktning, som han egnade Thorilds snille, vittna flera tack samma och öppen hjertiga bref till honom ifrån den väldige, öfvermodige kämpen mot Kellgren och Leopold. Dock, hvad göres behof af förgättna eller föga kända bevis på hans litterära rättvisa och ädelhet, sedan de yppersta ännu lefvande snillen af ett yngre slägte offentligen förkunnat dem; sedan Geijer lemnat åt efterverlden sitt vittnesbörd om »det allmänna, välvilliga, nästan faderliga förhållande, hvaruti denne utmärkte man ännu mer genom sitt hjerta än genom sin betydande plats stod till alla unga svenska litteratörer, de måtte söka honom eller ej»¹; sedan Tegnér till hans lof skrivit:

»Hvar finnes

Den svenske skald, som ej med tårar minnes

En själ så ljus, så ren, så faderlig som hans»²

Uti alla de offentliga befattningar, som blefvo honom anförtrodda, uppfylde Rosenstein sina pligter med sam-

¹ Minnen af E. G. Geijer, s. 14.

² Sång den 5 April 1836 i 16 del. af svenska akademien handlingar. Uti sitt inträdestal i denna akademi, den 22 Juni 1819, yttrade sig om Rosenstein, dåvarande professorn, nu biskopen doktor Tegnér: »Lik Nestor i Iliaden lefde han fordom med ett bättre slägte, men det närvarande ledes af hans vishet. Det gifves icke på länge någon nykomling i sångens verld, den han icke med faderlig ömhet omfattat; det gifves ingen, som ej tackar honom för några af sitt lifs skönaste stunder.» Sv. akad. handl., 9 d., s. 51.

vetsgrann redlighet och allvarligt nit. Genom sina bemödanden i den viktigaste af dem hoppades han att bereda fäderneslandets sällhet i förening med sin kunglige lärjunges. Då detta hans hopp sveks, kunde han dock sluta sin sorg deröfver inom ett skuldfritt sinne. Honom tillhörde förtjensten af de goda böjelser, hvartill den olycklige furstens vilja vid fulländad uppfostring syntes vara från hans naturliga stelhet bevekt, af begreppens reda inom hans förstånds trånga omfång, af hans förmåga att med ordning och bestämdhet yttra sig i skrift, af hans icke ringa insigter, särdeles i Sveriges häfder och inre förhållanden. Att under utöfningen af en icke tillbörligen hejdad makt denna vilja allt mer och mer återtog sin ursprungliga obändighet, att detta förstånd rycktes ur sin bana och då förvirrades i rymder, för hvilkas vidd det ej var af naturen danadt, härtill var den snart åsidosatte ungdomsläraren icke vållande. Vedermälen om hans sätt att fullgöra sitt kall finnas förvarade i den höge lärjungens öfningar att skriftligen afhandla honom förestälda moraliska och politiska ämnen samt i informatorns sammandrag af främmande länders historia och uti hans anteckningar till ledning vid undervisningen i den svenska, — en undervisning, hvars synnerliga riktning att meddela grundlig kännedom af fäderneslandets *inre* tillstånd och författning under särskilda tidevarf de ådagalägga.

Inom Upsala universitet lefver och skall länge lefva ett tacksamt minne af landshöfdingen von Rosensteins verksamma och visliga omsorger att befordra detta läroverks gagnelighet. Så saknad var hans vård om dess angelägenheter under konung Gustaf III:s regering, att, när kanslersembetet 1796 blef ledigt, de mest utmärkte ibland dåvarande professorer, en Tingstadius, en Fant, en Boethius, en Nordmark m. fl., ifrigt yttrade sin af erkebiskopen doktor von Troil äfven understödda önskan att det måtte honom uppdragas¹. Han afböjde fram-

¹ Märkvärdiga bref härom af ofvannämnda män finnas i behåll.

ställningen af denna önskan, hvilken ock svårligen hade kunnat uppfyllas, emedan han ej innehade den yttre värdighet, som berörda embete ansågs ovilkorligen kräfva; men ändamålet vans för någon tid derigenom, att, såsom förut är berättadt, den unge konungen sjelf åtog sig styrelsen af universitetet, dervid biträdd af sin forne lärare.

Under sin trettonåriga förvaltning af statssekreterare-embetet för ecklesiastikärendena hade Rosensteins nitälskan för kyrkans, läroverkens och vetenskapernas i vårt fädernesland visligt förenade fordringar ett rymligt verkningsfält. Hans noggrannhet och oveld i detta viktiga och ansvarsfulla kall kunna ej förgätas af dem, som varit vittnen dertill eller som behöft att sig derpå förtrösta. Med försvagad syn mäktade han ej sjelf läsa de handlingar, som han skulle föredraga; men ännu i den långt framskridna åldern var hans minne så starkt, att han efter att hafva låtit dem, äfven de vidlyftigaste, en enda gång sig föreläsa, kunde med nästan ytterlig omständighet framställa deras innehåll. Hans tankeförmågas ovanliga redighet gjorde ock möjligt för honom att med den fullkomligaste ordning i uppställning samt rätthet och bestämdhet i uttryck diktera hvad han var oförmögen att skriva.

Om den ädla riktningen af hans verksamhet såsom svenska akademimens ständige sekreterare under en tidrymd af trettioåttå år förvaras i detta samfunds enskilda handlingar de ojäfaktigaste vittnesbörd. De bekräfta hans efterträdares i samma befattning, den för sin samvetsgrannhet ej mindre än för sitt snille vördnadsvärde biskopen doktor Franzéns, sköna ord till hans vålnad:

»Icke nöjd att snillets seger kröntes,
Sökte du förtjensten, drog den fram,
Sjelf belönt, då en talang belöntes,
Lycklig, då du den förnam.¹

Ett hjerta, som lifligen kände denna njutning, kunde ej vara ljumt för anhöriga och vänner. Det manade

¹ Sv. akad. handl. II del.

honom tidigt att, ehuru då föga bemedlad, taga vård om åtta faderlösa systerbarn, för hvilkas uppfostran han ansåg ingen uppoffring, som han förmådde att åstadkomma, vara för stor. Hans kärlek till dem, ersättande den hulde faders de i sina späda år förlorat, blef belönad genom de egenskaper, som den utbildade och hvilka utmärkte flera af hans systerbarn. En för tidig död bortryckte en af de äldste¹ från den ofulländade bana, på hvilken han hade inom och utom färderneslandet förvärfvat sig ett ärofullt rykte; den yngste² framgick på sin med flerfaldiga förtjensters rätt till det främsta embetet i svenska kyrkan.

Sällan har någon haft en sådan lycka som Rosenstein att vinna och att bibehålla ett stort antal af vänner, värda att älskas; men också har ingen kunnat öfverträffa honom i vänskapens trofasthet. Ibland dem, med hvilka han tidigast knöt sedermera aldrig upplösta eller slappade förbindelser, var den oförgätlige Adlerbeth hans närmaste själsfrände. De liknade hvarandra i lynnen, i snillegåfvor, i förståndskraft, i riktningarna af dess utbildning och verksamhet. Den innerliga förtrolighet, som ifrån ungdomsåren förenade dem, befastades ytterligare genom ett prof, hvilket förtjenar att till begges heder blifva bekant. Emellan dem sväfvade konung Gustaf III:s val af informator för kronprinsen. Båda hade de kunskap derom, men beslöto hvar för sig att i detta mål förblifva alldeles overksammas, öfverenskommo att underätta hvarandra om de skiftande utsigterna samt fullgjorde ömsesidigt, såsom bevarade bref utvisa, denna öfverenskommelse med strängaste samvetsgrannhet. Konungens länge ovissa, Rosenstein omsider gynnande beslut störde ej ett enda ögonblick deras vänskap. Döden allena, som först träffade Adlerbeth, var mäktig att göra det ena af dessa ädla hjertan kallt för det andra.

¹ Kontreamiralen m. m. Måns von Rosenstein.

² Erkebiskopen m. m. doktor Carl von Rosenstein.

Rosenstein öfverlefde ej länge sin vän. Sorgen öfver dennes bortgång samverkade med ålderdomen att försvaga äfven hans förut så kraftfulla själsförmögenheter, intill dess han den 8 Aug. 1824 uppnådde målet, vid hvilket det vanskliga människolifvet öfvergår till ett oförgängligt.

Den förtjenstfulle man, hvilken uti svenska akademien intagit Rosensteins lediga rum, har mäterligen tecknat hans karakter i följande ord, dem min mångåriga erfarenhet af deras sanning må berättiga mig att här upp-
repa: »Ett stort och omfattande förstånd tillika med en fin och lättörd känslkraft alstrade hos Rosenstein det manliga vett, som röjde sig i en stadig vandel och denna hjertats godhet, som bland dygder alltid skall högst älskas, emedan den af jordens ofullkomliga varelser alltid skall mest behövas. Hon var den lifvande grunden till alla hans gerningar, den källa, hvarifrån härflöto ömhet emot anhöriga, huldhet mot dem som af honom berodde, hjälpsamhet mot behöfvande, välvilja mot alla. Af henne föddes denna fördragsamma anda, benägen att hellre ursäktas än strängt döma människors svagheter och fel. Mot vänner trofast och beredvillig att dem förbinda så långt hans förmåga och pligt det medgäfvos, i löften varsam, men pålitlig, i lefnadssätt enkel, upphöjd öfver yppighetens begär genom förnöjsamhet, öfver behovet genom klok förvaltning af tillgångar, var han ljuf och saktmodig i hela sitt väsende, sällan stördes hans sinneslugn af ett häftigare intryck, och han återkom i detta fall snart till den värdiga måtta, som utgjorde hans valspråk¹. Sjelfva hans anletsdrag röjde något fint, tänkande och mildt. Hans blygsamhet, sann och okonstlad, var en naturlig följd af hans stora förtjenst. Aldrig uppsteg en rörelse af högmod eller afund i denna ädla själ, likasom hvarken rikedom eller makt ådrogo sig hans önskan. Det enda han med liflig åtrå sökte, och hvars saknad han minst kunde fördraga, var sammanlefnaden

¹ Servare modum.

och umgänget. Till detta medförde han äfven alla de egenskaper, som fordras att göra det angenämt, en upp-rymd munterhet, den finaste verldsbildning, en mångfaldighet af kunskaper, gåfvan att berätta med ledighet och behag. Intet samtalsämne var för honom främmande, intet, som han ej kunde upplifva med något drag ur den rika skatt, som hans minne samlat af märkliga yttranden och händelser. I alla kretsar eftersökt, behagade han i alla genom det nöjsamma eller lärorika i sitt samtal, genom sitt älskvärda lynne och en förekommande höflighet. Men ehuru högt han älskade umgänget, bör sanningen dock anmärka, att han åt dess njutning aldrig uppoffrade en enda pligt: ifrån förströelserna återgick han med lika lätthet till allvarsamma göromål. I dem hade hans lifliga själ funnit nöje under de muntrare åren; i dem fann hans af ålderdomen tyngda sinne ännu en tillflykt, då försvagade krafter och af döden borttryckta eller af lyckan skingrade vänners förlust lemnade honom åt en stillare enslighet. Till denna enslighet, icke förljufvad af en makas omsorger, följdes han likväl af den bepröfvade vänskapen och af deras ömma omvårdnad, hvilka blodsbandet och inbördes kärlek närmast fästade vid hans hjerta, hvilkas förtjenster, belönade med statens upphöjda värdigheter, utgjort ett af hans största glädjeämnen i lifvet, och hvilkas tårar, blandade med sörjande vänners och medborgares, rinna på hans älskade stoft»¹.

¹ Inträdestal i svenska akademien den 21 Februari 1825 af L. M. Enberg, uti sv. akad. handl. 11 del. sid. 308—10.

TAL PÅ VETENSKAPSAKADEMIENS HÖGTIDSDAG 1839.

Högborne furste! Sveriges och Norges kronprins!

Mina herrar!

För ett hundra år sedan förenade sig sex enskilda män att i Sveriges hufvudstad bilda ett vetenskapligt samfund. Ingen af dem hade då ännu nått den högre betydighet i staten eller hos allmänheten af sina landsmän det stadgade lärdomsrykte, som kunde främja detta deras företag. Deruti införde dem en liflig fosterlandskärlek; den bestämde ock det mål, hvilket de sig föresatte. Medelst odling och utspridande af flerahanda kunskaper, som skulle i det allmänna lifvet blifva fruktbärande, ville de gagna ej endast samtida medborgare utan äfven efterkommande. Men för ett sådant värf voro deras krafter dels föga prövade, dels otillräckliga; på fyllestgörande bistånd af andras kunde de ej genast med ofelbar visshet sig förlita. De beträdde ock därför varligen och blygsamt sin bana samt föresågo väl icke, då de beslöto stiftelsen af denna akademi, hela vidden af dess framtida verksamhet eller den höjd af oförgänglig ära, hvartill de sjelfva, deras medarbetare och efterföljare skulle upplyfta henne. Säkerligen anade de icke, att efter ett sekels förlopp hon skulle, beskyddad af en bragdrik och högsinnad monark, ega i hans

vetenskapsälskande son och tronföljare den förste bland sina ledamöter, — skulle åminnelsen af det anspråkslösa förbundet komma att offentligen firas, såsom nu, inför ett af svenska folkets vördnad, tacksamma kärlek och sköna förhoppningar hylladt konungahus, inför en talrik samling af statens främsta män, af dess flerfaldiga angelägenheters vårdare samt af andra ädla, insigtsfulla och bildade medborgare; inför ledamöter af lärda och vittra, henne lyckönskande samfund; inför främlingar, hvilka skatta såsom en gemensam hela mensklighetens egendomsförkofran frukterna af hvarje särskildt folks vetenskapliga odling.

Någon vältalighetens ståt kräfver ej denna minnesfest, medgifver den icke heller. Det är ej i dagens fulla ljus som, till hågkomst af dess gryning, skimrande lusteldar må tändas. En enkel framställning af vår vetenskapsakademis ursprung, utbildning och verkningar skulle värdigast ådagalägga vår erkänsla för det ädla nit, som stiftat henne, som vidare under ett århundrade vårdat och förstärkt hennes förmåga samt efter vetenskapernas stigande fordringar utvidgat hennes bemödanden att gagna, skulle ock kraftigast till fullföljd deraf mana det nu lefvande släktet och de kommande.

Men till sin ordförande vid detta högtidliga tillfälle har akademien valt en ledamot, som beklagligen saknar de kunskaper, på hvilka en sådan framställning förnämligast borde vara grundad. Han må dock icke undandraga sig att med ett försök dertill, ehuru ofullständigt det måste blifva, fullgöra efter sin förmåga den pligt, som akademiens förtroende honom ålagt.

Ibland medlen att fortdrifva frambringandet, förädlingen och utbytena af sinligt njutbara ting yrka nationalökonomer en väl beräknad fördelning af menniskoarbetet. Äfven inom tankens värld blef den ett vilkor för alstringens ymnighet, mångfald och omlopp. Vetandet måste söndras för att kunna skjuta upp och utbreda sig i ständig

tillväxt, snillets ljus liksom solens klyfvas för att kunna uppenbara sig i en skiftande rikedom af färger. Men till förstörelse leder obegränsad splittring. Derför, när ett folks själsodling hunnit i mångsidig utsträckning derhän, att den påkallat sammanhållning, hafva för detta ändamål knutits föreningar af vetenskapernas eller af vitterhetens och de sköna konsternas idkare, som hvar och en under omsorgsfull ans af sin valda gren böjt den intill de andra likartade omkring en gemensam stam, från hvilken närings-saften fördelar sig till dem alla.

Tidigt företedde Italien, den nyare europeiska bildningens moderland, sådana föreningar i bredd med de högskolor, som äfven der förr än annorstädes blefvo ordnade. Sedermera hafva under de trenne sistförlutna århundradena och det nuvarande ett oräkneligt antal af vetenskapliga, vittra och konstnärliga samfund uppstått ej endast ibland Europas särskilda folk utan äfven bland deras afkomlingar i andra verldsdelar. Öfverallt vittnar mängden af dylika anstalter om de oupphörligen växande behofven att till endrägtig verksamhet sammanhålla spridda odlingsdrifter.

Uti Sverige bragtes dessa ädla drifter i liflig rörelse genom konungarne Carl IX:s och Gustaf II Adolfs kraftfulla väckelser. Vetenskapliga kunskaper, hemtade från andra folk, som tidigare kunnat dem förvärfva, kommo nu bland det svenska i ett alstrande omlopp. Den sålunda förädlade nationalbildningen fortgick ock, allt mer och mer utgrenad, under de följande regeringarna, af hvilka alla den med verksam huldhet främjades. Lärdom blef en makt ej endast i kyrkan utan ock i staten; den förstärkte bördens hos Oxenstjerner, Braher, Bjelkar, Sparrar, Baner, Bondar, De la Gardier, Rålamber, Rosenhanar, Gyllenstjerner, Kurkar med många flere bland de ättestore. Ur de lägre stånden lyftade den upp ända till riksrådsembetet en Johan Skytte, en Adler Salvius, en Björnklo, en Gripenhjelms, en Ehrensten, en Lindsköld, en Gyldenstolpe, en Dalberg, en Wallenstedt, en Jakob Gyllenborg. Från lärostolarna förflyttades män, som der utmärkt sig, till

vigtiga embeten, än inom det kungliga kansliet, än i hof-rätterna och de förvaltande kollegierna. Vårt yttersta Thule var ej mer ett af ogenomträngligt mörker omhöljdt land. Ingen kunskapsart, som annorstädes då odlades, blef här okänd eller missaktad. Men i synnerhet var den tidens nordiska anda historisk, och det till öfverdrift. De släkten, hvilka under det sjuttonde århundradet tillkämpade det svenska namnet hjeltebragderna ära, äflades ock att göra sina förfäder delaktiga deraf och läto sin ifver att i vidunderliga sagor uppleta de yfverborna svears och göters bedrifter icke hejdas af något granskande tvifvel. Deras fräjdlystnad var icke sjelfvisk; de ville ej i häfderna stå allena. Historiskt blef ock det första vetenskapliga samfund, som i Sverige bildades af annan beskaffenhet än de egentliga läroinrättningarnas. Denna förstling bland sådana anstalter i vårt fädernesland var det *Antiquitetskollegium*, som stiftades af rikskansleren grefve Magnus Gabriel De la Gardie, åt hvars, ännu icke nog oveldigt bedömda, minne den rättvisa åtminstone icke kunnat förnekas, att han till befordrande af vetenskaper och konster samt till understöd och uppmuntringar åt deras idkare ädelt använde sin makt och en betydlig del af sina rika inkomster. Hans ifrågavarande stiftelse undergick sedermera flerahanda förändringar, men fortlefde — dock med ojemn verksamhet — intill dess den samma, efter 120 års förlopp införlifvades i den af konung Gustaf III ordnade Vitterhets-, historie- och antiquitets-akademien.

Man har utan noggrann undersökning antagit, att det svenska folkets fredliga yrken och kunskapsodling varit vanvårdade under konung Carl XII:s krigiska regering. Om oriktigheten af denna föreställning vittna dock, jemte redan kända men ej sällan vanställda förhållanden, flera andra, dem först en skygg statskloket, sorgfällig att för-ringa den fallne hjeltekonungens rykte, och derefter en ouppsätlig glömska låtit förblifva dolda i stofthöljda handlingar. Den tid skall dock förr eller senare komma, då, utan att bemantla hans öfverdådiga egensinnighet och dess

olyckliga följder, klarsynta och rättvisa hädforskare skola ställa fram i dagen ej endast hans förvånande krigarebedrifter utan äfven hans nitälskande för sitt folks bildning. Den röjer sig uti de befordringar och hedersbevis, hvarmed han uppmuntrade och belönade snillrika, grundligt kunniga och i lärdomsflit ihärdiga män, hvilkas ära, då de öfverlefde honom, blifvit orätt tillagnad *endast* ett följande tidehvarf, — uti hans val af embetsmän och hans uppmärksamhet på den skicklighet, som, i ringare befattningar uppenbarad, snart af honom användes i de högre, — uti de flerahanda anstalter, hvilka han för att befordra vetenskaper och konster — jemväl dem som voro från hans älsklingsyrke de mest aflägsna — dels bragte till verkställighet, dels hade i sinnet. Ibland de sistnämnda var äfven inrättningen af en vetenskapsakademi. Ifrån Turkiet gaf han sin föresats derom till känna åt den bland de hemmarande kungliga råden, som stod främst i hans förtroende och gunst, — åt den odödlige Nicodemus Tessin.

Verkställigheten af denna föresats måste uppskjutas till lugnare dagar, dem likväl den tolfte Carl, ej mer än den tionde och Gustaf II Adolf, fick upplefva. Men emellertid blef konungens afsigt till någon del utförd genom en enskild förening af några då berömda och ännu berömvärda vetenskapsmän. Verksamast ibland dem var den mångkunnige Erik Benzelius d. y., hvilken, återkommen från en vidsträckt utländsk resa, hade vid 27 års ålder blifvit af Carl XII utnämnd till Upsala universitets bibliotekarie. Han bildade der 1710, medan pesten hade afbrutit läroverkets vanliga gång, ett samfund under namn af *Collegium Curiosorum*, hvars första på stället vistande ledamöter voro professorerna Olof Rudbeck d. y., Harald Wallerius, Johan Upmark, Pehr Elvius, Lars Roberg samt bröderna Johan och Göran Wallerius.¹ De förbundo med

¹ Om detta vetenskapliga samfund och om dess vidare utbildning må läsas: *Tal om Kongl. Vetenskaps societeten i Upsala*, hållet vid præsidiij nedläggande i Kongl. Vetenskapsakademien d. 16 nov. 1789 af Erik Prossperin; Sthlm 1791.

sig genom brevexling den namnkunnige Kristofer Pålhammar (sedermera Polhem) samt Emanuel Svedberg (sedermera Svedenborg) då ännu blott grundlig matematikus och skarpsinnig naturforskare. Denne sistnämnde utgaf åren 1716, 1717 och 1718 en mestadels på svenska författad tidskrift under titel af *Dædalus hyperboreus*, hvaruti några frukter af samfundets arbeten och i synnerhet af Pålhammars bidrag dertill meddelades allmänheten. Under de sista oroliga åren af Carl XII:s regering synes *Collegii Curiosorum* verksamhet hafva varit förlamad; men den upplifvades åter 1719 af den oförtrutne Benzelius. Förstärkt med nya ledamöter började detta *Bokvettsgille* — så kallade det sig nu — att 1720 utgifva *Acta litteraria Sueciæ*, en kvartalsskrift på latinska språket, hvars förnämsta syftemål var att göra utländingar bekanta med svenska vetenskapsmäns arbeten, dels genom recensioner af dem, som från trycket utkommit, dels genom underättelser om det nya och nyttiga, som var i verket. År 1726 anmälde sällskapet hos Kongl. Maj:t sin tillvarelse och sina syften, sina förbindelser med främmande lärda samfund, i synnerhet med den franska Vetenskapsakademien och den engelska Royal Society, dessas yttrade önskan att blifva understödda med astronomiska och fysiska observationer från de till norra polen närmare belägna orter, angelägenheten att Sveriges naturalhistoria blefve bearbetad o. s. v. Sällskapet anförde ock, huruledes bland Sveriges grannar »jemväl den ryska nationen, som nyss i anseende till studierna kommit utur ett tjockt mörker, började med allvar dem att uppbruka och, medelst införskrifvande af lärda mathematicis och fysicis, i Petersburg nyligen inrättat en Societatem Scientiarum, hvilken ledamöter rikligen belönades, och allt annat hölles ospardt till ett så nyttigt anlagdt verks utförande». I rikets dåvarande belägenhet ansåg likväl sällskapet sig icke böra begära något understöd af allmänna medel, utan anhöll blott om några staten icke betungande förmåner, hvarigenom det kunde vinna förmåga att uppföra ett för dess verksamhet högst nödigt

astronomiskt observatorium. Sedan kanslikollegium blifvit hördt öfver denna underdåniga ansökning, hvilken vittnade om lefvande nit, grundliga kunskaper och vidsträckta åsigtter, förklarade väl Kongl. Maj:t (den 28 Juni 1726) sitt nådiga välbehag till sällskapets bemödanden samt beviljade äfven en och annan bland de begärda förmånerna, men icke den väsentliga, hvilken — såsom längre fram skall omtalas — blef under en senare för vetenskaperna mera gynsam styrelse tillerkänd *vår* akademi. I spetsen för den nu rådande ministären stod kanslipresidenten greve Arvid Horn. Den så sparsamt uppmuntrade vetenskaps-societeten fann sig behöfva hans mäktiga bistånd samt beslöt därför att hos honom anhålla, det han tacktes blifva hennes *præses illustris*. Men — vare sig af rådsherrens stolthet eller af annan orsak — bifallet dröjde flera månader¹ och, för att då lemnas, ansågs fordra en föregående anmälan i rådkammaren². Genast derefter utverkade greve Horn kunglig stadsfästelse å grundreglerna för detta lärda sällskap, då benämndt *Societas litteraria et Scientiarum*. Under öfverläggningarna om dem inom societeten hade skiljaktiga meningar sig yppat. Några ledamöter och deribland Benzelius, nu vorden biskop i Göteborg, föreslog, att societeten skulle förflyttas till Stockholm eller åtminstone tvenne gånger om året der samman-

¹ Härom säger Prosperin, må hända något ironiskt: »Hela sju månader drogo ut, innan sällskapet hann utverka sig grefvens samtycke och svar. Ej därför att någon mindre benägenhet visades å den herrns sida. Han var mera upplyst, än att han skulle hafva föraktat nyttiga kunskaper, och för mycket mån om sin egen ära att ej vilja skydda de verktyg, som sköla lemna stora mäns namn till efterverlden. Nej, uphållet låg uti en otidig blygsamhet hos sjelfva societeten, som lär hafva gjort, att man ej vågade genast framträda inför hans excellens med en begäran, den man trodde vara förmäten, utan i dess ställe sökte att genom tredje man och mycket omsvep först bana sig vägen till dess handsekreterare.»

² Rådsprot. d. 5 Mars 1728. — Den följande dagen anmälde, å greve Horns vägnar, riksr. Düben uti kanslikollegium, att herr kanslipresidenten icke »kunnat vägra» societetens anmodan »efter som sådant är vanligt på andra orter, hvilket ock rådet väl upptagit».

träda; de flesta åter yrkade af anförda skäl, att hon måtte äfven framgent förblifva i universitetsstaden. Ehuru denna sistnämnda mening var genom den kungliga fastställelsen af grundreglerna bekräftad, förnyade dock — redan några månader derefter och vidare 1738 — en medlem af societeten, Mårten Triewald, det förkastade flyttningsförslaget. Han var en rörlig man, hvilken enligt Linnés vittnesbörd väl saknade en djupare vetenskaplig grundbildning, men hade under ett längre vistande i England förvärfvat sig insigter i mekanik och fysik samt inhemtat underrättelser om nya uppfinningar, hvilka han, efter hemkomsten till fäderneslandet, sökte att göra der kända och begagnade. Äfven ville han att vetenskaps societeten skulle omedelbarligen inverka i det allmänna näringslivet och för detta ändamål hennes handlingar utgifvas på svenska språket.

När det icke lyckades honom att genomdrifva förflyttning och omskapelse af det ofta nämnda vetenskapliga sällskapet, föresatte han sig att sammanknyta ett nytt efter hans omdöme mera gagneligt. Denna sin afsigt meddelade han den till Sverige nyss återkomne doktor Carl Linnæus, hvilken, *då* vida mindre känd inom än utom sitt fädernesland, sökte, men med ringa framgång, att i Stockholm förvärfva sig nödtorftig bergning genom läkarepraktik. Sedan han, ehuru också ledamot af den i Upsala fästade vetenskaps societeten, gillat Triewalds förslag, infördes i deras förbund Jonas Alström (sedermera Alströmer), hvars bemödanden att öppna nya fält för svensk idoghet hade börjat att med välvilja bemötas, friherre Anders Johan von Höpken, ännu ej mer än kanslijunkare¹, samt tvenne andra unga ädlingar, friherrarne Sten Carl Bjelke² och Carl

¹ Sju år derefter riksråd, sedan kanslipresident, Upsala akademis kansler, greve m. m.; af konung Gustaf III åter inkallad i rådet, hvarutur han 1764 afträdt; vid Svenska akademiens stiftelse utnämnd af konungen till dess främste ledamot.

² Slutligen hofrättsråd i Åbo hofrätt, med namn, heder och värdighet af vicepresident. Nyligen igenfunna bref till honom från Linné, And. Celsius, P. Kalm, hvars fortkomst han befordrade, samt flera andra utmärkta vetenskapsmän vittna om det höga värde de satte på honom.

Vilhelm Cederhjelm¹. Efter föregångna sammankomster och öfverläggningar hos Alström blefvo det nya samfundets första stadgar författade af friherre v. Höpken samt den 2 Juni 1739 undertecknade af de sex stiftarne. I valet af namn åt sin stiftelse hade de varit villrådiga, men slutligen antogo de det af *Svensk Vetenskapsakademi*².

Om denna akademis upphof har Linné flera år der-
 efter skrivit en berättelse, hvilken i förening med det första förslaget att kalla henne *Ekonomisk Vetenskaps-societet* utvisar den riktning, som då för henne bestämdes. Derigenom skulle hon skilja sig från den åt mera rent vetenskaplig lärdom egnade societeten i Upsala. Det kunde synas, som hade det unga förbundet velat framför det äldre tillvinna sig anseende hos den allmänhet, som ej var mäktig att beräkna djupgående kunskapers icke snara men varaktiga nytta. Dock uppstod ej emellan dem något split, utan båda framgingo, ehuru på olika vägar, till ett slutligen gemensamt mål. Genast sökte det nydanade samfundets grundläggare att vinna för dess arbeten biträde af vetenskapsmän, som tillhörde det förut stadgade; dertill

¹ Han ingick aldrig i statens tjänst.

² »Vi hafva, yttrar v. Höpken i företalet till första bandet af Vetenskapsakademiens handlingar, antagit namnet af Vetenskapsakademi, uti den mening ordet akademi brukas i Frankrike, hvarest det ej betyder ett samfund af lärda män, till att undervisa ungdomen på sätt som vid våra skolor, gymnasier och universiteter brukligt är, utan ett sådant sällskap, hvars afsigt är att genom nya rön och påfund uppodla vetenskaperna; att rädda dem ifrån den förgänglighet de äro underkastade, så länge de ibland några få undångömma sig och förvaras; att sammanleta de personer, hvilka ega besynnerliga gåfvor och besynnerlig skicklighet, jemte vackra samlingar, och sedermera att genom trycket på modersmålet utgifva allt hvad till allmän nytta, allmän undervisning och tjänst lända kan. I detta afseende hafva ock sådana akademier blifvit började och kunna ej annars anses än såsom högst nyttiga och nödvändiga, så länge de arbeta för det allmänna och ej afvika ifrån ett sådant helsosamt ändamål, hvarpå inrättningen endast bör syfta.» Utförliga underrättelser om denna akademi har friherre Shering Rosenhane lemnat i ett den 13 Febr. 1805, vid nedläggandet der af præsidium, hållet tal under titel: *Anteckningar till Kongl. Vetenskapsakademiens historia*; tryckt i Stockholm 1811.

visade sig ock dessa beredvilliga. Icke blott på förteckningen öfver Vetenskapsakademiens först invalda ledamöter finner man jemte andra namn, som hedrat den upsalska societeten, de lysande Kristofer Polhem, Olof Celsius d. ä., Anders Celsius, Samuel Klingenstjerna, Mårten Strömer, Pehr Elvius d. y., Nils Wallerius, Georg Brandt, Nils Rosén m. fl. Äfven till de första häftena af akademiens handlingar skattade flere af dem värderika bidrag.

Friherre Höpken var den ibland akademiens upphofsmän, som förskaffade henne kungligt privilegium att från trycket hvart fjerdedels år utgifva dessa handlingar. Öfver hans underdåniga ansökan derom afgaf kanslikollegium den 25 Aug. 1739 ett gynsam utlåtande. Men derförinnan ansågs det nödigt att tillspörja friherre Höpken, huruvida det nya samfundets ledamöter hade redan hos Kongl. Maj:t anmält sin förening. Blygsamt svarade han, att »sådan för den orsak ännu ej skedt, efter som de förut velat utgifva prof af deras arbete till att visa, om och huruvida denna akademi vore Kongl. Maj:ts protection värdig».

Sedan friherre Höpken den 5 September 1739 erhållit det sökta kungliga privilegiet, hvaruti förklarades, att »sällskapets ändamål vore berömligt och att dess samlingars tryckande kunde tjena rikets inbyggare till nödig under rättelse om nya rön och påfund i hvarjehanda vetenskaper, som till det allmännas tjänst kunde på många sätt bidraga», blef genast ett häfte af dem utgifvet under titel af *Kongliga Svenska Vetenskapsakademiens handlingar*. I ett företal, dertill, författadt och undertecknadt af friherre Höpken såsom Vetenskapsakademiens sekreterare, uppgafs hennes bestämmelse och anmäldes de ämnen, med hvilka hon ville befatta sig, nämligen blott med de vetenskaper och konster, som tjena till allmän nytta. Hon hade »utmönstrat alla sådana, som dels äro foster af en öfvergäsande qvick inbillning, dels hafva sin grund uti en sagolik ålderdom, dels uti det fåfänga nöjet att se en osäker samling af anor och sköldemärken, genom otaliga målade grenar, sig utsprida». Deremot skulle hon sysselsätta sig med »de vetenskaper,

som tjena till lifvets uppehälle och näring, till dess förlängande och räddande från tillstötande fara och otidig undergång», samt med dem, »som befordra flit och idoghet i ett land, som sätter det i förmögenhet, anseende, trygg- och säkerhet både in- och utvärtes». Äfvenledes vore det hennes syftemål att »rensa våra fäders språk ifrån alla främmande tillsatser och återkalla det till sin första renhet», hvilket vore en »anständig omsorg för ett fritt folk, som, under de mångfaldiga svåra öden det undergått, likväl aldrig förlorat sig sjelft och tyckes för den skull böra i tal och skrifter vara äfven så svenskt, som det varit, är och bör vara i dygd, vett och mandom».

Om i denna framställning — den Höpkenska vältalighetens första offentliga profstycke — röjer sig någon rask vidrighet mot sådan ingalunda föraktlig lärdom, som förut varit alltför högt skattad; om den förkunnar löften, hvilka den unga stiftelsen skulle hafva svårt att genast nöjaktigt uppfylla, så vittna dock de första årgångarna af Vetenskapsakademiens handlingar om en vis måtta i hennes anspråk. De förråda ingen lystnad att med obestyrkta satser, djerfva gissningar, bländande inbillningsdrömmar, båla förslag och prålände ord förvåna. Enkelt, redigt och klart beskrivas der utrönte naturförhållanden, ordnas kunskaperna derom, samt uppgifvas tjenliga sätt att nyttigt använda de jordiska tingens egenskaper — allt med hufvudsakligt afseende på allmän och enskild hushållning.

Särdeles gynnande för en sådan denna akademis riktning var den tid, då hon framträdde. Öfverallt gjorde sig nu vid uppskattning af mödors värde fordringarna på redbar, hastigt skönjelig nytta gällande. Äfven det svenska folket vande sig under ett tjuguarigt fredslugn vid hemlifvets trefnad. Det hade börjat att återhemta näringskrafter, dem Carl XII:s krig betydigen medtagit, ehuru icke så ytterligen uttömt, som man efter öfverdrifna berättelser påstått. Vid riksdagen 1738—39 blef väl ett parti rådande, hvilket äflades att åter upplifva nationens krigiska anda. Men detta parti, i alla afseenden rörligare

än det undanträngda, var ock mera än detta ifrigt att befrämja fortkomsten af handel och slöjder samt att uppdrifva odlingen af de kunskaper, som skulle gagna dem. Med sådan dess afsigt öfverensstämde den nya Vetenskapsakademiens, och hon borde således hafva att påräkna synnerlig välvilja af de i staten då mäktiga.

Likväl hastade icke akademien att den anlita. Hon hade under tvenne år varit verksam, utgifvit sex häften af sina handlingar, biträdt rikens ständers kammar- och ekonomideputation med upplysningar öfver viktiga ämnen, samt genom brevexling kommit i gemenskap med den berömda Royal Society i London, innan hon anmälde sina grundregler till kunglig fastställelse, hvilken ock genast den 31 Mars 1741 henne beviljades. Det var först efter ännu ett års förlopp, som hon yppade sin önskan att bland sina ledamöter få räkna en af rikets rådsherrar, och hennes tidigaste val af en sådan mæcenat föll på den snillrike, mångkunnige och värtalige befördrareñ af vetenskaper, vitterhet och sköna konster, Linnés ypperste gynnare, grefve Carl Gustaf Tessin. För hans synnerliga omvårdnad blef Vetenskapsakademien ett föremål. Han förvärfvade ock åt henne i den utkorade tronföljaren Adolf Fredrik en furstlig beskyddare.

Utan att afvika från sin ursprungliga bestämmelse började snart akademien att utvidga sitt verkningsfält. Antalet af dess ledamöter ökades hastigt med äldre och yngre förtjenstfulla män, hvilka, i besittning af olikartade kunskaper, nitiskt använde dessa till att mångfaldiga akademiens gagnelighet samt stadga och upphöja dess anseende. Hennes handlingar blefvo sålunda allt mer och mer rikhaltiga. Vetandets grundlighet och vidd i förening med framställningens klarhet, redighet och ändamålsenliga måtta utmärkte de uppsatser, som till dem lemnades af matematiker, mekaniker, naturforskare, läkare, ekonomer och statskunniga, hvaribland flere redan hade förvärfvat sig ryktbarhet i hela Europa. Der blef ock den svenska Vetenskapsakademien tidigt känd och aktad; hennes grundlagar

öfversattes på främmande språk, förbindelser knötos mellan henne och de mest fräjdade lärda samfund i andra riken, och, innan tio år från hennes stiftelse förflutit, ansågo utländska vetenskapsmän af främsta ordningen, en Haller, en Muschenbroek, en Réaumur, en Jos. Nic. de l'Isle, en Bernhard de Jussieu, en Guill. François Rouelle, en S. G. Gleditsch m. fl. för en heder att vara med henne såsom ledamöter närmare förenade.

Efter den ordning, som akademiens grundläggare genast antogo och hvilken länge förblef gällande, ombytte hon hvart fjerdedels år sin præses. Den förste blef Linné, genom lottning dertill bestämd. Då han den 3 Oktober 1739 nedlade præsidiet, uppläste han en lärorik afhandling, och detta af honom gifna föredöme efterföljdes sedermera utaf de flesta præsides, ehuru icke då ännu dertill förpligtade genom något bud i stadgarna. Det blef ock en tämligen allmän sed, att nya ledamöter, när de togo inträde i akademien, rättfärdigade hennes kallelser genom tal, hvaruti något kunskapsämne afhandlades. Af *præsidii* och *inträdestalen* hafva flera hundrade blifvit särskildt tryckta, och samlingen af dem täflar i värde med den af akademiens *ärliga handlingar*. Gemensamt med dessa utvisa de vetenskapernas framsteg inom vårt fädernesland, hvarjemte ganska många deribland lemna tillförlitliga och fullständiga historiska underrättelser om åtskilliga af våra statsinrättningars och näringsyrkens utbildning.

I grundreglerna stadgades, att, »när någon af akademiens ledamöter med döden afginge, ålåge det præses att utse någon, som öfver honom parenterade». Om denna föreskrift — så länge den var gällande — dock icke alltid iaktogs, har likväl en mängd af hållna och från trycket utgifna *åminnelsetal* öfver akademiens afidna ledamöter förvarat deras förtjenster till efterkommandes hägkomst och föresyn samt tillika öfverlätit åt forskare i Sveriges häfder en närmare bekantskap med män, hvilka på flera särskilda banor varit sin samtids ledare, samt med värf, dem de utfört. Öfver mången handling och afsigt, som

agget vanstält, har i dessa tal sanningens ljus blifvit med lugn frimodighet utbredd; mångt under partiifverns tillfälliga yra skändadt rykte har der fått en oförgänglig upprättelse. Våldet var mäktigt att i rättvisans missbrukade namn plundra och skymfa Clas Grill, hvilken en frätande, ehuru tåligt dold harm öfver förföljelsen snart derefter förde i grafven; men våldet var icke mäktigt att hindra en oförskräckt ledamot af denna akademi¹ ifrån att såsom hennes tolk offentlig förkunna den hädangångnes rätt till sina medborgares aktning, till nödlidandes välsignelser och till akademiens evinnerliga erkänsla för de biträden, hvilka han oegennyttigt lemnat henne.

Genom dessa biträden af ansenliga penningeförsträckningar, för hvilkas återgåldande — äfven då den ädle Grill ej fordrade för dem ränta — akademien ännu icke hade någon säkerhet att erbjuda, kunde hon redan i nionde året efter sin stiftelse begynna att på en af Stockholms magistrat henne öfverlåten plats och med några vid slottsbyggnaden öfverflödiga materialier, som henne förunnades, uppföra det astronomiska observatorium, från hvilket en Wargentin, en Jöns Svanberg och deras berömda efterträdare skulle pröfva, bekräfta och ytterligare utvidga kännedomen af det omätliga verldssystemets oföränderligen lagbundna ordning. För möjligheten att verkställa detta i akademiens dåvarande ekonomiska belägenhet dristiga företag hade hon sålunda att tacka en sin medlem — ur handelsståndet. Möjligheten åter att småningom afbetala sin räntefria skuld till honom, bestigande sig vid byggnadens fullbordan till mer än 80,000 r: k: mt eller, efter nuvarande myntvärde, till omkring 23,700 r: dr i bankosedlar, beredde åt akademien en annan hennes ledamot, hvilken tillhörde genom börd och embete den högsta klassen i samhället.

Förgäfves hade år 1726 Vetenskaps societeten i Upsala hos Kongl. Maj:t sökt att till vinnande af medel för en observatoriibygnad derstädes erhålla rättighet att allena

¹ Kryger.

utgifva och försälja almanackor. Det kanslikollegium, under styrelse af grefve Arvid Horn, hvilket hade att yttra sig öfver denna ansökan, afstyrkte bifall till den samma, hvarvid ibland andra och bättre skäl äfven af en och annan ledamot anfördes det, att bokbindarembetet kunde genom en sådan anstalt blifva lidande. Tjuguet år der- efter (1747) framställes en dylik ansökning af den nya Vetenskapsakademien, vann då kanslikollegii förord och blef af Kongl. Maj:t beviljad. Men nu var grefve Carl Gustaf Tessin, hvilken ock samma år utnämndes till kanslipresident, den i rådkammaren samt hos ständerna främst mäktige, och hans nit för kunskapsodlingen utverkade åt akademien det privilegium, som då grundlade och allt sedermera under en omsorgsfull förvaltning upprätthållit hennes förmåga till en vidsträcktare verksamhet.

Utom denna förmån samt några andra föga betydliga har akademien icke åtnjutit något allmänt understöd, intill dess rikets ständer vid 1829 års riksdag beviljade för inredning af hennes nuvarande hus ett anslag af 25,000 r:dr. — Så länge akademiens handlingar kunde utan förlust utgifvas, beredde henne försäljningen af dem någon, dock ringa inkomst, hvilken måste ökas genom årliga samman- skott af hennes ledamöter. Vidare tillfölo henne enskilda välgörares gåfvor, för hvilka vetenskapernas befordran fordom ansågs vara ett värdigt föremål. En ädel ung man, som döden i förtid skördade, hofintendenten grefve Fredrik Sparre, friherre Höpkens svåger och äfven grefve Tessins nära anförvandt, var den förste, hvilken genom testamente tillade Vetenskapsakademien ett penningekapital. Detta föredöme blef ej utan efterföljd, ehuru den nog länge dröjde. Det beskydd, som konung Gustaf III egnade vetenskaperna och särskildt denna akademi, uppmuntrade för- mögna medborgare till donationer åt henne samt deribland till några ganska betydliga. Sålunda skänkte henne år 1773 direktören vid Ostindiska kompaniet och kommen- dören af Kongl. Vasaorden Nils Sahlgren 50,000 r: s:mt, svarande efter nuvarande myntvärde mot 22,222 r:dr 10

sk. 4 r:st i bankosedlar. Med en lika stor summa begåfvades akademien 1777 af hennes ledamot presidenten m. m. Carl Albrekt Rosenadler, som derefter år 1780 äfven förärade henne en rik samling af svenska böcker, till en betydlig del sällsynta. Tvenne bröder, hvilka såsom ledamöter af akademien med synnerlig verksamhet deltagit i hennes arbeten, professorn Petter Jonas och bankokommisarien Bengt Bergius, utsträckte också bortom gränsen för deras nyttiga lif sin åhåga att gagna. Genom testamentariskt förordnande, dem emellan öfverenskommet och af den sist lefvande år 1784 författadt, öfverlemnade de till en undervisningsanstalt i trädgårdsskötseln, under akademiens vård och förvaltning, fastigheten Bergjilund vid Carlbergsalléen med dervarande bibliotek och botaniska samlingar samt derjemte ett kapital af 5,555 r:dr 26 sk. 8 r:st. specie. Flera andra donationer hafva för särskilda ändamål blifvit akademien förärade intill och med år 1815, ifrån hvilken tid hon icke förr än under det sist-förflutna året fått emottaga något sådant vedermåle af den forna välgörenhetsseden. Nu har den blifvit åter upplifvad af en i flera afseenden föresynlig man, denna akademis aktningvärde ledamot, professorn och riddaren doktor Arvid Henrik Florman. Han har tillstält henne en summa af 1,000 r:dr banko, hvaraf räntan skall föröka kapitalet, intill dess afkastningen deraf kan utgöra ett värdigt årligt pris för den bästa till akademien inlemnade afhandling i anatomi och fysiologi.

Hela beloppet af de gåfvor, som akademien tid efter annan erhållit, uppgår till omkring 46,000 r:dr, mestadels i silfvervärde. Men derutöfver har hon jemväl emottagit mångfaldiga och till en del dyrbara skänker så väl af böcker — hvarmed äfven lärda samfund och enskilda författare i främmande länder ofta hedrat och hedra henne — som af naturaliesamlingar, förnämligast minnen af akademiens ledamöter, hvaribland må med oförgänglig tacksamhet ihågkommas den genom sitt stora verk öfver insekterna vidtberömde friherre Carl de Geer, bröderna Ber-

gius, kommerserådet Casström m. fl. Dessa akademien tillhöriga samlingar hafva blifvit förenade med de betydliga zoologiska, hvilka till grundläggning för ett naturhistoriskt riksmuseum akademiens framlidne ledamot, kanslirådet m. m. friherre Paykull år 1818 öfverlät åt Kongl. Maj:t och kronan emot betingade vilkor och dem akademien erhöll nådig befallning att i sitt dåvarande hus till vård emottaga. Uti det vida rymligare, som hon nu eger, hafva de särskilda slagen af naturalster kunnat i så ändamålsenlig och skön ordning uppställas, att innehafvare af enskilda samlingar funnit sig deraf hänfönda att äfven öfverlemna dem till det sålunda bildade *riksmuseum*. Dit hafva blifvit skänkta utaf akademiens forna ledamöters, Clas och Adolf Ulrik Grills, afkomlingar den naturhistoriska samling, som varit förvarad vid Söderfors bruk; utaf en annan hennes framlidne ledamots, bergsrådet Geijers, arfvingar hans ansenliga mineraliekabinett; utaf en bland akademiens nu lefvande namnkunnigaste ledamöter, herr brukspatron och riddaren af Hisinger, hans rika mineralogiska och geologiska samlingar, hvilka han, ännu oupphörligen förökande dem, blott förbehållit sig att under sin lifstid sjelf vårda. Hans Maj:t konungen samt deras Kongl. Högheter kronprinsen och kronprinsessan hafva ock tid efter annan till det ifrågavarande riksmuseum nådigst förärat värderika utländska samlingar, hvarjemte trenne särskilda sådana, gjorda i Asien och Afrika af professoren doktor Hedenborg, blifvit med allmänna medel inlösta. Äfvenledes har det mineralogiska kabinettet blifvit riktadt med betydliga gåfvor från herr Zipser i Ungern och l'Ecole des Mines i Paris.

Så länge akademien icke egde erforderliga medel till arfvoden åt ständiga embetsmän, hvilka skulle med oafbruten sorgfällighet sköta hennes angelägenheter, måste hon med vården af dessa besvåra sådana bland sina ledamöter, som kunde dertill vara icke allenast tjenliga och benägna, utan ock af andra åligganden oförhindrade. Sålunda bestreds inom denna akademi i hennes första tid den uti hvarje litterärt samfund viktiga sekreterarebefatt-

ningen af friherre von Höpken samt under trenne månader, medan det dermed icke förenliga presidium var honom uppdraget, utaf en annan i Sveriges häfder oförgätlig man, dåvarande kaptenen vid artilleriet, Augustin Ehrensvärd¹. Sedan friherre von Höpken uppsatt akademiens grundregler och utverkat den kungliga fastställelsen deraf, medgäfvos icke honom hans öfriga värf att längre än till 1741 års slut biträda akademien i egenskap af dess sekreterare. Detta bestyr åtog sig då den berömde öfverdirektören för landtmäteriet Jacob Faggot, som oaktadt sina mångfaldiga och trägna embetsgörömål fortfor dermed i trenne år. Emellertid insågs allt mer och mer nödvändigheten för akademien att hafva en ständig sekreterare, och hon antog dertill (1744) Pehr Elvius d. y., värdig lärjunge af Anders Celsius, Klingenshjerna och Polhem samt sjelf en af sin tids mest utmärkta geometrers och mekanikers. Ett förut väckt förslag att bereda honom någon lön vann tvenne år derefter framgång. Innan akademien inrättades, hade kommerserådet Sebastian Tham genom testamente anordnat samt ställt under riddarhusdirektionens förvaltning en då betydlig penningssumma, hvars årliga afkastning skulle användas till arfvode åt några vetenskapsidkare, som på riddarhuset hölle föreläsningar i mekaniken och naturkunnigheten. Då denna lärarebefattning, hvilken Triewald innehafte, blifvit efter honom ledig, beviljade så väl testators arfvingar som ridderskapet och adeln, att den samma finge förenas med sekreteraresysslan i Vetenskapsakademien. Dock återställdes det förra förhållandet, när akademiens egna småningom förökade inkomster medgäfvos henne att anslå en särskild lön åt sin sekreterare, hvartill hon efter Elvii alltför tidiga död valde en af sina yngsta ledamöter, den sedermera vidtfräjdade Per Wargentin. Honom hade akademien den lyckan att i 33 år få behålla. Hans namn och, ibland deras som honom i samma befattning efterträdt, en C. V. Wilkes, en D. Melanderhjelm, en Jöns Svanbergs, en Olof Swartz's utgöra lysande länkar i den kedja, hvilken börjar med Höp-

¹ Slutligen grefve, fältmarskalk m. m.

kens och nu, ett hundrade år derefter, lånar från Berzelii sin *vidast* strålande glans.

Några ibland akademiens ofvannämnda sekreterare hafva tillika förestått det astronomiska observatoriet, med biträde af en andre sekreterare, till hvars aflöning ett okändt sällskap, hvilket år 1776 skänkte akademien 4,000 r:dr, anordnade den årliga räntan deraf. Denna gåfva har alltså i icke ringa mån gjort för akademien möjligt att underhålla en staten eljest åliggande vetenskaplig anstalt, hvars första kostsamma inrättning hon, såsom förut är nämnt, bestridt med egna medel, härflutna från den *utan sådan förbindelse* henne tillerkända rättigheten att allena utgifva almanackor.

Länge var akademien i saknad af ett eget hus, der hon kunde hålla sina sammankomster' samt förvara och ordna sina samlingar af böcker och naturalier. Ifrån de rum uti riddarhuset, som först blefvo henne upplåtna och der hon till år 1764 fick kvarblifva, måste hon sedermera förflytta sig än till den ena än till den andra för tillfället lediga lokalen inom olika allmänna byggnader. Då hon hotades att åter blifva husvill, kom en enskild välgörare, presidenten Rosenadler, henne till hjälp med sin ofvan omtalade gåfva. För en summa af 15,000 r:dr specie, hvaraf denna skänk uppgick till mera än hälften, inköpte akademien då det hus, som hon sedermera för 55,000 r:dr i bankosedlar till Jernkontoret försålt, hvaremot hon för en köpeskilling af blott 47,000 r:dr b:ko kunde förvärfva sig det rymligare, som hon nu innehafver. Den ändamålsenliga inredningen deraf har likväl kostat henne betydligen mera än det anslag dertill, som rikets ständer vid 1817 års riksdag beviljade. Denna i sitt upphof ringa stiftelse, som för ett sekel sedan beslöts inom ett gästfritt borgerligt hus, befinner sig sålunda nu i tryggad besittning af ett eget palats samt har der att åt vetenskapsidkares forskningar och till skådelust för den ädlare bildningens vänner, förete rika, förträffligen ordnade samlingar af naturens och människosnilletts alster.

Vetenskapsakademien har alltid varit sorgfällig att ej inblanda sig i de tillfälliga meningsstriderna om statens styrelse. Men denna varsamhet kunde dock icke skydda henne mot verkningarna af det allmänna split, hvilket under en så kallad frihetstid söndrade det svenska folket. De fleste och de ypperste bland hennes ledamöter tillhörde det parti, som — ehvad till dess fördömelse må i flera afseenden kunna rättvisligen sägas — likväl framför det motsatta utmärkte sig genom kärlek och aktning för kunskaper samt prisvärdt nit att fortdrifva odlingen deraf. Agget mot en större del af dessa ledamöter — deribland äfven Linné — riktades tillika mot akademien. Men hon hade ock, med oveldigt afseende endast på ådagalagda snillegåfvor och insigter, tillegnat sig åtskilliga män af det andra partiet, ibland hvilket, när detta blef segrande, hon alltså egde försvarare. Dessa, och främst ibland dem riksrådet grefve Löwenhjelm, afvände de för akademien hotande följderna af den bitterhet, som inom tvenne riksstånd vid 1765 års riksdag yttrades emot henne, utan annan uppenbarad anledning, än den löjligen att i almanackorna sedan år 1762 helgdagarna icke mera såsom förut stodo utmärkta med röda bokstäfver.

Snart derefter uppträdde ett enskildt samfund under namn af *Svenska patriotiska sällskapet* till täflan med Vetenskapsakademien i omsorgen att utsprida och äfven genom belöningar framkalla nyttiga kunskaper rörande den allmänna och enskilda hushållningen. Om, såsom man påstått, denna täflan var i början föranledd af någon ovilja mot akademien, så fortfor denna dock icke länge och blef ej heller för akademien menlig. Ett vänligt förhållande emellan de båda samfunden inträdde snart och har allt sedermera varit befästadt af ömsesidig aktning.

Utän vidrig afsigt mot Vetenskapsakademien hafva äfven andra samfund blifvit tid efter annan stiftade, hvilka öfvertagit vissa af hennes forna åligganden. Dessas mångfald kunde ännu för ett hundrade år sedan möjligen sammanhållas inom en enda sådan inrättning, som denna aka-

demi. Men sedermera hafva de vetenskaper, åt hvilka hon förnämligast bort egna sin verksamhet, så utgrenat sig och de flesta grenarnas tillväxt varit så hastig, att akademien icke utan att vanvärda dem kunnat fortfara att fullgöra alla de fordringar, som grundreglerna af 1741 föreskrefvo henne. Deribland var äfven den att »göra svenska språkets uppodlande till ett af sina ögnmärken». Andra omedelbara åtgärder dertill än bemödanden att återställa detta språk i dess ursprungliga renhet samt att använda det samma med den tydlighet och ordriktighet, som framför allt fordras i vetenskapliga skrifter, voro ej förenliga med hennes egentliga bestämelse. Till befordrande af den estetiska språkodlingen hafva alltså särskilda akademier och vittra sällskap blifvit bildade. Likaledes hafva åtskilliga yrken, dem Vetenskapsakademien i början kunde med praktiska underrättelser och råd främja, blifvit föremål för egna stiftelser och anstalter, såsom Kongl. landbruksakademien, läkarsällskapet, jernkontorets vetenskapliga inrättningar o. s. v.

Nya förhållanden påkallade således en förändrad organisation af denna akademi, och fråga derom uppstod, sedan nära åttio år från hennes stiftelse förflutit. Härtill erbjöd sig ett tjenligt tillfälle, när akademien hade att efter professoren Olof Swartz, som mot slutet af 1818 afidit, välja en ny sekreterare och då ville genom detta maktpåliggande val närmare förbinda med sig en man, hvars namnkunnighet, — redan jemförlig med den mest ärorikes bland hennes grundläggare, — skulle likasom denna befästa och ytterligare förhöja hennes anseende i Europa. Han — den nyvalde sekreteraren — var då stadd på en utländsk resa, men derifrån hemkommen författade han ett utkast till en sådan inrättning af akademien, som vetenskapernas skick numera fordrade. Det granskades under jemförelse med de förra grundreglerna af åtta dertill utsedde ibland akademiens ledamöter jemte præses och sekreteraren. En bland dem, då presidenten, sedermera statsrådet grefve Wirsén, upp-

satte ett förslag till nya grundregler, hvilket trycktes och meddelades akademiens samtliga ledamöter, som anmodades att inom en viss tid afgifva de anmärkningar dervid, dem de kunde finna nödiga. Sedan i anledning af dessa anmärkningar förslaget blifvit å nyo redigeradt, förelades det akademien, som vid dess sammanträde den 7 Augusti 1820 antog det samma för att derå i underdånighet anhålla om Kongl. Maj:ts höga stadfästelse, hvilken ock den 20 November samma år utfärdades. De sålunda bekräftade grundreglerna, med ett tillägg dertill af den 17 December 1831 och ett annat af den 13 December 1837, bestämma och ordna akademiens nuvarande verksamhet, behandlingen inom henne af ärendena samt fördelningen af dess ledamöter i vetenskapliga klasser äfvensom i utskott, så väl för vården af hennes ekonomiska angelägenheter som för tillsynen öfver de särskilda anstalter, medelst hvilka, hvar och en under sin föreståndare, akademiens åligganden besörjas.

Genom denna organisation, som det vore öfverflödigt att nu utförligare beskrifva, har svenska vetenskapsakademien erhållit en mera stadgad riktning än förut till de föremål, hvarmed enahanda samfund i andra länder sysselsätta sig. De hufvudsakliga deribland äro naturkunnighetens flera särskilda grenar, de matematiska vetenskaperna samt dessa kunskapers nyttiga tillämpning. Men genom en särskild klass är ock akademien stäld i förbindelse dels med samhällets högre verkningskretsar, dels med inrättningarna för andra bildningens angelägenheter än dem, som henne egentligen tillhöra. Någon ensidig hängifvenhet till dessa kan ej skäligen föreventas henne, då hon inom berörda klass *för allmän lärdom* tillegnat sig män, hvilka i mångfaldiga statens värf ådagalagt grundliga insigter, flere af kyrkans styresmän, Sveriges yppersta skalder och vältalare, den snillrikaste bland Sveriges häfdatecknare, en utmärkt lärare i filosofien vid rikets främsta universitet o. s. v.

Det tillkommer endast idkare af de vetenskaper, som denna akademi förnämligast sökt befordra, att ådaga-lägga hennes medverkan till deras hittills ernådda utveckling. Hvad i detta afseende Linné och hans talrika lärjungar eller Scheele och Bergman samt i våra dagar en annan snillebegåfvad svensk kemist uträttat, är verldskunnigt. Men många flere af de vetenskapsmän, som tillhört eller tillhöra denna akademi, hafva äfven genom följdrika upptäckter, flitiga undersökningar, skarpsinniga beräkningar och vidsträckt åsigt gjort sina namn fräjdade i Europa samt tillika derigenom upplyftat Sveriges ära. När man saknar, som jag, förmåga att efter egen pröfning uppskatta deras förtjenster, är det dock för fosterlandskänslan tillfredsställande att se dessa vara uti utländska skrifter erkända och berömda. Må hända är ock den förmodan icke ogrundad, att i dessa mäns arbeten, till en betydlig del införda i vår vetenskapsakademis handlingar, torde röja sig mången tidig aning om sanna beskaffenheten af de mäktiga naturkrafter och om dessas inbördes förhållanden, hvilka sedermera blifvit tillförlitligen utrönta eller ännu med forskande blickar efterspanas.

Den vetenskapliga odlingens frukter njutas vanligen i det allmänna samhällslifvet utan kännedom af odlarens mödor eller utan tacksam uppmärksamhet på dem. De uppenbara sig ock sällan i hastiga och förvånande verkningar. Men ifrån dem härleder sig likväl allt hvad ett på civilisationens bana framskridande folk ernått af medel till trefnad, välstånd och trygghet, allt hvarigenom dess yngre släkten kunna med färre svårigheter än dem, som deras förfäder haft att bekämpa, tillfredsställa mensklighetens ädlare behof och bildade sinnens vexlande önsknings. För att mäta den allmänna nytta, som denna vetenskapsakademi beredt oss — dess stiftares *efterkommande* — skulle fordras att till någorlunda fullständig jämförelse framställa de förhållanden af deras tid och af vår, i hvilka hennes verksamhet mer eller mindre

omedelbarligen ingripit. Men härtill vore detta tillfälle ej lämpligt. Nu må det göra till fyllest att blott nämna, huruledes en utvidgad naturkunnighet och säkrare beräkningar af mekaniska verkningsdrifter anvisat åt idkaré af Sveriges hufvudnäringar förmånligare sätt att frambringa skördar och tillverkningar samt för dessas förädling mångfaldigat medlen, huru de yrken, hvilkas utöfning ovilkorligen fordrar att ledas af vetenskapliga insigter och undersökningar, vunnit en högre, mera omfattande och fastare utbildning, huru ock de kunskaper, som ifrån denna akademi utspridt sig, visat sin frukthet uti nya eller förbättrade allmänna inrättningar.

Ibland sådana är det en, som Sverige egde i nödig vidd för än någon annan stat, nämligen dess i hela Europa berömda tabellverk. Den första dertill föranledande tanken väcktes inom vetenskapsakademien af dess sekreterare Elvius i samband med Faggot. Den omfattades med värme af akademien, som för utförandet deraf yrkade nödiga åtgärder, som likväl försvårades genom det motstånd, hvilket under sken af religionsnit deremot upprestes. När efter Elvii död förslaget kunde bringas till verkställighet, uppdrogs väl icke den nyttiga anstalten, hvars resultater i början ansågos böra hållas hemliga, åt vetenskapsakademien, utan under kansli-kollegii eller dess presidents inseende åt en särskild kommission; men denna blef likväl sammansatt af några ibland hennes ledamöter. En af dem, akademiens sekreterare Wargentin, var den, som verksammast befordrade sakens framgång samt vidare med anledning af de inhämtade uppgifterna meddelade i akademiens handlingar dessa skarpsinnigt ordnade sammanställningar och slutledningar, hvilka blifvit åberopade af en mängd utländska författare öfver naturlagarna för människoslägtets tillväxt samt äfven lagda till grund för främmande nationers på beräkningarna af dödligheten inom olika åldrar grundade lifränteanstalter. Under honom var akademiens ledamot Edvard Runeberg — en i sådana ämnen särdeles

kunnig man — tabellkommissionens sekreterare, hvilken befattning sedermera varit bestridd först af akademiens andre sekreterare Henrik Nikander samt sedan ifrån år 1814 intill närvarande tid, under ett oafbrutet verkets framskridande till högre fullkomlighet, utaf den ibland akademiens ledamöter och embetsmän¹, hvars skicklighet och trettioåriga mödor hon har att tacka för den ypperliga ordningen i hennes räkenskaper och penningeförvaltning.

Genom omslut af dessa räkenskaper för de trettiofem sistförflutna åren har han ock gjort på några blad åskådliga de förhållanden af vetenskapsakademiens gagnliga verksamhet, som kunna med siffror betecknas. Deraf synes, att under berörda tid, hvilken upptager föga mer än en tredjedel af hennes tillryggalagda bana, har akademien användt till understöd och uppmuntringar för vetenskapliga ändamål en sammanräknad summa stor 59,812 rdr 13 sk. 8 rst., hvaraf en ej ringa del utgått i silfvervärde. Uti denna summa äro ej inberäknade lönerna åt akademiens embetsmän samt åt intendenterna och betjeningen vid de särskilda afdelningarna af det under hennes vård ställda riksmuseum, icke heller de utgifter, som för dettas underhåll och tillväxt äfvensom för inköp af böcker och instrumenter m. m. akademien med sina egna medel bestridt. Sedan kostnaderna för det naturhistoriska riksmuseum blifvit ifrån år 1834 förda i en särskild räkning, visar sig deraf, att de samma under de senaste fem åren öfverstigit statsverkets alldeles otillräckliga anslag dertill med det för akademien högst känbara beloppet af 18,481 rdr 26 sk. 3 rst. banko. — Då mer än tre fjerdedelar af utrymmet inom akademiens till ett värde af 80,000 rdr skattade hus upptagas af de flerahanda samlingar, som tillhöra ofta nämnda riksmuseum, samt af boningsrum åt intendenterna deröfver, så är ock obestriddigt, att emot en skälig hyra därför icke svarar räntan af de 25,000 rdr, hvilka rikets ständer

¹ Hofmarskalken m. m. John Adolf Leyonmarck.

för inredningen af detta hus beviljat. Vår vetenskapsakademi — en enskild stiftelse — har alltså vida mera än staten bidragit och bidrager ännu årligen att underhålla och föröka dessa för kannedomen om naturens mångfaldiga alstringsordning nödiga samlingar af dess alster, hvilkas värde, täflande med de ypperligaste sådana i andra riket, ej må kunna misskännas inom Linnés fädernesland¹.

Men icke blott för liflösa kunskapsmedel utan äfven för lefvande krafter att dem använda står svenska folket i skuld hos denna akademi. Utan understöd eller veder-gällning af staten hafva många bland hennes ledamöter med egna uppoffringar utfört arbeten, hvaraf det allmänna skördat vinsten. De löner, som akademien kunnat tilldela sina åliggandens ständiga vårdare, hafva varit knappa — ty mera hafva hennes tillgångar ej medgifvit; men med dem har hon dock beredt nödortfästaste försörjning åt vetenskapsmän, hvilkas fosterlandskärlek härigenom kunnat besegra rikliga anbud från främmande stater, som velat tillvinna sig nyttan af deras mödor, äran af deras namn.

Då vetenskapsakademiens stiftare antyde hennes bestämmelse genom sinnebilden af en åldrig, men kraftfull man, som planterade *för efterkommande*, ville de utan tvifvel sålunda beteckna sin fordran, att hennes framtida verksamhet skulle oupphörligen sammanbinda det förflutna i kunskapsodlingen med det närvarande och det väntade, minnen med hopp. För att befästa detta samband har ock akademien genom minnespenningar ådagalagt sin fortlefvande erkänsla och sin ovanskliga aktning för dem ibland hennes hädangångna ledamöter, hvilka synnerligen gagnat henne och de vetenskaper,

¹ Sedan detta tal hölls, hafva rikets sist församlade ständer beviljat en tillökning i det årliga anslaget för det naturhist. riksmuseum, hvilket nu utgör 7,500 rdr., hvaraf 5,300 äro löner för de dervid anställda vetenskapsmän och betjeningen och 2,200 användas till samlingarnas underhåll och förökande.

som hon haft att befordra. Med en större sådan har hon ock velat förvara åt kommande tider hågkomsten af den fest, som i dag firas. Odlaren föreställes der, tacksamt vändande sin blick uppåt himmelen, mot hvilken det för ett hundra år sedan späda kunskapsträdet nu sträcker en krona af fruktbarande grenar. Men han har ej i dess skugga nedlagt sig till hvila. Nya telningar, fordrande att vårdas, uppväxa omkring honom, och han är beredd att, under Försynens åkallade beskydd, med krafter och ifver, som vunna skördar lifvat, fortsätta detta arbete, hvilket aldrig uppnår någon fulländningens gräns — det menliga vetandets odling.

MINNE

AF

RIKSRÅDET, GREFVE GUSTAF CRONHJELM.

UPPLÄST PÅ SVENSKA AKADEMIENS HÖGTIDSDAG D. 20 DEC. 1846.

Svenska akademiens odödlige stiftare ålade henne att ärligen låta prägla en minnespenning öfver någon ibland Sveriges hädangångna store män, samt föreskref derjemte, att en teckning af hans förtjenster skulle på akademiens årliga högtidsdag uppläsas. Sådana minnesteckningar åtog sig en af akademiens ledamöter, framlidne biskopen doktor Nordin, att författa. Han fortfor dermed oafbrutet under 23 år, framkallande sålunda, med sina särdeles sakrika, rena och flärdfria, ej sällan äfven lifliga skildringar, nyttiga och angenäma fosterländska hågkomster. Efter hans död har under följande 33 år en annan ledamot af akademien, herr biskopen doktor Franzén, uppfyllt detta hennes åliggande. Då han likväl för tvenne år sedan af högst giltiga orsaker önskade att ej vidare blifva derom anlitad, beslöt akademien att i den kommande tiden till fullgörande af de samma utse än den ena, än den andre bland sina ledamöter, efter hvars och ens närmare bekantskap med den för året bestämda minnespenningens föremål. Författaren af den minnesteckning, som nu kommer att uppläsas, önskar att i någon mån kunna uti framställnings-sättets enkelhet likna den sistnämnde eljest oförliknelige mästare, hvars lefvernesbeskrifningar allmänheten med be-

undran och nöje under en lång följd af år åhört och läst; men han är ej så förmäten, att han skulle vilja söka att likna honom i fyndigheten af hans ömsom djuptänkta, alltid klara och efter ämnenas skiljaktigheter ändamålsenligt omvexlande inledningar, eller i hans snillrika uppfattning af allmänna förhållanden samt af personliga egenskaper och lynnen, eller i de osökta behagen af hans stil: med få ord, i allt detta, hvarigenom han må sägas hafva utaf biografien skapat en ny, honom egendomlig art af historisk konst.

Hos hvart folk, som ordnat sig till en mer eller mindre stadgad samhällsbildning, och som i följd deraf hunnit att ega en historia, finna vi, så vida hon af tidens frätande makt blifvit skonad samt är förvarad uti för oss icke obekant språk och oläsliga skriftecken, vissa tid efter annan sig uppenbarande brytningsskiften. Ett sådant var i Sverige det länge förberedda, hvilket inträdde, sedan konung Carl XI sjelf emottagit rikets styrelse. Det fortgick vidare under hans och hans sons regeringar till en allt mer och mer stegrad ytterlighet, intill dess det, efter konung Carl XII:s fall, öfversprang i hast till en motsatt ytterlighet, den så kallade frihetstidens. Alla dylika våldsammare eller fogligare brytningar, ehuru i yttre företeelser hvarandra olika, hafva dock alltid och allestädes haft en gemensam egenskap, nämligen den, att de uppväckt till verksamhet i samhället och framkallat till inflytande på dess öden väldiga individuella krafter, hvilka i lugna dagar skulle hafva slumrat, ofta sjelfva omedvetna af sin förmåga, oftare ej bemärkta af andra.

Den nyssnämnda epoken af — om jag må låna ett ord från geologernas språk — öfvergångsbildningar var rik på statsmän, likväl i allmänhet mera sluga än visa, mera skickliga att anlägga ränkfulla planer än att utföra stora eller åtminstone af rena och ädla afsigter bestämda handlingar. Såsom ett undantag från mängden af dem,

har jag förestält mig den, hvilken svenska akademien med sin höge beskyddares bifall, valt till föremål för detta års minnespenning. Svenska akademien har tvifvelsutan derigenom velat ådagalägga sin uppmärksamhet på hans förrättade värf, sin aktning för hans snille och hans flerfaldiga kunskaper, för hans trofasta tillgifvenhet till den af lyckan allena svikne, men af sitt beundransvärda mod aldrig öfvergifne konung, som hade upphöjt honom till en bland sina rådsherrar, samt för hans, i förening med denna känsla, lika värma och stadiga kärlek till fäderneslandet. Denne minnesvärde statsman var Gustaf Cronhjelm, slutligen grefve, Kongl. Maj:ts och rikets råd, Upsala universitets kansler, under någon tid president i Kongl. kommerskollegium, vidare i Kongl. kanslikollegium, ordförande i den lagkommission, hvilken fullbordade förslaget till Sveriges nu gällande allmänna lag.

Hans börd var icke hög, knappt i strängaste mening svensk. Hans farfar, benämd Casper Crumbygel, hade (1647) öfverkommit från Tyskland till Sverge, dit införskrifven för att blifva drottning Kristinas kock. Dennes honom följaktige son, Polycarpus, började äfven sin bana uti samma drottningens enskilda tjenst, såsom dess kammar-tjenare, men fullföljde henne sedermera i statens. Han användes länge i räkenskapsverken, men blef slutligen landshöfding, först öfver Skaraborgs län (1690) och der-efter (1693) öfver Vestmanland, samt under tiden adlad (1675), då han antog namnet Cronhjelm, och vidare (1691) benådad med friherrlig värdighet. Att han hade från sin fader eller med sin hustru, en tullförvaltares dotter, ärft eller, hvilket är mera troligt, sjelf förvärfvat sig en an-senlig förmögenhet, tyckes antalet af hans i friherrebrevet uppräknade gods och gårdar¹ bevisa. Det gjorde för honom möjligt att bereda sina söner en sådan uppfostran, att två af dem, Gustaf och Salomon, kunde med den rätt, som ovanligt skicklighet och erkända förtjenster gafvo dem,

¹ Flosta, Hakunge, Segloraberg, Hyltenäs och Velestad.

stegvis upphöjas till rikets förnämsta embeten och till grefligt stånd.

Efter i Sverige grundlagda studier företog sig vid sexton års ålder Gustaf Crumbygel — sådant var då ännu hans obemärkta namn — en vidsträckt utländsk resa för att förvärfva sig ytterligare bildning. Under denna resa gjorde han sig känd vid åtskilliga tyska hof och lärde sig känna dem. Vid sitt vistande i Stuttgart uti hertigdömet Würtemberg blef han af hertigen administratorn utnämnd till kammarherre hos den minderårige landturfursten samt utsedd att i angelägna ärenden begifva sig till landtrefven af Hessen-Darmstadt och markgrefven af Baden Durlach. Men innan han hann företaga denna honom uppdragna beskickning, hemkallade honom (1686) — nu vorden delaktig af faderns vunna adelskap — konung Carl XI.

De flesta svenska konungar hafva varit begåfvade med den för regenter högst nyttiga, jag ville gerna säga ounbärliga förmågan att upptäcka dold duglighet äfven hos ringare personer samt med förstånd att efter särskilda arter deraf rätt använda den. Men få hafva i så hög grad som Carl XI och äfven i de flesta fall Carl XII egt denna inom de andliga krafternas sfer upptäckande skarpsynthet, jemförlig med den, hvilken inom naturens ått så mången forskare beredt namnkunnighet. Konung Carl XI:s uppmärksamhet hade ej undgått berättelser om den i Tyskland vistande unge Cronhjelm der förvärfvade rykte för kunskaper och skicklighet. Efter hemkomsten blef han utnämnd till hofjunkare och snart derefter till kammarherre hos den ännu endast femårige tronföljaren, hvarjemte han anställdes i konungens kansli samt, såsom då öfligt var, började der sin tjenstgöring med att arbeta uti riksarkivet. Ett der ännu förvaradt omständligt utdrag af embetsbref från svenska ministrar vid främmande hof skall hafva tillvunnit honom konungens synnerliga bifall och blifvit med 1000 r:dr, en den tiden stor summa, belönadt.

Det är sannolikt, att Carl XI, då han hemkallade Cronhjelm, redan hade för afsigt att framdeles använda honom vid sin sons uppfostran samt emellertid ville genom de ofvannämnda hoftjensterna fästa honom vid prinsens person. Ehuru ingalunda så obildad, som en smådeskrifvare¹ föregifvit och efterverlden alltför länge trott, kände konung Carl XI likväl lifligen, att hans uppfostran blifvit vanvårdad, hvilket partiagget orättvisligen tillskrifvit icke efterlåtenhet blott, utan äfven nedrigt uppsåt hos hans förmyndare, i synnerhet hos den med så många andra ogrundade tillvitelser belastade rikskansleren, slutligen riksdrotsen, grefve Magnus Gabriel De la Gardie. De kunskaper, dem han med bitter känsla sålunda sjelf saknade, ville den omtänksamme kunglige fadern förskaffa sin son. Till dennes guvernör förordnade han tidigt (1688) en man af ringa börd, hvars snille, ljusa förstånd och djupa insigter förmyndareregeringen redan hade upptäckt, och som den myndigvordne konungen flerfaldigt användt i de viktigaste befattningar samt slutligen utnämnt till grefve och kongl. råd, Erik Lindsköld. Lärare åt prinsen, änskönt i dess späda ålder ännu stadd, uppsökte han, eller rätteligen hans gemål, ibland Upsala universitets professorer samt antog dertill (1686) en vidt berest och synnerligen berömd vetenskapsman, Andreas Norrcopensis, hvilken adlades under namnet Nordenhjelm samt befordrades till kansliråd och sekreterare af staten. Men sedan först grefve Lindsköld hade aflidit (1690), och kongl. rådet grefve Gyldenstolpe efterträdt honom i guvernörsbefattningen hos prinsen, samt fyra år derefter (1694) Nordenhjelm äfven blifvit död, förordnades d. v. statssekreteraren, sedermera kongl. rådet och grefven Thomas Polus att fortsätta prinsens undervisning, hvarvid denne lärare, såsom af andra värf mycket sysselsatt, fick till sitt biträde förordnad kammarherren Gustaf Cronhjelm.

En annan insigtsfull kammarherre, Stuart, blef prinsens lärare i krigskonsten, särdeles i de mest vetenskapliga

¹ Den icke med full visshet kände författaren af *Anecdotes de Suède*.

grenarna deraf, fortifikation och artilleri, äfvensom i dessa kunskapers grund, matematik.

Oaktadt de hinder för en fullkomlig framgång af denna unge furstes sorgfälligt ordnade uppfostran, dem hans alltifrån barndomen visade egensinnighet samt, när ynglinga-åldern nalkades, hans häftiga lust för jagt och andra ifrån studierna afledande nöjen förorsakade, hade han dock enligt trovärdiga vittnesbörd, hvaribland en engelsk ministers¹, ernått vid den tid, då Cronhjelm fick befattning med hans undervisning, en för hans ålder icke ringa grad af kunnighet. I Kongl. riksarkivet förvaras egenhändiga öfversättningar, gjorda af honom på latin utaf korta svenska satser, äfvensom aritmetiska öfningar. En af dessa öfversättningar, hvilka utvisa, huru han dagligen under Nordenhjelm's handledning sysselsattes, upplyser, att han redan vid nio års ålder hade genomläst Cornelius Nepos och skulle begynna att läsa Justinus. Säkerligen skulle han hafva hunnit någorlunda långt i studier, om de icke, innan han ännu var en femtonårig yngling, blifvit afbrutna genom faderns död och den snart derefter utförda partitillställning, hvarigenom honom erbjöds att genast sjelf emottaga regeringen. Ehuru i tysthet behandlad, hade dock något rykte derom blifvit spridt, innan vid ständernas sammankomst saken skulle sättas i verket. Den unge konungen skall sjelf hafva önskat dess framgång samt varit missnöjd med presterskapets väntade gensträfvighet deremot.

Om denna tilldragelse hafva nyligen flera berättelser kommit i dagen samt deribland en af danska sändebudet Bolle Luxdorph². Främmande ministrars skrivelser, när de ej röra händelser, hvaruti sändebuden sjelfva tagit del, eller hvartill de varit åsyna vittnen, kunna väl icke i allmänhet antagas för fullt tillförlitliga; men den ifrågavarande

¹ *Robinsons État présent de la Suède*, hvaraf första upplagan utkom 1695.

² *Fryxell, Handlingar rörande Sveriges historia ur utrikes arkiver samlade*; 4: 142 o. f.

synes dock förtjena uppmärksamhet och skulle, om den vore ofelbart trovärdig, framställa Gustaf Cronhjelm vid dess första politiska handling så sjelfständig, som han sedermera vid många tillfällen under sin skiftesrika lefnad visade sig vara. Han hade en kort tid förut blifvit gift med en dotter af kongl. rådet grefve Wallenstedt, hvilken, såsom Luxendorph förmäler, skall hafva varit en af dem, som genom att öfverlemna styrelsen i konungens egna händer ville bryta det öfvervälde inom förmyndare-regeringen, hvilket enkedrottningen och grefve Bengt Oxenstjerna sökte att bemäktiga sig. Cronhjelm var konungens kammarherre och lärare, och äfven i fall den unge monarken hade varit, såsom man ville låta det synas, okunnig om tillställningen, innan anbudet af sjelfrådighet till honom i riksens ständers namn framfördes, var detta honom säkerligen icke oangenämt. Sådana band af släktskapen och det offentliga kallet oaktadt, skall Cronhjelm hafva yttrat någon betänklighet mot den till framgång beredda statskuppen, om det må tillåtas mig att här nyttja detta numera hos oss brukliga ord. Han hade, så förmäler Luxdorff, sagt, »att det vore en *delikat materie*», hvilket yttrande uppväckte emot honom en häftig storm. »Lewenhaupt¹ blef deröfver hetsig» — fortfar berättaren — »och sade: Jag tror väl, att materien är delikat för eder, men den skall icke vara delikat för oss andra. Derpå sprang öfverstelöjtnanten baron Axel Sparre upp och tog Lewenhaupts parti mot de andra, och i samma ögonblick kastade alla de andra, som voro på riddarhuset, sina hattar upp i vädret och ropade med en mun: *Vivat Kung Carl den tolfte*, och dermed var det utan vidare deliberationer och komplimenter afgjort.»

¹ Säkerligen den samme Grefve Axel Lewenhaupt eller Lejonhufvud, som sedermera vid 1714 års riksdag beskyldde Cronhjelmarna för »flat-terie». Han förde nu 1697 ordet för första klassen af ridderskapet och adeln. Se *Handl. rörande Skandinaviens historia*, 25: 316.

Cronhjelm's yttrande och Lewenhaupts ifriga svar derå omtalas väl icke i riddarhusprotokollet¹, men dels är detta icke fullständigt, emedan sekreteraren var vid sammankomstens början, och när landtmarskalken liksom händelsevis först vidrörde frågan, ej tillstades, utan, kan hända med afsigt att vara undan, skickad att uppsöka någon handling, och dels torde det till justeringen hafva blifvit så inrättadt, att något motstånd mot det hastiga beslutet ej skulle vara synbart. Tystnaden derom i tvenne andra berättelser² af ännu okända personer, hvaraf åtminstone den ena haft något med händelsen att skaffa, skulle äfven kunna från sistnämnda orsak förklaras. Ridderskapet och adeln sände genast en talrik deputation att hos rådet anmäla det så hastigt fattade beslutet, men underlät att förut meddela det samma åt de ofrälse stånden, hvilka med skäl kunde misstycka denna otillbörliga, uppsåtliga uraktlåtenhet³. Borgare- och bondeståndens utskickade gäfvu utan öfverläggning sitt bifall dertill. Erkebiskopen doktor Swebilius deremot och några deputerade af presteståndet, kallade till ett sentida sammanträde på riddarhuset med adeln, förbehöllo sig, innan de ville yttra sig öfver det vigtiga ämnet, att derom få inhemta sina öfriga medbrödrens mening, men då dessa redan voro åtskilda, när deputationen återkom, funno de få tillstädesvarande rådligast att också instämna i ridderskapets och adelns samt borgare- och bondeståndets beslut samt att i förening med dem genast, uppvakta konungen och till ho-

¹ *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 25: 314 o. f.

² *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 25: 346 o. f. *Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnas historia* 2: 119. Jfr Luxdorph anf. st.

³ I ridd. och adelns protokoll för den 8 November 1697 (*Handl. rörande Skandinaviens hist.* anf. st.) säges uttryckligen, att ridderskapet och adeln »ville vara de förste, som gjorde denna deklaration till hans Kongl. Maj:t, på det de måtte förekomma de andra ständerna och dermed insinuera sig hos Kongl. Maj:t och visa sin kärlek och trohet för H. K. Mt.» Det var efter påminnelse af rådet, som adeln kallade deputerade af de 3:ne stånden, att få del af dess beslut.

nom framställa ständernas önskan, att H. M:t måtte sjelf »antaga regementsbördan», hvartill han ock förklarade sig vara villig. Emellertid hördes den följande dagen några röster inom presteståndet tydligen röja missbelåtenhet med det oordentliga sätt, på hvilket ett så viktigt ärende som detta blifvit framstörtadt, »då» — såsom biskop Steuchius sig yttrade — »man plägade hafva längre moram uti mindre angelägna»¹. Medhåll saknade således icke Cronjelm's betänklighet.

Men om den frimodiga yttringen deraf må lända hans minne till heder, så hedrar det icke mindre konung Carl XII:s, att han icke lät sig af missnöje med den samma hänföras till någon ovilja mot den sjelfständige mannen, hvilken i öfrigt skall efter den ofta nämnde danske ministerns utsago hafva varit konungen miss-haglig, må hända genom föreställningar, dem han såsom kammarherre och lärare torde hafva funnit sig pligtig att göra mot den kraftfulle höge ynglingens öfverdådiga ysterhet. Hurudana dessa förhållanden månne hafva varit, — det dröjde dock knappt ett år, sedan konungen sjelf emottagit regeringen, innan han utnämndé Cronhjelm till landshöfding öfver Vestmanland, i dennes dödligt sjuke och derföre afsked begärande eller redan af lidne faders ställe.

Med förvaltningen af ett viktigt embete, hvilket, mera än de flesta andra, fordrar hos innehafvaren deraf en sällsynt förening af flersidiga om ej alla grundligt djupa insigter samt af olikartade sjäsegenskaper, hade nu friherre Cronhjelm att begynna sin verksamhet i statens högre värf. Snart inträdde också en tid, hvilken skulle utomordentligt pröfva hans duglighet dertill. Missväxten hade under de sista åren af konung Carl XI:s regering förorsakat inom alla landsorter och säkerligen, om ock i lindrigare mått, äfven inom den, hvars välfärd den nye höfdingen borde främja, en nöd, hvarom be-

¹ I *Bidrag till Svenska kyrkans och riksdagarnas historia* 2: 119.

skrifningarna¹ öfverträffa uti ryslighet allt hvad man i nyare tider erfarit — en nöd, som, vid brist på tillräckliga i tid beredda förråd af lefnadsmedel, skattkammarens rikedom ej förmådde afvärja och hvaröfver jämmern skall hafva med förebräelse öfver det stränga sätt, på hvilket denna rikedom blifvit samlad, förbittrat den döende konungens ytterst svåra kroppsliga plågor². Olyckan hade ock fortfarit under det år, vid slutet hvaraf Cronhjelm emottog den honom anförtrodda länsstyrelsen. När hennes närmaste verkningar voro öfverståndna, återstod dock en uttömning af folkets krafter, hvilkas ansträngning de följande krigen snart påkallade. Sina alldagliga åligganden såsom landshöfding hade väl Cronhjelm föreskrifna, icke allenast i mångfaldiga allmänna författningar utan äfven uti en af dessa särskilda alltför omständiga instruktioner, hvarmed sextonhundratalet öfverflödade. Men man fann ock då, att bokstaflig iakttagelse af sådana föreskrifter icke vore fyllestgörande vid utförandet i det verkliga lifvet af det vid skrifborden mer eller mindre visligen tänkta, utan att en embetsman, särdeles inom högre verkningsskretsar, fast mera behöfde klart förstånd, ordnande drift, rådighet, mod att fatta och att verkställa beslut samt framför allt en kraftfull, god vilja, som ej lät sig fjettras af bäfvan för oskäligt ansvar eller för obehörigt tadel.

Dessa då gällande åsigter och fastheten af en allmänlig grundbildning må man tillskrifva den tidens tillgång på dugliga embetsmän, som voro användbara i de mest olika befattningar. En sådan var friherre Gustaf Cronhjelm. Jag har ej haft tillfälle att efterforska hvad nyttigt han under elfvaåriga svåra förhållanden uträttade eller hvad skadligt han afvände såsom styresman för det honom anförtrodda län; men hela hans följande offentliga lefnad förvissar mig, att han under utöfningen af sitt första statsembete var samma ovanligt skicklige

¹ Flerstädes i Luxdorps bref uti Fryxells *Handlingar* 4:de delen.

² Luxdorph.

och driftige man, som vi sedermera finna honom i mera allmänt kända flerfaldiga förrättningar.

Detta bekräfta äfven de befordringar och utmärkelser, hvarmed Carl XII erkände och belönade hans förtjenster. Han var förmodligen belåten med det embete han innehade, då honom öfverraskade den kan hända icke särdeles angenäma underrättelsen, att han blifvit af konungen befordrad till hofkansler efter den år 1709 aflidne Vilhelm Julius Coyet¹. Upplysningar härom lemna några uti en längesedan förgäten, men ännu läsvärd veckoskrift, *Upsala tidningar*, tryckta bref till honom från d. v. kanslirådet Casten Feif, hvilken, följaktigt Carl XII till Bender, blef under denne konungs femåriga, först tvungna, men derefter frivilliga landsflykt, dëss förtrogne minister för Sveriges inre ärenden — om eljest en så sjelfrådig och den tiden äfven med mindre betydliga regeringsmål så arbetsam monark som Carl XII kunde sägas hafva egt någon minister. Det hemmavarande rådet hade tilltrött sig makt att återbesätta det lediga hofkanslersemetet samt dertill förordnat en lärd, onekligen ganska skicklig och i åtskilliga befattningar använd man, dåvarande vicepresidenten i Wismarska tribunalet Liljenstedt, sedermera grefve och riksråd, tvetydigt ryktbar såsom den främste bland Sveriges fullmäktige vid fredsslutet i Nystad. Men i samma dagar utnämnde konungen, om rådets val ännu okunnig, till hofkansler landshöfdingen friherre Gustaf Cronhjelm, hvarvid enligt Feifs berättelse det var konungens afsigt att snart derefter ytterligare befordra honom till kongl. råd och kansliråd. Denna afsigt verkställdes ock inom några månaders förlopp, den 30:de Aug. 1710, då konungen derjemte uppdrog åt Cronhjelm de af kongl. rådet grefve Gyldenstolpe, hvilken år 1709 med döden afgått, innehafda befattningar att vara præses i lagkommissionen och en bland de rådsherrar, som egde under kon-

¹ Den namnkunnige Petter Julius Coyets son. Denne hade ock varit med beröm använd i flerahanda viktiga värf.

ungens frånvaro att utöfva dess högsta domsrätt och i allmänhet att förvalta värden af justitieväsendet. På andra året derefter utnämndes han ock till grefve, en värdighet, som vanligen tilldelades kongl. råd, när de icke förut den innehade.

Emellertid, innan detta konungens beslut var i Bender fattadt, och förr än det kunde i Sverige vara känt, hade rådet funnit sig nödsakadt att sammankalla ett utskott af rikets ständer. Det var ett i konungens frånvaro samt utan hans vetskap vågadt steg, hvilket endast rikets vådliga tillstånd kunde rättfärdiga. Till sådana i forna tider ej sällan öfliga möten plögade samtliga landshöfdingar blifva kallade; men nu utsågos dertill endast tre från de närmast hufvudstaden belägna landskapen, Upland, Södermanland och Vestmanland, emedan de öfrige voro eller ansågos vara inom sina län omistliga. En af de tre blef således Cronhjelm. Mötet skulle ej få utseende eller benämning af riksdag, och ordföranden för ridderskapet och adeln, hvartill rådet utsåg den äldste tillstådesvarande landshöfdingen, amiralen, men mot slutet af samma år till kongl. råd och president i Göta hofrätt utnämnde friherre Hans Clerk¹, icke heta landtmarskalk². Men då denne ålderstigne man kort derefter sjuknade, förordnades Cronhjelm att vara honom till biträde och, när det fordrades, hans ställe intaga. I denna befattning tillvann han sig allmänt bifall, och rådet berömde särskildt ett hans förslag att söka tillvägabringa frivilliga bidrag af förmögnare personer till de mest trängande behofvens afhjelpande, hvartill han också sjelf gjorde ett uppmuntrande anbud. Detta, sedermera äfven fullgjordt, var efter dåvarande förhållanden ganska betydligt, och beloppet deraf synes hafva öfverstigit de flesta andras.

¹ Han var en bland Sveriges utmärktare örlogsmän, bildad dertill genom goda förberedande studier samt åtta års tjenstgöring på holländska flottan i dess lysande period under amiralerna Tromp, Opdam m. fl. *Biogr. lexikon.*

² Detta blef sedermera ej iakttaget.

Det är nog sannolikt, att sådana planer, som vid den följande riksdagen 1714 visade sig ohöjda, redan vid 1710 års riksmöte förehades i hemlighet; men Cronhjelm förstod i sådant fall att hindra alla tillbud att dem frambringa. Han afstyrde skickligen hvarje sådant steg å ständernas sida, som under dåvarande statsskick och tidsomständigheter kunde anses otillbörligt, samt var, såsom nyss visades, framför andra nitisk att finna utvägar till den utblottade skattkammarens understöd — mötets hufvudsakliga och synbara ändamål. Säkert är, att han genom sitt förhållande i en så grannliga befattning som den ifrågavarande tillvann sig ökad förtroende af konungen, för hvilken sammankallandet af ständerna i öfrigt var misshagligt och som förbjöd förnyelse deraf¹.

Det kunde synas naturligt, att de flera inom en kort tid hopade vedermälen af konungens nåd och förtroende skulle emot sonsonen af en *tysk* kunglig kock väcka afund hos mången af de högbördige, som voro och med skäl kunde vara stolta öfver sina ärofulla *svenska* anor. Men ännu mera skulle sannolikt det inflytande i riksstyrelsen, hvilket var att vänta af en nykomling med Cronhjelm's allmänt erkända skicklighet och bestämda lynne, bekymra den eller dem, som blifvit vana att ega ett obestriddt öfvervälde inom råds-kammaren. Några ord uti ett af Feifs bref² tyckas utvisa, att konungen befarade missförhållanden emellan Cronhjelm och den mäktige samt högmodige grefve Arvid Horn. Med anledning af den förstnämndes upphøjelse till kongl. råd skref Feif: »Hans Majestät har det förtroende till eders excellens, att eders excellens uti sämja och förtrolighet lærer arbeta med hans excellens grefve Horn till Hans Majestäts tjenst och fäderneslandets nytta.»

Likväl visade sig inga yttre tecken till ovilja af grefve Horn eller andra rådsherrar mot Cronhjelm. Tvärt om, sedan han nyligen inträdt i utöfningen af hofkanslers-

¹ Kongl. bref till rådet den 3 Februari 1711.

² Af den 26 November 1710: *Upsala Tidningar* 1773, s. 233.

embetet, lemnade rådet honom ett åtminstone skenbart bevis af sin aktning, uttryckt i smickrande ordalag. Presidentsemetet i Wismarska tribunalet hade då nyss blifvit ledigt, och dertill, under vilkor af konungens bekräftelse, förordnade rådet honom såsom en »mycket lärd och erudit man» samt »egande alla de meriter, som dertill fordrades». Tillspord, huruvida han vore nöjd att åtaga sig denna beställning, svarade han, med tacksamhet för rådets honom visade ynnest, sig vilja alldeles blifva vid deras excellensers behag, hvad de om honom täcktes disponera till Kongl. Maj:ts tjenst». Detta svar kunde anses vara något halt, och när vid några föregående tillfällen det ifrågavarande presidentsemetet varit bortgifvet åt sådana män, dem man önskat att på ett hederligt sätt afhålla från närmare deltagande i regeringsärendena; när anledningar icke saknas, att rådet ej med nöje sett en annan hafva blifvit utaf konungen utnämnd till hofkansler än den, som det hade dertill förordnat, samt när den om sitt inflytande svartsjuka kanslipresidenten grefve Arvid Horn möjligen ogerna velat hafva sig nära en sådan man som Cronhjelm, så kunde man hafva skäl att ställa i fråga, huruvida den nyss utsedde presidenten i Wismarska tribunalet verkligen varit innerligt belåten med rådets honom, såsom det skulle synas, derigenom betedda ynnest. Ett bland Feifs bref tyckes likväl undanrödja allt tvifvel om Cronhjelms belåtenhet.

Men äfven detta rådets beslut, hurudan afsigten dermed må hafva varit, gick dock icke i fullbordan, emedan konungen hade något förr, än då det samma blef honom till hans stadfästelse bekant, befordrat Cronhjelm, såsom redan är sagdt, till kongl. råd och kansliråd samt derjemte förordnat honom till lagkommissionens ordförande i den aflidne kongl. rådet och kanslipresidenten grefve Gyldenstolpes ställe.

Sverige hade nu liktidigt tvenne på 300 mils afstånd från hvarandra skilda styrelser: den ena uti Turkiet af en egensinnig, för inga svårigheter, ej ens för omöjlig-

heter, från sina beslut ryggande konung, den andra i Stockholm af en vacklande, ofta obeslutsam, aldrig kraftfullt verksam senat, hvars ledares afsigter ännu icke äro fyllest uppdagade. Det var naturligt, att en sådan rikets ställning skulle väcka missnöje hos dem, hvilka insågo den oreda, som deraf förorsakades, under det att, gemensamt med dessa, menigheterna kände utomordentliga bördor tryckande samt misströstade om fosterlandets räddning ur de faror, hvarmed från alla sidor fiendtliga härar hotade. Äfven det inre lugnet kunde ej vidmakthållas. Inom landsorterna klagades öfver missbruk af så väl civila som militära embets- och tjenstemäns myndighet, särdeles öfver allahañda prejerier, som den hemmavarande styrelsens lamhet ej mäktade hindra. Till uppenbara våldsamheter skred den uppretade allmogen i några trakter af Vestergötland¹. Konungen, som i Bender ej var okunnig om tilldragelserna i Sverige, ehuru de ofta för honom vanställdes, befalde då, i enlighet med ständernas yttrade önskan, rådet att utse en kommission, bestående utom ordföranden af en assessor i Svea och en i Göta hofrätt samt en i kammarrevisionen², hvilken skulle inom vissa län anställa ransakning öfver anledningarna till klagomålen. Till ordförande i denna kommission förordnade rådet friherre Cronhjelm, medan han ännu var endast hofkansler. Finge man såsom icke osannolikt antaga, att grefve Horn gerna såg honom från de allmänare ärendena aflägsnad, så var detta tillfälle dertill ännu mera behagligt, sedan han snart derefter blifvit af konungen befordrad till medlem af rådet. I dess öfverläggningar kunde han således blott sällan och icke oafbrutet taga del under de år, då den ifrågavarande vidlyftiga undersökningen fortgick.

Sedan Cronhjelm till konungen öfversändt underdånig berättelse om förloppet af den honom och hans medkommitterade uppdragna ransakningen uti Skaraborgs,

¹ Lundblad, *Carl XII:s historia*, 2: 221.

² De hade rättighet att i orterna tillkalla extraordinarie ledamöter.

Elfsborgs och Bohus län, förklarade konungen uti skrifvelse af den 23 September 1712 »sitt nådiga välbehag öfver den flit och allvarlighet, som han vid de derhos förefallna förrättningar hade brukat». Men tillika »still-trodde konungen hans välbekanta redlighet att derutinnan än vidare fortfara vid amiralitetet och i Blekinge».

Ehuru mödosamma och i flera afseenden obehagliga de utförda förrättningarna varit, skulle den ytterligare honom ålagda blifva ändå svårare. Amiralitetets räkenskaper voro orediga; illa samt kanhända oredligen hade blifvit hushålladt med de medel, som för utredningen af flottorna under de föregående åren kunnat anskaffas. Feif förestälde sig, att någon skuld härför skulle kunna hvälfvas på den gamle generalamiralen och kongl. rådet grefve Wachtmeister, hvilken, ehuru sjelf oegennyttig samt nitisk för konungens tjenst, dock torde hafva blifvit förledd till sådana befallningar, hvarmed de verkligen skyldige skulle söka att skydda sig. I sådant fall begärde han blifva underrättad om förhållandet, emedan han icke trodde, att »H. M:t ville låta generalamiralen för något tilltalas»¹. För Cronhjelm sjelf hade det tvifvelsutän blifvit så mycket obehagligare, som han tyckes hafva icke blott burit en hög aktning för anläggaren af Karlskrona och skaparen af en bland Sveriges största örlogsflottor alltsedan konung Erik XIV:s tid, utan såsom det sedermera visade sig, äfven stält sig till honom uti förtroliga förhållanden.

Ur brydsamheten uti ifrågavarande fall blef han dock hulpen, åtminstone för någon tid, genom ett nytt uppdrag, som konungen i skrifvelse af den 26 Oktober 1712 lönade honom. Konungen, som beslutit att en ytterligare transport af trupper och af deras förnödenheter skulle till Pommern afgå, hade, såsom han i det nyssnämnda brevet sig yttrade, »med missnöje förspott, huru långsamt det tillgått med flottans och den föregående transportens utredande, så länge ingen viss varit förordnad att omsorgen derför enkannerligen antaga. Den bästa tiden

¹ Feifs bref af den 24 Juli och 14 November 1712.

hade blifvit tillbragt med vidlyftiga skriftvexlingar och sålunda fruktlöst förnött samt det samlade förrådet onyttigt förtärdt.» Konungen hade alltså funnit högst nödigt att »förordna en af dess råd, hvilken skulle sig i synnerhet låta vårda om allt hvad för flottans och transportens utredning för det nästkommande året erfordrades, således att amiralitetskollegium och de, som med transporten hade att beställa, endast och allenast skulle hålla sig till bemälte kongl. råd, i stället att de tillförne uti slika ärenden haft att brevexla med hela rådet och statskontoret. Och emedan kongl. rådet Cronhjelm dessutom vore beordrad att fullfölja undersökningskommissionen uti Karlskrona samt således vore der vid handen, ty hade konungen så väl i anseende dertill, som i betraktande af den *särdeles ifver, som Cronhjelm vid alla tillfällen visat för förrättandet af konungens tjenst*, i nåder velat uppdraga honom denna särskilda omsorgen.» I det Kongl. brefvet återopas vidare en dermed följande instruktion, och väntade konungen, att »allt måtte blifva i så god tid färdigt, att flottan med transporten vid första islossningen måtte kunna gå till sjös».

Utaf senaten, till hvilken, äfvensom till statskontoret, konungens ifrågavarande beslut blifvit förkunnadt, erhöll väl Cronhjelm underrättelse derom. Men på det Kongl. brefvet till sig sjelf med den återopade instruktionen väntade han förgäfves intill den 27 Mars 1713, då det fem månader gammalt omsider kom honom till handa. Den tid, inom hvilken konungen väntat att flottan skulle vara erforderligen utredd för att kunna gå till sjös, var då redan förlupen. Cronhjelm hade emellertid i början af Januari ärnat nedresa till Karlskrona, dit redan tvenne af undersökningskommissionens öfriga ledamöter begifvit sig, samt der börjat att taga kännedom af amiralitetets räkenskaper; men underrättad om generalamiralens förväntade ankomst till Stockholm för att med rådet öfverlägga om nödiga anstalter till flottans utrustning, beslöt han att der afbida detta sammanträde. I början af Fe-

bruari begaf han sig likväl på resan, ännu okunnig om konungens beslut, att han skulle ensam med amiralitetet besörja berörda utredning. Men han hade ej hunnit mer än tio mil på vägen, då en express från rådet, som nu erhållit konungens bref om det honom gifna nya uppdraget, återkallade honom till ytterligare rådplägingar med generalamiralen. Snart derefter och sedan rådet utsett de trupper, som skulle till Pommern öfverföras, men lemnat allt öfrigt till hans omsorg, anträdde han å nyo den afbrutna nedresan till Karlskrona, i förväntan att der finna före sig konungens till *honom* ställda bref samt framför allt den instruktion, som skulle närmare bestämma hvad honom ålåge i en för honom alldeles främmande befattning. Denna väntan blef dock intill den ofvannämnda dagen sviken.

Om alla dessa hinder för en skyndsam verkställighet af konungens senaste beslut afgaf han flera omständliga underdåniga berättelser samt anmälde tillika, att »undersökningen om användandet af de till amiralitetet under de förflutna krigsåren anordnade medel omöjlig kunde under dåvarande förhållanden med någon fullkomlighet och eftertryck verkställas, så framt icke derigenom den angelägna, under händer varande sjöexpeditionen skulle hindras, hvarför den måste till en lägligare tid uppskjutas», hvilket äfven de tvenne kommissionens ledamöter, som begynt berörda granskning och insett dess vidlyftighet, förklarar vara alldeles nödigt. Konungen lät ock härvid bero, i följd hvaraf och då den åldrige, högst aktningstvärde generalamiralen det följande året afled, obehagligheten undveks att nödgas vända äfven emot honom den anbefalda undersökningen.

Sedan det lyckats skaparen af det ryska väldet — konung Carl XII:s like i utomordentlig kraft och viljans oböjliga stelhet, men honom vida öfverlägsen i långt framåt beräknande klokhet — att få fast fot vid Östersjön, var han angelägen om att der bilda en örlogsflotta. Att emot henne skydda det öfre Sveriges och det ännu

icke af en feg eller rådlös öfverbefälhafvare¹ för svenska landtmakten utan försvar lemnade Finlands kuster, ansåg Cronhjelm vara högst nödig. Derfor, när han inträdde i sin befattning med sjöväsendet, yrkade han, att för detta ändamål en eskader genast skulle utrustas af de krigsskepp, som snarast kunde vara färdiga att från Karlskrona utlöpa. »Generalamiralen lät ock efter någon tvekan omsider öfvertala sig att härutinnan följa mitt välmenta råd och betänkande» — skrifver Cronhjelm i en underdånig berättelse till konungen af den 21 April 1713 — »och hellre åtnöja sig med hvad nu i hast kan åstadkommas än vänta, till dess allt kan blifva så fullkomligt och ordentligt, som han det gerna hafva vill, men tidens och medlens knapphet det nu ej tillåter.» Den ifrågavarande s. k. Nyenska eskadern blef ock klar att inom några dagar derefter afsegla. En afvikelse från konungens befallning kunde väl denna åtgärd anses vara, men den ogillades dock icke, enär Cronhjelm tillika lemnade hopp, att hela flottan skulle blifva till medlet af Juni utredd och transporten till Pommern då kunna verkställas. Emot uppfyllelse af detta hopp mötte likväl snart högst svåra hinder. Nödiga penningar tröto. Af utlofvade franska subsidier skulle 200,000 rdr vara för flottans behof öfversända till kongl. rådet och generalguvernören i Bremen och Verden, grefve Wellingk. Förgäfves begärde Cronhjelm uti tvenne tidiga skrivelser till honom att få genom vaxlar på Hamburg indraga dessa påräknade medel eller åtminstone någon del deraf. Men de lära redan hafva blifvit annorledes använda. Likaså fattades transportfartyg samt proviant och i synnerhet furage. Dock vidtogo Cronhjelm och generalamiralen alla möjliga anstalter för att påskynda flottans utredning till flerahanda användbarhet. Den-Nyenska eskadern förstärktes ytterligare med fyra lineskepp, andra sådana

¹ Generallöjtnanten Göran Lybecker, af konungen sjelf utnämnd till högste befälhafvare öfver en betydlig styrka, som skulle skydda Finland.

samt fregatter utsändes att kryssa i Östersjön, och enligt samtliga rådets förordnande, föranledt af grefve Cronhjelm's påminnelser, bereddes farkoster samt dessas och några fregatters bemanning för att ifrån Göteborg öfverföra till Eiderstädtiska landet och Tönningen lefnadsmedel åt fältmarskalken grefve Stenbocks nödställda armé. Men under allt detta inlopp den bedröfliga tidningen, att nyssnämnde fältmarskalk funnit sig nödsakad att ingå i den allmänt bekanta kapitulationen. Villkoren dervid iakttogos icke från danska sidan, och förspilda blefvo härigenom de medel, som med svårighet kunnat samlas, så väl för återlösen af det fångna manskapet, hvilket dels af sjukdomar förgicks, dels trugades och lockades att taga tjänst hos fienden, som ock för de utaf Cronhjelm verksamt vidtagna anstalter till dess hemförande, derest, såsom väntas borde, ord och afsked blifvit redeligen hållna. Den af konungen långt förut under andra förhållanden anbefalda nya transporten af krigsfolk till Pommern ansågs af senaten vara numera »alldeles inpraktikabel och onyttig»¹; men för att söka skydda hvad möjligen skyddas kunde mot fiendernas »skadliga anslag att angripa äfven hjertat af riket» fullföljdes, oaktadt de oupphörligen ökade svårigheterna, den större flottans utredning, så att hon i början af September kunde från Karlskrona gå till segels, under den åldrige generalamiralens befäl, 15 örlogsskepp stark².

Innan ännu Sveriges olycksmått hunnit till den höjd, som skulle pröfva hela styrkan af grefve Cronhjelm's mod; innan Stenbocks till Pommern öfverförda armé var, oaktadt en ärorik men onyttig seger, alldeles förlorad, Finland ända upp till Österbotten af ryssarne inkräktadt och härjadt, samt fienderna färdiga att flerstädes intränga i det öfriga af riket; innan det allmänna lidandet stegrats till förtviflan samt missnöjet gifvit luft åt länge

¹ Cronhjelm's bref till konungen af den 15 Aug. 1713.

² Enligt en skrifvelse från Cronhjelm till prinsessan Ulrika Eleonora af den 16 Sept. 1713.

dolda stämplingar, — skref han från Karlskrona den 11 Maj 1713 till grefve Wellink: »Det är mäktat svårt att fatta ett visst beslut, när penningar och andra nödvändigheter tryta, när postgången är både långsam och oriktig, när inlöpande tidender äro mycket skiljaktiga och mot hvarandra stridande, när konjunkturerna äro så föränderliga och förbistrade, att man alltid månne lefva mellan hopp och fruktan, och när man med allt detta skall lika fullt rätta sig efter order och instruktioner ifrån Bender, hvilka ofta äro sju eller åtta månader gamla.» Denna dystra skildring, som hade egentligt afseende på den honom uppdragna befattningen med flottans utredning, blef genom de inträffade öfvan anförda olycksförhållandena inom få veckor vida mörkare och mera hela statslifvet omfattande. Men Cronhjelm stod fast vid sin trohet mot den aflägsne, olycklige konungen — om hvilken utspriddes rykten, än att han vore död, än att hans sinnesförfattning blifvit af harmen öfver de nya vidrigheterna rubbad — samt vid lydningen, så vidt den var möjlig, för hans befallningar. I alla sina bref till konungen framstälde han frimodigt sakernas bedröfliga tillstånd, undvikande endast sorgfälligt att yttra något ofördelaktigt om personer. Uti ett af dessa i alla afseenden hedrande bref¹, skrifvet från Karlskrona den 16 Juni 1713, vågade han föreställa konungen nödvändigheten af hans snara återkomst till sitt rike. »Eders Kongl. Maj:t beder jag» — voro hans ord — »allerunderdånigast om förlåtelse och tillgift, att jag vid detta tillfälle fördristar mig i djupaste underdånighet gifva Eders Kongl. Maj:t välment vid handen, det Eders Kongl. Maj:ts

¹ De igenfunnos sommaren 1845 uti riksarkivet i en kista, innehållande oordnade gamla papper, utaf e. o. amanuensen i riksarkivet, docenten i historia vid universitetet i Upsala, magister R. M. Bovallius, hvilken äfven uppsökte och meddelade mig en stor del af de handlingar, som jag för denna minnesteckning haft att begagna. — De ifrågasvarande brefven till konung Carl XII från grefve Cronhjelm äro alla originaler.

hemkomst i riket är så nödig och oundgänglig, att jag eljest billigt befruktar faseliga händelser.»

Med dessa icke vidare förklarade, men betydningfulla varningsord menade han säkerligen något mera än de *yttre* fiendernas anslag. De inre stämplingar, som förhades, hade ej kunnat undgå hans klarsynta uppmärksamhet. Dem ville han antyda, men ej utan bevis angifva. Lika klarsynta som han voro förmodligen icke i detta fall de rådsherrar — åtminstone icke alla — bland hvilka i Juni månad 1713 fråga väcktes om sammankallande af rikets ständer för att rådslå om medel att rädda riket och — tillades det, man bör tro med fullt allvar — »hålla det och kronan konungen till handa». Förslaget vann ock bifall af rådets i Stockholm tillstådes varande ledamöter, med undantag af en enda, grefve Frölich. Men då deras i Karlskrona nu vistande medbröder, generalamiralen grefve Wachtmeister och grefve Cronhjelm äfven deröfver blefvo hörda, bestredo de detta sammankallande, såsom stridande emot konungens förbud i en skrifvelse till rådet af den 3 Febr. 1711, föranledd af det riksmöte, som året förut utan hans tillåtelse blifvit hållet. Denna gensägelse verkade att frågan då förföll¹.

Hon uppstod dock åter vid slutet af nästföljande Oktober eller början af November månader. Cronhjelm, som då befann sig i Stockholm, hade hoppats att någon underrättelse om konungens beslut att hemresa skulle ankomma; men då detta hopp svikits, och då han fann, att vådorna för riket allt mer och mer blifvit hopade och förstorade, samt att de kräfde de skyndsammaste räddningsmedel, ansåg äfven han, liksom de tvenne andra kongl. råden, hvilka förut yttrat sig emot ständernas sammankallande, detta numera vara oundgängligt. Han hade ock nyss förut deltagit, mer eller mindre villigt, i

¹ Se rådets bref till konungen af den 26 Juni 1713 i *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, 27: 332° f., jemfördt med dess bref den 30 Okt. s. å. — anf. st. s. 341.

rådets enstämmiga beslut att söka öfvertala prinsessan Ulrika Eleonora att »bevista senaten och rådslagen samt dermed gifva deras verkställande nödigt eftertryck», hvartill hon omsider samtyckt, dock efter ett »ganska stort betänkande», härrörande förnämligast från »fruktan att dymedelst misshaga konungen»¹. Riksdagskallelsen, undertecknad af henne, bestämde till den 14 December ständernas sammankomst.

Ett töcken, som endast några strålar af sanningens ljus tid efter annan förmått att här och der genomtränga, men ej att fullkomligen skingra, höljer de flerahanda anslag och ränker, som under detta och det följande tidehvarvet förhades. Deribland äro äfven det första upphofvet till 1714 års riksdag och de förborgade afsigterna dermed hos personer, hvilka sedermera icke blefvo synliga under följdernas af dem kanhända ej beräknade utveckling. Men under det att detta upphof och dessa afsigter ännu måste endast vara föremål för mer eller mindre sannolika gissningar, hafva dock sjelfva tilldragelserna vid det märkvärdiga riksmötet blifvit klart, sanningsenligt och oveldigt framställda uti en på flitigt uppsökta, förut obekanta eller ej begagnade protokoller och andra autentiska skrifter grundad afhandling, som svenska akademien hade för tvenne år sedan det nöjet att med sitt stora pris belöna². Det ofta omtalade, men ännu icke tryckta memorialet af den gudaktige vicepresidenten i Åbo hofrätt, Sven Leyonmark, uti hvilket, under åberopande ömsom af den Heliga skrift, af exemplet med konung Sigismund och af regeln, att *salus reipublicæ suprema lex esto*, yrkades såsom ett nödvändigt medel till fredsverkets framgång, att under konungens frånvaro regeringen måtte uppdragas åt prinsessan Ulrika Eleonora, hvilken vore närmast arfsberättigad till tronen, i

¹ Rådets ofvannämnda skrifvelse till konungen af den 30 Okt. 1713 samt af den 14 Nov. s. å. anf. st. s. 348.

² Berättelse om riksdagen i Stockholm 1713—1714, af R. M. Bo-vallius.

fall den blefve ledig, dock med samverkan af rådet och af ständernas deputerade; den orolige och förmätne grefve Gustaf Lejonhufvuds rörelser för att bringa regeringen, utan det af Leyonmark föreslagna vilkoret, i prinsessans händer — rörelser, dem han förhade så väl hos ridderskapet och adeln som i synnerhet hos bondeståndets vilseförda fullmäktige, de der äfven efter hans tillställning fordrade, att befälet öfver en armé, som till Finland skulle utrustas, måtte honom anförtros¹; de sedermera efter konungens hemkomst hållna hemliga öfverläggningar, under hvilka utkastet till den år 1719 antagna regeringsformen uppgjordes²: alla dessa och flera omständigheter utvisa, hvilka planer den tiden voro å bane. De mötte vid 1714 års riksdag motstånd af många konungsligt sinnade ibland adeln och presteståndet, men allmännast af borgareståndet. På riddarhuset var landshöfdingen friherre Salomon Cronhjelm en bland de kraftigaste försvararne af konungen och hans makt, hvilket ådrog honom och derjemte brodern utaf Axel Lewenhaupt en tillvitelse att vara smickrare³. Hvad grefve Gustaf Cronhjelm särskildt vidkommer, vederlägges den

¹ »Styrelsen i prinsessans hand och kommandostafven i sin egen var målet för hans sträfvande,» säges det träffande i den ofvan anförda afhandlingen.

² Presidenten Fredenstjernas memorial hos ridderskapet och adeln vid 1766 års riksdag, tryckt 1769. Berörda öfverläggningar egde rum omkring 1716 mellan landshöfdingen Per Ribbing och lagmannen Gyllencreutz. Fredenstjerna, då Schütz, förde protokollet.

³ Enligt en berättelse, införd i *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, 7: 220, skall denne Axel Lewenhaupt eller Lejonhufvud, Gustafs kusin, hafva sagt till Salomon Cronhjelm under en af förslaget om prinsessans regentskap föranledd strid: »Lägg bort ert flatteri, som I hittills brukat, och tala som en redlig svensk man. Mina förfäder och föräldrar hafva klädt blodiga skjortor för fäderneslandet, hvad hafva edra gjort?» hvarpå Cronhjelm svarat honom rent ut i synen: »Jo ingen af de mina hafva kabalerat mot sin konung.» Riddarhusets protokoll för den 12 Februari upptager ej denna ordvexling, men blott att en sådan förefallit, »hvilken icke kunde föras till protokollet för den hastighet, som de i sitta brukade».

obestriddigast genom hans nu igenfunna, förut omtalade bref till konungen, hvaruti rikets betryckta tillstånd beskrifves frimodigt och utan allsköns förställning.

Nyss före ständernas sammankomst hade prinsessan och rådet beslutit att till Bender afsända generalmajoren, sedermera riksrådet och grefven von Liewen för att lemna konungen underrättelse om sakernas vådliga tillstånd samt om skälen till ständernas sammankallande och prinsessans inträde i rådet. Han utförde sitt värf med synnerlig skicklighet och har lemnat åt efterverlden en högst viktig berättelse¹ om sina samtal med konungen, under hvilka han, mot yttringarna af konungens missnöje med rådet, sökte försvara detta. Härvid tillägger han i dagboken: »Att konungen var så missnöjd med senaten, kommer deraf att i Sverige finnes folk, som skrifya mycket hit och som vilja bygga sin lycka på andras olycka.» På ett annat ställe säger han det likaledes, och att bland dem, som skrefvo »mycken osanning», vore i synnerhet »en viss man», som han ej ville nämna. »Men om Gud hjälper mig hem» — äro vidare hans ord — »skall jag varna denne vännen, ty falskhet drabbar alltid sin egen man.»

Konungen hade genom sådana enskilda berättelser tidigare än genom rådets första skrifvelse af den 15 Juni 1713 erhållit kunskap om det utaf grefvarne Cronhjelm, Wachtmeister och Frölich afböjda förslaget att då sammankalla ständerna. Förtörnad öfver detta förslag afördade han den 11 derpå följande Augusti ett bref till rådet med befallning, att, om ständerna redan sammankommit, de genast skulle åtskiljas. Detta Kongl. bref, afsändt med en skeppare, kom rådet icke förr än den 17 Januari 1714 till handa, af föregifven orsak, att skepparen skulle hafva haft det innelagdt i en länge aflglömd ask. Men när det omsider blifvit framlemnadt, hade ständerna redan under en månad sammanvarit. Det an-

¹ Den är i öfversättning ifrån plattyskan, lifländaren Liewens modersmål, tryckt 1782 uti *Anmärkningar i Svenska historien*, utg. af Gjörvell.

sågs då betänkligt att kungöra den kungliga befallningen. Men sedan de ofvan beskrifna rörelserna allt mer och mer oförsynt fortgått, och slutligen Leyonmarks memorial vunnit bifall inom riksståndens ledamöter uti sekreteta utskottet¹, samt då ständernas och menige mans missnöje med sakernas skick tidigt vändt sig mot *herrarne* i senaten, hvilket torde hafva varit opåräknadt, ehuru det bort väntas, så fans ändtligen ett kraftfullt steg vara till hämmande af tillbudens vidare framgång oundvikligt. Rådet beslöt då att uppkalla de oroligaste och djerfvaste ibland adeln samt derefter några bönder för att gifva dem konungens vilja om riksdagens upplösning till känna samt allvarligen förehålla dem, i synnerhet Lejonhufvud och Leyonmark, otillbörligheten af deras äflan att få regeringen uppdragen åt prinsessan. Landtmarskalken² skulle äfven erhålla tjenliga föreställningar för sin underlåtenhet att afbryta de förgrifliga öfverläggningarna samt att meddela prinsessan och rådet det som förehades. Några »gode» af adeln³ borde äfven tillkallas att vara vittnen till det, som i rådet komme att tilldraga sig. Vid detta sammanträde, den 15 Mars 1714⁴, hvilket prinsessan anmodades att öfvervara, hvartill hon ock, ehuru kanhända icke rätt gerna, samtyckte, förde greve Arvid Horn ordet med synnerlig värdighet och kraft. Honom understödde förnämligast greve Cronhjelm, som under de föregående öfverläggningarna inom rådet uppläste hofkansleren Tungels berättelse om rikskansleren greve Axel Oxenstjernas verkliga eller föregifna svar, när han anmodades att underskrifva successions-instrumentet för

¹ Regeringens uppdragande åt prinsessan yrkades ifrigt af bondeståndet, äfvensom af pluraliteten af ridderskapet. Preste- och borgareståndens plena gillade väl saken, men ville uppskjuta sitt slutliga yttrande deröfver under afbidande af de fredsunderhandlingars framgång, hvilka af rådet försöktes.

² Landshöfdingen Creutz.

³ Deribland greve Gustaf Bonde, sedermera riksråd.

⁴ Det märkvärdiga rådsprotokollet är infördt uti Geijers *Acta et litteræ ad historiam Suecanam*, fascic. III—VII.

hertig Carl Gustaf. Grefve Cronhjelm fästade dervid särskildt uppmärksamheten vid orden, att »om ständerna denna gången finge främja deras vilja, så skulle de visst en annan gång taga sig något mera och tredje gången tillbjuda att föra regementet med Hennes Maj:ts, samt att »intet vore för ett regemente farligare än när bönderna sig sammansätta begynna att disputeras jura majestatis och tillvälla sig regementet»¹. Efter att hafva genom åberopande af dessa Axel Oxenstjernas yttranden ådagalagt sin »konungskhet» yrkade grefve Cronhjelm, att till åtlydnad af konungens befallning »man borde genast söndra (åtskilja) ständerna och landtmarskalksstafven tagas från landtmarskalken». När sedermera de uppkallade af adeln förekommo och blefvo af Horn allvarligen tilltalade, samt konungens skrifvelse, hvaruti ständernas sammankomst förbjöds, för dem uppläst, sökte de ursäktas sig med sin okunnighet ej blott om detta förbud utan äfven om konungens äldre förordnande, att under hans frånvaro riksstyrelsen skulle föras af rådet. De betygade sig ej hafva haft andra än goda afsigter, och Leyonmark föregaf, att han lemnade in sitt memorial efter en »andäktig bön till den helige Ande», hvarpå den äfven gudaktige Horn svarade: »att den helige Ande vore ordningens Gud och ville ej hafva sådant». Prinsessan hade under den föregående öfverläggningen inom rådet yrkat, att ständerna måtte behandlas med »douceur», samt, på begäran af grefve Horn, det hon täcktes »förehålla» dem, som komme att uppkallas, att »hon icke ville samtycka till deras oskälige påstående», sade sig hafva nödigt att »betänka sig», hvilket Horn dock icke ansåg behöfligt, då »ständerna gjorde det, som vore så klart emot H. K. Maj:ts makt och myndighet». Hon beqvämde sig ock härtill samt förklarade de förekallade, att »deras godhet sträckte sig till att sätta henne i största embarras, men att hon ej kunde göra något emot konungens disposition». Bön-

¹ Carl Adlersparres *Historiska samlingar* 2: 256—7.

derna blefvo hastigare affärdade efter dem gifna tjenligare föreställningar och varningar. Likväl ansågo prinsessan och rådet klokast till undvikande af vidare oro att låta vid de förebragta ursäkterna bero och på annat sätt än det kraftiga af Cronhjelm i begynnelsen yrkade upplösa riksdagen. De der tillstüdes komna embets- och tjenstemän erhöilo befallning att för sina sysslors bestridande aflägsna sig, de bönder, som nu vid säningstiden ville hemresa, fingo dertill lof och pass, och så småningom upphörde mötet af sig sjelft¹. Som en fortsättning deraf ansågs sedermera riksdagen 1719.

Liewens enträgna föreställningar och böner hade emellertid bragt konungen till beslut att resa eller rättare att på det bekanta vidunderliga sättet rida hem till sitt i de yttersta faror stadda rike. Men innan Liewen afrest, skref konungen, ännu okunnig om förloppet vid riksdagen, den 2 Sept. 1714, ett bref² från Demotica till sin syster, hvilket är märkvärdigt äfven genom dess alldeles ovanliga längd, då de »underdåniga» skrivelser, hvarmed han »uppvaktade» henne, kallad »mon coeur», vanligen voro ganska korta. Uti detta förklarar han sin belåtenhet med prinsessans gifna samtycke till senatens anhållan, att hon ville bevista rådslagen, hvarigenom rådet skulle »uppmuntras att varsammare handtera verket än det på några år skett». Men han låter prinsessan tillika på ett fint sätt förstå, att hon ej kunde anses hafva någon del i regeringen. Han säger sig nämligen icke ställa de breffen, han affärdade till rådet, äfven till henne, emedan hon ej kunde betraktas som »en ledamot af senaten, utan som den, hvilken vore öfver rådet, förande der hemma inseendet på hvad som af det samma borde verkställas, äfvensom han frånvarande det genom bref förkunnade» o. s. v. Med rådets »slumrande och skadliga anstalter» yttrade han sitt missnöje, menande likväl dermed icke »alla rådspersonerna, ty åt-

¹ Se härom vidare ofvannämnda, prisskrift af Bovallius.

² Geijers *Acta et litteræ ad hist. Suec.*, fasc. 1, fullständigare i *Handl. till Skandinaviens historia* 4: 283 ff.

skillige af dem hade väl uträttat allt hvad de kunnat förmå, men andra hade man orsak att förtänka, hvilka, efter sakernas beskaffenhet i vissa mål, särdeles framför de andra tillkommit att gifva tillräckliga utvägar vid handen och bedrifva anstalternas verkställande». I synnerhet var greve Horn föremålet för hans misshag. Konungen »kände honom, att han vore driftsam, när han grepe sig an», men nu utvisade hans egna bref, att han »allenast vinnlade sig till att någorlunda vara utan ansvar, utan att bekymra sig att allt blefve till det allmänna bästa så verkstaldt, som sig borde». Den mesta tiden af sommaren det föregående året, och äfven af denna, hade han vistats på landet, »hvilket alldeles icke vore tillåtligt, särdeles när allt stode illa till». Såsom kanslipresident borde han »så mycket mera taga sig sakerna an». Han vore ock »gubernör för hertigen (af Holstein), hvilken han ej heller borde försumma». Prinsessan hade anmält greve Horns önskan att blifva president i Svea hofrätt, men, emedan konungen hade emot honom de anförda skälen till missnöje, ville han, under afvaktan af flera tjenliga sökande, låta detta presidentembete någon tid stå ledigt. Äfven greve Cronhjelm hade sökt det samma. »Han vore», skrifver konungen, »fuller skicklig dertill, men jag har några småsaker emot honom också och ville gerna, att han först viste mera tillgifvenhet till publik nytta än till privat afseender; dessutom uträttade han intet stort vid den kommission han i fjol hade vid flottan, ej heller efterkom han rätt sina order på det sätt, som han borde förstå dem, men detta kan allt förbättras.» I utkastet till ett svar (utan dato) på konungens bref söker prinsessan att försvara rådet i allmänhet och särskildt i viss måtto greve Horn, »hvars fel», skrifver hon, »är allena det, att han vill stå väl hos alla, hvarigenom han gör sig sjelf ofta den största tort». Om Cronhjelm yttrar hon, att »han äfven hade sina fel, och vore det intet det ringaste att mera hafva privata afsigter än se på publici bästa; dock märkte han det sjelf och hade bedt, tillika med de

andra af rådet, att prinsessan ville lägga ett godt ord för dem hos konungen»¹.

Att konungens förtroende till grefve Cronhjelm nu var minskadt, visa de ofvan anförda orden i hans bref till prinsessan, ehuru han, efter sin vana i sådana fall, yttrade sitt missnöje i hofsamma uttryck. Hvad han egentligen menade med Cronhjelm's större omsorg för sina enskilda angelägenheter än för de allmänna, kan vara ovisst. Men obillig måste man anse den Cronhjelm gjorda förebräelsen, att han icke hade under det föregående året med tillbörlig verksamhet sökt fortdrifva flottans utrustning. Man måste härvid besinna, huru sent konungens befallning om detta nya värf kom Cronhjelm till handa; huru han då genast saknade de för utförandet deraf påräknade medel af de franska subsidierna, och huru sedermera alltjemt brister och hinder dervid mötte. Det är emellertid otvifvelaktigt, att Cronhjelm ådragit sig många ovänner genom den bestämda, fasta, ingalunda smidiga karakter, som alla hans offentliga handlingar ådagalägga, och nyligast genom den honom uppdragna undersökningen af olagligheter, begångna i Vestergötland och Göteborg utaf mer och mindre betydande embets- och tjänstemän, synnerligast af den genom sin förvärfvade förmögenhet mäktige landshöfdingen och guvernören öfver Bohus län samt kommandanten och amiralen Sjöblad². Sannolikt är ock, att någon hans hemlige fiende varit ibland dem, som enligt Liewens berättelse ifrån Sverige lemnat konungen falska begrepp om tilldragelser och personer derstädes. Man må icke utan giltiga bevis söka utgissa den »vissa man», hvilken skall i synnerhet hafva missledt konungens omdöme om

¹ Geijer *Acta et litteræ* etc. fascic. IX.

² Han blef den 26 April 1712 utaf kommissionen, biträdd af flera tillkallade ledamöter, dömd att för många förbrytelser och egennyttiga handlingar mista lif, gods och lösören. Domen lærer hafva blifvit understald de till justitieförvaltningen förordnade rådsherrar. Den gick ej i verkställighet, utan efter regementsförändringen 1719 blef han benådad att behålla lif och gods. *Stiernmans Höfd. minne* 2: 256.

rådet. Hvad man tillförlitligen vet är, att öfverintendenten, sedermera kongl. rådet och grefven Nicodemus Tessin ofta skref till konungen under hans frånvaro bref rörande hvarjehanda ämnen, och det förmäles, att han blifvit för detta ändamål försedd med en honom tillsänd särskild chiffer, samt fått sig af konungen försäkradt, att ingen annan än konungen sjelf och Feif skulle få veta hvad han hade att förtroligen berätta¹. Men om det också varit honom som Liewen menat, och om dennes i allmänhet yttrade misstankar om beskaffenheten af den »vissa mannens» hemliga brefvexling varit grundade, så är det dock ännu icke bekant, huruvida förhållandena mellan Tessin och Cronhjelm varit vänliga eller fiendtliga. Men hade ock konungen någon tid hyst missnöje med Cronhjelm, så blef det likväl icke långvarigt, sedan händelserna vid 1714 års riksdag samt bröderna Cronhjelms då med kraftfullt nit och framgång visade trofasthet blifvit honom fullständigt bekanta. Båda bröderna fingo snart emottaga nya lysande vèdermälen af konungens förtroende. Salomon blef utnämnd till en af dessa sex ombudsrådsembeten, som konungen genom sin i Timurtasch 1713 uppjorda kansliordning skapat för att bringa den hemmavarande riksstyrelsen i en skyndsammare, af senaten oberoende gång. Gustaf Cronhjelm åter erhöi 1716 ett äfvenledes ärofullt uppdrag.

Man har nog allmänneligen förestält sig, att Carl XII aldrig önskade få sluta sin oroliga lefnad i fredens lugn, samt att det endast var af en nyck, som han vägrade att sända några ombud till den kongress, som tyske kejsaren, för att jemte Frankrike bemedla en allmän fred i Norden, beramat att hållas i Braunschweig. Den förstnämnda föreställningen vederlägges dock af åtskilliga förhållanden: — af de flerahanda bemödanden, som konungen under sitt vistande i Turkiet och efter sin återkomst till fäderneslandet använde till att bringa i gång fredsunderhandlingar,

¹ Berch: *Namnkunnige svenske herrars och fruars skådepenningar med bifogade lefvernesbeskrifningar*, 3: 189.

i synnerhet med Danmark¹; — af de, ett fredstillstånd mestadels förutsättande, planer till förändringar af rikets styrelse och till upphjelpande af dess inre skick, hvarmed han i Turkiet ifrigt sysselsatte sig, och af hvilka äfven några efter hans hemkomst började att verkställas; — af de förhoppningar om en snar fred med Sveriges fiender, som yttrades offentligen och enskildt af de personer, hvilka närmast omgäfvade honom och egde hans förtroende; — af det vilkor, som friherre v. Görtz fästade vid sitt inträde i hans tjänst för ett år, nämligen att under denna tid fred skulle sökas²; — af Görtz' sedermera, då han blott för ett år i sänder åtog sig att kvarstanna i denna tjänst, oupphörliga och flerfaldiga verksamhet att ernå detta ändamål. Det hade visserligen blifvit svårt att förmå en Carl XII till någon för vinnande af fred nödig uppoffring; men man kan ej veta hvad en man med så utomordentlig skicklighet som Görtz, och med en af ingen före honom så inkräktad makt öfver monarkens stela sinne, slutligen kunnat i detta afseende uträtta, när han haft att framställa till ersättning för det afträdda något nöjaktigt vederlag. Hvad åter beträffar orten för en allmän fredskongress, så saknade konungen icke skäl att ej vilja dertill antaga Braunschweig. Kejsaren hade bestämt denna ort utan att förut hafva deröfver inhemtat samtycke af konungen, hvilken fann sin höghet och sitt rikets värdighet härigenom kränkta samt äfven hade anledning befara, att kejsaren ville uppträda icke såsom medlare blott utan såsom tyska rikets öfverhufvud och i denna egenskap såsom domare emellan dess krigande furstar, till hvilka Sveriges konung för sina besittningar i tyska riket räknades. Konungen hade i öfrigt sjelf redan 1714 yttrat sin önskan om den ifrågavarande kongressen och uppgaf nu till kejsarens val fyra städer, nämligen: Danzig, Breslau, Hamburg och Lybeck, der han ansåg den tjenligen kunna ega rum. Han

¹ Cederschöld *Riksdagen* 1719 sid. 31 o. f. Ombudsrådet baron v. Müllerns upplysande berättelse.

² *Rettung der Ehre und Unschuld des Freyherren von Goertz*; 32 u. f.

utnämnde ock 1716 tvenne ombud, som han till det »allmänna fredsverkets befordrande» ville befullmäktiga. Den främste af dem skulle blifva greve Gustaf Cronhjelm.

Men detta uppdrag kom dock, i följd af stridigheterna om underhandlingsorten, aldrig att af greve Cronhjelm utföras¹. Deremot erhöll han 1717 befallning att åter sätta i gång den afbrutna kommissionsundersökningen af amiralitetets i Karlskrona förvaltning. Denna förrättning, som det följande året lærer hafva blifvit börjad, afstannade, sannolikt sedan konung Carl XII:s hjeltebana vid Fredriks-hall nått sitt slut.

Genast efter regementsförändringen utnämndes greve Cronhjelm till tvenne beställningar, den ena blott tillfällig, den andra stadigvarande, ehuru han ej kom att länge bibehålla den. Det är ej möjligt att veta, huruvida dessa bevis af den nya styrelsens ynnest och förtroende härörde från någon dess önskan att tillvinna sig honom eller endast från dess kännedom af hans skicklighet till de befattningar, som honom nu uppdrogos.

Den ena af dem var ordförandeskapet i den så kallade *upphandlingsdeputationen*. Denna hade haft att under friherre von Görtz' omedelbara ledning, så ofta han var i tillfälle dertill, befordra till verkställighet hans vidsträckta finansanstalter och förvalta de medel, som för statsbehofven kunde inbringas genom mer eller mindre förhatligt tvång, liknande i sin art, ehuru icke i våldets gränslösa ytterlighet, det, som i en nyare tid franska republikens välfärdsutskott använde för att rädda Frankrike, å alla sidor omgifvet, liksom Sverige under konung Carl XII:s olycksår, af hotande fiender. Som Görtz endast tidtals kunde vara i Stockholm tillstädes, hade efter hans förslag konungen förordnat till ordförande i ofvanbemälda deputation generalen i holsteinsk tjenst greve van der Nath. Denne blef ock arresterad, när Görtz till Stockholm uppfördes. Han ställes jemväl under tilltal, men då man ej

¹ Då efter Carl XII:s död Sverige sände fullmäktige till en kongress i Braunschweig, blef greve Cronhjelm icke utsedd till en bland dem.

fann någon sak med honom samt åtnöjdes med *ett* statsoffer, försattes han efter någon tids förlopp i frihet. Upphandlingsdeputationen, som var blifven ett mål för det allmänna hatet, skulle väl upplösas, men det kunde ej ske i hast, emedan liqvider återstodo att uppgöras. Grefve Cronhjelm utsågs då i van der Naths ställe till dess ordförande.

Kommerskollegium blef af konung Carl XI den 11 December 1680 upphäfdt och införlifvadt med kammarkollegium, ifrån hvilket deremot befattningen med penningverket skildes och gjordes till föremål för ett nybildadt särskildt kollegium — statskontoret¹. Ibland de anstalter rörande rikets inre styrelse, som konung Carl XII under sitt vistande i Turkiet beslöt, var återupprättandet af det förstnämnda för handeln och de industriella näringsgrenarna viktiga kollegium, hvarom han den 25 April 1711 utfärdade en märklig skrifvelse, hvilken mestadels förutsatte ett önskadtt fredstillstånd. Presidentembetet derstädes hade genom kongl. rådet grefve Renstjernas 1716 timade död blifvit ledigt och anförtrordes nu, den 30 December 1718, åt den dertill särdeles tjenlige riksrådet grefve Gustaf Cronhjelm.

Efter det skott, som fälde konung Carl XII, föll ock icke blott, såsom man kunde vänta, det af honom öfverdådigt och till förderflig ytterlighet använda enväldet utan äfven sjelfva det konungsliga väldet. För hans yngre och enda ännu lefvande syster, Ulrika Eleonora, hvilken genast efter underrättelsen om konungens död helsades af rådet såsom Sveriges drottning, skulle visserligen en obegränsad makt hafva varit kär, men ännu kärare var kronan, — tillfredsställandet af hennes oblidkeliga *hat* till hennes afidna äldre systers son, hertigen Carl Fredrik af Holstein, hvilken, *om hon vägrat att medgifva tronens förnedring, kunnat* göra henne tronen stridig, samt ändtligen hennes hopp att få dela denna tron med sin blindt älskade

¹ Hartmansdorf, *Förslag till inrättningen af Sveriges statsförvaltning*, 2: 181, 191.

gemål och äfven må hända i en framtid få öfverflytta besittningen deraf på hans ätt. Ofta förglömde hon emellertid uti sina regeringshandlingar, att hon icke var en enväldig drottning, och rådet förde henne icke till besinning deraf. Det förföll uti detta och andra afseenden i en så mycket mer förvånande översksamhet, som det hade återvunnit sin förra betydighet, sedan den inrättning af ombudsråd, hvilken Carl XII till förringande deraf stiftat, strax efter hans fränfalle blifvit upphäfd. Denna översksamhet väcke den nitiske, kraftfulle och driftige Cronhjelm's harm och föranlät honom att uti ett till rådsprotokollet den 24 Februari 1719 afgifvet memorial påminna sina medbröder om den pligt, hvilken deras ed ålade dem, synnerligast vid »den nöd och fara, som riket då förestode, enkannerligen det bistra och eländiga tillstånd, som efter all liknelse innan några månader vore att vänta». Han funne sig därför böra »råda och tillstyrka, att man utan ringaste dröjsmål och försummelse måtte göra sådana anstalter och författningar, som lände till rikets hägn och försvar samt kunde befordra en god och säker fred». Huru sådana anstalter och författningar vara borde, det hade förut i underdånighet blifvit anmaldt och påmindt, nämligen att man »ju förr ju hellre började fredsunderhandlingar med rikets fiender i gemen eller med hvardera särskildt; att man förskaffade vänner och bundsförvanter; att nödiga och skickliga sändebud dertill utsåges och förordnades; att krigsmakten *i görligaste måtto* uppfylles och förstärktes, utrustades och underhölles, och förrådshusen i rättan tid behörigen inrättades och blefve försedda; att statsverket ofördröjligen företoges och fastställdes; att medel och penningar, som vore nervus rerum agendarum, anskaffades och i beredskap vara måtte; att råd och utvägar påtänktes till mynttecknens och myntsedlarnas afskaffande efter handen, med hvad mera som nödigt och oumgångligt pröfvas kunde».

Dessa i ett så allvarligt språk framställda påminnelser, hvilka äfven träffade drottningen, kunde svårligen annat

än göra honom hos den nya regeringen förhatlig. Derförinnan hade han ock förverkat drottningens ynnest genom sitt förhållande under öfverläggningarna inom senaten rörande friherre Görtz' öde.

Detta var redan afgjordt, då Görtz uppfördes till Stockholm, efter att hafva, stadd på resan till konung Carl XII, blifvit genast efter hans död arresterad. Men för att gifva åt hans afdagatagande ett sken af laglighet, blef en så kallad rättegång emot honom anställd. Om sättet därför uppstod fråga i rådet den 18 December 1718. Grefve Cronhjelm yttrade då, att Görtz borde anklagas i hofrätten af dess advokatfiskal, hvilket också enhälligt beslöts. Men den följande dagen ändrades detta beslut, innan Cronhjelm ännu i rådet uppkommit, och fattades utaf drottningen i enlighet med de före Cronhjelm närvarande rådsherrarnes tillstyrkande *det*, att Görtz skulle dömas af en kommission, som hon i samråd med senaten ville utse. Hon hycklade härvid ett »beklagande, att hon vore oblikerad samtycka till det, som angående Görtz beslutadt blifvit». Till denna förändring verkade i synnerhet ett yttrande af grefve Tessin, »att det skulle gå alltför långsamt i hofrätten, såsom man haft exempel af grefve Bjelkes aktion»; att »det icke behöfdes så lång process, då man hade i händerna Görtz' projekt att beröfva hvar och en dess uppehälle»; att »man ej borde så mycket krusa med en statsbrottsling». Uti denna mening instämde hufvudsakligen grefve Arvid Horn. Grefve Cronhjelm, när han under öfverläggningen härom kom tillstådes, yttrade, att han »ville hafva en kort, men rättrådig process», samt att »det icke vore nog, att man beskyldde Görtz, utan att han måtte dömas». Kommissionen sammansattes mestadeis af sådana män, med landshöfdingen Per Ribbing till ordförande, hvilka likasom denne förut varit Görtz' uppenbara fiender.¹

Sedan den af Ribbing föreslagne åklagaren, lagmannen Fehman, framställt fyra hufvudsakliga anklagelsepunkter,

¹ Cederschöld, *Bihang till riksdagen 1719*, sid. 3 o. f.

grundade på utdrag ur en mängd utaf Görtz författade bref och andra hos honom funna skrifter, blef honom, ehuru bevisligen sjuk, icke förunnad mera tid än en högst knapp för att genomse dessa papper, samt vägrades honom att få skriftligen besvara anklagelserna och att till sitt biträde i rättegången nyttja någon häruti förfaren man. När efter några med honom anställda förhör kommissionen var färdig att döma, uppstod den af dess ordförande till drottningens afgörande hemställda frågan, huruvida, innan domen faldes och verkställdes, Görtz borde bringas att uppgifva, hvarest de penningar funnes, hvilka han hade haft om händer. Detta skulle likväl, anmärkte Ribbing, leda till dröjsmål med hans »exequerande», hvilket således antogs såsom en gifven sak, fastän han ännu icke blifvit till döden dömd. Ribbing hemställde därför, »om icke Hennes Maj:t täcktes låta afgå en speciell order, att kommissionen gör slut och ändskap hvad Görtz' criminale angår». Under öfverläggningen härom i rådet yttrade i början Cronhjelm, att »kommissionen äfven borde ransaka angående penningarna, på det man måtte hafva så mycket större skäl emot honom», hvilken mening, som tydligen åsyftade uppskof med sakens afgörande, motsades af grefve Horn, »emedan man redan hade nog skäl att döma honom». Sedan derefter domen, att Görtz skulle mista lifvet¹ och på galgbacken halshuggas samt hans kropp af bödeln dersammastädes nedgräfvast, blifvit för honom afkunnad² och drottningen meddelad, så förfrågade sig öfverståthållaren³, huru den skulle verkställas. Åtskilliga rådsherrar tillstyrkte då, att den i afseende på den skymfliga behandlingen af Görtz' kropp måtte mildras, och ibland dem i synnerhet Cronhjelm, som tillade, att »man måste tillstå, det han icke efter lag och för-

¹ Mera bestämde icke vid omröstningen de fleste bland kommissionens ledamöter, men då fråga sedan väcktes om sättet, blefvo alla ense om skymfen.

² Cederschöld anf. st. 288 o. f.

³ Riksrådet grefve Gustaf Adam Taube.

ordningar njutit sina jura defensionalia till godo, såsom han icke heller haft någon advokat, hvarför, och för att icke stöta den frankiska noblessen, som så högt förfaktar sina privilegier, att den ock torde påstå, att han här ej kunnat dömas, tyckte grefven, att man ej borde så hårdt med honom förfara». Drottningen afbröt all vidare öfverläggning härom genom en befallning, »att öfverståhållaren skulle förfara med Görtz efter kommissionens dom och ständernas utlåtelse». Då »fann grefve Cronhjelm det vara öfverflödigt för råden att yttra sig, eftersom Hennes Majestät så befalde», ett yttrande, hvilket fyllest uppenbarade hans harm. Ännu återstod en fråga, nämligen den, huruvida det bordsilfver, som Görtz på Åland brukat och hvilket var stämpladt med hans vapen, skulle få nyttjas af den ännu der kvarvarande fredsunderhåndlaren grefve Gyllenborg och den ditsände grefve Liljenstedt¹. Grefve Cronhjelm ansåg detta vara aldeles oanständigt, och ehuru grefve Horn och några andra rådsherrar voro af motsatt tanke, förklarade likväl drottningen sig vara »i detta mål samvetsgrann» och biföll alltså grefve Cronhjelmens mening.

Mera sällspordt är statsmannens mod än krigarens. Det förra utgjorde en bland grefve Cronhjelmens mest prisvärda egenskaper. Prof deraf hade han gifvit vid alla tillfällen, då det varit påkalladt, men aldrig så dristigt som vid det nu för handen varande. Det var icke blott drottningens och hennes ännu talrika anhängares bitterhet mot det utsedda statsoffret utan äfven en allmän, vild folkifver, som kräfdet det sammans blod. Vi veta ej med någon visshet, men förmoda, att grefve Cronhjelm gerna hade velat rädda Görtz; det hade likväl ej varit möjligt. Cronhjelm sökte då att åtminstone åstadkomma en »rättrådig process», att hejda brådskan med blodsdomens verkställighet samt att undanrödja den neslighet, hvarmed man ville försvåra det olagligen beslutade straffet. Han vågade sålunda ådagalägga sin förtrytelse öfver

¹ De återvände snart.

den grymhetens svaghet, hvilken man velat skyla under ett lögnaktigt sken af oveldig rättegång. Att angripa Carl XII:s minne djerfdes man icke, ty massorna af svenska folket höllo det i vörndnad. Men de kunde förledas att hvälfva skulden för följderna af det beundrade hjertesinnets oböjliga själfrådighet på den af hans ministrar, hvars snilles fyndighet och hvars aldrig af modlöshet förslappade verksamhet Sverige dock hade att tacka för sitt dittills upprätthållna själfbestånd och för utsigterna till ett fredslugn, som skulle småningom bota det allmänna och enskilda lidandet, hvilket nöden gjort oundvikligt. Detta insåg utan tvifvel grefve Cronhjelm, och han kunde då icke förtiga, huru denne anklagade minister, som genast benämndes »en statsbrottsling, med hvilken man ej behöfde krusa», icke hade »fått njuta sina jura processualia till godo». Med denna frimodighet skulle grefve Cronhjelm öka det agg, som han redan ådragit sig af de nu makttegande, samt derhos göra den allmänna rösten sig vidrig. Men han lät sig icke förfäras af den dubbla oförtjenta förhatligheten.

Det dröjde icke länge, förr än han fick erfara verkningarna deraf, dem en tillfällig händelse framkallade. Men derförinnan inträffade en vigtig förändring af hans yttre ställning. En misshällighet emellan drottningen och grefve Arvid Horn föranlät denne att begära sitt entledigande från kanslipresidentsembetet, hvaruti han ansåg drottningen genom ett utan hans vetskap fattadt beslut hafva gjort intrång. Hans ansökning beviljades, men entledigandet utsträcktes utöfver hans begäran äfven till rådsombetet. Till kanslipresidentskapet i hans ställe förflyttades då från enahanda embete i kommerskollegium grefve Gustaf Cronhjelm, troligen emedan han, som nyss varit rikskansliråd och således Horns närmaste man, ansågs ega jemte sin allmänna skicklighet särskild kännedom af kansliärendena; möjligen ock därför att drottningen vunne genom denna omflyttning tillfälle att med det presidentskap, som han lemnade, be-

löna en henne och hennes gemål synnerligen tillgifven och väl behaglig rådsherre, grefve Magnus Julius De la Gardie¹.

I egenskap af kanslipresident kom grefve Cronhjelm att tillika med trenne andra riksråd, grefvarne Düker, Taube och De la Gardie samt statssekreteraren von Höpken deltaga i de fredsunderhandlingar, som nu voro å bane emellan Sverige samt dess fiender England eller rättare konung Georg I såsom kurfurste af Hannover, Danmark och Preussen. Under Carl XII:s sista regeringsår hade öfver frågan, huruvida med dessa makter eller ock med ryske tsaren särskilda freder borde sökas, meningarna varit delade, synnerligast emellan de tvenne män, som i detta mål egde konungens högsta förtroende, hans minister för utrikes ärendena, ombudsrådet friherre von Müllern, samt friherre Görtz. Den förstnämnde ansåg fred med England samt, genom dess bemedling, med de öfriga ofvannämnda makterna kunna lättast och med de drägligaste oppoffringar vinnas; baron Görtz åter föreslog en snar fred med tsaren, om hvars benägenhet dertill han hade gjort sig förvissad. Med hans bistånd skulle de öfriga fienderna säkerligen kunna besegras, konung Stanislaus återvinna polska tronen, hvarom Carl XII var särdeles angelägen, samt Sverige erhålla vederlag för hvad åt Ryssland måste oppoffras. Underhandling här om, förnämligast bedrifven på svenska sidan af Görtz och på ryska af Osterman, var, som bekant är, redan öppnad på Åland och freden nära att afslutas, men vilkoren därför blefvo icke af Carl XII kort före hans död medgifna. Under tiden bereddes äfven i hemlighet med Görtz' vetskap och samtycke möjligheten af särskild fred med England eller med dess konung.

¹ Förut generallöjtnant. I sekreta utskottet påstod, den 7 Maj 1720, assessorn i kommerskollegium Sylvius, att presidentskapet blifvit erbjudet framför grefve Cronhjelm åt grefve De la Gardie, som dock hellre valt att blifva president i kommerskollegium, hvartill han mest lust hade. Sylvi visade partiskhet för De la Gardie, hvarom mera längre fram, gör denna uppgift tvifvel underkastad.

Utan att formligen afbryta kongressen på Åland, vid hvilken grefve Carl Gyllenborg varit jemte Görtz Sveriges fullmäktig och äfven der qvarstannat, beslöt den nya styrelsen att skyndsamt bringa i gång de ofvannämnda underhandlingarna med England och vidare med dess allierade. Freden med konung Georg I, såsom kurfurste af Hannover, afhandlades ock redan genom preliminära traktaten den 11—22 Juli samt vidare den 18—29 Augusti 1719 emellan de svenska kommissarierna och hannoverska sändebudet, öfversten von Bassewitz, samt det engelska, lord Carteret. Det slutliga fördraget derom uppgjordes af grefve Cronhjelm och dess medfullmäktige samt Bassewitz den 9—20 November samma år, hvarvid, utom den million riksdaler, som erhöles för de till kurfursten af Hannover utaf Sverige afträdde hertigdömena Bremen och Verden, väntades, hvad genom en särskild traktat af den 21 Januari 1720 uttryckligen bestämdes, att en stark engelsk eskader skulle sändas att i förening med den svenska örlogsflottan hindra ryske tsarens fiendtliga infall i Sverige och förmå honom till fred — ett löfte, som sedermera illa uppfylldes. Grefve Cronhjelm deltog äfven i underhandlingen om den af lord Carteret bemedlade freden med Danmark, vid hvilken Sveriges afsägelse af tullfriheten i Sundet var utaf ständernas sekreta utskott den 13 Februari 1720¹ medgifven, således förr än fredsfördraget den 3 Juni samma år undertecknades jemväl af grefve Cronhjelm, som deruti åter benämnes president i kanslikollegium, ehuru han flera månader förut blifvit så väl derifrån som från råds-embetet skild.

Detta skedde genom ett maktspråk af drottningen, föranledt af en obehaglig händelse, om hvilken finnes en utförlig, må hända icke alldeles oveldig berättelse af riksrådet grefve Nicodemus Tessin². Riksråden grefvarne

¹ *Allmänna Tidningar* (af Gjörwell) för 1772, 1 del., s. 46, samt utdrag af sekreta utskottets protokoll utaf magister Bovallius, mskpt.

² *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, 16: 171 o. f.

Düker och De la Gardie hade, då Tessin råkade dem på kongl. slottet vid en vanlig uppvaktning hos drottningen, om aftonen den 11 December 1719 omtalat, att samma eftermiddag under en konferens om fred äfven med Preussen grefve Cronhjelm så oanständigt bemött ej allenast dem utan äfven lord Carteret, att öfverläggningen blifvit »genom idel reproche afbruten»; att engelske ambassadören så väl som grefve Cronhjelm hade varit något beskänkt; samt att de, Düker och De la Gardie, önskade att icke mera bevista någon eftermiddagskonferens. Drottningen, härom underrättad, hade förmodligen låtit uppkalla Cronhjelm. När han kallad eller sjelfmant, uppkommit, och drottningen frågade af hvad orsak det ginge så långsamt med den preussiska traktaten, hade grefve Düker svarat, att det icke vore »hans eller grefve De la Gardies skuld, utan grefve Cronhjelms, som allt brouillerade», hvilket äfven vållat, att konferensen denna eftermiddag blifvit afbruten. Drottningen ville veta, huru det tillgått, då Düker svarade, att Cronhjelm beskylt dem att vara orsak till dröjsmålet samt att »man uteslutit dem, som ex professo förstode hvad negociationer innehölle och krafde». Grefve Cronhjelm nekade sig det hafva sagt, hvarvid drottningens gemål, arsprinsen af Hessen, som äfven härvid var närvarande, infallit¹, att »en ärlig karl står vid sina ord», samt frågade, »huru grefven trodde sig kunna stå till svars för uppskofvet». Grefve Cronhjelm genmälde nu, att allt gått för hastigt till väga, att han ville å vederbörlig ort försvara sig, om Hennes Maj:ts det befalde, samt att han icke undandroge sig att redogöra inför ständerna, men att han vore ingalunda förpligtad att göra det inför Hans Kongl. Höghet. Han hade ock sagt, står det i en not, »att han inför ständerna skulle stå med upprätt ansigte, då andre skulle svettas, med mera». Prinsen yttrade då, att »detta vore ett impertinent svar, och att man icke så länge tvekat att vilja till ryssen afstå Lifland med Riga äfvensom Estland». Drottningen

¹ Berättelsen börjar här att vara skriven på tyska språket.

sade vidare, »att hon kunde tåla allt, men att hennes gemål skulle så bemötas, det vore för henne alltför påkostande». Hon gick derefter ur kabinetttet, der samtalet egt rum, sägande till grefve Cronhjelm: »På detta sätt komma vi icke ofta att vidare se hvarandra.» Prinsen aflägsnade sig ock för att »icke vidare profanera rummet»; Düker, De la Gardie och Tessin likaså, äfvensom fältmarskalken grefve Rehnsköld och riksrådet grefve Ekeblad, hvilka varit närvarande, men ej yttrat ett enda ord. Cronhjelm begaf sig äfven bort. Efter en kort stund hade prinsen kommit till Tessin, Düker och De la Gardie, hvilka stannat i lilla audienssalen, och till Tessin särskildt sagt sig vara mycket bekymrad, emedan drottningen ville genast låta utfärda »dimission» för grefve Cronhjelm. Tessin bad prinsen för Guds skull afstyra det; ett så hastigt beslut skulle hafva många följder samt föranleda till flerfaldigt klander. Emellertid ankom äfven lord Carteret och gaf till känna sitt synnerliga missnöje öfver det, som tilldragit sig i konferensen, samt förklarade, att på sådant sätt det vore omöjligt att underhandla. Prinsen, som vidare talat med drottningen, återkom till Tessin, Düker och De la Gardie, sägande, att han befarade, att dimissionen blefve utfärdad, ehuru han på allt vis sökt afböja det. Statssekreteraren Bark¹ hade äfven derom bönfallit. Nu önskade prinsen, att grefve Tessin ville gå in till drottningen och likaledes afråda det förhastade steget. Tessin svarade, att »kommissionen vore något svår», men att han ej ville undandraga sig att fullgöra den, om han finge åberopa prinsens önskan. Likväl, just då han skulle blifva anmäld, kom grefve De la Gardie och förmälte, att prinsen trodde det vara bättre, att man först lemnade Hennes Maj:t någon tid att besinna sig. Efter aftonmåltiden sade prinsen till Tessin, att han »ofta bedt grefve Cronhjelm framställa sina skäl med fog och saktmod, då man gerna ville höra dem

¹ Drottningens synnerligen förtrogne rådgifvare, sedermera grefve och riksråd.

och gilla hvad deruti vore skäligt; men man hade ej kunnat bringa honom dertill».

Berättelsen upplyser icke det, som vid den ifrågasvarande konferensen förefallit emellan lord Carteret och greve Cronhjelm. Redan den följande dagen utfärdades entledigande för den sistnämnde ifrån så väl kanslipresidents- som rådsemetena, och upphörde i följd deraf hans deltagande i fredsverket.

Om det ej kan nekas, att vid detta tillfälle greve Cronhjelm, hvilken i allmänhet icke lär kunna frikännas från stridslustnad, förhetsat sig, hvartill middagsvinet äfven utan tvifvel medverkat, och om det bör medgifvas, att drottningen ej saknade orsak att vara missnöjd med hans uppförande äfvensom att det skulle hafva varit svårt att bibehålla honom vid ytterligare underhandlingar med lord Carteret, så visar sig dock å den ena sidan drottningens begär till egenmäktighet samt hennes själf-rådiga och envisa sinnelag ej olikt broderns och å den andra Cronhjelm's själfständighet. Att han icke främjat drottningens och prinsens önskan om ett skyndsamt afslutande af freden med Preussen skulle nödvändigt jemte allt föregående göra honom misshaglig för dem. I flera afseenden kunde detta fredsslut vara behöfligt för framgången af den å bane varande planen att få svenska kronan öfverflyttad på arsprinsens af Hessen hufvud, hvarvid drottningen dock misräknade sig i sin väntan att få bibehålla en andel i regeringen. Utaf prinsens för Cronhjelm sårande yttrande, angående mera benägenhet att till Ryssland afstå Lifland med Riga samt Estland, vill ock synas, som hade han ej gjort sig till slaf af det hos den nya styrelsen rådande engelska intresset, — en omständighet, på hvilken i det följande kommer att läggas någon vikt.

Uppbragt öfver den behandling, som blifvit honom vederfaren, skall enligt en depesch från holländske ambassadören Burmannia, daterad den 29 December 1719¹,

¹ *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, 21: 400.

grefve Cronhjelm genast hafva ärnat att »utgifva en försvarsskrift för sig emot drottningen, läggande H. M. till last åtskilliga punkter, hvaruti regeringsformen¹ af henne vore öfverträdd». Ambassadören trodde likväl, att han skulle »besinna sig innan att komma till en extremitet, som skulle tyngst återfalla på honom sjelf, emedan han hos alla menniskor vore hatad». Denna förmodan om hans förhatlighet »hos alla menniskor» blef dock snart vederlagd genom den likväl hofsamma klagan, hvarmed han vände sig till ständerna, sedan de den 14 Januari 1720 sammankommit, och genom den seger, som han vann.

Han ingaf nämligen till ständerna ett memorial, hvaruti »han gaf dem till känna, huruledes Hennes Kongl. Maj:t hade den 12 nästföregående December låtit antyda honom, att han tills vidare skulle afhålla sig från rådet och kansliet, hvilket han också efterkommit; men som han lefde uti den förhoppning, att Hennes Kongl. Maj:ts mildhet och rättvisa icke skulle tillåta, att han så hos främmande nationer som hos riksens ständer förfölle uti ett omildt omdöme, så vore han föranlåten tjensthörsamligen anhålla, det riksens ständer täcktes i anseende till riksrådsembetets egenskaper göra sig om sakens beskaffenhet närmare underrättade och vid samma tillfälle låta honom förspörja deras ynnest och benägenhet»². Detta memorial, hvilket icke blifvit hos riksståndens plena fördraget, upptogs till behandling af deras sekreta utskott, inom hvilket det gaf anledning till brydsamma öfverläggningar, dem landtmarskalken grefve Arvid Horn, såsom äfvenledes utskottets ordförande, med skicklighet ledde. Till en början hvilade det någon tid, emedan landtmarskalken önskat, att »saken kunde remedieras», för hvilket ändamål justitiekansleren Stjerncrona, som fått sig uppdraget att tala med grefve Cronhjelm, frågade honom, »om

¹ Den först antagna af den 21 Februari 1719.

² Memorialets ordalydelse är här anförd efter sekreta utskottets protokoll d. 26 Februari 1720.

han icke skulle vilja beqväma sig att taga emot presidentskapet i Göta hofrätt», hvilket han vägrat, emedan han icke kunde annorlunda anse det än som ett straff, efter det vore rent af att blifva relegerad». Han hade deremot begärt att få tala med drottningen, hvilket, då Stjerncrona det för henne anmälde, »hon icke afslagit, men lofvat taga det i betänkande, och synts icke vara honom onådig». Men när ingen verkan häraf förspordes, yrkade grefve Cronhjelm hos utskottet något slut i saken. En ledamot af adeln¹ erinrade nu om regeringsformens stadgande, att »ingen borde sättas från sin tjenst, innan han blefve dömd derifrån»; att »grefve Cronhjelm, så vida han icke vore lagligen öfvervunnen att hafva begått något brott, borde tråda till sina embeten», samt att, »som det vore otvifvelaktigt, vore väl att en deputation ginge till Hennes Maj:t och begärde detta». En annan ledamot² yttrade, att, »som grefve Cronhjelm anmodat ständerna att informera sig om hans sak, så kunde utskottet ej undgå att sända upp en deputation och taga sig an denna saken». Men pluraliteten fann, likasom landtmarskalken, bäst att »i början gå den lindrigaste vägen» och »söka ställa saken till rätta» genom en beskickning till drottningen, hvarom, äfvensom att tala med prinsen, om Hennes Kongl. Maj:t det behagade och dertill gifve anledning, generallöjtnanten Burensköld anmodades. Honom lemnades skriftligen hvad han hade att anföra, nämligen hufvudsakligen, att sekreta utskottet icke kunde undgå att antaga sig grefve Cronhjelm's sak, men hoppades, att den måtte af drottningen biläggas, helst som Hennes Kongl. Maj:t till justitiekansleren förklarar sig icke vara dertill obenägen. Drottningens svar, hvilket hon befalde generalen att efter hennes diktering i skrift uppsätta, blef, att hon nådigt upptog hvad sekreta utskottet genom honom i underdånighet förestälde, samt att, »så snart den vigtiga sak med Hans

¹ Herr Cederholm.

² Herr Stobée.

Kongl. Höghet vunne sin lyckliga fullbordan¹, grefve Cronhjelm då strax kunde få tillstånd att i underdånighet submittera sig, till hvilken tid han måste hafva tålmod, då Hennes Maj:t nådigt lofvade att göra honom förnöjd, dock med det vilkor, att Hennes Kongl. Maj:t ser på hvad sätt han sin soumission aflägger». På landtmarskalkens begäran hade general Burensköld begifvit sig till grefve Cronhjelm för att meddela honom hvad drottningen yttrat. Sedermera hade Hennes Kongl. Maj:t sändt efter generalen och sagt honom, att grefve Cronhjelm »skulle göra *Hans Kongl. Höghet* sin soumission», hvarpå grefve Cronhjelm gaf skriftligen sitt svar, hvilket generalen visade drottningen, »som då förklarade sig skola hålla ord». Grefve Cronhjelm hade i detta svar försäkrat, att han »icke allenast, likmätigt sin undersåtliga pligt, skulle visa Hennes Kongl. Maj:t all den soumission, lydnad och trohet, som hon af honom fordra kunde, utan ock förklarade så nu som alltid mot Hennes Kongl. Maj:ts gemål, Hans Kongl. Höghet arsprinsen af Hessen, sin underdån-ödmjukaste vördnad och högaktning».

Den brydsamma saken syntes nu vara å ömse sidor nöjaktigt bilagd. Drottningen hade ock vunnit sin önskan att få sin gemål förklarad för Sveriges konung, dock icke, såsom hon ville, endast till hennes medregent. Allt borde då vara lugnt. Grefve Cronhjelm hade i försvaret af sin rätt och sin heder visat sitt vanliga mod, men något öfvermod kunde ej honom förebrås. Tvärt om hade han, ehuru den verkligt segrande, dock genom sin af drottningen äskade s. k. soumission besparat henne utseende af att hafva lidit ett nederlag. Men just när han skulle åter inträda i utöfningen af sina embeten, yppades en nedrig anläggning att ytterligare utestänga honom derifrån. Om den samma lemnar rådsprotokollet för den 29 Mars 1720 så mycken upplysning, att dess upphof, ehuru omsorgsfullt förborgadt, likväl är temligen lätt att skönja. Den nyss vordne konungen hade — så lyder berörda protokoll

¹ Att han blifvit till konung vald.

— »diskurerat angående grefve Gustaf Cronhjelm och då utlåtitt sig, att som Hans Maj:t gerna ville begynna sitt inträde till regementet med nåd och mildhet och göra grace, så vore så väl Hans Maj:t, som Hennes Maj:t drottningen, benägen att oaktadt det försående, som grefve Cronhjelm begått den tiden Hans Maj:t var generalissimus, likväl aldrig derpå mer tänka, utan det alldeles eftergifva och sålunda benåda honom att tillträda dess beställning och komma i rådet¹, *men likväl först höra riksrådets utlåtande och tankar dervid*». Några bland rådsherrarne förstodo icke eller låtsade icke förstå de sista orden i konungens anförande. De hade sig utan tvifvel bekant, att genom sekreta utskottets bemedling grefve Cronhjelm afstått ifrån sin fordran om en undersökning af sitt förhållande mot dåvarande H. K. H. generalissimus. Hvad kunde det nu vara, hvarom de skulle utlåta sig? De begärde alltså att få veta det. Då framstod saken i ett nytt skick. En af konungens och drottningens mest förtrogna anhängare inom rådet, grefve Taube², berättade nu, att han »*hos konungen sett ett bref, som vore eftertänkligt; ville Hans Maj:t det undertrycka, så vore det så en sak*³; men komme det i dagsljuset, så visste han (grefve Taube) ej, om grefve Cronhjelm kunde få sitta i rådet, innan den saken vore afgjord». Riksrådet grefve Bonde frågade, hvad detta brefvet innehölle, då grefve Taube, utan att gifva på denna fråga ett bestämdt svar, endast förmälde, att »prosten Brenner sagt honom ett och annat, som vore eftertänkligt, när grefven och öfverståhållaren *efter Hans Maj:ts befallning* examinerat honom». Riksrådet grefve Liewen, den samme som 1714 var sänd till konung Carl XII, yttrade sig genast, att »komme det från Brenner, trodde han det vara idel lögn, ty man visste

¹ Märkligt är, att kanslipresidentsembetet ej nämndes.

² Icke fadern till det riksråd grefve Taube, med hvars sköna dotter konungen sedermera blef i hemlighet vigd, modern till furstarne von Hessenstein.

³ Ett då brukligt talesätt, som betydde att dervid kunde få bero.

väl hvad karl Brenner vore»; till bevis hvarpå han vidare under öfverläggningen berättade, att denne »lättfärdige karl» hade i Turkiet hos konung Carl XII »beskylt ombudsråden Müller och Feif för förräderi» samt »uppehållit högtsalige H. M. sex månaders tid i Bender under förefigvande, att han korresponderade med en fröken i Berlin till H. M:ts bästa, som konungen i Preussen skulle hafva befalt att föra brevexling med honom. På slutet måste H. M:t uppenbara det för Müller, hvilken sagt, att han ville sätta sitt hufvud i vad, att Brenner fore med lögn, som ock sedermera befans, då H. M:t befalde, att det skulle hållas tyst»¹. Flere af riksråden begärde, att brevet måtte blifva uppvisadt, i anledning hvaraf konungen sade, att det vore »uppfyllt med en hop saker och galenskaper, som Hans Maj:t ej kunde sätta tro till, hvarför Hans Maj:t ej velat derom något röra, utan tänkt att förbränna brevet; och som grefve Taube sett det samma, kunde han berätta innehållet». Grefve Taube syntes blifva härigenom något förlägen. Han förmålde sig väl hafva läst brevet, men ej så säkert minnas dess innehåll, då det, som han nu sade, skulle »föras till protokolls. Men ungefärligen ginge det ut derpå, att en viss man beskyldes för korrespondens med tsaren, hvaruti tsaren gäfves anledning att vid första öppet vatten landstiga med några 1000 man här vid Stockholm och några 1000 man vid Gefle och gå till Kopparbergs grufva, samt med några 1000 man land-sätta i Östergötland och Södermanland, då hela landet skulle falla honom till; jemväl skulle man besticka kommandanten i Vaxholmen, så att man lätteligen skulle kunna komma till Stockholm». Grefve Taube tillade nu vidare, att en af de utländska ministrarne hade den föregående dagen »berättat honom det samma, som Brenners bref ginge ut på.» Grefve De la Gardie ville väl »icke tro någon redlig undersåte härom, ännu mindre grefve Cronhjelm, som vore en rådsperson; men likväl måste något vara

¹ Om Brenners mångfaldiga angifvelser och egna förchafvanden må läsas en omständlig artikel af Sondén. Biografiskt lexikon.

härunder, särdeles som detta bref komme öfverens med det, som en af ministrarne hade gårdagen sagt till grefve Taube». Han berättade ock, att han hade »sett bref ifrån Preussen, hvaruti förmältes, att konungen derstädes mycket illa upptagit en sak, som här nyligen tilldragit sig» — utan tvifvel ordvexlingen mellan grefve Cronhjelm och lord Carteret. Efter en vidlyftig, något oredig öfverläggning, yttrade sig konungen å nyo, att han alldeles eftergafve grefve Cronhjelm hans förseelse emot sig; men »som detta senare mellankommit, så syntes bäst, att den förra saken lemnades in statu quo, till dess det emellankomna blifvit afgjort, och kunde en liten deputation af ständerna och oveldiga personer förordnas att härom höra Brenner, om hvilken konungen förut under diskussionen sagt, att det vore klart nog, att han (Brenner) haft i sinnet att gå öfver till ryssen, och som han nu såge sig fången, ville han väl, för att frälsa sig, ljuga uppå många». Sådant, som konungen det funnit lämpligt, blef ock beslutet, öfverensstämmande också med hvad grefve De la Gardie tillstyrkt. Enligt detta beslut skulle således den sak, hvilken redan syntes vara afgjord, åter kunna upptagas, och grefve Cronhjelm vara stängd från sina embeten, intill dess Brenners angivelse blifvit undersökt. Häremot yttrade sig flera rådsherrar och deribland bestämdast grefve Meyerfeldt, hvars ord voro: »Eftersom Hans Maj:t eftergifver grefve Cronhjelm hans förseelse, kan jag ej se hvad hindra skall, att han måtte få infinna sig uti rådet, ty det senare är ej bevist och lärer aldrig kunna bevisas, och bör ingen skiljas ifrån dess beställning utan föregående ransakning.» Generalfältygmästaren Hamilton¹, i rådet uppkallad, fick befallning att om beslutet underrätta landtmarskalken, men i öfrigt borde det hållas tyst.

Grefve Cronhjelm erhöi likväl mot aftonen samma dag, vid ett besök hos grefve Meyerfeldt, kunskap om det, som i rådet hade tilldragit sig. Han skyndade att den följande dagen, den 30 Mars, begära företräde hos

¹ Han var ledamot af sekreta utskottet.

sekreta utskottet, den nu styrande makten. Det beviljades honom, och han anförde då, att sedan, i enlighet med sekreta utskottets yttrade önskan, konungen låtit försäkra honom, att han skulle nu få tillträda de honom i nåder anförtrodda embeten, så förmodade han, att detta ofördröjligen skulle ske. Men »emellertid kunde han icke undgå gifva utskottet till känna, att man den föregående dagen hade uti sittjandes råd inför Kongl. Maj:t berättat, att en som hette Brenner, hvilken för sina missgärningar sutte häktad på Smedjegården, skulle hafva antingen sagt eller skrifvit om honom (Cronhjelm) sådana saker, som honom rörde till lif, ära och gods». Han anhöll därför, att utskottet ville begära till sig rådsprotokollet, »på det man derutur måtte se och inhemta, huru och af hvem saken angifven vore». Generalfältygmästaren Hamilton torde derom kunna vidare berätta. »Sedermera ville han sjelf icke underlåta, om det skulle kosta honom allt hvad han egde, ja, om han skulle gå och tigga för hvars mans dörr, att söka, det en sådan sak icke må nedläggas, utan på det skarpaste undersökas.» Landtmarskalken sade sig hafva talat med Hans Maj:t, »som visade sig mycket nådig, samt att han (konungen) väntat, att grefve Cronhjelm kommit till sina embeten». »Som Brenner vore», tillade landtmarskalken, »en så utmärkt bof, borde hans berättelse icke gravera någon ärlig man». Generalfältygmästaren Hamilton berättade omständligen hvad honom i rådet blifvit sagdt. Sekreta utskottet beslöt nu att begära så väl rådsprotokollet som Brenners bref, samt att en deputation skulle framföra denna begäran till konungen, som då sade sig vilja tala med landtmarskalken. Till honom och de utskickade hade konungen lofvat att protokollet skulle erhållas, samt emellertid lemnat dem ett senare bref från Brenner, men fordrat att det måtte hållas öfvermåttan tyst. Hvad detta bref innehållit, synes icke sedermera i sekreta utskottets protokoll, blott att deruti »förekomme åtskilliga hårda expressioner emot Hans Maj:t». Då utskottets sammanträde förmiddagen måste af särskild

anledning afbrytas, fann landtmarskalken saken vara så viktig, att det borde eftermiddagen fortsättas. Då gaf landtmarskalken till känna, att rådsprotokollerna ankommit, samt att till honom blifvit utaf öfverste Lars Hjerta aflemnadt Brenners första bref, men att, då han vid första ögnakastet sett, att »*derå vore något utstruket*, tvifvelsutan flera ärliga mäns namn¹, som den bofven nämnt», så lät han genast försegla samma »bref, att det måtte i utskottets närvaro öppnas», hvilket ock nu skedde. Efter att hafva erhållit dessa upplysningar, yttrade sig flera bland utskottets ledamöter och deribland sådana, hvilka, emedan de tagit verksam del i saken mot Görtz, icke kunde anses vara grefve Cronhjelm särdeles bevågna, att Brenners alldeles obevisade angifvelse icke bort hindra grefve Cronhjelm tillträde till sina embeten, samt att det vore nödigt att efterfråga, om något förhör med Brenner egt rum. Den följande dagen den 31 Mars, lät grefve Cronhjelm åter anmäla sig hos utskottet, och inkommen begärde han att få del af rådsprotokollet och Brenners bref, att han utan vidare uppskof måtte få tillträda sina embeten, samt att ofördröjligen en behörig undersökning måtte anställas öfver Brenners grofva beskyllningar i detta mål. Grefven förklarade ock, att om någon kunde förmå Brenner att bekänna, huru härmed egentligen förevette, och om någon varit kapabel att begå en så okristlig lacheté, att han bringat honom att så ljuga på hans excellens, som han gjort, så ville hans excellens gifva den samme 1000 dukater». Nu fortsattes den öfverläggning, som den föregående dagen begynt. Herr Hamilton yttrade, att »grefve Cronhjelm borde anses, som låge det förra missförståndet med hofvet alldeles icke i vägen, och ej annorlunda än de andre af Brenner namngifna». Hvilka de voro och hvilkas namn blifvit utstrukna, synes icke². Herr Fehman, åklagaren i Görtz' sak, visade tydligen att grefve Cronhjelm ej borde

¹ Deribland, som man tror, hans (grefve Horns) eget.

² Fant uppgifver i *Utkast till föreläsningar i Svenska historien*, 5 st. s. 170, att de skola hafva varit grefve Cronhjelm, grefve Arvid Horn,

från utöfningen af sina embeten afstängas. Herr Stjerncrona, justitiekansler, berättade att konungen »utlätit sig, att han *vore så bekant för sin ärlighet*, att han icke ville att den minsta reflexion gjordes på Brenners angifvande».

Utskottet beslöt, att »undersökningen skulle anställas icke öfver dem, som voro angifna, utan öfver hvad grund Brenners angifvande hade» — det ville förmodligen betyda hvarifrån det härledde sig. Tio bland sekreta utskottets ledamöter utaf alla de tre stånden utsågos att förrätta denna undersökning, och ett memorial till Kongl. Maj:t, innefattande utskottets tankar, uppsattes och justerades den 1 April. Det var författadt i sådana ordalag, som några ledamöter ansågo vara nog hårda mot rådet, och som, utan att det uttrycktes, äfven träffade konungen. Men det afgick föga mildradt. Emellertid hastade konungen att göra afseende på utskottets föreställningar samt att tillåta greve Cronhjelm att i rådet vid dess nästa sammanträde infinna sig, hvarom statssekreteraren Bark sändes att underrätta utskottet.

Härmed var nu det andra försöket att förlänga greve Cronhjelm's suspension tillintetgjordt genom hans ihärdiga kraft och sekreta utskottets i detta mål ådagalagda rätt-sinnighet. Inför undersökningskommissionen erkände Brenner, att hans angivelse mot greve Cronhjelm vore osann, hvilket han påstod sig ock hafva under sitt namn betygat på en sedel, som han nedlagt under en tegelsten i sitt fängelse på Smedjegården¹. Deremot hade han föregifvit, att han till denna angivelse blifvit trugad och lockad af riksrådet och öfverståthållaren greve Taube, generallöjtnanten Silfverhjelm samt öfversten och generaladjutanten Lars Hjerta². Kommissionen ansåg någon anledning sig icke förete att förhöra greve Cronhjelm eller de öfriga af Brenner först angifna. Endast för ordningens

landshöfdingen Bonde, landshöfdingen Cederhjelm, statssekreteraren von Höpen m. fl. De ansågos vara hertigen af Holstein tillgifna.

¹ Han hade derifrån blifvit flyttad till Görtz' forna fängelse.

² Under loppet af undersökningen tillade han en major Bär.

skull fick greve Cronhjelm höra protokollet sig föreläsas, äfvensom det meddelades justitiekansleren Stjerncrona, hvilken förklarade sig icke mot greven hafva någon causam agendi. Men öfver Brenners uppgift, att han skulle hafva blifvit utaf greve Taube och öfverste Hjerta jemte generallöjtnanten Silfverhjelm till sin falska angifvelse förledd, fann kommissionen nödigt att infordra de tvenne förstnämndes förklaringar. De förnekade denna uppgift, hvars sannfärdighet Brenner dock enständigt bedyrade och hvilken han aldrig kunde förmås att återkalla. Den ihärdige greve Cronhjelm hade till kommissionen inlemnadt ett memorial, hvaruti han framställt några frågor, som han önskade att få upplysta. Han ville först få del af den ransakning, som vid Brenners ankomst till Stockholm, sedan han i Hamburg blifvit arresterad och hemförd, kunde vara hållen; men härvid upplystes på kommissionens vägnar af dess ordförande Ernst Creutz, att greve Taube förklarar, det han haft Brenner hos sig i Silfverhjelmens närvaro och qvestionerat honom, men utan protokoll, hvilket ock Brenner tillstått. Vidare begärde greve Cronhjelm, att efterfrågas måtte, hvilka namn blifvit utstrukna i Brenners första bref till konungen, hvaruppå kommissionen svarade, att detta ej hörde till hufvudsaken, utan till en särskild aktion, i fall greve Cronhjelm ville söka rekonvention af någon. Hela sekreta utskottet tillade härvid att, sådana brefven voro komna från Kongl. Maj:t, sådana hade de blifvit aflemnade till kommissionen. Yttermera hade greve Cronhjelm fordrat, att greve Taube måtte uppgifva den minister, som han åberopat inför Kongl. Maj:t i rådet. Men greve Taube hade sagt: »Huru viljen I att jag skall nämna honom? Det passerade emellan fyra ögon, och nämner jag honom, så ger han mig dementi.»

Brenner blef slutligen utaf kommissionen i rikstens ständers namn den 1 Juni 1720 »dömd ifrån lif, ära och gods, att halshuggas och sedan i galgbacken nedgrafvas». Hans förnämsta i domen anförda brott voro hans flera-

handa i Köpenhamn förehafda förrådiska stämplingar, i synnerhet med ryska dervarande sändebudet furst Dolgorucki, af hvilken han emottagit penningar och bref till tsaren, hvartill kommit, sedan han i Hamburg blifvit arresterad och till Stöckholm öfverförd, »de falska och lögnaktiga skriftliga berättelser, hvarmed han understått sig att till Kongl. Maj:t inkomma samt derutinnan åtskilliga höga och förnäma riksens trogna män och redliga undersåtar utan all grund och sanning falskeligen angripa och beljuga samt uti dess förrådliga handel inveckla, hvilket dock icke allenast han sjelf under ransakningen återkallat, utan kommissionen jemväl klarligen befunnit allt sammans vara osant och af honom sjelf uppdiktadt; och hade kommissionen för det öfriga nu så mycket mindre kunnat reflektera på de beskyllningar, han utom dess till sin exkulpation emot vissa förnäma och hederliga män anfört att vara af dem föranledd och instigerad till de hos Kongl. Maj:t gjorda falska berättelser, som han dertill ej något bevis kunnat andraga». Domen blef den 4 Juli 1720 verkstald.

Vid noggrann uppmärksamhet på ordalagen i ofvan anförda dom tycker man sig finna, att kommissionen egt en fastare öfvertygelse om lögnaktigheten af Brenners äfven återkallade angivelse mot grefve Cronhjelm m. fl. än om grundlösheten af hvad han påstått och sedermera intill sin död vidblef, att han till berörda angivelse varit lockad och trugad. Mot grefve Taube synes sekretet utskottet icke hafva varit benäget sinnadt. Då det kommit till utskottets kunskap, att han ärnade inom få dagar företaga sig en utländsk resa, väcktes den 4 Juli fråga huruvida en ledamot af rikets råd kunde »under påstående riksdag resa bort utan ständernas vetskap», hvilket utskottet fann icke vara tillåtligt. Om öfverste Hjerta, en tapper carolin, som var i Turkiet den hädangångne konungen följaktig, men som nu med hela häftigheten af sitt lynne var konung Fredrik tillgifven, är någonstädes skrivet, att han var en ärlig man, som blifvit bedragen att

vara verktyg i anläggningarna mot dem, hvilka ansågos vara hertigen af Holstein tillgifna.

Men ännu återstod en tredje akt af ränkspelet emot grefve Cronhjelm, och den utfördes med mera framgång än de tvenne föregående. Till kongressen i Braunschweig, hvarvid åtskilliga frågor i följd af den afslutade freden med konungen i England såsom kurfurste af Hannover borde afgöras, skulle Sverige sända fullmäktige, och till den förnämste af dem hade blifvit utsedd ambassadören vid franska hofvet, grefve Sparre; men då han i anseende till sin sjuklighet ej ansågs fullt lämplig till detta uppdrag, hade nuvarande landtmarskalken, grefve Arvid Horn, blifvit dertill af den så kallade fredsdeputationen (en afdelning af sekreta utskottet) föreslagen. När äfven han vägrade att det emottaga under anförande af åtskilliga skäl, hvilkas giltighet sekreta utskottet erkände, yttrade flere bland utskottets ledamöter, den 12 April, ytterligare *det*, att han vore »omistlig härifrån». Meningen härmed uttalade hans några år derefter framträdande, slutligen segrande motståndare, grefve Carl Gyllenborg, hvilken anförde, att »man visste, hvilka höga tjänster grefve Horn beklädt, och kanske funne riksens ständer nödigt att söka det grefve Horn måtte komma dertill igen. Det vore icke kompatibelt, att han ginge som plenipotentiär till Brunswig, ty *presidenten i kansliet* kunde icke brukas till sådana sysslor». Fjorton dagar derefter, den 26 April, lät konungen gifva utskottet till känna, att sedan genom riksrådet grefve (Nils) Gyllenstjernas nyligen timade dödliga frånfälle en plats i rådet blifvit ledig, Hans Maj:t fallit på den tanken att ersätta den samma med grefve Horn¹; dock hade Hans Maj:t först velat »förnimma, om icke det skulle vara riksens ständer behagligt». Utskottet beslöt att utse en deputation, som skulle tacka konungen för den nådiga

¹ En förlikning emellan drottningen och den af henne det föregående året från sina embeten entledigade grefve Horn synes hafva föresiggått, sedan han blifvit vald af ridderskapet och adeln till landtmarskalk och i denna befattning kunde såsom fiende blifva för hofvet besvärlig.

beskickningen samt »berätta, att Hans Maj:t förekommit riksens ständers åstundan».

Detta sätt att »förekomma ständernas eller deras allmäktiga sekreta utskotts fordringar» öfvades ofta af konung Fredrik och äfven vid detta tillfälle; ty då ceremonielet för konungens kröning hade samma dag, innan statssekreteraren Bark, förande konungens budskap, ankom, förevarit i sekreta utskottet och riksrådseden kommit i fråga, uppstod äfven den, om icke utskottet borde hos konungen begära, att grefve Horn måtte blifva åter inkallad i rådet, hvilket beslöts, samt att ett memorial skulle härom till Hans Maj:t afgå. Detta genast uppsatta memorial, som äfven borde af ståndens plena godkännas, blef nu öfverflödigt. Emellertid förklarade grefve Horn sin tacksamhet för den honom betedda ära och sade, att om utskottet »hölle honom nödig i rådet, så ville han gerna gå dit tillbaka samt icke undandraga sig rikets tjänst». Många ledamöter af utskottet yttrade nu jemväl sin önskan, »att hans excellens äfven ville antaga sig presidentskapet (i kansliet), emedan han der den bästa nytta kunde göra publico»; men han »ursäktade sig, bad att åtminstone den quæstion måtte hvila, eftersom nu endast vore in quæstione, hur han hyllningseden med rådet aflägga måtte». Tvenne dagar derefter, den 28 April, anmälde för ridderskapet och adeln landtmarskalken, huruledes sekreta utskottet beslutit att hos konungen begära hans återinkallande i rådet, men att innan det hann verkställas, Hans Maj:t förklarar sig vara dertill sinnad, och frågade hans excellens, »huru ridderskapet och adeln ansåge detta». Derpå svarades enhälligt, att det gjorde adeln ett stort nöje. I anledning här af bad landshöfdingen von Hyltén, att »hans excellens ej heller ville undandraga sig kansli-sysslorna, som hans excellens under sitt presidentskap så berömligen skött». Landtmarskalken svarade, att han blifvit äfven af »sekreta utskottet härom anmodad, men undanbedit sig det och derhos förklarar, att då han blefve ditkallad uti sådana saker, som han kunde förstå, ville han

gå dit, allenast han icke blefve president¹, hvarmed sekreteta utskottet då varit till freds; han hade ock stora skäl, att han gerna ursäktade sig så nu, som då; ty först vore en vacker (käck, driftig) man dervid, nämligen grefve Cronhjelm, som hade både studier och gjort embetet väl, hvarför man icke borde disgustera honom, och sedan kunde vara nog, att han blefve allenast vid rådsemetet, förutan flera skäl, som han kunde hafva». Ridderskapet och adeln förblef dock vid sin önskan, att grefve Horn ville »åtaga sig presidium i kansliet och ingalunda sig dervör ursäktat, utan mera anse rikets tjenst än de besvärligheter dervid kunde vara». Men också han fortsatte sin vägran, förebärande sina otillräckliga kunskaper, då han »den mesta tiden lupit med trumman» och blott en liten tid varit i Sverige. Hyltén var enträgen. »Man hade inte» — yttrade han — »att säga mot någon, men här vore *vissa omständigheter, som föranlätte ridderskapet och adeln att falla på de tankar, att hans excellens måste gå till presidentskapet i kansliet*, och om hans excellens skulle undandraga sig det, skulle det tyckas, att hans excellens vore ridderskapet och adeln ogunstig». Hyltén föreslog sedermera, att en deputation måtte uppvakta hans excellens grefve Cronhjelm och anhålla, att han ej ville misstycka åtgärden. Omsider beqvämde sig grefve Horn att bifalla ridderskapets och adelns önskan, sägande: »hos mig felar intet mera än skickligheten det värdeligen att förestå; men efter ständerna ändtligen påstå detta, så underkastar jag mig, näst Guds behag, öfverhetens och rikens ständers disposition och ber ändtligen, att grefve Cronhjelm icke må komma att härvid lida.» Något besynnerligt förekommer det, att innan ännu de tre ofrälse stånden fått del utaf ridderskapets och adelns önskan, och innan öfverhetens disposition kunde vara känd, grefve Horn likväl antog såsom gifvet så väl dessa ständs som konungens, bifall till berörda önskan. Det tyckes bevisa, att saken

¹ Detta förekommer ej i det utdrag af sekreteta utskottets protokoll som förut är åberopadt.

var i förväg beredd och afgjord. Likväl fans det nödigt att låta en deputation afgå till de andra stånden, att »berätta dem i hvad slut ridderskapet och adeln stannat». Landtmarskalken tröttnade icke att upprepa sin önskan, att grefve Cronhjelm måtte förnötjas, samt yttrade att, sedan man genom deputationen till de öfriga stånden förnummit deras tanke, borde en deputation afgå till konungen, och man då äfven så begå, att grefve Cronhjelm icke komme att härigenom lida. Grefve Carl Gyllenborg »föreslog, att grefve Carl Gyllenstjerna såsom en gammal och högt meriterad herre på något sätt måtte förnötjas, och grefve Cronhjelm efter honom blifva president i Svea hofrätt», öfver hvilket förslag något beslut icke fattades. Deputationen till de ofrälse stånden afgick och återförde, såsom man kunde vänta, deras bifall till ridderskapets och adelns beslut i afseende på grefve Horns återkallande till kanslipresidentsembetet. Men angående grefve Cronhjelm voro meningarna delade. Det ansågs å den ena sidan vara rättvist och billigt, att han återfinge det presidentskap i kommerskollegium, hvarifrån han förflyttades till det, som honom blifvit genom den utomordentliga anstalten med grefve Horn betaget. Å den andra sidan åter yrkades, att grefve De la Gardie måtte bibehållas vid det embete, hvartill han blifvit utnämnd. För att gifva denna mening styrka, bragtes kommerskollegium att i en underdånig skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla att få behålla sin dåvarande president och en ledamot af detta kollegium, assessoren Silvius, hvilken haft grefve Cronhjelm till förman, likasom han nu hade grefve De la Gardie, fann sig tillståndigt att i sekreta utskottet förklara den sistnämnde af dessa presidenter vara såsom sådan »nyttigare än den andre». Det hade äfven lyckats att erhålla en opinionsyttring af borgerskapet i Stockholm till grefve De la Gardies förmån. Slutligen efter flera tvister härom och en votering på riddarhuset, hvarvid den först anförda meningens segrade, förenade sig samtliga riksständerna uti det beslut att genom en deputation hos Kongl. Maj:t (den

16 Maj) begära, att grefve Cronhjelm måtte återfå presidentskapet i kommerskollegium. När detta framställdes för konungen — icke såsom ett ständernas beslut, hvilket grefve Carl Gyllenborg och andra yrkat, utan som en deras önskan, var det lätt att förese det kungliga svaret: det blef, på grund af kommerskollegiets och Stockholms borgerskaps yttrade begäran, vägrande.

Grefve Cronhjelm hade emellertid uti tvenne memorialer af hufvudsakligen lika innehåll, det ena af den 1 Maj till ridderskapet och adeln, det andra af den 7 Maj till sekreta utskottet, yttrat sitt missnöje öfver ständernas beslut att betaga honom kanslipresidentsemetet. Till det samma hade han, sedan grefve Horn sjelf sökt entledigande derifrån, blifvit genom »Kongl. Maj:ts nådiga kallelse samt riksens råds och ståndens deröfver förklarade nöje, det nästförlidna året förordnad, utan *några konster och intriger, för hvilka han alltid billigt hade en styggelse*. »Han begärde nu, att riksens ständer ville lemna honom det vittnesbörd, att han ej igenom något sitt förvållande och förseende förverkat berörda embete, på det han icke så hos främmande nationer som här hemma i riket, måtte förfalla uti ett vrångt och omildt omdöme». Han anhöll ock, att riksens ständer måtte »låta honom åtnjuta samma rättvisa, hägn och beskydd, som alla andra undersåtar i riket njöto, likmätigt lag och de af riksens ständer gjorda och med dyr ed bekräftade förordningar och försäkringar». Om någon ersättning medelst presidentskap i kommerskollegium nämner han intet.

Det har varit nödigt att uti denna minnesteckning öfver riksrådet grefve Gustaf Cronhjelm anföras med en omständlighet, hvilken torde finnas alltför tröttande, det som uti hittills obekanta autentiska handlingar förekommer honom rörande, i följd af Brenners angivelse. Det har varit så mycket nödigare, som de berättelser, dem vi förut ega om denna sak, äro dels ofullständiga, dels i flera omständigheter oriktiga. Den har länge varit dunkel och fordrar, för att blifva fyllest klar, åtskilliga

ytterligare upplysningar, som må hända framtida forskare kunna finna vid granskningen af ännu förborgade offentliga och enskilda handskrifter. I synnerhet vore sådana upplysningar öfver konung Fredriks anmärkningsvärda förhållande härutinnan behöfliga. Att han — efter att hafva i vackra ord gifvit rådet till känna sitt uppsåt att begynna sitt anträde till regeringen med mildhet, och flera gånger upprepat, huru han eftergifvit grefve Cronhjelm hans förseelse mot sig såsom generalissimus — likväl ansett nödigt att höra rådets tanke angående samma äfven af drottningen förgätna förseelse; — att han, änskönt han förklarar sig vara öfvertygad om osannfärdigheten af Brenners alldeles obevisade angifvelse ej blott mot grefve Cronhjelm utan äfven mot flera andra af rikets förnämligaste män, likväl lagt sådan vigt derpå, att, intill dess en undersökning derom föregått, den förra redan bilagda saken skulle förblifva in statu quo, d. v. s. åter kunna upptagas; — att, när flere bland rådets ledamöter begärt att få se Brenners bref för att kunna öfver denna mellankomna omständighet afgifva det yttrande, hvilket han af dem äskat, han icke velat meddela dem det samma; — att likväl, sedan tonen inom sekreta utskottet visat sig vara grefve Cronhjelm gynsam, han genast, då utskottet det fordrat, dit låtit aflemna detta rådet undanhållna bref och äfven ett senare utaf Brenner till honom skrifvet; — att uti det första brefvet flera angifnas namn funnits utstrukna, men Cronhjelmns lemnadt kvar outplånadt, hvilket väl icke kunnat utan hans (konungens) vetskap ske; — allt detta, osammanhängande och vacklande, tyckes också vid den lindrigaste uttydningen deraf vittna om åtminstone en viljans svaghet, som skulle utvisa, antingen att hon varit undergifven en henne öfvermäktig vilja, eller ock att han låtit sig insnärjas i ett nät af ränker, hvarutur han ej egt kraft att frigöra sig.

Denne konung har väl, såsom justitiekansleren Stjerncrona berättat, sagt sig vara känd för sin *ärlighet*, men

det hade för hans minne varit väl, om alla hans regeringshandlingar bekräftat det *egna* vittnesbördet. Till tvifvel derom torde oveldige häfdatecknare finna sig befogade af händelserna med greve Cronhjelm och af den kort derefter sig tilldragna, ännu nedrigare med öfverste Stobée, af partiförföljelsen mot greve Wellingk, grundad på konungens egen angivelse, af den rysliga, grymma, olagliga behandlingen af Blackwell under en af en sådan angivelse föranledd rättegång, andra mindre märkliga tilldragelser af enahanda art att förtiga.

Det hade väl blifvit greve Cronhjelm utaf konungen lofvadt, att han skulle blifva åter instäld, ej i rådet blott, utan i sina *embeten*. Men han befann sig nu skild ifrån det presidentembete han sist innehaft, utan att hafva återfått det, hvilket han förut innehade. Han skall likväl såsom ersättning för förlusten hafva erhållit under namn af taffelpenningar 3000 rdr¹. Man synes i synnerhet hafva velat utestänga honom från allt deltagande i de utländska ärendena. När det fans nödigt, att rådet skulle fördelas på tvenne divisioner, hvaribland den ena komme att jemte andra ärenden handhafva äfven de nysnämnda, blef väl greve Cronhjelm anställd på denna division i alla andra mål, men fick i stället för de ifrågasvarande några sådana, som tillhörde den andra divisionen, sig uppdragna².

Likväl i sådana frågor rörande den utländska politiken, hvaröfver hela rådet borde yttra sig, afgaf äfven greve Cronhjelm sin röst. En förbundsstrid emellan de

¹ *Berch* anf. st. 3: 165. — *Allm. tidningar* 1772 sid. 126. När presidentembetet i Svea hofrätt genom greve Carl Gyllenstjernas död år 1723 blef ledigt, förklarade konungen sig dermed vilja hugna greve Cronhjelm, för att på något sätt redressera hvad som honom år 1720 vederfarits. (*Rådsprotokollet den 3 Aug. 1723*). Detta gick dock ej i fullbordan, emedan rikets ständer, till hvilka frågan hänsköts, funno en sådan utnämning stridande mot regeringsformen, som i 40 § stadgade: att endast presidenten i kansliet finge vara af rikets råd. (*Presteståndets protokoll den 19 Aug. 1727*.)

² *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 7: 300.

stora makterna i Europa hotade med ett allmänt krig. Detta uteblef dock. Men då frågan, huruvida Sverige borde biträda den s. k. hannoverska alliansen emellan England och Frankrike samt andra stater, eller den wienska och ryska med dess anhängare, gaf anledning till en söndring, först inom rådet, sedermera inom ständerna vid 1727 års riksdag och snart derefter inom hela nationen, en söndring, som fortfor under hela den s. k. frihetstiden, så tillhörde grefve Cronhjelm det parti, hvilket föredrog det wienska förbundet. Detta parti ansågs nu vara holsteinskt sinnadt. Grefve Cronhjelm undgick likväl sådan förföljelse för sin mening i detta mål, som träffade riksråden grefvarne Wellingsk och Cederhjelm.

Grefve Cronhjelm blef icke vidare under återstoden af sin lefnad använd i särskilda af regeringen honom anförtrödda värf, utan hans verksamhet inskränktes till rådpläggningarna inom senaten och till presidium i lagkommissionen samt till kanslersbefattningen vid universitetet i Upsala.

Denna hade hvilat sedan kongl. rådet grefve Piper blifvit vid Pultava fången, samt varit rent af ledig efter hans under fångenskapen 1716 timade död. Konung Carl XII synes hafva velat uppskjuta sin bekräftelse af val till universiteternas högsta styresmän. Konsistorium academicum i Lund skall hafva någon gång önskat, att till sin kansler erhålla fältmarskalken grefve Stenbock, som ock anmält det hos konungen; men »derpå blef intet resolveradt», skrifver Feif i ett bref till Cronhjelm af den 8 Juli 1711¹. Sedermera begärde samma konsistorium genom prokanslern biskop Steuchius hos grefve Cronhjelm, att han ville åtaga sig denna kanslersbefattning, hvartill han förklarade sig villig, och rådet äfven lärre hafva gifvit sitt bifall, på grund hvaraf han ock vårdade detta universitets angelägenheter, utan att konungen

¹ *Upsala Tidningar* 1773, s. 219.

bekräftat valet¹. Fråga synes hafva varit att förena alla universiteternas kansleriater². Efter regementsförändringen valde consistorium academicum i Upsala till det lediga kanslersembetet derstädes, i Februari 1719, riksrådet och kanslipresidenten grefve Arvid Horn, hvilket val, sedan han gifvit sitt samtycke dertill, drottningen stadfästade. Men då han en kort tid derefter blef, såsom förut är berättadt, entledigad ej blott från presidentskapet i kansliet, utan äfven från rådsembetet, förklarade han sig icke mera kunna vara universitetet nyttigt samt afsade sig därför den några veckor förut emottagna kanslersbefattningen. Konsistorium valde dertill, den 29 Maj 1719, enhälligt riksrådet och nyss vordne kanslipresidenten grefve Gustaf Cronhjelm, »i synnerhet», heter det i protokollet, »som hans excellens för studier och alla ärbara öfningars idkande och fortplantande alltid haft och ännu hafver särdeles nit och sorgfällighet». Såsom kansler gjorde han sig genast underrättad om stipendieförfattningarna och förvaltningen af stipendierna, vakade öfver ordning i akademiens räkenskaper och deras tidiga afslutande samt öfver andra angelägenheter, öfvervar consistorii academici sammanträden, så ofta han hade lägligt att besöka Upsala, samt då dels sjelf framställde nödiga öfverläggningsämnen, dels lät dem af professorerna framställas. Att han med uppmärksamhet följde universitetets litteratur vittnar hans skrifvelse till erkebiskopen och consistorium academicum af den 12 Oktober 1732, hvaruti han förmäler sig »under sitt vistande på landet den förlidna sommarn hafva haft tid och lägenhet att genomläsa åtskilliga dissertationer, som då inom ett eller flera år i Upsala varit hållna». Vidare säger han: »Och som jag deribland har funnit några mycket vackra och lärda, men derhos så beskaffade och skrifna, att den studerande ungdomen skulle deraf kunna fatta

¹ Han upptages bland kanslerer i *von Döbelns Historia Academiae Lundensis*.

² Feifs ofvan åberopade bref.

ovissa och skadeliga meningar, icke mindre uti teologien än i filosofien, alltså har jag ej undgå kunnat, att härmed välment hemställa hr erkebiskopens och procancellariens samt consistorii academici bepröfvande, om icke, jemte det att decanus noga påser och skärskådar sjelfva disputationerna, vederbörande måtte förmanas att vara sorgfälliga om formulis caute loquendi samt att mena rätt, tala eller skrifva varsamt, på det förmedelst onödiga subtiliteter och ovanliga ordasätt eller nya termer inga måge varda förledda och således den namnkunniga och vidtberömda Upsala academia ej må förfalla uti slätt och vrångt omdöme, så utrikes som hemma i fäderneslandet, ändock man alltid om dem, som dertill gifva anledning, kan med skäl säga det, som står i första Johannis epistel kap. 2, v. 19: *The äro utgångne af oss, men the voro icke af oss; hade the varit af oss, tå hade the ju blifvit med oss.* Men skulle emot förmodan inga åtvarningar härutinnan hjälpa, då måste man väl vara betänkt på andra medel och utvägar, alldenstund, äfvensom unanymis doctrinæ puritas är ett ganska starkt vinculum vel nexus communitatis, så har tvärt om dissensus et nova ac temeraria philosophandi ratio hvarjehanda äfventyrliga och farliga påföljder med sig.»

Hvilka dessa satsar varit är obekant: det är blott känt, att vid denna tid Kristian Wolfs filosofiska system började att blifva rådande i Upsala, hvarest likasom i Tyskland det blef långvarigare än något efterföljande. I våra dagar skulle sådana varningar, som grefve Cronhjelm här gifvit, finnas bevisa en fördömlig ofördrag-samhet, men i jemförelse med andra strängare åtgärder, som förut blifvit vidtagna till hämmande af förmenta villfarelser, voro dessa ganska fogliga. En man, hvilken under den tid, då grefve Cronhjelm var Upsala universitets kansler, der studerade, kanslirådet Berch, intygar, att »professorerna voro väl nöjda med honom, efter han älskade tala om lärda saker och såg gerna deras besök, kom ibland till Upsala och bivistade deras sollenniteter,

då han harangerade på latin till de akademiska fädernas innerliga glädje, ty det språket med färdighet kunna tala och skriva, som Cronhjelm kunde, är uti mångens tanke en hufvudsak hos en stor man. Han var icke mycket befallande af sig, utan muntligen och skriftligen umgicks med sina underhafvande uti all vänlighet, icke fikande efter nyheter, när det gamla var godt¹.» Hans skrivelser till konsistorium äro alla utmärkta af en värdig artighet.

Sällan äro nyttiga värf tillika lysande. Tillhörande vanligen endast samtiden, förgätas de af efterkommande åldrar. Sådant har förhållandet varit med de flesta bland dem, som grefve Gustaf Cronhjelm berömligen utfört. Men *ett* kommer att ju mera det blifver känt desto visare försäkra hans namn om varaktig åminnelse: hans verksamma deltagande i de öfverläggningar och beslut, hvilka bragte till ändtlig fullbordan den år 1734 af rikets ständer gillade och antagna samt år 1736 af konungen stadfästade allmänna tvistemåls- och brottmålslag, som varit under oafbrutet arbete alltsedan år 1686. Den bibehåller ännu efter mera än ett sekels förlopp sin kraft, den är ännu af svenska folket vördad för sina ur djupet af Sveriges häfder uppstigande anor, älskad för sin öfverensstämmelse med detta folks ursprungliga lynne och samhällsbildning, för den sorgfälliga varsamhet, hvarmed den sammanjemkat åldriga helgdvunna rättsbegrepp med en yngre tids behof och utvecklade odlingsförhållanden.

Här vore ej stället att utreda denna lags värde, ådagalagd genom dess lånliga bestånd, under omvexlingarna inom andra stater af snart förgängliga lagstiftningsförsök; ty om något gammalt må förtjena att högt skattas, är det en ärfd lag, hvilken genom sin ålder gifver fasthet åt medborgares ömsesidiga rättigheter och, så vidt det af dess verksamhet beror, betryggar deras husliga lugn och personliga fred. Det var icke ett fristående lagverk utan stadigare grund än någon för dagen hyllad teori,

¹ Anf. ställe ur Berch, s. 165.

utan annan förebild än någon beprisd utländsk, som det ifrågavarandes stiftare ville uppföra. Enligt konungens dem gifna föreskrift ålåg det dem att bibehålla det, som bevaras borde af Sveriges dittills gällande lands- och stadslagar, hvilka nu skulle sammangjutas. De hade ej att skapa en ny rätt, utan att utbilda och förbättra den sekelgamla.

Länge hade det arbete varit önskad, hvilket under grefve Cronhjelm's styrelse och äfven genom hans personliga medverkan fulländades. Flerahanda förberedelser dertill, dem tillfället icke medgifver att här omtala², hade ock blifvit gjorda alltifrån första hälften af det sjuttonde århundradet. Tid efter annan förordnades tillfälliga kommittéer att afgifva betänkanden öfver särskilda allmänliga rättsfrågor. Omsider, för att bringa till verkställighet ständernas vid de flesta riksdagar yttrade önskningsar, beslöt konung Carl XI (1686) att stifta en ständig kommission, hvilken skulle ega att granska Sveriges lagverk i hela dess vidd, så att, som orden i det Kongl. förordnandet härom lyda, »lagen öfverses och sättes på god, tydlig och för tiden bruklig svenska, och att dervid utlåtes hvad numera icke är uti bruk, och i stället åter tillsättes det, som Vi och Våra Kongl. förfäder, höglöf. i åminnelse, igenom laga stadgar och förordningar hafva tid efter annan påbudt samt åtskilliga vid riksdagarna gjorda beslut och en långlig antagen sedvänja förändrat, så att det må bringas i god ordning och skick».

Till ordförande i denna ursprungligen af tolf ledamöter bestående lagkommission, hvartill kallades lagfarna embets- och tjenstemän, de flesta eller kan hända alla bosatta i hufvudstaden, utsåg högstbemälte konung dåvarande hofkanslern, sedermera grefven och kongl. rådet Lindsköld samt efter dennes död (1690) dåvarande hofkanslern men samma år vordna kongl. rådet och grefven Gyldenstolpe. Sedan äfven han afidit (1709) blef, såsom

¹ De omtalas i korthet uti en uppsats i tidskriften *Frey* n:r 2 för 1841.

förut är omtaladt, Cronhjelm det följande året utnämnd på en gång till kongl. råd och till lagkommissionens præs. Till denna befattning var han ej mindre än till alla andra honom förut och sedermera uppdragna synnerligen tjenlig genom sina grundliga kunskaper och sin outtröttliga verksamhet. Med skäl kunde således Feif skriva i ett af brefven till honom: »Jag har alltid hållit eders excellens' egenskaper vara sådana, att man af eders excellens, om jag så tors säga, kan göra både skraddare och skomakare; det vill så mycket säga, att eders excellens är kapabel till allt; jag önskar allenast af allt hjerta, att Hans Maj:t hade många flera i förråd¹.»

Om skyndsamt fortgång af lagkommissionens kodifieringsarbete var konung Carl XI ifrigt angelägen. Men ett betydligt hinder deremot mötte i den sparsamhet, för hvilken denne konungs regering blifvit — i det hela rättvisligen — berömd. Icke nog dermed, att några arvoden ej tillades ledamöterna i lagkommissionen för detta särskilda göromål²; de befriades ej derigenom från förrättandet af sina ordinarie tjenester, hvartill inga substituter förordnades. Denna senare omständighet anförde de ock till sitt urskuldande, då konungen redan det följande året efter kommissionens tillkomst yttrat otålighet öfver den långsamhet, hvarmed arbetet framskridit. Ifrån samma orsak torde ock den af kommissionen antagna tidsödande arbetsordningen böra härledas. Ledamöterna kunde alltför sällan sammankallas för att gemensamt taga öfversigt af hela det dem åliggande verket samt öfverenskomma om behandlingen af dess särskilda delar. Hvar och en fick sig öfverlemnad någon lagbalk eller någon vidsträcktare förordning för att allena på de stunder, dem hans egentliga tjenstebefattning icke upptog, bestämma och utveckla sina tankar derom samt föreslå de förändringar eller tillägg, hvilka han ansåg erforderliga. Öfver hvad han sålunda enskildt utarbetade

¹ *Upsala Tidningar* för 1773, s. 345.

² De erhöilo allenast hopp om framtida befordran.

borde han vidare rådpläga med någon annan ledamot, hvarefter det skulle föredragas kommissionen, när den vore mangrant samlad, hvilket icke oftare än högst någon enda dag i veckan inträffade. De anmärkningar, som då gjordes rörande det sålunda ur sammanhanget med det hela ryckta ämnet, gånge anledning till ny behandling deraf. Emellertid hände det icke sällan, att ledamöter, hvilka fått sig sådana afskilda stycken tilldelade, afgingo genom döden eller eljest från kommissionen, innan de hunnit fullborda påbörjade arbeten, hvarigenom deras derpå använda möda blef fruktlös. Äfven finnes det, att de åsigter, som kommissionen den ena tiden antagit, utbyttes vid en annan närmare eller fjernare tid derefter mot andra, dem rakt motsatta. Likväl blefvo ännu under Carl XI:s lifstid de flesta lagbalkarna utarbetade och de färdiga förslagen öfverlemnade efter konungens befallning eller af honom till granskning af hofrätterna, underdomare å landet och i städerna samt guvernörer och landshöfdingar m. fl. Sedan deras dervid gjorda anmärkningar blifvit afgifna samt utaf kommissionen pröfvade, skall konungen före sin död hafva gillat och underskrifvit giftermåls-, ärfta- och byggningsbalkarna samt byggnadsordningen i städerna och fastställt några då äfven utfärdade särskilda förordningar. Alla de sålunda utaf ledamöter styckevis uppgjorda förslagen voro författade, mera i formen af betänkanden än af kraftfulla lagbud och fordrade således en ytterligare bearbetning.

Ej mindre angelägen än konung Carl XI om lagverkets fullbordan var hans son och efterträdare på tronen; dock hindrade honom länge hans krigiska bragder ifrån att egna åt kommissionens göromål en oafbruten uppmärksamhet. De fortsattes väl, men stundom med någon slapphet under den åldrige och äfven sjuklige kongl. rådet grefve Gyldenstolpes styrelse.

Under den långa hvilat i Bender, Timurtasch och Demotica, hvaruti det olyckliga slaget vid Pultava bragte konung Carl XII, sysselsatte sig hans verksamma själ

med Sveriges inre angelägenheter och med stora planer i afseende på dessa, hvilka skulle efter vunnen fred och äfven derförinnan utföras. Lagarbetets fortgång låg honom då synnerligen om hjertat. I skrifvelse af den 30 Augusti 1710 — samma dag då Cronhjelm utnämndes till lagkommissionens præs — befalde han rådet tillse, att detta arbete ej afstannade, i anledning hvaraf kongl. rådet greve Falkenberg förklarade till senatens protokoll, att äfven efter greve Gyldenstolpes död det behörigen fortgått.

Lagkommissionens nye styresman satte den samma genast i ökad verksamhet. I stället för afgångna ledamöter erfordrades andra, hvilka ock hos rådet, som erhållit konungens tillåtelse att antaga sådana, utaf kommissionen föreslogos. Vid öfversigt af det, som dittills blifvit till lagverkets fullbordan åtgjort, fans väl, att med undantag af handels- samt rättegångs- och utsökningsbalkarna alla de öfriga voro i flerfaldigt granskade utkast färdiga, men att de behöfde ännu vidare öfverses, dels för att stilen i dem måtte blifva likformig samt främmande ord utbytta mot svenska, dem alla kunde förstå, dels emedan åtskilliga högst nödiga mål syntes vara i dessa af olika personer författade utkast förbigångna. Kommissionen beslöt derfor den 20 September 1711, då Cronhjelm der tog inträde, att göra härom en utan tvifvel af honom yrkad anmälan hos konungen samt föreslå, att den berömde professoren i lagfarenheten vid Upsala universitet Lundius och assessoren i lifländska hofrätten Enander måtte blifva till denna särskilda befattning förordnade, hvilken hemställa konungen ock uti skrifvelse af den 18 Mars 1712 biföll. Den sjuttiofem-åriga Lundius emottog de färdiga balkarna till äskad behandling, föreslog jemte en bättre ordning af ämnena äfven fullständigare föreskrifter, der han ansåg dem nödiga, uppgaf i ett särskildt betänkande de språkregler, som han vid sin redaktion noggrant iakttagit, samt aflemnade inom föga mer än ett år sitt arbete till kom-

missionens pröfning. Enander, sedermera adlad under namnet Enanderhjelm, deltog deremot i kommissionens öfverläggningar, granskade ock, men ej gemensamt med Lundius, de färdiga förslagen samt utarbetade ett sådant till utsökningsbalk.

Man kan nästan anse för en ny lagkommission den, hvars ordförande grefve Cronhjelm var. Den hade att föreslå, de förut icke färdiga lagbalkarna samt äfven flera speciella stadgar och ordningar, som icke skulle ingå i den allmänna lagen. Derjemte underkastade den åtskilliga förut fattade beslut en icke sällan dem förändrande slutlig granskning. Den gaf hela lagverket en alldeles ny och i dess särskilda delar enahanda form. Redan 1715 kunde den likväl hos konung Carl XII anmäla, att dess arbeten voro i det närmaste fullbordade. Men nya ämnen därför tillkommo efter regementsförändringen, hvadan vid 1723 års riksdag, sedan lagkommissionen afgifvit till Kongl. Maj:t en ytterligare berättelse om sitt arbete och den blifvit till rikets ständer öfverlemnad, de i enlighet med deras justitiedeputations utlåtande förklarade, att »innan de sedan flera år tillbaka färdiggjorda balkarna till allmän granskning utgäfves, kommissionen borde verket således fullborda, att de stadgar och förordningar, hvilka sedan 1718 utgått och blifvit fastställda, blefve på sina behöriga rum iakttagna och hvad deremot vore stridande ändradt¹. Ständerna ville ock, att en konungabalk, sammanfattande innehållet af de då gällande grundlagarna, författades, men denna fordran blef dock sedermera icke uppfylld².

Till 1727 års riksdag var ännu icke lagverket färdigt att i dess helhet föreläggas ständerna. I den Kongl. propositionen förmältes likväl, att kommissionen, som äfven haft att granska ett särskildt förslag till kyrkoordning, nitiskt arbetat, men att, utom mödan att sammanjemka

¹ Stiernman, *Riksdagars och mötens beslut*, 3.

² Skälen härtill äro anförda uti Kongl. Maj:ts stadfästelse å allmänna lagen af den 23 Januari 1736.

med de redan författade flesta balkar nyare förordningars stundom mot hvarandra stridande stadganden, och att fullborda de ännu icke af kommissionen afslutade, hade härvid mött den svårigheten, att kommissionens ledamöter varit af sina ordinarie tjenstegöromål hindrade att till detta dem derutöfver anbefalda använda mera än högst en förmiddag i hvarje vecka. Till undanrödjande af detta hinder och för att innan nästkommande riksdag få det vigtiga lagarbetet bragt till önskad slut, föreslog nu ständernas justitiedeputation och biföllo samtliga riksständen, att lagkommissionens ledamöter, hvilkas flit deputationen vitsordade, måtte »åtminstone tvenne dagar i hvarje vecka blifva alldeles fritagna från deras ordinarie embetsysslor samt, om de dessutom hade af nöden någon mera tid, den då icke måtte dem förmenas». Men äfven detta så sent vidtagna fortskyndningsmedel blef ej för ändamålet fyllestgörande. Vid ständernas sammanträde till 1731 års riksdag fattades ännu rättegångs- och utsokningsbalkarna. De öfriga sju balkarna deremot voro fyllest utarbetade och med Kongl. Maj:ts tillåtelse från trycket utgifna, »så att hvar och en måtte kunna om deras innehåll göra sig underrättad». Det var vid denna riksdag, som rikets ständer företogo sig granskningen af så många bland dessa balkar, som då medhunnos, hvarvid den af sekreta utskottet föreslagna utväg vidtogs, att alla riksständen sammanträffade vissa dagar å riddarhuset för att höra balkarna kapitelvis sig föreläsa, då anmärkningar dervid kunde göras. Rikets råd skulle inbjudas att öfvervara dessa sammanträden, jemte lagkommissionens ledamöter, som då borde gifva upplysningar öfver anmärkningarna och dem besvara, så att beslut genast kunde fattas och nödiga jemkningar ske; men »vore påminnelserna vigtigare, skulle de till lagkommissionens vidare och skyndsamma betänkande remitteras». På samma sätt fortsattes vid 1734 års riksdag ständernas granskning, sedan äfven rättegångs- och utsokningsbalkarna blifvit färdiga att den samma under-

kastas. Tillika kom under ständernas pröfning ett af lagkommissionen författadt förslag till Kongl. Maj:ts stadfästelse å hela lagverket.

Efter lugna diskussioner blef detta nära femtioåriga arbete af rikets ständer gilladt med några, till det mesta icke väsentliga förändringar. En fråga hotade likväl att sönderslita hela verket. Det gamla ståndsplitet, som alstrat enväldet, hade efter dettas fall åter uppvaknat för att, under loppet af 53 år allt mer och mer förbittradt, ännu en gång frambringa en ökad konungamakt, i början skäligen begränsad, men slutligen, åtminstone i utöfningen, laglös. Nu fick detta split anledning af ett kapitel i lagkommissionens förslag (det 23:dje) till byggningsbalk angående jagträttigheten att uppreta emot adeln de ofrälse stånden. Denna rättighet äfven till den så kallade mindre jagten skulle, enligt förslaget tillkomma frälseman allena å egna egor eller dem, hvaruti han hade lott, äfvensom på lands-, härads- och sockneallmänningar, men vara annan man förbuden. Härom uppkom redan vid 1731 års riksdag en af borgareståndet fullständigast utförd strid, som fortsattes vid den följande. Den hvälfde sig genast in på statsrättens fält samt omkring den viktiga frågan om svenska skattejordens lagliga egenskap. Å adelns sida yrkades, att jagträttighet vore ett regale, tillkommande konungen, som förlänat åt adeln uti dess privilegier en viss delaktighet deruti. Deremot påstodo de ofrälse stånden det vara en naturlig följd af skattemannens fullkomliga eganderätt till sin jord, hvilken rätt de såsom obestridlig antogo, att han måtte få skjuta eller fånga de nyttiga mindre djur, som han der anträffade. Då någon medling emellan de stridiga anspråken ej blef möjlig, beslöts omsider, att hela det ifrågavarande kapitlet skulle ur den nya lagen uteslutas.

Historien torde icke kunna förete något fullständigt lagverk så tillkommet som detta; så under en lång följd af år bearbetadt af en mängd ombytta personer; så

mångfaldigt granskadt af högre och lägre domstolar och embetsmän; så, efter noggrannaste pröfning af hvarje dess stadgande, gilladt och antaget af en talrik nationalrepresentation; — och likväl så till ett organiskt helt slutligen sammanfattadt af olika arbetares å olika tider lemnade bidrag. Att hafva såsom grefve Cronhjelm under tjugufyra år varit den, som styrt och omsider till fullbordan bragt detta arbete, skulle redan vara en stor förtjenst; men härtill kommer en ännu större. Man har beundrat den mästerliga stilen i 1734 års allmänna lag, men alltför länge icke vetat, hvilken hedern därför förnämligast tillkommer. Nu, vid forskning uti riddarhusets handlingar, har blifvit funnet ett här förut omnämndt memorial af rikets ständers justitiedeputation vid 1727 års riksdag angående lagarbetet, hvaruti förmäles, att den dermed sysselsatta kommissionens ordförande, riksrådet grefve Cronhjelm, »förutan all annan lofvärd sorgfällighet vid detta verk också haft det besvär, att han sjelf omsatt alla (de då färdiga) lagbalkarna på en tjenlig och kort lagstil, som ej utan mycket arbete och möda ske kunnat». Utan tvifvel har Lundii redaktion härvid varit till betydlig nytta; men vid jemförelse emellan den samma och den slutligen antagna finnes den förra vara stelare än den senare samt förråda ett stundom obehagligt, öfverdrifvet bemödande att vara antik. I öfrigt bevisar likheten af stilen i de sist utarbetade balkarna, med hvilka den förut afidne Lundius ej kunnat hafva befattning, och i dem han behandlat, att de alla undergått samma slutliga redaktion. Om den möda och omsorg, som dervid blifvit använda, yttrade sig grefve Cronhjelm sjelf uti ett kort tal, då han infann sig vid samtliga riksständens första sammanträde å riddarhuset. »Verket», sade han, »är ej stort och vidlyftigt, utan litet och kort, men kortheten är just det, som särdeles har förorsakat möda och omhugsande, ja, så att man ofta har måst använda några timmars tid till att påfinna ett enda laggilt och lämpligt ord, eftersom det ock heter: *Lex brevis*

esto et imperiosa.» Sådan är i sanning denna lagbok, märkvärdig äfven genom sin enkla, för menige man lättfattliga form, hvilken liknar Sveriges äldsta lagars. För grefve Cronhjelm's medverkan till den samma ådagalade rikets ständer sin erkänsla genom en öfver honom med afseende derpå slagen större skådepenning¹.

Riksrådet grefve Gustaf Cronhjelm's hela *offentliga* lefnad uppenbarar ett bestämdt och modigt sinne, en fast och kraftfull vilja, en lugn, ihärdig verksamhet, ett lifligt nit för honom åliggande pligter. I statsmannagenskaper torde ingen inom hans samtid hafva varit honom öfverlägsen, om icke den mera namnkunnige, af ett länge herskande parti högt beprisade riksrådet och kanslipresidenten grefve Arvid Horn, hvilken åtminstone i ofta outgrundlig slughet öfverträffade sina medtäflare om väldet.

Säker kännedom af grefve Cronhjelm's *enskilda* karakter saknas. Väl skall han efter en allmän sägen, som äfven öfverlevvat honom, hafva varit till ytterlighet nidsk, hvilket likväl hans ofvan omtalade bidrag till statens understöd 1712 tyckes vederlägga. Men en sådan svaghet kan ganska väl förenas och har ofta varit förenad med redlighet. Någon anledning att förevida honom motsatsen har ej förr än helt nyligen förekommit, så framt icke de förut anförda orden uti konung Carl XII:s bref till d. v. prinsessan Ulrika Eleonora, om hans större sorgfällighet att vårda sina enskilda angelägenheter än de allmänna, skulle kunna derhän uttydas, eller man ville för något bevis af särdeles fördömlig egennytta anse det i borgareståndet vid 1719 års riksdag anmärkta förhållandet, att han uttagit framför andra, som egt fordringar hos kronan, en sin enskilda².

¹ Graverad af Hedlinger.

² Cederschiöld.

Den här ofvan antydda svårare anledningen att miss-tänka grefve Cronhjelm för någon lystnad efter slem vinning ligger gömd uti en brevexling emellan lord Carteret såsom engelskt sändebud vid fredsunderhandlingarna mellan Sverige och dess fiender, utom Ryssland, samt lord Stanhope, Englands d. v. statsminister för de utrikes ärendena. Till denna brevexling har herr professor F. F. Carlson under sitt vistande i London nästlidna sommar fått tillgång samt efter hemkomsten benäget meddelat mig afskrifter af tvenne lord Carterets bref och innehåll af ett tredje, samt af ett från lord Stanhope. I det första af dessa bref, dateradt Stockholm d. 12 Juli 1719, förmäler lorden, att de fem svenska fullmäktige gjorde svårighet att underskrifva preliminärtraktaten¹; att de sagt sig ej kunna rättfärdiga sig inför ständerna, derest de ej hade att förevisa dem lordens namn under papperet; att De la Gardie i synnerhet visat sig gensträfvig, sägande sig hellre vilja gifva fem tusen kronor² än att underskrifva; men att, oaktadt denna bravad, skulle de alla hafva penningar för hvad de hade gjort; att Bassewitz hade lofvat dem tio tusen kronor hvardera eller, som Carteret uttrycker sig, för stycket (*a piece*); att fem eller sex tusen måste gifvas åt von Kocken, sekreterare under Höpken, hvilka båda voro de dugligaste praktiska män (*the best men of business*) i riket; att Bassewitz skulle skrifva till konungen (Georg I) om befallning, att denna summa måtte blifva skyndsamt afsänd; att lord Carteret hade varit nödsakad att gifva ganska runda förespeglingar (*very broad hints*) af presenter, då han komme att afgöra vilkoren för den traktat, som skulle afslutas emellan deras land och England;

¹ Af den 11—22 Juli 1719 med kónungen i England såsom kurfurste af Hannover. Under denna, sådan den är tryckt på svenska uti den af framl. kanslirådet Modée gjorda samling af freds- och allians-traktater, som hans enka utgaf 1761, finnes ej lord Carterets namn, utan endast de svenska kommissariernas, Cronhjelm, Dükers, Taubes, De la Gardies och von Höpkens.

² En engelsk krona = 54 svenska skillingar i silfver.

samt att han trodde, att för fem eller sex tusen pund det skulle blifva uppgjort efter Englands önskan. I utdraget af ett lord Carterets bref af den 3 Augusti 1719 berättas, att Bassewitz fått sig 54,000 kronor tillsända, således ett eller två tusen kronor mindre, än han hade reqvirerat. Det tredje brefvet från lord Carteret, dateradt Stockholm den 19 Augusti 1719, innehåller, att han gifvit de fem svenska fullmäktige sitt hedersord, att de skulle erhålla af honom tjugu tusen kronor hvardera (*a piece*) såsom en present från konungen i Preussen; samt att han likaledes lofvat en annan person sex tusen kronor. I följd häraf begärde lorden, att skyndsamligen måtte för konungens i Preussen räkning 110,000 kronor blifva honom tillsända, hvarförutan¹ saken aldrig kunnat utföras (*the business could never have been done*). Uti ett svar härpå från lord Stanhope, dateradt Hannover den 11 September, inneslöts en vèxel på Hamburg till det äskade beloppet. Vid första påseende tyckas dessa bref innebära bevis, att *alla* de fem svenska fullmäktige, och således äfven grefve Cronhjelm, låtit sig bestickas af Bassewitz och lord Carteret. Men härvid förekomma, i synnerhet hvad grefve Cronhjelm beträffar, åtskilliga anmärkningsvärda omständigheter. Häfdvunnet bruk må aldrig anses såsom ursäkt för *köpslagan* om rikens intressen; eljest skulle här kunna anföras, att vid den ifrågasvarande och föregående tiden falhet var nästan allmänt rådande bland Europas statsmän, en stor del af de svenska ej undantagen. Men annat är att, *före* afslutandet af en fredstraktat, de som dermed hafva att skaffa betinga sig penningar derför; och annat att, *sedan den blifvit afslutad*, de emottaga, liksom vängåfvor vid enskilda afhandlingar, *presenter*. Sådana gåfvos fordom i penningar; numera gifvas de i briljanterade dosor och andra dyrbara ting. Och om utlofvade eller förespegade presenter tyckas lord Carterets bref endast handla. Vidare berodde det icke på Sveriges fullmäktige vid

¹ Säkert menas: *utan hans försäkran*.

underhandlingen att bestämma fredsvilkoren, utan beslöt derom sekreta utskottet, hvars föreskrifter de hade att efterleva. Vidare förekommer det besynnerligt, att de fem svenska underhandlarne skulle *alla* erhålla *lika* summor, då, om de haft någon beslutande makt, det väl är sannolikt, att någon eller några bland dem varit mera betydande än de andra och således gjort sig till högre belopp af gåfvorna förtjenta. Vidare torde det icke vara otänkbart, att en sådan man som Bassewitz sjelf behållit en del af presentsumman. Lord Carteret synes icke heller hafva varit liknöjd om penningar, emedan han, efter att år 1719 hafva erhållit af Sveriges knappa medel 6000 rdr specie, visade sig det följande året missnöjd med denna present, och sekreta utskottet funnit sig föranlåtet att bevilja honom ytterligare 4000 rdr. Hvad den utaf lord Carteret för konungens i Preussen räknade reqvirerade presentsumma beträffar, så har väl grefve Cronhjelm ej emottagit någon lott deruti, då han sökte hindra traktatens skyndsamma afslutande och, när den afslöts, var skild från underhandlingen. I öfrigt är icke sannolikt, att om han hade emottagit en sådan lott, han sökt fördröja afslutandet af den utaf engelska ombudet lord Carteret föreslagna samt af drottning Ulrika Eleonora och hennes gemål ifrigt yrkade freden med Preussen; ådragit sig prinsens tillvitelse, att han ej skulle hafva lika länge tvekat att till Ryssland afstå Lifland med Riga och Estland; igenom den häftiga ordvexlingen med lord Carteret blottstält sig för dennes yppande af en skamlig hemlighet; samt i närvaro af tvenne bland sina medkommissarier med stolt frimodighet förklarar sig skola inför ständerna »visa sig med upprätt ansigte, då andra skulle svettas». Men kunde något tvifvel om grefve Cronhjelm's fullkomliga renhet i dessa mål ega rum, så förvarar deremot rådsprotokollet för den 21 Maj 1712 ett ovedersägligt bevis på hans omutlighet. Såsom ordförande i den kommission, hvilken 1711 hade ranssaking öfver de flerfaldiga förbrytelser, hvartill lands-

höfdingen öfver Göteborgs och Bohus län amiralen Sjöblad gjort sig skyldig, hade han varit utsatt för åtskilliga försök mot hans redlighet. Slutligen, när målet så långt framskridit, att den brottslige embetsmannen redan blifvit häktad och hans egendom med kvarstad belagd, infann sig en dag amiralitetskaptenen Erik Sjöblad, den anklagades yngre son och sjelf invecklad i hans förbrytelser, hos grefve Cronhjelm och lemnade honom en ask, hvilken en resande föregafs hafva medfört till Göteborg för att grefven tillställas. Sedan efter undersökning af askens innehåll grefve Cronhjelm förstått, att Sjöblad på detta sätt velat gifva honom en muta — »hvilket han tillföre på annat sätt försökt hade», såsom grefve Cronhjelm sjelf betygar — fann han lämpligast att tills vidare lemna asken i förvar åt dåvarande vicekommendanten i Göteborg friherre Hugo Hamilton. När grefve Cronhjelm sedermera efter slutad förrättning i Göteborg åter intog sin plats i senaten, företedde han ej blott denna ask utan äfven en annan mindre, som liktidigt på samma sätt och med samma påföljd blifvit lemnad åt hans affidne broder assessoren friherre Jakob Cronhjelm, hvilken varit ledamot i förenämnda undersökningskommission; hvarjemte han för senaten framlade Hamiltons intyg om hvad sålunda åt hans vård varit anförtrordt. Nu undersöktes askarna och befunnos innehålla, den större 400 och den mindre 80 specie-dukater, och grefve Cronhjelm skyndade att tillstyrka, att dessa icke obetydliga medel måtte komma staten till tjänst i dess för tiden så högst beträngda tillstånd.

Att bröderna Cronhjelm, Fejfs och flera andras sällskapston skall hafva varit något frispråkig (*goguenard*), berättar den fint belevade grefve C. G. Tessin¹. Men för vedermäle af råhet i seder må väl denna ovana icke anses, ehuru den kunnat ådraga dem, som öfverlemnade sig åt henne, ömtåliga personers ovänskap.

¹ *Tessin och Tessiniana*, sid. 312.

Det blott omtalade men icke beskrifna uppträdet emellan grefve Cronhjelm och lord Carteret, då de skola hafva varit »något beskänkta», samt grefvarne Dükers och De la Gardies önskan att ej vidare nödgas bevista några eftermiddagskonferenser, kunde må hända gifva anledning till den förmodan, att grefve Cronhjelm varit begifven på dryckenskap. Men denna enda till efterverldens kännedom upptecknade händelse bevisar ej någon till alldaglig vana öfvergången osed. Om ock den svenske kanslipresidenten och det engelska sändebudet skulle hafva liknat härutinnan sina germaniska stamfäder, om hvilka Tacitus förmäler, att »de vid sina gästabud rådslogo om både fred och krig»¹, så må man veta eller ihågkomma, att denna osed, hvilken ej innebär någon karakterens nedrighet, var allmännelig under den tid, då Cronhjelm lefde. Sjelfva konungarne Carl X Gustaf och Carl XI togo ej i dryckeslag sin höga värdighet i akt, och den utomordentligt återhållsamme Carl XII:s exempel kunde ej verka efterföljd ens hos hans generaler och hos andra statens män af den främsta ordningen. Han var ock i detta fall vida mer än förmodas kunde fördragsam, och det har ej försports, att han någonsin förebrådde Magnus Stenbock hans deltagande i de glada lag, äfven inom ringare kretsar, under hvilka den lika lustige som i fältslagen tappre fältherren förvärfvade sig vänner, som sedermera främjade de segrar, dem han genom sin vältalighet vann öfver sig föregifvande patrioters stela gensträfvighet: segrar, ej mindre märkliga än de ärorika öfver fiendtliga härar vid Helsingborg och Gadebusch. Den unga frihetens tid blef ganska naturligen äfven i detta hänseende den fräcka tygellöshetens, då, såsom en snillrik skildrare af hofvens och de förnämes nöjen under olika mansåldrar sig yttrar²: »Castenhof var en akademi, och gästabudens högtidlig-

¹ Tacitus, *Germania*, kap. 22.

² Framlidne statssekreteraren Schröderheim, i Vitterhets-, historie- och antiqvitetsakademiens handlingar 6: 177.

heter räknades efter antalet af de gäster, som legat kvar eller blifvit bortburna». Något sådant eller dermed likt har man ej hört om riksrådet greve Gustaf Cronhjelm.

Öfver den tidens offentliga män, under hvilken nyss-bemälda riksråd lefde och verkade, och således äfven öfver honom kan i öfrigt någon tillförlitligen rättvis dom icke fällas, så länge ännu massor af handlingar, på hvilka en sådan dom borde grundas, ligga förborgade i hela rikets särskilda embetsverks, universitetens och gymnasiers arkiver samt enskilda samlingar af hädangångna personers efterlemnade papper. Men blifva de någonsin bragta i ljuset samt sorgfälligt och utan veld granskade, så kommer sannolikt Gustaf Cronhjelm att framstå, kan hända icke skuldfri, men vida mindre än mången med honom samtidig statsman belastad med ett förderfvadt tidevarfs fel och synder.

Han var född i Stockholm 1664 och dog derstädes 1737, således vid 73 års ålder. Tvenne gånger var han gift, först med Maria Wallenstedt, dotter af kongl. rådet greve Wallenstedt, och efter hennes död med Henrietta Beata Horn, riksrådet Henrik Horns dotter, som öfverlefde honom. I sitt första äktenskap hade han haft sexton barn, af hvilka dock flera i spä ålder afledo; det senare äktenskapet var barnlöst.

UPPSATSER

I

POLITISKA OCH SOCIALA ÄMNEN.

OM
STATISTIK.

(UR TIDSKRIFTEN ODALMANNEN 1823.)

Forntiden egde ej den i våra dagar beprisade vetenskap, som kallas *statistik*. Den är ett foster af nyare begrepp om stat och om statens ändamål. Efter dessa begrepp bestå en nations styrka och sällhet uti besittning af nyttiga eller angenäma handgripliga ting, och framalstring af sådana utgör det yttersta målet för dess verksamhet. De fordra alltså en vetenskap att mäta och väga och räkna hvarje folks materiella produktion samt dess såsom kapital upplagda besparing deraf. Småningom har denna låga, ensidiga *statskunskap* utträngt den forna högre *statskonsten*.

För greker och romare var *fäderneslandet* en idé, hvilken omfattade mycket mera än blotta fädernesjorden. De *beräknade* icke med döda siffror, utan *kände* i sina lefvande bröst värdet af denna jord. De bestämde det ej genom uppskattningar af säd och gräs, som hon under ett qvinquennium bar, utan genom heliga minnen af allt det höga, det sköna, det snillrika, det ädla, som hon i sekler burit. Inga njutningar, ingen rikedom, intet af detta materiella goda, som statistiken uppfattar och värderar, kunde stilla den trängtan, hvilken dref Ulysses att återsöka sitt bergiga Itaka. Han erkände, att denna lilla ö icke låg såsom flera andra »mot morgonens rodnad och solen», men, sade han,

»Ofruktbarare föder hon dock en blomstrande ungdom,
Och ej något jag ljufvare vet än fäderneslandet!»

I en senare tid voro de olympiska spelen Greklands nationalmöten, Homers sånger, templen och gudastoderna dess nationalgods. Den kultur, som derifrån utbreddes, alstrade åt menskligheten förädling, åt statsförbundet frihet och ära. I dessa gemensamma skatter egde hvarje ibland Hellas söner sin arfslott, den han efter sin förmåga sträfvade att förkofra. Han såg utan afund den persiske vällustingens yppiga njutningsmedel; asiaten, så rik han var, förblef dock i sjelfva det grekiska språkets uttryck af nationens höga tänkesätt en *barbar*.

Statshushållning och politisk räknekonst voro obekanta för våra äldsta nordiska förfäder, med hvilkas öfverdådiga anda man förgäfvets söker att förlika vårt sluga, vinstberäknande småsinne. Man må med någon framgång bemöda sig att efterapa deras yttre råhet; men den gycklande tillgjordhet, som förråder sig i dessa bemödanden, vittnar att man icke är delaktig af deras allvarliga mannakraft. Det inre väsendet af deras tid är förgånget och nedstiger ej från Valhall att upplifva de grofva former, hvilka, införda i vitterheten och i konster egnade åt det sköna, endast kunna förvåna såsom vidunderliga figurer i ett skuggspel. Icke bör man dock fördöma såsom lek den hyllning, hvilken en liffig ungdomskänsla gifver åt det stora framfarna; men icke heller anse för annat än lek sådana götiska bragder, som utöfvas på nutidens värdshus, och hvarifrån kämparne återvända till handelsboken eller till revisionsanmärkningarna eller till vågskålen eller till statistiska beräkningar af utsäde och boskapsstock eller allmännast och helst till viraborden. I begreppet om *värden* skiljer sig den nyare tiden så långt ifrån den gamla, att deras lynnen aldrig kunna sammanjemkas. Troligen förstodo ej de verkliga göter att urskilja mergel ifrån vanlig lera, ty den kemiska

¹ *Homäros Odysseja*, öfversatt af M. Wallenberg, nionde sången, v. 27 och 28.

analysen var dem lika främmande som den filosofiska. Men de visste att annorlunda skatta den jordhög, som förvarade en fallen kämpes stoft, och annorlunda det platta sädesfält, öfver hvilket denna enkla minnesvård åt tapperheten stod upphöjd. Njutningar försakade de icke, men de egde känsla äfven för andra arter deraf än dessa, som köpas med materiella ting. De drogo först i härnad att förlusta sig med bardalek, och sedan när de ärorika återkommit derifrån, drogo de till gästabud.

Riddaretiden trädde in att tornera på ett nytt historiens fält. Ingen aning ens om statistik, om siffreräkning, använd till människoförmågans storhet, kunde uppstå uti sinnen, som svärmade för det sköna och det heliga. I fall någon då hade tänkt det, hvilken skulle hafva vågat att säga åt en riddare, som under mödor och faror offrat flera år af sitt lif för att slutligen få emottaga ett skärp af sin skönas hand: »Herr grefve! Er arbetskraft är onyttigt förspild; detta band hade endast kostat er en tunna säd, om ni köpt det hos krämaren.» Jag tror mig se Godefroi de Bouillon framför sin här af korsfarare, och jag förestället mig, att en politisk räknemästare med manerlig ödmjukhet öfverlemnar honom en uträkning öfver antalet af dagsverken, som modernäringen skulle förlora genom hans lönlösa företag att befria den heliga grafven ifrån hedningars rån. Rysligen ljuder den förbittrade härens gny, men då det tystnar, hör jag en mild stämman, hvilken befaller att den febersjuke kalkylatorn skall afföras till något af dessa hospital, som barmhertigheten stiftat bakom lägret.

»Men hvad en tid har höjt, en annan tid förnedrar,
När menskans lösa vett en annan ställning får.»¹

Och nu anse vi Godefroi för en narr, likasom han skulle hafva för narrar ansett våra siffreräknande statsmän. Hvilken har rätt? Utan tvifvel vi, ty vårt är ännu det

¹ Se *Menskans elände* af grefve G. F. Gyllenborg.

sista ordet. Likväl, om icke det ädla, äfven någon gång öfverdrifvet till svärmeri, hade upplyftat menskligheten öfver den timliga nyttans låghet; om icke en Gustaf II Adolf med samma mod men med mera vishet än kors-tågens anförare hade liksom de dragit ut att strida och dö för en idé, hvad vore nu Europas folk? Betande hjordar.

Allt som svallet af ridderliga känslor sjunkit undan, hafva begreppen om allmän nytta förstnat sig. Sålunda, genom öfvergångsformationer, som det tillhör historie-skrifvaren att utreda, har småningom bildat sig den nu rådande statsekonomiska materialismen. I Sverige uppkom den efter Carl XII:s död. Nordens Alcides var fallen, och ingen arm fans, som mäktade att lyfta hans klubba. Men beräknare framstodo, som kunde mäta hennes kubikinnehåll samt utreda hennes värde, om hon sönder-splittrades till säljbara svafvelstickor, och under öfverläggningarna derom uppreste åter den befriade egoismens hydra hväsande och ettersprutande sina hundrade hufvuden. Gustaf III:s ridderliga svärd afhögg några af dem, men ej alla. Odjuret lefver och hotar att ur nya, allt mer och mer vidgade gap utgjuta vinningslystnadens giftiga ånga öfver nya släkten.

De statsekonomiska grundsatserna äro gamla, ehuru de icke förr än under det sistförflutna århundradet kunnat göra sig allmänt gällande. Då man läser 19:de kapitlet 24:de och följande verser i Apostla-geringarna, tror man sig läsa en berättelse om något, som tilldragit sig i går. Paulus ville i Efesus förkunna Jesu heliga lära; men »thet var en guldsmed, benämnd Demetrius, som gjorde silfvertempel til Diana, ther the en stor vinning af hade, som thet handtverk brukade». Denne sammankallade sina embetsbröder, förestälde dem, huru Paulus »förvändt mycket folk, sägande at thet icke vore gudar, som gjordes med människohänder», samt visade, att detta för-mättna påstående gälde icke allenast deras handtverk, hvilket »i then delen, hvaraf de sin näring förnämligast

hade, skulle nederläggas», utan äfven den stora gudinnan Dianas tempel, som blefve föraktadt. Genom detta tal, hvilket skickligen svepte en allmän folktro omkring guldsmedernas enskilda intresse, verkade han ett upplopp, hvarunder den retade hopen, skriande: »Stor är the Ephesiers Diana!» misshandlade Pauli lärjungar och tvang honom sjelf att fly staden. Hvarje konsekvent anhängare af det statsekonomiska system, hvilket man kallat det *merkantila*, tänker och handlar i våra dagar såsom guldsmeden Demetrius, när det kommer i fråga att uppoffra något af ett lands eller en korporations handelsvinst åt de ädlare ibland mensklighetens angelägenheter. Likaledes, redan omkring sjutton hundra år förr än de fysiokratiska lärorna framställdes i system, voro de yrkade af en materialist, med hvilken jag dock ingalunda vill förlikna den redlige doktor Quesnay och hans talrika lärjungar. Men också blefvo de redan då vederlagda, vida bättre än i alla senare digra afhandlingar, genom det enkla gudomliga svaret: »Menniskan lefver ej af bröd allena, utan af hvart och ett ord som utgår af Guds mun».

I ett nytt europeiskt statssystem har den länge vanvårdade kristendomen åter blifvit inkallad till nödfallshjelp för samhällsordningen. Men ännu förmärkes det just icke, att den kristna lärans anda upplyftat de rådande begreppen om statens bestämmelse. Att *förvandla stenar till bröd* anses ännu såsom det mål, dit den gudomliga kraften hos människan må sträfva och må ledas. Under det att tron öfverspännes till en oftast lönande mysticism, försvagas allt mera och mera kärlekens förmåga till oegenlyttig handling. Hjertats rörelser mot det ädla, det sköna, det goda stängas inom det enskilda lifvet; i det offentliga verkar endast det beräknande sinnet för nytta. Man uppmanar nationerna att oroligt fråga: »Hvad skola vi äta? Hvad skola vi dricka? Hvad skola vi kläda oss med?» Men ingen helig röst ifrån det öfver heden upphöjda berget säger dem, att »lifvet är mera än maten och kroppen mera än kläderna».

¹ Jesu bergspredikan hos Matteus.

Att förnedra ändamål till medel och deremot upphöja medel till ändamål synes utgöra ett ibland hufvud-dragen i den nuvarande tidens lynne. Religionen hyllas som en polisanstalt; vetenskap och konst, då man finner sig icke kunna alldeles umbära dem, användas såsom tjenstepigor till nödiga hushållssysslor, eller der de äro synnerligen gynnade, upptagas i de förnämre husen för att leka med barnen. Deremot, i stället att blott underhållas såsom medel till människoförmågans högre utveckling, sättes det fysiska lifvet till ändamål för denna förmågas hela verksamhet. Emedan själen behöfver en kroppslig hydda, anser man staten endast vara en ordnad sammanställning af sådana, hvar på sin afmätta och fredade tomt. Förvandlande alltså stat till stad, beräknar man dess styrka efter antalet af bostäder samt dess styrelses förtjenst efter dessas yttre tillstånd, efter vallarna omkring dem, efter brandredskapen o. s. v. Men man sörjer icke för invånarnes liflighet och kraft, obekymrad, om de tvina bort under armod och olust eller förhärjas af en smittande pest.

I öfverensstämmelse med det hela handlar äfven i hvarje del den nyare mekaniska statskonsten. Verkningsmedel, icke verkningskraft, söker den att utvidga. Statsekonomerna dela sig i sekter, hvaraf den ena påstår, att ett samladt kapital af redbart mynt, och den andra, att ymniga förråd af naturalster utgöra en nations rikedom; den ena följaktligen gifver företrädet åt den utrikes handeln, som inbringar främmande penningar, och åt de slöjder, som förädla råa ämnen till varor för denna handel; den andra åter åt jordbruket och de näringar, hvilka upphemta eller frambringa naturens omedelbara gåfvor. Men dessa statskloke, tvistande om nationalrikedomens natur och orsaker, undersöka ej orsaken, hvarför en nation må sträfva att blifva rik på jordiska ting. De utreda icke förhållandet emellan tillgång på sådana ting och den oupphörliga utveckling af mensklighetens kraft, hvartill staten i evighet sträfvar; undersöka icke, om ej vissa sätt att

förvärfva fysisk rikedom kunna leda till andeligt armod; samt upptaga icke i sina beräkningar medlen till de ädla njutningar, som det inre sinnet hos människan gifver henne, eller till uppehälle för det nationallif, hvilket ej hemtar sin föda ur magen. De löjligen försöken att bestämma en skilnad emellan produktift och icke produktift arbete, emellan närande och tärande medlemmar i samhället, visa tydligast på hvilken låg ståndpunkt de statsekonomiska lärosystemen befinna sig och måste förblifva, så länge de göra anspråk på sjelfständighet och icke medgifva sig endast vara underordnade delar af en högre statsvetenskap. Produktiv är efter Adam Smiths skattningskonst, som tillreder rusande drycker, hvilkas öfverflödiga bruk förnedrar människan till det vämjeligaste ibland djur. Närande och följaktligen nyttigt statsborgare är den store bränvinstillverkaren, som använder sitt kapital och sin idoghet att förvilda och förfäa folket i nejden omkring sig. Oproduktiv åter är tonkonsten, emedan dess omedelbara produkt, väljudet, ej kan uppläggas; emedan den måste njutas i samma ögonblick den frambringas och icke såsom bränvinet och skinkan kan sparas till kommande fröjdedagar. Tärande och alltså skadlig medlem i samhället är virtuosen, emedan den känslolyftning han uppväcker icke verkar så ögonskenligen och så länge som ett redbart rus. Tärande, likasom lösdrevaren, är ock efter denna teori statsmannen, religionsläraren, vetenskapsidkaren, domaren, som vårdar samhällets inre fred, och krigaren, som försvarar dess sjelfständighet. De frambringa icke sådana produkter, som kunna säljas på torgen eller i krämarbodarna, och andra hafva ej detta bortom alstringsstunden fortfarande *bytesvärde*, hvilket den materialistiska rikedomsteorien endast erkänner. Till förvärfning af det nationalkapital, som hon skattar och hvars förkofring hon åsyftar, fordras också den ytterst möjliga söndring af människokraften, ty genom arbetets ytterst möjliga delning uppkommer den högsta varuproduktion, enligt det af Smith

anförda och af hans lärjungar sorgfälligt upprepade erfarenhetsbeviset, hemtadt ifrån tillverkningen af knappnålar. Menniskosamfunden, betraktade fordom såsom organer, uti hvilka hvarje lem var delaktig af det helas lifskraft, eller såsom verldar, der hvar liten atom afspeglade det stora systemet, blifva sålunda maskiner, sammansatta af hjul och stänger och trissor, hvilka hvar och en inom sin egna vidare eller trängre krets röra sig, beroende af hvarandra så länge det mekaniska verket håller, men om det går sönder, lediga och passande att inflyttas i hvilket annat, som en ny maskinist framstår att förfärdiga. Knappnålshufvudet allena sysselsätter i en väl ordnad fabrik tre särskilda klasser af arbetare, hvar med sitt lifstidsyrke, ifrån hvilket deras människoförmåga ej kan afvika, utan att produktionen och i följd deraf nationalrikedomens skall förminska. Äfven till dessa värf, som anses för oproduktiva, har kapitaliseringen och dess medel, arbetsdelningen, utsträckt sig, befrämjade genom bruket af en gemensam representant för bytesvärden, penningen, samt genom upptäckter af sätt att mekaniskt söndra snillet och mannamodets kraftyttringar. Den legde fosterlandsförsvararen nedlägger nu icke med individuel styrka och rådighet en eller flera af den fiendtliga hären. Krutets uppfinning har förvandlat krigskonsten till en mekanism. Artilleriets allt mer och mer fullkomnade verktyg utträtta på fälten mera än den lefvande mannakraften, för hvilken endast de bergiga landen ännu erbjuda tillfällen till en friare verksamhet. Likaså på det öppna hafvet afgöres segern förnämligast af skeppens byggnad och rörlighet¹. Boktryckerikonsten, hotande att till oändlighet utgrena kunskapsfördelningen, gör den lärde till arbetare på något särskildt stycke af ett helt, som intet människohufvud

¹ Sveriges bergiga land och skärgårdar anvisa åt dess försvarare stridssätt, under hvilka det enkla mannamodet kan göra sig gällande. Äfven denna ibland våra naturfördelar är värd en högre uppmärksamhet, än man vanligen deråt gifver. Vikingarnes dristiga anda kan bevara sig i det land, hvars beskaffenhet väckte och utbildade den.

förmår att omfatta. En Plato, en Aristoteles, en Baco, innehafvare af sin tids hela vishet, kunna sålunda ej uppstå i den nyare världen. För att likväl söka att sammanhålla det mångfaldiga i vetenskaperna och för att bringa det döda kapitalet deraf i omlopp förena sig dessas idkare uti lärda samfund; men äfven de måste delas i klasser, likasom de lägre människofärdigheterna äro skiftade emellan verkstäderna för särskilda skrån.

Ur detta allt söndrande tidslyne och såsom rön-samling för de materialistiska statsteorierna har statistiken uppkommit. Med hjälp af de beräkningar, som den lem-nar öfver hvarje folks tillstånd och som den uppställer i åskådliga tabeller, tror statsmannen inom sitt kabinett och statsläraren vid sitt skrifbord sig hafva hela jordklotet framför sig, mönstrar dess särskilda kända nationer samt bedömer deras olika krafter, deras sällhet och makt, såsom den råde örtletaren inom några timmar skådar och räknar naturens rikedom, samlad och uppklistrad uti ett her-barium. »Men», säger Heeren, »finnes det väl inom veten-skapernas hela omfång en enda, hvilken blifvit så för-nedrad till ett tanklöst fuskareverk som *statistiken*. Gifver uppgiften af människors och fänadens antal, gifver i all-mänhet statskroppens sönderstyckning tillräcklig kunskap om en stat? Då vore också anatomen en människokän-nare, emedan han dissekerar lik.»

Men därför att hvarje stat lefver, att den icke är ett lik, blifva de statistiska beräkningarna öfver dess krafter *alltid* osäkra, *oftast* falska. Statistiken har likväl allt mera och mera vunnit insteg och förtroende äfven hos oss svenskar, hvilkas naturförhållanden samt deraf bildade urgamla lynne och bestämda mångsidiga verksamhets-riktning hade bort freda oss derifrån. Det är således af vigt äfven för oss att närmare undersöka denna moderna vetenskaps grunder samt att utstaka gränserna för dess användbarhet.

Den har till ändamål att bringa folkens krafter, stats-bördor och förmogenhetstillstånd under aritmetisk beräk-

ning. Är nu detta möjligt? Eller innebär icke en sådan afsigt, ovilkorligen uppfattad, en orimlighet?

Till all räkning fordras någon bestämd kvantitet, med hvilken andra, kända eller okända, skola jemföras och mätas. Men för de statistiska beräkningarna finnes ingen enda *enhet* gifven. Den politiske räknemästaren adderar, subtraherar, multiplicerar och dividerar således oupphörigen enkelheter af skiljaktiga kvantiteter, och talen, som derigenom uppkomma på papperet, hafva ingen motsvarighet i det verkliga samfundslifvet. De kunna endast närma sig till sanning i samma mån som staten närmat sig till ett dödt maskineri, uti hvilket samhällets medlemmar verka såsom räknebara ting och icke såsom lefvande beståndsdelar af en frisk organism. Statistiken förutsätter mekaniserade stater med aftynande anda och kraft, och det värde, som denna vetenskap i nyare tider vunnit, röjer alltså lågheten af de moderna politiska begreppen samt de derefter bildade statsinrättningars riktning att förnedra menskligheten.

Detta, som det synes, hårda omdöme kräfver att bevisas. Jag vill därför med några exempel ådagalägga, huru man i statistiska beräkningar adderar såsom jemlika enheter de i ett fritt och lefvande samhälle mest olika kvantiteter, och huru dessa räkningsutslag endast då kunna blifva approximativt riktiga, när samhället består af slafvar, hvilka så nära som de särskilda djursläktenas individer likna hvarandra i förmåga, i verkningsdrift och i behof.

Ibland det första, som statistiken öfver ett rike upptager, är dess folkmängd. Man sammanräknar de människor som der lefva till ett tal, med hvilket man mäter talen af människor i andra riken och derefter afgör dessas förhållanden till hvarandra i försvarsstyrka och produktionskraft. Antingen är nu denna addition alldeles orimlig, eller förutsätter den, att den ena menniskoenheten skall, åtminstone i det närmaste, vara lika med de andra. I Indien, der under despotisk styrelse af staten hvarje man, spärrad inom sin kast, verkar såsom hans förfäder verkat

i tusende år, kunde en sammanläggning af sådana enheter, behörigen klassificerade, leda till någorlunda säker kunskap om allas förenade kraft. Men inom stater, hvarest den mångfaldiga människoförmågan kan fritt utveckla sig i alla riktningar, betyder ofta en hjelte eller ett snille mera än millioner vanliga människor, ibland hvilka äfven skiljaktigheterna i duglighet och drift äro oberäknliga. När man vid början af revolutionen uppskattade Frankrikes folk-mängd, gälde i det hela talet, som jemfördes med andra staters, blott för en 27,000,000:del den då obemärkte Napoleon Bonaparte, hvilken dock några år derefter nedtryckte med sin individuella kraft den europeiska kontinentens manstarkaste nationer. En mantalsskrifvare bland oss, vet han väl, då han insätter en etta i sin längd, om denna betyder ett onyttigt dumhufvud eller en ännu okänd Polhem, hvars snille skall uppfinna och anvisa sätten att utvidga näringar, som gifva försörjning åt hela folkklasser? Äfven der det individuella värdet är mera utveckladt finnes ingen expression därför i folkmängdstabellerna. Samma etta betecknar grefve von Platen och den trögaste jordgräfvaren vid Göta kanal; uttrycker en lifskraft, som verkar för nationens ära, sjelfständighet och välstånd i sekler, och en, som blott arbetar för sitt eget uppehälle intill nästa dag.

På samma sätt förhåller det sig med de statistiska beräkningarna af särskilda nationers stridskrafter. Det är sant, att ju mera krigskonsten vunnit i mekanisk fullkomlighet, desto mindre skiljaktiga blifva mannamodets enheter och desto säkrare jemförelserna emellan arméers folkstyrka. Men ännu kunna i leden eller framför de smärre afdelningarna af sådana stå män, af hvilka en enda, om ödet framkallade honom, skulle betyda mer än en här af många tusen man, såsom de lysande exemplen ifrån Frankrikes krigshistoria sedan 1792 utvisa. Äfven förmår ännu en befälhavare att genom moralisk inverkan förhöja sin folkstyrka utöfver den efter stridsmännens antal kalkylerade. Carl XII räknade icke blott, utan kände sina

gossar blå, då han, i stället att sträcka gevär för en tiodubbel öfvermakt, anföll denna och segrade vid Narva. En enda man mer eller mindre i en krigshär borde efter aritmetisk räkning ej betyda mycket; men om vid Marathon den ende mannen mindre varit Miltiades, eller vid Salamis Themistokles, så, skulle vi nu knappt veta, att ett Atén funnits; så hade menskligheten saknat den kultur, som derifrån under följande tidehvarf utgick och som ej skall upphöra att bära frukt, så länge räknekonsten icke ur hvarje människosinne utträngt känslan för det fria, det sköna och det ädla.

Hvartill gagna då räkningarna öfver producerande eller väpnade folkmassor? Jag skall längre fram visa, huru dessa, likasom alla andra statistiska uppgifter med urskilning granskade och använda, kunna vägleda en högre omdömesförmåga och sålunda vara af nytta. Men låter man dem gälla för mera än *anledningar* till forskningar, som djupare ingripa i menniskonaturen och i hvarje stats särskilda organisation, så skola de föra till falska begrepp och derifrån till skadliga och feга handlingar. De hjeltar, som vågade att anse Schweiz och Nederländerna kunna befrias från oket af den österrikiska öfvermakten, voro icke statistiska beräknare af folkmängd och materiella stridskrafter. Om de handlat efter våra begrepp, så hade de i stillhet njutit sina enskilda fördelar och sökt att gagna samhället endast genom en ökad produktion af sina gods och sina hjordar. Allt vågsamt stort i verlden hade varit ogjordt, om de andliga krafterna dertill blifvit skattade efter reglerna för mätning af kroppsliga kvantiteter.

Säkrare än att utröna hvad en gifven folkmängd förmår verka synes det vara att beräkna hvad den förtär. I denna mera af det fysiska beroende del borde man tro, att statistiken vore ofelbar och att man således ifrån konsumtion skulle någorlunda säkert kunna sluta till produktion. Men äfven såsom djur är människan oberäknelig, och försöken att bestämma en ration för dess utfodring, såsom för kons och hästens, möta dagliga motsägelser af

erfarenheten. Man har för detta ändamål med mycken omsorg bemödat sig att utröna de särskilda andelarna af födoämne uti olika produkter ur det animaliska och ur växtriket. En af Frankrikes namnkunnigaste lärde, La Grange, som användt sin utmärkta kalkylationsförmåga på en metod att reducera till marker af säd och kött det närande värdet af olika mat, har påstått, att menniskokroppen fordrar för året en bestämd *barlast* af sådana marker¹, hvilken han äfven efter franska soldatportionen, med afdrag af en femtedel för qvinnor, älderstigna och barn, utsatt till 511 $\frac{1}{3}$ livres fransk vigt af säd, förmodligen hvete, och 146 livres kött, men efter tillförseln uti slutna franska städer till 583 $\frac{1}{3}$ livres säd och 80 livres kött för hvar person, äldre och yngre sammanräknade, om året, grönsaker, höns och villebråd, fisk, ägg samt vin och andra stärkande drycker deruti ej inbegripna. Ifrån denna beundrade upptäckt har en ibland de nyare statsekonomerna, Ganilh, ansett de viktigaste *filosofiska, moraliska och politiska betraktelser* vara ått härleda, samt deribland den, att i ett land, »der hvarje individ icke har för året 657 till 663 R födoämne, finnes intet borgerligt samhälle, ingen ordning, ingen moral». Men inom en dalkarls hushåll belöper sig icke, åtminstone ej i nödår, en sådan barlast för hvar person, äldre och yngre, ehuru de kroppsanssträngningar, som ett hårdt klimat fordrar, skulle göra för nordbon en starkare utfodring nödig än den, hvarmed söderländingen kunde vara belåten; och likväl lefver dalkarlen i ett borgerligt samhälle, der ordning, religion och sedlighet gälla troligen lika så kraftigt som i någon fransk provins. Schlesiens idoga och sparsamma arbetare njuta säkert icke en kvantitet af födoämne, som,

¹ »Les hommes,» säger han, »ont besoin, en général, du même poids donné d'aliments, comme d'une espèce de *lest*, qui dépend de la constitution humaine, et la différence de nourriture ne consiste que dans la proportion du blé et de la viande, ou des autres aliments, qui les représentent.» Se *Théorie de l'Économie politique par M. Ch. Ganilh*. 1 tom. sid. 34.

reducerad till säd och kött, svarar mot den af La Grange beräknade. I en belägrad fästning måste ofta soldatportionen till det yttersta möjliga förknappas. Massenas här, innesluten i Genua, lefde sålunda flera månader uselt; men ordning och moralitet lærer man dock icke kunna bestrida de tappra krigsmän, som icke förminskade sina ärofulla mödor i samma mån som deras dagliga mått af föda måste inskränkas.

För att beräkna produktionen af nyttiga ting är man angelägen att utröna vidden af ett lands fruktbärande jord, storleken af dess boskapsstock, antalet och arterna af dess fabrikationsverktyg m. m. Men hvad vet man med någon säkerhet, äfven om man noggrant känner dessa naturens och idoghetens alstringsmedel, åt hvilka en högre eller lägre människokraft allena kan gifva en högre eller lägre verksamhet? Det ena tunnlandet af en bördig jordmån, sorgfälligt odladt och bearbetadt, lemnar en mångfaldigt rikare afkastning än ett annat af svagare naturkraft eller vanhäfdadt. En ringa hjord af godt slag, väl född och väl ansad, producerar vida mera än en större, men dålig till sin art och vårdslöst underhållen. I våra bergslagsorter utträttar man med en enda stark häst flera och tyngre arbeten än i andra provinser med ett eller annat par af dragare. Alla sammansatta maskiner eller enklare verktyg, till hvilken mekanisk fullkomlighet som helst uppbragta, äro onyttiga intill dess människostyrkan och människoffiten sätta dem i rörelse. Således, när statistiken öfver ett rike eller en provins uppgifver, att den samma innehåller åker och äng till ett bestämdt tunnlandtal; att der framfödas ett visst antal af hästar, oxar, kor, får och getter m. m.; att der finnas så och så många särskilda fabriker och verkstäder med så och så många väfstolar och andra maskiner; så framställa de skenbart noggranna tabellerna endast resultaten af additioner, i hvilka den ena enheten är flerfaldigt större än den andra af de såsom jemnliska sammanräknade, och hvar och en helt och hållet eller mestadels utan annat värde än det, som beror af

något oberäkneligt, nämligen af de menckliga behofven samt af den menckliga förmågan och viljan.

Tingens relativa bytesvärden uttryckas med en kvantitet, som antingen reel eller ideel synes vara bestämd, nämligen med *penningen*. De skilda betydelse, som stats-ekonomerna fäst vid detta abstrakta begrepp, bevisa likväl, att det är ett x , som i olika eqvationer gäller olika. Penningen, säger den ene, är en *vara*; då måste ock dess värde, likasom alla andra varors, bestämmas af behof och tillgång samt följaktligen vara underkastadt samma omvexlingar som deras värden. Den är icke nödvändigt en vara, säger en annan, men en *varumåttstock*; och då förändras denna, allt som kvantiteten af den samma växer eller förminskas uti verlden eller särskildt inom ett land. En tredje teorist åter påstår, att penningen endast är en *invisning* på arbete, en öfverlåtelse af den rätt, som ett visst quantum förrättadt arbete gifver till ett deremot svarande quantum arbete att förrättas; och då ankommer denna representants värde på det representerade arbetets, hvilket likasom dess produkters är ombyttligt efter ständigt skiftande förhållanden af öfverflöd och brist. Hvilken bestämdhet eger då penningens enhet, den må kallas riksdaler, pund sterling, franc, gyllen eller hur som helst, den må bestå af myntade metaller eller af papper, föreställande sådana eller, såsom negrernas okroppsliga *macuter*, vara blott ett räkningsuttryck? Alls ingen. Lika omvexlande som allt jordiskt kan detta tings relativa värde endast för ett ögonblick fixeras. Den samma riksdaler, som i dag eller i Stockholm är värd en viss kvantitet af någon vara eller af något arbete, är i morgon eller i en aflägsen landsort värd en helt annan kvantitet af samma föremål för menckliga begär. Men icke nog härmed; samma riksdaler, i samma stund och på samma ställe, gäller i förhållande till de enskilda behofven deraf mera i den ena handen än i den andra. Den lilla summa af riksdalrar, för hvilken den fattige arbetaren kan köpa sig sina förnödenheter under ett år, förslår kan hända icke till

en enda middagsmåltid, som den högre embetsmannen är, eller den rike krämaren anser sig vara förbunden att anställa. Huru svikliga blifva då icke de beräkningar, som i riksdalertal uppgöras öfver en nations välstånd? Huru fåfänga de bemödanden, hvilka man använder för att gifva åt penningen ett absolut värde, oberoende af moraliska förhållanden? Huru orimliga alla jemförelser emellan särskilda nationers statsbördor, då dessa uppskattas till penningar och derigenom till vissa andelar af *det* kapital, hvaruti man vanligen anser all rikedom bestå? Huru småaktig den nidskhet vid nödiga anstalter för statens yttre och inre försvar och för utbildningen af dess krafter, som sorgfälligt iakttages af statshushållare med penningräknarens trånga begrepp och sträfva, ogina lynne.

Under det att man ansett penningen ega eller kunna få ett fixerat värde, gällande för mera än en gifven tid och ett gifvet ställe, har man misskänt dess omätbara inverkan i samfundslifvet. Man har ej betänkt, att ju friare detta lif är, dess verksammare måste den kraft vara, som sätter njutningsmedlen i omlopp och som förbinder en förgången idoghet med den närvarande och den kommande. Men blotta penningekapitalets belopp, icke dess organiska rörelse, icke den allmänna krediten inom en nation kunna de statistiska räknemästarna uppfatta, liksom anatomen endast kan bestämma det döda hjertats storlek men icke graden af det lefvandes verksamhet att fortdrifva bloden uti alla människokroppens ådror.

På de allmänna teorierna och derifrån på de praktiska öfverläggningarna och besluten om nationers statsbehof och beskattning verka förnämligast dessa räkningar, hvilka antaga penningen till en stadig värdemätare. All den flerfaldiga kraft, som ett folk använder eller ytterligare behöfver använda för att underhålla och förädla sitt samhällslif, uttryckes med en penningesumma, sammansatt af många mindre för de särskilda statskroppens organer. Denna totalsumma ställer den statistiske kalkylatorn i jemförelse med andra nationers för samma ändamål an-

vända kraftsummor samt hvar och en af dessa med folkmängden och med dennas beräknade produktion. Derefter uppgöras regler, som skola bestämma, huru mycket af sin i penningar likaledes skattade inkomst ett folk tål att aflemna till staten; och efter sådana regler, hvarom likväl statsekonomerna icke äro och förmodligen aldrig blifva ense, mätes förhållandet emellan hvarje särskild nations allmänna bördor samt förmåga att dem draga. Man bekymrar sig icke med att undersöka, huruvida en mera fullkomnad och derigenom kostsammare statsorganisation gifver den tyngre beskattade nationen ett friare och treffigare samfundslif, ty frihet och trefnad kunna ej bringas under sifferräkning. Statsborgaren, tänker man, njuter ungefärligen samma skydd för sitt lif och sin privategendom i det ena landet som i det andra; och till hvad mera behöfver han bistånd af samhällsföreningen? Men i det ena landet, der styrelsen icke hushållar med anstalter att försäkra framtidens släktens sjelfständighet, välstånd och förädling, betalar han dyrare än i ett annat sin statsborgarerätt. När då detta moraliska lifsmedel skattas på samma sätt som det fysiska, skall godt köp derpå blifva det mål, dit alla patriotiska omsorger vändas; och såsom skadlig statslyx fördömer man allt sådant bruk af nationalkraften, som blott befrämjar de heligare ibland mensklighetens angelägenheter. Stränga brottmålslagar och en verksam polis skydda må hända tillräckligt den enskilda säkerheten, och till hvad yttre ändamål behöfves då religionen? Hvartill skön konst och högre vetenskap, då jordbruk och slöjder dem förutan rätt väl kunna drifvas? Hvartill nationalära, då äfven en ofräjdad nation kan mätta och kläda sig? Statistiken visar, huru mycket allt sådant öfverflöd kostar ett folk, och på tydliga räkningar grunda sig de välmenta förslagen att göra det rikt och lyckligt medelst indragning än af religionsstiftelser, än af uppfostringsverk, än af estetiska bildningsanstalter, än af sådana stora nationalföretag, som icke genast gifva

vanlig diskontranta på deruti nedlagda penningar — korteligen af allt, som endast uppehåller eller stegrar fäderneslandets moraliska pris. Värde af mera yppiga förfäders ideella qvarlåtenskap kan icke vägas eller mätas; men den handgripliga vinsten af deras åker och äng och skog och grufvor och verkstäder är beräknelig; och intet annat fideikommiss än det, som med siffror i ett arfskifte kan betecknas, anser man den besittande generationen vara förpligtad att lemna oförskingradt och förkofradt åt en kommande. Skulle väl vi svenskar, lefvande i en upplyst tid, erkänna oss ega någon förbindelse att, utöfver hvad staten nödortfäst kräfvat, uppoffra en del af våra enskilda njutningsmedel för att underhålla det svärmeri och den nationalstolthet, som ledde våra högmodiga förfäder till så många dåraktiga statsutgifter? Derför att de byggde kostsamma stenkyrkor, då de kunnat nöja sig med brädtempel, och lönade ständiga religionslärare, då de kunnat vara belåtna med bön- och postill-läsare, hyrda för dagen, skola väl vi hålla oss oberättigade att förvandla de förra till spanmålsbodrar och de senare till magasinsförvaltare med förknappade inkomster? Derför att de inom fyra år erlade en skatt af en million tunnor spanmåls värde för att dermed återlösa ett fäste vid utloppet af Göta elf¹, skola väl vi vara skyldiga att inom tjugu år utgöra en nära lika tung gård för att skänka våra efterkommande en kanal, som förbinder denna elf med Östersjön och bildar genom rikets bördigaste provinser en basis för den inre näringsrörelsen och för våra försvarsanstalter? Derför att de stiftade skolor, gymnasier och universitet, skola väl vi icke blott låta dessa stiftelser bestå, försakande våra arfsanspråk på förläningarna, utan äfven så utvidga och förbättra dem, som vetenskapernas och folkmängdens tillväxt det kräfvat? — Nej, svara våra statshushållare,

¹ Elfsborgs lösen var bestämd till en million riksdaler, och i gården dertill emottogs en tunna råg för en riksdaler. Se riksdagsbeslutet af den 22 Juli 1613.

vi förstå hvad våra förfäder icke förstodo; vi förstå att *beräkna* den allmänna nyttan, ty vi hafva lärt oss att uppgöra statistiska tabeller, hvilka äro vår privatförmögenhets palladium mot fosterlandskänslans öfverdåd, liksom bokslutet är köpmannens värn emot välviljans och ädelmodets utsväfningar. I dessa tabeller stå alla våra bördor, ifrån de mest redbara till de obetydligaste, upptecknade och skattade. Med hjälp af dem kunna vi omsider lösa den förtrollning, som vissa stora ord och vissa heliga ting så länge bragt öfver nationen. Man må nu bäst man vill hålla tal om Sveriges sjelfständighet och urgamla krigsära; vi kalla dem för *utnötta fraser*. Man må svänga framför våra ögon Gustaf II Adolfs och Carl XII:s slitna segerfanor; vi upplyfta till bevis på vårt jämmerligen utropade betryck ett par kasserade ryttarebyxor, och svärmeriet faller.

Men då sålunda *ordens tidehvarf försvunnit och sakernas kommit*, äro grunderna för räkningar öfver sakers värde såsom beskattningsartiklar ingenting mindre än bestämda. Samma skattsumma, om också erlagd i reda penningar, kan uttagas af ett folk på ett sätt, som föga kännes, och på ett, som förlamar dess idoghet. Riksdalern innebär i detta fall icke någon enhet, gällande lika för den ene statsborgaren som för den andre, eller för mängden af dem lika vid olika tider af samma år. Fördela en äfven måttlig penningegärd så, att den med enahanda tyngd faller på hvarje person, på den rike godsegaren som på hans torpare, samt utkräf den ovilkorligen på samma dagar öfver ett vidsträckt land, der en mängd lokala näringsyrken bereda under särskilda årstider åt särskilda klasser af arbetare deras förnämsta penningeförtjenster; och denna gärd, ehuru i sig sjelf måttlig, skall bringa menigheter i armod. Förvandla till penningar efter de i statistiska tabeller utförda värden dessa skatter och dessa andra så kallade statsbidrag, som våra förfäder med en högre beräkningskonst än vår aritmetiska bestämde att utgöras af varor, afpassade

efter hvarje ords produktion eller i arbeten; och förtryckande blifver det som nu är drägligt, emedan det erlægges af egna förråd, dem en daglig, nästan omärklig sparsamhet ändock kan göra tillräckliga, eller förrättas på lediga stunder under ett klimat, hvilket lemnar i synnerhet jordbrukaren många sådana öfriga. Hvertill tjena då de statistiska uträkningarna öfver ett rikets eller en landsorts eller en sockens statsbördor, värderade i penningar? Endast att förvilla de styrande och att till knot uppmåna de styrde. Då dessa uträkningar i de flesta fall bero af godtyckliga individuella åsigter, kunna de till och med uppställas så, att deras resultat innebär de synbaraste orimligheter, såsom den att skatter och onera å en egendom skulle öfverstiga dess hela atkastning. Omöjligheten häraf för en följd af år besinnar ej den hop af troende, för hvilka siffran är en gudomlighet och addition den högsta patriotiska handling. Emellertid verka tabellerna åtminstone så mycket, att den, som sjelf njuter trefnad och känner sig ega förmåga att bidraga till statens upprätthållande, tviflar om mängdens krafter dertill. En allmän misströstan intager sinnena, och gäller det någon dag att med utomordentlig ansträngning försvara fäderneslandet, hvartill emellertid de beredande anstalterna i möjligaste mätto vanvårdas, så står det folk, som fordom leddes af hjeltar men nu af räknemästare, försagdt, feigt, färdigt att hellre bära främmande ok och en evig vanära än att åtaga sig någon börda, hvars tyngd, tillagd de äldres, en uppskrämd inbillning så väger, att den skulle blifva förkrossande.

Det antagna bruket att i penningar uppskatta värdet af alla statsbidrag härleder sig, likasom hela statistiken, ifrån handelsbokhålleriet. En köpman, som köper och säljer allt för penningar och som ständigt har ett kapital af sådana liggande, beräknar med skäl sin förmögenhet och alla sina utgifter efter penningevärdet. Men för ett folk, hvars flesta individer hvarken ega en jemn tillgång på detta bytesmedel eller ständiga behof deraf, är ett

sådant allmänt räkningssätt ej användbart. Då det likväl användes, blifva resultatens deraf falska. Ett sådant dagsverke t. ex. gäller en half riksdaler banko, men deraf följer dock icke, att en allmän prestation, fullgjord på lediga timmar med tio sammanräknade dagsverken af en jordbrukare, som icke har tillfälle eller vilja att då sälja dem, har för honom samma värde som fem riksdaler, kontant utgifna. Nyligen kungjorda kalkyler öfver beskattning och onera å jorden i en ort af Sverige hafva upptagit till nära tjugufem riksdaler banko kostnaden af den årliga väglagnings skyldigheten för ett helt hemman. Om detta penningebelopp multipliceras med antalet af hemman i riket, 65,000, så uppkommer en totalsumma af 1,625,000 riksdaler, hvarmed de allmänna vägarnas underhåll allena skulle betunga landet, då likväl det såsom förtryckande utropade anslaget till Göta kanalbyggnad endast uppgår efter 1808 års reglering till 300,000 riksdaler. Det må vara möjligt, att en och annan jordegare, som sjelf icke arbetar för att lefva, verkligen betalar tjugufem riksdaler för den väglagning, hvilken åligger hans hemman. Men just därför att han ej med eget arbete behöfver fullgöra denna prestation, att hans lyckliga belägenhet i samhället föranleder honom att beräkna den samma i penningar, just därför tål han en utgift, som mängden af jordegare icke kunde bära. Föreslå åt dessa öfver hela riket att förbyta vägbyggnadsskyldigheten emot en tillökning af bevillningen, som skulle öfverstiga jordbrukets och den jordbrukande personalens hela andel i den nu gällande, och då skall man finna, huruvida den *allmänna känslan* af de s. k. statsbidragens tyngd öfvenstämmer med siffreräkningen.

I sjelfva naturen af samhälle ligger nödvändigheten af ständiga skatter, hvilka icke tåla att sammanräknas med de utomordentliga, som för tillfälliga allmänna behof måste åläggas statens medlemmar. De lärde hafva uträknat atmosferens tryckning och visat, att på en vanlig människokroppens yta ligger deraf en vikt af omkring

36,000 skålpund. Men hvad annat för statsborgaren äro de ovilkorligen nödiga offentliga anstalterna, religionen, regeringen och lagskipningen, fosterlandsförsvaret, uppfostringsverket o. s. v. än atmosfären för den enskilda människan? En stat kan ej mera lefva utan dem än någon fysisk organism utan luft. Den oförskämdate lättning vågar ej, då det fordras, att han skall lägga på sina axlar en tillfällig måttlig börda, säga: »Jag tål omöjligt att bära henne, ty jag är redan belastad med 90 skeppund af luftens allmänna tyngd.» Men den sträfve patrioten tror sig pligtig att oupphörligen klaga öfver tyngden af de inrättningar, hvarförutan staten icke vore stat och han sjelf ej annat än ett i skogarna irrande oskäligt djur. Beräkningar deröfver har han alltid att framställa emot hvarje ny statsanstalt, huru nödig, huru nyttig den ock vore, huru lätt den ock kunde utföras af en ständigt växande nationalkraft, hvars utveckling den i sina följder skulle befrämja.

Vore det min afsigt att granska de vanliga statistiska kalkylerna i alla deras delar, så skulle jag med många flera exempel bevisa, huru falska de äro och måste vara, emedan de söka att utföra en orimlighet, den nämligen att beräkna det oberäkneliga. Lifsquantiteten af någon organism, äfven den lägsta, kan ej så bestämmas, som man bestämmer rymden, vigten och rörelsen af en död materie. Jag kan mäta det nakna trädets stam, men derför vet jag dock icke, huru löfrik i sommarens dagar dess krona blifver eller i höstens huru ymnig dess frukt. Utan aritmetik säger mig likväl mitt förnuft och lär mig min erfarenhet, att detta träd skall borttvina, om jag undandrager dess rot en behöflig näring eller dess grenar ett nödigt skydd mot stormarna. Är då en statsorganiska sammansättning mindre konstigt invecklad än ett träds? Står i den lefvande naturens ordning plantan högre än människan?

Nej, det är med den klara och öfvade blicken, med den lifliga känslan, med det moraliska omdömet, icke

med det tröga mekaniska räkningssinnet, som mennisko-samfundens tillstånd och krafter fordra att uppfattas och pröfvas. Man må icke blott efterforska, huru rik på ting, utan äfven och förnämligast huru rik på anda en nation är, för att derefter bedöma dess välstånd; icke blott räkna antalet af lif, utan känna det helas lifskraft för att inse hennes styrka. Men kropp och själ äro hos människan förenade, och fastän det djuriska ej må anses utgöra hennes öfvervägande element, hvilket de stats-ekonomiska lärorna förutsätta, bör man likväl icke glömma, att hon såsom djur behöfver näring af jorden samt endast genom bruket af sina kroppskrafter kan förvärfva sig den och försvara sitt timliga lif. Hon trampar gruset, men emellan det och himlahvalfvet bär hon upprätt sitt tänkande hufvud och sitt känsliga hjerta. Hvarken tillhör hon endast jorden eller blott det öfverjordiska. Hon är en mellanvarelse emellan de högre okroppsliga väsendena och de låga, endast kroppsliga djuren; hon är icke bestämd att svärma i det tomma ofvan molnen, men ej heller att kräla i det redbara af smutsen.

Hvad den enkla människan är äro ock mennisko-samfunden — organiska sammansättningar af materia och anda. Begge dessa element ingå i en stats lif, hvilket dör bort, då någotdera söndras ifrån det andra. Man skulle alldeles missförstå denna lilla kritiska afhandling, om man trodde den syfta derhän att förneka värdet af det materiella goda, som ett folk har af nöden och besitter, eller att ringa skatta idoghetens sträfvande att förkofra det. Deraf att jag finner begreppet om rikedom böra omfatta flera njutningsmedel än dem, som tillfredsställa de sinliga begären, följer dock icke, att jag skulle såsom lycklig priså en nation af svärmare, hvilka, försakande allt jordiskt samt lefvande i lätja och elände, sökte att med andeligt högmod ersätta sin brist på fysisk kraft. Det är därför att jag anser denna kraft hos ett folk, då den förhöjes och riktas af en lefvande anda, uppstiga till ett omätligt värde, som jag bestrider

deras anspråk, hvilka tilltro sig att med siffror det beräkna.

Men, ehuru icke ensamma, kunna sådana räkningar, om de sins emellan förståndigt sammanbindas samt underordnas högre moraliska forskningar, leda till närmare kunskap om en stats tillstånd. Varsamt och med urskilning använda äro de ej förkastliga. Såsom en absolut grund för statsteorier är statistiken efter min öfvertygelse osäker och skadlig. Såsom ett biträde till fullständigare undersökningar och en ledning för sådana kan den deremot blifva ganska upplysande och nyttig.

Om jag med kändedom af ett folks historia någorlunda säkert bedömer den grad af kultur, hvartill det hunnit; om jag, en längre tid lefvande bland detta folk, uppfattat det allmänna i dess lynne och dess seder samt varit vittne till dess idoghet och dess derigenom förvärfvade trefnad; om jag fullständigt förstår hvad naturbeskaffenheten af dess land fordrar — då kan jag ock approximativt bestämma, hvad en individuel menniskokraft der betyder samt beräkna de nödiga fysiska och moraliska medlen att underhålla och vidare utveckla denna kraft. Sammansatta beräkningar af folknummern, af näringsfången och deras sannolika produktion, af penningestocken och dess omlopp, af kreditrörelsen samt af beskattningen kunna då föra mig till en djupare insigt i samma folks organisation samt utvidga och beriktiga mina begrepp om dess behof och om dess förmåga att dem uppfylla. Så äfven, när jag känner den allmänna andan inom en här och hos dess stridsmän den vanliga kroppsstyrkan att uthärda mödor, få mönsterullorna för mig en helt annan och säkrare betydelse, än de eljest skulle ega, och jag kan med någorlunda sannolikhet bedöma hvad en sådan här, väl anford på en för den samma naturlig lokal, må uträtta. Siffrorna stå i dessa fall icke döda; de beteckna något lefvande, som jag förut i dess allmänna förhållanden uppfattat och värderat.

Af alla slutsatser, som dragas ifrån de isolerade räkningssummor, dem vanliga statistiska tabeller framställa, äro också de minst osäkra, för hvilka de grundläggande siffrorna uttrycka omedelbara följder af moraliska orsaker. Folkmängdens tillväxt i allmänhet och i synnerhet tillväxten af äktenskapens och de föddas antal bevisar en nations stigande välmåga, vida tillförlitligare än räkningarna öfver behållen inkomst af åkerbruk, boskapsskötsel och andra näringar eller de ännu sviksammare handelsbalanserna. En nation, som går framåt i tillverkning af några varor, kan gå ännu längre fram i förderf och förtär då i stället att öka sitt kapital. Men der äktenskapen i en någorlunda jemn progression tillväxa, der står ock nationalförmögenheten ofelbart i tillväxt; ty efter allmän regel, hvarifrån ett eller annat undantag ej betyder något, gifter sig ej den, som icke ser för sig möjligheten att försörja hustru och barn. Skulle ock lättsinnigheten att åtaga sig en husfaders förbindelser utan medel att dem fullgöra någon tid blifva rådande, så kunde den icke länge fortfara. Minskade äktenskap och en ökad dödlighet ibland de svältande och vanvårdade barnen komme snart att urskilja en sådan, endast möjlig, men förmodligen aldrig såsom allmän inträffad yra ifrån den moraliska ordning, som en progressiv folkökning utmärker.

Således, om statistiken skall kunna upphöjas till något vetenskapligt värde, måste den uppställas på moralisk grund. Dess beräkningar förlora väl då den matematiska bestämdhet, som de nu synas ega, men i sjelfva verket aldrig ernå. Ehuru icke till absolut visshet kunna de dock bringas till en hög grad af sannolikhet, tjänande att leda, men icke att fångsla statsmannens sinne. Deras resultat blifva helt andra än dessa, hvarmed de orimliga försöken att förstena det rörliga lefvande för att kunna mäta dess vidd och väga dess tyngd nu förvillla regeringarna och folken.

I andra afhandlingar torde jag komma att vidare utreda mina begrepp om särskilda föremål för statistiken och om sättet att efter moraliska åsichter dem behandla. Endast såsom ett exempel på skilnaden emellan detta sätt och det rent mekaniska vill jag här nämna stora med maskiner drifna fabrikers produktion. Uppskattas denna endast efter dess penningvärde, så står den kan hända högst ibland en nations rikedomskällor. Men betraktar man dess inverkan i hela samfundsorganisationen, öfverskådar man eländigheten af ett lif, som ifrån den spädaste åldern stänges inom fyra väggar och fjettras vid en enda liten del af ett konstverk, hvilket dag ifrån dag och år ifrån år med samma oförändrade rörelse kringlöper, besinnar man, huru människan, förnedrad till ett bihang åt maskinkraften, skall derigenom förlora tillika med sin moraliska förmåga sin fysiska, som också blott genom mångsidig öfning utvecklas; förutser man ändtligen och beräknar de aflägsnare följderna af detta nya slafverisystem och af det öfvervälde att förtrycka en spridd idoghet, hvilket maskinproduktionen gifver åt ett inskränkt antal af stora penningekapitalister inom ett land — då skall man icke afundas engelsmannen den s. k. nationalrikedom, som vidsträckta och koncentrerade fabrikers beprisade mekanism åt några individer bereder. Då skall man deremot, högre än man det nu gör, värdera den allmännare trefnad, som svensken åtnjuter under en friare utöfning af sin lefvande människokraft, fastän den sammanräknade produktionen deraf icke uti statistiska tabeller uppgår till en lika summa af penningvärde som de döda maskinernas varuvalstring. Och då skall man omsider medgifva, att det *gamla*, som den nordiska naturens egna förhållanden bildat och vidmakthållit, äfven ifrån denna sida skärskådadt förtjenar uppmärksamhet och aktning.

OM

ALLMÄNNA UNDSÄTTNINGSANSTALTER.

(UR ODALMANNEN 1823.)

Ibland en regerings svåraste omsorger är den att efter en allmän missväxt rädda ifrån hungersnöd det fattigare folket i de orter, som den utomordentliga olyckan träffat, samt förhjelpa det till tjenliga frökorn, så att icke dess jord må blifva osädd och nöden derigenom utsträckt till flera kommande år.

Denna angelägenhet har under de sist förflutna tio åren ännu mera än under någon föregående tid legat den alltid faderliga¹ svenska regeringen ömt om hjertat. Det finnes knappt någon provins i riket, som icke erhållit mer eller mindre betydlig spanmålsundsättning,

¹ *Faderlighet* är en karakteristisk egenskap, som i de äldsta tiderna och äfven i de nyare allt sedan konung Gustaf I utmärkt Sveriges regering. Den står uti våra häfder bevarad under alla förändringar af de yttre styrelseformerna. Hvarje svenskt hjerta känner, huru denna egenskap lefver och verkar i vår nya konungaätt. Här är icke stället att utveckla allt hvad jag förstår med *faderlig regering*, med en sådan, der konungen är, såsom han af ålder kallats och ännu af allmogen kallas: *landets fader*; en skön benämning, som i vissa provinser, åtminstone i den norra delen af riket, äfven tillägges deras höfdingar, förande konungens bud. Jag önskar, att nya konstitutionella begrepp icke måtte lösa ett kärlekens band, hvilket i sekler sammanhållit det svenska samhället, samt förvandla Sveriges framtida konungar, såsom Englands och det nuvarande Frankrikes, ifrån sjelfverkande fäder till endast representerande magnater, utan annan verkningsförmåga än den att välja de fogdar och rättare, som skola utöfva deras makt öfver folket.

i synnerhet efter de allmänna missväxterna 1812 och 1816. Snarare kunde det sägas, att inom vissa län sorgfälligheten att afvärja befarad nöd blifvit alltför vidt utsträckt, än att den någonstädes, der trängande behof den påkallat, icke varit tillräckligen verksam.

Men i detta fall, som i många eller torde hända i alla andra, kan en för långt drifven välgörenhet blifva uti dess närmare eller aflägsnare följder skadlig. Jag vill ej undersöka, huruvida i någon landsort undsättning blifvit till menligt öfverflöd utdelad. Min kännedom af lokala förhållanden utom min synkrets är icke sådan, att jag tror mig kunna med säkerhet bedöma deremot svarande lokala anstalter, hvilka böra så inrättas, som dessa förhållanden fordra, och icke som allmänna teorier dem föreskrifva. Om ock en mensklighetskänsla, som det kalla förståndets beräkningar icke nog hejdat, hade i något fall hänfört nitet att hjälpa utöfver de verkliga behofven af hjälp samt längre än statens medverkan der till må sträckas; så skulle likväl min aktning för en ädel afsigt afhålla mig ifrån allt tadel å handlingar, hvaruti den uppenbarat sig.

Således, utan hänsigt till några särskilda förhållanden, vill jag i allmänhet yttra mina tankar öfver ett ämne, hvilket ofta sysselsatt riksens ständer och, hurudant deras beslut derom nu blifver, troligen kommer äfven i en framtid att sysselsätta dem.

Om man med de europeiska statslärare, som sjelfva kalla sig *liberala*, anser staten vara ett *bolag*, efter frivilligt aftal sammansatt endast för att med alla bolagsmännens förenade kraft skydda hvarje enskilds så kallade *tvångsrättigheter*; och om man med sträng logik fullföljer denna sin antagna grundsats, så skall man komma till det ingalunda liberala resultat, att staten må vägra sin omvårdnad åt hvar och en, som icke påkallar dess försvar emot menniskovåld. Det lidande, hvilket härleder sig ifrån försynens outransakliga beslut, är ej en rättskränkning. Den derigenom olycklige kan icke fram-

ställa sitt käromål om ersättning vid någon domstol på jorden. *Pereat mundus* blifver alltså den konsekventa följderna af en statslära, som för det menliga samhällslifvet icke erkänner något annat eller högre ändamål än *fiat justitia*. Denna låga, kärlekslösa, juridiska lära kunde väl bemäktiga sig menniskoförståndet, men aldrig ännu förmådde hon att öfvervåldiga menniskohjertat. Det yrkade en lagstiftning, som skulle utgå äfven ifrån känslan, som skulle icke blott värna det rättmätiga, utan derjemte befremja det goda. Hos alla folk stadgade först religionens bud och sedan de borgerliga lagarna, att den nödlidande måtte räddas. Också i de äldsta svenska lagarna är barmhertigheten, sådan den då erfordrades och då kunde utöfvas, uttryckligt föreskrifven. De ålägga icke allenast barn att försörja sjuka och orkeslösa föräldrar, utan äfven hvarje bofast man att åtminstone under en natt vårda och underhålla, samt att derefter fortskaffa vanföra och fattiga, som fördes byarna emellan; och för underlåtenhet att fullgöra dessa samvetspligter, dem en stel rättsteori kallad *ofullkomliga*, bestämde de böter, som efter det dåvarande penningvärdet voro vida drygare än dessa, hvarmed våldsverkaren nu kan försona grofva kränkningar af den personliga säkerheten¹.

I öfverensstämmelse med en sedelära, som velat lägga en fullständig beräkning af den egna nyttan till grund för handlingars moraliska värde, har man äfven sökt att ifrån statens nytta härleda dess förbindelse att

¹ Se Landslagen i jordabalken kap. 31, Uplandslagen köpm.-balken 11 flocken, Vestmannalagen samma balk 17 flocken, Helsingelagen samma balk 7 flocken m. fl. »Hvilken son eller dotter vråker fader eller moder böte tre mark om året hvart», säger Landslagen. Den, som vägrade någon fattig sitt hus om qvällen, skulle efter Helsingelagen böta fyra öre. — Stöld af mera än ett halft öres värde, hvarintill snattarebot räknades, straffades efter LL. med huden och ett eller begge öronen, intill en half marks värde, då tjuften dömdes att hänga. Efter Uplandslagen räknades en häst vara värd sex, en ox fyra öre o. s. v. — Således skulle den, som icke emottagit en nödlidande, försona sin omensklighet med icke mindre än värdet af en ox.

sörja för de samhällsledamöters räddning, hvilka genom oförvållade olyckor blifvit störtade i nöd. Det är sant, att likasom hos den enskilde mannen dygd och en vidsträckt klokhet oftast frambringa samma verkningar, så sammanstämmer ock oftast statens välberäknade intresse att afvärja en allmän landsplågas följder med dess pligt dertill. Men det är likväl angeläget, att denna samhällslets pligt erkännes, ty derförutan skulle det bero af godtycke och af mer eller mindre ensidiga vinstberäkningar att lemna eller vägra en hjälp, som *bör* gifvas, eller att dervid fästa hårda vilkor, som gå alltför rakt och alltför hastigt till nyttan. Den undsättning, hvilken efter en vidsträckt missväxt tilldelas en provins, må i det hela betraktas såsom ett förlag, hvarförutan denna förstörda provins icke under en längre tid kunde gifva sitt bidrag af skatter till de allmänna statsbehofven, icke underhålla sin andel i försvarsverket m. m. Men om en känslolös statshushållare satte i fråga, huruvida den framtida vinsten svarade mot förlaget, skulle det väl få ankomma på kalkylation, om provinsen borde räddas eller sorglöst öfverlemnas åt en ödeläggande nöd? Skulle i det förra fallet hjälpen endast räckas dem som säkrast och snarast kunde den betala? Den fattiga enkan, som icke hade någon son att förr eller senare insätta i beväringaleden, och hvars teg endast gånge en ringa skatt, skulle hon icke frälsas, fastän staten ej hade att vänta någon omedelbar nytta deraf, och ehuru hon icke lika otvifvelaktigt, ännu mindre lika hastigt som den förmögnare bonden, kunde återgälda undsättningen?

Nej, staten är något högre än ett *försäkringsbolag*, som endast efter betingade föreningsstadgar lemnar för vissa rättigheter värn emot yttre våld, något ädlare än ett *förlagskontor*, som försträcker för att vinna. Det är en stiftelse icke af menniskor, utan af deras skapare; af honom, som i menniskonaturen nedlade detta samhällighetsfrö, utur hvilket menskligheten under en evig utveckling uppspirar, blommar och bär frukter. Biet och myran

kunna ej såsom människan utbilda sina släkten till en högre fullkomlighet. De ega ej som hon minne och hopp, hvarken kunskap om en förfluten tid, eller aning om en kommande. Men de söka dock icke att isolera sig såsom rofdjuren; de *känna* hvad de ej *begripa*; de känna och lyda en oemotståndlig dragningskraft till samhällighet och ömsesidigt bistånd. Och då vågar den rättslärande människovisligen att anse sitt ädlare släctes naturnödvändiga¹ förening i samhällen vara tillkommen medelst afhandlingar, hvilka, om de frivilligt kunnat knytas, skulle äfven lika frivilligt kunna upplösas. Då bestämmer han godtyckligt denna förenings ändamål och inskränker det till de lägsta villkoren för samfundslifvet. Då tillägger han en enda generation rättighet att bryta den utvecklingskedja för hvarje folk, hvars första ädla länkar uppstiga ur dess sagor. Och under allt detta skryter han af att vara *liberal*. Så hafva de framstått, dessa statsläror, hvilka söka att omgärda den närvarande enskilda nyttan med vallar mot erkänslan, ömheten och välviljan. Af frukten känner man trädet. En allmän egoism utmärker vårt tidehvarf, på hvars lynne dessa inskränkande statsläror verkat samt allt mera och mera verka. Man lefver under samhällets beskydd, men icke för samhället, icke i samhällets lif. Hvarje uppoffring, med hvilken man måste betala detta beskydd, finner man vara för dyr, och med ett verldsborgerligt köpmanssinne söker man vid alla tillfällen att afpruta något i priset. Man fordrar väl af staten frid på jorden, men

¹ Ibland så kallade juridiska fiktioner finnes det väl ingen orimligare än den, som antager ett *naturtillstånd*, hvilket människorna skulle hafva öfverenskommit att försaka för att med mera beqvämighet och lugn lefva i samhällen. Finge man förlöjligen denna fiktion med en annan, så kunde man föreställa sig, att i en myrstack uppträdde någon rättsläroare, hvilken hölle ett sådant tal: »Ädla myror, upplysta medstaccare! Vi hafva uppoffrat den frihet, som tillhör vår natur, då vi försakat varens rätt att ensam ströfva omkring i skogarna. Betänken dock, att vår förening härleder sig endast från ett *kontrakt*, slutet för vår gemensamma nytta o. s. v.»

att utbreda ibland människorna en god vilja, det räknar man icke längre för någon statsangelägenhet.

Med ett sådant lynne, understödt af antagna teoretiska grundsatser, är det naturligt, att man sätter i fråga, huruvida staten må använda till nödlidande landsorters undsättning tillgångar, som endast kunna samlas genom en allmän beskattning¹.

I Sverige har af ålder hela samhället ansetts vara dertill förpligtadt. Jag har redan anmärkt, att våra äldsta lagar stadga den nödlidandes rätt att erhålla hjälp och hvarje bofast mans skyldighet att den gifva. I det dåvarande ofullkomliga statstillståndet kunde denna rätt icke omedelbarligen utkrävas af samhället, utan måste undsättningspligten likasom de flesta andra allmänna bördor åläggas individer. Småningom, sedan nationalförmögenheten blifvit mera rörlig genom bruket af en allmän värderepresentant, hafva många gemensamma skyldigheter kunnat öfverföras ifrån enskilda medborgare på staten, och deras tyngd mera jemnt fördelas medelst beskattningar.

Flere ibland Sveriges stora konungar hafva insett angelägenheten att hålla spanmålslager i beredskap till undsättning åt provinser, som kunde råka i nöd efter betydliga missväxter. Den verklige rikshushållaren Carl XI använde för detta ändamål ansenliga summor af sina besparingar på en statsinkomst, hvilken öfversteg den nuvarande². Gustaf III var likväl den förste, som stiftade

¹ Lika naturligt är det ock, att man ogillar såsom misshushållning en ädelmodig konungs anslag af några statsmedel till understöd för nakna och husvilla i en stad, som blifvit förtärd genom vådeld.

² Åren 1695 och 1696 utlemnades till undsättning åt den efter missväxter nödlidande allmogen i Sverige tillsammans 110,682 1/2 tunnor spanmål, och för året 1697 anslagos 58,600 tunnor, hvilka efter skörden fingo betalas antingen i säd, tunna för tunna, eller efter lindriga lösningspris. Se statskontorets berättelse af den 26 April 1697 uti Lönboms samling af *Handlingar till konung Carl XI:s historia*, femte delen. Förråds-hus voro redan förut inrättade, så att de nödlidande måtte kunna icke allenast stilla sin och de sinas hunger, utan ock beså åkern, som eljest

en ständig *allmän magasinsinrättning*. Han åskade och erhöll medel dertill vid en riksdag 1786, då ständerna, hänfödda af en nu först allt sedan regeringsförändringen mäktig opposition, vägrade sitt bifall till allt annat, som konungen föreslog eller fordrade.

Denna inrättning, hvars nödvändighet då erkändes äfven af regeringens motståndare, har allt hitintills blifvit bevarad och äfven utvidgad; men ifrån 1815 års riksdag har man velat förändra dess bestämmelse. Den skulle väl förblifva en undsättningsanstalt, men icke endast och egentligen för konsumenter, utan förnämligast för producenter af spanmål. Den skulle icke blott afhjelpa de förras nöd vid utomordentlig brist utan äfven de senares förlägenhet vid tillfälligt öfverflöd på säd. Sålunda, ifrån en nödanstalt med ändamål och tillgångar att skydda landet mot de förödande följderna af missväxter, skulle den blifva en handelsanstalt, som borde upprätthålla spanmålsprisen vid en någorlunda jemn höjd, ett ändamål, hvilket, om det möjligen kunde ernås och vore önskanvärdt, fordrade ojemförligt större förlagstillgångar än det förra.

Det ingår nu icke i min afsigt att undersöka, huruvida en sådan statshandel med spanmål kan blifva nyttig för det allmänna, eller om samhället har någon förbindelse mot individer att uppköpa det för tillfället öfverflödande af *en* produktion, mera än af en annan¹. I denna afhandling vill jag endast betrakta allmänna magasinsinrättningen såsom ett skyddsmedel mot nöd samt framställa min mening om sättet, huru denna dess första och egentliga bestämmelse må uppfyllas.

I Sverige är denna anstalt nödvändigare än i de flesta andra riken. Missväxter äro oftare att befara i ett

hade måst stå osädd och förfalla i ödesmål, Kongl. Maj:t i dess inkomster till större skada och afsaknad». Se konungens berättelse om rikets tillstånd vid 1693 års riksdag, uti berörda samlings fjortonde del.

¹ Se härom en år 1815 författad och nyligen tryckt skrift: *Om spanmålspris och spanmålshandeln*.

så nära intill nordpolen beläget land än i de sydligare europeiska. I följd af sina särskilda naturförhållanden hafva några svenska provinser, i synnerhet de nordliga, alltid spanmålsbehof, hvilka, då de efter en allmän missväxt blifva utomordentligt förstörade, sällan kunna fyllas från de *närmaste* mera sädesalstrande orterna och icke så hastigt som nöden det fordrar hinna hemtas med vanliga transportmedel ifrån de *aflägsnare*. Sjöfarten till de städer och upplagsplatser, dit den för hvarje landsort kan begagnas, är stängd under den hälft af året, som följer på skörden, och då landtransporterna äro lättast. Det händer således, att när grödan i de norra orterna förderivas af frost vid slutet af Augusti eller under September månad, hvarefter missväxtens beskaftenhet och vidd icke heller genast kan beräknas, hinner ej den enskilda handelsindustrien att anskaffa spanmål ifrån de södra provinserna, om de hafva något att aflåta, innan segelfarten upphört. Laddningarna kunna icke anlända till de närmaste sjöstäderna förr än i Maj eller Juni månader det följande året, då vid foderbrist samt under eller näst efter vårsåningen forslingsmedlen äro svåra, otillräckliga och nödvändigt dyrare än vintertiden. Hjelpen, så vidt den på detta sätt kan erhållas, kommer då för sent, och emellertid har nöden tvungit till förtäring äfven af det tjenliga frökorn, som kunnat finnas i orten, sparadt ifrån föregående år eller skördadt på några för frosten mera fredade åkrar. Besinnar man derjemte, att handeln i Sverige, der, i följd af landets vidd och transporterens svårighet, alla varuomsättningar äro tröga, fordrar större kapital än annorstädes; att likväl de handlandes penningetillgångar i allmänhet äro otillräckliga för den jemna rörelsen af industrien; att ganska få ibland allmogen kunna efter en missväxt genast betala den säd de behöfva; samt att följaktligen spanmålshandeln då till det mesta måste ske genom utborgning, som ofta icke under flera år kan realiseras; så skall man finna, att denna enskilda handel, beräknad

på vanliga förhållanden, kan omöjligen allena afvärja den nöd, som en *utomordentlig* brist af 10, 20 till 30,000 tunnor i det ändock förknappade sädesbehofvet för en provins skall förorsaka. Staten måste då framträda för att lemna en sådan nödlidande landsort undsättning.

Dertill fordras först, att tjenliga undsättningsmedel alltid hållas i beredskap, der de kunna behöfvas. Således är det angeläget för provinser, som hafva lång väg till sjöstäderna, att inom hvarje sådan finnes ett ständigt upplag af torr spanmål, tillräckligt för att afhjelpa den första nöden och att förekomma frösädens förtäring; samt vidare, att större sådana upplag jemt underhållas på vissa invid hafvet eller de segelbara inre vattendragen belägna platser, dit industriens stadgade gång leder det mesta af berörda orters afsättliga produkter. Om dessa hufvudmagasin äro anlagda med säker kännedom och beräkning af den inre varurörelsen, så kan merendels hemtningen af undsättningsspanmål för en aflägsen provins förenas med transporterna af dess säljbara varor; dessas snara afsättning och i följd deraf penningeomloppet inom den nödlidande orten derigenom befordras samt tyngden af kronoskjutser afvändas ifrån de jordegare i mellanorterna, som icke blifva delaktiga af undsättningen, men förtryckas under tvånget att den forsla. Jag skall längre fram med exempel visa, huru sjelfva transporten af kronospanmål kan blifva ett undsättningsmedel, då platserna för de större upplagen äro riktigt valda. Dessa platser och de quantiteter af särskilda spanmålsslag, som der alltid skulle finnas liggande i beredskap för undsättningsbehof, borde efter infortrade fullständiga underrättelser ifrån herrar landshöfdingar i ett system bestämmas, likasom hufvudplatserna för de militäriska förråden äro bestämda efter en allmän plan för försvarsverket.

Så vidt det är mig bekant, har också allmänna magasinsdirektionen, då den kunnat anordna större spanmålsupplag till skydd för de inre provinserna, utsett dertill

tjenliga ställen. Men i det hela har, såsom jag förut anmärkt, inrättningen blifvit enligt riksens ständers önskan under de senare åren afvänd ifrån dess egentliga ändamål; och en handelsanstalt, hvars kapital icke förslår till all yrkad spanmålsupphandling i de sädesrika orterna, kan svårligen belasta sig med transportkostnader och öfriga utgifter för att, med föresigt af en blott möjlig men ännu aflägsen nöd, samla förråd inne uti landet af säd, som der iöke genast behöfves.

Vore nu ständiga lager af undsättningsspanmål förvarade uti särskilda för en eller flera provinser bestämda hufvudmagasin, så borde och kunde, när det mindre förrådet inom ett län funnes otillräckligt att afvärja befarad nöd, hemtningen af säd ifrån förstberörda magasin ske *småningom* genom de forslingsmedel, hvarpå naturliga förhållanden och industriens vanliga riktning lemnade anvisning. Dels saknas uti de flesta läns kronomagasin utrymme för upplag af större spanmålskvantiteter, och dels är det icke nyttigt, att den nödställda hopen genast ser alltför ymniga undsättningstillgångar, hvarigenom dess egen omtanke söfves och dess sparsamhet förlamas. En sådan skyddsanstalt må, der omständigheterna det medgifva, så anordnas, att aldrig länsmagasinet finnes tomt, men också aldrig till öfverflöd uppfyllt. Successiva forslingar af kronospanmål kunna ock lättast sammanbindas med den enskilda rörelsen, särdeles uti bergslagsorter, der transporten af brukens tillverkningar och äfven i många fall af deras förnödenheter kunna derigenom till ökad vinst för den betjenande allmogen underhjälpas och fortskyndas. Jag har redan nämnt den besparing af kronoskjutser, som ett väl beräknadt system för upplagen af undsättningsspanmål kan bereda landet. Denna börda är säkerligen en af de tyngsta och tillika den ojemnaste ibland alla, som trycka jordbrukaren, och aldrig kan nog omsorg användas för att lindra henne. När, såsom det hittills oftast händt, spanmål till hjälp för en aflägsen provins skall med kronoskjuts ditföras,

så utsträckes derigenom denna ortens lidande till dem, som sjelfva olyckan icke träffat, och folket i dessa ser med missnöje anstalterna till de nödlidandes räddning. Till undsättning för Stora Kopparbergs län måste år 1817 många tusen tunnor säd hemtas ifrån kronoupplagsmagasinen i Vesterås och Gefle; men kronoskjuts användes ej för mera än en post af 300 tunnor, som vid början af våren hastigt erfordrades. Allt det öfriga transporterades efter beting med förbönder. Sålunda besparades endast för transportererna emellan de nämnda magasinen och det i Falun omkring 30 à 40,000 häst- och karldagsverken, om man blott beräknar en förlorad dag för hvarje kronoskjutsande. Då någon ytterlig nöd icke fordrade och tillgångarna ej heller medgäfvos att sträcka hjälpen till socknarna nedanom Falun, fann dessas förståndiga allmoge sig belåten med den negativa förmånen att slippa all känning af undsättningsanstalten. Deremot blef den enskilda forslingen, med forlönen bestämd i spanmål, ett försörjningsmedel för de behöfvande i vissa socknar, hvilka, vid en eljest äfven inom dem oundviklig utdelning af kronosäd, skulle hafva medtagit vida mera af de tillgångar, dem endast en sorgfällig hushållsamhet kunde göra tillräckliga för den ytterst nödställda folkmängden uti Öster- och Vester-Dalarna, som öfversteg 50,000 personer. På enahanda sätt anordnades transportererna ifrån Falu kronomagasin till de öfre socknarna, ända till 15 à 20 mil derifrån belägna. Visserligen uppgick forlönen i säd till ett något, ehuru ej betydligt högre värde än kronoskjutslegan; men då prisen på undsättningsspanmålen uti Vesterås' och Gefle magasin voro lindriga i jämförelse med de i den enskilda handeln gångbara, och då hvarje till en socken uppsänd post af sådan spanmål der fördelades i små portioner af några kappar på hushållet, så blef berörda ringa förhöjning af transportkostnaden icke ens märkbar för undsättningstagarne.

Det är sannolikt, att en sådan anstalt skulle i andra provinser möta större svårigheter än i Stora Kopparbergs län, för hvärs allmoge forslingen utgör ett ständigt näringsfång. Men nöden borde dock öfverallt göra den möjlig, och der vore ingen allmän nöd, hvarest den mindre förmögne bonden icke ville under en eller annan vecka förtjena med sin häst så mycket säd, att han vid sparsam hushållning kunde dermed i flera veckor lifnära sig och de sina. Forlönerna för den kronospanmål, som år 1817 upphemtades till Falun, voro så beräknade, att den forslande hade på ett sådant lass, som en häst inom denna ort vanligen drager, i behåll minst två kappar råg eller motsvarande vigt af annan säd för hvarje dag af resan, äfven då han icke kunnat förskaffa sig fora till afhemtningsstället. Denna förtjenst ansågs under dåvarande förhållanden så lönande, att rättigheten dertill endast lemnades åt vissa mera behöfvande socknar, hvilket också var nödigt för att ej i allmänhet uppdrifva forlönerna till hinder och men för den enskilda varurörelsen.

Sedan jag nu yttrat mina tankar om det, som vid *upplag och transporter* af undsättningsspanmål bör åsyftas, återstår att visa, huru jag anser en sådan hjälp kunna ändamålsenligt *utdelas*.

Denna administrativa åtgärd är en af de svåraste ibland de mångfaldiga, som åligga länsstyrelserna. Om konungens befallningshafvande i provinserna endast betraktade sitt enskilda intresse, borde de visserligen önska framgång åt den nya läran, som vill inskränka deras befattningar till en mekanisk verkställighet af lagar, konungens höga bud samt domstolars och kollegiers beslut; som anser folkets gemensamma ekonomiska angelägenheter icke böra anförtros åt någon förmyndarevård af statens embetsmän och som för de fall, då det allmänna icke må bestyras af hvar och en medborgare efter dess enskilda sinne och tillfälliga egennyttan, yrkar municipalförvaltningar på landet likasom i städerna. Efter denna

lära borde konungens befallningshafvande blifva befriade framför allt annat ifrån omsorgerna att anskaffa undsättningsspanmål åt länen, då dessa hotas med nöd och förstoring efter en allmän missväxt, samt att utdela den emellan de behöfvande. Jag vill nu icke inlåta mig i ett fullständigt försvar för den delen af Sveriges styrelseförfattning, hvilken bestått orubbad och hittills äfven oklandrad allt sedan våra häfder omtala något ordnad samhällstillstånd, icke undersöka huruvida en republikansk princip för provinsernas styrelse vore förenlig med den monarkiska för hela rikets. Men jag öfverlemnar åt dem, som inom landsorterna lärt sig känna den svenska allmogens lynne, behof och önskningsar, att bedöma den ifrågavarande ibland flera nya läror, som man lånat ifrån främmande stater för att försökas äfven i Sverige. Till besvarande af dessa mer än teoretiskt visa män i vårt land framställer jag följande frågor: Är det möjligt, vore det nyttigt, skulle det öfverensstämma med folkets tänkesätt och fordringar att låta alla allmänna angelägenheter för en vidsträckt svensk provins och deribland undsättningsanstalterna under ett nödår bero på nödvändigt osammanhängande öfverläggningar och beslut af tjugu, trettio, fyrtio eller flera sockneförvaltningar, hvaraf de yttersta vore kan hända lika många mil afskilda från hvarandra? Eller i fall man ville styra dessa provinsens gemensamma angelägenheter ifrån en centralförvaltning, sammansatt af män, som det allmänna förtroendet ansåges hafva valt, vore det sannolikt, att massan af socknarnas invånare skulle villigt erkänna en sådan ny myndighet hos sina små beherskare? Kunde man väl vänta, att hvarje bofast man, som kallades till medlem af en länsförsamling, hvilken nödvändigt borde vara permanent, skulle finnas beredvillig att försumma sin enskilda hushållning för att långt ifrån sitt hemvist vårda provinsens? Kunde det icke hända, att skiljaktiga intressen, afund, misstroende m. m. snart upplöste sådana församlingar och söndrade sinnena inom hela orten? Vore

det att förmoda, att alla eller de flesta, som valdes till ledamöter af länsjuntan, skulle utan vedergällning snarare åtaga sig denna besvärliga befattning än andra ojemförligt mindre trägna och mödosamma¹? Skulle det blifva behagligt för allmogen antingen att ständigt utgifva en skatt af samma art som riksdagsmannaarfvoden, hvarförutan troligen ingen bonde ville eller kunde inträda i en sådan församling, eller att se denna myndighet de facto endast tillhöra förmögnare män, hvilka kunde umbära ersättning för möda och tidsförlust? Finge ej i det senare fallet menigheten *verkliga* anledningar att klaga öfver en aristokratisk styrelse, desto förhatligare som den komme att utöfvas af herremän — possessionater, bruksegare m. fl. — hvilkas närmaste enskilda intressen oftast stode i strid med allmogens? Männe ej en sådan styrelse skulle blifva ojemn och i allmänhet tyngre än den, som nu är anförtrodd åt ansvariga embetsmän, konungamaktens organer, den ene underordnad den andre? Det vore önskligt, att de, som yrka omskapningar af det gamla i vår samhällsförfattning, ville uti mer än abstrakta satser framställa sina idéer; att de ville uppgifva omständliga förslag, huru dessa idéer skulle i särskilda fall utföras. Vi hafva redan för behandlingen af åtskilliga allmänna angelägenheter municipalförvaltningar på landet, mot hvilkas *ofelbara* duglighet vanvårdade eller plundrade socknemagasin och andra sådana erfarenhetsbevis någon gång tala. Jag medgifver likväl

¹ Den som lefver i en landsort känner, huru svårt det är att finna ibland redliga och förståndiga bönder någon, som vill åtaga sig fjerdingmansbestyret, ehuru åtföljdt af en viss årlig lön och af arfvoden för åtskilliga förrättningar. Äfven i hufvudstaden kan man *läsa sig till* den kunskapen, att vedergällning fordras i Sverige för medborgerlig verksamhet. Nationens representanter hafva sjelfva erkänt denna sanning, då de i bevillningsförordningarna tillagt ledamöter af pröfningskomitén inom hvarje län icke blott ersättning för skjuts utan äfven dagtraktamente. Man kan säga, att det borde icke så vara; jag säger endast, att det så är. Det torde ock vara bättre, att allmänheten anser tidsförlusten vid medborgerliga förrättningar böra med måttliga arfvoden ersättas, än att det medborgerliga förtroendet skulle såsom i England offentligen köpas.

gera, att många lokala bestyr kunna bäst ombesörjas af valda män ibland folket. Men exempel endast från England eller konstitutionella trosartiklar ifrån Spanien öfvertyga mig icke om möjligheten och nyttan att ställa landsbygdernas invånare i Sverige under en utvidgad municipalstyrelse, hvilken synes förutsätta jemte mycket mera en annan natur än den nordiska. Jag har svårt att föreställa mig, huru en svensk socken af flera qvadratmils areal, hvaraf sjöar, berg och skogar intaga den större delen, skulle kunna styras på samma sätt som en stad, och ännu mindre begriper jag, huru mellan trettio eller fyrtio socknerepubliker, utgörande tillsammans en provins, någon för dennas gemensamma lugn och välstånd nödig förening skulle kunna vidmakthållas. För att få mina tvifvelsmål härom undanröjda önskade jag, att någon ville uppgöra en fullständig plan, huru en sådan provins som Stora Kopparbergs län kunde efter en allmän missväxt räddas af municipalförvaltningar ifrån förödelse, såsom den tvenne gånger inom fem år blifvit räddad af en länsstyrelse, utgående ifrån den faderliga monarkiska riksstyrelsen och verkställande dess afsigter¹.

Jag antager nu, att hädanefter likasom hittills undsättningsanstalterna för en provins i nöd skola, med den enhet i omtanke och verksamhet som de kräfva, styras af konungens befallningshafvande. Fördelningen af hjälpen, först emellan nödställda socknar och sedan emellan de verkligt nödlidande inom dessa, bör då verkställas efter grunder, som de för hvarje ort och tid allmänna förhållanden bestämma, och inga ögonblickliga ömhetskänslor rubba planen för det helas frälsning. En landsort, som hotas med hungersnöd, är att anse som en be-

¹ Den skarpsinnige författaren till skriften *Nytt ett och annat i anledning af frågan om akademiska jurisdiktionen* har med förstånd och måtta visat municipalförfattningens allmänna fördelar, men tillika utredt olikheten emellan dess elementer i stad och på land samt anmärkt att de, som i senare tider velat utmärka all menighetsstyrelse med namn af *municipalstyrelse*, »öfversett eller nekat, att någon åtskilnad i detta afseende emellan land och stad finnes», s. 190 o. f.

lägrad fästning, hvars kommandant ej må söka att förnöja hvarje enskild klagande, utan sörja därför, att *allas* lidande icke blifver ytterligt, samt med sträng konsekvens utföra hvad han för detta ändamål med mogen öfverläggning beslutit.

Härtill fordras dock, att undsättningsanstalten får ledas såsom sådan och icke måste behandlas blott såsom en låneanstalt. Det är visserligen nödigt, att hjälpen utdelas under vilkor af återbetalning och att denna sedermera infordras med all den stränghet, som de hulpnes bestånd medgifver. Statens rätt kräfver det; allmänna magasinsinrättningens framtida förmåga att verka och, hvad ännu är viktigare, de räddades egen välfärd bero derpå. Idogheten skulle blifva i grund förstörd hos ett folk, om vid hvarje tillfälle af nöd det hade att räkna på undsättning till skänks, hvaremot under en klok behandling tvånget att betala spänner i nödens stund omtanken och arbetsfliten samt underhåller dem i denna spänning, intill dess skulden kunnat afbördas, och emellertid kan den högre tillfälliga idogheten öfvergå till vana. Men annat är dock att gifva undsättning och annat att gifva lån. En barmhertighetsanstalt, utförd efter diskontprincip, vore lika förvänd och blefve lika skadlig som en diskontinrättning, förvaltd efter barmhertighetsprincipen. Der utborgning af kronospanmål är oundviklig, må säkerhet för betalningen äskas af enskilda undsättningstagare hvar för sig eller af flera gemensamt; men icke bör utdelningen af sådan nödhjelpssåd rättas efter de bästa säkerheterna och icke skiftas förnämligast emellan dem, som snarast kunna den betala. Om flera missväxtår följa tätt efter hvarandra och om i följd deraf eller af andra allmänna olyckor folket i en provins eller en socken varit utan sitt förvällande oförmöget att betala sina skulder för sådan spanmål, icke bör det därför under en ny nöd lemnas utan räddning. Då tillgångarna äro knappa, icke bör den fattigares rätt till undsättningen delas af godsherrars och bruksegares underhafvande,

som deras husbönder kunna och bära försörja, fastän betalningen för det, som sådana torpare och landbönder under dessas ansvarighet erhöle, kunde säkrast, hastigast och med minsta uppbördsbesvär inbringas. Icke bör en undsättningsförvaltning anses vara prisvärd endast därför, att den utan all förlust för staten kan vid föreskrifna förfallotider öfversända penningar för utborgad säd.

För att bibehålla egenskapen af nödhjelp bör all undsättning af statens spanmålstillgångar *sparsamt* tilldelas sådana verkligt nödlidande, som icke hafva eller kunna bereda sig andra utvägar till räddning än denna. Endast tjenlig frösäd, så vidt den efter en allmännare missväxt kan anskaffas, må utgifvas med skälig frikostighet, dock under all möjlig tillsyn på dess användande för ändamålet. Men en utöfver behofvets minimum sträckt undsättning af spanmål till föda, i synnerhet på borgen, blifver i många afseenden förderflig. Konsumtionens ytterst möjliga inskränkning är det naturligaste, det verkammaste och det minst skadliga skyddsmedlet mot nöd. Den kan bringas längre i en provins eller en socken än i en annan, allt som folket har vana vid brist och är rådigt att den afhjelpa; men allestädes, der alltför frikostiga undsättningsanstalter icke motverka den naturliga ordningen, kan en mer eller mindre betydlig del af det sädesquantum, som vanligen förtäres, besparas under ett nödår, utan våda för folkets helsa och utan förminskning af dess arbetskraft. Att lefva knappt är dock icke att svälta. Några lättångars eller oskäligen tiggares klagan öfver hunger är dock icke menighetens. Om likväl dessas röst finge gälla, såsom vore den folkets, och en hjälp lemnades, som nöden icke ovilkorligen påkallade, så försvagades derigenom det nyttiga tvånget till sparsamhet, och följderna deraf blefve, att hopen, som icke betänker en öfverflödigt undsättnings verkan, fördjupade sig mera än oundvikligt vore i skuld till kronan; att bristen, då den vore allmän öfver riket, ökades genom en icke nödig

förtäring; samt att, så vidt transporterna skedde med kronoskjuts, tyngden deraf försvårades äfven för andra orter, i samma mån som det hela undsättningsbeloppet för en provins öfverstege dess minsta behof.

Vanligen i de flesta orter lærer undsättningsspanmål hafva blifvit omedelbarligen utlemnad ifrån länsmagasinen till de behöfvande. I många fall torde det likväl vara nyttigare, att den småningom i mindre portioner utdelas ur förråd, anskaffade till de nödställda socknarna. Derigenom lindras för de fattigaste af allmogen hemtningskostnaderna, som oftast oskäligt uppstegras af forslande grannar. Sparsamhet i konsumtionen befordras ock i samma mån, som utdelningarna för hvarje gång äro knappa. Det möter likväl ej sällan svårigheter att finna personer, hvilka äro benägna att åtaga sig samt tjenliga att utföra detta bestyr; och det hela af redovisningen blifver äfven derigenom för konungens befallningshafvande mera inveckladt. Ut i Stora Kopparbergs län, der ett sådant utdelningssystem i synnerhet erfordras, har det ifrån år 1813 blifvit i allmänhet nyttjadt. Det bragtes under nödåret 1817 till ett fullkomligare skick. Dal-allmogen hade då under en fördelaktig konjunktur för bergshandteringen tillfällen till arbetsförtjenster, och med den yttersta möjliga inskränkning af utborgningen, föranstaltade konungens befallningshafvande, att de nödlidande inom sina socknar kunde för hvarje hushåll få köpa några kappar i sänder af undsättningsspanmål, som i smärre poster efter behofven dit afsändes.

En undsättningsanstalt närmar sig till sitt högre ändamål, det att uppdrifva idogheten, ju mera omedelbarligen den kan sammanbindas med allmänna eller enskilda arbeten. Utborgning af kronospanmål bör visserligen, så vidt ske kan, undvikas; men oftast finnes dock ingen annan utväg än denna att rädda de nödlidande. För-luster dervid för staten kunna svårligen, med hvad omsorg som helst, afvärjas i en fattig landsort, om de verk-ligen behöfvande skola blifva hulpna. Hellre än att be-

reda sig sådana förluster synes staten böra, vid tillfällen af en allmän nöd inom någon provins, uppoffra en bestämd summa att användas till gagneliga större arbeten, såsom utdikning af kärr, vägbyggnader, strörensningar m. m. Lägenheter till sådana tillfälliga företag finnas förmodligen inom hvarje härad eller socken, och om de under andra förhållanden icke kunde anses löna kostnaden, lemnade de dock, såsom försörjningsmedel åt de armaste af en nödlidande menighet, någon säkrare behållning än blotta siffror för sådana spanmåslån, som ej kunna betalas, åtminstone icke utan mångas förderf. Vore ett med allmänna arbeten förenadt undsättnings-system antaget, så skulle utborgningen af kronospanmål kunna till kvantiteterna ansenligen inskränkas och återbetalningen deraf inom vissa tider med någorlunda säkerhet vara att påräkna. Arbetslönen, bestämd i säd, borde sättas så lågt, att endast de mest nödstälde, hvilka saknade andra utvägar att förtjena sitt uppehälle, sökte att begagna sig af denna. Jag är öfvertygad, att med en måttlig summa sålunda använd skulle, på ett för folkets bestånd och för utvecklingen af dess moraliska kraft högst nyttigt sätt, det ändamål vinnas, som man med spanmåslån till ett mångdubbelt högre belopp åsyftat. Planer till nyttiga företag inom särskilda delar af ett län kunde i förväg uppgöras, men borde ej sättas i verkställighet förr än någon vidsträcktare nöd det fordrade. På långt afstånd från de behöfvandes hemvist må likväl icke de ifrågavarande nödfallsarbetena anställas, om den arbetande skall kunna med de sina dela den säd han erhåller.

Denna afhandling, grundad på en flerårig erfarenhet, förutsätter beståndet af den allmänna magasinsinrättningen. Om ock dess nuvarande organisation skulle förändras, läser dock sjelfva anstalten icke kunna umbäras i ett land, der behof af undsättning åt stora folkmassor så ofta inträffa som i Sverige; der en enda frostnatt kan förstöra den gröda, som skulle gifva uppehälle åt

en million menniskor. Jag kan ej föreställa mig möjligheten att bibehålla sammanhang i åtgärder och reda i räkenskaper för alla lokala magasinsförvaltningar i riket, om de icke ställas under en gemensam styrelse, den må för öfrigt kallas huru som helst. Som redlig medborgare önskar jag, att det beslut, hvilket i detta viktiga mål kommer att fattas, må leda till goda följder; men, ehvad den allmänna magasinsdirektionens förvaltning gillas eller klandras af andra, skall jag aldrig upphöra att ibland dess ledamöter högakta män, åt hvilkas nit, verksamhet, klara uppfattning af anmälda förhållanden och ändamålsenliga anstalter jag anser många af rikets provinser stå i en evinnerlig förbindelse för sin räddning under flera förflutna nödår. Vore öck mitt omdöme i detta fall stridande mot någon opinion, som man kallar den allmänna, så skattar jag mig lycklig att kunna härutinnan yttra mig med någorlunda vidsträckt sakkännedom och med svensk sjelfständighet¹.

¹ Denna uppsats, hvars sista del hör till de stycken af Järtas författareskap som för vår tids läsare sakna egentligt intresse, har här blifvit intagen väsentligen med hänsyn till de i dess förra afdelning förekommande allmänna ekonomiska och statsrättsliga satser, hvilka sedermera af Järtas vedersakare lifligt anföllos.

SVAR PÅ ALLMÄNNA JOURNALENS ANMÄRKNINGAR.

(BIHANG TILL TIDSKRIFTEN ODALMÄNNEN 1824.)

Uti icke mindre än tio blad af den stockholmska Allmänna journalen, ifrån nr 258 för den 6 November 1823, har allmänheten haft att läsa: *Anmärkingar öfver och i anledning af den artikel om statistik, som finnes införd i Odalmannen, första häftet.* Dessa anmärkingar har jag lofvat att besvara, när det fölle mig lägligt, och jag uppfyller nu mitt löfte.

Hvad jag med detta mitt svar egentligen åsyftar, vill jag vid slutet deraf förklara. Jag skulle alltför mycket blottställa mig för nya misstydingar, om jag yttrade det, innan jag förut visat, huru anmärkarens kritik är beskaffad.

För mitt ändamål har jag nödigt att upptaga och, emedan jag det kan, vederlägga *alla* hans bestämda anmärkingar, äfven dem som jag anser ytterst småaktiga. Denna omständliga revision kommer att trötta mig och, jag fruktar det, ännu mera mina läsare. Men revisioner, sträckta till det allra minsta, höra till dagens ordning, och utan den ifrågavarande skulle anmärkaren, som är stark i rättsläran, kunna lämpa till mitt svar i de delar, som det förbiginge, den juridiska regeln, att ett obestriddt käromål gäller såsom ett medgifvet. En viss publik med starka lungor skulle då utropa, att anmärkaren likväl i det mesta och i det faktiska haft rätt.

Det första, som jag ej kan medgifva anmärkaren, är hans påstående, att jag skall vara en författare, »hvars

både namn och ställning i samhället berättigar allmänheten till stora anspråk, emedan hans kända snille och kunskaper förmå uppfylla äfven de största». Att något skämt sticker fram i denna fras bör jag tro, då jag jemför den med de följande anmärkningarna och besinnar, att anmärkaren förklarar sig vara en fiende till all öfverdrift. Men om jag ock vore öfvertygad, att han med fullt allvar tillagt mig det *öfverdrifna* berömmet, kunde jag likväl ej emottaga det eller erkänna de allmänhetens anspråk, som han derpå velat grunda. Ryktbarhet åt mitt *namn* har jag icke eftersträfvat vid tillfällen, då jag möjligen kunnat ernå den, och i en ålder, då begäret derefter plägar vara lifligast. Ännu mindre skulle jag värdera den nu, sedan jag ända till vämjelse sett mig mätt på all den fiärd, hvarmed popularitet tiggas och utdelas. Min nuvarande *ställning i samhället* är, jag medgifver det, afundsvärd, nämligen för neapolitanare, spanjorer och deras vederlikar; ty det är den, till hvilken hvarje svensk man födes. Högre än der hvarje svensk man borde stå står jag icke; men ifrån denna plats kunna hvarken loford eller tadel förmå mig att nedstiga. Emellertid begriper jag icke, hvilka särskilda anspråk på mig såsom författare kunna härledas derifrån, att jag nu är ingen ting mer och ingen ting mindre än en svensk odalman. Jag har varit embetsman, men just detta, som hindrat mig ifrån litterära sysselsättningar, borde snarare sänka än stegra berörda fordringar. *Snille*, i den betydelse jag gifver åt detta ord, eger jag icke. Mina *kunskaper* äro ringa; den ibland dem, som jag sjelf skattar högst, huru urmodig den ock må vara, är kännedom af min fäkunnighet. Denna fäkunnighet blyges jag icke heller att omtala, då jag, som vid sjutton års ålder inträdde i statens tjenst, sedermera icke kunnat blifva mångkunnig, om ej genom vanvårdnad af mina pligter. Således, när jag inför allmänheten framlagt ett försök till en populär tidskrift, har hon ej haft orsak att deruti vänta något ovanligt, ty redlig afsigt och sjelfständighet i tänkesätt böra ej vara sällsamma hos svenska författare.

Innan jag följer anmärkaren vidare, må jag i allmänhet protestera emot hans framställning af mina klandrade afhandlingars innehåll; jag säger afhandlingars, emedan han ej, såsom öfverskriften på hans kritik syntes utlofva, hållit sig vid den *om statistik* allena. De särskilda anledningarna till denna protest skall jag vid besvarandet af hans anmärkningar utreda och då sammanställa med hvad han låtit mig säga det som står att läsa i min tidskrift. Att han här och der förändrat mina ord och utelemnat vissa mellanmeningar, der de oafbrutna citations-tecknen dock borde utvisa, att han ej stympat utan troget afskrifvit anmärkta ställen, vill jag icke oftare ådagalägga, än då någon mera viktig tanke, som jag yttrat, äfven derigenom blifvit vrängd eller ensidigt anford.

När man inom en skrift af den ringa vidd som min om statistik skall sammantränga sina åsikter af många föremål, kan man icke fullständigt utveckla sina föreställningar af hvart och ett särskildt. En sådan skrift måste blifva hvad man i målarekonsten kallar en esquisse. Denna svarar mot sitt ändamål, om de med några raska drag tecknade bilderna stå rediga, bestämda och så ordnade, att en klarseende åskådare genast fattar den hufvudidé, som taflan skulle framställa, i fall hon blefve utförd på en vidare duk, der alla lifvets färgskiftningar, dess dagar och skuggor samt rundningarna af dess former kunde afskiltras. Men den rättvisa, som målaren har för sitt utkast att vänta af hvarje konstnare, unnas en esquisserande författare sällan af hans granskare. De hålla sig vanligen icke vid hufvudidén eller vid de särskilda större tankepartierna i hans skrift och undersöka ej, om dessa äro med karakteristisk sanning tecknade samt afsigtsmässigt sammanställda. Deremot fästa de sig vid de smärsta delarna af någon figur, och helst af en icke rätt väsentlig, samt fröjda sig öfver sin skarpsynthet, då de med hjälp af sina kritiska lorgnetter tycka sig hafva upptäckt, att det der penndraget är för skarpt, det der litet skeft, det der icke nog omsorgsfullt böjdt efter den allmänna

opinionens svängningar o. s. v. I den lilla afhandlingen på ett par tryckta ark fordra de den fulländning af detaljer och den noggrannhet deruti, hvarpå de skäligen kunna göra anspråk, om författaren, för att utbreda sina åsigtter af hvarje föremål som han velat framställa, hade haft ledighet och förmåga att skrifva ett verk i flera band.

På sådant sätt har ock mitt ifrågavarande utkast blifvit granskadt af den anmärkare, som jag nu besvarar. Ehuru hans kritik föga vidrör mina hufvudsatser, uppgår den likväl till större vidd än den klandrade afhandlingen. För att grundligen vederlägga denna hade anmärkaren, om han det förmått, bort visa, att de nyare begreppen om stat och om statens ändamål icke äro så materialistiska, som jag dem framställt; att statistiken såsom vetenskap icke uppkommit ur ett tidslynne, hvares allmänna riktning att sönderdela människokraften jag beskrifvit, och att den icke användes såsom en rönsamling för materialistiska statsteorier; att icke denna vetenskap, då dess afsigt ovilkorligen uppfattas, innebär en orimlighet; att för statistiska beräkningar finnes någon enda enhet gifven, och att de således icke sakna hvad till all räkning fordras, nämligen någon bestämd kvantitet, med hvilken andra, kända eller okända, kunna mätas; att icke allt det, som statistiken vill beräkna, är oberäkneligt; att icke i följd häraf de resultat, som statistiska räkningar utvisa, ehuru matematiskt bestämda de synas vara, blifva osäkra och förvillande; samt att icke alltså statistiken, då den skall tjena till absolut grund för statsteorier, är skadlig, fastän den, nyttjad såsom biträde vid moraliska forskningar och äfven till ledning för sådana, kan blifva nyttig och upplysande. Men i stället att med sin granskning följa denna min deduktion, i stället att söka rubba dess yttersta grund och visa, att en *enhet* för statistisk räkning gifves, har anmärkaren förnämligast fäst sig vid några särskilda föremål, som jag under utvecklingen af min hufvudidé sammanställt för att gifva åskådlighet åt denna. Derjemte har han efter vissa granskares vana äflats att utgrunda mina

tillfälliga afsigter med en afhandling, som omöjligen kunde härleda sig från den enda allmänna att vilja, om icke fullständigt utreda värdet af en i jemförelse med andra ny vetenskap, åtminstone bestämma fältet, hvarinom det bör sökas, samt derigenom bidraga att gifva åt denna missledda och missbrukade vetenskap en användbarhet, som sjelfva Adam Smith och, jemte flera andra af hans lärjungar, äfven Say¹ ansett den icke ega och icke ens kunna få.

På samma sida, der anmärkaren prisar mina kunskaper, börjar han att bestrida några af mina uppgifter såsom historiskt oriktiga. Jag hade sagt, att våra äldsta nordiska förfäder »visste att annorlunda skatta den jordhög, som förvarade en fallen kämpes stoft, och annorlunda det platta sädesfält, öfver hvilket denna enkla minnesvård åt tapperheten stod upphöjd». Anmärkaren gör härvid den mycket viktiga erinran, att »i de *äldsta tiderna* torde dock de platta fälten snarare varit *ängar än sädesfält*». Gerna, om jag dermed kunnat förnöja några granskare, skulle jag hafva skrivit *betesmark*, ty riktigheten af min sats berodde ej på det plattas namn eller på arten af dess alster. Men vid åtanken af de gamla götiska kämparne glömde jag sannerligen alldeles bort dessa lika grofva ehuru icke lika kraftfulla kämpar i våra dagar, hvilka såsom salig Durencran

»föra granskningsbloss och uppå orden rida».

Jag skref utan att tänka derpå — *sädesfält*. Sådan var likväl denna gång min lycka, att jag råkade välja det rätta ordet, när jag talade *om våra äldsta förfäders tid*, och icke såsom anmärkaren påstår, om *de äldsta tiderna*, då den svenska jordens sjelfmanta grödor sannolikt njötos

¹ Ut i hans *Discours préliminaire till Traité d'Economie politique*, hvaraf jag ännu ej haft tillfälle att se den utkomna svenska öfversättningen. Jag skall längre fram anföra Says yttrande om statistikens opålitlighet. Denne författare har anmärkaren åberopat och bör väl således hafva läst de första sidorna i hans verk.

endast af skördare på fyra ben. Att våra förfäder allt ifrån den tid då sagorna först lemna några underrättelser om dem, och äfven före asarnes ankomst till nordén idkade åkerbruk, antages på goda grunder af Lagerbring, Botin m. fl. Till en alldeles okänd ålder, till en ännu aflägsnare än sagans, till det så kallade naturtillståndets, ansåg jag mig åtminstone i detta fall icke böra sträcka mina föreställningar. Jag talade om en tid, då civilisationen, som alltid förutsätter åkerbruk, redan gjort några framsteg. Våra förfäder voro väl då icke så verldsborgertligt hyfsade som vi, men de voro icke heller vildar som irrade omkring i skogarna. De erkände hvad en eskimå ännu icke kommit att betänka och hvad hans merkantiliskt öfverbildade själsförvandt lärt sig förakta; de erkände ett samband emellan det förflutna, det närvarande och det tillkommande. De egde ett fädernesland, de voro fästade vid en fosterjord, helig för dem genom de minnen, som ättehögarna vårdade.

Dernäst har anmärkaren klandrat dessa mina ord: »nu anse vi Godefroi de Bouillon för en narr, likasom han skulle hafva för narrar ansett våra sifferräknande statsmän». Han tror ej, att »någon anser Godefroi för en narr, som har den ringaste kunskap om de tider, hvari han lefde». Jag vill likväl förmoda, att anmärkaren icke bestrider Voltaire en sådan *den ringaste kunskap*, samt att han erkänner Voltaire att vara en af de moderna tidsbegreppens betydligaste representanter. Om han läser hvad denne författare skrivit om korstågen i allmänhet och särskildt om Godefroi de Bouillon, som sålde en del af sitt ärfda land och öfvergaf det återstående för att förvärfva sig ett litet herravälde i Palestina, så lærer han finna, att vi, när man dermed förstår vår tid, verkligen ansett denne ridderlige försakare af sitt timliga goda för en narr, ehuru icke för en sådan galning som den pilgrim, hvilken Voltaire benämner Cucupiète¹. Adam Smith, som anmärkaren icke heller lærer jäfva, kallar korstågen

¹ *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations* kap. 54.

för »det mest förstörande raseri (*frenzy*) som någonsin bemäktigat sig Europas nationer»¹. Och för en narr, lindrigast sagdt, måste man väl hålla den, hvilken anført ett företag, hvaråt man trott sig kunna gifva ett sådant namn. Men ännu har jag till försvar för mitt ifrågavarande ytt-
 rande att åberopa mig en tredje ganska ny och ganska viktig auktoritet, nämligen anmärkarens egen. Han säger: »När de stora vasallerna och adeln begynte blifva alltför mäktiga och öfvermodiga, uppfann Roms politik att kasta dem öfver Asien. Det var en spekulation i stort att göra sig till regent öfver deras länder, som der *stridde för idén*, och till deras arvingar, som der *stupade för den* — en spekulation, som dittills endast drifvits i smått och vid dödsbäddarna. Den kraft, som här förslösades, skulle åtminstone icke kunna begagnas emot hierarkien och despotismen.» Den som så betraktar korstågen, kan han väl för klok anse någon, hvilken låtit narra sig att blifva en af de första anförarne derfor? Jag må icke inlåta mig här i någon vidlyftig utveckling af de närmaste anledningarna till dessa vilda jagter efter en idé, som det dåvarande tidsskicket födde, och hvaraf Hildebrands politik endast visste att draga en tillfällig nytta. »Betraktar man», säger Schiller², »orsakerna till de kristnes tåg mot det heliga landet, så är detta ett så okonstladt, ja ett så nödvändigt alster af sitt tidehvarf, att en som alldeles icke hade någon kunskap om denna händelse skulle, då man framlade under hans ögon de historiska premisserna dertill, sjelf falla på en sådan följd af dem.» Om också den kraft, som på korstågen *förslösades*, kunnat *då* omedelbarligen vändas mot hierarkien, hvilket ej lærer vara så alldeles gifvet, fans det dock ingen verldslig regent-despotism, som den tiden fordrade att bekämpas, men deremot en feodalaristokrati, hvilken tålde och kräfd att

¹ *Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*; 3 boken, 3 kap. mot slutet.

² *Ueber Völkerwanderung, Kreuzzüge und Mittelalter*, i hans *Kleinere prosaische Schriften*.

mattas. Att Europas nationer hafva till en hufvudsaklig del att tacka korstågen för sitt nuvarande samhällsskick, för sin handel, sitt medelstånd, sin kultur, sina mildare seder, sin borgerliga och personliga frihet under skydd af regering och lagar, och äfven, ehuru senare, för hierarkiens fall, hafva sådana män som Robertson¹, Schiller², Heeren³ m. fl. utredt. Jag skulle önska, att den kraft, som nu användes på enskilda ekonomiskt nyttiga företag, blefve i sina aflägsnare verkningar lika välgörande för menskligheten som den, hvilken bortslösades af korsfararne på en allmän — man må gerna kalla den så — dårskap. De äro förgångna dessa generationer, som efter våra begrepp ledο deraf, men som likväl under två hundra år icke blott tålde utan frivilligt sökte sitt lidande. Vi njuta nu frukterna af deras uppoffringar, och vi borde väl då förlåta dem deras till svärmeri öfversprungna entusiasmer, som skulle någon dag frambringa sådana frukter, dem aldrig ännu den sluga, kallt beräknande sjelfviskheten burit. Men kan hända böra korstågen fördömas just därför, att de gäfvο regenterna ett välde, hvilket kunde skydda menigheterna mot förtryck af den tidens adel? Derför att magnaterna, i stället att endast odla sina landsträckor, blefvo småningom sjelfva odlade? Derför, att man ej mera ibland kontroller mot konungarnes makt kan räkna på en dermed täflande *makt hos öfvermodiga godsherrar*? Derför, att en opposition mot den gemensamme öfverherren af sins emellan krigande ädlingar nu icke kan bildas, hvarken med samma syftning eller samma råa verkningskraft som för åtta hundra år sedan? Derför ändtligen, att den enda form, under hvilken anarki kunnat ega något bestånd, blifvit genom korstågens följder i grund förstörd?

¹ Inledning till *Carl V:s historia*.

² l. c.

³ *Essai sur l'influence des Croisades*. Prisskrift, belönad af Franska nationalinstitutet.

Vidare bestrider anmärkaren mitt påstående att statistiken såsom vetenskap är ny. Han åberopar emot mig dels folkräkningen, omtalad i gamla testamentet (hvarföre icke äfven i Livius?) och dels påfvarnes kännedom af hvad »kristenheten både direkt och indirekt renderade dem». Stridigheten oss emellan i detta fall beror på våra begrepp först om vetenskap och sedan om statistik. Jag anser icke för vetenskap några spridda kunskaper, som ännu icke blifvit ordnade till system efter någon ledande allmän åsigt, och ej för statistik hvarje tillfällig enkel räkning öfver särskilda beståndsdelar af en stat. Denna vetenskap, hvilken, såsom jag sagt, »använder siffreräkning till människoförmågans storhet», utgick från den grundsatsen, att alla ett meniskt samhälles, en stats storhetsförhållanden kunde med siffror beräknas, och denna grundsats åter kunde icke blifva gällande, förr än man ansåg staten för ett mekaniskt ting, för en maskin att betrygga besittningen och förvärfvandet af materiel rikedom. Man har påstått, att kemien är en ny vetenskap, och Fourcroy säger, att »intet spår dertill finnes i äldre tider». Likväl har människosläktet redan vid början af all sagoålder förstått och öfvat vissa kemiska förrättningar, smält och blandat metaller m. m. På samma sätt kan statistiken vara ny, ehuru man äfven af ålder haft kunskap om vissa ibland dess föremål. Med många ansedda historiska och politiska författares omdömen öfverensstämmer mitt, att denna vetenskap är ung — jag vore frestad att nyttja ett mera bestämdt ord, om icke dess idkares anspråk oftast vore helt andra än det glada, oskyldiga barnets, som uppställer och räknar sina leksaker. Heeren säger om den senare hälften af adertonde århundradet, att »då erhöles, på ett allt mera uteslutande sätt, staternas *materiella krafter* ett värde för den praktiska statskonsten; kvadratmil och folkmängd blefvo måttstocken för lycka och makt». ¹ Om de gamla grekernas statshushållning anmärker han, att »också deras känsla sade dem, att man måste producera

¹ *Handbuch der Geschichte des Europäischen Staatensystems.*

för att lefva, men att man lefde för att producera, det föll dem icke in»; och vidare, att »först måtte allt högre och gudomligt trampas under fötterna, innan det blef rum för dessa teorier, som hänförde Sokrates och Kristus till den sterila klassen»¹. Men äfven här torde anmärkaren invända, att jag »förblandar statistik och statsekonomi». Utan tvifvel känner han dock, att det är efter de statsekonomiska spekulationerna som de statistiska forskningsgarna anställas. Det är sant, att några teorister, hvaribland jag må nämna Say, vilja grunda statshushållningsvetenskapen på allmänna och beständiga förhållanden, eller på en abstrakt erfarenhet, och icke såsom Ganilh och andra på en konkret, på särskilda och föränderliga fakta. För de förra är statistiken, hvars tillförlitlighet de neka, af ringare värde än för de senare; men äfven de och i synnerhet deras ledare Adam Smith framställa dock oftast statistiska fakta såsom bevis för sina satser. Det systematiska ordnandet af sådana fakta är således samtidigt med bemödandet att till vetenskap sammanbinda statsekonomiska grundsatser, och de ofvannämnda författarne jemte många flere erkänna, att detta vetenskapliga bemödande ej är äldre än ifrån medlet af det adertonde århundradet. Anmärkaren sjelf, hvilken jag åter får det nöjet att till mitt försvar åberopa, säger, att »de statistiska kunskaper vi ega om vårt fädernesland äro få». Vore statistiken icke en ny vetenskap, så hade väl den likasom alla andra äfven blifvit länge sedan bearbetad i Sverige, der man förr än i de flesta andra länder börjat att samla de särskilda underrättelser, som den skall till ett systematiskt helt förena och uppställa. — Sedan jag nu rättfärdigat mitt ifrågavarande påstående, måste jag i min ordning anmärka, att den politiska räknekonsten icke vinner

¹ *Idéen über die Politik, den Verkehr und den Handel der vornehmsten Völker der alten Welt; 3 Theil.* Att det är Heeren och icke jag som yttrat detta, ber jag dem anmärka, hvilka i hvarje kraftfullt uttryck af en sanning finna *öfverdrift*. Jag åberopar här så mycket hellre Heeren, som äfven Allmänna Journalen icke sällan erkänt denne författares värde.

någon helgd derigenom, att dess anor härledas ända ifrån det gamla testamentets judar. Ehuru icke skriftlärd vet också jag, att Moses lag förutsatte någon folkräkning, hvarefter en kapitationsafgift till templet, som föreskrifves i andra Mose-boks 30 kap., skulle erläggas. Men Michaelis, hvilken kändedom af den mosaiska lagstiftningen anmärkaren torde medgifva, tror likväl, att denna afgift endast varit tillfällig och att folkräkningen sedermera icke skett oftare än hvar trettionde eller fyrationde år, med egentlig afsigt att tjena till grund för en justering af slägtregisterna, hvilka för judarne voro af mycken betydighet. Han säger också bestämdt, att denna folkräkning icke hade samma flerfaldiga ändamål som folkräkningarna i våra dagar, och att den icke kunde bidraga att upplösa många af »den politiska räknekonstens kuriösa och viktiga problemer»¹. En mera statistisk afsigt låg må hända till grund för den anstalt, om hvilken det förmäles i första Krönikebokens 21 kap. i versen, att »Satan hof sig upp emot Israel och gaf David in, att han lät räkna Israel»². Hvarken detta språk eller den följande beskrifningen, huru Guds vrede straffade Davids företag, lærer anmärkaren hafva erinrat sig, då han ville nedslå mig med det Gamla testamentet. Jag måste således påminna honom derom, likväl icke i annan afsigt än den att rena mina tvifvelsmål om den politiska räknekonstens nytta ifrån utseendet att vara stridiga mot den Heliga skrift; ty jag instämmer ej heller i deras ortodoxi, som äfvenledes under åberopande af det Gamla testamentet ifrade mot inrättningen af vårt tabellverk, hvars gagnelighet, om det rätt utföres och rätt användes, jag i min tadtade afhandling erkänt. Också i detta mål har jag det inför mången oförlåtliga felet att vara neutral. Jag kan ej

¹ *Mosaïsches Recht*, 3 delen §§ 172 och 173.

² Michaelis förmodar, att David, hänförd af eröfringslust, ville bringa sitt folk under en sådan militärisk författning, att hvar man skulle vara till ovilkorlig krigstjenst och icke blott till landets försvar förpligtad.

förmå mig att såsom en religionssak betrakta frågan om värdet af statistiska tabeller.

Jag har nu visat, huru anmärkaren bemödat sig att i min afhandling upptäcka små historiska oriktigheter, men derjemte huru det misslyckats honom. För en granskare med hans lynne torde det vara förtretligare att hafva öfversett verkliga fel än att hafva för fel ansett det rätta. Må mig då förlåtas den lilla elakheten att sjelf anmäla en i min afhandling förekommande oriktig uppgift, hvilken undfallit anmärkarens skarpsynthet. I skriften om statistik har jag sagt, att gården till Elfsborgs lösen erlades »inom fyra år». Detta är orätt. Berörda gård skulle enligt 1613 års herredagsbeslut utgöras inom fyra, men i sjelfva verket uppbars den under sex år¹. Hvilken förhatlig färg hade anmärkaren icke kunnat sätta på detta misstag, om han hade upptäckt det? Det var väl icke alldeles att skriva sju för tu; men att uti en afhandling om den politiska räknekonsten öfverdrifva ett faktum i riksgälds till ett faktum i banko hade väl svårligen kunnat anses för mindre än uppsåtligt svek, derest jag icke sjelf råkat att vara den förste, som anmärkt och tillkännagifvit denna oriktighet. Pris vare därför den lust, som genast afledde anmärkaren till *gräset på de platta fälten*.

I min granskares spår har jag hittills uppehållit mig vid sådant, som jag anser för småsaker. Jag är glad att kunna nu följa honom till mera intressanta föremål.

Sedan jag framställt den *allmänna* frågan: »Hvad vore nu Europas folk, om icke det ädla, äfven någon gång öfverdrifvet till svärmeri, hade upplyftat menskligheten öfver den timliga nyttans låghet?» så, för att med ett *exempel* vidare förklara min mening, tillade jag: »om icke en Gustaf II Adolf med samma mod, men

¹ *Gustaf II Adolfs historia* af Hallenberg, 4 delen sid. 806.

med mera vishet än korstågens anförare, hade likasom de dragit ut att strida och att dö för en idé? Jag svarade: »Betande hjordar». Ehuru anmärkaren ärligen anført hela detta ställe, afsöndrar dock sedermera hans kritik exemplet ifrån satsen, det enskilda från det allmänna. Efter ett utfall mot idén och dess apostlar påstår han, dels att Gustaf Adolf icke kämpade för någon idé, utan för fäderneslandets eller egentligast för sin ätts nytta, dels att Europas folk icke hade blifvit betande hjordar, om också Gustaf Adolf ej stridt och ej fallit i striden. Den senare anmärkningen hade jag kunnat förekomma derigenom, att jag med uppoffring af stilens liflighet och styrka skrifvit: »om icke för att på *slik* menskligheten *uppljftande* ädelhet ett enda exempel nu, då rummet ej *fleras framdragande medgifver*, anføra en Gustaf Adolf o. s. v.» Men jag trodde, att hvar förständig läsare skulle finna sin urskilning förolämpad, om jag så framsläpade under hans ögon en afsigt, som han derförutan borde inse. Att människan skulle vara ett ibland de föraktligaste kreatur, i fall hennes begär efter timlig njutning finge nedtrycka det ädla i hennes natur, lærer väl lika litet kunna förnekas, som att Gustaf II Adolf var en af de kraftfullaste representanter för detta ädla, som någonsin lefvat och verkat i verlden. Såsom sådan nämnde jag honom, men icke påstod jag, att denne *ende* dödlige, utan att den mensklige ädelhet, som uppenbarade sig i honom, räddat Europas folk från fänadens förnedring. Hos mig är djupt fästad den öfvertygelsen, att de stora verldshändelserna alltid hafva någon allmännare orsak än de personers kraft, som närmast synas frambringa dem, ehuru de utan verksamheten af en sådan individuel kraft icke heller kunde frambringas. Men — må denna tro ej befinnas alltför vidskeplig — jag tror också, att när en Gustaf II Adolf framstår, är han skickad af försynen att verka till ett högre ändamål än det, som den timlige nyttans beräknare vilja inom sin trånga synkrets uppställa äfven för snillen och hjeltar.

Anmärkaren talar om *idén* utan att fästa den vid något föremål. Han synes föreställa sig den såsom ett spöke eller ett öfver allt jordiskt fladdrande irrsken. Idén ställer han i motsats mot fäderneslandets nytta. »Idén», säger han, »såsom krigsorsak har nästan alltid slagit illa ut för det arma människoslägtet, och man bör därför ej undra, om de, som mena det samma uppriktigt väl, numera betrakta den äfvensom dess apostlar med ett visst misstroende.» För min del känner jag så tillräckligen åtskilliga politiska *patelins*, hvilka idkeligen bedyra, huru uppriktigt de mena det arma människoslägtet väl, att jag ej undrar på något, som sådana välmän tala, skriva eller göra. Gerna må de hänföra mig bland den förfärliga idéns krigslystna apostlar, ehuru mitt nuvarande lif just icke vittnar om någon fredsstörande oro; gerna, då jag aldrig sökt deras förtroende och numera i intet afseende behöfver det, må de betrakta mig med ett visst misstroende. Men jag önskar att ej vara missförstådd af dem ibland mina medborgare, som utan fördom läst hvad jag skrivit, och hvilkas människokärlek icke yttrar sig i dylika insimulationer, som den ofvan anförda. Dem vill jag säga, att jag med idéer menar sådana förnuftets och bildningsförmågans föreställningar af det lefvande, det innerliga, det organiskt fortverkande i världen, som icke kunna stängas inom de stela, mekaniskt bestämda formerna af abstrakta förståndsbegrepp¹. Men därför, att en idé om något jordiskt icke mera än den oändliga lifskraft, som den föreställer, kan noggrant uppritas, är den dock icke en tom dröm, ett blott sken, utan all förbindelse med det begränsade som lever. Långt ifrån att så afsöndra idén af stat ifrån det verkliga i hvarje någorlunda utbildadt borgerligt samhälle, har jag genast på första sidan af min afhandling om statistik sagt: »För

¹ Jag önskar, att man ej må anse denna nödortfiga förklaring för en fullständig definition. I fall idé kan definieras, hvarom jag tviflar, tilltror jag åtminstone icke mig det filosofiska sinne, som skulle fordras dertill.

greker och romare var *fäderneslandet* en *idé*, hvilken omfattade mycket mera än blotta fädernejorden. De *beräknade* icke med döda siffror, utan *kände* i sina lefvande bröst värdet af denna jord. De bestämde det ej genom uppskattningar af säd och gräs, som hon under ett qvinnium bar, utan genom heliga minnen af allt det höga, det sköna, det snillrika, det ädla, som hon i sekler burit.» Detta exempel förklarar hvad jag förstår med en idé. Anser man denna utesluta fäderneslandets nytta, så gifver man derigenom till känna, att man skattar allt annat i verlden än säd och gräs för onyttigt. Hvar och en må döma härom efter *sin* smak. Jag begär endast fördragssamhet för *min*, då jag värderar bland mitt fäderneslands nyttiga alster äfven sådana, som icke grott i mulden, och som ej kunna mätas i parm eller vägas vid någon hökaredisk.

Författaren omtalar ibland annat, huru »fransmännens strid i våra dagar för *idén af frihet och jemnlighet* slutades, som bekant, med despotismen». Jag vill ej tvista med honom om den benämning han sålunda, i likhet med några parisiska och londonska dagbladsskrifvare, gifvit åt Napoleons regering, hvilken, så vidt den endast sträckte sig till Frankrike, ingalunda var en öfver all lag upphöjd despots. Men hvad jag måste bestrida är det namn af *idé*, som han tillagt de gröfsta *begrepp* om frihet och jemnlighet, dem man ännu i verlden sökt realisera. Det var just därför, att den franska revolutionens ledare, bildade genom materialistiska teorier, förnekade alla ideella föreställningar, som de trodde sig kunna omskapa sin stat efter abstrakta begrepp. Deras råa frihet blef sålunda det glupska, blodgiriga vildjurets, och deras jemnlighet denna ytans släthet, hvarpå konstförfarna statsnickare dagligen arbetade, först med sina klyfvande lagsågar och sedan med guillotins hyfveljern. De franska vapnens ära var den enda idé, i hvilken nationens forna lif ännu bevarades. Ifrån den inre förödelsens styggelse skyndade de ädelt sinnade till gränserna för att der

under Frankrikes fanor rädda sitt minne af det sköna land, som fostrat Bayard och Turenne.

»Fäderneslandets nytta», säger anmärkaren, »styrde lika mycket som idén Gustaf II Adolfs handlingssätt.» Jag har redan visat, att denna motsats af fäderneslandets nytta mot idén icke har någon grund i mina yttranden. Således medgifver jag gerna anmärkarens påstående i detta fall, likväl så förstådt, att det icke var någon låg, endast tillfällig nytta för fäderneslandet, som Gustaf Adolf efter ekonomisk beräkning gick att vinna genom sitt deltagande i tyska kriget, utan en hög, evärdelig nytta, den hans snille uppfattade och hans ädla hjerta manade honom att eftersträfvä. Han ville icke blott betrygga Sveriges gränser mot ett möjligt framtida anfall af Österrikes och Polens förenade härar, utan äfven framträda att försvara den hårdt angripna religionsfrihet, som hans store farfader redan förvärfvat det svenska folket och som några tyska furstar sökt att tillkämpa sina undersåtar. På utgången af detta religionskrig berodde äfven Sveriges lugn och sjelfständighet i sekler; derpå berodde utvecklingen af den nationalkraft, som den sjäfulle konungen genom vidsträckta anstalter för sitt folks bildning förut hade börjat att fortskynda. Den idé, som framdref honom till sitt sista stora värf, sammanknöt således Sveriges enskilda väl med mensklighetens, den förgångna tiden med den senaste efterverld. Men anmärkaren vill ej tro, att denna idé var den egentligen verkande driften till Gustaf Adolfs deltagande i det tyska kriget. Äfven denne hjeltens själskraft måste, för att kunna nu *begripas*, anses hafva blifvit spänd af något litet personligt motiv; äfven denne riddare måste göras till en beräknare af enskild nytta. *Guds sak* kallade han väl sjelf den, för hvilken han gick att offra sitt lif; men hellre än att göra för en Gustaf II Adolf något undantag ifrån det liberala misstroendet, hellre än att i detta fall gifva någon viget åt kungsord, anser anmärkaren det icke vara osannolikt, att »*idén* här till och med var *medlet för nyttan*», eller tydligare sagdt, att den red-

lige svensken, den gudfruktige konungen var en skrymtare. Och hvilket var då detta personliga, slugt förtäckta motiv, hvarförutan han icke kunnat så handla, som han handlade? Jo, efter anmärkarens historiska uppenbarelser, omsorgen att »genom österrikiska husets försvagande och afvändande från att understödja Polen se sin dynasti försäkrad på Sveriges tron».

Om någonsin en historisk gissning förtjenade att strängt undersökas, må det väl vara denna, framställd icke af en österrikare utan af en svensk, icke för katolska munkar utan för en allmänhet af protestanter. Den angår det ärofyllaste minnet från Sveriges mest ärofulla tidehvarf. Den strider mot hvad våra förfäder i många led antagit såsom otvifvelaktigt och äfven vi hittills trott, med förlitande på sammanstående omdömen af våra egna och främmande historieskrifvare. Deribland vill jag ej nämna Schiller, ty han var en af idéns apostlar, som det arma människosläktets uppriktiga välmenare betrakta med ett visst misstroende. Men jag nämner en svensk författare, hvilkens arbeten icke förråda någon idealistisk utsväfning, herr P. A. Granberg¹. Jag nämner honom så mycket hellre, som han utgifvit den tillförlitligaste svenska statistik vi ännu ega, och jag bör således förmoda, att de, som »företrädesvis älska detta yrke», högakta honom icke mindre än jag, hvilken skall vara en statistikens fiende. I sitt »Försök till äreminne öfver Axel Oxenstjerna» yttrar sig om Sveriges deltagande i tyska kriget herr Granberg sålunda: »Gustaf såg tyranniets våld, eröfrarens orättvisa, det allmänna lugnets förstöring, sina trosförvandters förtryck och sin egen ära skymfad i sina sändebud. Han såg detta nit, som eldade protestanterna, denna allmänna jäsning i sinnena, då inga uppoffringar synas för stora, då den rike bortbyter sina skatter för sin samvetsfrid, då hvar medborgare blir soldat och hvar soldat tror sig strida för Guds ära, viss om en andelig

¹ Järta trodde, att Granberg var den, som skrifvit kritiken i Allm. Journalen, såsom synes af Järtas bref till Beskow. (Utg:s anm.)

belöning, om han faller för den sak han försvarar. Gustaf Adolfs ädelmod anropades af deras böner och uppfordrades af deras lidande; han hörde dem med deltagande och *räknade för en pligt att hasta till deras beskydd.* Vidare, om Gustaf Adolfs fall, säger herr Granberg: »*Frihetens värn, de förtrycktes beskyddare*, Sveriges stolthet, Germaniens störste hjelte, Gustaf Adolf är icke mer.» Det är sant, att herr Granberg ganska riktigt upptager bland de närmare skälen till Gustaf Adolfs beslut att i Tyskland angripa den österrikiska makten äfven faran för Sverige af denna makts tillväxt. »Österrikes växande välde», anmärker han, »hotade äfven att utbreda sig öfver Norden: redan hade Wismars eröfring öppnat för kejserliga härar en väg öfver Östersjön; redan utvecklades dessa fruktansvärda planer, genom hvilkas framgång äfven Sverige skulle förlora sin frihet eller tvingas att förbyta sin regeringsform och erkänna en hatad lära. Gustaf Adolf har att förekomma ett anfall eller att afbida det inom sina egna länder; han tvekar icke i sitt val. Tyska kriget är beslutadt.» Men att Gustaf Adolf egentligen för att försäkra sin dynasti på Sveriges tron invecklade sig i ett krig, som kostade hans folk de största uppförfingar och honom sjelf lifvet, det är en förmodan; hvartill intet spår röjes i den skrift, som jag helst åberopat, emedan jag vill tro, att anmärkaren ej är obenägen att den godkänna¹.

Hvad hade Gustaf Adolf att befara för sin dynasti just i den stund, då han beslöt att taga del i det tyska kriget? Om han haft något sådant att befara, var hans öfvergång till Tyskland under dåvarande omständigheter ett rimligt säkerhetsmått? Utförde han kriget på ett sätt,

¹ Sedan jag skrivit detta, har jag i Allmänna Journalen n:r 6 för innevarande år läst, att Sveriges *störste konung stupade för protestantismen*. Var då protestantismen icke en idé? Eller kunde jag anses mena någon annan? Äfven Allmänna Journalens utgifvare är således — hvem skulle väl hafva anat det? — en af idéns apostlar, som man bör betrakta med ett visst misstroende.

som förrådde någon personlig rädsla? Dessa frågor vill jag försöka att besvara, och derefter må man döma, om det är troligt, att en så klok statsman, som Gustaf Adolf onekligen var, infördes i sitt stora, men äfventyrliga företag af en så enskild afsigt som den, hvilken anmärkaren tillagt honom.

Anmärkaren har lärt mig, att jag må vara på min vakt mot misstydingar, äfven sådana, för hvilka jag borde tro, att mina handlingar skulle freda mig. Jag finner mig således hafva nödigt förklara, att om jag icke anser afsigten att befästa sin dynasti hafva varit den, som bestämde Gustaf Adolfs ifrågavarande beslut, nekar jag derfor icke, att en verklig fara för hans dynasti, om den egt rum, kunnat vara en giltig orsak, mindre för honom att börja kriget än för hans folk att med all sin förmåga deruti understödja honom. På beståndet af denna dynasti, när den svenska grenen af Vasa-stammen så kallas, hvilade allt hvad det svenska folket hade såsom nyttigt och heligt att försvara, sitt återställda inre lugn, sin renade religion, utbildningen af sin samhällsordning, af sin själsodling, af sin idoghetsdrift, varaktigheten af sin sjelfständighet och fortväxten af sin ära: — korteligen allt detta, som den på en gång snillrikaste och tappreste ibland Europas dåvarande regenter hade under förflutna år ordnat, befästat, skyddat och för kommande sekler skapat.

Gustaf Adolfs regering var, intill dess han började att bereda sig till det tyska kriget, oroad genom de anspråk på Sveriges tron, som Sigismund, ehuru han förverkat sin rätt dertill, icke ville öfvergifva. Nu först hade det lyckats honom att tillkämpa sig, om icke en evinnerlig trygghet, åtminstone ett tillfälligt lugn från den polska sidan. Han hade i Sigismunds land besekrat hans här, ehuru förstärkt af österrikiska hjälptrupper; han hade härigenom tvungit Sigismund till en art af fred, till ett sexårigt stillestånd. Den katolske Vasa-ättlingen på polska tronen erkände omsider för Sveriges konung den

hjelte, som folkets hyllning och hans stora egenskaper hade dertill, emot de ensidiga juridiska legitimitetsbegreppen, fyllest legitimerat. Aldrig hade således Gustaf Adolf mindre att befara för sin dynasti *utifrån* än i den stund, då han, efter anmärkarens gissning, skall hafva försökt ett i sådant fall förtvifladt räddningsmedel. *Inom sitt land* åter hade han då visserligen ingenting att frukta af Sigismunds forna anhängare. Han kände lifligt oförrätter, och stundom uttryckte han med skarpa ord, ehuru han ej utförde i hårda handlingar, sin harm öfver det orättvisa tadel, som icke skonade honom mera än någon annan ibland Sveriges största konungar; ty äfven då funnos opinionsledare, som glömde hvad fäderneslandet var honom skyldigt för att vränga hans afsigter, tillräkna honom tidens allmänna oundvikliga besvärligheter, upptäcka små förmenta fel i hans styrelse och må hända beställsamt omtala någon tillfällig öfverilning af hans sinne, hvilket, för att vara ädelt, måste vara lätrördt. Således beklagade han sig redan 1614 inför riksens ständer öfver »uppdiktade lögner och sqvaller, hvilka af vrångvisa menniskor, ja snarast att kalla landslöpare och skälmar, *som sig dermed födan förtjenade*, utspridda blefvo, hvilka under tiden förorsakade missförstånd emellan öfverheten och undersåtarne, under tiden emellan sjelfva ständerna.» I sin proposition till ständerna vid riksdagen 1627 yttrade han sig sålunda: »Efter såsom svåra och besvärliga tider åtskilliga besvär och tungor med sig föra, som hvar och en uti sitt hus antasta och honom sin ro och maklighet förhindra; alltså förorsakar ock sådant åtskilliga hjertelag, snart ock tal, meningar och inbillningar; och såsom hvar och en är god och fäderneslandet trygger till, så falla ock om slikt hans domar; dock finnas väl många enfaldige, som af vrångom förförda, skulden regementsens föreståndelse tillskrifva, icke anseendes denna tids orolighet, som fast intet land förskonar». Uti rådsprotokollet för år 1628 förvarade han den ofta besannade anmärkningen, att

»vårt folk är så lättroget, att det menar den unna godt som ömkar». Med anledning af dessa Gustaf Adolfs yttranden har en af våra mest aktningvärda häfdatecknare, framlidne kanslirådet Schönberg, sagt: »Det skulle vara en nyttig lärdom för eftertiden, om det hade blifvit uppptecknad, hvad den tidens frondörer behagat säga. Huru skulle det icke roat de efterlevande att läsa om dessa små människors obetydliga knotande? — — När blifver väl verlden klokare af forna tiders dårskaper?» Men om äfven Gustaf Adolfs regering, likasom förut Gustaf I:s, besvärades af frondörer, lærer man dock icke kunna anföra något bevis, att den hjeltmodige konungen ansåg dem fruktansvärda. Han kände sitt folk, han hade vid alla tillfällen erfarit dess trohet, dess tillgifvenhet, dess beredvillighet till de största uppoffringar för hans och fäderneslandets oskiljaktiga sak. Han kände ho's de missnöjda sjelfva det gamla svenska sinnelaget, som knotar oftare af obetänksamhet än af arghet. Också sade han sig vara »så högt försäkrad om sina undersåtars kärlek och trohet emot honom, att han tryggeligen kunde lägga sitt hufvud neder och hvila på hvar och en sin undersåtes knä, der så skulle behöfvas, det ingen annan potentat lätteligen skulle fördrista sig göra». Främmande furstar kunde han försäkra, att »han skattade sig lycklig deruti, att han styrde sitt rike efter lagar, och att hans undersåtar villigt åtlydde hans bud och befallningar, emedan de älskade honom¹». Man behöfver blott läsa de nästan årliga riksdags- och mötesbesluten under Gustaf II Adolfs regering för att finna, huru befästad i folkets kärlek denne konungs makt var; huru förtroligen han meddelade rikets ställning och vådor åt dess ständer samt rådslog med dem om hvarje stort företag; huru kraftfullt de, efter skyndsamma men dock mogna öfverläggningar, understödde, genom bevilningar af manskap

¹ De här åberopade yttranden af Gustaf II Adolf äro anförda i Schönbergs *Samling af historiska bref om det svenska regeringssättet i äldre och nyare tider*, tredje flocken.

och gärder, hans aldrig vacklande mod. Tryckande voro dessa utskrifningar, så dryga dessa gärder, att man efter en nyare tids begrepp knappt vill tro det hafva varit möjligt att uttaga dem af ett folk, som under mera än en mansålder icke njutit någon hvila från strider, inom och utom sina gränser, för sin sjelfständighet och sin tro. Men ändock, när han, som ständigt nödgades fordra dessa uppoffringar af sina undersåtar, hade fallit, uppoffrande äfven sig sjelf för Sveriges trygghet, välfärd, frihet och ära i sekler, huru saknad var han icke af detta folk, hvars krafter han så hårdt pröfvat, men också ledt med så stor egen förmåga på banan till mensklighetens högsta mål? Det var icke blott i den första stunden efter hans död, som riksens ständer yttrade sin sorg uti dessa ord: »Gud af sin försyn och behagliga vilja hafver velat så hårdeligen besöka oss och vårt kära fädernesland Sveriges rike, att genom den lekamliga döden hädanrycka fordom den stormäktigste furste och herre, herr Gustaf Adolf, Sveriges, Götes och Vendes konung, storfurste till Finland, hertig uti Estland och Karelen, herre öfver Ingermanland etc., och således försätta Hans Salige Kongl. Maj:t, kristelig och högberömlig i åminnelse, utur denna jemmerdal i en evig fröjd, förvandla denna förvanskeliga krona i en evig ära och härlighet, göra en ända och afskära så väl Hans Salige Kongl. Maj:ts arbetsdagar som dess märkeliga i alla tillkommande tider aldrig nogsamt berömda visa råd, tappra gerningar, manliga mod, otroliga och fast undersamma victorier öfver en del de mäktigaste och väldigaste potentater i Europa, och det som vi högst hafva att beklaga, att skilja från oss vårt hufvud, konung och fäderneslandsens fader, under hvilkens lofliga och berömliga regering vi oss och fäderneslandet, framför alla andra nationer i dessa bedröfliga tider, hafva befunnit uti säkerhet, trygghet och i alla måtto oanfäktadt¹». Äfven tolf år derefter, då det krig, som Gustaf Adolf börjat, ännu fortfor och bördan

¹ Riksdagsbeslutet af den 14 Mars 1633.

deraf var ytterligare förtyngd, omtalade det svenska folkets svenskt sinnade ombud »den gode konung de mistat», sägande, »att hans like detta rike näppeligen för detta regerat, hvad heller man hans dygder och egna kvaliteter, heroiska in- och utrikes förda bedrifter, eller hans kärlek och affektion emot fäderneslandet och alla dess trogna ständer och inbyggare ville besinna; så att om någon hos oss eller annorstädes hafver meriterat att skattas och hållas för *fäderneslandsens fader*, då bör det denne vår konung med allt skäl tillagnas, och Hans Salige Kongl. Maj:t till en evigvarande åminnelse i våra och våra efterkommandes hjertan inskrifvas¹. Men nu, ibland dessa efterkommande, höja sig stämmor att vanhelga hans minne. Nu vill man missleda oss, att anse denne *fäderneslandsens fader* hafva handlat förnämligast efter en *husfaders* små enskilda beräkningar. Denne redan under tvenne århundraden vördade hjelte, hvilken mera än någon ibland Sveriges framfarna stora konungar egde det hjertats snille, som lyfter sig öfver all egen personlighet och betraktar sina värf såsom länkar blott i mensklighetens eviga bildningskedja, honom, den ädlaste man på Sveriges tron, vill man nu i sin föreställning hopkrympa till en liten, så vanligen egoistisk meniska, att man må kunna inpassa äfven hans bragder i *sina* begrepp om nytta och mäta äfven hans oändliga afsigter med *sin* statsklokhets tumstock.

Men om man emot de skäl jag här anført kunde antaga, att Gustaf Adolfs dynasti stod i någon verklig fara vid den tid, då han beslöt att i Tyskland angripa protestantismens mäktiga fiender, frågar jag, om icke ett sådant vågsamt företag, snarare än att afvända denna fara, närmade henne? Om således icke, i fall man medgifver Gustaf Adolf någon klokhets, hans deltagande i tyska kriget just bevisar, att han då gjorde sig trygg för Sigismunds stämplingar mot sin dynasti eller åtminstone för all verkan af dem? Vi hafva bevarad en berättelse

¹,Riksdagsbeslutet af den 7 December 1644.

om den öfverläggning ibland rikets råd, som den 27 Oktober 1629 föregick konungens afgörande beslut att öfverföra sin krigshär till Tyskland¹. Skälen för och emot detta dristiga steg, som rikets råd likväl tillstyrkte, finnas der fullständigt utredda. Uti denna berättelse likasom i riksdagsbesluten af den 29 Juni 1629, den 14 Maj 1630 och den 7 Juni 1631 omtalas väl tyske kejsarens »outsläckliga hat emot Sverige, icke allenast af det fundamental-uppsåt, som alla papister hade till att utrota alla evangeliske», utan äfven af det österrikiska husets begär att »bekomma det allmänna väldet öfver hela världen». Men under alla dessa öfverläggningar kom ingen särskild våda för Gustaf Adolfs dynasti i fråga. Deremot anförde rikets råd ibland betänkligheterna emot ett offensift krig främst den, att konungens undersåtar, »såsom de nu mäktade fröjdade sig öfver det erhållna sexåriga stilleståndet med Polen, så skulle de sig mycket förskräcka, när de åter hörde att kriget skulle gå an emot Tyskland, hvaraf kunde uppväxa i deras hjertan ledsamhet vid kriget, ovilja mot regementet och, der annars ginge än väl, eftertal och allt ondt». Vidare förestälde sig rikets råd »faran för riket, att Kongl. Maj:t sjelf reste ur landet och förtrodde sin konungsliga person mest främmande folk i händer». Sådana redligen framställda betänkligheter borde väl hafva afhållit rådgifvarne ifrån att tillstyrka det djerfva företaget och konungen ifrån att våga det, om hans ätts enskilda säkerhet härvid upptagits under någon klenmodig beräkning. Och denna ätt, hvaraf bestod den? Af konungen, som gick sin död till mötes, och af hans dotter, ännu ett fyraårigt barn, hvars rätt vid hans frånfälle ej hade annat stöd än folkets kärlek till hennes fader, samt modet, troheten och fosterlandskänslan hos några öfverlägsna män, som han bildat. Hade under sådana förhållanden Gustaf Adolf varit bekymrad för sin dynastis säkerhet och högre skattat den än sitt folks anspråk på sjelfbestånd och aktning samt

¹ Uti *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, 2 del.

hela mensklighetens på tankefrihet, sannerligen han då öfvergifvit det lugn, som han efter en sextonårig strid med sin faders och sin personlige fiende omsider vunnit, för att börja en ny äfventyrligare strid för sin och sina undersåtars religion samt för Europas räddning ifrån papistiskt förtryck.

Hans sätt att utföra kriget i Tyskland bevisar äfven, att han deruti icke inleddes af någon farhåga för sin dynastis bestånd. Man har klandrat det beslut, som han efter segern vid Leipzig fattade, att sjelf med sin här tåga emot Main, Rhen och vidare in i Bayern för att spränga den katolska ligan samt på en gång afskära den ifrån österrikiska makten och från undsättning af den spanska. Han hade hellre, påstår man, bort gå rakt på Wien och der tvinga kejsaren under dennes första bestörtning till en för Sverige nyttig fred. Man tror sig veta, att den varsamme Axel Oxenstjerna, som var frånvarande, då beslutet togs, sedermera yttrat till konungen sitt ogillande deraf. Tyska historieskrifvare, hvilkas nationalkänsla må hända i detta fall verkat på deras om-döme, och ibland dem Schiller, hafva förmodat, att Gustaf Adolf, hvars första oegennyttiga nit för protestanternas frihetssak de icke dragit i tvifvelsmål, hade förändrat eller utvidgat sina afsigter, sedan han vunnit det afgörande slaget vid Leipzig samt att han ifrån den stunden sträfvade att beherska i stället att blott beskydda Tyskland. Jag kan här icke företaga mig att pröfva denna mening, för hvilken skälen, så vidt jag dem känner, ingalunda synas mig vara öfvertygande¹. Men om man ock tillägger Gustaf Adolf en ärelystnad, som framgången uppväckt, så vittnar just den, att ingen räddhåga dref

¹ Ibland dessa skäl anföres också den såsom man påstår tillgjorda mildhet och mensklighet, som Gustaf Adolf visade mot fredliga eller besegrade katoliker. Se von Bülow's skrift: *Gustaf II Adolf i Tyskland*, en af dessa historiska marknadsvaror, som man under det sista decenniet hållit oss dels i original och dels i öfversättning till handa. Att Gustaf Adolf, nämligen den andre, varit den sämste officeraren bland sina generaler och mycket mera sådant läser man nu i *svenskt tryck*.

honom till sitt företag. I fall han för sitt deltagande i tyska kriget haft till hufvudsakligt ändamål att försäkra sin dynasti på Sveriges tron, hvarför skyndade han icke att i kejsarens hufvudstad betinga sig en betryggande och förmånlig fred? Ville han genom sitt inträngande i hjertat af tyska riket förvärfva sig en ny krona, så skulle han ock derigenom ådraga sig nya fiender och dertill förvandla sina bundsförvandter. Var detta åter icke hans afsigt, så måste man medgifva honom den att fullständigt befria Tyskland samt derigenom Europa från det katolska tankeförtrycket och det österrikiska öfverväldet. Hans krigsplan förutsätter nödvändigt ettdera af dessa tvänne syftsmål, och det är således klart, att han ej kämpade för sin dynastis bevarande på Sveriges tron, förmodligen af det enkla skälet att han ansåg den vara derförutan tillräckligen befastad. Under den ofvannämnda rådsöfverläggningen 1629 upptogs ibland tänkbara möjligheter också den, att af hela den här, som konungen skulle öfverföra till Tyskland, »icke ett ben komme tillbaka»; men så modig var man den tiden, att man ansåg äfven i ett sådant olycksfall »icke allt förloradt, emedan Sveriges rike stode då nästan i samma vilkor som eljest, hade dock till en trettio väl monterade örlogsskepp öfriga, dermed man kunde försvara sjön, och allt det samma prestera som *pro defensione* vore sagdt». I en rådkammare, der man tänkte så manligen, anade väl ingen den lilla gissning, som anmärkaren nu nära två hundra år derefter uppgjort i sin skrifkammare. De voro betänksamma, den tidens statsmän, men de voro tillika oförskräckta. Allt annat förestälde de sig och beräknade såsom möjligt, utom det att en Sigismunds dynasti skulle ifrån svearnes tron kunna borttränga en Gustaf II Adolfs.

Ännu ett skäl emot anmärkarens ifrågavarande historiska upptäckt, ett *argumentum ad hominem*, må jag anföra. Gustaf Adolf hade ärft en stor enskild förmögenhet, hvilken han väl skulle hafva sparat åt sina efter-

kommande, i fall han ansett dem någonsin kunna ned-sättas ifrån tronen i ett privat lif. Men han bortskänkte den till Upsala universitet och till andra allmänna stiftelser. Böra då icke de, som skriva och trycka, jemväl efter nyttans princip medgifva, att denne konung sörjde mera för sitt folks framtida angelägenheter än för sin ätts? Det är ju i följd af hans frikostighet — några år härefter torde man kalla den slöseri — som Sverige eger en litteratur och med denna en läsande publik, hvarför utan sjelfva den *Allmänna Journalen* skulle sakna prenumeranter.

Jag hade också nämnt Carl XII. Jag hade sagt: »Nordens Alcides var fallen, och ingen arm fans, som mäktade att lyfta hans klubba. Men beräknare framstodo, som kunde mäta hennes kubikinhåll samt utreda hennes värde, om hon söndersplittrades till säljbara svafvelstickor; och under öfverläggningarna derom uppreste åter den befriade egoismens hydra hväsande och ettersprutande sina hundrade hufvuden.» Här af tager sig anmärkaren anledning att beskylla mig för »samma öfverdrift», som han trott sig finna i mitt yttrande om Gustaf II Adolf. Han förebrår mig, att »alltför hårdt och orättvist bedöma deras bemödande, som efter Carl XII:s död sökte, så godt de kunde och förstodo, att bota de djupa, nästan bottenlösa sår, hans klubba slagit deras fosterland. Om någonsin var det nu redan en förtjenst att ej förtvifla om patienten. Icke var det deras fel, att den nye Alcides ej lemnade henne (?) något annat arf än klubban; att hon till och med gick miste om lejonhuden, som annars kommit henne så väl till pass; att han bragte denna förut så ansedda, så mäktiga och (äfven i ideelt afseende) så *rika* Svea i den uselhet, att hon nödgades, till framsläpande af ett svagt lif, söndersplittra Herkulesklubban till svafvelstickor? Återfaller icke skulden här

till, så väl som till det förnedringstillstånd, hvarunder hon sedermera från port till port sågs utbjuda sina svafvelstickor till den mestbjudande, ytterst på den idealiske krigaren?»

När man sjelf skrifver om *nästan bottenlösa sår*, och när man hvälfver på konung Carl XII skulden till den förnedring, hvaruti Sverige under den så kallade frihettstiden trycktes allt djupare och djupare ned genom sina folkrepresentanters falhet, är man i sanning icke behörig att tillvita någon annan författare öfverdrift. Jag nyttjar likväl gerna den anledning, som anmärkaren mig gifvit, att försvara min ärfda känsla för denne svenske hjeltes minne.

För att vara tillbörligen moderat må jag genast förklara, att jag ej räknar Carl XII ibland Sveriges visare konungar, emedan jag alltid erinrar mig, att han tågade till Ukraine, och att han äfven derförinnan tillät den fiende, som han slagit vid Narva, att grundlägga Petersburg och befästa sig vid Östersjön. Men jag beundrar honom såsom en svensk kämpe, hvilken förvärfvade sig och sitt folk, hvar helst han gick fram, en ännu i dag bevarad aktning. Aldrig har någon så som han förenat i sin person det stora ur särskilda tidevarf och det utmärkande goda i olika stånd och lynnen: en riddares ädelhet med vikingens stela, oemotståndliga kraft, en konungs stolta sinne med soldatens härdighet och den svenske bondens enkla, tarfliga seder, en aristidisk rättrådighet med den huldaste faders godhet, en kristens ödmjukhet inför Gud med den stoiskt bildade romarens trotsighet emot ödet. Han var en moralisk sällsamhet, hvilken efter min öfvertygelse ej bör framställas till förebild; ty troligen kan ingen hädanefter likna honom, som sjelf var utan like i äldre häfder. Men om han ej må härmas, förtjenar han dock att beundras.

Hans folk, med undantag af några aristokrater, dyrkade honom och beklagade sig icke öfver de uppoffringar, som de måste göra för att upprätthålla hans och

Sveriges ära. Men nu, när man så bitterligen qvider öfver de *nästan bottenlösa sår*, som hans klubba skall hafva slagit fäderneslandet, glömmar man hvad man då ihågkom, nämligen att han icke såsom angripare, utan angripen, lyftade emot trolösa grannar denna klubba, samt att det ej berodde af honom att nedlägga henne. Man glömmar, att han icke började något af de krig, hvilkas följder man tillräknar honom allena. Man glömmar, att det likväl var hans vidunderliga kraft som räddade det gamla Sverige, på en gång anfallet af tre mäktiga fiender, samt att hans död afbröt ett fredsslut, som hade kunnat bereda fäderneslandet ersättning för sina förluster, och om hvilket man åtminstone må säga, att det ofelbart hade blifvit förmånligare än det sedermera blef genom deras förhållande, som nu tillvällade sig rikets styrelse.

Men för att icke anses vara den förste och den ende, som i närvarande tid fördömer denna frihetshycklande faktion, vill jag anföra hvad en svensk författare¹ derom yttrat sig i *Strödda anmärkningar vid boken Tessin och Tessiniana*, tryckta år 1820. »Det så kallade frihetstidehvarvet», säger han, »räknadt som man vet ifrån ögonblicket af Carl XII:s död, öfverhöljde vid sin första anläggning de dittills ofta olyckliga, ofta segrande, alltid ärorika svenska vapnen med oförståndets, feghetens och obeslutsamhetens nesa. Sveriges stridsmän, nyss fruktade i lycka och motgång, behöfde icke jagas af en bestört och förvånad fiende ur alla de vunna fördelarna; de flydde på svaga eller illviljande befälhafvares befallning för en fiende, som vid hvarje framsteg allt mindre kunde upplösa gåtan af en allmän svensk feghet. Sveriges krigare drogo sig brådstört inom och ifrån den riks-

¹ Denne författare har ej namngifvit sig, men efter allmän gissning är han en man, till hvilken fäderneslandet har i flera afseenden de största förbindelser. — Jag hänvisar för öfrigt dem, som finna någon öfverdrift i mitt anmärkta yttrande, till Fants *Föreläsningar öfver svenska historien*, Lagerbrings *Sammandrag* deraf, eller Stövers *Öfversigt af svenska historien under den sista frihetstiden*, tryckt 1822 uti Ecksteinska boktryckeriet.

gräns, vid hvilken ej allenast krigaren, utan äfven den manbare medborgaren bör, när fienden hotar eller anfaller, besluta att segra eller dö. Svenske soldaten var hvad han alltid varit och alltid blir; det lägre befälet likaledes. Men ej allenast Torstensöner och Banéer, som kunnat fullfölja den fallne hjeltens planer, sagnades: man saknade äfven den lägre skicklighet, som i förening med mod, hederskänsla och nit för fosterbygden varit fyllestgörande. Allt förstördes, uppoffrades, öfverlemnades åt en fiende, som med förvåning såg sin framgång och begagnade fegt öfverlemnade fördelar. Sveriges kuster härjades utan motstånd, som om ingen väpnad man funnits kvar i riket. Denna glömska af allt hvad fosterland, pligt och ära fordra af en styrelse står antecknad som en skamfläck i Sveriges häfder och utgick ur den krets, inom hvilken det nya tidehvarvet skapades. Man låtsade åberopa bristande tillgångar för nationalförsvaret, under det man köpte politiska anhängare med den betydliga skatt, som en våldsam minister förmått utpressa ur ett nästan ödelagdt land. Derigenom grundlades den falhet i sinnen och uppförande, som sedan i jemn progression nedsteg gradvis till sjelfva folkmassan och under en lång mansålder vanärade det förut så högt ansedda svenska namnet.»

Hvad tycker väl anmärkaren om denna tafel? Utan tvifvel, att den är öfverdrifven? Nå väl, jag vill framställa några af de fakta, hvilkas kännedom hon förutsätter.

Hvad gjorde befälhafvarne för Carl XII:s krigshär några timmar efter konungens död? De upphäfdde den långt framdrifna belägringen af Fredrikshall, de skiftade krigskassan emellan generalerna och cheferna, de läto armén så hastigt uppbyta, att dess marsch, såsom riksrådet grefve Gustaf Bonde säger¹, »liknade en general deroute». »Armén», fortfar han, »led således mer än mycket utaf brist på anstalter och kvarter, förspann och under-

¹ *Historiska upplysningar om tillståndet i Sverige under konung Fredric den förstas regering.*

håll, så att knappt en tredjedel af regementena kommo hem igen uti kvarteren, ehuru de två månader förut varit kompletta. Af denna resten sjuknade äfven större delen och bortdog.» Hvad gjorde den nya regeringen och de sammankallade ständerna? Mördade i lagens namn baron Görtz, afbröto den fredsunderhandling med Ryssland, som han fört till ett nära slut,¹ satte eller låtsade sätta tro till löften om bistånd af England, vidtogo emellertid inga verksamma försvarsanstalter mot den retade fienden, hvilken härjade de svenska kusterna, omgifna af hans krigsskepp, under det man fördröjde utrustningen af vår egen flotta och förgäfves väntade hjälp af en engelsk. Och nu, under denna rysliga förödelse eller innan riket ännu var trygadt mot dess vidare framfart, hvarmed sysselsatte sig nationens styresmän och ombud? Med det nya hofvets angelägenheter och ränker, med partiets bildande, med tillbud att upphäfva Carl XI:s reduktion och indelningsverk, med stridiga anläggningar att utvidga eller att inskränka adelns privilegier, med presteståndets anspråk på rang, med fastställandet af en allmän skråordning, med en mängd enskilda riksdagsbesvär, med tvister om börsrätten, med mynttecknens realisation och med grundläggningen af en riksgäldsfond, till hvilken, enligt grefve Carl Gyllenborgs anmärkning, »de troféer och stycken, som kostat så mången ärlig svensk soldats blod, blefvo använda och för ganska lågt värde försålda, hvarigenom de för ett allt för godt köp råkade tillbaka i sina förra egares händer.» Jag nekar visst icke, att många af de

¹ »Det måste», säger Stöver, »falla hvar och en i ögonen huru löjligt och ogrundadt utslaget öfver Görtz var. Bland de deri förekommande anklagelsepunkterna var dock ingen mera orimlig än den, att han sökt förlänga kriget, då det tvärt om var just han, som afslöt preliminärerna till en för riket vida fördelaktigare fred än hvad det sedermera erhöll.»

² *Efterrättelse om regeringsförändringen i Sverige år 1719*, införda i andra delen af *Historiska märkvärdigheter*. Grefve Carl Gyllenborg, sedermera riksråd och kanslipresident, var jemte baron Görtz svenskt ombud vid fredsunderhandlingen på Åland. Efter Carl XII:s död förestälde han

ärenden, som man då behandlade, voro viktiga, och att några författningar, som då vidtogos, blefvo i framtiden nyttiga; men angelägnare var det likväl *dz*, att antingen emottaga en redan betingad fred eller med ansträngd kraft försvara fäderneslandet.

Anmärkaren tillägger dock den styrelse, åt hvilken Carl XII:s bortgång lemnade rum, »förtjensten att ej försvifva om patienten». Denna förtjenst är stor hos en läkare, som använder kraftiga medel att rädda den döende. Men icke är den charlatan värd att prisas, som endast föreskrifver brödpiller åt en farligt sjuk för att bibehålla hans förtroende till konsten, i fall han genom försynens nåd skulle blifva vid lif. Afskyvärd är den, hvilken uppoffrar patienten åt sitt agg till hans förre läkare.

Kan väl någon med historisk kunskap och med aktning för sanningen påstå, att Carl XII lemnade riket i ett så utblottadt tillstånd, som anmärkaren det beskriver? Huru mycket fans icke vid hans frånfälle att bevara, men huru mycket förstörde man ej? Sedan Carl XII återkommit till fäderneslandet, hade han uppbragt sin krigshär till en högre styrka än någonsin förut; den var väl beklädd, väl bevärad och rikligen försedd med alla öfriga förnödenheter. Sålunda fruktansvärd på nytt stod hjelten i verket att förlika sig med sin ende farlige ovän och att eröfra Norge. Men det olyckliga, om icke förrädiska skottet öfverflyttade befälet ifrån honom, först till arsprinsen af Hessen, hvilken dock snart öfvergaf det för att i Stockholm utföra sina enskilda planer, och vidare till den samme grefve Rehnsköld, som kan hända hufvudsakligen vållat tåget till Ukraine, och otvivelaktigt utgången af slaget vid Pultava. Denne befälhafvare lät armén fortsätta sin genast började flykt undan en fiende, som dock länge icke vågade

den nya regeringen angelägenheten att afsluta freden med Ryssland. Hans skäl, hvilkas vikt utgången sedermera bestyrkte, gälde icke emot det engelska intresset, mot oviljan till alla den fallne hjeltens afsigter och mot den hätskhet, som, hellre än att låta fullbordas hvad Görtz beredt, blottstälde det oförsvarede riket för härjning.

att framgå; lät svenska krigsfartyg, som ännu icke voro angripna, sprängas, samt fjorton transportskepp, fullt lastade med det för armén *öfverflödiga* af krigsförråden, sänkas i hamnen vid Strömstad, dit fienden icke förr än två eller tre veckor derefter ankom; lät kanoner och gevär uti Uddevalla likaledes kastas i sjön vid en falsk berättelse om norska arméns antågande; och, då befälhafvare under honom begärde tillstånd att angripa fienden, svarade, »att det nu icke finge gå såsom i kung Carls tid, emedan han ifrån högre ort hade befallning att skona manskapet och icke i oträngdt mål sätta det uti någon fara». Lika fegt uppgafs sedermera Karlstens fästning. På sådant sätt förstördes det arf af stridskrafter, som Carl XII lemnade efter sig. Af omkring 70,000 man, som den svenska hären vid hans död utgjorde, förgicks inom några månader en stor del; den öfriga anförtroddes åt befälhafvare utan mod eller rådighet att ens skydda Sveriges kuster. Generalmajoren Hans von Fersens försvar af Vermland, det motstånd som tvenne bataljoner under generalmajoren Fuchs vid södra Stäket gjorde en landsatt rysk corps af 6000 man, hvilken var bestämd att plundra Stockholm, och flera sådana enskilda händelser bevisade likväl, att tappra stridsmän och dristiga anförare ännu funnos, om den nya regeringen velat eller förstått att sammanhålla och använda dem.

Vid Carl XII:s död var nödvändigt riket belastadt med en dryg gäld. Den var likväl, åtminstone till största delen, inländsk. Bankens försträckningar till statsverket under denne konungs regering uppgifvas af framlidne presidenten David von Schulzenheim till daler s:mt 6,976,102: 3, 17, hvaremot banken redan år 1722 uppburit en nära lika stor summa i räntor på kapitalet, beräknade efter 6 procent¹. Beloppet af de vid konungens frånfalle utelöpande mynttecken och myntsedlar skall hafva utgjort tillsammans daler s:mt 27,422,750². När begge

¹ *Bref om rikets penningeverk*, sid. 152.

² L. c. sid. 112.

dessas hufvudsakliga skuldsummor evalveras efter 3 daler s:mt för riksdalern, svara de i det närmaste mot 11 $\frac{1}{2}$ millioner riksdaler specie. Deremot hade statsverket en betydlig fond innestående i banken, hvarom grefve Carl Gyllenborg i de ofvan återopade *Efterrättelserna* förmäler, och hvilken, enligt en utkommen försvarsskrift för baron Görtz, skall, jemte behållningen i krigskassan, hafva uppgått till 4 millioner i redbart gammalt mynt och 100,000 daler i nya karoliner¹. Lägges till denna summa de 5 millioner riksdaler, som vid fredssluten erhöles för Sveriges afträdda länder, en gåfva af 80,000 louisdorer ifrån Frankrike m. m., så borde Carl XII:s skuld hafva kunnat liqvideras med mera fördel för nödmyntets innehafvare än det skedde. Men det ännu under två år fortsatta kriget mot Ryssland, som konungen, då han bortrycktes, var nära att afsluta, medtog kan hända, ehuru nesligen lamt det utfördes, mera än berörda ersättningsbelopp. När Nystadska freden omsider slöts, fick Sverige icke mera än de 2 milloner riksdaler, som baron Görtz skall hafva betingat såsom pantskilling för Riga, men förlorade utöfver de af honom uppgjorda villkoren Viborg och dess län. »De penningar», säger Lagerbring, »som man fick för Bremen och Verden samt Stettin (3 millioner riksdaler), kunde visst icke ersätta den odrägliga skadan, som ryska härjandet förorsakat, och om man velat på samma sätt afstå tyska provinserna *efter* slutad fred med Ryssland, hade man alltid varit säker om en sådan äreskänk.»

Det torde således få antagas såsom sannolikt, att om Carl XII lefvat ett eller annat år längre, hade han själf med sin redlighet och kraft samt med den synnerliga vårdnad, han nu lemnade åt den inre styrelsen, kunnat ställa rikets finanser i ordning. Hvad ständerna och den nya regeringen i detta afseende gjorde synes icke förtjena några loford. De ansågo sig kunna på tid inlösa mynttecknen och myntsedlarna till hälften af deras räknevärde, eller med 16 öre s:mt för dalern, sålunda, att hvarje mynt-

¹ Lagerbrings sammandrag af *Svea rikets historia*. 4 delen.

tecken skulle gälla 2 öre, och statsobligationer, eller så kallade försäkringssedlar lemnas för 14 öre. Efter det nedsatta värdet eller till 2 öre för dalern skulle mynttecknen och myntsedlarna få emottagas i all löpande kronoppbörd, men efter deras förra värde vara till fullo gällande i betalning af restantier för kronans behållna räntor för de förflutna åren till slutet af 1718, äfvensom af deras balanser, som kaverat för kronans oppbördsmän¹. Försäkringssedlarna åter emottogos i tulloppbördens allena². Denna realisationsanstalt gagnade således endast agiotörer, som för ringa pris inköpte sådana försäkringssedlar af personer, hvilka ej hade något att förtulla och följaktligen icke sjelfva kunde använda dem. Om man deremot låtit samma obligationer gälla i oppbördens af någon allmän ränta, t. ex mantalspenningarna, och i stället fordrat tullavgifterna i silfver, så hade de blifvit gångbara man och man emellan. Tillåtelsen att med mynttecken och myntsedlar, efter deras förra värde, betala äldre restantier och balanser å kronoräntorna, kom bedrägliga oppbördsmän och andra, som voro skyldiga för orédovista kronans medel, till godo. Jag skall längre fram visa, att de i landträkenkaperna för Stora Kopparbergs län balanserade betydliga summor förnämligast bestodo uti oppbördsmäns och andra personers skulder för influtna medel. Emellertid, ehuru felaktig den ifrågavarande realisationsanstalten synes hafva varit, och ehuru den gynnade vinglare på deras bekostnad, som under rikets våda redligen emottagit mynttecknen och myntsedlarna, bevisar den dock, att statsbankrutten då kunde uppgöras med blott 50 procents afslag af det värde, som nödmyntet ursprungligen förestälde, en liquidationsgrund, hvilken efter adertonåriga krig och flera under samma tid inträffade svåra missväxter ej bör förundra någon, som känner senare myntbestämmelser i Sverige. Innehafvare af den tidens mynttecken hade, emot den

¹ Kongl. förordningarna af den 23 April och 4 Maj 1719.

² Rikens ständers reglemente för deras kontor af den 30 Juni 1720. Resolutionen på allmogens besvär af den 17 September 1723.

förlust de måste lida, likväl den tillfredsställelsen, att, då rikets försvar påkallat ett sådant nödfallsmedel, det endast till *detta* ändamål blifvit använt. Under loppet af det nya tidehvarvet utgafs också kreditmynt, dels för kostnaderna af tvenne offensiva krig, som kunnat och bort antingen icke börjas eller bättre utföras, och dels till undsättning åt enskilda personer. Bankens lån till sådana personer, förnämligast på fastigheter, uppgingo vid 1761 års slut till något öfver 39 millioner daler s:mt¹, och således till nära hälften mera än hela beloppet af de vid Carl XII:s död utelöpande mynttecken och myntsedlar.

Riksgälden från denne konungs regering, nedsatt, såsom förut är sagdt, för nödmyntet till hälften af dess ursprungliga värde, hade förmodligen under de tjugu följande fredsåren kunnat betalas, om riksens ständer icke 1731 beslutit, att all extra ordinarie bevillning, utom lön- och betalningsafgiften, slottshjelpen samt bränvinsaccisen, skulle då upphöra. Det oaktadt skall, när 1741 års krig anställes, icke mera af berörda skuld varit obetald än daler s:mt 6,145,720, eller, evalverade à 3 daler, r:dr sp. 2,048,573: 16 sk.² Till intressen och kapitalafbetalning på rikets gäld erfordrades år 1735 endast daler s:mt 439,560, men år 1765 icke mindre än daler s:mt 2,911,083³.

Att landet under de sista åren af konung Carl XII:s regering varit ytterst utarmadt och att de långvariga krigen förödt nästan allt manbart folk, är en allmän tro, som äfven Lagerbring efter äldre berättares sägen antager. Huruvida den är grundad på sanning, har man svårt att numera utreda. Mig förekommer det likväl mer än sannolikt, att man härutinnan dragit alltför vidsträckta allmänna slutsatser ifrån några enskilda förhållanden, och att man öfverdrifvit dem, hänförd af det nit för hvad man kallade frihet, som blott ville göra konungaväldet förhatligt, eller

¹ *Bref om rikets penningverk*, sid 163.

² *Bref om rikets penningverk*, sid. 20. Må hända äro dock häruti endast de större skuldposterna beräknade.

³ *Sekretä utskottets betänkande af den 4 April 1765.*

af det aristokratiska agg, som lättast kunde hämnas Carl XI:s reduktion på hans fallne sons minne. De säkraste upplysningar om folkets tillstånd vid Carl XII:s död torde ur landträkenskaperna kunna hemtas. För Stora Kopparbergs län bekräfta dessa räkenskaper icke hvad man påstått, hvarken om folkbrist eller om ett ytterligt elände. Efter landsboken för år 1701 uppgick antalet af mantalsskrifna personer i detta län till 32,204. Den för år 1718 åter upptager 31,394 sådana personer. Skilnaden af 810 är föga betydlig och kan hafva härrört ifrån den naturliga orsaken, att flere personer det senare året än det förra bort för krigstjenst eller fordrat att för fattigdom befrias¹. Emellertid synes det, att om folkstocken icke under de förflutna krigsåren vunnit någon tillväxt, hade den åtminstone icke betydligen blifvit förminskad. Landsboken för 1719 utvisar väl endast 29,195 mantalsskrifna personer och således en skilnad ifrån det föregående året af 2,199. Men då mantalsskrifningarna för detta uppbördsår förrättades näst efter Carl XII:s död, så torde man, snarare än ifrån en deremot svarande folkminskning, böra härleda denna skilnad från den eftergifvenhet, hvarmed styrelsen och dess organer nu sökte att vinna popularitet, och det sjelfsväld, hvaruti man ansåg friheten bestå. Det är sannolikt, att man då icke var så noga med att ur mantalslängderna utesluta personer, som bort upptecknas; möjligt också, att någon frigjord egennyttia kunnat dertill verka². I balansräkningen till 1719 upptages

¹ Att pesten 1710 i några landsorter borttryckte mycket folk, kan väl icke räknas Carl XII till last. Andra tillfälliga orsaker kunna ock hafva vållat folkminskning i vissa provinser. Men hade krigen haft i detta afseende den verkan, som man uppgifvit, så borde den hafva varit allmän och visat sig allestädes.

² Att 1718 års landsbok icke afslöts förr än den 10 Juni 1726, hvarefter den först kunde komma till revision, må nämnas såsom ett bevis på den efterlåtenhet, som då var rådande i redovisningsverket. Flera uppbördsmäns stora balanser yttna derom ytterligare. En tidig granskning af denna landsbok hade likväl varit så mycket angelägnare, som den utom vanliga utgifter inom länet upptog en mängd sådana

väl kronans fordran inom länet till den då betydliga summan af daler s:mt 219,598: 17, 2; men största delen deraf utgjordes af mångårigt gamla restantier, som fördes afidna och lefvande uppbördsmän till last och hvaraf troligen föga utestod i landet, samt af kronofordringar hos andra embetsmän och enskilda personer¹. Deremot gingo restantierna på 1718 års kronoräntor icke högre än till daler s:mt 1834: 24, 5, hvilket bevisar, att skatterna kunde utgöras, och detta åter att folket icke var så utarmadt, som man sagt. Afkortningarna voro icke heller betydliga. De få ödeshemman, för hvilka räntorna finnas aförda, hade alla fallit i ödesmål redan på 1600-talet. Att jordbruket ej låg i vanhäfd, synes deraf, att 1718 års kronotionde af länet uppgick till nära samma belopp som i senare tider. Den utgjorde då 4164 tunnor 25 kappar och år 1757 icke mera än 4352 tunnor 16 kappar. Bergsrörelsen fortgick i vanlig gång. Falu koppartillverkning var af naturliga orsaker i aftagande. Den steg likväl 1718 till 6172 skeppund samt de föregående åren till något mera, men 1738 blott till 4595 skeppund.

Icke allenast den af Lagerbring omtalade ytterliga praktken vid konung Fredriks kröning utan ock allmänna författningar mot yppighet och öfverflöd, utfärdade både näst före och näst efter Carl XII:s död, vederlägga äfven föreställningen om en *allmän nöd* den tiden. Uti en förordning af den 10 November 1716 stadgades afgifter för nyttjandet af *varor, som vore mindre nödiga till oundgäng-*

efter speciella anordningar af statskontoret och order af andra vederbörande ifrån flera år tillbaka samt räkningar öfver ut- och invexling af mynttecken m. m. Embetsmän i Stockholm, främmande regementen m. fl. fingo in visningar på Falu landtränteri. Samma orediga sätt att disponera medlen fortfor efter regeringsförändringen, såsom 1719 års landsbok utvisar.

¹ I den ingående balansen ifrån 1717 upptages kronans fordran till daler s:mt 464,251: 11, 3. Skilnaden emellan denna summa och den utgående balansen tyckes visa, att man begagnat sig af tillåtelsen att liquidera äldre uppbördsrestantier med mynttecken efter deras förra fulla värde.

ligt bruk, och ibland sådana icke förbjudna, men endast beskattade yppighetsartiklar må jag nämna gyllen- och silfverduk eller med guld och silfver brocherade och inmängda sidentyg, många andra slag af dyrbara sidenväfnader, guld- och silfvergaloner, hollandslärf och kammarduk till svepningar och sammet till öfverdrag på likkistor, förgyllda vagnar, chaiser, karioler och slädar, kaffe, té och choklad till dagligt bruk o. s. v. Efter regeringsförändringen förvandlades denna anstalt i ett förbud att nyttja åtskilligt af det, som förut endast var belagdt med förbrukningsafgift. Förordningen af den 3 Juni 1720, som innefattar detta förbud, fastställer äfven lagliga beklädnadsformer, vid straff af 200 daler s:mt för den, som nyttjade kläder efter något nyare mod, och af 100 daler för skraddaren eller sömmerskan eller, om tillgång till böterna saknades, af fjorton dagars fängelse vid vatten och bröd. Det ansågs jemväl nödigt att förbjuda tjenstehjon samt »annat gement och löst folk i städer och på landet» att nyttja sidentyg, hollandslärf, nettelduk m. m. Denna stränga formalistiska bevakning af den enskilda hushållningen hade väl varit alldeles öfverflödig, om folket icke egt någon förmögenhet att genom yppighet förslösa. Den synes icke heller hafva medfört önskad verkan, ty när handelsbalansen började att uppställas, uträknade man, att under år 1724 importen af främmande varor öfverstigit med omkring tre millioner daler s:mt värdet af de exporterade¹. Denna officiella beräkning, ehuru noggrant den tyckes vara uppgjord, saknar väl all trovärdighet, men den bevisar, att man då icke ansåg nationen vara genom Carl XII:s krig bragt i ett elände, hvilket skulle hafva betagit den möjligheten att förskaffa sig *umbärliga* utländska varor. Sådana utgjorde dock det största värdet af den bestämdt uppgifna importen, utom de genom lurendrejeri införda, hvilka beräknades till omkring 37 tunnor guld.

¹ Ett utdrag af 1724 års handelsbalans finnes tryckt i en tidskrift, utgifven 1770 under titel af *Den svenske oekonomiefskalen*.

Det återstår för mig att undersöka anmärkarens påstående, att Carl XII förstörde den rikedom »äfvén i ideelt afseende», som Sverige nyss förut egde. Men härvid möter mig en svårighet, nämligen den, att jag ej förstår hvad anmärkaren menar. Har han, hvilken förut ifrat mot idén såsom en krigisk oro, nu velat säga, att Carl XII förspilde Sveriges forna krigsära, så hoppas jag det vara öfverflödigt att i denna del vederlägga honom; ty ännu hafva vi ej kommit derhän, att vi allmänt glömt den siste svenske kämpens bragder. Olyckan förmådde ej att böja hans mod; han stod lika hög i Bender som vid Narva, och han föll slutligen fruktad. Under hans befäl kunde svenskarne aldrig förlora sina vapens gamla fräjd. Hvad man kunde förebrå honom såsom härförare var hans öfverdåd, hvilket förledde honom att låta för mycket bero på sin individuella jättekraft. Gustaf Adolf bildade anförare, hvilka kunde intaga hans rum, om han fölle undan. Carl XII, ehuru omgifven af tappra följeslagare, var en fältherre utan stab¹. — Men kan hända är det anmärkarens mening, att svenska folkets intellektuella odling gick förlorad under Carl XII:s krigiska regering. I sådant fall må jag endast nämna några af de snillen och grundlärdade män, hvilkas verksamhet antingen tillhörde denna regeringstid och den föregående gemensamt eller framkallades af de uppmuntringar, som Carl XII gaf åt vetenskapernas idkare. Ibland de förre voro jemte många flere Erik Benzeliüs den äldre, Haqvin Spegel, Jesper Svedberg, Olof Rudbeck den yngre, Nils och Olof Celsius den äldre, Johan Peringsköld, Elias Palmköld, Elias Brenner, Niklas Keder, Kristofer Polhem, Carl Lundius, Peter Abrahamsson, Urban Hjärne, Nikodemus Tessin. Ibland de senare Anders Rydelius, Johan Hermansson, Erik Benzeliüs den yngre och hans trenne bröder, Jakob

¹ Att Carl XII hade generaladjutanter, vet också jag. Det jag här vill säga är, att han ensam uppgjorde sina planer och meddelade dem icke åt befälhafvarne under honom, hvilka sålunda fingo en vana att blott verkställa, ej att öfverlägga och besluta.

Wilde, Emanuel Svedberg (Svedenborg), då ännu blott geometer och naturforskare, Carl Cronstedt, Magnus Palmqvist, Göran Vallerius, Carl Gyllenborg och hans bröder, Gustaf Bonde. Sina studier fulländade eller framförde till bestämda mål under Carl XII:s tid en Anders Celsius, en Samuel Klingenstjerna, en David Nehrman, en Kristian König, en Anders Anton Stjernman, en Georg Brandt, en Erik Björner, en Carl Gustaf Tessin m. fl. Sin första bildning emottogo då en Johan Ihre, en Sven Bring (Lagerbring), en Olof Dalin, att ej nämna flere af sedermera namnkunniga män. De embetsmän, som Carl XII nyttjade, och de, som uppfostrades under hans tidevarf, egde i allmänhet grundlig underbyggnad och mångsidig skicklighet. Lagfarenheten har kan hända aldrig i Sverige haft en mera lysande epok än denna. Samtidiga med Carl XII och allvarliga som han voro de män, hvilka slutligen utarbetade den år 1734 antagna allmänna lagen, ett verk, som det är lättare att omskapa än att göra fullkomligare. Få svenska konungar hafva tagit en så nära kännedom som Carl XII om vetenskapsidkares bemödanden. Man torde knappt kunna nämna någon af den tidens lärda män, hvars förtjenst icke af konungen bemärktes samt belönades, dels genom befordringar, ofta till högre civila embeten, och dels genom adelsbref. Äfven ifrån Turkiets uppmuntrade han sålunda lärdomen i Sverige. Vid sin återkomst till fäderneslandet uppehöll han sig en längre tid i Lund och egnade der lediga stunder åt lärda samtal. En liten skrift af honom om menniskonaturen, införd i Lagerbrings sammandrag af Svea rikets historia, vittnar om hans snille och skarpsinnighet¹. Under hans regering utkommo åtskilliga tryckta verk, hvartill man troligen i våra dagar skulle sakna förlagsmedel. När

¹ Att Carl XII:s uppfostran var synnerligen väl vårdad, intygar en utländing, den engelske ministern Robinson, i sin skrift om Sveriges tillstånd under Carl XI:s regering. Hans guvernörer grefvarne Lindsköld och Gyldenstolpe samt hans lärare Nordenhjelm, Polus, Gustaf Cronhjelm och, i krigsvetenskapen, Stuart voro alla män af utmärkt lärdom och skicklighet.

man vet, att riksens ständer vid 1815 års riksdag vägrade ett förskott af 2,000 rdr till tryckningen af *Scriptores rerum Svecicarum medii ævi*, må man med aktning för Carl XII:s tidevarf äfven i *ideelt afseende* ihågkomma, att den ende Peringsköld då kunde utgifva Messenii *Scondia illustrata*, *Sturlesons konungasagor* med svensk och latinsk öfversättning, flera andra forntidshäfder och *Monumenta Uplandiæ*, alla in folio. Då i vår tid den tröga fortsättningen af Modées verk alldeles afstannat, och vi således icke hafva någon fullständig samling af våra lagar och författningar under de sista trettiofyra åren¹, kunde deremot Schmedeman år 1706 på en gång utgifva sitt *Iustitiæ-verk*, innefattande en sådan samling i juridisk hänsigt allt ifrån 1528 till och med 1700. Nikodemus Tessin, Polhem och flera svenska snillen fingo under Carl XII:s regering grundlägga på allmän bekostnad de monumenter, som föreviga deras namn. Planen till Stockholms slott uppgjordes då, och byggnaden deraf utfördes så långt rikets tillgångar det medgäfvo. Dockan i Karlskrona anlades, och oaktadt statsverkets förlägenhet antog konungen i början af år 1718 ett förslag af Polhem att skyndsamt öppna den segelled emellan Vesterhafvet och Östersjön, om hvars gagnelighet man nu vid våra riksdagar och i våra dagblad så ifrigt tvistar².

Med dessa ändock ofullständiga historiska uppgifter tror jag mig hafva tillräckligen ådagalagt, att Carl XII lemnade riket och nationen i ett helt annat tillstånd än

¹ När i en framtid kompletta samlingar af de särskilda förordningarna utan tvifvel blifva sällsynta, skall den, som ej har tillgång till dem, icke kunna fullständigt afhandla något ämne ur vår tids historia.

² Kongl. Maj:ts öppna bref härom af den 16 Januari 1718 är infördt i von Stiernmans Samling af ekonomiska författningar, 6:te delen. Om både tiden af fem år, inom hvilken hela kanalbyggnaden, den vid Trollhättan inberäknad, intill Östersjön skulle vara fullbordad, och den förmodade kostnaden af 40,000 daler samt om året varit oriktigt beräknade, bevisar det endast, att äfven en Polhem kunde misstaga sig vid uppgörandet af det *första* förslaget öfver ett så vidsträckt af okända förhållanden beroende arbete.

det, som anmärkaren med en alltför *fri hand* målat. Det dyrbaraste och det oförgängligaste arvet efter honom var likväl hans namn. Äfven med fara att blifva ansedd som politisk svärmare vågar jag påstå, att detta namn, om vi sjelfva känna dess värde, betyder i vårt försvarsverk något oberäkneligt. Man kan inom kabinetterna dela ett Polen och utskicka, säker att ej möta något allvarligt motstånd, dem, som skola på marken utstaka delningslinierna. Men man besinnar sig, innan man angriper Carl XII:s folk, så länge en hjälte kan stå fram att leda dess kraft och uppväcka inom dess här de gamla caroliners anda.

Jag vill gerna medgifva, att Carl XII hade spänt det svenska sinnet till en höjd, vid hvilken det under mindre ovanliga förhållanden icke kunde bibehållas. Det var en nödfallsstyrka, som han utbildade hos nationen; den måste sänka sig, när nöden icke fordrade så utomordentliga ansträngningar. Men den hade dock icke bort så nesligen förslappas, som det genast efter hans fall skedde.

Om likväl i det nästföljande tidehvarvet allvar och förmåga yttrade sig uti åtskilliga fredliga värf, var väl detta deras uteslutande förtjenst, som *nu* styrde riket? Var det icke snarare hans, som i alla riktningar sökt att underhålla och upphöja den svenska kraften? Nationen var ännu bättre än de flesta af dess styresmän och äfven dessa individuellt bättre än deras gemensamma anda. Efter Carl XII:s olycka vid Pultava och under hans frånvaro upplyftade redan sina nedböjda hufvuden dessa aristokrater, som sedermera på hans lik uppklefvos till välde. Äfven då var grefve Arvid Horn rådsherre och kanslipresident. Hade han och hans medbröder då understödt Magnus Stenbock, den modige fosterlandsvännen och den trofaste vännen af sin konung, hvad hade icke Sverige haft bevaradt i denne store man och i den här, som han bildat? Hvars fel var det, att de, lemnade utan all undsättning, gingo slutligen förlorade? Men Stenbock

var, såsom man i sjelfva rådkammaren vågade yttra sig, *alltför god konungsk*¹. Han skulle störtas, och han störtades.

Längre in i det tidevarf, som man kallat frihetens, kan jag nu icke fullfölja upphemningen af särskilda historiska bevis för mitt klandrade yttrande om dess egoistiska lynne och om dess småaktighet. Jag anser det ock vara öfverflödigt att här vidare utföra en sådan bevisning, då anmärkaren sjelf medgifver, att under fortgången af detta tidevarf Svea förföll i »ett förnedringstillstånd, hvarunder hon ifrån port till port sågs utbjuda sina svafvelstickor åt den mestbjudande». Att skulden till detta skamliga mångleri ej må kastas på Carl XII, tror jag mig hafva nöjaktigt utredt. Om det gagnade några enskilda ledare af de allmänna ärendena, drog dock riket ingen varaktig vinst deraf, ej en gång för sina finanser. Dess gäld, som 1741 var nedsatt till emellan 2 och 3 millioner rdr, steg 1772 till rdr 10,748,094: 6 sk. i silfvervärde, när riksdaler endast räknades till 6 daler silfvermynt². Genom den öfverdrifna långifningen åt enskilda personer hade dessutom bankens kredit blifvit så förringad, att dess sedlar endast gälde hälften af det värde, som de skulle föreställa.

Ännu en svensk konung, Gustaf III, hade jag med vördnad nämnt. Jag hade låtit honom, i strid med egoismens hydra, föra ett *ridderligt svärd*; och mera än denna idealiska föreställning fordrades icke för att hos anmärka-

¹ I sin försvarsskrift säger grefve Stenbock: »Af säker hand be rättades mig, att i den Kongl. senaten, när jag kungjorde att Kongl. Maj:t mig kommandot öfver armén anförtrött, har sekreteraren Ehrensträl upphäfvit sin stämma bak rådet och sagt, att bättre vore det aldrig en käft öfversattes till Pommern, än att grefve Stenbock skulle dermed få lägenhet att komma till vår allernådigste konung, som han vore en fiende af senaten och alltför god konungsk».

² *Bref om rikets penningverk*, sid. 278.

ren uppväcka en förfärlig paroxysm af idéskräck, under hvilken han utropar: »Om Gustaf III:s ridderliga sinne kostade Sverige, allt annat oberäknadt, först dess frihet 1789 och sedan (stegradt till en ännu högre potens af ridderlighet hos efterträdaren) Finland, är det så väl betänkt af författaren, som tvifvelsutän med sann värme älskar sitt fosterland, att idkeligen upphöja den politiska idealismen, och predika med svärmarne i *hatten*:

Allt stort och skönt har ej att göra
Med nytta och med ändamål?

Och det så nyss, efter sedan detta samma fädernesland blifvit nästan genom ett underverk räddadt ur den afgrund, hvori idén åter hotat att störta det? Är då dess tioåriga fred och den förkofran, det derunder hunnit och än vidare vill bemöda sig att hinna, redan en så odräglig och ovärdig börda, att den (det?) ju förr dess hellre för något stort ord, som man behagar göra till en *cri de ralliement*, bör kasta den ifrån sig? Jag vet, att det hörer till dagens mod ibland ungdomen att upphöja Carl XII. Jag medger ej herr Järta, att det ädla hos en nation lefver *renast* i dess uppväxande slägte; men jag medger, att det der lefver *lifligast*, och som jag älskar ungdomen för mycket för att tro den vilja berömmas på sanningens bekostnad, så inskränker jag mitt smicker till det nyssnämnda och hoppas att den dermed skall finna sig belåten. Hos män åter af herr Järtas år, erfarenhet, eftersinnet och mognade kunskaper ville jag finna detta *ädla renast lefvande*, och, sedd genom dess renade fast mindre blossande låga, blifver Carl XII ej den af våra framfarna konungar, som företrädesvis förtjenar att upphöjas.»

Hela detta stycke har jag velat ordagrant afskrifva, dels för att icke undandölja någon af de tillvitelser emot mig, som det innefattar, och dels för att lemna ett fullständigt prof på anmärkarens framställningssätt och logik.

Om det verkligen blifvit ibland ungdomen ett dagens mod att upphöja Carl XII (hvilket jag, långt skild från modernas värld, hvarken kan medgifva eller bestrida), måne därför icke en äldre man, som ärft sin fars och sin farfars känsla för denne konung, skulle äfven nu kunna offentligen yttra den, utan att i detta fall, mer än i andra, vilja vara nymodig? Måne man ej kan beundra Carl XII och vörda Gustaf III, utan att anse rikets nuvarande fred för en *odräglig och ovärdig börda*? Och om ändtligen utgifvaren af en tidskrift vore aldrig så ifrig att kasta denna börda ifrån sitt fädernesland, en ifver, för hvilken det icke gifves någon synbar anledning att misstänka mig, hvad vådligt kunde han dermed uträtta, så länge Sverige, Gudi lof, har en regering, hvilken icke är journalisters rådslag undergifven? Vore han, såsom anmärkaren tror om mig, besatt af ultraistiska grundsatser och afsigter, mot hvilken skulle han just *nu* vilja vända kriget? Skulle han ställa sitt regressiva tåg mot det gamla Schytien? Eller predika en svensk härfärd mot grekerna, sedan de liberale i Neapel och Spanien redan äro underkufvade? Eller kan hända yrka utrustningen af rikets flotta för att öfverföra en trosarmé af svenska idealister till Mexiko?

Men annat är att anse freden för en *odräglig och ovärdig börda* och annat att icke såsom vissa berömda patrioter sätta hela sin förtröstan till de stora makternas *fredälskande politik*. Jag tänker, att det ännu en gång kan hända (hvilket försynens nåd dock länge afvärjel!), att mitt fädernesland blifver angripet af en fiende; men att det gamla Sverige då bör försvaras, såsom det i forna ärofulla dagar blifvit försvaradt. Jag tänker, att detta är nu likasom då möjligt, i fall en neslig egoism icke under freden vanvårdar försvarsverket och ställer behovet af timliga njutningar öfver behovet af ega ett sjelfständigt och äradt fosterland. Om denna min enfaldiga bondtro tadlas af högt upplysta dagbladsskrifvare, är jag dock stolt öfver min lycka att härutinnan tänka lika med den

konung, som återgifvit de svenska vapnen kraft och ära, och med majoriteten ibland nationens ombud. Likasom de anser jag krig för ett ondt, men främmande ok för ett värre. Likasom de tror jag i allmänhet, att det folk, som visar sig icke hafva lust att bära ett sådant ok, kan säkrast lita på en fredälskande politik hos sina grannar.

Högst besynnerligt förekommer mig anmärkarens utfall mot Gustaf III. Jag vill ej forska efter hans innerligaste afsigt dermed. Så vidt den kunde vara riktad äfven emot mig, förfelar den, hoppas jag, målet. Nog torde det hända, att mången, som ännu för sexton år sedan underdånigt prisade, men nu frimodigt fördömer Gustaf III, äfven gillar anmärkarens påfund att förblanda denne konungs ridderliga sinne med den beklagansvärda sinnesförfattning, som vållade hans sons fall. Men om någon af dessa nuvarande frihetshjeltar skulle tro, att man ej kan beundra det förra utan att vilja rättfärdiga den senare, må jag förklara, att jag icke gifvit anmärkaren den ringaste anledning till en efter mitt omdöme så orimlig förblandning af tvenne heterogena lynnen. Jag talade om den efter Carl XII:s död befriade egoismens hydra, och jag sade, att »Gustaf III:s ridderliga svärd af högg några af dess hufvuden, men ej alla.» Hvad gemenskap hade nu detta mitt yttrande om *inhemska* förhållanden, först med Gustaf III:s krig mot en *utländsk* makt och vidare med hans efterträdares? Denne senare hade jag icke ens nämnt och kunde ej heller med anständighet nämna. Att ställa honom i samma led med Gustaf II Adolf, med Carl XII och med Gustaf III, att tillägga honom en *högre potens af ridderlighet*, det hade efter mitt sätt att tänka varit antingen att häda stora minnen, som det svenska folket hittills hållit i helgd, eller också att lågt begäbba ett olyckligt lynne. Jag säger: efter mitt sätt att tänka, för att icke i ett så ömtåligt mål upphäfva mig till domare öfver anmärkarens. Är det på rent allvar som han förliknat Gustaf III:s sinnelag med hans sons, må han gerna bevara sin besynnerliga öfvertygelse; efter-

verldens dom öfver begge dessa regenter kommer dock icke att grunda sig på hans tycke. Men jag förbehåller mig, att anmärkaren, när han en annan gång tadlar mina skrifter, icke må hänföra mina omdömen öfver personer till andra än dem jag nämnt. Således, om jag framdeles skulle gifva ett loford åt Gustaf I:s styrka att qväsa egoismens hydra, fordrar jag, att anmärkaren icke anser mig derigenom vilja försvara Erik XIV:s mord på Sturarne, honom sjelf obetaget att finna denna under sinnesförvirring utförda förhatliga handling uppenbara hos sonen en högre potens af fäderns kraft.

Men huru skulle anmärkaren hafva kunnat föra Gustaf III till last Sveriges förlust af Finland, nitton år efter segern vid Svensksund, som gjorde slut på det dåvarande kriget, om han icke sammanbundit detta krig med efterträdarens? Och utan en sådan bakarfsräkning, liknande i ärlighet den, som påförde Carl XII skulden till Sveriges förnedring genom partiernas falhet under frihetstiden, huru hade hans kritik kunnat blifva fyllest värdig att i särskildt aftryck utgå från den publicitetsverkstad i Bollhusgränden, hvilken lemnat den svenska allmänheten, jemte så mycket annat historiskt kram, de *Hemliga handlingarna, hörande till Sveriges historia efter konung Gustaf III:s antråde till regeringen?*

Jag frikänner icke denne konung från menskliga fel och svagheter; dock påstår jag, att det svenska folket har till honom förbindelser, som det ännu är för tidigt att fullständigt utreda, men också många, många sekler för tidigt att glömma. Hans historia kan svårligen skrivas, så länge aktningstvårda män, hvilka stodo i opposition mot hans regering, lefva; ty då man gjorde honom full rättvisa, skulle man synas vilja kasta på dem en oförtjent förhatlighet. De ädlare ibland Gustaf III:s motståndare voro likasom hopen deraf ofta missledda af det föregående tidehvarfvets ensidiga begrepp om frihet, af ärfda fördomar, af falska föreställningar om stundens förhållanden och om framtidens kraf, samt af ett öfverdrifvet

misstroende till konungens afsigter; men de voro redliga vänner af sitt fädernesland och ridderligen sinnade äfven mot honom, hvars makt de i ärlig och öppen strid sökte att återhålla. Ifrån sådana män, bildade under de lyckliga åren af hans regering, utgå nu icke skändelserna mot hans minne. De draga icke fram ur ett trettioårigt dam smädeskrifter, som bekanta landsförrädare eller obekanta partidrängar tillverkade i en förvillelsens och tvedrägtens stund, den hvarje god svensk icke utan bedröfvelse ihågkommer. De kungöra icke apologier för befälhafvare, som under flygande fana i arméns namn underhandlade med fienden; men de erinra sig med svensk stolthet och med erkänsla för Gustaf III:s mildhet, att många tappre, som det ett ögonblick lyckats några få förrädare att missleda, sedermera, då de sansat sig, hastade ifrån krigsrätterna till slagfälten och gingo der, med dödsdomar emellan sina hjertan och de ryska bajonetterna, att rättfärdiga det förtroende, som konungen satte till deras mod, fosterlandskänsla och heder.

Hurudan var då den frihet, som, efter anmärkarens påstående, Gustaf III:s ridderliga svärd kostade Sverige 1789? Den bestod i former, som söndrade den styrande maktens enhet, förlamade dess verksamhet och hade ingen annan garanti än upproret. Egde hon ett högt värde den konstitution, som för att göra konungaväldets närmaste organer oberoende af konungen gaf statens högre embeten egenskapen af feodallän på lifstid; som betog konungen rättigheten att börja krig, men tillade rikets råd, när de voro enhälliga, den att äfven emot konungens vilja besluta fred, stillestånd och förbund; som härigenom föranledde militäriska befälhafvare, ifrån generalen ned till fänriken, att undersöka rättmätigheten af ett utbrustet krig, vädja derom ifrån konungen till rikets ständer samt egenmäktigt och lönligen affärda sina sändebud till hofvet i Petersburg? Var det en så stor förlust för friheten, att den gamla rådsinrättningen upphäfdes; att denna corps, hvilken under förflutna tider så ofta

velat tillvälla sig en sjelfständig medlaremak emellan konungen och folket, omsider störtades; att högsta lagskipningen öfverflyttades ifrån den samma till en domstol, sammansatt af frälse och ofrälse män; att konungens beslut i administrativa mål och öfver de dermed förbundna rättsfrågor lemnades till beredning åt rådgifvare, äfven af en ringare yttre värdighet, skilda stånd och flerfaldig embetsmannærfarenhet; att också borgerskapet och bondeståndet erhöilo privilegier? Man tadlar säkerhetsakten, ofta utan att känna hvarken dess innehåll eller innehållet af 1772 års regeringsform. Man besinnar ej de förhållanden, hvilka gjorde en sådan tillfällig lag *då* nödvändig, om riket och tronen skulle räddas. Man vet icke, att Gustaf III sedermera sjelf ville förvandla den i en för friheten mera gynnande och mera bestämd konstitution. Man ser icke eller vill ej se, att vår nuvarande statsförfattning icke kunnat uppföras, om ej de aristokratiske grunder, hvarpå föregående regeringsformer hvilade, blifvit genom säkerhetsakten undanröjda. Men den tid kommer, då man skall erkänna, att äfven denna lag utgjorde en vigtig länk i den svenska frihetens utbildningskedja. För min del bekänner jag öppet, att jag anser säkerhetsakten vara till sina grunder och sin syftning friare än 1772 års regeringsform; men med frihet förstår jag ej aristokrati, hvilket jag ber att man måtte ursäkta mig, såsom icke alldeles obekant med Sveriges i denna del synnerligen varningsrika historia¹.

Jag medgifver icke, att det var idén, som hotade att störta fäderneslandet i en afgrund, på hvars brädd det nästan genom ett underverk räddades; ty hvad anmärkaren här kallar idé heter i mitt språk oförstånd. Der-

¹ Åt dem, som vilja upptäcka stridighet emellan en persons tänkesätt under skiljaktiga förhållanden, tror jag mig böra lemna den kan hända oväntade underrättelsen, att jag vid 1800 års riksdag, under en öfverläggning emellan män af motsatta meningar öfver frågan om riksständers rätt att bestämma tiden för bevillningen, grundade en deduktion af denna rätt på säkerhetsakten, hvaremot de, som bestredo den, stödde sig på 1772 års regeringsform.

emot vet jag, att de, som utförde det dristiga värfvet, styrdes af den idé, att det så länge sjelfständiga Sverige måtte ännu i sekler förblifva sjelfständigt. Det var icke förr än en fiendtlig armé stod färdig att, utan något med klokhet och sammanhang ordnad motstånd, tåga fram mot hufvudstaden, icke förr än hvar man fruktade att inom några dagar se ryska påbud utfärdas från detta Stockholms slott, hvarifrån ingen befallning af svensk manlighet och svenskt vett numera förspordes; det var icke förr, än all annan hjälp var ute, som dessa män våldförde sina enskilda böjelser för att våga det enda företag, hvilket ännu möjligen kunde rädda Gustafvernas och Carlarnes folk ifrån utländskt ok och bevara deras tron åt hjeltar, värdiga att den beträda. Jag vill tro, att åtminstone i detta fall anmärkaren icke fördömer idéns apostlar, hvilka äfven han har att tacka för den frihet, hvarmed han nu kan på *svenska språket* yttra sin liberalism och emot en af dem söka uppretta *svenskars* ovilja.

Gerna gör jag anmärkaren rättvisa för den klöka hofsamhet, som »inskränker hans smicker», vare sig åt ungdomen eller åt hvilken annan, den han anser icke vilja berömmas på sanningens bekostnad». Jag åter *inskränker icke* hvad jag *aldrig nyttjar*, utan jag uttalar min öfvertygelse sådan den är. Anmärkaren må finna det ädla hos en nation lefva renast i det *verkande* släktet. Jag lyckönskar då honom till en erfarenhet, som motsäger min, tröstande mig emot denna med förhoppningarna på ett *uppväxande* slägte, hos hvilket nyttans teori och praxis ännu icke hunnit oreña människohjertats naturliga ädelhet.

Men — det är tid att jag följer anmärkaren till det föremål, hvarom vår strid egentligen borde handla, till statistiken. Derom har han likväl yttrat sig så oredigt och så obestämdt, att jag ej kan i något sammanhang uppfatta hvad han emot min afhandling haft att invända. Jag måste därför lika ordningslöst, som han framställt sina anmärkningar, besvara dem, så vidt de innehålla någon mera tydlig mening.

Först vill jag erkänna mig vara anmärkaren synnerligen förbunden för hans sorgfällighet att utgissa de små motiverna till min klandrade skrift, emedan han lemnat mig en önskad anledning att deröfver förklara mig. Han säger: »Det synes mindre vara qvinqvännii-tabellerna, som satt författaren i harnesk emot statistiken, än de öfver vissa hemman i Nerike till penningar evalverade naturaprestationer, hvilka blifvit före och under denna riksdag åberopade såsom bevis för svenska jordbrukarens närvarande bördor.» Vidare: »Icke har i våra allmänna åtgärder försports en så öfverdrifven tillämpning af de få statistiska kunskaper vi ega om vårt fädernesland, att ett lystringsord deremot af den nära likhet med larmskri som den närvarande artikeln varit af omständigheterna påkalladt. Om någon enskild riksdagsman gjort sig skyldig till den ena eller andra öfverdriften, så hade hans fel kunnat tillrättavisas, utan att sjelfva saken därför behöft anfallas, så vida författaren icke trott sig böra begagna det senare anfallet, såsom läkaren någon gång begagnar oblatet.» Vidare: »Han (herr Järta) har upptäckt inom oss sjelfva ett monster, värre än Kretas, *en fiende, som med stora steg framgår att härja nationens kultur och ära*, hvars fanor redan med fräckhet svaja från 24 af rikets borgar i 48 (och väl ännu flera) långa och breda — statistiska tabeller.»

Detta sista utfallet fordrar en liten särskild förklaring. Icke i afhandlingen om statistik, utan i recensionen af doktor Wallins vitterhetsförsök omtalade jag en »fiende, som med stora steg framgår att härja nationens kultur och ära». Denne fiende nämnde jag äfven med ett par ord, som den ärlige anmärkaren utelemnat. Emellan *fiende* och *som* står tydligen att läsa: »*det tidslynne*»; och för att utmärka dess riktning tillade jag, att det vore »lika afvogt mot all vitterhet och all skön konst, gammal eller ny, klassisk eller romantisk». Endast genom att undandölja de bestämmande orden kunde anmärkaren påbürda mig, att jag ansåge för fanor af en fiende mot nationens kultur och ära dessa, för klassicitet och romantik lika menlösa, statistiska länstabeller, som Kongl. Maj:t efter riksens ständers begäran befalt landshöfdingarne att uppätta. Öfver denna märkvärdiga vrängning yttrar jag mig icke vidare, glad att i de *två* ofvan anförda orden hafva, såsom Sveriges lag fordrar, *två* ojäfaktiga vittnen för min oskuld till det majestätsbrott, som anmärkaren velat smyga på mig. *Det tidslynne*, som jag ansett fiendtligt emot nationens ädlare bildning, har jag dock icke kallat ett *monster värre än Kretas*. Dess vänner må således tillräkna anmärkaren allena den erinran han väckt om ett kretensiskt vidunder, benämndt Minotaurus, som i fabeln afbildas med tjurhufvud på människropp. Skulle ett sådant monster af glupsk och ilsken dumhet ännu lefva upp i verlden, så torde väl också någon ungdomstark Theseus åter våga sig in, med skönhetens och de milda känslornas ledtråd, i den labyrint, der det slukade sina offer, nedergöra det och sålunda förnya det ädla värf, som befriade athenienserna från gärden, åt den förfärliga människotjuren, af sitt uppväxande slägte¹.

¹ Man torde ur fabeln ihågkomma, att Athen måste sända en årlig tribut af ynglingar och flickor till Kreta; att dessa inkastades i labyrinten till rof åt Minotaurus; men att en ibland dessa ynglingar, Theseus, dräpte monstret, sedan den sköna Ariadne lemnat honom en ledtråd, som försäkrade hans utgång ur labyrinten.

Ibland dessa *långa och breda statistiska tabeller*, dem anmärkaren påstår mig hafva ansett för ett mönsters fanor, svajande från rikets 24 borgar, var det *ett par*, som bestämde mig att skrifva den så bittert tadlade afhandlingen om statistik. Hvilketdera då? Jo — skulle väl anmärkaren kunna föreställa sig det? — just detta paret, i hvars kolumner jag sjelf tecknat siffrorna för utsäde, medelafkastning, hästar, oxar, kor, ungboskap, får, svin, getter samt statsbidrag. Jag, äfven jag är målare — i statistiken, hvilket anmärkaren icke velat påminna sig, förmodligen därför, att han ej funnit mina taflors kolorit så dystert, som hans konstsinne fordrar. Men om också blott fuskare i yrket, bör jag väl icke anses rent af hata det.

Det var ej qvinquennii-tabellerna och icke heller tabellerna öfver Gräfve socken i Nerike, som, efter anmärkarens uttryck, *satte mig i harnesk mot statistiken*, utan som sagdt är, mina egna. Anmärkaren skall äfven i detta fall finna mig olik mig sjelf, då jag först efter mitt bästa förstånd uppgjort statistiska beräkningar och sedermera väckt tvifvelsmål om sådanas tillförlitlighet. Detta är ju att förringa värdet af sitt eget arbete, hvilket efter nyttans princip ej låter förklara sig? Men huru sjelfvidrig jag än må vara, är jag dock icke en narr, hvilken ikläder sig don Quixotes harnesk vid åsynen af några långa och breda pappersvingar, som fara omkring för stundens opinionsvind i Nerike eller annorstädes, ty jag vet ganska väl, att de icke äro armarna af en jätte. Icke heller är jag så feg, att jag, om jag funne mig befogad och vore hugad att *tillrättavisa en riksdagsman*, skulle frukta att rakt vända mig emot honom, eller så glömsk af den aktning jag är nationens representanter skyldig, att jag tror någon af dem behöfva moraliska botemedel af den bitterhet, som påkallar oblat. Allt hvad anmärkaren gissat om mina afsigter med den ifrågavarande afhandlingen är således ogrundadt, och för att ådagalägga det vill jag nu uppgifva åldern af de idéer, som han tror mig hafva blott för dagen antagit.

Långt förr än Stockholms publik inbjöds uti riddarhusets kansli att der få se och beskåda tabeller, som utvisade huru många hemman i Nerike erlade i skatter och onera mera än hela värdet af deras produktion, hade jag både i enskilda och officiella skrifter yttrat min öfvertygelse om osäkerheten af de statistiska sifferbevisen. I en liten afhandling *Om spannmålspris och spannmålshandeln*, som jag år 1815 författade och nyligen låtit trycka¹, sade jag mig »icke hafva synnerligt förtroende till den så kallade *politiska räknekonsten*, hvilken snarare borde kallas *aritmetisk politik*». Till några ledamöter af konungens statsråd aflemnade jag i April månad år 1816 en skrift, hvaruti jag yrkade såsom en vigtig statsangelägenhet, att en årlig summa, den jag föreslog till 10,000 rdr, måtte på nionde hufvudtiteln anordnas för att befördra utgifningen af lärda verk och i allmänhet att uppmuntra litteraturen. I denna skrift yttrade jag de samma åsigt, som jag nu i *Odal mannen* framställt. För att bevisa det må jag derutur blott anföra följande ställen: »Ibland nya så kallade vetenskaper, som det adertonde århundradets lynneskapat, är den i våra dagar högt gällande *statistiken*. Man afmäter och beskriver landsträckor, undersöker bergarter och jordlager, räknar menniskor och boskap, uppskattar alster och tillverkningar och upprättar öfver allt detta och mycket mera tabeller, som bringa landskaps och rikens tillstånd till åskådlighet för hvarje kontoristöga. På lika sätt sammanfattar man historien i ränder, så att staters särskilda styrka i olika tidevarf må kunna med cirkel mätas. Men när man läser, huru det smalandiga Greklands härar besegrade det bredrandiga Persien, eller när man blott genomreser Sveriges landsorter, finner man

¹ Ehuru jag icke utsatt mitt namn på denna skrift, vill jag nu angifva mig såsom dess författare, emedan jag äfven uti den yttrat idéer, som torde finnas värdiga att förkättras, när man vet att de äro *mina*. Att den blifvit berömd uti en recension i Stockholmsposten, tillräknar jag endast anonymiteten, en yttre förtjenst, som jag gerna uppoftir för att icke betaga vissa publicister ett nytt tillfälle att angripa mig.

hvad den i alla dessa tabeller icke beräknade *menniskokraften* verkar till folkslags makt och välstånd. — — — Jag nekar lika litet värdet af materiella ekonomiska företag som nyttan af de beräkningar, hvilka leda dem eller sammanfatta deras resultat. Men jag påstår, att hos en nation såsom ett helt bör näringsidogheten lifvas af mera än omedelbara uppmuntringar dertill; bör den anses såsom ett ibland flera uttryck af en allmän nationalkraft; bör jemväl för näringsgrenarnas trefnad och tillväxt denna kraft allsidigt underhållas och stärkas; böra alltså de statsekonomiska beräkningarna icke inskränkas till blott fysiska föremål. Man kan visserligen för en tid genom ensidiga allmänna hushållningsanstalter åstadkomma lysande partiella effekter. Men en stats angelägenheter måste styras med hänsigt in uti framtiden och efter en vidt omfattande plan. Om under Skånes blidare klimat dess lerjord icke gifver samma afkastning som de norra provinsernas sandfält, måste man erkänna, att någon moralisk orsak är vållande till detta i fysiskt afseende onaturliga förhållande. Moraliska hinder för jordens bördighet undanrödjas icke genom ögonblicksåtgärder. De moraliska drifterna för naturalstringen uppenbara sig ock endast uti omärkliga fortskridande, men varaktiga allmänna verkningar. Sjelf bär floden icke säd eller gräs, men hon sprider i osynliga ångor fruktbarhet öfver dälden, genom hvilken hon flyter. — — — Man klagat öfver en bland svenska nationen tilltagande skadlig yppighet, och man tror den kunna hämmas genom förbud att bruka sidenkläder och vissa lysande färger, att dricka vissa slag af vin o. s. v.; men man söker icke tillika att undanrödja orsakerna till det onda, hvilket, så länge de fortfara, skall yttra sig i nya utbrott, som förordningen icke motar. Om lättsinnighet och egoism få taga öfverhand bland ett folk; om det afvänjes från alla högre njutningar än dem, som tillfredsställa den fysiska känslan eller den sociala fåfängligheten; om hela dess verksamhet vändes derhän att förvärfva medel till

sådana njutningar; om det fäster begreppet af ära vid rikedom och af medborgerlig förtjenst vid skickligheten att den samla; så skall man förgäfvades genom lagar befalla detta förderfvade folk att blifva tarfligt. Men återväck hos det samma känslan för något ädlare än penningar; bered det medel till andra njutningar än den grofva sinlighetens; stadga i dess lynne allvar och ordning, lifva i dess hjerta aktning för religion, för sedlighet, för nationalära samt utvidga dess begrepp till omfattning af stora föremål för människoverksamhet; — och detta folk skall ej behöfva någon öfverflödsförordning. En sådan ny skapelse måste begynna med de samhällsklasser, hvilkas bildning verkar på de öfrigas, och dess *varde* är: grundlighet i vetenskapliga studier, samt snillets och skönhetskänslans utveckling till ädla handlingar, höga bedrifter och fullkomnade konstverk. — — — Jag tror, att den estetiska bildningen är nödig för statsmannen, om han skall vara mera än maskinist, om han skall underhålla det statsorganisationens lif, som verkar i de derförutan stela formerna. Jag tror, att den strid emellan teoretiska och erfarenhetssatser, hvilken i de moderna staterna onekligen förorsakat mycket ondt, skulle upphävas, om genom en mångsidigare kultur spekulationen blefve mera praktisk och praxis mera spekulativ. De grekiska vises hufvuden voro icke, såsom många nuvarande europeiska, blotta samlingslådor för särskilda klasser af torra kunskaper och förstenade begrepp. Der, såsom i ett träd, lefde samma kraft i tankens rot, i beslutets stam och i handlingens frukt.»

Så tänkte jag, och så yttrade jag mitt tänkesätt för åtta år sedan, och jag vill tro, att man skall finna det öfverensstämmande med det tänkesätt, som min nu utgifna tidskrift uppenbarar. Redan då bedömde jag den närvarande tiden så, som jag bedömer den nu. Derom vittnar följande ställe i den ofvan anförda skriften: »Under ledning af en stor härförars kraft och under beskydd af en upplyst och ädel styrelses vishet har svenska folket

återvunnit sitt anseende ibland nationer och, hvilket betyder ännu mera, känslan af sin styrka. Detta stora verk skulle åter falla, om, när striden därför vore slutad, nationens hela förmåga finge riktas endast åt ekonomiska företag och beräkningar. Ett folk bevarar icke sin sjelfständighet genom jordbruk, genom handel och manufakturerna allena; ännu mindre genom bränvinsbränning. En till alla klasser af medborgare utbredd egoism skall upplösa de forna banden, som sammanknutit dem till ett fast förenadt helt, till en nation. Att bygga kyrkor och underhålla religionslärare skall då anses för en statslyx, ty den offentliga gudstjensten, om den måste med uppoffring af derigenom förlorade dagsverken bibehållas, kan dock till en betydlig nationalbesparing förrättas i brädiskjul af för dagen lönade postill-läsare. De kungliga slotten förtjena ej att underhållas, ty de gifva inga hyror. Nationens minnen af sina öden och af sina stora mäns bedrifter under framfarna tidevarf kunna utplånas, ty man behöfver icke förfädrens efterdömen för att förtjena penningar och med dessa ära. Den vetenskapliga bildningen är onyttig, ty ignoranten sköter oftast rätt väl sitt jordbruk, sitt bränneri och sitt handelskontor. Offentliga lärdomsskolor äro öfverflödiga, ty de barn, hvilkas penningförmögenhet medgifver deras framtida befordran till statens tjänster, kunna äfven uppfostras dertill inomhus af beläsna enskilda tjänare. Näringskolor deremot anses outhärliga för att nog tidigt afskilja den till handtverksyrket ämnade gossen ifrån den till högre förrättningar bestämda, för att nog tidigt hos dem begge förstöra all för egoismens utveckling hinderlig känsla af gemensam medborgerlighet. Värdet af nationalkraftens yttring i vidsträckta allmänna företag bedömes efter den ränta dessa hastigt kunna gifva. Göta kanalbyggnad gillas eller åtminstone skonas, icke för dess sammanhang med stora, på nationens framtida öden beräknade och verkande idéer, utan för dess sammanhang med ett diskontverk. Om denna ekonomiska materialism gynnas, om dess fram-

fart icke med allvarlig konsekvens hämmas, anser jag staten och kyrkan vara förlorade. På den ena sidan skall den bringa alla nationens angelägenheter under ett statistiskt bokslut, hvaruti de heligaste deribland, religionen, sedligheten, nationaläran och det urgamla folklynnnet icke beräknas, emedan de ej kunna i penningvärde uppskattas eller med siffror betecknas. På den andra sidan skall den ännu, i synnerhet hos ungdomen, lefvande andan söka att bryta materialismens fjättrar och då öfverspanna till svärmeri hvarje yttring af en tillkämpad frihet. Emellan dessa lika vådliga ytterligheter finnes efter mitt begrepp endast en medlingsutväg, den att återväcka ett allmännare nationens intresse för grundliga vetenskapliga och konststudier; och dertill fordras dels att befrämja denna, om jag så må uttrycka mig, intellektuella vegetation, uti hvilken en enda planta, innan hon vissnar, utsår frön till oräkneliga nya, och dels att sorgfälligt vårda den offentliga uppfostringen.»

De åsigtter af tidens tecken och af nationens högre behof, som jag i denna skrift framstälde för några statsmän, hvilka hedrat mig med sitt förtroende, har jag, lämpade till särskilda allmänna frågor, yppat uti flera till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifna embetsbetänkanden, ibland hvilka jag endast må nämna ett af den 24 Oktober 1816, om medlen att hämma en skadlig yppighet, hvarom länskomitéers och landshöfdingarnes underdåniga yttranden blifvit infordrade, samt ett nyligen tryckt, af den 25 Februari 1818, om rifning af vattenverk, som anses genom uppdämning skada jord eller hindra dess odling. Man må gerna fördöma min politiska idealism, man må finna, att jag ej förstår värdet af den så högt beprisade tidsandan, men man må dock veta, att de sanna eller falska idéer, som jag nu först meddelat allmänheten, icke leda sitt ursprung från någon tillfällig känsla, den nyare hänvelser hos mig uppväckt. Man måste med sina forskningar efter en sådan känsla, när man förnekar mig en deraf oberoende öfvertygelse, gå tillbaka åtminstone till

1815 års riksdag, hvars riktning åter det torde vara förlåtligt att hafva *genast* ogillat, sedan riksens ständer sjelfva *nu* upphäft nästan alla sina då fattade beslut.

Länge hade jag således ansett statistiska beräkningar öfver en nations tillstånd och förmåga kunna leda till falska begrepp och derigenom blifva skadliga, då jag såsom landshöfding i Stora Kopparbergs län emottog Kongl. Maj:ts nådiga befallning att uppgöra femårsberättelsen för denna provins efter ett nytt formulär, som Kongl. landbruksakademien i underdånighet föreslagit. Genast fann jag dels att de äskade uppgifterna, när de skulle omfatta ett helt läns och icke blott ett hemmans eller en liten sockens förhållanden, ej kunde i fullkomlig öfverensstämmelse med formulärtabellerna sammandragas och framställas, dels också att dessa uppgifter skulle blifva ofullständiga och i många delar, der de måste grunda sig på gissningar, osäkra. Jag trodde likväl det icke vara mig tillständigt att i underdånighet anmäla de betänkligheter, som allt mer och mer hos mig uppstodo, när jag började att anställa nödiga forskningar för det mig i nåder anbefalda arbetet, och jag ansåg det kunna skadligen verka på opinionen, om i följd af *en* landshöfdings anmärkningar vid formuläret detta underkastades en ytterligare granskning, hvilken förhindrade *alla* länsberättelsernas uppgörande, innan riksens ständer skulle sammankomma. Så vidt det var mig möjligt, sökte jag därför att, i enlighet med formuläret, uppställa de fordrade uppgifterna, men fann mig äfven böra, dels i berättelsen och dels i särskilda supplementtabeller, upptaga andra förhållanden, som jag ansåg höra till en tafla öfver länets tillstånd. Af den tid, som blifvit lemnad till detta arbetes fullbordande, återstodo ännu nio månader, då jag afträdde ifrån embetet, men jag fortsatte dock den började verkställigheten af en anterior tjenstepligt.

Hela detta mitt förhållande må tillika med min i underdånighet afgifna och sedermera tryckta berättelse om Stora Kopparbergs läns tillstånd vittna, huruvida jag

visat mig vara en fiende till statistiken, när den nämligen nedsattes ifrån sina höga anspråk på matematisk ofelbarhet samt användes med förstånd och med aktning för den storhet, som icke finner rum i tabeller. I detta fall såsom i andra känner jag mig lycklig att kunna ställa något mera än ord, kunna ställa mina handlingar emot publicisters försök att påbörda mig förhatliga afsigter. Min länsberättelse har blifvit, äfven i Allmänna Journalen, berömd utöfver hvad den förtjenar. Sjelf tillägger jag den icke ett högt värde, ty jag inser klarare än någon dess ofullständighet och öfriga brister. Men utan förmätenhet tror jag mig likväl kunna säga, att den lemnar några nyttiga anvisningar, huru statistiska undersökningar må anställas, må sammanbindas med moraliska forskningar, må ordnas under högre statsåsigter än de materialistiska, och huru beräkningarnas resultat må kontrolleras, innan de antagas såsom approximativt säkra. Är det väl sannolikt, att jag utan att dämera vara dertill förbunden skulle sjelfmant hafva åtagit mig det dryga arbetet att författa denna berättelse och efter ett formulär, som i vissa delar ej öfverensstämde med mina begrepp, uppställa de dertill hörande tabeller, om jag, såsom anmärkaren yttrar sig, vore en »spektakelmakare», hvilken ville »föra den statistiska vetenskapen publiken till ett spektakel»?

Men under detta arbete mötte jag oupphörligen nya bevis för min redan gamla öfvertygelse, att statistiken, såsom den vanligen behandlades, utginge från en orimlighet och ledde till förvillelser, vådliga i samma mån som man i allmänhet vore böjd att sätta tro till och fästa bestämda begrepp vid uppgifter, uttryckta i siffror. Vid nästan alla de beräkningar, som jag efter formuläret måste uppgöra, fann jag mig summera enheter af olika storlek. Jag skulle uppgifva antalet af produktiva näringsinrättningar inom länet, och den ena enheten som ingick i detta antal var en liten kalkugn, den andra Falu grufva o. s. v. Såsom beskattningsenheter adderade jag någon

riksdaler ibland de flere, hvilka en ståndsperson kunde i ett ögonblick passa sig till vid virabordet och denna andra, som en fattig arbetare behöfde spara ihop af sin daglön uti fyrtioåtta skillingsportioner. Jag gissade efter några tillförlitliga grunder antalet af hästar i provinsen, men för dessa hästars kraft och för det bruk, som gjordes deraf, fans icke och kunde ej finnas någon kolumn i tabellen. Hvad betydde då mina siffror? Jag sjelf kunde gifva dem ett ungefärligt medelvärde, men för den, som endast i de statistiska tabellerna skulle öfverskåda ortens tillstånd, måste dessa siffror, ehuru approximativt riktiga de kunde vara, antingen blifva obestämda tecken eller, om han sökte att bestämma dem, leda till falska föreställningar. I följd häraf ansåg jag nödigt att i den tafla, hvartill jag fick nyttja ord och icke endast siffror, nämligen i sjelfva berättelsen, lemna, utöfver hvad formuläret dertill äskade, underrättelser som kunde gifva beräkningarna någon betydelse. Jag sökte, så vidt gränserna för mitt arbete det medgåfvo, att beskrifva detta organiska näringslif, hvars yttringar för dagen tabellerna skulle uppfatta.

Min egen handläggning vid statistiska sifferuppställningar, hvilken förvissade mig om alla sådanas sviklighet, blef sålunda den närmaste anledningen till den skrift, som anmärkaren förmodar vara riktad emot tabellerna öfver Gräfve socken i Nerike eller mot någon riksdagsmans enskilda tänkesätt. Jag trodde mig kunna framställa en praktisk kännedom af detta ämne, och jag ansåg stunden härtill nu om någonsin vara inne. Det var vid riksdagens början icke blott en och annan ibland nationens representanter, som lade statistiska beräkningar till grund för sina påståenden om en allmän nöd. Tron derpå, stödjande sig på siffrors vittnesbörd, var så allmän, att man efter min öfvertygelse ej borde härleda den ifrån några enskilda bemödanden att missleda opinionen. Jag fann denna tro vara falsk, men jag tviflade dock icke, att den var hos de fleste ärlig. Också för-

dömde jag den politiska räknekonsten, såsom en ur tidehvarfvets allmänna lynne utgången förvillelse, men icke såsom ett medel, användt af någon svensk medborgare med uppsåt att förvilla. Den, som vill med särskild uppmärksamhet i detta afseende ännu en gång genomläsa min afhandling, skall, om han är opartisk, erkänna, att jag lika sorgfälligt undvikit att angripa något individuelt sinnelag, som jag rent ut yttrat hvad jag tänker om tidens anda. Af henne kan en riksdagsman lika snart som någon annan blifva hänförd till oriktiga omdömen och äfven till deltagande i skadliga beslut; men hans afsigt kan vara ganska aktningsvärd och jag är åtminstone icke den, som ifrån vrång vilja, när hon ej blifvit tydligen ådagalagd, härleder det öppet framställda enskilda tänkesätt, hvaruti sig uppenbarar ett allmänt lynne, som jag ogillar. Den moraliska världen har också sin siroccovind, och när den blåser fram öfver fälten, må man endast tillräkna honom att landtmannen känner sig matt och olustig.

Men jag ville något mera än väcka tvifvelsmål om statistikens ofelbarhet. Jag ville visa, att den, likväl endast såsom en subsidiarisk och högre idéer underordnad vetenskap, *kunde* få ett sant värde. Om min lilla kritiska afhandling i detta senare afseende mera än i det förra är ofullständig, kommer det ganska naturligen deraf att den är kritisk. Vid slutet af den samma gaf jag därför till känna, att jag »i andra afhandlingar torde komma att vidare utreda mina begrepp om särskilda föremål för statistiken och om sättet att efter moraliska åsigtter dem behandla». Nu, då min inledning till en serie af sådana smärre statistiska skrifter blifvit så illa upptagen af den politiska räknekonstens skrämmästare, borde jag väl afstå från vidare försök att göra dem intrång i sin profession; men ehvad jag öfvergifver eller fullföljer min anmälda föresats, röjer den dock att jag vill statistikens ändamål, ehuru jag är förvissad att något mera än aritmetik fordras för att ernå det.

Anmärkaren har också sjelf yttrat sig, att »man ej kan säga mera till beröm för statistiken och hennes beräkningar, ej anföra mera gällande skäl för statsmän och representanter att studera dem än jag gjort», ehuru han anser detta beröm icke kunna förenas med den föregående fördömsen. Härvid må jag endast göra den erinran, att de statistiska beräkningar, som jag gillar, utgå ifrån kännedomen af en nations organiska lif; de åter, som jag förkastar, ifrån en sådan uppfattning af statens beståndsdelar, såsom utgjorde deras sammansättning en död mekanism. Emellertid har jag medgifvit, att statistiska undersökningar, om en organisk åsigt leder dem, kunna blifva nyttiga, då deremot flera statsekonomiska författare, som velat bygga sina teorier på allmänna abstrakta grundsatser, förneka värdet af statistiken, därför att den ur det verkliga lifvet upphemtar fakta, som ofta icke öfverensstämman med spekulationen. De förakta denna vetenskap, emedan hon ej uppnår matematikens visshet; jag åter fördömer dess anspråksfulla sträfvande till detta mål.

Say, hvilken anmärkaren ganska riktigt kallar »en af Adam Smiths berömdaste lärjungar», säger, att emellan statsekonomin och statistiken är det samma skilnad som emellan politiken och historien. Han finner väl, att de böra låna hvarandra ömsesidigt bistånd, men tillägger, att statistiken likasom historien är en vetenskap, som alltid skall blifva mer eller mindre osäker, mer eller mindre ofullständig, att man icke kan åstadkomma annat än fragmentariska och högst ofullkomliga försök, när man vill utreda framfarna tiders och aflägsna länders statistiska förhållanden; att för en närvarande tid ganska få statister äro i belägenhet att samla säkra underrättelser om ett vidsträckt land; att de personers vårdslöshet och oskicklighet, på hvilka man måste förlita sig, vissa regeringars misstänksamhet och andras ovilja eller liknöjdhet skola alltid lägga stora hinder mot hvarje bemödande att vinna noggrann kunskap om särskilda staters tillstånd;

att, äfven om man kunde ernå en sådan kunskap, vore den icke sann för mera än ett ögonblick; att derför Adam Smith förklarar sig icke sätta mycken tro till den politiska räknekonsten. »Det gifves», fortfar Say, »ingen orimlig mening, som icke varit stödd på fakta, och med fakta har man ofta förvillat de styrande.» Har väl jag yttrat mig mera ofördelaktigt om statistiken? Men Smiths berömde lärjunge har icke såsom jag erkänt, att denna vetenskap eller rättare gren af statsvetenskapen endast fordrar att rätt behandlas för att blifva så säker som någon föreställning af det lefvande, ständigt skifteliga kan vara.

En tysk vän af statistiken har ganska träffande kallat den en *stillastående historia*¹. Det är mot försöken att beskrifva rörelsen i hvila, lifvet i dödstillstånd, som min afhandling är riktad. Jag besitter ej den abstraktionsförmåga, som kan tänka bort loppet ifrån strömmen; och om den vattenmassa, hvilken forsar fram en sekund, inledes uti långa och jemna parallela diken att der stå stilla och förruttna, anser jag henne i detta tillstånd ej mera åskådliggöra den kraft, som dref idoghetsverkens hjul. Jag måste för att beräkna den drift, som hon ännu skulle kunna åstadkomma, icke allenast föreställa mig henne i rörelse och för att mäta denna rörelse känna det fall, till hvilket hon kan å nyo föras, utan äfven tänka mig den oberäkneliga kontinuitet af sådana massor återställd och underhållen, hvilken skiljer idén af ström ifrån begreppet af puss.

I ett lif, der något hvar har knappt om fröjd, missunnar jag ingen den, som han kan bereda sig med att ordna och till åskådande framställa samlingar, vare sig af adliga sigill såsom det förflutnas symboler eller af af statistiska siffror såsom det närvarandes. Sin laterna magica må gerna den politiske räknemästaren bära omkring äfven vid folkfester och bakom dess förstoringsglas rulla fram för gapare den ena sifferfyllda pappers-

¹ Se artikeln *statistik* i nionde bandet af *Konversationslexikon*, utgifvet af Brockhaus.

remsan efter den andra; men skulle det hända, att hans tabeller och hans betraktelser deröfver förorsakade något larm ibland hopen, då måtte man väl i ett fritt samhälle hafva rättighet att påminna den förståndigare allmänheten om skilnaden emellan en stat i världen och en stat i schene-rariteten-skåp.

Ogera besvarar jag anmärkarens påstående, att »i våra allmänna åtgärder icke försports en så öfverdrifven tillämpning af de få statistiska kunskaper vi ega om vårt fädernesland, att min afhandling varit af behovet påkallad». Ogera ihågkommer jag sjelf och ännu mera ogera erinrar jag andra sådana misstag, som blifvit begångna af ärligt sinnade män, dem statistiska räkningar förvillat. Men hela beskaffenheten och riktningen af anmärkarens anfall ålägger mig att ej medgifva eller förbigå berörda påstående. Man må således förlåta mig, att jag, med uppriktig aktning för de nationalrepresentanter, som utgjorde det särskilda utskottet vid 1815 års riksdag, nödgas utreda några följder af deras tro på siffror, en tro, hvartill de så mycket lättare kunde förledas som dessa siffror voro hemtade ur officiella handlingar.

Det nämnda utskottet förordnades af riksens ständer för att »gifva en öfversigt af orsakerna till den i *alla* orter af riket öfverklagade förlägenheten i allmänna rörelsen samt förslag att den afhjelpa». Då riksens ständer sålunda utan undersökning antogo denna förlägenhets verklighet och afgjorde att den i *alla* orter af riket öfverklagades, må det icke läggas utskottets ledamöter till last, att de genast sökte att uppleta bevis för dogmen, i stället att underkasta den en kritik, hvilken skulle hafva upplyst att i flera och kan hända de flesta provinser ingen allmän förlägenhet egde rum och ingen klagan deröfver förspordes, utan att tvärt om näringarna just *då* började att stiga till en höjd af produktion, som de förut aldrig uppnått, samt att i synnerhet den vigtiga bergshandteringen *då* drefs med större vinst än under en lång följd af förflutna år. Men vid beskaffenheten af ett och annat

ibland de antagna nödbevisen vill jag något litet uppehålla mig. Man hade försett utskottet med utdrag af diarierna vid fyra landskanslier ibland de dåvarande tjugu-fyra i riket. Dessa utdrag visade, att lagsökningarna tilltagit i antal under de sista tre åren. Men om också förhållandet varit enahanda i de tjugu län, hvarifrån utskottet ej egde några underrättelser, måne beviset ändå varit ovilkorligen säkert? Måne icke ökadt antal af lagsökningar någon gång utmärker en lifligare rörelse af krediten? Måne det icke en annan gång kan härleda sig mera ifrån en växande lättsinnighet hos den minoritet af en nation, som sätter sig i gäld, än ifrån förlägenhet hos den idoga, omtänksamma och redliga allmänheten? Måne icke, en annan gång åter, lagsökningarna vid ett landskansli kunna ökas af den orsak, att skuldfordringsmålen der med mera skyndsamhet än förut afgöras, då de deremot i samma mån minskas vid domstolarna? Måne icke *antalet af mål* är, i frågan om lagsökningar, hvilkas innehåll man ej tillika känner, en lika oriktig beräkningsgrund som i frågan om domstolars och embetsverks drift, när uti de tabellariska arbetsförteckningarna ettan på det ena stället betecknar ett tvistemål, ur hvars digra akter dagbladen kunna under flera år meddela allmänheten fragmenter, och på det andra en liten ansökning, som fordrar blott ett par minuter för att läsas och afgöras? Men lagsökningsdiarierna från de fyra länen lemnade ett sifferbevis endast för den i alla orter af riket öfverklagade allmänna förlägenhetens *verklighet*. Dess *hufvudorsak* hade utskottet ännu att söka, och det upptäckte den i ett utdrag af Kongl. kommerskollegii handelsbalans, hvilken med siffror på udda riksdalertal för hvarje år uppdagade, att riket förlorat genom sin utländska handel ifrån och med 1808 till och med 1812 en summa af rdr 11,788,188, som utskottets räknemästare ökade för 1813 och 1814 efter egen förmodan med tio millioner rdr, så att hela förlusten under sju konsekutiva år skulle uppgå till omkring

tjugutvå millioner rdr. Klentrogna funnos, som ansågo detta räkningsutslag innebära en omöjlighet och som tänkte att det omöjliga icke i något fall kunde vara sant. De visste, att bankens hela utelöpande sedelstock ej uppgick till den summa, som skulle till utländingen vara förlorad, och de sågo dock ännu bankosedlar i svenska händer. De förmärkte ej, att silfver nu mera än förut saknades uti enskilda hus. De trodde ej, att svenska köpmän kunde stå i skuld till utländingen för tjugutvå millioner rdr. Men siffrorna gälde emot alla tvifvelsmål, och den allmänna opinionen fördömde handeln. Under de förflutna åren, då Sverige oaktadt en skenbar krigsförklaring mot England bibehållit ett neutralitetstillstånd, hade några af dess sjöstäder, i synnerhet Göteborg, blifvit nederlagsplatser för Englands och Amerikas handel med en del af kontinenten. Freden hade derigenom blifvit bevarad, tullintraderna vida öfver förslagen ökade¹, exporten af svenska produkter befrämjad, vinster åt de handlande och penningeförtjenster åt de arbetande klasserna i kustorterna beredda. Men siffrorna i handelsbalansen visade ju tydligen, att denna rörelse varit skadlig, och hvad var då naturligare än att de embetsmän, som befordrat den, taqlades? Det regeringssystem, som skyddat riket från alla följderna af ett verksamt krig med den makt, hvars örlogsskepp omgåfvo våra kuster, som afvärjt våra sjöstäders möjliga förödelse, våra kusters härjning och den säkra spärningen af all kommunikation emellan våra hamnar, som förvärfvat statskassan och enskilda medborgare betydliga inkomster af utländingen, som till lif återkallat den inhemska industrien — detta system, ehuru vid tvenne föregående riksdagar af ständerna gilladt,

¹ Ett *enskildt* råd af statssekreteraren för handelsärendena, meddeladt en och annan af dem, som hade nederlagsvaror i kommission vid den tid, då krigsförklaringen mot England beslöts, verkade, att inom några dagar tullen i Göteborg inbragte omkring en half million rdr, såsom skyddsafgift för utländskt gods, som ändock, ehuru förtulladt, sedermera efter dess bestämmeelse exporterades till Ryssland, Tyskland och Danmark.

fördömdes nu. Prohibitiva författningar, ehuru temligen öfverflödiga, om intet mera hade funnits att till utländingen förlora, yrkades för att inskränka handeln och återgifva åt jordbruket de kapitaler, som den troddes hafva dragit derifrån. Då denna reaktion likväl icke kunde blifva nog skyndsam, öppnades emellertid banken till lån på fastigheter, och den stora andel af bevillningen, som förut var bestämd till ersättning åt banken för dess förskott till statsverket samt derigenom till en successiv förbättring af bankosedlarnas värde, förvandlades nu till en lånefond, som uttogs af den beskattade menigheten för att genom bankens mäklareåtgärd tilldelas ett ringa antal af godsegare. Den danska regeringen hyste emellertid icke en sådan fruktan som Sveriges statistiska beräknare för transitohandeln, utmärkt i särskilda utskottets betänkande och i flera riksdagsmemorial såsom en hufvudorsak till den i alla orter af riket öfverklagade förlagenheten. Man hade under den förflutna tiden hoppats, att sedan de politiska händelserna flyttat ifrån Köpenhamn till Göteborg utbytet af kolonial- och manufakturvaror emot Östersjöprodukter, skulle äfven i framtiden denna mellanhandel kunna på sistnämnda ställe fästas. Sådant var ock den svenska regeringens aflägsnare syftemål åren 1810 och 1811. Men nu räknades denna afsigt öfver ända. Göteborg förföll, och Köpenhamn blef åter nederlagsplatsen emellan Östersjön och Vesterhavet. — Sådana och ännu flera blefvo följderna af en tillfällig förvillelse, som först bemäktigade sig män med de renaste afsigter och vidare en större del af nationen. Hvad var det, som gaf denna förvillelse om icke upphof dock utvidgning och fart? Jo, siffrorna ur fyra lagsökningsdiarier och siffrorna i en handelsbalans, de förra ledande till ett ofullständigt resultat, de senare till ett orimligt.

När man endast åtta år efter denna varnande erfarenhet åter började att räkna sig till något så omöjligt som det, att beskattningen å ett hemman skulle öfverstiga hela värdet af dess produktion; när sådana beräkningar fram-

buros till tronen i härmad form af engelska petitioner; när ett riksstånds första helsning till de öfriga förkunnade, under klagan öfver en omåttlig beskattning, »att det måste blifva möjligt, att landet styres genom inrättningar, ej kostsammare än att det mäktar underhålla dem, *eller ock upphör landet att styras*»; när ibland Sveriges ridderskap och adel påstods, att »en fiende ej kunde strängare beskatta, än hvad vi sjelfva ålagt oss»; då trodde jag det vara tid att utan särskildt afseende på det ena eller andra uttrycket af en sådan anda yttra min länge stadgade och nu, under det jag sjelf verkställt ett statistiskt arbete, vidare bekräftade mening om den räknekonst, uti hvilken hon lefver och har sin varelse.

I sammanhang härmed vill jag lemna anmärkaren bestämde svar på några frågor, dem han har gjort mig i noterna till en teckning af den närvarande tidens lynne, som han utdragit ur min afhandling. Han vill veta »hvilket land jag målar». Nog kunde jag ganska sannfärdigt svara, att då samma lynne med vissa modifikationer för särskilda nationer råder öfver hela Europa, har jag icke föreställt mig dess verkningar inom ett land allena. Denna förklaring skulle dock säkerligen uttydas till en undanflykt, och därför säger jag nu, ej att jag velat måla *endast* Sverige, men att min tafla har till alla dess delar förebilder äfven der. »Har man», säger anmärkaren, »föreslagit religionens indragning?» Det påstod jag icke, men att man velat gifva religionen ett yttre ändamål, som derförutan med stränga brottmålslagar och en verksam polis kunde ernås. Att man velat indraga religionsstiftelser, skulle jag med flera bevis kunna ådagalägga. Det må göra till fyllest att nämna förslaget att bespara eller annorlunda använda regementspastorernas ringa löner och sålunda låta den väpnade styrkan tro, att man icke vidare anser den vara förenad under de forna särskilda religionsbanden. När anmärkaren omtalar »pensioner åt litterata män, som beviljats af ständerna», måste jag förklara, att jag icke känner ett enda exempel af sådan uppmuntran, gifven i

senare tider och af riksens ständer åt litteraturen; ty med *litterata män* har väl anmärkaren här icke kunnat mena andra än dem, hvilka för *litterära förtjenster* skulle hafva erhållit pensioner. Lika okunnig är jag derom, att såsom anmärkaren påstår, »50,000 rdr blifvit *beviljade* till Upsala biblioteksbyggnad, utom hvad som *beviljats* till gymnasiihusens byggande i Skara och Kalmar». Jag vet blott, att *lån* ur banken erhållits för dessa allmänna behof; men med ordet *bevilja* utan tillsats plägar man ej förstå att gifva lån mot ränta. En godsherre, som på sitt säteri fått bankolån, påstår väl icke att sjelfva summan, utan blott att lånerättigheten blifvit honom *beviljad*. I allmänhet tror jag mig kunna säga, att under intet tidevarf, allt sedan vetenskaper och sköna konster blefvo kända i Sverige, har man så sparsamt använt statens medel för att befordra nationens högre kultur, som under de senast förflutna femton åren. Det är af H. M. konungens enskilda förmögenhet, som betydliga summor blifvit i ordets sanna bemärkelse *beviljade* att öka våra lärdomstillgångar och underhålla konsterna. Om några äldre statsanslag för dessa ändamål fått fortfara, synes man dock hittills icke hafva nog allvarligen betänkt, att ett fritt folk äfven behöfver intellektuella och estetiska bildningsanstalter, utvidgade i samma mån som den allmänna kulturen i verlden stiger. Till sådana högre anstalter räknar jag ej de första undervisningsverken. Men det, likväl otillräckligen, ökade anslag, som riksens ständer vid en föregående riksdag *beviljat* åt våra trivialsolor och gymnasier, och den årliga summa, som vid den sista lärer hafva blifvit tillagd Kongl. biblioteket i Stockholm, lemna förhoppning om en framtida fullständigare utveckling af de ädla afsigter hos nationens representanter, som dessa *sant liberala* beslut uppenbara.

Mot anmärkarens försök att hänföra till riksens ständers åtgärder allt hvad jag yttrat mig om tidens anda, anser jag mig för öfrigt böra uttryckligen protestera. På en nationalrepresentation måste de inom hvarje tidevarf

rådande begreppen mer eller mindre verka. Man torde ej heller kunna neka, att Sveriges ständer i vissa mål vidtagit beslut, som röja detta ett sjelfviskt tidslynnes välde äfven öfver oegennyttiga sinnen, hvilket jag i min *anmälan* sagt, att den personligen ädle Adam Smiths system i flera delar förräder. Men man bör också vid en allmän öfversigt medgifva, att den svenska nationalrepresentationen under riksdagarna sedan år 1809 ådagalagt i de stora frågor, hvilkas afgörande berott på nationalkänslan och ej på tillfälliga opinionssvängningar, en välvilja, en sjelfständighet och en sans, som man icke förmärker i de nationalrepresentationers handlingssätt, der liberalism och servilism slitas om majoriteten af lika äregiriga eller vinningslystna eller fanatiska själar.

Anmärkaren, som letat efter motsägelser i mina yttranden, har trott sig finna en sådan uti min härledning af statistiken, på ett ställe, ifrån den nyare tidens allt söndrande lynne och på ett annat ifrån handelsbokhålleriet. »Enligt den senare uppgiften», säger han, »är således statistiken en ganska gammal vetenskap, enligt den förra en ganska ny.» Vid detta *således* må jag blott göra den enfaldiga erinran, att en verkan vanligen är något yngre än dess orsak. Handelsbokhålleriet kunde vara gammalt, och likväl dess användande till politiska föremål nytt. Algebran var icke mera ung, då Newton började att bruka henne till beräkning af oändliga storheter. Men vore det icke möjligt, att statistiken hade ett dubbelt ursprung? Jag vill icke hos anmärkaren göra mig misstänkt att i allmänhet vara dualist; men ett exempel af ostridigt tveupphof må han tillåta mig att anföra. Till detta exempel tar jag mig den friheten att välja honom sjelf och hoppas att han skall finna sig smickrad att blifva förliknad med den vetenskap, »som han förefrådesvis älskar». Huru har väl anmärkaren kommit till i verlden? Är han icke på en gång son af sin far och son af sin mor? Är han ej yngre än hvardera af sina föräldrar? Kan man då icke likaledes föreställa sig, att den moderna verldens lynne

förmålt sig med handelsbokhålleriet, och att statistiken blifvit en välsignad frukt af deras äkta förening? Låt också vara, att den formgifvande kontrahenten, det svaga kärilet, vore något äldre än den andra. Händer det då icke ibland, att en bedagad flicka gifter sig med en yngling, och att de i sinom tid få en son, hvilken säkrare än i omvänt förhållande tillhör dem begge?

Jag fördömer icke, såsom anmärkaren påstår, boktryckerikonsten, ehuru jag sjelf kan hända har orätt att begagna mig deraf; icke krutet, ehuru jag som mången annan ej varit med vid dess uppfinning; och icke heller sjöväsendets ernådda fullkomlighet, ehuru jag ej har någon laddning af guld och silfver att vänta ifrån frihetens nya verldsdel. Jag har ej af harm att dessa upptäckter gagnat och skola gagna andra mera än mig yttrat någon fåfång önskan, att »de gamla goda tider måtte återkomma, då man saknade dem», en önskan, hvilken likväl, om den möjligen kunde uppfyllas, ej vore så illiberal, som anmärkaren anser den; ty Roms och Greklands frihetstider torde väl icke förlora sitt värde vid en jemförelse med den nuvarande. Men det finnes intet i världen, som ej kan, ifrån att vara nyttigt, öfverväxa till förderf; och detta tror jag vara att befara, om man endast till söndring af menniskokraften nyttjar de ifrågavarande alltför ovilkorligt beprisade mekaniska medlen att utvidga henne. Jag vet, att tidens flod ej kan tvingas att gå baklänges; men deraf följer dock icke, att man ej må förutse och söka hindra skadliga öfversvämningar af henne under dess framfart. Några varningar i detta afseende, egde de ock utseendet af paradoxer, förtjena väl icke att så uttydas, som ville varnaren uppressa en flarndam att hämma strömmen. När man (att nu endast tala om boktryckerikonstens verkningar) betänker, vid historisk tidmätning, huru ung denna uppfinning ännu är, och när man dock ser den med hvarje år växande massan af dess produkter, så måste man med oro fråga: Hvarthän leder denna oupphörliga splittring af kunskapsförmågan, hvar finnes en gräns därför? Är det icke redan

hög tid att genom anstalter, som kunna sammanhålla denna förmåga, söka återgifva henne sin forna intensitet? Månne icke derförutan Europas kultur går efter några sekler förlorad? Detta Platons djur på två ben utan fjädrar, börjar det icke allt mera och mera att likna det läraktiga djur på två ben med röda och gröna fjädrar, som stundligen från sin bur på sin herres altan skriker åt gående och kommande några fraser, hvaraf det sjelft ej förstår meningen? — Gerna må man efter ett nytt odlingssätt förståndigt och varsamt irrigera fälten för att öka foder-tillgångarna; men må man dock tillse, att inom flodens naturliga bädd bevaras nog kraft att drifva de stora förädlande verken, och att denna kraft icke fördelas i tusentals små rännor till barnens lekhjul. Jag har så mycket mindre bort dölja mina aningar i detta fall, ehuru jag ännu icke kunnat dem fullständigt framställa, som jag ej tillhör det så kallade lärdomsskrået, och ty värr icke har något enskildt intresse, som drifver mig att yrka det kubiska, det på en gång djupa, breda och höga, vetandets företråde framför det till platthet uttänjdas. Man har tillerkänt mig någon skicklighet såsom populär författare, och äfven jag skulle kunna kring stad och land utbreda hvarje morgon några hundra qvadrattum modern vishet¹. Jag gör således ett offer, åtminstone af auktorlig fåfänga, åt min öfvertygelse, då jag yttrar en önskan, att man måtte i stället att idkeligen divergera bemöda sig att inom rymliga hufvuden koncentrera de menskliga kunskaperna, sammansmälta i stället att till bladguld utplatta deras rikedom. Härmed vill jag dock icke säga, att kunskapsspridningen är onyttig, ännu mindre att den såsom skadlig bör hämmas. Jag vill endast säga, att i detta fall likasom i andra mångfalden, för att icke blifva mörja, måste i en ständig vaxelrörelse utgå ifrån och samman-draga sig till någon enhet.

¹ Hvarje blad af Allmänna Journalen innehåller omkring 200 qvadrattum fint tryck.

I de få ord, jag yttrat mig om Adam Smiths fördelning af menskligt arbete i produktift och oproduktift, har anmärkaren velat se ett försök till vederläggning af denna hufvudsats i det Smithska systemet, hvilken han deremot påtagit sig att försvara. Jag har dock icke trott mig kunna vederlägga en sådan sats inom några rader af en afhandling, som ej hade den samma till föremål, ehuru jag ansett ett omdöme deröfver nödigt vid den allmänna öfversigten af tidslynnets yttringar¹. Om anmärkaren vill gifva sig litet tålmod, så skall han framdeles få läsa något mera utförligt om Adam Smiths system, och då skall han finna, huruvida det må anses »för ett groft gäckeri», att jag i min *anmälan* sagt mig beundra denne namnkunnige författares kunskaper och snille. Emellertid må jag bekänna min öfvertygelse, att detta snille egentligen uppenbarar sig i Smiths afvikelser från de franska ekonomisternas läror och icke i hans bemödanden att med dessa sammanjemka sina; i hans härledning af all rikedom ifrån människokraften, men icke i den skilnad emellan produktift och oproduktift arbete, hvilken var konsekvent i fysiokraternas rent materialistiska system, men blifver inkonsekvent i hans, när man gifver fullt värde åt dess yttersta grundsats. Jag bekänner vidare, att jag just af aktning för Adam Smith ogerna anser honom för stiftare af ett dogmatiskt system i statsekonomien, att jag helst betraktar honom endast såsom granskare af äldre sådana; samt att jag följaktligen tror, att hans lärjungar, och ibland dem Say, missförstått hans afsigt², då de på grunderna för hans kritik upprest en byggnad af dogmer, bättre ordnad och fastare sammanbunden än den man finner i hans verk.

¹ Att den ifrågavarande satsen blifvit af flera författare och deribland en svensk förut vederlagd, får man se i det följande. Jag förutsatte hos granskare af min afhandling någon kunskap åtminstone om den svenska, nyligen utkomna, vederläggningen, som gjorde en sådan af mig öfverflödig.

² Smith synes sjelf icke hafva rätt skarpt uppfattat och i följd deraf icke konsekvent utfört sin afsigt; deraf de många motsägelser, som äfven hans anhängare förebrått honom.

Smiths fördelning af människoverksamheten i produktiv och oproduktiv, hvilken anmärkaren kallar »en af den store författarens snillrikaste läror», är likväl förkastad af flera ibland hans lärjungar och väsentligen förändrad af andra, såsom Say. Garnier¹, som utarbetat den bästa franska öfversättningen af Smiths verk om nationalrikedomen, har i en särskild volym af anmärkningar dervid omständligen vederlagt denna lära. Hon fördömes såsom orinlig af tvenne engelska oppositionsmän, nämligen af lord Lauderdale, hvilken i allmänhet bestridt Smiths satser²; samt af den bekante Brougham³. Jag behöfver ej nämna flere än dessa män af anseende för att visa att jag icke saknat liberala föregångare i den djerfheten att ogilla en teori, hvilken, enligt Heerens förut åberopade yttrande, hänför Sokrates och Kristus till den sterila klassen.

Men jag hade dock, tycker anmärkaren, icke bort kalla en af Adam Smith uppställd lära *löjlig*. Jag medgifver att detta epitet icke var det rättaste. *Afskyvärd* skulle jag hafva skrivit, om jag icke vetat, att Smith var i sin enskilda lefnad en af de ädlaste män, som England egde, och om jag icke förstätt att göra skilnad emellan en skadlig sats och en skadlig afsigt. Jag vill då icke ens nämna, att han ställer främst bland *oproduktiva arbetare* i ett land — regenten⁴. Det är sant, att han anser det arbete, som det allmännas tjenare (*the servants of the public*) förrätta, och deribland äfven regentens, vara hederligt, nyttigt och nödigt, ehuru, såsom han påstår, det ej producerar något, hvarmed man sedermera kan tillbyta sig en lika kvantitet af annat arbete; men deremot upp räknar han bland oproduktiva idkare af de mest lumpna

¹ Grefve och fransk pair.

² *Inquiry into the nature and origine of public wealth*, kap. 2.

³ Åberopad af Adam Müller i *Die Elemente der Staatskunst*, 2 delen sid. 228.

⁴ »The Sovereign, for example, with all the officers both of justice and war, who serve under him, the whole army and navy, are unproductive laborers.» *Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, 2 boken 3 kap.

yrken (*the most frivolous professions*¹) skådespelare, gycklare (*buffoons*), musici, operasångare, operadansare etc². Vidare förliknar han den, som i stället att med sitt kapital underhålla produktiva arbetare, använder någon del deraf att betala oproduktiva lättingar, vid en gudlös människa, hvilken förskingrar till profana ändamål en from stiftelses inkomster. Jag har således icke utan skäl sagt, att efter Smiths teori virtuosen är en skadlig medlem i samhället, ty den, som uppoffrar sin lefnad åt ett odugligt yrke, kan väl icke anses nyttig; och i ett samhälle skadar den, som icke gagnar — enligt berörda teori derigenom, att han förtär den föda, hvilken skulle underhålla en produktiv arbetare, d. v. s. en sådan, som tillverkar något handgrifligt och säljbart ting.

Att tonkonsten skall vara oproduktiv, men produktift deremot hvarje handarbete, hvilket bereder njutningsmedel åt den råa sinligheten, är en orimlighet, som blifvit anmärkt af de fleste, hvilka förklarar sig emot denna lära. Brougham frågar på skämt, om icke en virtuos, som gifver en konsert, må heta produktiv, emedan han så fabricerar luften inom salen, att den får ett högre värde än den vanliga luften i gränder och kamrar? Garnier säger: »Hvarför skulle jag kalla produktiva pastejbagaren, sockerbagaren, luktvattenstillverkaren, som sysselsätta sig med att förnöja min smak eller min lukt, men oproduktiv musikidkaren, som sysselsätter sig med att förtjusa mitt öra, eller skådespelaren, som använder sin möda för att bereda mig njutningar af en ännu högre art?» Lord Lauderdale roar sig med det kännemärke på produktift arbete, som Smith uppgifvit, nämligen att sådant arbete fäster sig vid ett säljbart ting och realiserar sig deruti. »Om min kock», invänder han, »bakar en tårta, som jag genast förtär, så är han en oproduktiv arbetare, och hans sysselsättning ett sterilt arbete, *emedan denna tjänst förgick i samma stund den förrättades*. Men samma arbete göres

¹ *Frivolous*: snöd, af intet värde, oduglig. Serenii lexikon.

² L. c.

af en pastejbagare, och då blir det produktift, *emedan det är en quantitet af arbete, som man upplagt för att efter behof användas, och hvars pris kan sedermera sätta i verket en annan quantitet af arbete, lika med den, som frambragt detta ting.*» Man må af dessa citationer finna, att franska pairer och engelska lordar och ledamöter af Storbritanniens underhus tillåta sig samma skämt öfver en, lindrigast sagdt, löjlig lära, för hvilket den svenske Odalmannens allvarsamme tuktomästare så hårdt bestraffat honom. Är det, såsom anmärkaren påstår, ett fel mot den »litterära konvensansen» att för en svensk allmänhet framställa *bränvin och skinka*, då den franske paires undfågnat sina landsmän med små pastejer och konfekt och den engelske lordens sina med en mera massiv tårta, så beklagar jag, att äfven i detta fall jag icke gifvit åt någon främmande smak en hyllning, som utesluter den svenska.

Men — för att nyttja ett svenskt ordspråk, om också det skulle stöta den litterära konvensansen — hvarför gå öfver än efter vatten? Hvarför ställa mig under beskydd af främmande herrskap, af franska och engelska grefvar eller oppositionsmän, då jag har att till försvar för min opinion åberopa mig en svensk grefves? Den numera affidne grefve C. H. Posse har i sina för blott ett år sedan utkomna *Betraktelser öfver åtskilliga ämnen uti statshushållningen* egnat ett särskildt kapital åt en sinnrik afhandling: *Om den af Smith införda, men föga riktiga fördelning af arbeten i produktiva och icke produktiva*. Hela boken, och i synnerhet detta kapitel, röjer, att den ädle grefven bedömde den materialistiska rikedomsteorien alldeles så, som jag den bedömer. Men ehuru han bestridit många flera ibland Adam Smiths och hans anhängares satsar, än jag i min afhandling om statistik ens vidrört; ehuru han fullständigt vederlagt den om produktift och oproduktift arbete; ehuru han härvid utgått ifrån ideella åsigtter af staten; ehuru han sagt, att »statsekonomien, långt ifrån att öfverdrifva sin egen vikt, bör erkänna sitt naturliga beroende af de sublimes grundsatser, hvilka det ensamt

tillkommer att bestämma det yttersta målet för människans jordiska tillvarelse»; ehuru han på intet enda ställe i sin bok låtit förmärka en sådan aktning för Adam Smith, som jag yttrat; och ehuru också han jemfört sånger och ljud med föremål för gomens begär, med socker och likörer, så har likväl ingen af våra svenska ekonomister stått fram att förkättra hans idéer eller att förebrå honom fel mot den litterära konvensen. Tvärt om har hans arbete blifvit rättvisligen berömdt i ett af dessa dagblad, som nu knutit sig samman till ett heligt förbund emot den arme Odal mannen. Hvadan då denna skonsamhet mot den ene idealisten och bitterheten mot den andre? Måne man i något af framlidne herr grefve Posses riksdagstal, t. ex. det om den allmänna nöden, funnit anledningar att hoppas hos honom en sådan bättring, hvartill man likväl endast i rent litterärt afseende kallat mig, med löfte om mina synders förlåtelse? Men han är icke mer, och om jag ej instämmer i den opinion, han såsom riksdagsman yttrade, är jag dock glad att åt hans minne kunna lemna en offentlig gärd af min högaktning, grundad i synnerhet på de få blad, som han skrivit mot Smiths fördelning af arbeten i produktiva och icke produktiva. Ibland de statsekonomiska författare jag känner har efter min öfvertygelse ingen ifrån en så hög synpunkt betraktat och tillika så klart vederlagt denna lära som han.

I tvenne noter har anmärkaren påstått, att man i representativa stater vanligen tryckes af en hårdare beskattning än i despotiska. Denna sats öfverensstämmer dock icke synnerligen med statistiska uppgifter. När man räknat, att i Sverige beskattningen belöper sig till omkring $5\frac{1}{2}$ riksdaler på hvar person, har man deremot upptagit den i Ryssland till 8, i Österrike till $8\frac{3}{5}$, i Preussen till $9\frac{1}{2}$, i Danmark till $7\frac{1}{2}$ riksdaler i svenskt bankomynt¹. De här nämnda högre beskattade staternas författningar närma sig mer eller mindre till det teoretiska begreppet

¹ Tabell, som utvisar förhållandet emellan europeiska staternas folk-mängd, statsbeskattning och statsskuld; tryckt 1823.

af despotiska. Om *jag* hade framställt den ofvan anförda satsen, måtte man icke skulle hafva påbördat mig en afsigt att göra representativa statsförfattningar förhatliga? Men dem renom är allting rent, och anmärkaren må visserligen icke misstänkas för ett sådant uppsåt. Emellertid fagnar det mig att kunna med sifferbevis vederlägga ett aritmetiskt teorem, som jag anser vara för friheten synnerligen vådligt. Finge det ingå såsom ett axiom i den allmänna opinionen, hvem vet, om icke någon, som nu hört talas om en så omättlig beskattning i Sverige, att den antingen måste nedsättas eller landet upphöra att styras, skulle falla på den tanken, att innan man dock skrede till samhällets upplösning, borde man försöka despotismen såsom ett mera ekonomiskt regeringssätt? Alla, som hyllat nyttans princip, skulle, om de vore konsekventa, finna ett sådant förslag förträffligt, och hvad betydde emot deras väldiga skara det ringa antal af idéns apostlar, dem mensklighetens uppriktiga välmenare lärt hopen att betrakta med ett visst misstroende?

Min granskare gifver sig ett anseende af lärd man, och jag bör tro, att han är det. Han nämner Epiktet, Aristoteles, Xenofon, Plutarkos m. fl. såsom statsekonomiska materialister. De yrka alla, påstår han, statistikens princip, och denna skall vara: »statens, det allmännas, fäderneslandets nytta, samt nödvändigheten att rapportera alla företag derhän». Denna princip är väl alltför vidsträckt att bestämma åt statistiken ett eget område. I dess allmänlighet har jag ej förnekat den, ehuru jag föreställt mig fäderneslandets nytta såsom upphöjd öfver sifferberäkning. Med någon fullständig kännedom af de grekiska filosofernas skrifter, dem jag ej kan läsa på grundspråket, må jag icke skryta; men jag vågar dock tro, att något stöd för statistiken ej finnes der att hemta. Hos de gamla grekerna stod det offentliga lifvet öfver det enskilda. Statens kraft och ära, templets prakt och de religiösa festernas glans utgjorde för dem en nationalrikedom, som de icke *räknade* utan *kände*. I den moderna

verlden åter är denna rikedom en i blotta begreppet adderad summa af alla privategodelar, en i taka händer nedsatt fond, af hvars ränta staten såsom en omyndig yngling må sparsamt förses med hvad den för dagen behöfver. Man kände hos greker och romare ingen annan allmän nytta än den, som omedelbarligen befordrade statens ändamål. Nu åter förstär man dermed en sammansättning af enskilda nyttor, som blott medelbarligen och till en ringa andel komma staten till godo. Det må åter tillåtas mig att här åberopa Heeren. Talande om skilnaden emellan grekernas statshushållning och den moderna, säger han: »Hos en nation, hvarest privatlivet är underordnad det offentliga, och icke tvärt om såsom hos oss, kan i följd deraf idogheten att förvärfva icke erhålla den allt uppslukande betydighet, som den nya världen deråt gifver. Medborgarens första omsorg är der för staten, den andra för honom sjelf. Så länge och hvarest det ännu gifves något högre än penningevinst, kan också den platta egoismen icke så yttra sig, som der detta högre försvinner.»

Men för att icke synas lita blott på en tysk författare må äfven jag citera Aristoteles, efter en latinsk öfversättning af hans verk. Uti sin statslära utreder han ganska riktigt hvad penningar äro, nämligen ett medel att befrämja byten af nödiga ting, men fördömer begäret att utöfver ett sådant ändamål hopa skatter af detta i sig sjelft onyttiga medel. Han indelar vidare i klasser de olika förvärfningsyrkena, samt i öfverensstämmelse med grekernas samhällsskick, seder och allmänna begrepp, gifver han åt åkerbruket företräde för de mekaniska konsterna, dem han kallar föraktliga och hvilkas idkare han ej vill upptaga bland medborgare¹. Endast såsom ett föremål för den husliga styrelsen räknar han omsorgen att förvärfva hvad de enskilda behofven kräfva samt yrkar, att människor och deras dygder må högre

¹ »Optima quidem civitas nunquam opificem faciet civem.» Politicorum lib. III cap. 5.

skattas än besittningen af liflösa ting och sådana rikedomsvärde¹. När han derefter inlåter sig i en undersökning om den bästa statsförfattning, förklarar han, att det är den som bereder samhällets medlemmar den högsta lefnadssällhet, och denna åter sätter han i öfning af dygder. Själens skatter värderar han äfven såsom nyttiga framför rikedom af yttre ting. För den bästa stat håller han den, som befrämjar det goda och ädla, men hvarken en enskild man eller en stat kan verka något godt utan dygd och vishet². De fleste, anmärker han, anse en stat böra vara stor för att vara lycklig; men ehuru sant detta är, veta de dock icke hvad med en stor eller liten stat må förstås? De tro statens storhet bero på antalet af invånare; men man bör mera betrakta kraften än nummern. Staten har sitt eget verk att utföra, och den som bäst förmår det är den största; likasom man om Hippokrates säger, icke att karlen, men att läkaren är större än en annan, som öfverstiger honom i kroppslängd³. Långt ifrån att sätta hvad vi kalla produktion till ett mål för den menskliga verksamheten, påstår han, att de produktiva mödorna hafva till ändamål att bereda ledighet för ädlare sysselsättningar, hvaribland han räknar skaldekonst och musik. Man må öfva det nödvändiga och nyttiga, men företrädet tillkommer det ädla⁴.

Dessa få citationer ur ett verk, som öfverallt bevittnar den antika åsigten af stat, torde gifva mina läsare någon

¹ »Manifestum ergo est, quod plus studii domesticæ disciplinæ est circa homines, quam circa possessionem inanimatorum; et circa horum virtutes, quam circa virtutes possessionis, quas divitias appellamus.» Lib. I cap. 9.

² »Nulla bona actio est, neque viri neque civitatis, sine virtute atque prudentia.» Lib. VII cap. 1.

³ »Oportet non tantum ad numerum, sed magis ad potentiam respicere. Est enim civitatis opus quoddam, quare quæ maxime id efficere potest, hanc existimandum est esse maximam; ceu Hippocratem, non hominem sed medicum, quis diceret esse majorem, quam alium, qui magnitudine corporis eum excedat.» Lib. VII cap. 2.

⁴ »Posse oportet necessaria et utilia agere; præferenda sunt tamen honesta.» Lib. VII cap. 13.

anledning till den misstanke, att anmärkaren icke rätt nyligen läst sin Aristoteles, då han ville göra honom till en ekonomisk materialist och till en skyddspatron för statistiken. Roms filosofer, hvilka han äfven tilldelar samma ära, förtjena den icke mera än deras grekiska föregångare. Ciceros ofta upprepade grundsats, att intet är nyttigt, som ej är ädelt, samt att det ädla utgör det högsta goda och följaktligen alltid är nyttigt¹, lärer icke kunna förenas med den statsekonomiska teori, efter hvilken bränvinsbrännaren är en produktiv, men regenten en oproduktiv arbetare; och då det ädlas nytta icke kan i statistiska tabeller åskådliggöras, följer äfven af berörda grundsats, att en statslära, byggd på den samma, icke öppnar något särskildt rum åt statistiken.

Här är icke stället för en utredning af de gamla och de nya politiska begreppens skiljaktighet. Jag åtager mig ej att ovillkorligen försvara det samhällstillstånd, hvarifrån de förra utgingo. Men jag tror, att äfven till de nyare statsinrättningarna, ehuru lyckligen grundade på de arbetande klassernas frihet, kunna användas med nödig inskränkning idéer, hvilka till en del ledde sitt ursprung från dessa klassers trældom. Jag tänker ingalunda, såsom Aristoteles, att handtverkaren saknar de dygder, som fordras för att vara medborgare; men jag tror med honom, att det finnes för samhället något viktigare än varutillverkning och inom samhället något värde, fastän ej beräkneligt, som öfverstiger de årligen tillverkade varornas.

Det har behagat anmärkaren att tillägga min afhandling om statistiken den förtjensten att vara rolig och i en liflig

¹ »Nihil utile, quod non idem honestum.» — — »Quidquid honestum, id utile. Quare error hominum non proborum, cum aliquid, quod utile visum est, arripuit, id continuo secernit ab honesto. Hinc sicæ, hinc venena, hinc falsa testamenta nascuntur; hinc furta, peculatus, expilationes direptionesque sociorum et civium; hinc opum nimirum potentie non ferendæ; *postremo etiam in liberis civitatibus regnandi existunt cupiditates, quibus nihil nec tetrius nec fœdus excogitari potest.*» De officiis Lib. III cap. 7 et 8. Den moraliska fullkomlighet, som Cicero kallar *honestas*, torde närmast kunna på svenska betecknas med ordet *ädelhet*.

stil författad. Jag skulle önska, att han i detta fall dömt rättare än i andra. En nations lynne uppenbarar sig äfven i dess litteratur och i dess språk. När dessa undergå någon märklig förändring, kan man derefter bedöma nationallivets likaledes förändrade tillstånd och riktning. Ännu innan franska revolutionen blifvit ursinnigt vild, anmärkte Necker ibland olycksbådande tecken den råa karakter, som fransmännens språk börjat att antaga och som röjde sig i deras nyare skrifter¹. Om mycket af det, som öfver allmänna ämnen nu hos oss skrives och tryckes, bär stämpeln af en pretentiös tråkighet, som skall föreställa vishet, en bitter trumphenhet, som skall ådagalägga frihetssinne, en plump arghet, som skall på en gång vara qvickhet och mod; om sjelfva periodbyggnaden och ordfogningarna (satserna oberäknade) förråda begäret att vara vigtig samt vanan att vara stel och grof; måne då icke nationen har behof af författare med mera liflighet, med en mera upprymd och ädlare frihetskänsla, med det sinneslugn, som medgifver ett gladt skämt, med mod att afskudda sig dogmers ok och framför allt med måttliga anspråk på den skrålande hopens bifall? Någon gång vid läsningen af vissa, ehuru icke alla och ej ens de flesta, ibland våra politiska efemerider tror jag mig vara flyttad till det tidevarf, då rådande skaror beundrade den oförlikneligen sega visheten i den outtröttligen dogmatiserande och obevekligen häcklande Nordencranz' numera i glömskans dam ouppståndligen begrafna arbeten; då de ilska flygskrifterna och de små lömska bitarna i *Dagligt Allehanda* och riksdagstalen af den tidens många högst berömda, men nu platt förgätna statsmän², lästes med mera

¹ »Lorsque le langage d'une nation, lorsque ses expressions habituelles acquièrent de la rudesse et de l'âpreté, les caractères se rapprochent de cette nature sauvage; et de même, que la lyre d'Orphée animait les rochers et les rendait sensibles, le langage du temps, par un effet contraire, endurecit notre coeur et pétrifie nos âmes.» *Du pouvoir exécutif dans les grands Etats*; tome II pag. 204.

² T. ex. en borgmästare Sundblad, en borgmästare Kruskopf, en prost Kröger, en Per Jeppeson, en Jonas Rase o. s. v.

nöje än *Atis och Camilla*; då Augustin Ehrensvärd följdes och Rudensköld, Hermansson, Stockenström, Ulric Scheffer samt flera sådana rådsherrar dömdes förlustiga nationens förtroende. En annan gång är jag färdig att fråga, om icke vissa oratoriska kraftyttringar stå i något samband med gymnastiken? Om man icke med skriket och det tunga vishetsflåsandet vill utvidga sina medborgerliga bröstkviteter, och med det hårda skrofliga språket gifva sina ljudorganer mera styrka, efter det bekanta exemplet af Demosthenes, hvilken såsom yngling öfvade sig att hålla tal med småstenar i munnen? Men jag älskar ej det tidevarf, i hvilket en Nordencranz och en borgmästare Sundblad ansågos för stora män; och till allsköns ihärdig gymnastik känner jag mig vanmäktig. Jag har således hvarken lust eller förmåga att modernisera mig såsom författare. När en sak har någon rolig sida, framställer jag hellre denna än den bedröfliga. Man kan dock, tänker jag, utan att vara gäck eller grinare, skämta någon gång öfver det löjliga. Anmärkaren synes icke gilla den frihet jag tagit mig att sträcka ett sådant skämt till de kasserade ryttarebyxor, hvilkas minne kommer att gå till efterverlden, med flera andra minnen af lika ädla föremål för våra rättsstrider. Men den, som ler åt sin samtids småaktighet, han fröjdar sig dock icke deröfver. Hans löje bevittnar blott den sinnessvalka, som fordras för att göra skilnad emellan en rådande allmän anda och de under dess inflytelse verkande personers afsigter. Om han kunde bibringa andra en sådan lynnets rolighet, ett sådant lugn, vore väl det skadligt? Eller hafva de med skarpt juridiskt allvar utförda rättegångar, hvartill de kasserade ryttarebyxorna gifvit anledning, utträttat så mycket godt, att de lumpna plaggen i följd deraf böra såsom heliga ting hållas i vördnad?

Af hvad anmärkaren anfört emot min afhandling *Om statistik* återstår ej mera något, hvaröfver jag finner nödigt att mig förklara. Jag företager mig således nu att besvara hans, eller må hända en annan anmärkares *Postscriptum*.

Anledningen dertill är uppsökt i min skrift *Om allmänna undsättningsanstalter* och lyckligen funnen i några rader deraf. Dessa rader skola efter anmärkarens påstående uppenbara min öfvergång till en skola af antiliberala statslärare, hvilken under loppet af de sistförflutna åren i Tyskland uppstått. De skola bevisa, att »jag blifvit mig sjelf olik, och den goda alla upphöjda själars sak otrogen, som gjort min ungdoms och mina mannaårs ära;» att »jag gjort mig skyldig till partimannens öfverdrift och orättvisa i ett land, der inga partier finnas, och der det dessutom allra minst behöfves att ge publiken spektaklet af den fanatiska franska ultraismens spärridningar emot liberalismen» o. s. v.

Innan jag inlåter mig i ett försvar för de så häftigt angripna raderna må det tillåtas mig att framställa ett par enfaldiga spørsmål. Jag frågar hvarje redlig man, som ifrån början till slutet läst denna samma min skrift, ur hvilken anmärkaren med öfivad hand utplockat berörda rader, om det hela deraf förråder någon sådan fiendskap till folkets rättigheter, någon sådan missaktning för dess önsknings, någon sådan vanvårdnad af dess angelägenheter, som man förebrår det fanatiskt ultraistiska partiet i Frankrike? Jag frågar vidare, om det är efter en skrifts syftning eller efter ett och annat ur sitt sammanhang ryckt uttryck deraf, som dess författares uppsåt och tänkesätt må bedömas?

De statslärare, som sjelfva kalla sig eller af andra kallas liberala, hafva icke, så vidt jag känner deras arbeten,

bestämdt förklarad hvad de forstå med ordet *folk*. Jag vill likväl tro, att de räkna ibland beståndsdelarna af det hela, som detta ord skall utmärka, också de stora massor af medborgare, hvilka arbeta för sitt dagliga uppehälle och ej ega något sparadt rörligt kapital att i nödens stund dertill använda¹. Dessa folkmassors *rättighet* till samhällets hjälp, när allmänna olyckor gjorde den nödvändig, framträdde jag att försvara mot invändningar, härledda från en teori, som icke sätter för statsinrättningen något annat ändamål än det att emot yttre människovåld skydda personer och egendom. Jag sökte vidare bevisa, att allmänna undsättningsanstalter vore oumbärliga i Sverige för att afvärja följderna af der ofta inträffande vidsträckta missväxter. Jag uppgaf slutligen mina tankar om sättet, huru sådana anstalter borde anordnas och utföras.

Lefde jag i ett land, der man för *folk* endast erkände godsherrar, handlande kapitalister och innehafvare af spanmålsränder, men ansåge alla andra samhällets medlemmar vara *des gens sans aveu*², så skulle jag icke finna underligt, att ifrare för *folkets rättigheter* förkättrade min afhandling om allmänna undsättningsanstalter. Det kunde då sägas, att jag yrkat beståndet af en frihetskränkande stiftelse, ty sådan var väl efter vissa frihetsbegrepp den allmänna magasinsinrättningen, t. ex. år 1813, då dess mellankomst hindrade fortsättningen af de till formen otvungna och således juridiskt rättmätiga beting, hvilka stadgade priset på en tunna utsädesarter till 100 riksdaler r:gs, på en

¹ Till denna klass må i Sverige räknas en större del af dess skatteallmoge, som ej har annan egendom än hemmanet, hvars afkastning i goda år icke lemnar något öfverskott öfver hvad hushållet förtär och efter en missväxt ej räcker till nödbröd.

² Jag känner intet svenskt uttryck, svarande mot detta franska. *Vara af folk* säger man väl också hos oss i förnämt tal om den, som tillhör de förmögnare samhällsklasserna; men ingen vallag eller annan sådan liberal institution har ännu hos oss bestämt, att den, som i politisk mening må *erkännas* tillhöra det maktegande folket, skall innehafva en viss ränta, skall vara, såsom det heter i England, *värd* en viss summa penningar.

tunna korn till 40 r:dr samma mynt o. s. v.¹. Mitt förslag att under nödår lemna de behöfvande tillfällen att genom allmänna arbeten förtjena sig födan kunde sägas ingripa i folkets, nämligen de ofvannämnda samhällsklassernas, på naturhändelserna grundade och följaktligen *naturliga* rättighet att till det yttersta möjliga nedtvinga de svältande skarornas arbetslöner. Ville man derjemte, såsom anmärkaren gjort, vända emot mig teologiska skäl, så kunde man beskylla mig för fräck afsigt att uppmana en mänsklig regerings faderlighet till intrång inom sjelfva försynens rättsområde. Men jag lefver i Sverige, i det sant fria, det protestantiskt upplysta Sverige. Jag lefver uti det enda land i verlden, der den stora arbetande folkmassan ännu, så länge riksdagsmannen Rutbergs grundlag icke blifvit antagen, utgör ett af statens konstitutionella elementer. Jag lefver uti ett land, hvarest mängden af godsherrar, af kapitalister och af räntetagare ännu, så länge nyttans princip ej hunnit göra sig der rätt allmänt gällande, är ädelt sinnad. Då begriper jag sannerligen icke, huru min skrift om allmänna undsättningsanstalter, författad på svenskarnes språk för att läsas af svenskar, kunnat väljas till ett bevisningsmedel för den mig gjorda tillvitelsen att vara illiberal, att hafva blifvit otrogen någon sak, som *i detta land* erkännes af *upphöjda själar för god*, och för hvilken jag sjelf förut nitälskat.

Äfven i *formelt* afseende var denna skrift ännu, då den utgafs, öfverensstämmande med det svenska folkets *allmänna vilja*, så uttryckt, som liberala statslärare det fordra. Då ännu hade riksens ständer icke upphäft den allmänna magasinsinrättning, som de 36 år dertillförene stiftat samt vid nio konsekutiva riksmöten upprätthållit och utvidgat. Då ännu var det vid alla tillfällen och sist af riksens ständer år 1822 församlade revisorer i nationens namn erkändt, att Sverige behöfde en sådan inrättning.

¹ Uti en tryckt underdånig berättelse af Kongl. allmänna magasin-direktionen af den 2 Mars 1815 uppgifvas dessa pris såsom betingade, om våren 1813, emellan enskilda personer.

Riksens ständer hafva väl sedermera öfvergått till en annan mening, men den var ej stadgad, då min ifrågasvarande afhandling utkom. De hafva ansett den allmänna magasinsinrättningen kunna upphöra, men likväl hafva de visligen ställt till konungens disposition ett kreditiv att användas, om någon vidsträcktare nöd det fordrade. Detta försigtighetsmått bevisar, att de ännu ovilkorligen medgifvit den folkets rätt, som jag yrkat. Öfver deras beslut i detta mål vill jag för öfrigt här icke yttra mig. Såsom redlig medborgare önskar jag blott, att i fall en allmän missväxt inträffar, det må hädanefter lyckas socknemenheter bättre, än det åren 1772 och 1773 lyckades dem, att rädda sig sjelfva. Då förgicks uti vissa socknar af Dalarne ända till en tredjedel af folkmängden. Uslingar lågo döda efter vägarna, och på allt, som kunde för ett ögonblick stilla hungern, till och med russin och deras stjelkar, blefvo köpmansbodarna för god betalning tömda.

Hvarken i min ungdom eller i mina mannaår har jag eftersträfvat hvad man kallar ära, men försynen har beredt äfven mig några tillfällen att vara nyttig, och efter min förmåga har jag sökt att iakttaga dem. Af hvad jag under min framfarna lefnad kunnat uträtta finnes det intet, som jag med renare tillfredsställelse erinrar mig än framgången af mina bemödanden, såsom landshöfding öfver Stora Kopparbergs län, att utföra de undsättningsanstalter, dem faderligen sinnade konungar befalt och en lika verksam som välvillig styrelse af allmänna magasinsinrättningen anordnat. I Sverige lefver väl nu ingen, hvilken i den vidd och på det nära håll, som jag, betraktat allmän nöd af en förfärligare art än den, hvaröfver man vid våra riksdagars början vanligen klagar, men som man efter några veckors förlopp icke vidare finner sig befogad att omtala. Genom omedelbar handläggning vid mångfaldigt olika undsättningsåtgärder har jag, i synnerhet under de svåra åren 1813 och 1817, förvärfvat mig erfarenhet af nödställda folk-

massors behof samt af de tjenligaste sätten att dem afhjelpa. Några råd, grundade på denna erfarenhet, ansåg jag mig såsom svensk medborgare vara berättigad att offentligen gifva nationens maktöfvande ombud. Af dem berodde det att gilla eller förkasta mina förslag, men af mig berodde det att i ett mål, hvars vigt jag kände, frälsa min själ samt bereda mig den tillfredsställelsen att förblifva mig *lik*. Man är sig väl icke olik, när man yrkar för framtiden det samma, som man sjelf under en förfluten tid utfört. Men min anmärkare, hvarför trädde han icke fram åren 1813 eller 1817 för att låta Dalallmogen veta, att det konstitutionella Sverige ej behöfde en *faderlig* regering och att jag, som då verkstälde en sådan regerings afsigter och beslut, borde anses för ett despotismens verktyg, för en fiende till folkets rättigheter¹? Månne han fruktade, att 100,000 stämmor skulle öfverrösta hans liberala tal och jäfva hans beskylningar? Eller månne han besinnade, att en stat, som man belastat med skyldigheten att årligen lemna åt gäldbundna godsherrar lån af folkets skatter, kunde också hafva någon pligt att efter en allmän missväxt låna utsäde och nödbröd åt hungrande skaror af en idog, utan sitt förvällande nödstäld allmoge? Eller månne jag, fastän då verksam efter de samma grundsatser, som jag nu i skrift framställt, ej förtjenade den *politiska* bannlysningen förr än jag råkade att kalla den *vittra* skolstriden, under hvilken jag sjelf också lossat ett och annat skott, för ett *jägarekrig*?

Men det är icke hela min afhandling om undsättningsanstalter, som jag må försvara; ty, som sagdt är, endast några rader deraf hafva blifvit åberopade att vittna om min otrohet mot den *goda, alla upphöjda själars sak*, den anmärkaren med sluten hjälm framträdt att förfäkta. Huruvida han aflagt sådana prof, som göra honom be-

¹ I verkligheten hade dessa rättigheter *då* kommit att bestå uti friheten att välja dödssätt, så framt icke den faderliga regeringen beredt åt de svältande en möjlighet att leva.

hörig att strida just för denna sak, lemnar jag derhän. Jag vill emellertid ej vägra att möta den okände irrande riddaren, sedan han inträdt på banan, beledsagad af en namngifven svensk lagstiftare. Herr kammarjunkaren L. J. Dalman har nämligen uti ett till höglofliga ridderskapets och adelns protokoll den 15 Oktober 1823 aflemnadt diktamen, hvilket också i Allmänna Journalen blifvit aftryckt, börjat det anfall mot mig, som anmärkaren vidare utfört. Att en ibland nationens representanter sålunda velat hedra min tidskrift med en kritik inför den lagstiftande makten, kan icke annat än smickra mig, om jag också skulle anse detta försök att tillvälla riksens ständer domsrätt öfver enskilda författare och deras meningar kunna blifva i sina följder vådligt för yttringsfriheten och äfven vara emot 90 § i Regeringsformen rakt stridande.

Mina af herrar granskare i Allmänna Journalen och i höglofl. ridderskapets och adelns protokoll fördömda satser voro dessa: att människor icke efter öfverläggning beslutit och öfverenskommit att försaka ett s. k. naturtillstånd för att inrätta sig stater, der de kunde lefva mera trygga för hvarandras våld; att deras sammanlefnad i stater härleder sig från den drift till samhällighet, som Skaparen inlagt i människonaturen, samt att det borgerliga samhället har ett högre och ädlare syftemål än det enda att skydda hvarje enskild medlems s. k. tvångsrättigheter.

Dessa satser skola, såsom anmärkaren påstår, strida »mot den lära, på hvilken det konstitutionella systemet egentligen hvilat, nämligen läran om statsfördraget», och därför anser han dem vara falska. Jag deremot vill tro, att det finnes för det konstitutionella systemet fastare grunder än en högst opoetisk dikt, som aldrig i verlden varit realiserad eller kunnat realiseras. Men vore det så illa bestäldt med berörda system, att det stödde sig blott på en abstrakt påbyggnad, månne denna bräckliga grund blefve hälleberg därför, att det höga palatset behöfde en

bergfast fot? Om man redan sett de svaga stöden brytas i gyttnan under tyngden af ett Babelstorn, som förmättna byggmästare velat på dem uppföra, hade man då icke fog att yrka vid andra statsbyggnader litet mera varsamhet och en noggrannare beräkning af hvad grunden tål att bära? Är man fiende till det konstitutionella systemet därför, att man icke vill, att det skall ramla?

I min anmälan af tidskriften Odal mannen förklarade jag mig icke tillhöra något politiskt parti. Den strängt juridiske anmärkaren låter dock icke detta mitt vittnesbörd i egen sak gälla. Han berättar, att »i Tyskland har under loppet af de sistförflutna åren uppstått en skola af statslärare, i spetsen för hvilka man kan nämna herr C. L. von Haller, i anseende till en af honom utgifven skrift, hvori denna skolas politiska åsigter fullständigast utvecklas, och den bekante Adam Müller». Troligen för att låta förstå, hvarthän denna skola syftar, förmäler han i en not, att herr von Haller, sedan han utgifvit den ifrågavarande skriften, öfvergått till katolska religionen, tagit afsked från sitt embete såsom medlem af republiken Berns råd, hvilket embete en katolik ej kunde bekläda, begifvit sig till Paris, der inträdt i tjänst hos det häftiga ultrasbladet La Quotidienne samt ingifvit till kongressen i Aachen en anklagelseskraft mot de liberala idéerna, hvori han äfven uppmanade till politiska förföljelser. Om skolans läror säger anmärkaren vidare: »En af de förnämsta ibland dem och den, i hvilken de andra inneslutas som kycklingen i ägget, är den, att hvad vi kalla stat alldeles icke uppkommit från något naturtillstånd; att statsmakten, långt ifrån att vara något, som har sitt ursprung från ett förutvarande helt, tvärt om är just det, hvarifrån detta hela har sitt; att med andra ord någon folk makt eller någon på folket individuellt existerande fördelning af den makt, som, förenad till en totalitet, utgör hvad vi kalla regeringsmakt, icke gifvits; att då folket följaktligen icke har någon makt, så kan det ingen makt öfverlåta (delegera), och att i följd deraf åter antagandet

af ett fördrag såsom första grunden till staters och regeringars uppkomst, är icke allenast en orimlighet, men äfven en vansinnighet, en juridisk fiktion utan all historisk sanning. Till denna lära», fortfar anmärkaren, »bekänner sig nu herr Järta i den artikel, som han låter följa på den om statistiken. Det är möjligt, att han hemtat den ur sin första källa, ehuru all anledning är att förmoda, det han öst ur någon derifrån uppsprungnen inhemsk rännil.» För att förklara denna sin slutliga gissning nämner anmärkaren i en not tvenne svenska skrifter, »som äro författade i en vetenskaplig anda och göra heder åt sina författares kunskaper och skarpsinnighet», nämligen afhandlingen om *Sann och falsk liberalism* i Svea, 6:te häftet, samt *Nytt ett och annat om den akademiska juridiktionen*.

I anledning häraf vill jag förklara, att jag, ännu då jag skrifver detta (i Maj månad 1824), icke haft tillfälle att läsa en enda rad af herr C. L. von Haller, att tvenne personer med namnet Adam Müller äro bekanta, nämligen en svärmande profet, som ofta varit omtalad i Allmänna Journalen, samt en berömd politisk och estetisk författare, Adam H. Müller; att jag redan för åtta år sedan läst, ehuru icke därför ovilkorligen gillat den senares *Elemente der Staatskunst*, en år 1809 utgifven bok, som han tillägnat sin lärare och vän hofrådet Heeren; att ibland de tvenne svenska skrifterna, ur hvilka anmärkaren anser troligast att jag läst min lexa, den om *Sann och falsk liberalism* ännu icke var utgifven, när min afhandling om undsättningsanstalter redan var tryckt; samt att, då jag saknar den lyckan att vara personligen bekant med denna skrifts förmodade författare, hvilken jag blott en gång för fjorton år sedan sett, jag icke heller kunnat underställa mina idéer hans pröfning eller ösa något ur hans flod af kunskaper och lefvande vishet — så kallar jag, hvad anmärkaren benämner *rännil*.

Men om det ej får vara möjligt, att jag tänker själfständigt, om det måste antagas, att jag blott är mäktig

att eftersäga hvad någon mästare förestafvat mig, hvarför härledde då icke anmärkaren min förnekelse af statsfördraget, efter den krassa föreställningen derom, ifrån en något äldre afhandling i *Svea*, nämligen den om *Feodalism och republikanism*? Den fortsättning af denna afhandling, hvaruti läran om berörda fördrag är historiskt utvecklad och filosofiskt bedömd, hade, då jag utgaf min tidskrift, redån fyra år varit i allmänhetens händer; den hade icke, så vidt jag erinrar mig, blifvit uti något af våra liberala dagblad vederlagd eller tadlad; den var berömd af *Argus*; den nyttjades utan klander vid ungdomens undervisning i Upsala. Just därför torde anmärkaren hafva funnit betänkligt att nämna den, ty sedan han i fyra år underlåtit att beifra kätterska sats, utbredda af en universitetslärare, kunde hans häftiga anfall mot mig, som uti en praktisk afhandling råkat att i förbigående yttra, men icke deducera samma sats, få något anseende af personlig illvilja¹.

Jag må ännu föra anmärkaren till minnes en svensk tidskrift, hvaruti de sig kallande liberale och deras lära icke blifvit rätt mildt behandlade. Åtskilliga artiklar, införda år 1821 i *Argus*, och deribland en, vänd emot den ryktbare herr de Pradt, under titel: *Är Sverige en konstitutionel stat eller ej?* hafva väl icke kunnat undfalla anmärkarens kritiska blick. Hvarför har han då icke beifrat dem? Fann han dem icke förtjena sin uppmärksamhet, ehuru andra läsare och deribland jag ansågo dem vittna om riktiga, vidt utsträckta åsigter och vara författade i en klar och liflig stil? Eller medgaf kan hända

¹ För att visa, huru den skarpsinnige författaren till afhandlingen om »Feodalism och republikanism» anser den teori, hvarpå det konstitutionella systemet efter anmärkarens påstående skall hvila, må jag ur hans skrift blott anföra följande mening: »Så ser man, hur de samme, som, låtande samhället uppstå genom upphäfvandet af ett s. k. naturtillstånd, i sjelfva verket beröfvat det all natur och öfverlemnadt det såsom en yttre tillfällig inrättning åt den fria öfverenskommelsen, sjelfva ej kunna fatta det annorlunda än såsom en blind nödvändighet, friheten blott såsom sjelfsväld och lagen blott såsom despotism.»

anmärkaren år 1821 hvad han år 1823 förkättrade? Medgaf han då t. ex., att »vid en oveldig granskning förtjenade mängden af Frankrikes liberale och ultraister lika liten aktning», att »mord och plundring utmärkte lika mycket begge partiernas öfvervälde», att »vid allt var egen makt, egen vinst hufvudsaken», att »det parti, som lyckades att rycka åt sig dessa förmåner, missbrukade dem mot det andra utan skonsamhet och de, som dervid förlorade sin makt, sina lukrativa embeten, trädde genast öfver från styrelsens loftalare till dess smädare»? Medgaf han *då* hvad han låtit mig påstå, ehuru jag det icke yttrat, att »den konstitutionella monarkien är en till sitt väsende *religiös* eller rättare sagdt *hierarkisk* institution, på hvilken man inympat en *demokratisk* telning»? Eller ville han *då* icke låta räkna sig ibland dem, »hvilkas *liberalitet* ej är nog tolerant för att fördraga yttrandet af en öfvertygelse, som ej tillhör den herskande opinionen»?

Anmärkarens omsorg att ställa herr C. L. v. Hallers biografi i bredd med hans satser måste väl utgå likasom allt annat, hvilket en förnuftig varelse företager sig, ifrån någon afsigt. Då anmärkaren likväl icke uttryckt den, tillåter jag mig ej att gissa, huruvida han endast velat göra herr v. Haller förhatlig eller derjemte uppreta mot denne tyske mästars föregifna lärjungar i Sverige sådana ifrare, som kunde bringas att befara någon komplot i detta land emot den rena Augsburgiska trosbekännelsen. Det skulle icke förundra mig, om ibland allt annat främmande, som man nu vill hos oss införa, man också sökte att låna hit till Norden ifrån det södra Europa litet religionssplit. Att protestantismen lika lätt som katolicismen kan under en skicklig behandling öfverdrivas till fanatism, intygar historien. Cromwell förstod rätt så väl som någon påfve att använda det heliga till medel för sina afsigter. Det kommer blott an på den inom hvarje särskildt land rådande sinnesstämningen, hvilketdera ordet, *protestant* eller *katolik*, skall nyttjas för att hetsa den okunniga och lättrogna hopen.

I fall det vore anmärkarens mening, att den, hvilken råkat att i något mål tänka lika med herr v. Haller, stode i beråd att såsom han öfvergå till den katolska kyrkan, borde jag kanske söka att afvända ifrån mig en sådan misstanke. Men jag finner den så löjlig, att jag icke skulle kunna med tillbörligt allvar utföra mitt försvar; och i detta samvetsmål må jag ej skämta. Anmärkaren får således tro hvad honom lyster om min religion. Någon räkning därför är jag ej skyldig — honom. Han får äfven gissa, att jag väntar, »att en flaska med olja kunde ännu en gång med en hvit dufva nedskickas från himmelen till någon Klodvigs kröning». Öfver en så lömsk insinuation yttrar jag mig icke; jag erinrar endast derom läsare med hederskänsla.

Men hvad har väl v. Hallers enkla religionsförändring mera än fordom J. J. Rousseaus dubbla¹ att göra med läran om statsfördraget? Om man vill ärligen förfäkta denna lära, hvarför då nyttja ett oädelt vapen? Med allt skäl skulle anmärkaren fördöma den, som sammanställde hans satser med några främmande liberalers handlingar. En svärmare må herr v. Haller vara; men hvad ojemförligt sämre är icke f. d. kejsrerlige franske öfverhofspredikanten och nederlänske erkebiskopen, numera den verldsborgerliga liberalismens puritan herr de Pradt? När man vet, huru lågt han smickrade den mäktige Napoleon, och läser, hvad han skrifvit om den fallne, kan man icke annat än anse denne författare, så frihetsvän han nu visar sig, för en eländig lycksökare². Men därför äro väl icke alla hans begrepp falska, och därför må man dock icke öfverflytta sitt förakt för honom på andra författare, som med redlig öfvertygelse antagit samma begrepp. Man kan ogilla läran om samhällsfördraget, men nedrigt vore det

¹ Man torde erinra sig, att Rousseau, född protestant, blef först katolik och sedan protestant igen. Såsom katolik skref han sitt *Contrat social*.

² Att utgifva liberala skrifter kan också vara ett lycksökeri, i fall sådana skrifter bäst säljas.

att ifrån denna lära, som också filosofer med obestridlig moralitet yrkat, härleda J. J. Rousseaus otacksamhet mot sina välgörare, eller den omensklighet, hvarmed han uti ett hittebarnshus inkastade fostren af sin djuriska drift och ej vidare efterfrågade dem. Icke utgingo dessa hans fördömliga handlingar ifrån någon teori, att den i samfund lefvande människan ej kan förbindas af annat än formliga beting, och att hon mot välgöraren, som ej fordrat kontrakt, eller mot det nyfödda barnet, som ej kunnat uppgöra ett sådant, befinner sig i naturtillståndets tygellösa frihet.

När anmärkaren i sin teologiska ifver hänvisar v. Hallers förmenta lärjungar till bibeln »för att öfvertyga dem, att de häda Gud»¹, må jag framställa ett exempel på den religiositet, som en af dagens högst prisade sig kallande liberale offentligen ådagalagt, likväl utan att göra andra liberale skyldiga i detta fall till hans tänkesätt. Innan ännu herr Benjamin Constant ur det franska tribunalatet inträdde i den gudaktiga fru Staëls boudoir, för att derifrån utgå till de arméer, som inkräktade Frankrike, vidare under de hundrade dagarna försöka sin lycka i Napoleons statsråd och derefter uppstå att ånyo spela en fransk patriots rol; innan han ännu var annat än en kosmopolit, som, född i Genève, sökt sin fortkomst vid hofvet i Braunschweig, aflades han år 1796 att blifva erkänd för fransk medborgare. För att bereda sig väg dertill utgaf han i Schweiz en skrift om den dåvarande franska direktorialregeringens styrka och nödvändigheten att för-ena sig omkring den, en skrift, hvaruti han ganska sant tecknade män, som stält sig i opposition mot konventets styrelse², tillstyrkte den nya regeringen att söka vinna

¹ Anmärkaren hemtar alla sina teologiska skäl ur *gamla* testamentet. Jag deremot har någon gång vågat åberopa det *nya*. Måne orsaken till denna skiljaktighet oss emellan kunde vara den, att, såsom Hume i sin engelska historia påstår, »alla sektanhängare älska det gamla testamentet framför det nya».

² »La vanité les égarait, le désir puéril de faire effet, le chétif triomfe de prononcer en public des frases, qui avaient cessé d'être courageuses

dem, och dem åter att sluta sig till regeringen; en skrift, som yrkade hvarje fransmans pligt att upprätthålla den dåvarande republikanska författningen, förnämligast därför att den vore antagen, och att hvarje bestående regering borde hållas i helgd; korteligen en skrift, som till fördel för det franska direktorium utvecklade de mest lojala grundsatser. Derefter framträdde Constant med en petition om fransk medborgarerätt för sig och andra afkomlingar af de protestanter, som de forna religionsförföljelserna utdrifvit ifrån Frankrike. Ibland skälen för sin begäran anförde han, att dessa protestanters hufvudmän, och äfven en af hans egna förfäder, hade redan i Sullys tid uppfattat det dristiga förslaget att skapa en republik i Frankrike. Han visade slutligen den nytta, som regeringen kunde draga af de sökandes religiösa tänkesätt. »Det är nogsamnt bekant», sade han, »att fanatismen ännu hotar Frankrike; makten kan ej med framgång, ateismen icke utan fara bekämpa den. Men de sökande religionärerna, om man också kan förebrå dem en anhängighet vid sin tro, som är föga filosofisk, hafva likväl det viktiga för sig, att denna tro är stridande mot katolicismen. Man förlamar vidskepelsen, då man söndrar den. För att försäkra religionsbekännelsernas frihet bör man mångfaldiga dem. Deras antal bör vara sådant, att om en af dem sätter den allmänna säkerheten i våda, må de andra hålla en sådan sekt tillbaka. Man bör af religionsbekännelser bilda en republik, uti hvilken mängdens intresse är fördragsamhet. Så sant är det, att för alla slag af frihet fordras republikanska institutioner»¹. Efter denna sinnrika teori vore det ju önskvärdt, att först en katolsk sekt och sedermera en muhamedansk uppstode i vårt land, der lutheranismen är vådligt allrådande? Detta vore ju att *söndra vidskepelsen*, att vinna hvad man icke *utan fara* kan låta ateismen utföra? Det vore ju

dès qu'on avait pu les répéter.» Menniskan är sig lik i republiker som i monarkier!

¹ *Le Moniteur* för den 26 Augusti 1796.

att befästa samvetsfriheten med en af dessa *republikanska institutioner*, som hafva till ändamål att i samhället ordna naturtillståndets *bellum omnium in omnes*? Det vore ju att rikta vårt hittills alltför knappa förråd af kifvets kontroller med en ny, hvaraf vi allt sedan Sigismunds lyckliga regering varit i saknad? — Men, min renlärige anmärkare, hvad skola väl vi protestanter (i fall jag dock ännu icke är katolik) säga om herr Benjamin Constant, som påstår att fastheten vid våra fäders tro är *föga filosofisk*, som icke gifver denna tro något annat värde än det af ett medel till *divide et impera*, som anser religionen endast för ett politikens redskap? Männe vi icke böra oss emellan medelst ett litet additionelt samfundsfördrag komma öfverens att låta hvarandras tänkesätt vara oberoende af främmande äfventyrares, vare sig ultraisters eller liberales meningar i religionsmål?

I förmodan att anmärkaren finner det vara förmånligt äfven för sig att antaga detta kontrakt, afträder jag nu ifrån det andliga gebitet för att också inom det verldsliga försvara mig emot hans *spärridning*.

Då jag ännu icke sett herr v. Hallers bok, kan jag ej pröfva, huruvida anmärkaren riktigt anfört hans lära. Men något för hastigt har han afgjort, att jag bekänner mig till denna lära i hela dess vidd. Jag har sagt, att det borgerliga samhället icke uppkommit ur ett naturtillstånd medelst fördrag allenast om skydd för tvångsrättigheter; men utöfver detta påstående har jag icke gått, emedan ändamålet för min afhandling ej fordrade, att jag uppgjorde en hel statsrättsteori, hvartill jag hvarken kände mig hugad eller skicklig.

Om folkmakt, om regeringsmakt, om den senares uppkomst eller icke-uppkomst från delegation af den förra; — om allt detta, hvaröfver anmärkaren utbreder sig för att vederlägga mina irrmeningar, har jag dock icke yttrat ett enda ord. Det var frågan om statens pligt att lemna undsättning åt nödställda menigheter, som jag behandlade. Den berodde ej på rättsförhållandet emellan

regering och folk; men den berodde på begreppet om sjelfva samhällsföreningens beskaffenhet och ändamål. Antoges staten, huru helst dess styrelse än blifvit konstituerad, att endast vara en betingad skyddsanstalt för så kallade tvångsrättigheter, så kunde den icke anses vara förbunden till något verk af menniskokärlek. Också hafva konsekventa statslärare, som inskränkt statens ändamål till *garanti för rättigheter*, icke velat medgifva undsättningsanstalter med annan syftning än att afvärja den fara för rättssäkerheten, som en allmän nöd kunde medföra; likasom de icke för mera än betryggande polisinsättningar ansett offentliga uppfostringsverk och andra moraliska bildningsmedel, hvartill de icke ens räknat gudstjensten¹.

För ingen inrättning i samhället är det likgiltigt, om den uppställes på en sann eller falsk grund. Betraktar man undsättningsanstalter endast såsom skyddsmedel för det allmänna lugnet, så bör man också från den hjälp de skola lemna utesluta de nödlidande, som sakna antingen kroppslig förmåga eller moralisk fallenhet att blifva våldsvärkare. Dessa anstalter skola då anses stiftade till förman blott för de armstarke af en vild pöbel, emellan hvilken och de rike i samhället regeringen borde, när en allmän nöd inträffade, uppträda såsom medlare. En sådan föreställning fann jag kränka mensklighetens helgd och äfven statsmaktens höghet. Kan man nu icke vara sant liberal, fastän man icke tillägger en nödstäld pöbel rättighet att pocka sig till det, som skulle vägras en lika nödstäld men sedlig och fredsam allmoge, och fastän man icke anser befaradt våld inom ett samhälle böra afvärjas med underhandlingar, som redan innefatta ett erkännande af statens upplösning; — då afstår jag gerna från alla an-

¹ Till bevis för denna uppgift, som man eljest torde kalla öfverdrifven, vill jag åberopa en enda temligen ny skrift: *Die Lehre von der Wirtschaft des Staats von Wilhelm Josef Behr*; Leipzig 1822. Den förtjänar att läsas för den raka konsekvens, tyska författare förbehållen, hvarmed på rent allvar ett rättsenligt barbari utvecklas ur grundsatsen, att staten endast är en säkerhetsanstalt.

språk på titeln af *liberal*. Den må då med uteslutande rätt tillkomma dem, som efter parisiska begrepp oupphörligen tala om en folkmakt, men i sjelfva verket endast erkänna denna, hvilken skockar sig framför hufvudstadens bagarebodas.

När man åter såsom jag vill visa, att en princip af kärlek och icke af feghet bör leda undsättningsanstalter; att den nödlidande bör räddas därför att han är stadd i nöd, och icke därför att han är farlig; så måste man undanrödja teorien om statens uppkomst ifrån ett skyddskontrakt; så måste man antaga, att staten är något högre och ädlare än ett försäkringsbolag. Det var således icke i oträngdt mål, som jag uti en afhandling om undsättningsanstalter förklarade mig mot läran om samhällsfördraget, sådan den är antagen af de europeiska statslärare, som sjelfva kalla sig liberala. Ordet *europeiska*, hvilket anmärkaren kommit att öfverse under sin räddhåga att blifva i nästa häfte af Odal mannen utmålade till en *spansk negro*, uppenbarar dock tydligen, att jag ej hade några vissa svenska personer i sigte. Jag framlade min protest emot en teori, som öfver hela Europa ömsom yrkas och ömsom bestrides. Men sannerligen jag aktade nödigt att anställa en *spärridning* mot »våra liberale»; ty om jag stundom läst små artiklar i dagbladen, hvilkas anonyma författare tillagt sig detta namn, hade jag dock icke kunnat upptäcka, att deras oftast mot hvarandra stridiga satser utginge från något stadgadt begreppssystem, eller berättigade dem till någon plats ibland europeiska statslärare. Jag anhåller således, att anmärkaren må vara försäkrad, att i fall jag också egde, såsom han säger, »en stilistisk förmåga, som ofta gör *hvitt till svart*», skall jag dock icke i kommande häften af Odal mannen mera än i de redan utkomna med min svartkonst omedelbarligen vidröra honom eller någon annan lika liberalt hvitmenad ibland svenska dagbladsskrifvare.

Det hade varit att vänta, att anmärkaren, som uppträdde att docera öfver läran om statsfördraget, skulle

känna henne något bättre, än det röjer sig i hans skrift. Han har tagit för gifvet, att jag vore obekant med åtskilliga äldre och nyare rättslärare, hvilkas namn han derför mig till tjänst benäget upptecknat. Beklagligen råkar jag likväl att i denna sak icke vara alldeles så okunnig, som anmärkaren förmodat. Då jag för trettiofem år sedan i Upsala studerade till kansliexamen, läste jag redan enligt mina lärares råd och fordringar några af dessa författares arbeten, och deribland den skrift af Locke, om hvars tillvarelse anmärkaren med en lärd stolthet »trott sig böra underrätta mig». Sedermera har jag tid efter annan tagit någon kunskap om särskilda teorier, äfven af rättslärare, som anmärkaren icke nämnt. Jag gifver mig likväl icke ut för att hafva fullständigt och grundligen studerat statsrätten, hvarpå jag under de senare åren icke förspilt mycken tid, emedan jag i det allmänna lifvet och i synnerhet genom mina förhållanden till en förständig svensk allmoge lärt mig att betrakta människosamfundet från högre synpunkter än den enda juridiska¹. Af den döda kunskapen har jag likväl ifrån mina yngre år bevarat så mycket, som kan fordras för att upptäcka anmärkarens charlataneri.

Såsom en docent efter den analytiska metoden bör anmärkaren medgifva, att *qui bene distingvit, bene docet*. Således söndersplittrade redan Puffendorf det hela af statsinrättningen i särskilda betingsstycken. Menniskor, som funnit sig icke kunna lefva med trygghet i naturtillståndet, hade efter hans föreställning sammansatt borgerliga samhällen i följande för stiftelsen af ett bolag

¹ Gerna må man inom vissa af de stockholmska sällskapskretsarna göra sig lustig öfver en bekännelse, som jag här aflägger; men det förhåller sig dock så, att Dalallmogen lärt mig hvad jag nu vet om statens bestämelse och om en sann frihets art och kraf. Jag hade förut blott anat hvad jag nu förstår, nämligen de abstrakta statsteoriernas oduglighet. Man må fritt kalla den skola, till hvilken jag här bekänner mig, ultraistisk. Liberal i den allmänast antagna bemärkelsen är den åtminstone icke. Den fordrar emellan regering och folk ett innerligare samband än formers, ett fastare än konstitutionella modebegrepps.

väl beräknade ordning: först hade de, medelst ett fördrag emellan hvar för sig å den ena sidan och alla å den andra, öfverenskommit att förena sig till en fredlig sammanlefnad; derefter hade de sålunda förenade vildarne bestämt sin styrelseform; och när detta allt föregått, hade de afslutit ett särskildt fördrag med den eller dem, som de utsett att efter den bestämda formen styra samhället. Ibland senare rättslärare, så vidt de nämligen antagit statens uppkomst ur fördrag, hafva de fleste likaledes skilt betinget om förening från betinget om en viss statsform, och begge från betinget om undergifvenhet under en styrelse. Lockes skrift om *borgerlig regering* är i detta och andra afseenden obestämd och föga redig; men äfven han antager först en förening, hvartill *alla* deruti ingåendes samtycke fordras, och derefter de *flestes* beslut om anstalterna att ernå föreningens ändamål. J. J. Rousseau erkänner såsom *fördrag* blott det, igenom hvilket hvar och en ställer sin person och hela sin förmåga under styrelse af den allmänna viljan, och alla emottaga hvar och en såsom oskiljaktig del af det hela; men ifrån detta ursprungliga samhällskontrakt är också efter hans åsigt skild den handling, som uppdrager en del af bolagets makt åt dess ledande och förvaltande styrelse. Antingen har nu anmärkaren icke känt den af rättslärare sålunda antagna distinktionen emellan det första, samhällsföreningen bildande fördraget och det senare fördraget om, eller uppdraget af styrande makten åt en regering; eller också har han uppsåtligen hänfört till det senare hvad jag endast om det förra yttrat. Jag anser okunnighet vara förlätligare än oärlighet, och således, för att tyda allt till det bästa, finner jag mig pligtig att betvifla den lärdom, som anmärkaren velat ådagalägga med att afskrifva några berömda statslärares — namn.

Skulle anmärkaren häremot invända, att min förnekelse af det första samhällsfördraget innefattar en förnekelse af det andra, såsom dess *nödvändiga* följd; så

tillstyrker jag honom vänligen att hädanefter hejda farten af sitt konsekvensmakeri. Anmärkaren kan ej veta hvad jag möjligen tänker om regeringsmaktens upphof, ehuru han vet, att jag anser sjelfva samhällsföreningen icke vara tillkommen medelst ett sådant fördrag, som åtskilliga rättslärare antagit. Jag säger, att han ej *kan* det, ty jag har sjelf ännu icke stadgat i detta mål min öfvertygelse. Nu kunde det dock hända mig, såsom det ofta nog händer andra, att icke tänka rätt logiskt och att förneka en slutföljd, som bättre tänkare funne oförneklig. Möjligt vore det också, såsom jag längre fram skall visa, att man kunde rimligen medgifva, att regeringens makt utgår ifrån folket, utan att, som jag tycker, orimligen härleda samfundsledamöternas förening till folk ifrån ett kontrakt af samma art som det, hvilket bildar försäkringsbolag och diskontsamhällen. Men huru helst stat och regering må hafva tillkommit, synes det vara ostridigt, att i ett tillstånd, der människorättigheter erkännas, bör man få njuta oförkränt åtminstone en negativ tankefrihet, nämligen den att vara befriad från tankar, som man ej tänkt.

Jag har icke heller ibland möjliga föreställningar om ett samhällsfördrag bestridt mera än den, som till det *enda* föremålet för afhandlingen sätter ett yttre, godtyckligen bestämdt rättstillstånd. Det är mig icke obekant, att filosoferna gjort sig mycket besvär för att ur allsköns fara rädda människoviljans frihet. Utöfver en viss grad torde detta icke lyckas, emedan i sjelfva begreppet om en naturvarelse synes ligga något naturtvång att vara det hvartill denna varelse blifvit skapad. Emellertid må man använda fiktionen af en tänkbar, om aldrig praktiskt verklig eller möjlig öfverenskommelse för att förklara den dragningskraft, som förenat människor först i smärre och sedermera i allt mer och mer utvidgade samfund. Jag vill, såsom jag längre fram kommer att visa, icke alldeles förkasta en sådan förklaring, allenast man gifver den förmodade öfverenskommelsen en utsträckning, som omfattar äfven de ädlare ibland mensklighetens ange-

lägenheter; allenast man unnar staten och dess regering en högre bestämmelse och en vidare verkningskrets än polisbetjentens och brandvaktens; allenast man icke med en ensidig vård om rättfärdigheten efter lagens bokstaf, hvilken oftast dödar, utesluter ur det borgerliga samhället livvets vittnen: tron, hoppet och kärleken. För min del nöjer jag mig med att betrakta och beundra Skaparens verk och att efter min förmåga filosofera öfver deras organism; men att utgrunda huru de först tillkommit, dertill känner jag mig icke nog vis. Äfven med fara att anses förvänta någon »nedsväfvande hvit dufva» vågar jag stundom lyfta min blick mot himmelen. Jag ser stjernornas ordning, men jag tänker, att det är en evig, allsmäktig vilja och icke ett tillfälligt fördrag emellan solar och planeter, som knutit deras samband¹. Att göra detta outransakliga samband lättare fattligt för det vanliga människoförståndet lånar man sig bilder ur en lägre erfarenhetskrets. Man talar om en dragningskraft, men man medgifver dock, att himlakropparna icke äro försedda, för att nyttja Eulers ord, med »några sådana verktyg, som man plägar använda att draga kroppar från sina ställen, såsom rep eller maskiner». Man säger, att månen är en jordens drabant, men därför tror dock ingen, om ej någon gång ett barn eller en fåne, att denne herre och denne tjenare afslutit sig emellan ett kontrakt, sådant som en utfärdad och emottagen drabantfullmakt uttrycker. Så synes mig ock föreställningen af stat såsom ett bolag vara en bild, tjenlig i flera afseenden att förtydliga den förening af människokrafter till gemensamma ändamål, hvartill Skaparen inlagt i vår natur en drift, som gör oss till människor. Men när man vill utsträcka den ofullkomliga likheten till identitet, när man anser det bero af hvarje människas beräkning eller nyck

¹ »Bevars!» skola mina granskare här utropa. »Han jemför kroppar utan själ med våra själbegåfvade kroppar!» Men, mina herrar, hafven I ej hört talas om en *verldssjäl*? Låt den vara blott en fiktion. Vi strida ju då mot hvarandra med samma vapen.

att lefva uti stat eller i ett tillstånd utom stat, hvilket man kallat naturligt, likasom det beror af hvars och ens fria vilja att ingå eller icke ingå i ett bolag, dit han inbjudes; när man tillerkänner dem, som förena sig till stat, makten att efter godtfinnande bestämma dess ändamål och verksamhet, likasom ett handelsbolag genast efter godtfinnande bestämmer gränsen för sina företag och derefter sin insats af kapital; när man ändtligen tilltror sig att utan all yttre garanti binda statens verkande kraft med ett dvergsnät af små bolagskontroller; när man, med få ord, vill göra till urbild den lilla ofullständiga afbilden och sålunda förnedra det på jorden skönaste verk af en allvis Skapare till ett fuskareverk af människovislingar¹; då kunde man också, tycker jag, tillerkänna månen, emedan han i bildspråket kallas drabant och ej slaf, frihet att gå i Mercurii tjenst, och jorden makt att afskeda honom. Planetsystemet skulle väl derigenom rubbas; men hvad betyder en hel verldsordning mot ett rättsbegrepp?

Den tyska skola, till hvars lära jag skall efter anmärkarens påstående bekänna mig, har *under loppet af de sistförflutna åren uppstått*. Om anmärkaren härmed velat säga att denna lära, så vidt mina yttranden öfverensstämma dermed, är ny, har han åter röjt antingen okunnighet eller uppsåt att förvilla. Jag förmodar helst det förra, emedan jag vill tro, att anmärkaren icke hade gjort mig till lärjunge af v. Haller, om han vetat, huru den teori, hvilken jag varit nog djerf att ej hylla, blifvit under loppet af ett och ett halft sekel bestridd eller icke antagen af statsmän och filosofer, dem man hittills ej beskylt för servilism eller svärmeri. Det torde då icke

¹ Jag tillåter mig att ännu en gång nyttja detta af anmärkaren så bittert klandrade ord. Det är ett diminutivum af vis, och behörigheten af benämningen ankommer på de vishetskvantiteter som jämföras. Här, likasom i den taflade afhandlingen, har jag kallat *vislingar* dem, som ville mästra Skaparens vishet, icke dem, som mätte sin vishet med andra människors.

vara öfverflödigt att lemna allmänheten några historiska underrättelser om utvecklingen af denna teori, om de rakt motsatta följder, som dess bekännare ifrån den samma härledt, samt om skarpsinniga tänkares omdömen deröfver.

Förut må jag likväl anmärka, att greker och romare icke lade fiktionen af ett naturtillstånd utom stat, och af en öfverenskommelse att försaka detta tillstånd, till rättsgrund för sina fria statsförfattningar. Skulle dessa få hänföras under det *konstitutionella systemet*, så vore det af erfarenheten tillräckligen bestyrkt, att samma system kan hvilat på något annat än berörda juridiska dikt. Heeren anmärker om de grekiska statsförfattningarna, att deras värde icke må mätas efter den måttstock, som blifvit antagen af en modern skola, hvilken gör säkerheten för person och egendom till statens enda ändamål; att man äfven i Grekland sträfvade dit, men utan fullkomlig framgång; att under de täta stormar, som skakade de grekiska republikerna, man icke kunde der inskränka sin verksamhet till förbättringen af sitt husliga tillstånd; att likväl under dessa författningar, så felaktiga de oss synas, trifdes härligen det härligaste som menskligheten har att uppvisa; att ett stilla vegeaterande icke var möjligt der, hvarest den enskilde medborgaren innerligen kände, att han lefde endast genom staten och i staten. »Vi vilja», fortfar Heeren, »låta hvar och en behålla sitt omdöme och sin måttstock; men den följd må vi häraf draga, att de former, under hvilka menskligheten skall utveckla sig, icke blifvit af den Eviges hand så inskränkt uppritade, som skolvisheten vill dem bestämma.» Aristoteles, hvilken ingalunda var svärmare, tillade dock menniskan en samhällighetsdrift, i följd hvaraf han också ifrån menniskonaturens egna art härledde staten¹. Alla andra samfund ansåg han utgöra delar af det borgerliga och likasom detta hafva sitt lif och sin varelse af en ömsesidig kärlek. Gemensamt väl vore deras syftemål,

¹ *Politicorum* lib. I cap. 2.

men statens verksamhet inskränkte sig icke till en nytta för den närvarande stunden, utan hade till föremål hela lifvet¹. Jag vet icke, om Ciceros fordom berömda vishet gäller i vår tid för något. Han bör kan hända räknas bland ultraister, emedan han afvärjde Catilinas anslag att omskapa den visserligen icke fullkomliga romerska republiken; ibland fiender till nya regeringar, emedan han motstod triumvirerna; ibland fördomsfulla beundrare af det gamla, emedan han ofta upprepade Ennii vers:

»Moribus antiqvis stat res Romana virisque».

Katolik såsom v. Haller var han dock icke. Emellertid härledde han i öfverensstämmelse med Plato och många andra grekiska filosofer samhället från ett högre ursprung än råa människors beräkningar af sina fördelar, gaf det en ädlare bestämmelse än den att blott betrygga och främja enskild nytta, samt gjorde idén af *rätt* oberoende af folkens beslut, af regenters förordningar, af domares utslag, men erkände för dess sanna grund den benägenhet att älska människor, som i människonaturen är inlagd².

Det blefve icke allenast för vidlyftigt att här söka utreda, huru man kommit derhän att vilja grunda staten på ett fördrag, utan vore äfven mer än öfverflödigt, när jag hos läsare af denna stridsskrift bör förmoda bekantskap med den mästerliga afhandlingen om »Feodalism och republikanism». Jag må således göra ett språng ifrån Cicero till den engelske filosof, hvilken först uppstälde

¹ *De moribus*, lib. 8 cap. 11. »Non enim præsentem utilitatem civilis societatis appetit, sed ad omnem vitam spectat.»

² *De legibus*, lib. I cap. 15 et 16. Den, som kan och vill läsa denna sköna afhandling, skall finna, att mina tadtade satser öfverensstämma med något äldre läror än »en skolas, som under loppet af de sistförflutna åren i Tyskland uppstått». Ifrån för den enda saliggörande liberala tron handla ganska konsekvent, då de fördöma våra undervisningsanstalters gamla riktning till klassiska studier, kallade med rätta, in comparativo, *humaniora*. Påfvarne fördömde lika konsekvent bibelns läsning. Det är icke i Frankrike blott, som man finner *des frères ignorants*.

berörda teori med en fullständighet och en konsekvens, som hans efterföljare synas mig icke hafva bibehållit. Visligen, om icke af okunnighet, har anmärkaren underlåtit att nämna honom — Thomas Hobbes.

Partistriderna i England gäfvö denne skarpsinnige tänkare anledning till hans tvenne skrifter *De cive* och *Leviathan, sive de materia, forma et potestate civitatis ecclesiasticæ et civilis*, af hvilka han utgaf den första i Paris 1641, dit han begifvit sig efter fruktlösa försök att hejda sina landsmäns orättvisa ifver mot Carl I. Ifrån den empiriska människokänedom, som han sig förvärfvat ibland ett förvildadt folk, utgingo hans rysliga begrepp om menniskonaturen. Han bestred de gamla filosofernas sats, att kärleken sammandragit människor till ömsesidigt bistånd, och att samhällen sålunda bildat sig. Han påstod, att dessa uppkommit af tillfälliga orsaker och icke af någon naturnödvändighet¹; af ömsesidig fruktan och icke af ömsesidig välvilja². Menniskors naturliga jemlikhet bestode i en jemlik förmåga att skada. Derifrån och från ett ömsesidigt skadebegär härledde sig deras ömsesidiga fruktan. *Rätt* vore den frihet, som hvar och en egde att bruka sina naturliga krafter enligt sunda förnuftet. Naturrättens första grundsats vore den, att hvar och en försvarade lif och lemmar, så vidt han det förmådde. Då hvarje rättighet förutsatte möjligheten att göra sig gällande, följde häraf, att hvar och en hade rätt att välja de medel, hvarförutan han icke kunde försvara sig. Alla ting hade naturen gifvit åt alla. Hvar och en, som ville tillägna sig något deraf, hade att kämpa med andra, hvilka dertill egde lika rätt. Således uppkomme ett krig af alla mot alla, hvilket skulle blifva evigt, om fred icke kunde stiftas. Men det

¹ »Non ideo, qvoad aliter fieri natura non possit, sed ex accidente.»
De cive, cap. 2.

² »Statuendum igitur est originem magnarum et diuturnarum societatum non a mutua hominum benevolentia, sed a mutuo metu exstitisse.»
Ibid.

sunda förnuftet ålade hvar och en att söka antingen fred, om den stode att erhålla, eller hjälp i kriget. För detta ändamål kunde och borde man eftergifva något af sin rätt till allt. Deraf uppkomme fördrag och deras förbindande kraft. Sådant är nu det naturtillstånd, liknande vilddjurens, hvarutur Hobbes låter det borgerliga samhället genom ett fredsfördrag på en gång uppstå. Men ändamålet att med gemensamma krafter upprätthålla freden kunde icke ernås, om ej alla viljor förenades till en, och detta åter vore ej praktiskt möjligt annorlunda, än att hvar och en gjorde sin vilja underdånig en enda styrande persons eller församlings (*concilii*). Denne person eller denna församling, hvars vilja alla sig underkastat, innehade den högsta makten eller herraväldet. Men en sådan makt vore ej den högsta, om i något fall en högre stode öfver den i samhället. Den måste således vara oinskränkt och odelbar. Den kunde ej förverkas, emedan den härledde sig icke från något fördrag emellan den eller de styrda, utan från en ovilkorlig delegation af hela folkets makt. Sedan Hobbes vidare visat, huru den styrande makten kunde antingen bibehållas af hela folket för att utöfvas efter majoritetens beslut inom en folkförsamling eller också öfverlemnas till några eller till en enda person (demokrati, aristokrati eller monarki), påstår han, att något blandadt regeringssätt, hvarigenom makten söndrades, ej vore rättsenligt. Det första och konsekventast utförda försöket att härleda det borgerliga samhället från ett fördrag förde således rakt till despotism; och då jag anser denna teori oundvikligen leda till ett sådant resultat, består min synd deruti, att jag icke velat erkänna en rättsgrund för oinskränkt envælde, fåvälde eller mångvälde. Man väntar förgäfvets i detta fall, att jag, ehvad fröjd och ära under blåsande postiljoners jubel mig lofvas, blir »en syndare, som sig förbättrar».

Till samma mål, dit Hobbes slog sig fram genom det vilda naturtillståndet, sökte andra engelsmän en fredligare väg. De ville ej anse staten vara tillkommen genom ett

fredsfördrag emellan ilskna, men med förstånd begåfvade skadedjur; de ville låta den förblifva en kärlekens stiftelse. Ibland sitt lands och sin samtids menniskor sågo äfven de hatet rasa. Äfven de trodde, att en oinskränkt konungamakt endast kunde rädda menskligheten och förlika den med sig sjelf. Således sökte de att härleda denna makt från den eviga kärleken och att ikläda den samma formen af den styrelse på jorden, som inom de enklare menniskosamfundet förenar vishetens och ömhetens välden. De gåfvo den konungliga makten ett gudomligt ursprung och ansågo den vara en utvidgning af den faderliga. Folken voro efter deras åsigt omyndiga barn, förbundna att ovilkorligen lyda regenterna såsom sina fäder. Ibland dem, som i skrift framstälde detta tänkesätt, gemensamt för hela det toryska partiet, men i deduktionerna till orimlighet öfverdrifvet, var denne sir Robert Filmer, som anmärkaren, efter att hafva insatt mig i v. Hallers skola, gifvit mig till särskild ledare. Jag känner dock icke honom mera än v. Haller. Jag vet blott, att han skrivit en bok, som på sin tid gjort uppseende, men som nu är glömd, hvilket stundom händer konjunkturskrifter. Huruvida denna bok må fördömas, blott därför att författaren var hofman, öfverlemnar jag åt andra att afgöra. Mig tillhör det icke att besvara noten om sir Robert Filmers egenskap af *courtier*, en not, hvilken ensam karakteriserar arten af anmärkarens liberalism¹.

Då jag aldrig sett Filmers bok, som inom Sverige endast torde finnas uti det Kongl. biblioteket, kan jag ej med visshet uppgifva, när den skrefs. Uti en not till afhandlingen om »Feodalism och republikanism» förmåles,

¹ Man har sagt mig, att denna not, enligt hvilken *courtier* skall betyda *hofman*, *hofslinker*, *nådehungrig själ*, *hofförgyllare*, blifvit utesluten vid de i Allmänna Journalen införda anmärkningarnas aftryckning tilj bok. Om det så förhåller sig, synes anmärkaren hafva, ehuru nog sent, erinrat sig, att det var en *kammarjunkare*, som började anfallet emot mig*, hvilken deremot aldrig innehaft någon hofstjänst.

* Syftar ä kammarjunkaren Dalmans utfall på riddarhuset emot Odalmannen och dess utgifvare.
(Utg.)

att den utkommit 1682. Locke utgaf sin vederläggning deraf 1690, sedan han, som emigrerat från England, dit återkommit med Vilhelm af Oranien. Som nu det sunda förnuftet säger oss, att en bok, hvilken vederlägges, är äldre än vederläggningen, och som man ur hvarje historiskt kompendium kan lära, att Vilhelm uppsteg på Englands tron år 1689, så följer häraf, att anmärkaren gjort sig skyldig till en osanning, då han berättat, att sir Robert Filmers skrift »utkom *några år sedan England gifvit sig en ny dynasti*». Denna osanning kunde *möjligen* vara uppsätlig, i hvilket fall den blifvit illparigt nog sammanväfd med det lika osanna påståendet, att Filmer vore »min företrädare». Men den kan också *möjligen* härflyta från okunnighet, och för att icke »blifva mig olik» antager jag äfven i detta fall, att anmärkaren är en menlös ignorant. Emellertid må jag, icke till mitt försvar men till sir Robert Filmers, göra denna anakronism bemärkt. När hans skrift utgafs, var den enligt med då gällande grundsatser, och om dessa voro oriktiga, borde han dock anses för en loyal anhängare af sitt fäderneslands dåvarande regering och för en vän af dess lugn. För min egen del nedlåter jag mig icke till någon förklaring i detta afseende inför anmärkaren och hans stallbröder. Jag erkänner i verlden endast tvenne personer, som kunde affordra mig den, men de veta, dessa ädle, att ord ej behövas, der gerningar tala.

Det toryska partiets lära om konungamaktens gudomliga upphof gaf det whigska anledning att tillegna sig och efter sina afsigter använda den Hobbesianska hypotesen, att borgerligt samhälle uppstått genom ett fördrag. Men i stället att såsom Hobbes inskränka afhandlingen blott till undergifvenhet under en styrande vilja, antog detta parti ett ömsesidigt grundfördrag (*originalkontrakt*), upprättadt äfven emellan regering och undersåtar samt bestämmande villkoren och gränserna för den förras utöfning af samhällsmakten. Tvisten härom blef slutligen bragt under det konvent, som sammankallades, sedan

Jakob II var besegrad och hade flyktat ur sitt rike. Ut i öfverhuset uppstod den abstrakta filosofiska frågan: om det finnes ett ursprungligt fördrag emellan konung och folk. Efter debatter, »som mera liknade», säger Hume¹, ordtvister inom skolorna än statsmäns och lagstiftares grundliga öfverläggningar», blef berörda fråga afgjord genom votering. Grundkontraktet vann med 53 röster emot 46². Denna knappa öfvervigt visade dock behovet för det rådande partiet att försvara sin hufvudsats. Locke utgaf då denna afhandling om *borgerlig regering*, som anmärkaren kallar *förträfflig*. Jag åter finner den vara en partiskrift mera än ett filosofiskt arbete. Detta om-döme skulle jag kan hända ej våga att yttra, om icke behöriga domare ibland den eljest så aktningvärde filosofens egna landsmän före mig uttalat det. Hume, som ej tillhörde någotdera partiet, nämner i sin engelska historia åtskilliga författare af det whigiska och deribland Locke, hvilkas arbeten, ehuru både till stil och innehåll utan värde (*despicable*), likväl blifvit högt berömda, utspridda och lästa, såsom vore de jemförliga med de mest beundrade lemningar från den klassiska forntiden». Blackstone, som dock antager ett ideelt statsfördrag och ofta med aktning nämner Locke, prisar konventets varsamhet att »undvika den sanslösa ytterlighet, hvartill några ifriga republikaners teoretiska drömmar (*visionary theories*) kunnat hänföra det. Konventet ansåg konung Jakobs felsteg uppgå till ett *försök* att omstörta konstitutionen

¹ *The History of England*, ch. 71.

² Hvem känner icke, huru likaledes vid kyrkomötena man voterade öfver religionsdogmer? Den eviga saligheten beror då också på ett grundkontrakt att erkänna majoritetens tro för den enda rätta! Kyrkan är då också ett bolag! Hvad är protestantismen annat än en protest mot kontraktsläran, användt till heliga, öfver alla beting upphöjda föremål? Huru nära stå icke falsk liberalism och katolicism intill hvarandra, under det att deras bekännare tro sig vara oförsonliga fiender till hvarandras principer? Nitet å ömse sidor må vara ärligt, men kortsynt är det.

och icke till dess verkliga omstörtande, eller till en fullkomlig upplösning af staten enligt Lockes grundsats¹.

Det är märkvärdigt, att Hobbes och Locke, utgående på samma väg ifrån samma grundbegrepp, kommit, den ene till absolutism och den andre till republikanism. Ojemförligt mera konsekvent synes mig den förre vara; ojemförligt klarare framställer och fastare sammanbinder han sin bevisning. Det naturtillstånd han antager föreställer han sig i ren vildhet; intet yttre förhållande, som förutsätter samhälle, söker han att der inpassa. Lockes naturmänniska åter är redan engelsman. Hon dömer sin like efter en allmänt giltig naturlag, hon afmäter straff efter hvarje brotts särskilda art, hon besitter ting med uteslutande eganderätt o. s. v. För Hobbes är samhällsfördraget ett nödvändigt fredsslut; uppoffring af den obegränsade rätten till *allt* är det enda medlet att förvärfva *något*. För Locke deremot är samhället ett nyttigt bolag att skydda icke blott lif och frihet utan äfven redan inkräktad och hopad egendom; hvarje medgifven inskränkning af sjelfsväldet är blott en försäkringsavgift. Hobbes skyr ett möjligt återfall i det ursprungliga krigstillståndet; han försakar anspråken på individuel frihet för att vara säker om allmän fred. Locke vill på en gång bevara det mesta möjliga af naturtillståndet och åtnjuta allt af samhällsfördelarna. Begge äro rädda, men den ene beslutssam att afvärja kända faror, den andre skygg för möjliga okända. Begges människohopar uppskatta vinsten af föreningen, innan de ingå deruti; men den enes flock räknar efter sådana enkla erfarenhetsbegrepp, som det förutsatta naturtillståndet kan bilda, den andres efter en engelsk statsmans kannedom af regeringsmaktens missbruk och af möjligheten att genom dess fördelning dem återhålla. Hobbes uppgör ett rent och ärligt byte, Locke en vilkorlig handelsspekulation, fästad vid en kedja af vaxeltransaktioner. Hvem har då rätt? Efter min öfvertygelse ingendera. De utgå begge från en grundföreställning,

¹ *Commentaries on the Laws of England*. Book 1 ch. 3.

som det beror af hvarje enskildt lynne att vända till despotismens eller till frihetsyrans försvar. Deras naturtillstånd är en menskligheten förnedrande dikt, lika brukbar för tyrannen i gyllene mantel och tyrannen i trasiga byxor, deras statsfördrag en skamlig bemedling emellan våldet och fegheten, emellan jemlika viljor, men ojemna krafter att roffa. Hobbes har likväl en obestridlig förtjenst af sin stränga logik. Han diktar sig en menniskonatur, som tillräckligen rättfärdigar hans begrepp, att menniskor endast kunna tämjäs och sammanhållas under yttre band, under ok. Han visar ärligen, hvarthän förutsättningen af ett vildt naturtillstånd och af ett fördrag blott om säkerhet leder. Artiklarna må efter individuella beräkningar olika jemkas, fördragets kärlekslösa art bliver dock alltid den samma.

Allt som den nya sakernas ordning i England stadgade sig, svalnade ifvern för läran om originalkontraktet. Den blef ett af de första föremålen för Humes lugna, skeptiska undersökningar. Ibland hans politiska afhandlingar, tryckta 1752, handlade en om statsfördraget och en annan om den passiva lydningen. Midt emellan de begge partierna stälde han sig såsom en själfständig tänkare. Han erkände, att begge kunde hafva rätt, men likväl under sådana vilkor af eftergifter, som på ett skickligt sätt uttryckte hans dom att begge hade orätt. All regerings medelbara upphof ifrån Guds vishet, kärlek och allvetenhet ansåg han vara ovedersägligt, emedan menniskan blifvit så danad, att hon icke kunde lefva och aldrig lefvat med trygghet utan under en regerings beskydd. Att menniskor frivilligt förenat sig till de första små samfunden och underkastat sig något öfvervälde, antog han å den andra sidan. Om detta menades med *grundfördraget*, medgaf han, att all regering i sin början uppkommit genom ett kontrakt och att de äldsta råa menniskoföreningarna sålunda blifvit bildade. »Men», fortfor han, »filosofen, som gjort sig till anhängare af ett parti, om detta ej är en motsägelse, nöja sig icke med

sådana medgifvanden. De påstå icke allenast, att samhälls-inrättningen i dess första barndom uppkom från samtycke eller en frivillig förening af folket, utan också att den nu, sedan den hunnit till mognad, ej hvilar på någon annan grund. De försäkra, att alla menniskor ännu födas jemlika och icke äro skyldiga lydnad åt någon furste eller regering, utan så vidt de dertill förbindas genom ett ömsesidigt fördrag. Och som ingen vill utan något vederlag afstå ifrån förmånerna af sin medfödda frihet och underkasta sig en annans vilja, så måste detta fördrag anses vara vilkorligt och icke ålägga undersåten någon förbindelse, utan så vidt han hos öfverheten möter rättvisa och beskydd. Dessa fördelar utfäster sig regenten att lemna, och om han ej uppfyller sitt löfte, har han på sin sida brutit kontraktet samt derigenom löst sina undersåtar från förbindelsen till lydnad. Sådan är enligt dessa filosofer grunden till all regeringsmakt, och sådan den rättighet till motstånd, som hvarje undersåte eger.» Mot denna af Algernon Sidney, Locke m. fl. af det whigska partiets författare framställda lära — den samma, som anmärkaren låter mig bestrida, innan jag ännu yttrat mig derom — förklarade sig Hume för sjuttiotvå år sedan. Han visade först, att den icke öfverensstämde med historien eller med världens nuvarande tillstånd. Öfverallt funne man välden, som inkräktning grundat, och sjelfva det begrepp, hvarpå regeringarnas rättmätighet allena skulle hvila, ur menniskosinnet utplånadt, hvilket ådagalade, att detta begrepp icke utginge från någon verklighet. Det förutsatte antingen, att en far kunde förbinda sina barn och barnbarn intill senaste led, hvilket likväl de republikanska författarne ej medgåfve, eller att man vid myndiga år kunde skilja sig ifrån ett samhälle, inom hvilket man blifvit född, hvilket för mängden af statsborgare dock vore endast i den teoretiska drömmen, men icke i det vakna lifvet möjligt. Då den ifrågavarande läran ställes under en ren filosofisk granskning, trodde Hume, att regeringsmaktens rättmätighet hade en till-

räcklig grund i människoslägtets behof af samhällsförening och icke fordrade att stödjas på hvarje enskild människas samtycke till det allmänt nödvändiga. Ur samma behof för människor att kunna lefva i förening uppstode den förbindande kraften af fördrag, och det vore då öfverflödigt att upplösa det ena villkoret för mensklig sammanlefnad i det andra. »Om man frågar mig», sade han, »hvarför vi äro skyldiga att lyda regeringen, svarar jag genast: *emedan samhället derförutan ej kan bestå*, och hvar människa begriper detta svar. Ert svar åter är detta: *emedan vi skola hålla hvad vi lofvat*. Men utom det att ingen, som ej är indragen i ett filosofiskt system, kan hvarken förstå detta svar eller gifva det sitt bifall, utom detta, säger jag, skolen I finna er brydda, om man frågade: *Hvad förbinder oss då att hålla våra löften?* I kunnen ej gifva annat svar än ett sådant, som omedelbarligen och utan någon omgång skulle hafva förklarat vår förbindelse att lyda regeringen.» Slutligen anmärkte Hume, att i sådana fall nya upptäckter icke vore att vänta och att, om ingen förr än i senare tider föreställt sig, att stat och regering hvilade på fördrag, vore det ock säkert, att de i allmänhet ej kunde hafva en sådan grund. Det förekom honom besynnerligt, att ibland en mängd af statsformer, som funnits och ännu funnes beståndande i verlden, den enda engelska skulle vara rättmätig. Men, så hädforskarer Hume var, kände han troligen icke allt det intressanta, som anmärkaren vetat att berätta oss om de liberala idéernas höga ålder. I fall han hade sig bekant, att konung Theopompus i Lacedemon vid något tillfälle fått förebråelser af sin gemål, visste dock han förmodligen icke, att den beskedlige mannen för att ursäkta sig hade upptäckt för henne »hela hemligheten af det konstitutionella systemet». ¹ Han hade

¹ Ordspråket *Moderata durant* uttrycker ännu kortare än konung Theopompi svar denna hemlighet. Det vore således ännu mera passande att »med gyllene bokstäfver ristås i alla konungars palats» och kan hända äfven i vissa andra *hus*. Inskriptioner böra vara korta, i syn-

kan hända aldrig hört talas om den anonyme »prinsen från Tonkin», som år 1575 stiftade sig, medelst formligt samhällskontrakt, en konstitutionel monarki i Kokinkina, hvilken, ehuru filosofiskt grundad, likväl olyckligtvis icke länge egde bestånd. Den der »liberalen på 1300-talet», som då fick lefva i ro, men i våra dagar skulle hafva blifvit »stekt vid en ny autodafé», biskop Nicolaus Oresmius, hade Hume antigen rent af glömt, hvilket kunde vara förlåtligt, eller också tänkte kanske han, som hade ett skeptiskt lynne, att något enskildt nit för oförfalskad och fullvigtigt mynt kunnat blanda sig i det allmänna nit för folkets rätt, som den »frisinnige prelaten» yttrade — i fråga om regenters makt att förändra myntfoten. Men hvad Hume helt visst kände var, att konung Carl, kallad af smickret *den vise*, som haft denne liberale biskop till lärare, afskaffade nationalförsamlingarna i Frankrike, införde bruket af *lits de justice*, utskref skatter utan folkets samtycke samt stiftade egenmäktigt lagar, äfven konstitutionella. Hans förordning af 1374, hvaruti han under åberopande af bibeln och Ovidii *Ars amandi* bestämde myndighetsåldern för Frankrikes konungar till fjorton år, vittnar om de begrepp, som då voro rådande. Deruti säges ibland annat, att »den försyn, som vakar öfver riksens styrelse, ingöte vanligen ljus och ett tidigt förstånd uti deras själar, som skola styra andra menniskor»¹. Jag vet ej, om biskop Nicolaus Oresmius var i lifvet, när denna lag stiftades; men i sådant fall hade han väl till utbredandet af sina frihetsbegrepp då haft en större anledning än den af någon myntförändring². Vare det dock långt ifrån mig,

nerhet der väggarna hafva, för annat gyllene prål, icke många rutor tomma åt gyllene fraser.

¹ *Histoire de France* par Villaret samt *Observations sur l'histoire de France* par Mably.

² Satsen att de, som födas att styra andra menniskor, undfå ifrån försynen ett särskildt ljus, och ett tidigare förstånd, är väl icke liberal, när man lämpar den till regenter; men om man använder den till födda lagstiftare, torde den icke vara så förkastlig.

sedan jag yttrat mitt förakt för erkebiskopen de Pradt, att vilja rycka undan liberalismen äfven det heliga stödet af biskop Nicolaus Oresmius. Sekter i allmänhet behöfva helgon, och vid valet deraf är det klokt att icke hålla sig inom samtiden. Omkring namn, som kanonisationen allena gjort kända, spelar inbillningen, de juridiska liksom de poetiska dikternas mor, friast.

Jag har nu visat, huru i det land, der teorien om statsfördraget först uppkom och verkade i det allmänna lifvet, den ansågs af en ibland de största historiker och skarpsinnigaste filosofer, som Europa egt. Samma lands förnämste rättslärare, Blackstone, förkastade denna teori i dess råhet och fördömde det bruk, som öfvernitiska republikaner velat göra deraf. Sjelf grundade han sin rättsfilosofi på den engelska statsförfattningen, och endast så vidt läran om statsfördraget kunde sammanjemkas med Englands positiva lagar eller med dess äldre rättslärares religiöst vördade meningar, eller med *precedents*, antog han henne. Emellertid yttrade han sig om det föregifna naturtillståndet och om staters uppkomst derutur sålunda: »Den enda sanna och naturliga grunden till samhälle är individens behof och farhågor. Vi tro dock icke med några teoretiska författare, att det var en tid, då något sådant som samfund, antingen naturligt eller borgerligt, icke fans, samt att från någon väckelse af förnuftet eller någon känsla af deras behof och svaghet individer sammanträdde på en vid slätt, ingingo med hvarandra ett grundfördrag och utvalde till sin styresman den resligaste karlen. Denna föreställning af ett verkligt, obundet naturtillstånd är för orimlig att kunna på allvar antagas; den är dessutom oförenlig med de uppenbarade underrättelserna om människoslägtets första ursprung och dess räddning två tusen år derefter. Enkla hushåll utgjorde de äldsta naturliga samfunden. Dessa, som hvarje dag utvidgade sina gränser, lade den första, ehuru ofullkomliga grunden till borgerligt samhälle. När samfundet blef för vidt utsträckt för att kunna beqvämligen ega

bestånd under det nomadiska lif, som patriarkerna synas hafva fört, sönderdelade det sig naturligen genom utflyttningar till flera. Sedermera, då åkerbruk, som användes och kan underhålla ett större antal af människor, allt mer och mer uppkom, blefvo utvandringarna sällsyntare, och åtskilliga människoflockar, som förut afsöndrat sig från hvarandra, förenades å nyo, stundom genom tvång och eröfring, stundom af tillfälliga händelser, kanske också någon gång genom afhandlingar. Men ehuru samhället icke leder sitt första formliga ursprung ifrån någon öfverenskommelse af individer, drifna dertill af sina behof och farhågor, är det dock *känslan* af svaghet och ofullkomlighet som *sammanhåller* människoslägtet, som öfvertygar det om nödvändigheten af förening och som därför är den fasta och naturliga grunden till samhälle, äfvensom dess bindande kraft. Det är detta, som vi mena med samhällets grundfördrag, hvilket, ehuru kan kända aldrig uttryckt vid den första stiftelsen af någon stat, likväl må anses vara efter naturens och förnuftets fordringar innefattadt uti sjelfva handlingen att sammanlefva, nämligen det fördraget, att det hela skall försvara hvarje dess del och att hvarje del skall lyda det helas vilja, eller med andra ord, att samhället skall bevaka hvarje enskild medlems rättigheter, och att, till vederkänsla för detta beskydd, hvarje individ skall underkasta sig samhällets lagar, utan hvilken undergifvenhet af alla det vore omöjligt, att beskydd kunde med säkerhet lemnas åt någon.» Således betraktade Blackstone det borgerliga samhället såsom en af naturen bildad organisation, hvars sammanhållning berodde på den *allmänna känslan af dess nödvändighet*. Locke deremot och med honom alla statsmaskinister föreställa sig stat såsom en tillfällig inrättning, tillkommen på det sätt, att ett visst antal människor, obelåtna med naturtillståndets vildhet, »begifva sig tillsamman samt förena sig uti en sluten menighet, inbördes bekvämlighet, säkerhet och rolighet sins emellan att åstadkomma, på det de sålunda måtte

hafva tillfälle att så mycket fullkomligare nyttja sin eganderätt, såsom ock tillika vara så mycket friare för andras anfall, som icke höra till deras sällskap¹.

Från en annan sida undergräfdes denna abstrakta begreppsbyggnad af de skottiska filosofer, som företogo sig att behandla människoslägtets historia. Jag vill ibland dem endast nämna Ferguson, hvars *History of Civil Society* är ett arbete, som jag anser förtjena namn af *förträffligt*. Om man läser det — hvilket för unga statsmän ej vore så onyttigt —, torde man finna, att jag icke behöft låna mina idéer, i fall de nödvändigt skulle lånas, ur någon ny och tysk skola, hängifven katolicism och ultraism, utan att jag kunnat få denna nödhjelp af en frisinnad skottsk högländare, som äfven skrifvit romerska republikens historia. Ferguson framställer mensklighetens utbildning på ett sätt, som betager föreställningen om en öfverenskommen och i ett ögonblick verkställd öfvergång ifrån det så kallade naturtillståndet till borgerligt samhälle icke blott historisk sanning utan äfven tänkbar möjlighet. Han bestrider deras mening, som förneka människans ädlare böjelser och härleda samhällsföreningen ifrån egoism. »Menniskorna», säger han, »äro så långt ifrån att värdera samhällstillståndet endast för de yttre fördelar det bereder dem, att de vanligen närmast sluta sig till hvarandra der, hvarest dessa fördelar äro mest sällsynta; deras trohet är störst, hvarest de betala sin lydnadsgärd med blod. Välviljan verkar kraftigast, der den möter de största svårigheter; i föräldrars bröst är den starkast vid barnets faror; i mannens bröst upplågar den mäktigast, när oförrätter, tillfogade hans vän eller hans fädernesland, eller deras lidande påkalla hans hjälp. Det är i korthet ifrån denna känsla allena, som vi kunna förklara vildens ihärdiga tillgifvenhet till sin obesutna och värnlösa stam, när frestelser af säker föda och af lugn

¹ *Johan Lockes oförgripelige tankar om verldslig regerings rätta ursprung, gränсор och ändamål*; denna svenska öfversättning af det »förträffliga» arbetet, »hvilken vi sedan 98 år tillbaka egt».

mana honom att fly från hunger och faror till ett tillstånd, der han funne sig bergad och trygg. Härifrån härledde sig den varma kärlek, som hvarje grek bar till sitt land, och härifrån den äldre romarens heliga fosterlandskänsla. Må dessa exempel jemföras med den anda, som råder i en handlande stat, hvarest man kan antaga, att menniskorna erfarit i hela dess vidd det intresse, som hvarje enskild man har i sin stats bestånd. Här, om någonstädes, ser man stundom menniskan såsom en ensam varelse, lefvande blott för sig sjelf. Hon har funnit ett föremål, hvarom hon har att täfla med sina likar¹, och hon skiftar det med dem, såsom hon skiftar säden med sin boskap och sin jord, för den nytta de bringa henne. Denna mäktiga mekaniska kraft (egennyttans), som man anser hafva bildat samhället, tjenar endast att försätta dess medlemmar i strid med hvarandra eller att sammanhålla deras gemenskap, sedan kärlekens band äro slitna.» I samhället och blott der fann Ferguson ett sant naturtillstånd, det hvartill menniskans natur bestämde henne. Om man någonstädes kunde i verkligheten uppleta det så kallade naturtillstånd, hvilket man föreställt sig såsom en »negation af alla samfundsmenniskans dygder», så vore det i despotismens och anarkiens jemlika vildhet. »Under förderfvade samhällens oredor har scenen ofta blifvit förbytt ifrån demokrati till despotism och ifrån denna senare åter till den förra. Midt utur en demokrati af

¹ I originalet står *fellow-creatures*, hvilket jag ej vågat verbalt öfversätta, sedan man misstyckt, att jag, talande om myror, kallat dem *medstackare*. Jag hoppas likväl, att de harmlösa kräken, hvilkas idoghet och samhällsnit jag högaktar, ej skola sjelfva anse mig för orm, fastän jag råkat att nyttja ett ord, som vredgat deras bundsförvandter. För öfrigt må jag meddela den lärde anmärkaren, hvilken åberopat Aristoteles utan att, som det synes, hafva läst honom, den upplysningen, att nämnde filosof räknar myran jemte biet, getingen och vildgäsen till samma klass af djur som menniskan, nämligen till de *politiska*. Han anser naturen hafva konstituerat myran till *republikan*, hvilken naturdrift torde bättre än något kontrakt hafva intill närvarande stund upprätthållit den ursprungliga fria formikalismen.

förderfvade människor och från en scen af laglös yra uppstiger tyrannen på en tron med vapen rykande af blod. Men hans missbruk och hans svaghet på den höjd han intagit uppväcka i sin ordning och gifva fart åt upprorets och hämnadens anslag. Mordets och förödelsens skrän, som under det vanliga loppet af en militärisk styrelse förskräcker undersåten i hans enskilda boning, skallar nu i seraljens hvalf samt tränger sig igenom dess galler och jerndörrar. Demokratien synes lefva upp på nytt uti en scen af vild oreda; men begge ytterligheterna äro endast omvexlande symptom af kramp-ryckningar eller slapphet i en sjuk stat.» När skrefs detta? Icke »under loppet af de sistförflutna åren», hvilket man vore färdig att tro, utan, såsom profetiskt varnande ord, för mera än femtio år sedan, då Europa ännu njöt ett allmänt lugn, men då lärör, som skulle störa det, uppväxte ur nya seder och tänkesätt, hvilka förslappade alla andra samfundsband än egennyttan.

Men, torde man säga, Hume beskyldes att vara något partisk för de toryska grundsatserna, Blackstone, att vilja utvidga konungamaktens prerogativer, och Ferguson var född i Högländerna, der whigismen hatades. Den, som åberopar dessa författare, om också endast för att visa, att han möjligen kunde hafva gått i någon annan skola än v. Hallers, han förråder derigenom hvad han bär inom sig. — Nå väl, jag vill då taga min tillflykt till en namnkunnig whig, till Edmund Burke. — »Kors, hvilken fräckhet!» skola herrar liberalitetsropare med en mun utropa. »Edmund Burke var en öfverlöpare från sitt parti; han, mera än någon, visade sig den goda, alla upphöjda själars sak otrogen; hans namn är allmänt föraktadt.» — Ja så, mina herrar! Man måste åtminstone göra sig besvär att genomöfna Burkes äldre parlamentstal och senare skrifter för att icke vara fullt öfvertygad om hans förräderi, då Thomas Paine och andra hedersmän det intygat. Men nu är det icke Burke, som behöfver mitt försvar, hvilket han sjelf utfört på ett sätt, hvaraf endast

han var mäktig¹. Nej, mina herrar, det är jag, som behöfver hans, det är jag, som, för att frälsa mig ur den listige frestaren v. Hallers klor, måste kasta mig i frihetsvännen men anarkihataren Burkes armar. Likväl vill jag iakttaga den varsamheten att icke för mina fördömda rader söka något skydd i hans skrifter öfver franska revolutionen. Jag skall hålla mig till de grundsatser, som han yttrade i ett enda mål för nära femtio år sedan, då han ännu erkändes för den ypperste ibland frihetens kämpar i England, då Fox ännu hyllade honom såsom sin mästare.

Jag må dock först anmärka, att Burkes skrifter äro ibland dessa, hvaraf det är svårt att göra, såsom fransoserna kalla det, en analys. De äro lefvande organisationer, och lifvet låter icke i utdrag flytta sig, såsom de döda hufvudsatserna i ett abstrakt begreppssystem, ifrån mästarens verk till recensentens. Man må således icke vänta af mig en utförlig bevisning att Burke icke så förestälde sig stat och regering, som politiska mekanister velat timra ihop dem. Men om man läser något, lika godt hvilket, af hans arbeten, skall man *känna* skilnaden emellan honom och Locke. Då likväl mitt vittnesbörd härom ej gäller, och då mängden af mina läsare troligen icke haft tillfälle att göra en närmare bekantskap med Burke, måste jag anföra några prof på denne statsmans tidigt stadgade tänkesätt.

Man vet, att när Englands kolonier i Norra Amerika började att uppresas sig, yrkade de rättigheten att sjelfva sig beskatta. Formalisterna i moderlandet funno detta anspråk sakna all juridisk grund. Berörda kolonier voro anlagda efter beting emellan regeringen och de första anläggarna. Dessa särskilda samhällsfördrag innefattade icke något förbehåll om enskild beskattningsrätt och gjorde ej för de aflägsna kolonierna något undantag från

¹ I *Brefvet till en ädel lord*, föranledt af ett anfall emot Burke utaf hertigen af Bedford. I England framtråda anmärkare, om också lorder, omaskerade, när de vilja angripa en offentlig persons rykte.

den makt, som det engelska parlamentet i detta och andra afseenden ansåg vara sig delegerad af hvarje under det britiska väldet lefvande menniska. Koloniernas anspråk funnos därför vara stridande mot fördragen, söndra den britiska statens enhet och kränka parlamentets konstitutionella höghet. Burke deremot föresåg, hvarthän denna stela statsjuridik skulle leda, och i ett tal, hållet uti underhuset den 22 Mars 1775, föreslog han, att en förlikning med kolonierna i Norra Amerika måtte sökas. Han gjorde huset uppmärksam på skilnaden emellan de första små samfunden af engelska undersåtar, som bosatt sig under öfverenskomna vilkor i den nya verldsdelen, och de nuvarande folkrika och förmögna provinserna, hvilka utbildat sig till en egen organisk beståndsdel af det britiska statsförbundet. Han anmärkte, att dessa provinsers invånare voro födda till engelska begrepp om frihet. »Kolonisterna», sade han, »utflyttade från er, då denna del af ert nationallynne var mest framstående, och de antogo sin riktning i samma stund, då de afreste från ert land. De äro därför tillgifna friheten, men en frihet efter engelska idéer och på engelska grunder. Abstrakt frihet, likasom alla andra tomma abstraktioner, finnes ej. Friheten innebör något fattligt föremål, och hvarje nation har föreställt sig någon framför allt annat älskad sak, som skulle blifva det utmärkta tecknet till dess sällhet. Det hände, såsom I veten, att den stora striden om frihet i detta land ifrån de äldsta tider tillbaka vände sig förnämligast till frågan om beskattningsrätten. I de gamla republikerna utgjorde rättigheten att välja statens styrande män eller jemvigten emellan särskilda samhällsklasser de hufvudsakliga punkter, omkring hvilka striderna hvälvde. Frågan om penningar rörde dem icke så omedelbarligen; men i England förhåller det sig annorlunda.» Vidare anförde Burke: »Ett folks allmänna lynne och belägenhet måste bestämma hvad art af regering passar för det samma. *Ingenting annat kan och bör afgöra denna fråga.*» Sedan han derefter visat, att be-

skattningsfriheten vore ett moraliskt medel att bereda staten säkra och tillräckliga inkomster, anmärkte han slutligen, med särskildt afseende på handelsförhållandet emellan kolonierna och moderlandet, att det icke vore reglementen och instruktioner, som sammanhölle det »hemlighetsfulla hela» af den engelska statsförfattningen, utan att »dess *anda*, ingjuten i den väldiga massan, genomträngde, födde, sammanbunde, stärkte, lifvade hvarje del af detta stora rike, ända ned till dess ringaste medlem». — — — »Detta», fortfar han, »skall låta orimligt för den profana hjorden af sådana mekaniska politici, hvilka tro, att allt som finnes i världen är groft och materielt, och långt ifrån att vara skickliga att styra ett stort väldes rörelser duga icke ens att föra omkring ett enda hjul i maskinen. Men de styrande principer, som dessas opinion förnekar, äro för deruti invigda och rätt undervisade män det sanna i hvarje fall och allt i allo. Ädla och höga tänkesätt i politiken utgöra den rätta visheten; ett stort rike och småaktiga sinnen passa illa tillsammans.» Burkes tal afhördes med nöje, men de småaktiga sinnenas rättsbegrepp segrade. England måste utföra ett kostsam krig för sin statsjuridik och slutligen köpa sig fred med att erkänna sina koloniers sjelfständighet, d. v. s. bevilja total upplösning af det så oklokt yrkade grundfördraget med de första kolonisterna.

En oppositionsman i ordets högsta och ädlaste bemärkelse var Burke. Under hela sitt lif kämpade han för beståndet af Englands statsförfattning, af dess ära och i stort sedda nytta. Han motstod ministèren, då dess företag syntes honom skadliga, han förenade sig med en kraftfull minister, när efter franska revolutionens utbrott radikaler framträdde att rothugga det gamla England. Ofta fördömdes han af denna skrålande opinion, som man kallar den allmänna och vill göra gällande såsom det makttegande folkets vilja. Men hans öfvertygelse, den händelsernas utgång i de flesta fall rättfärdigat, förblef orubblig. Han hade år 1774 blifvit vald

af staden Bristol till ledamot i parlamentet. En större del af hans hufvudmän ogillade sedermera hans förhållande i några mål, synnerligen i frågan om de nord-amerikanska kolonierna, och i en annan om utvidgad handelsfrihet för Irland. I anledning deraf ådagalade han i redogörelser inför sina kommittenter de grunder, hvarefter han handlat. Han sade då ibland annat: »Det gifves personer, hvilka sönderstyckat läran om en fri regering, såsom hade de haft för sig den abstrakta frågan om metafysisk frihet och nödvändighet och icke ett ämne för moralisk vishet och naturlig känsla. — — — Borgerlig frihet är dock icke, såsom man vill inbilla oss, en sak, hvilken ligger gömd i djupet af en grumlig vetenskap. Den är en välsignelse, en välgerning, icke en abstrakt spekulation och hvarje sann betraktelse deröfver bör kunna med vanligt förstånd fattas af dem, som skola njuta eller försvara detta goda. Långt ifrån att likna dessa geometriska eller metafysiska satsar, som icke medgifva något medium, utan måste vara sanna eller falska i hela deras vidd, är borgerlig frihet likasom allt annat i det allmänna lifvet på åtskilligt sätt blandad och modifierad, njuten uti ganska olika mått och skapad i en oändlig mångfald af former efter hvarje samhälls lynne och förhållanden. Frihetens ytterlighet, hvilken utgör dess abstrakta fullkomlighet, men dess verkliga fel, finnes ingenstädes och bör ingenstädes finnas¹.» Huru Burke redan då ansåg den så kallade allmänna viljan, uttryckte han sålunda: »Jag lydde icke edra instruktioner. Nej, jag rättade mig efter sanningens och naturens föreskrifter, och med en ståndaktighet som egnade mig för svarade jag edra intressen mot edra meningar. En representant, värdig er, bör vara en stadig man. Jag borde visserligen gifva akt på er opinion, men på en sådan opinion, som I och jag *måste* hafva fem år härefter. På dagens prat borde jag ej göra afseende².

¹ *Letter to the Sheriffs of Bristol, 1777.*

² *Speech at Bristol, 1780.*

Kunna nu sådana grundsatser, som jag här endast utur Burkes äldre tal och skrifter anført, förenas med den vanliga läran om statens bildande medelst fördrag? Denna lära förutsätter, att statsmaskiner efter mekaniska beräkningar skola *förfärdigas*, hvilken förutsättning leder till den i våra dagar så allmänt yrkade konstitutionella enformigheten. Burke deremot ansåg hvarje folk oupphörligen *utveckla* sin statsform ur ett inre lif, bestämdt af dess naturförhållanden, dess öden, dess seder, dess lynne — af allt detta, som bildar dess odling. Han var en whig, men en ädel, snillrik och konsekvent whig. Lika litet som han erkände regenters rätt till passiv lydnad för sina nycker, erkände han teoristers anspråk derpå för sina abstrakta rättsbud. Han vördade en folkmakt, men icke denna ständigt skiftande, som yttrar sig i *dagens prat*. Han handlade såsom representant för det förnuftiga, som folket borde vilja, icke för det dåraktiga, som hoparna någon stund ville.

Jag har uppehållit mig vid några namnkunniga engelsmäns idéer om stat, emedan, såsom jag förut anmärkt, läran om statsfördraget var ursprungligen en engelsk egenhet. Hon ingick väl också i de tyska filosofernas, Puffendorfs, Wolffs med fleres uppställningar af naturrätten, men intill franska revolutionens utbrott egde hon utom England intet lif. I Tyskland förblef hon en likgiltig lexa, hvilken man läste i skolan för att glömma i världen.

Länge var hon, ehuru icke okänd, dock ringa aktad i Frankrike. Ibland statsfilosof, som skola hafva utvecklat henne, nämner anmärkaren Montesquieu, åt hvilken han gifver en plats emellan Locke och Rousseau. Nog har jag redan för många år sedan studerat det odödliga verket *De l'esprit des lois*; men kan man derutur bevisa mig, att Montesquieu förestälde sig stat såsom en på något fördrag endast grundad rättsanstalt, så måste jag bekänna, att jag alldeles missförstått honom. Ifrån en Skaparens lag för menniskonaturen härleder han de

menskliga samfunden och, om han dervid förutsätter en förening af viljor och krafter, låter han den samma dock icke bero på ett tillfälligt *kontrakt*, utan på ett medfödt *begär* hos menniskan att sluta sig till sina likar. Den statsförfattning, som närmast öfverensstämmer med det folks anlag, för hvilket den är bestämd, anser han för den mest naturenliga. I hela sitt verk söker han ådagalägga, huru en stats lagar, utgående från människoförnuftet, böra vara afpassade efter landets fysiska beskaffenhet, läge och vidd, efter folkets odlingstillstånd, efter måttet af frihet, som det kan tåla, efter dess religion, böjelser, rikedom, antal, handel, seder och lefnads-sätt. »Det är», säger han, »ett synnerligt lyckskott, om en nations lagar kunna duga för en annan.» Man har i senare tider påstått, att också Montesquieu tillagt regeringsformer och lagar för mycken direkt verkan på människoslägtets utbildning; men man måste dock medgifva, att han betraktade hvarje särskild stat såsom en individuellt lefvande och sig utvecklande organism, då Locke och hopen af statsmekanister ansett stat för något som blifvit på en gång sammanfogadt efter ett fördrag, hvilket för att vara rättmätigt borde öfverensstämma med abstrakta normalbegrepp. Samma metod att konstruera en universel statsform använde äfven de franska ekonomisterna; men på sin grundläggning af absolut rätt (*le juste absolu*) uppförde de med sträng sammanbindning af evidenta begrepp (*des connaissances évidentes*) en byggnad, som utan några konstitutionella kamrar skulle inrymmas åt en enväldig monark, meddelegare (*copropriétaire*) i nationens rikedom, nämligen jordens behållna afkastning, och utöfvande en laglig despotism (*despotisme légal*), hvilken i följd af en sådan regents delaktighet uti nationens intressen omöjligen kunde missbrukas. Äfven dessa mästare i abstraktionskonsten antogo ett statsfördrag; äfven de ansågo regeringsmakten vara åt dess innehafvare ursprungligen af folket, hvarmed de egentligen förstodo jordegarn, delegerad. Men de bevisade,

att den lagstiftande och styrande makten icke kunde delas; och utöfver hvad Hobbes påstått framstälde de såsom en ovilkorlig *evident sanning*, att en enda person borde utöfva den. De fordrade blott, att domaremakten skulle skiljas ifrån den lagstiftande. Denna teori vann anhängare uti Frankrike, åt hvars dåvarande statsförfattning den ansågs gifva en filosofisk rättmätighet, under det att den med nyttans band sökte att fästa den oinskränkta konungamakten vid nationens bästa¹. Emellertid framstod J. J. Rousseau först med sin *Discours sur l'origine et les fondemens de l'inégalité parmi les hommes*, och sedermera med sitt *Contrat social*. Dessa skrifter, som beredde det stora experimentet att omskapa en gammal stat efter abstrakta begrepp, anser jag vara så kända, att jag icke behöfver här framställa deras hufvudsatser, öfver hvilka jag längre fram får tillfälle att vidare yttra mig.

Den franska revolutionen gaf Europas och deribland i synnerhet Tysklands filosofer en mäktigt verkande anledning att närmare undersöka statsrättens grunder. Satsen om statsfördraget antogs under olika åsigter och med flerfaldiga modifikationer af några, men förkastades af andra. Kant förutsatte ett sådant fördrag icke såsom ett *verkligt* eller *ens möjligt* faktum, utan endast såsom »en förnuftsidé, förbindande hvarje lagstiftare att så skapa sina lagar, som kunde de hafva utgått från ett helt folks förenade vilja, och så anse hvarje undersåte, så vida han ville vara röstegande medborgare, som hade han instämt med sin röst till en sådan vilja»². Flere ibland den Kantska filosofiens utmärkta anhängare ansågo deremot föreställningen om samhällets uppkomst från ett fördrag vara orimlig. Ibland dem må jag nämna Reinhold³ och

¹ Ekonomisternas statslära finnes fullständigt uppställd af Mercier de la Rivière i ett arbete, som utkom 1767 under titel: *L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*.

² *Ueber den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*. 1793.

³ *Briefe über die Kantische Philosophie*; 1792. 2 band., s. 164.

Jacob Fries¹, hvilka yttrat sig härom, den förre för trettio-två och den senare för tjuguet år sedan, samt följaktligen icke hemtat någon lärdom ur den nya skola, som under de sistförflutna åren i Tyskland uppstått. Såsom en af Schellings motståndare har Fries stundom blifvit i Allmänna Journalen med synnerlig aktning åberopad; och när *han* utfört en bevisning, att staten icke kan grunda sig på öfverenskommelser, att ett statsgrundfördrag är en motsägelse, när han förkastat läran om folkets suveränitet, när han sagt, att en statsförfattnings rättmätighet icke kan tillvägbringas genom någon konstlad organisation af regeringen, utan beror på det styrda folkets väsende, på dess kraft och bildning, så borde man tro, att en opinion härutinnan enligt med hans icke skulle blifva såsom ett nymodigt svärmeri i samma dagblad förkättrad. Äfven af nyare franska författare, som räknas bland de liberale, har denna opinion blifvit yttrad. Uti den förut åberopade skriften af Benjamin Constant säges, att det borgerliga samhällets upphof är en outgrundlig hemlighet. Bailleul har i en år 1819 utgifven kritik af fru Staëls arbete öfver franska revolutionen framställt sin öfvertygelse, att »människors förening i borgerligt samhälle icke härleder sig från något kontrakt, som en nyck kunde stifta och en nyck upphäfva, utan ifrån Skaparens vilja»; att *folkets suveränitet* efter de i senare tider antagna begreppen derom vore en orimlighet, dels emedan den förde till en osäkerhet och ett vacklande, som ej kunde förenas med rättvisa och ordning, och dels »emedan den grund, på hvilken de mänskliga samfundet hvilade, vore oberoende af människors vilja och mäktigare än den, i följd hvaraf denna alltför ofta nyckfulla vilja icke borde anses såsom regel för eller upphof till de i samhället verkande makter». Men samme Bailleul, som varit ledamot af nationalkonventet, försvarar i allmänhet franska revolutionen, hvälfver skulden för dess rysligheter på emigranternas och främmande

¹ *Philosophische Rechtslehre*; 1803. § 16.

kabinetters stämplingar, bestrider ultraisternas påstående om vissa regerande ätters legitimitet, förklarar alla privilegier inom Frankrike vara oåterkalleligen upphäfdade och anser ett representatift regeringssätt der nödigare än annorstädes. Han är väl således icke en ibland v. Hallers skolgossar.

De skiljaktiga föreställningar om statens upphof, hvaröfver man i våra dagar tvistar, äro icke ens i Sverige nya. I det bibliotek, der anmärkaren framletat biskop Nicolai Oresmii afhandling *De mutatione monetarum*, finnes säkerligen i flera upplagor en svensk skrift ifrån medeltiden, kallad: *Kununga ok höfdinga styrilsi*. Vill anmärkaren göra sig besvär att läsa de första sidorna i denna bok, som man ansett vara författad af någon ibland den gamla svenska frihetens hjeltar, skall han finna, huru de visare ibland våra förfäder, hvilka, då de återopade Aristoteles, hade läst honom, tänkte om samhälle och regering. De diktade sig icke ett naturtillstånd, uti hvilket menniskor lefde utan förening och styrelse i ständigt krig med hvarandra, utan de ansågo »mannen vara ett samvisteligt diur af sin naturlik skipelse», vara »milder och tydelekur (foglig) fram firi all annor wärlzlik diur,» och icke kunna, »tea (ådagalägga) älla fulkomna sin mildlek utan han var med flerum mannom, thöm han matte göra gagn ok hugnad med mildlek sinom». Samhället ansågo de följaktligen icke för en menniskoinrättning, grundad på fördrag, utan för ett af Skaparen bestämdt tillstånd, i hvilket allena menniskonaturen kunde lefva och utveckla sig. Men »ther sum manga manna samqvämdur är, ther wil hvar filgia och främja wilja sinom, ok ther af kombir missämja ok ilwili manna mällom. Ok af missämja kombir dela, ok af delo kombir slag ok dråp, af dråpe inbyrdes kombir derwile (förderf) allmogans, bade til lif ok godz. Ok thy torf allmoge styrilse hava, the han ma styra ok rada til frid ok frälse, ok til goda sämjo inbyrdes, ok then ma ok värja med makt ok godom radom firi ovinnum thera. Ok then havär allmoga af alder

kallat konung ok höfdinga sin.» Nödvändigheten af styrelse härledde de således ifrån naturnödvändigheten af samhälle; ingendera berodde efter deras åsigt på den enskilda människans godtycke och följaktligen icke på något kontrakt. Styrelsens form åter bestämde de icke efter abstrakta begrepp, utan efter verkliga förhållanden. De uppstälde den frågan: »hvad thet är mera *allmogans tarf*, hava en kunung valdugan, then rada ma ok styra landom ok allmoga, älla flere se the ther alle rada?» Visligen, åtminstone efter den tidens skick, gåfvo de företråde åt en ärtlig monarkisk regering framför en aristokratisk. — Mot slutet af 1600-talet uppstodo äfven i Sverige tvister om konungamaktens upphof. Puffendorfs arbeten *De jure naturæ et gentium* och *De officio hominis et civis* hade utan hinder blifvit utgifna 1672 och 1673 i Lund; men sedan Carl XI blifvit förklarad för enväldig konung, Gud allena för sina gerningar ansvarig, ansågs läran om ett fördrag såsom grund för stat och regering vara vådlig. En disputation derom af magister Castovius blef förbjuden, och professor Lundius höll vid akademien i Upsala samt tryckte ett tal, hvaruti han sökte bevisa det konungsliga våldets gudomliga ursprung. Efter Carl XII:s fall åter fann det uppstigna partiet nödigt att utbreda Lockes grundsatser. Kanslikollegium, hvars president greve Arvid Horn då var, befalde translator regni Harmens att öfversätta Lockes skrift om borgerlig regering. Denna beställda öfversättning utgafs 1726 »i betraktande af den särdeles nytta, som Svea rikets inbyggare kunde hemta derutur». — I senare tider lade professor Boethius, som härutinnan följde Kant, föreställningen af ett statsfördrag, endast såsom en förnuftsidé, till grund för det borgerliga samhället; men huru vidt hans statslära var skild ifrån Lockes och Rousseaus visar följande ställe i hans *Anvisning till sedeläran såsom vetenskap*: »I en stat äro alla undersåtar i afseende på öfverheten. Deras plikt är ovillkorlig lydnad af aktning för borgerlig samhällsordning såsom en Guds inrättning.

Statsmakten skulle innebära en motsägelse mot sig sjelf, utan *oemotståndlig rättighet* att utvinga denna lydnad; men den dygdige lyder, utan förbehåll otvungen, ej af rädsla för straff, utan af öfvertygelse om lydnadens nödvändighet för en inrättnings möjliga bestånd, som sedligheten och dess villkor bjuda att anse såsom helig och orubblig. Borgerlig underdånighet har orätt blifvit af lärarne i naturrätten förklarad såsom en följd af ett särskildt kontrakt, hvilket man ej förstod vara ingånget genom den af hvar människa i sammanlefnad med andra i sjelfva verket tillkännagifna viljan att med anspråk på rättigheter lefva ibland människor.» Anmärkaren har likväl uti en senare i Allmänna Journalen införd skrift valt professor Boethius till sin respondens; sedan han sjelf, såsom det egnar en publicist, uppklifvit i den öfre katedern. Äfven detta val vittnar om hans okunnighet, i fall man ej må antaga, att han litat på sina läsares. Men namnet Boethius höres med vördnad likasom namnet Aristoteles. Hvad kunde då vara tjenligare än att låna helgden af det förra åt den liberalism, som förkättrade mig därför, att också jag ansett borgerligt samhälle för en Skaparens stiftelse, och helgden af det senare åt den grofva materialism, som jag vågat bestrida? Huru mången beskedlig man, som väl hört omtalas Boethius och Aristoteles, men haft annat nyttigt att göra än studera dessa filosofers något hårdlästa skrifter, skulle ej på Allmänna Journalens ord tro; att mina satser vore rakt stridande mot deras? Den gamla svenska redligheten, som föreställer sig att allt prentadt är sanning, har ännu icke hunnit plånas ur vårt nationallyne, så ifrigt vissa publicister ock bemödat sig att utrota denna åldriga fördom.

En annan af Sveriges berömdaste filosofer, professor Benjamin Höjer, erkände för människan en tvångspligt att lefva i stat såsom en nödvändig följd af försvarsrätten. Han sade: »Sättet att förklara rättmätigheten af borgerliga samhällets uppkomst och bestånd ur idén af en öfverens-

kommelse är *kanske* mera populärt, men *visst icke* det mest filosofiska.» Men fastän han, skiljande föreningsfördraget från det formbestämmande statsfördraget och från subjektionsfördraget, ansåg det första för en öfverflödig fiktion, antog han likväl de senare såsom uttryckta i hvarje nations grundlagar, dem undersåtarnes tysta bifall bekräftade¹.

Det finnes ännu en allmänt läst, men likväl hittills skonad svensk bok, hvilken innehåller fullt ut så mycken ultraism och katolicism som mina fördömda rader. Jag hade endast sagt, att »staten vore en stiftelse icke af menniskor utan af deras Skapare, af honom, som i menniskonaturen nedlade detta samhällighetsfrö, utur hvilket menskligheten under en evig utveckling uppspirar, blommar och bär frukter». Jag hade deremot icke sagt, att de regerande personerna inom hvarje stat vore dertill omedelbarligen af Gud förordnade. Uti den ifrågavarande boken förekommer dock något, som kan tydas derhän, när man endast håller sig vid ordalydelsen utan att intränga till meningen. Hvilken är då denna kätterska bok? Utan tvifvel har den sitt ursprung från den nyaste tyska skolan? Nej, min anmärkare, det är en öfver hundra år gammal bok, som man ännu tvingar, ofta med riset i hand, hvarje svenskt barn att läsa: den kallas *långkatekesen*. Der står en s. k. *hustafla*, med förrädisk afsigt sammansatt bara af språk ur bibeln. Genast då man kastar ögat på henne möter man i groft tryck de orden: »Ingen öfverhet är, utan af Gud, och den öfverhet, som är, hon är förordnad af Gud.» En sådan sats inpräglar man ännu, sedan Sverige blifvit konstitutionelt, i det uppväxande slägtets sinnen! Har man då glömt, att det var en erkebiskop under despoten Carl XI:s skräckfulla regering, som först kluddade ihop denna tafla, och — rysligt att tänka! — en af f. d. konung Gustaf IV Adolf utnämnd erkebiskop, som renoverade henne? Med mera framgång än revisionen af hospitalsfonden har en revision af våra högsta läro-

¹ *Litteratur-Tidning* för år 1796, första häftet, s. 15.

verk blifvit yrkad. Men der bildas ovilkorligen blott ett af Sveriges maktegende riksstånd. Ur barnskolorna utgå deremot alla våra lagstiftare. Må man då icke yrka äfven en revision af katekesen och i synnerhet af hustaflan? Den skulle förutsätta en revision af bibeln; men hvad kan hindra den *allmänna viljan* att förordna derom, ty folkets röst är ju Guds röst? Eller männe det kunde vara vådligt att vidröra ett åldrigt sammandrag af den kristliga sedeläran, hvaruti också för enskilda personers tjenare stadgas det passiva lydtnadsbudet: »Varer edra herrar undergifna med vördnad, icke allenast de goda och saktmodiga, utan ock de vrängsinnade?» Men om jag verkligen, såsom anmärkaren kommenterar mina ord, förestälde mig, att Gud *omedelbarligen* stiftat staterna, hade jag icke då redan kunnat uppfatta denna tro, när jag läste katekesen? Hvarför skulle jag på gamla dagar skickas till en skola i Tyskland för att lära det samma, som jag kunnat långt förut inhemta hemma i barnkammaren? Kanske därför, att erkebiskopen doktor Olof Svebilus var en god lutheran, och att anmärkarens plan fordrade, att jag skulle anses för en nykatoliks lärjunge?

Det har hvarken varit eller kunnat vara min afsigt att i denna försvarsskrift fullständigt framställa äldre och nyare rättslärares och statsmäns mångfaldigt skiljaktiga begrepp om det borgerliga samhällets upphof och bestämelse. Jag har endast behöft och endast velat visa, att dogmen om ett naturtillstånd och om statens uppkomst derutur genom fördrag är en modern uppfinning; att den blifvit dels förnekad och dels till en erkänd fiktion utan möjlig verklighet omskapad af de mest aktningvärda filosofer, långt förr än den nya tyska skolan med von Haller i spetsen uppstod; att denna dogm blifvit lagd till grund för statsläror af rakt motsatta riktningar, samt att den följaktligen icke utgör en rätt säker basis för det konstitutionella systemet.

Då jag ej är i vetenskaplig mening filosof och icke heller gifvit mig ut därför, må man icke vänta af mig

någon djupt grundad och strängt deducerad statsrätts-teori. Men äfven jag har velat stadga hos mig en sjelfständig politisk tro, öfverensstämmande med hvad jag under mitt offentliga lif känt och erfarit. Jag har funnit resultaten af den medelst en uppstapling af abstrakta begrepp konstruerade lära, enligt hvilken det borgerliga samhället endast skall vara en godtyckligen öfverenskommen rättsanstalt, icke tillfredsställa min känsla, öfivad genom en flerfaldig behandling af allmänna angelägenheter och beriktigad genom någon historisk statskänedom samt genom en noggrann uppmärksamhet på särskilda medborgareklassers, i synnerhet en genuin svensk allmoges behof, fordringar och sinnelag. De tvifvelsmål emot denna lära, som redan tidigt hos mig uppstått, hafva allt mer och mer fäst sig i mitt sinne. Så vidt mitt mått af kunskaper och skarpsinnighet det medgifvit, har jag sökt göra mig reda för dem, och nu, då jag dertill är offentligen uppmanad, anser jag mig böra, utan andra anspråk än det enda på rättvis skonsamhet för min afsigt, framställa den blott såsom *tvifvelsmål* till behöriga domares pröfning. Det är naturligt, att de i en sådan skrift som denna icke kunna blifva rätt logiskt ordnade och sammanknutna.

De ibland det nyare Europas filosofer, hvilka föreställt sig det borgerliga samhället blott såsom en yttre rättsanstalt, bildad genom fördrag, hafva på mångfaldigt olika sätt uppfattat och utvecklat denna föreställning. Deras skiljaktiga meningar derom kunna indelas i tvenne hufvudklasser, hvaraf jag vill kalla den ena realistisk och den andra idealistisk. Realisterna hafva nämligen antingen bestämdt påstått, att det af dem antagna naturtillståndet någon gång varit verkligt samt att fördraget om sammanlefnad under lag och styrelse någon gång verkligen blifvit uppgjort, eller åtminstone förutsatt dem såsom möjliga historiska fakta. Idealisterna åter hafva uppstått statsfördraget blott såsom en förnuftets fordran, hvilken väl aldrig blifvit eller kunnat blifva i verlden fullgjord, men

dock borde sättas till ett idealiskt mål, dit de genom tillfälliga yttre omständigheter bildade staterna skulle sträfvat att sig närma. Begge betrakta stat såsom en frivillig, mer eller mindre färdiggjord människoinrättning. Men realisterna konstruera den genom en enda akt af förenade viljor; för dem, så vidt de äro konsekventa, blifver hvarje existerande stat antingen absolut rättmätig, när den kan anses grunda sig på en sådan akt, eller orättmätig, när den ej leder derifrån sitt ursprung, hvilket senare förhållande skulle inträffa med eröfrade stater, d. v. s. med de flesta eller kan hända alla i verlden. Idealisterna deremot anse de verkliga staterna såsom nödtvångsprodukter, hvilka småningom böra utbildas till den fullkomliga rättsenlighet, som ett fritt statsfördrag skulle bestämma. Realisterna ur Lockes och Rousseaus skolor fordra, att en orättmätigt grundad eller emot kontraktet regerad stat skall omskapas till rättmätig genom en enda akt af det suveräna folkets allmänna vilja; några af dem gifva denna vilja makt att bryta sjelfva samhällsfördraget. Idealisterna åter hålla staten för helig och regeringsmakten, huru den ock utöfvas, för oemotståndlig. De förres lära, då den med konsekvens utföres, sanktionerar revolutioner, de senares endast reformer.

Vill man jemföra Lockes skrift om borgerlig regering eller Rousseaus *Contrat social* med Kants eller hos oss med Boethii rättslära, så skall man finna, till hvilka stridiga resultat föreställningen af ett fördrag såsom hvarje stats yttersta rättsgrund kan leda. När Rousseau tillerkänner en nation frihet att godtyckligen förändra sitt regeringsätt, afsätta sin regent och äfven upplösa sjelfva samhället¹, yrkar deremot Kant, att en regent har emot sina undersåtar endast rättigheter, men inga andra än samvetspligter². Begge utgå dock från samma abstrakta grundbegrepp, hvilket således visar sig genom sin tomhet vara

¹ Man läse, för att öfvertyga sig härom, 18:de kapitlet i 3:dje boken af *Contrat social*.

² *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*, s. 174.

tjenligt att emottaga hvad innehåll, som en rättslärares enskilda lynne vill deruti inpassa.

Man har icke kunnat uppleta något historiskt bevis, att en stat — om icke den af prinsen från Tonkin stiftade — blifvit ursprungligen sårmanfogad af fria med hvarandra öfverenskommande viljor. Locke påstår dock, att borgerliga samhällen måste i de äldsta tiderna sålunda hafva uppkommit. Han stöder detta sitt påstående på ett besynnerligt skäl, som anmärkaren funnit öfvertygande, nämligen detta, att Salmanassars och Xerxes' stridsmän onekligen varit barn någon gång, fastän det endast kommit till vår kunskap, att de såsom fullvuxna burit vapen. Rousseau deremot medgifver, att hans samhällsfördrag *kan hända* aldrig varit formligen uttryckt, men han anser det hafva blifvit öfverallt med tyst bifall antaget. De, som göra ett sådant fördrag blott till en förnuftsidé, uppställa likväl a priori statsformer, hvilka förutsätta en verklig öfverenskommelse att låta rätt bero af folkets tillfälliga vilja, ehvad denna är enligt eller icke enligt med förnuftets bud.

Den mångfaldigt modifierade föreställningen om ett statsfördrag och om ett det samma föregående naturtillstånd är då blott en historisk eller filosofisk hypotes, en gissning eller en dikt. Men är det icke sjelfva människonaturen, som man gissat eller diktat ifrån människan, då man tänkt sig henne, detta *samvisteliga djur*, utom samhälle? När man endast har förmåga att studera, men icke att efter sina begrepp omskapa denna mera än någon annan organisk varelse, och om man erkänner någon erfarenhetssanning, så måste man väl medgifva, att i det antagna naturtillståndet människorna omöjligen kunnat utbilda sitt förnuft till den grad, som öfverenskommelsen om en s. k. statsinrättning förutsätter. En sådan abstraktion af det menskliga från människoindivider synes mig vara orimlig, emedan den drifver till förstöring af det begrepp, som endast skulle renas från det tillfälliga för att kunna framställas såsom allmänt. Lefver icke hvarje

organisk varelse inom något af Skaparen bestämdt element? Menniska utom samhälle, är det icke något lika naturvidrigt som fisk utom vattnet eller träd utan rot i jorden? Skall då mensklig naturrätt härledas från en naturvidrighet, vilkoren för människors förnuftsneliga sammanlefnad från ett tillstånd, der intet förnuft vore annorlunda än som en medvetlös förmåga tänkbart?

Man torde härvid erinra mig om skilnaden emellan de första husliga samfunden, som rättslärare kallat naturliga, och borgerligt samhälle, som de gjort till en juridisk konstprodukt, samt påstå, att människan af medfödd drift lefver inom de förra, af fritt välbehag inom de senare. Men hvad annat än godtycket har uppdragit rålinien dem emellan? Hvar, under familjelifvets ständiga tillväxt, börjar staten? Fordrar den ett visst antal af medlemmar eller ett visst allmännare näringsfång, såsom åkerbruket? Står icke äfven det husliga samfundet under styrelse? Låter man icke dess särskilda förhållanden, allt ifrån mannens och kvinnans förening till äktenskap, uppkomma genom uttryckliga eller presumerade fördrag? Jag vet i sanning icke, hvarest på människoslågtets bana det nödvändiga samhällighetstillstånd vidtager, som ej mera vore naturligt. Nödvändig är väl staten, då utan lag och styrelse människor icke kunna såsom sådana lefva tillsammans.

Det är ur den romerska lagfarenheten, som realisterna lånat sig läran om kontrakt för att med henne konstruera en abstrakt statsrätt. Man må då undersöka, huruvida deras diktade naturtillstånd erbjuder dem det, som till ett fördrag efter berörda lära erfordras. Dervid förekomma först rättsliga subjekt, personer, behöriga och benägna att med hvarandra afhandla. Olika i olika stater har den positiva lagstiftningen bestämt, hvilka skola i särskilda rättsfall erkännas att vara sina egna herrar (*sui juris*); och inga andra anses kunna kontrahera. Men hvad bestämmer detta i naturtillståndet? Finnes der någon enda, som ej måste hänföras under det omyndighets-

begrepp, hvilket i vårt lagspråk uttryckes med termen: *litet vetande*. Men om också någon myndighetsförmåga der antages, huru vidt sträcker sig då qvinnans? När, utan afseende på det .menschliga förståndets hastigare eller långsammare utveckling under skiljaktiga klimat, inträder der ynglingens? Är mannen, vid betinget om den naturliga frihetens inskränkning, hustruns målsman, i fall ordnad äktenskap före borgerligt samhälle kan tänkas, och fadern barnets? Då hade tre fjerdedelar af de förenade viljorna aldrig uttryckligen bifallit samhälls-inrättningen. Då vore det de starkastes, husfädernas, välbehag, men icke allas fria samtycke, som låge till grund för samhället. Då kunde man, ehuru icke i de filosofiska rättslärnarnes mening, medgifva, att staternas historiska ursprung vore juridiskt. Men då blefve också qvinnan en ofri menniska och barnet föddes till undergifvenhet under främmande viljor, till passiv lydnad. Dock, hvilka helst de behöriga kontrahenter varit, som afslutit sig emellan det första samhällsfördraget, måste de, efter realisternas föreställning och såsom Locke i tydliga ord säger, »hafva begifvit sig tillsamman för att förena sig uti en slutna menighet». Detta måste nödvändigt hafva skett en viss dag, om alla skulle med full frihet kunna samråda öfver frågan, huruvida de borde ännu längre förblifva i naturtillståndet eller inrätta sig ett mera fredligt. Hvem utfärdade då öfver det vidsträckta ödelandet kallelsen till detta vildmöte? Var han icke redan, i kraft af någon naturlig öfverlägsenhet, en anförare för sin folkstam, hvilken således derförinnan af naturdrift vuxit ut till ett förenadt helt under styrelse? Förde åter någon tillfällig händelse de första statskontrahenterna tillhoppa, hurudan blef då de öfriges rätt, som lefde uti nejden, men icke kommit att deltaga i sammankomsten? När de hvar för sig fingo veta den af en slump förenade hopens beslut att sammandraga sina krafter under styrelse af en allmän vilja, återstod för dem intet val emellan att fortsätta emot en massa den förra striden man och

man emellan eller att fly till någon okänd ödemark, der samma förhållande kunde möta dem, eller också att med blott skenbar frivillighet inträda i förbundet. Hellre än att utrotas af en genom föreningen öfverlägsen styrka, vidtogo de väl den sista utvägen, likasom indianerna i Norra Amerika småningom låta sig införlifvas i de För-enta staterna och afträda till dem sitt fysiska rättsområde. Men i hvad mera än den yttre, bedrägliga formen är ett sådant fördrag frivilligt? Vidare, när man påstår, att en klok beräkning af nyttan allena kunnat förmå hvarje enskild menniska att försaka naturtillståndets dyrbara frihet för att i samhälle vinna säkerhet för sin person och sin egendom, hvilka bör man anse hafva varit vil-liga att derom öfverenskomma? De svagare, de under allas krig med alla senast besegrade? Men då skulle de starkare, de segrande, såsom förståndiga egoister icke medgifva ett på jemlikhetsprincipen grundadt fördrag, som beröfvade dem vinsten af sin öfverlägsenhet. Dessa verkliga öfverherrar? Men om de slöte sig tillsamman för att vid utdelningen af området gripa till sig de största och bästa sträckorna, måste de redan öfvervunne nöja sig dermed och, ehuru ogera, samtycka till föreningen för att dock jemte lifvet få behålla något af de gemensamma tingen. Hurudan vore då de senares frivillighet? Tvungen och låtsad. Således, huru helst man betraktar det ursprungliga samhällsfördraget i afseende på de kontrahe-rande personerna, stannar man slutligen dervid, att i hvarje borgerligt samhälles begynnelse, säkrare och nöd-vändigare än under dess utveckling, de starkaste stiftat lag för de svagare. Ett naturligt krigstillstånd och en naturlig yttre jemlikhet kunna ej på en gång tänkas. Ingen strider utan hopp att segra, och endera, angriparen eller den angripne, måste blifva öfvervunnen. Ett fredsfördrag, då inga medlande inre organiska eller yttre krafter bidraga att bestämma det, kommer alltid att ut-trycka svaghetens hyllning åt styrkan. Ju råare jag före-ställer mig de stridande krafterna, desto mindre frihet

för de underlägsna må jag vänta af freden. Men, torde man invända, alla rättslärare hafva ej antagit ett naturligt *krigstillstånd* såsom det, hvarutur borgerligt samhälle genom fördrag uppstått. Jag medgifver, att ingen haft dristighet att så rysligen dikta naturtillståndet som den konsekvente Hobbes. Men lägga dock icke de fleste menniskonaturens ondska och behovet att motstå hennes våld till grund för samhällsinrättningen? Och utan denna föreställning hade ej heller samhället, då det endast skall vara en skyddsanstalt, något ändamål; ty der kärleken råder, behöfver det rätta intet yttre värn. Hvarest en öfverenskommelse om tvångsmedel fordras; der kan man icke längre tänka sig den absoluta frihet, som man dock tänkt sig i det ursprungliga naturtillståndet. Poeterna hafva drömt ett annat, kärleksrikt, fredligt och sällt, före all borgerlig sammanlefnad, Fichte ett sådant vid tidens eller åtminstone vid historiens slut, då staten skulle hafva uppfyllt sin bestämmelse att göra stat öfverflödigt. Endast med föreställningen om ett förflutet eller kommande kärlekens rike på jorden står den om en allmän jemlik naturlig frihet utan motsägelse tillsamman. I Rousseaus naturtillstånd, der menniskan blott är ett fromt djur, kan ingen frihet ega rum, ty der finnes intet medvetande, ingen vilja. Ett samfund af hans beprisade naturmenniskor blefve en i samdrägt betande fårscock. Men det naturtillstånd, hvarutur menniskorna skola hafva på en gång öfvergått till borgerliga samhällen, är ett begrepp, som innefattar möjligheten blott af en yttre frivillighet, men icke af en innerlig. De om samhällsinrättningen kontraherande personerna äro således, när detta begrepp analyseras, icke så qualificerade, som privaträtten fordrar, till ett bytesfördrag eller *contractus onerosus*. »*In contractibus onerosis observanda æqualitas*», säger Wolf; men jemngodt vederlag för hvad han gifver kan ej den svage utom samhället betinga sig af den starke, den öfvervunne af segraren. Deras fördrag blifver nödvändigt en *contractus mixtus ex benefico et oneroso*, och då, så vidt

man vill grunda samhällsföreningen på kontrakt, synes ett välde, som liknar det faderliga, kunna enligast med de juridiska begreppen härledas från ett sådant fördrags nödvändiga art. Detta öfverensstämmer dock icke med de flesta realistiska statsrättslärares afsigt, och åtminstone negativt befrämjar man följaktligen denna, då man som jag alldeles förnekar statsfördragshypotesen. — Det andra, som till ett kontrakt fordras, är *föremål* och vidare *medel* att det ernå. Man måste vilja någonting bestämdt för att kunna derom betinga. Men nu, hvad var väl detta bestämda, som de om borgerlig samhällsförening kontraherande ville? Att försätta sig uti ett annat tillstånd än det s. k. naturliga, att inrätta sig något som skulle heta stat? Hvad är då stat, tänkt såsom en menniskoanstalt? För hvilket ändamål skulle den vara stiftad? Härom hafva filosoferna aldrig blifvit ense. Men detta ändamål, som bildade nationers vise män med hjelp af årtusendens erfarenhet icke kunnat så bestämman, att ej meningarna derom divergerat i alla tänkbara hufvudriktningar och inom dessa i otaliga radiër — detta ännu i våra dagar omtvistade problem, hvars olika upplösning ömsom tjenar despoten och ömsom demagogen till grund för deras anspråk, skulle grofva vild-publicister hafva kunnat genom ett fördrag enhälligt afgöra redan före den borgerliga sammanlefnadens och historiens begynnelse! Måste man icke, för att antaga blotta möjligheten af ett sådant faktum, förutsätta hvad likväl Locke och alla empirister bestridt, nämligen *medfödda begrepp*? Huru står då deras statslära att förena med deras filosofi? Fordrar den icke en politisk erfarenhetskunskap, äldre än all politisk erfarenhet? I naturtillståndet, om ett sådant hade någonsin egt rum, kunde människan på sin höjd veta, att hon behöfde söka ett annat tillstånd; men bestämman detta okända nya till ett sådant, som skulle betrygga och befordra alla hennes angelägenheter, der-till var hon ännu för rå? Hon kunde då ännu icke göra sig begrepp om sin naturs högre fordringar? Det *något*

annat, som hon med barnets otålighet eftersträfvade, var blott en negation af hvad hon erfarit. Men intet positift uppkommer ur en negation, ingen realitet ur den tomma cirkelform, som man kallar noll. Också hafva de konsekventa filosofer, hvilka förutsatt samhällsfördraget såsom ett historiskt faktum, uppställt det i ren formel tomhet. De hafva upphäft naturtillståndet och öfverlemnat åt slumpen att skapa ett bättre. Absolutisten Hobbes låter människorna kontrahera bort det ursprungliga sjelfsvåldet af alla mot alla för att underkasta sig det åtminstone konsekventare sjelfsvåldet af en despot, hvars vilja försynen eller slumpen kunde lättare böja till det rätta och goda. Republikanen Rousseau upplöser de enskilda viljorna i en allmän vilja, som kan mörda sig sjelf, som har rättighet att befalla allt, hvartill ödet hänför henne, sjelfva samhällsföreningens och således sin egen förstöring deribland uttryckligen nämnd¹. En så från allt bestämdt och stadgadt ändamål lösgjord vilja, hon må vara enskild eller kollektiv, är ej annat än nyck, är slumpen rusande ut till handling. Ifrån begreppet om en individuel yttre frihet före samhälle och lag härleder sig den antagna rättssatsen: *volenti non fit injuria*; på denna åter grundar sig det såsom faktiskt tänkta statsfördragets och den derigenom konstituerade allmänna viljans rättmätighet. Då upphöjes också nycken till lagstiftare, en, såsom det synes mig, oundviklig följd af den abstraktion, som spjelkar rätt från pligt, det moraliskt möjliga från det moraliskt nödvändiga. Men jag må ej fördjupa mig uti tvifvelsmål, som ingripa i hela den så kallade naturrätten. Jag har att göra med empirister, och jag ville endast empiriskt ådagalägga, att statsfördraget, sådant de föreställt sig det, vore en den obundna viljans handling utan bestämdt objekt. Om man finge, såsom grekerna människogjorde sina gudar, något ögonblick tänka, att

»En auktor, som är Gud, är auktor som vi andra»;

¹ *Contrat social*, i synnerhet 3 boken 18 kap.

om jag således vågade framställa den fiktion, att alla verldars och varelsers författare toge någon kunskap om människovisingarnes grundligen mörka och allvarligen tråkiga kommentarier öfver hans verk, och om dessa stolta kritiker, hvaruti de sökt att bestrida honom prioritet till idén af stat för att tillägna den åt någon anonym prins från Tonkin eller några ännu rårare naturjurister; om jag med bevarad tro på hans oändliga mildhet likväl tordes förmoda hos honom den lilla elakheten att låta de förmätne framstå såsom skapare af ett statsförbund sig emellan och således tvingas att sjelfva inse sina teoriers flärd; — då skulle jag föreställa mig, att han, himlarnas och jordens regent, sammankallade på ett fält, om dertill funnes något fyllest rymligt, alla ännu lefvande skrifvande och talande publicister till ett möte med deras alla ur grafvarna uppväckta föregångare för att gemensamt foga ihop en normalstat, hvarefter de öfriga på jorden sedermera kunde omskapas. Der stå nu hufvud vid hufvud, lockperuk vid *coup de vent*, de förflutna seklers och det innevarandes politiska rättsmästare, åtföljda af sina trognaste svenner och bokdragare. Ur åskmolnet ljuder en röst: *Varde kongress!* och det vardt. Hvarje ledamot inträder deruti, öfvertygad om ofullkomligheten af det mensklighetens tillstånd, som han förut erfarit, och lika säker, att hans förnuftiga vilja, upphöjd till allas, skall åstadkomma ett absolut fullkomligt. Den allmänna viljans första konstitutiva akt blifver nödvändigt den att välja, om också blott för tio minuter i sänder, en president, ty derförutan blefve sjelfva öfverläggningen ej möjlig. Men rättsbegreppet fordrar *alla* viljors sammanställelse till statsgrundfördraget och följaktligen till den ordning, som måste föregå dess avslutande. Nu uppstår dock genast split om presidentskapet, må hända icke emellan mästarne, men säkert emellan deras dugtiga anhängare. Locke sitter emellertid på den högsta stenen, ty han erkände uteslutande egendomsrätt före samhällsföreningen, och med sitt arbete att klifva upp på denna sten

hade han genast, icke provisoriskt utan peremptoriskt, tillegnat sig honom. *De facto*, om ej *de jure*, öppnar han sammankomsten. Motionstiden är kört; den medgifver icke långa beskrifningar på allt det felaktiga, på våldet och nöden inom hittills inrättade stater. Onödigt vore det ock att bevisa hvad den allmänna opinionen, som aldrig irrar, och dess förkunnare, som aldrig bedraga, gjort ovedersägligt. Således proposition: att all gammal ordning för människors sammanlefnad må upphävas. Den besvaras med enhälligt bifall, likväl beskedligen motiveradt på den utomordentliga tillåtelse, som Skaparen nu lemnat dertill. Lika enhälligt bejakas den andra propositionen: att ur det nya *intet* skapa *något*, enligt med abstrakta rättsbegrepp. Men detta någots ändamål? Knappt hinner presidenten uttala frågan, förr än ett krig af meningar mot meningar, viljor mot viljor inbryter. Wolfianernas flock ropar: »Trygghet för våld och oförätter, men framför allt tillgång på det som till livvets nödortft, beqvämlighet och fröjd erfordras!»¹ — »Ingen lycksalighet, endast rätt!» skallar från en motsatt sida². Så svaga, så kufvade som siskans toner under stormen förnimmas från några humanister orden: »Sedlighet, kultur, mensklighetens fullkomnande.» Fichtianerna yrka främst ett fördrag, som utskiftar naturens tillgångar och grundlägger egendomsrätt. Locke protesterar deremot från *sin* sten och fordrar, att kontraktet endast skall trygga honom vid sin mödas naturrättmätiga inkräktnig. Emelertid, såsom det oftast händer i sammankomster, börjar man att tvista om medlen, innan man ännu blifvit öfverens om ändamålet. Ovilkorlig despotism, *despotisme légal*,

¹ »Unde patet pacto hominum civitates fuisse constituendas, et *finem civitatis* consistere in *vita sufficientia*, abundantia eorum, quæ ad vitam necessitatem, commoditatem et jucunditatem requiruntur, ac mediolorum felicitatis; *tranquillitate civitatis*, vacuitate a metu injuriarum, seu a violatione juris sui; et *securitate*, seu vacuitate metus a vi, præsertim externa.» Wolfs *Institutiones juris naturæ et gentium* § 972.

² Många nyare tyska filosofers.

republikanism under alla möjliga former af statskrafternas fördelning, det allmänna tänkesättets enda fyllestgörande kontroll, eforat, *jury constitutionnaire*, flera regenters förbund att upprätthålla det normala rättstillståndet — allt yrkas och allt bestrides intill solens nedgång, då ett slagregn upplöser kongressen och dess ledamöter med oförrättadt, det vill i sådana fall säga med välförrättadt, ärende återgå, de yngre till sina skrifbord inom *nödstaterna*¹, de äldre till den *eviga freden* i sina grafvar. — Men detta är ju att föra statsrätten likasom förut statistiken »publiken till ett spektakel?» Må vara. Men hvems är felet? Mitt eller deras, som föreställa sig att vilda människor i ett så kalladt naturtillstånd kunnat enstämmigt öfverenskomma om det, hvarom filosofer och publicister i upplysta tidevarf kivat uti tusende sinom tusende först folianter, derefter kvarter, vidare oktaver och pamphletter, samt slutligen lösa blad, föreställande äfven till formen ett naturtillstånd, i hvilket de fria viljorna ännu icke kände något yttre band och de råa kämpande krafterna ännu icke sammanhöllos af någon förenande häftning?

Den *allmänna vilja*, hvarifrån man vill härleda all statsrätt, betyder hos den ene teoristen något helt annat än hos den andre. Realisterna göra henne till en kemisk fällning ur jäsningen af alla enskilda viljor, till något, hvaruti med afdrag af individuella egenskinnigheter, dessa *verkligen* sammanstämma. Men detta begrepp, så vidt det skall praktiskt utvecklas, innebär en orimlighet. Det förutsätter en sammanstämmelse, som icke står att förena med det enskilda viljandets fordrade frihet. Fries anmärker också ganska riktigt, att stat blifvit nödvändig just därför, att enskilda viljor derförutan icke kunnat bringas till öfverensstämmelse, samt att all frivillig förening till en stats inrättande varit omöjlig. Idealisterna åter föreställa sig under den förvillande benämningen af

¹ Så kallas af många tyska filosofer de existerande staterna i världen.

allmän vilja en sådan som *borde vara*, men som ännu icke *är* allas. De mena dermed förnuftets lagstiftning, realiserad i världen. Men om denna rena vilja någonsin kunde blifva allas, då vore ock stat såsom en tvångsanstalt öfverflödigt, och följaktligen synes detta begrepp ligga utom statsrätten. Idealet må emellertid framställas såsom ett moraliskt mål, dit menskligheten bör sträfva. Men hvilka äro i samhället de ombytliga representanterna för detta sträfvande? De ädlaste, de visaste af hvarje generation. Hvem utkorar, hvem befullmäktigar dem? Icke någon väljande människohop, utan den allsmäktige, från hvilken allt godt kommer och allt ljus utgår, dygdens och snillets milde gifvare. Och samma sträfvandes högre varaktiga, ideella representation — dess, om jag så må säga, öfverhus — huru är den sammansatt? Af ett folks förgångna generationer talande i dess historia inför den närvarande till de kommande.

Men ehvad den allmänna viljan antages såsom ett faktum eller en idé, är den icke en fast rättsgrund för det så kallade konstitutionella systemet. Såsom realisterna förestält sig henne saknar hon verklighet; några få folkledares vilja usurperar alltid rättigheten att gälla för allmän¹. Efter idealisternas åsigt beror det af slumpen, om närmandet till det, som alla ledamöter af ett samhälle borde vilja, representeras utaf deras vid en gifven tidpunkt valda ombud. Jag säger närmandet, ty vore idealet uppnådt, så fordrades icke längre någon representativ statsform. Sederna vore då samhällets lagar, dygden sjelfherskare utan rättens ministèr och utan någon inskränkning af bevakande krafter.

Jag har nu lemnat recensenter och anmärkare en bit, synnerligen tjenlig att ryckas ur sitt sammanhang och att i dagbladen införas såsom ett nytt bevis på mina kätterska tänkesätt. Ja, jag förnekar bestämdt en *allmän* folkviljas möjliga realitet; jag påstår bestämdt, att det icke är ett folks tillfälliga ombud, som ovilkorligen representera idén

¹ Se världshistorien.

af henne. Må likväl fördomsfria läsare ej brådska att fördöma mig. De skola snart finna, att också jag letar efter en grund för det konstitutionella systemet; men efter en säkrare, med menniskonaturen enligare grund än den i teorierna allmännast nedlagda. Denna min afsigt är väl icke klandervärd. Att en enda *menniska*, såsom af Gud omedelbarligen befullmäktigad, eller att flera *menniskor*, såsom ett suveränt folks ombud, skola hållas för ofelbara förkunnare af det absolut rätta, anser jag för lika falska och lika skadliga läror. På förutsättningen af en allmän folkvilja och af dess rättmätiga allmakt beror den teori, som jag bestrider. Tydligast och konsekventast är den framsteld af Rousseau i hans *Contrat social*. Han gör väl skilnad emellan *la volonté de tous* och *la volonté générale*; men hans förklaring deröfver och ännu mera den faktiska myndighet, som han tillerkänner den *allmänna viljan*, bevisa, att han icke anser henne för blott en idé. Han vill att hela det *suveräna folket* skall på bestämda tider församla sig för att vaka öfver beståndet af samhällsfördraget. Han fordrar, att vid hvarje sådan sammankomst tvenne frågor skola framställas; den första: »om det behagar folket (*le souverain*) att bibehålla sitt nuvarande regeringssätt»; den andra: »om det behagar folket att bibehålla vid styrelsen den eller dem, åt hvilka den samma nu är uppdragen». Han tillägger: »Jag förutsätter här hvad jag tror mig hafva bevisat, nämligen att det icke finnes i staten någon grundlag, som ej kan återkallas, icke en gång sjelfva samhällsfördraget; ty om alla medborgare församlade sig för att med gemensamt samtycke upplösa detta fördrag, kan ingen tvifla, att det ju vore ganska lagligen upplöst.» Då nu Rousseau är en ibland de lärare i statsrätten, till hvilka anmärkaren hänvisat mig och dem han följaktligen sjelf bör känna, och då denne lärares *Contrat social* gäller såsom en codex för den falska liberalismen, så har det förekommit mig nog oväntadt, att anmärkaren förklarar för en »förvillelse, en förvänd tillämpning» mitt inkast mot läran om stats-

fördraget, nämligen att »sådana afhandlingar, om de frivilligt kunnat knytas, skulle äfven lika frivilligt kunna upplösas». Jag medgifver, att jag ryser vid föreställningen af en det suveräna folkets vilja, som skulle *ganska lagligen* kunna upplösa sjelfva staten. Men icke ryser jag, såsom anmärkaren tror, »af rädsla för något spöke», ty i tryckta ord, som hvar man har att läsa, står berörda föreställning yrkad af medborgaren i Genève, och i ögonskenlig verklighet har den uppenbarat sig under den franska revolutionen. Emellertid, när man ej är nog liberal för att medgifva en sådan folkviljans makt, då måste man vara ultraroyalist, katolik och Gud vet hvad annat allt ännu sämre. Då framstå anmärkare för att ropa åt *les badauds*, som genast tro det otroliga, »att regeringarna hafva inga uppriktigare vänner än de, som bekänna sig till den lära, som liberalismen predikar, men herr Järta förnekar, och inga farligare än de, som bekänna sig till den motsatta». Lyckligtvis lefver jag i ett land, der regeringen pröfvat och känner sina vänner, och der följaktligen sådana smiliga insinuationer som de nyss anförda icke fordra att bemötas med annat än förakt.

Derigenom att man härledt det borgerliga samhällets upphof från ett fördrag emellan samtidiga individer och att man tillerkänt de i hvarje punkt af tiden sammanlevande medborgare en allmän vilja, mäktig att omskapa och äfven förstöra samhällets organisation, har man gifvit staten en endast privaträttslig bestämmelse, sådan som de enskilda bolagens, ibland hvilka den också i systemerna fått sitt rum. Man har utestängt en kontrahent, som fördraget likväl närmast angår, nämligen menniskoslägtet. En hop af menniskor, lefvande tillsamman inom en gifven rymd vid en gifven tid, har man kallat *folk*, ehuru dessa förgängliga individer endast för ett ögonblick föreställa i verlden den fortlefvande idé, som berörda ord äfven i det allmänna talet uttrycker. Sålunda har man invecklat sin teori i svårigheter, hvarutur den endast genom inkonseqvenser eller sofismer sökt att slita sig

lös. Kunde man också tänka sig en öfverenskommelse om samhällsförening, uppgjord någon viss dag emellan hvar och en och alla, hvad skulle det blifva af bolaget en annan dag, då de frivilliga kontrahenterna gått undan och deras rum intagits af nya individer? I en stor nation dör hvarje minut en menniska och födes en annan till samma anspråk på sin viljas frihet som den bortgångnes. Skall då samhällets rättmätighet vara en produkt af det enskilda obundna viljandet, så måste fördraget derom förnyas hvarje minut. Man söker hjälpa sig ur förlägenheten med att antaga något, som man kallar tyst bifall. Man gör blotta vinstandet inom ett gifvet rum till ett uttryck af den fria viljan; man låter förnuftiga varelser, begåfvade af sin skapare med språkets organ, förklara sitt viktigaste beslut medelst stumhet. Men kan hvar och en, som föddes inom denna af haf, berg och floder begränsade fysiska rättskrets, flytta sig efter behag derutur, när han uppnått den godtyckligen bestämda ålder, hvarvid man tillåter honom att inträda i utöfningen af sin frihet? Lemnar man den fattige ynglingen respensningar? Förmår den allmänna viljan i hela sin allmakt att säga åt krympningen: ståt upp och gack? Visserligen icke. Är då en myndig blifven persons bifall till den samhällsinrättning, hvarvid hans kropp allena fäster honom, så fritt som läran om samhällsfördraget förutsätter? Kan icke denna lära med mera skäl användas af röfvare och tjuvar, som veta sig icke med fri vilja hafva inträdd i samhället, som äflas att komma derutur men behöfva nödiga medel dertill, och som anse sig emellertid lefva i naturtillståndets krig af alla mot alla? Vore icke en sådan banditteori fullkomligen svarande mot Fichtes och andras deduktion af statens straffrättighet, enligt hvilken en medborgare genom den ringaste öfverträdelse af statsfördraget förverkar sin delaktighet i samhället och sitt skydd deraf, samt blifver fogelfri, ehuru klokheden bjuder att modifiera och mildra detta enda absolut rättmätiga straff, så vidt det med samhällets säkerhet kan förenas, hvarom

äfvén ett särskildt grundfördrag af alla med alla skulle anses vara upprättadt.

Om samhällsfördraget blifvit uppgjordt emellan hvar och en och alla, stå här såsom kontrahenter på den ena sidan hvarje individ och på den andra hela menigheten. Det är då icke nog, att en sedermera inom statens område född människa uttryckligen eller stumt förklarar sig vilja inträda i detta samhälle. Menigheten, förestäld af statsmakten, måste ock lemna sitt bifall till hans emottagande. Läger man icke härigenom en rättsgrund för allt möjligt statsväld mot individer? Den allmänna viljan, som allt förmår, kan ju besluta att ej vidare intaga i samhället några nya medlemmar, utan låta dem som födas der förblifva i naturtillståndet samt behandlas, derefter? För svaga att kriga mot alla måste dessa då göra sig till slafvar.

Jag har redan anmärkt, huru den vanliga läran om ett statsfördrag lemna kvinnökönets delaktighet deruti obestämd. Denna ömtåliga fråga har likväl satt några filosofer i bryderi. För rättvisa eller för artiga att räkna kvinnan ibland husdjuren hafva de dock icke velat medgifva det vackra könet något annat värde än detta oemotståndliga, som också filosofer någon gång måste hylla, efter en i hjertat lefvande naturlag, om icke efter en dödfödd naturrätt. De hafva därför så vigt de förmått slingrat sig undan att ovilkorligen erkänna eller förneka kvinnans medborgerlighet. Den skarpsinnige men kan hända stundom alltför subtile begreppsklyfvaren Kant indelade statsborgare i aktiva och passiva, de förre med rättighet att deltaga i den allmänna viljans yttringar, de senare utan en sådan rätt¹. Qvinnan likasom barnet

¹ Kant förklarade uttryckligen i den förut åberopade afhandlingen om teori och praxis perukmakaren för en aktiv, men hårfrisören för en passiv medborgare. Efter Smiths system är också den förre en produktiv, den senare åter en oproduktiv arbetare. Se vidare härom Kants *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre* sid. 166 och 167, hvarest de passiva statsborgarne sägas endast vara samhällets *handllangare*. Så anses också qvinnan ibland karaiberna.

hänförde han till de naturligen passiva och ansåg henne sakna borgerlig personlighet, emedan hennes *existens* vore blott *inhærens* — ett skäl, som få damer lära förstå och följaktligen icke heller kunna vederlägga, om ej någon gång praktiskt, såsom Xantippa eller konung Theopompi gemål. Han medgaf, att berörda indelning, enligt hvilken de aktiva statsborgarne allena skulle kunna yttra sitt bifall till samhällets lagar, syntes stå i någon motsägelse med hvarje samhällsledamots rättmätiga anspråk på jemlikhet; men för att popularisera den samma fästade han dervid det allmänna vilkor, att man alltid skulle hafva frihet att ur det passiva lyfta sig till det aktiva tillståndet; drängen alltid kunna sträfva att blifva herre, hårfrisören alltid hafva en utsigt att någon dag med perukens fullmakt få uppträda ibland lagstiftare. Antingen kan nu detta vilkor icke användas till qvinnan, eller också bör hon kunna göra sig till karl för att förvandla sin inhærens till existens, hvilket, om naturrätten det tillåter, naturen likväl förbjuder. Fichte, icke mindre grundlig, anmärkte¹, att efter allmän regel qvinnan vore antingen mö eller hustru. I det förra fallet stode hon liksom den ogifte ynglingen under fadersväldet; i det senare hade hon af fri vilja gjort sig så undergifven sin man, att hennes personlighet syntes alldeles öfvergången uti hans, att han vore förvaltaren af alla hennes rättigheter. Likväl utan att tränga sig fram och utan att söka namnkunnighet, utöfvade den gifta qvinnan i sjelfva verket sin medborgarerätt och röstade öfver allmänna angelägenheter, »genom det billiga och i äkten-skapets natur grundade inflytande, som hustrurna hafva på sina männer». Medelst sitt erkännande af detta faktum, hvilket dock de flesta gifta statsmän och lagstiftare icke torde vilja offentligen medgifva, sökte Fichte att försona alla politiserande fruar med sin rättslära, ehuru han inskränkte inom sparlakanen eller boudoiren deras frihet att yttra sin ofta visa och alltid bestämda medborgerliga vilja. Han gick ännu längre. Ibland möjliga förhållanden

¹ I *Grundlage des Naturrechts*, 2 delen, sid. 215 och följande.

tänkte han sig det i sanning icke så sällsynta, att en eljest oklanderlig man hvarken hade lust eller fallenhet att deltaga i en folkförsamlings öfverläggningar. Då tilllade han hustrun rättighet att i mannens ställe der uppträda för att afgifva, icke sin egen, utan hans röst. Men sedan Fichte sålunda afgjort frågan om unga flickors och fruars rätt till statsborgerlig verksamhet, betänkte han, att det funnes qvinnor, som hvarken stode under fadersväldet eller hade någon röstegande man till sin viljas organ: enkor, fränskilda hustrur och gamla, myndiga jungfrur. Dessas naturrätt att vara lagstiftare vågade han icke bestrida. De vore ej någon man undergifna, och således måste han tillerkänna dem karlarnes frihet att sjelfva utöfva sina medborgerliga rättigheter samt främst ibland dessa den att personligen rösta i republiken¹. Ovilkorligen förklarade han likväl damer oberättigade att förvalta embeten i staten, emedan en embetsman borde vara sjelfständig och qvinnan upphörde att vara det, om hon trädde i äktenskap². Löftet att aldrig gifta sig vore då ett vilkor, som staten måste fordra af en dam för att kunna anförtro henne något embete. »Men», säger han,

¹ Man bör hoppas, att vid en blifvande förändring af svenska nationalrepresentationen denna rättsfordran icke förgätes.

² De karlavulna grundsatser, som *Stockholmspostens* nuvarande redaktion för någon tid sedan framstälde i recensionen af *Vublina*, synas vara hemtade ur Fichtes naturrätt. Denne filosof tillät väl qvinnan att skriva böcker, men endast för sitt kön och om dess angelägenheter, endast med afsigt att gagna men ingalunda af begär till ära, eller af *auktorlig* behagsjuka, hvilken med uteslutande rätt tillhörde mankönets. Hustrur ville han icke ens unna någon frihet i detta fall, emedan en gift qvinna skulle genom sin ära såsom författarinna vinna en af hennes man oberoende sjelfständighet, som nödvändigt försvagade och hotade att upplösa det äktenskapliga förhållandet; en *nödvändighet*, som man likväl har någon rättighet att betvifla, när man egt den lyckan att se fru Lenngren i hennes hus. Det sträcker sig således äfven till filosofernas lagstiftning, att *les plus forts ont fait la loi*. Icke blott för det svenska qvinnokönets frihet utan äfven för de svenska karlarnes bildning var det lyckligt, att *Birger Jarl* ej kände någon annan naturrätt än den, som är skriven i hvarje ädel mans hjerta.

»ett sådant löfte kan ingen kvinna förnuftigtvis gifva och icke heller staten af henne förnuftigtvis begära, ty det är hennes bestämmelse att älska, och kärleken kommer ej från henne sjelf; den beror icke af hennes fria vilja.» Det var dock enligt Fichtes föregående demonstration den *frivilliga* äktenskapsförbindelsen, som upphäfde en hustrus rättighet såsom förnuftig varelse att offentligen yttra sin vilja i staten. Samma förbindelse härleder han nu från en alldeles *ofrivillig* känsla. Qvinnan ingår då icke efter den senare förklaringen uti ett borgerligt samhälle med den sjelfbestämda vilja och förblifver icke deruti med det otvungna bifall, som läran om statsfördraget förutsätter. Ehuru denna lära skall vara grundad på en *allmän* och *ovilkorlig* förnuftets fordran, gäller den således icke för den ena — jag hade så när skrivit den ädlare — hälften af människoslägtet. När man ej såsom några filosofer vill neka qvinnokönet förnuft och icke såsom alla barbarer anser qvinnan vara skapad till trälldom, men när man också på en annan sida måste medgifva, att hennes verkningsskrets inom samhället är en annan än mannens, så skall man hafva svårt att kvarhålla sig vid den teori, hvilken väl yrkar hvarje förnuftig varelses rätt att endast vara undergifven en lagstiftning, hvaruti dess fria vilja deltagit, men det oaktadt antingen måste ifrån åtnjutandet af denna rätt utesluta halfva delen af samhällets medlemmar eller också i sjelfva rättsformen förvandla de lagstiftande församlingarna till stora téassembléer. Man torde böra misströta om möjligheten att reda sig ur denna svårighet, då de hittills gjorda försöken icke bättre, än jag visat, lyckats filosofer med Kants och Fichtes skarp-sinnighet. Emellertid, huru ohyggligt kärlekstom är icke denna lära, hvilken, medgifvande blott ett enda sätt att verka såsom statsborgare, utestänger och måste utestänga qvinnokönet från en mera än passiv delaktighet i staten? Hvad är en allmän vilja, uti hvilken hjeltens mor, som tände dygdens och ärans låga i hans bröst, ej har lof att instämma? Kan då statens rättmätighet och bestämmelse

icke förklaras på ett sätt, som skonar qvinnans blygsamhet utan att beröfva henne hennes sköna rätt att sjelfständigt, men efter sin natur, befordra det borgerliga samhällets högre ändamål? Jag tror detta vara möjligt, men icke så länge man anser staten blott för en tvångsanstalt, grundad på ett fredsfördrag emellan vildar; icke förr än man erkänner, att de juridiska formerna duga till intet, om ej något skönt och ädelt lefver uti dem.

När man lagt så mycken vikt på regeringsmaktens delegation medelst ett fördrag, har man väl icke besinnat, att en tronföljare ej födes till någon förbindelse att godkänna sina förfäders kontrakt med folket. Det beror således efter denna lära af hans fria vilja att antaga eller förkasta det samma. I det senare fallet ställer han sig med full rätt utom samhället och i naturtillståndets fiendtlighet deremot. Möjligen hänför han med sig den beväpnade styrkan, och hvartill tjenar då fördragsteorien, om icke att legitimera försök af en ny regent att från sin sida egenmäktigt upplösa samhällets gamla form? Beröfvar man denna en historisk helgd, så skyddas den sannerligen icke af någon juridisk.

Skulle det dock för en vetenskaplig deduktion af statsrätten anses nödigt att antaga hypotesen af ett grundfördrag såsom en idé, till hvars realiserande borgerliga samhällen borde sträfva, så må man ej tänka sig detta fördrag såsom upprättadt utan under afhandlande, samt erkänna för kontrahenter å den ena sidan den lefvande generationen samt å den andra människoslägtet, bestämdt att evinnerligen verka med frihet under en fortgående utveckling af sina förmögenheter. Naturrättens allmännast antagna grundlag: *inskränk din frihet så, att den står tillhops med hvar mans*, förutsätter ej mera än förnuftiga varelsers koexistens i en enda punkt af tiden. Skulle icke samma förnuft, som stiftat denna lag för individers tillfälliga sammanlefnad, kunna också för människoslägtets oändliga utbildning stadga den högre: *inskränk din viljas yttre verkningar så, att ditt slägtes frihet alltid kan bestå*.

Man skall kan hända häremot invända, att rätt måste kunna uttvingas, att dertill fordras handkraft, att de lefvande individer endast innehafva den och endast till skygd för egna intressen vilja den använda, samt att aktningen för kommande generationers frihet är ett föremål för moralens bud, ej för rättslärans. Jag frågar deremot, om man icke får antaga hos människan åtminstone en sådan naturdrift, som utvidgar lejoninnas jag till hennes ungar? En ädlare känsla äfven hos den obildade menskliga individen sluter till hans personlighet hans barns och barnabarns. Hvad annat än förutsättningen af denna, samtid och efterverld knytande känsla gifver rättmätighet åt fadersvåldet?¹ Då synes mig också efterkommandes rätt hafva samma värn af en uttvingande naturkraft som de lefvandes. Men grundar man föreställningen om ett statsfördrag på erkännandet af framtida generationers och icke endast af koexisterande individers frihet, så blifver staten, äfven om den blott betraktas såsom rättsanstalt, något helt annat och något enligare med historien, än den konstrueras i teorier, hvilka från människan abstrahera hennes slägte. Då blir *folk* en evigt fortlefvande idé, och dess *allmänna vilja*, om man så vill kalla dess framskridande kultur, yttrar sig i riksseklers, icke blott i riksdagars handlingar.

Jag tror likväl, ehuru jag ej kan det vetenskapligen deducera, att icke ens idén af ett statsfördrag fordras för att förklara rättmätigheten af det tillstånd, som en högre naturlag med nödvändighet föreskrifvit människoslägtet. All abstraktion måste stanna vid något i det allmänna medvetandet gifvet. Männe då icke detta: *människan är människa* kunde vara en tillräckligen djup grundläggning för både moral och rättslära? Hvad människan enligt sin natur är, har hennes Skapare af evighet bestämt. Sammanlefnad med andra människor har han satt till ett vilkor,

¹ Jag förstår ej, huru en far kan anses vara naturligen konstituerad till sina barns målsman, om man icke antager, att hvarje kränkning af deras rätt träffar hans faderskänsla och kränker hans rätt att hafva henne fredad.

icke blott för hvarje individs mer än djuriska tillvarelse utan äfven för denna. Vida längre än något annat djurs första vanmakt fortfar hennes, och äfven de få människor, som man någon gång i skogarna träffat isolerade och förfäade, hafva blifvit af en grym slump dit utkastade från ett samhällstillstånd, som beskyddade deras barndom. Men är *menniska utöm samhälle* ett sig sjelft förstörande begrepp, så förstår jag icke, hvarför människors förening i samfund under en ordning, hvarförutan den icke kan bestå, skall härledas från deras fria vilja, yttrad i ett kontrakt. Fordras det i detta fall mera än i andra, att ett skapadt ting skall sanktionera det Skaparens beslut, i kraft hvaraf det är till efter sin särskilda art och bestämmelse? Mig skulle det icke förundra, om man någon dag också lade en juridisk fiktion till grund för de fysiska vetenskaperna. När rättslärarne, för att förklara fenomenet af de menckliga samhällsatomernas kristallisation till stater, antagit hvarje sådan atoms godtyckliga bifall till grundvilkoret för sin natur, hafva deremot kemisterna lånat ur menniskolifvet föreställningen af en moralisk frihetshandling, af en valfrändskap för att åskådliggöra orsaken till de enkla kropparnas förening i salter. De senare, mindre förmätna än de förre, gifva dock icke sin föreställning någon realitet, oberoende af den eviga, allsmäktiga viljan. Det lyckas likväl dem att i retorter upplösa och åter samman-sätta den del af skapelsen, som de behandla, och således med mera skäl än statsatomisterna, hvilkas skedningskonst ej haft samma framgång, skulle de kunna påstå, att allt samband i verlden leder sitt ursprung från något yttre, tillfalligt fördrag. Men jag vill hålla mig till menniskonaturen allena. Den animaliska lifskraften yttrar sig också med skenbar frihet; något, som liknar vilja, bestämmer äfven maskens rörelser. Är det då ett kontrakt emellan denna lägre lifskraft och intelligensen, som gör handen lydlig en styrande vilja? Om man behöfver juridisera *menniskoslägtets* naturnödvändiga organism, hvarför då icke börja med *individens*?

Men, ehuru djupt man sprängt sig ned under Guds klara dager, då man kommit till ett grundfördrag, som skulle legitimera samhällets nödvändighet och bestämma dess ändamål, är man dock ännu långt ifrån abstraktionens botten. Hvarpå beror möjligheten af förord? På bruket af det förstå medlet till ett öfverdjuriskt samband emellan människor — språk. Huru utreder man dess upphof? Har också ett kontrakt bildat hvarje stamfolks grammatika? Men innan människor kunde afhandla med hvarandra, förenade dem talets gemenskap; ifrån den stund då de förstodo hvarandra lefde de redan i samhälle. Och intet sådant, huru enkelt det må vara, kan tänkas utan ordnande lag och sammanhållande styrelse.

Jag fruktar således, att en rättslära, härledd från något molngrant bortom samhällstillståndet, måste nödvändigt blifva en förvillande dunst, färdig att antaga hvad form som stundens vind bestämmer. Då samma fiktion blifvit använd att legitimera ömsom despotismen och ömsom anarkien, må det förlåtas mig, att jag icke gifver den något förtroende.

Mig förekommer det borgerliga samhället att vara en ursprunglig organisation, alstrad, likasom alla andra, af Skaparens vilja. Men *inom* denna organisation, icke *utom* den samma, lefver människoviljans frihet. Hennes verksamhet begynner således efter min föreställning i det naturnödvändiga tillstånd, som de flesta rättslärare anse henne sjelf hafva efter sitt välbehag skapat. Hon kan bestämma samhällets form, men ej afgöra att människor må lefva eller icke lefva i samhälle.

Utveckling är hvarje organisations bestämmelse. I den första kärnan låg icke blott det enkla trädets utan äfven skogarnas möjliga framtid innesluten. Hvem sådde henne? Den allsmäktige, som af evighet beslöt hvarje varelses art och ändamål.

De lägre organismerna skilja sig ifrån människans utom annat deruti, att deras lif rör sig fullt och sjelf-

ständigt inom hvarje individ¹. Menniskans åter kan icke verka utan i en förening af individer, i slägtet; ännu mera, det verkar icke fullständigt, utan i en kontinuitet af generationer. Men detta icke i rummet allena utdelade, utan i tiden växande lif är frihet². Dess nödvändiga form är ett yttre tillstånd, som skyddar och befordrar människoslägtets naturenliga, det är förnuftiga utbildning. Denna utbildning anser jag för statens ändamål, rätten för ett medel dertill, men ej mera. Trädet behöfver barken till sitt värn, men icke är det i barken, som dess lif blommar och bär frukter. Hugg af kronan, stympta grenarna, hålka ur stammen dess mærg, och den gamla apeln står der, intill dess stormen bryter honom, förtorkad, erbjudande endast inom sin tomma skyddsform ett skjul åt roffogeln och en plats åt getingarnas bolag.

I människoslägtets bestämmelse till organisk frihetsutveckling anser jag de konstitutionella statsformerna ega ett säkrare stöd än i fiktionen af ett samhällsfördrag med alla derifrån härledda begrepp om folkets suveränitet, om dess allmänna viljas ofelbarhet, om dess ursprungliga väldes splittrade delegation o. s. v. Men denna utveckling måste hafva hunnit till en viss höjd, innan lifvet kan utgrena sig; dess inre kraft måste bibehållas i stigande, om icke det hela genom formernas för vida utsträckning skall aftyna och dö. Plantans första styrka sluter sig inom hjertbladen. Så är ock fadersväldet det första, hvaruti människosamfundets organisation uppenbarar sig. Växer det inre lifvet, så utväxa

¹ Likväl gifvas lägre organisationer, som kräfva samhällighet. Skapelsen går i spiralgång uppåt, och gränserna emellan dess hufvudklasser kunna ej skarpt bestämmas. Dess sammanhang föreställes ofullständigt under bilden af en kedja med sjelfständigt slutna ringar, som blott ingripa i hvarandra.

² Det, som skiljer människoslägtets från myrslägtets lif, är dess utveckling i *tiden*, d. v. s. dess tillväxt igenom generationerna. Bildningens kontinuitet är följaktligen frihetens väsende. Myrstacken vore det fullkomligaste samhälle, om man inskränkte dettas ändamål till individers jemnliska koexistens i *rummet*.

ock småningom formerna, men icke tvärt om, såsom nyare statsteoristers skapelsekonst oss lofvar.

Vore det statens enda ändamål att förena och sammanhålla individer i ett yttre rättstillstånd, så skulle det säkrast ernås genom de franska ekonomisternas *despotisme légal*. Hos en enväldig regent, hvars intresse är genom beskattningssystemet sammanbundet med folkets, må man med ännu större sannolikhet än hos en nations tillfälliga ombud förmoda en patriotisk vilja¹. Men såsom odelad och oombytlig har hon mera kraft och konsekvens att vidmakthålla allas privaträtt. Om man likväl sett, att nationer, som hunnit till någon allmänare bildning, egt bättre trefnad under konstitutionella statsförfattningar än under en absolut monarkisk, bevisar det då icke, att staten är något annat och högre än blott en mekanisk tvångsanstalt, skyddande individers rättigheter? Efter min åsigt är den en organism, hvilken ej kan utveckla sig utan den fria vaxelrörelse af förmågor, som en sant liberal konstitution, afpassad efter måttet och riktningen af hvarje folks allmänna lif, framkallar och fortdrifer.

En sådan organisk rörelse, en vårdad och underhållen växtkraft, icke ett ideligt rättsmakeri anser jag vara det, som en nation med representativ författning har att vänta af sina ombud. Om dessas beslut derigenom förlora egenskapen af den allmänna viljans makt-språk, nedsättas ock de oskäligen fordringar, som granskare af deras handlingar äro så benägna att göra. Nationalrepresentanten må blygsamt medgifva, att han icke utöfvar Guds allmakt; men då han någon gång af menlig ofullkomlighet misstager sig om det rätta och

¹ Jag säger dock icke, såsom anmärkaren i noten om despotiskt styrda nationers lindriga beskattning, att en möjlighet kunde gifvas, att representationen dekreterade en kontribution, hvars tyngd den sjelf icke kände, t. ex. *om den vore fal för penningar och sålde sina röster m. m.* Är också denna fiktion nödig till ett stöd för det konstitutionella systemet? Jag är så illiberal, att jag anser framställningen af en sådan möjlighet oanständig bland ett folk, på hvars representation i närvarande tidehvarf ingen misstanke om falhet kunnat kastas.

nyttiga, må hans tadtare också begripa, att en menniska, som de och deras likar valt, icke derigenom fått sig delegerad Guds vishet.

När staten betraktas såsom ett organiskt helt, kan man på en gång säga, att regeringens makt utgår ifrån folket och folkets kraft ifrån regeringen. Lif och materia äro i all organism liktidiga, så ursprungligen och innerligt flätade i hvarandra, att den mekaniska konstens *förr* och *senare* ej är användbart till dem. Jag finner således regeringens härledning från ett grundfördrag emellan folket och dess första öfverhet vara en föreställning, passande endast i den teori, som räknar staten ibland människokloketens uppfinningar och hänför den till *maskiner*¹. I mitt begrepp äro regering och folk koordinerade; de måste med endragt sammanverka, om staten skall gå fram mot sin bestämmelse. Men när samhällsförening och tillika med den samhällsstyrelse äro gifna, såsom nödvändiga vilkor för människoslågtets tillvarelse, kan under statens utveckling sättet af regeringens och folkets sammanverkan flerfaldigt bestämmas genom ömsesidiga aftal och löften. I sådan mening synes mig, att man kan antaga en egen art af fördrag emellan styrande och styrda: en egen art, säger jag, ty dessa fördrag sakna all yttre garanti och måste följaktligen hemta sin kraft från en inre. De förekomma ock därför i historien under formen af religiösa akter, försäkrings- och trohetseder, öfliga i Sverige äfven före kristendomens införande. Äro förbindelserna emellan regenten och undersåtarna icke heliga utan blott juridiska, så betyda de intet mot den å någöndera sidan öfverlägsna styrkan. Samhällets organisation är upplöst, om folket anser sig hafva medelst

¹ Schlözer har i sin statsrätt bestämdast framställt denna mekaniska åsigt. »Staten», säger han, »är en *uppfinnning*: menniskor inrättade den för sitt väl, såsom de inrättade brandstods-föreningar m. m. Det mest instruktiva sätt att afhandla statsläran är det, då man betraktar staten såsom en konstigt sammansatt *maskin*, hvilken skall gå till ett bestämt mål.»

ett förpaktningsskontrakt upplåtit till regeringens bruk och nyttjande hvad det aldrig odeladt egt eller kunnat ega — suveräniteten. Då i stället för de inre, heliga sambanden uppstå yttre, heliga allianser¹; ty någon skyddskraft fordrar hvarje fördrag, och tänker man sig detta såsom en förlikning af stridiga viljor, så måste garantien för dess bestånd sökas *utom* dem. Vår tids begge politiska ytterligheter synas mig således ega en gemensam grund i den moderna, mekaniskt-juridiska statsläran.

Hvad är då *rätt*? Jag ville i populärt språk svara: mensklighetens fordran att en fullständig, harmonisk, evinnerlig utbildning af hvarje samhälles organisation må genom individens vaxelverkande frihet göras möjlig². Men hvem bestämmer denna fordran? Samma förnuft som bestämmer villkoren för individens tillfälliga fria sammanlefnad. Också jag erkänner behofvet af en filosofisk rättslära, men jag anser den hafva att lösa ett högre och mera inveckladt samhällighetsproblem än det, som man finner uppstådt uti systemer, hvilkas godtyckliga grund blifvit lagd i det naturvidrigt diktade naturtillståndet. Också jag medgifver, att rätt bör kunna utvingas, men jag anser samhället under sin utveckling bilda flera och mäktigare tvångskrafter än handens.

Odling besegrar naturens vildhet, odling lägger på människolynnet det enda band, som den vilda egoismen ej förmår slita. »Hvad uträtta lagar utan seder?» frågade

¹ Vi hafva i vår tid sett förbund emellan flera staters medlemmar likasom förbund emellan flera staters regenter, att göra gällande å den ena sidan folkens och å den andra monarkernas rättigheter, tänkta såsom motsatser. Helighet har man genom ordenseder tillagt de förra, helighet de senare.

² Rättsbegreppet anser jag innefatta ett förnuftets postulat, som den positiva lagstiftningen inom hvarje stat skall sträfva att uppfylla. Det kan i en gifven tid ej sträcka sig till mera än det, som hvarje särskild stat *då*, efter beskaffenheten af sin organisation, förmår realisera. Förnuftet fordrar människosamhällellenas utveckling, dårskapen deras totala omskafelse.

fortidens vise, hvilka bättre än vi förstodo mensklighetens hela kraft. Ingen konstitution gifver frihet, åt ett folk utan sedlig och intellektuel kultur, intet envælde uti statsformen hindrar i lifvet en odlad nation att verka med en viss frihet¹. Då staten skall upplösas och sammansättas efter mekaniska begrepp, händer det vanligen, att man förväxlar ändamål och medel. Sålunda har man uttänkt och uppstått allmänna konstitutionsformer a priori till frihetsmål, dit kulturen borde sträfva. Det förhåller sig likväl tvärt om, om annars i en organisk vevverkan ändamål och medel kunna åtskiljas. Kulturen är det högre, är lifvet i den utveckling, som fordrar tjenliga former. Dessa måste följaktligen till sitt mått afpassas efter hvarje folks närvarande förmåga af bildning, till sin art efter dess historiska uppfostran. Odlingen, den moraliska likasom den fysiska, skrider, men hoppar ej fram. Hvetet växer ej genast i den mossjord, der porsen upprecktes.

Jag fruktar icke, att män, som förstå hvad menniskoslägtets kultur betyder, skola finna mig nedsätta fria statsformers värde, då jag gör dem till medel att utveckla den enda kraft, som i verkligheten kan gifva aktning och skydd åt menniskorätt. Men på dem allena må dock icke frihetsvännens hela hopp hvila. De utgöra i den menskliga samhällsorganismen blott ett ibland fibernäten. Drager sig nationallifvet i öfvermått till detta enda organ, så förtvinar det hela. Ett folk, idealiskt fattadt, har en vida fullständigare representation än den, som samlas i flera eller färre konstitutionella kamrar. Religionsläraren, uppfostraren, vetenskapsidkaren, skalden, konstnären, alla, som medverka att utbilda den gemensamma kraften och upphöja den allmänna känslan, deltaga med lagstiftaren i denna representation. Den är verksam i näringslifvets mångfaldigt sammansatta och i det husligas enklare former. Qvinnan intager deruti det egna rum, som naturen åt henne bestämt; hvad hjertat är i mennisko-

¹ Den danska nationen är härpå ett oss närmare bekant exempel.

kroppen är hon i samhället. Hon behöfver ej uppträda i rådpläggande och beslutande församlingar för att utöfva sin medborgerliga rätt; icke göra sin man till sin viljas offentliga språkrör¹. Att stifta lagar i staten är icke hennes bestämmelse. Men därför är hon i det fria samhället icke verkningslös, icke utan sjelfständighet. Hon vårdar, hon mildrar, hon förädlar sederna. Hon befordrar denna lifvets trefnad, hvarförutan friheten dör, denna kärleksrika anda, utan hvilken rättvisan blifver formernas tyranni, detta skönhetssinne, som upplyfter staten ibland den eviga harmoniens skapelser.

Den stat, der idén af ett fritt folk är så i alla kulturens organer, under lagarnas och sedernas samdrägt representerad, den allena är i en högre mening konstitutionel, ty konstitution betyder något annat än mekanisk hopfogning. Lifvets kraft är icke ångmaskinens.

I staten, då den uppfattas såsom en organism, födas regenten och undersåten till ömsesidiga förbindelser, oberoende af något fördrag och i följd deraf oupplösliga. De förgångna generationernas mödor och uppoffringar hafva ålagt de efterkommande pligter, dem arvingen af tronen och arvingen af kojan, begge arvingar af kulturens mångfaldiga fördelar, ej hafva lof att bryta eller vanvårda. Folket såsom en fortlefvande idealisk personlighet har rättsfordringar, vida öfverstigande dem, som ett kontrakt emellan förgängliga individer kan bestämma. De kunna ej alla uttvingas med handkraft, icke alla bringas under den negativa formen af förbud; men de blifva dock fullkomligen giltiga i ett samhälle, der en allmän anda lefver. Hon kräfver ej förgäfves, att regenten och medborgaren skola dem erkänna.

Men gränserna för denna skrift medgifva mig icke att vidare fullfölja dessa betraktelser, hvilka, ehuru ofullständiga, torde likväl bevisa, att jag ej är en fiende till organiskt fria statsförfattningar. De öfverensstämma ock

¹ Man erinre sig de förut anförda läroorna om kvinnans verkningsförmåga såsom statsborgare.

med den nuvarande svenska konstitutionens anda samt med dess stiftares afsigter, hvilka jag tilltror mig att känna. Anmärkaren har velat erinra mig, att jag »lagt hand vid denna konstitutions utarbetande». Jag har ej glömt det och önskar icke i detta fall, såsom i många andra, att vara minnesslö. Om jag någon gång under de sistförflutna åren med oro sett, att, äfven ifrån regeringens sida, blifvit i den välvilligaste afsigt föreslagna eller medgifna grundlagsförändringar, som efter min öfvertygelse icke stå väl tillsamman med det hela af vårt konstitutionella system och som synas mig utgå från andra frihetsbegrepp än de urgamla svenska¹; så ihågkommer jag med desto mera tillfredsställelse, huru varsamt det första konstitutionsutskottet skonade den egna organisation, som svenska staten under sekler antagit och utvecklat. Det blef mig uppdraget att uti ett betänkande, som skulle åtfölja förslaget till regeringsformen, i korthet framställa utskottets allmänna åsigter. Min uppfattning deraf godkändes, och de samma idéer, som jag i min tidskrift nu framställt, gillades då af Sveriges ädlaste, visaste män samt af dess friheten upprättande ständer. »Det är icke blott», tänkte man då, »af formers noggrant beräknade sammansättning, icke blott af konstitutionella krafters sorgfälligt vägda förhållanden, som en statsförfattnings värde och i följd deraf dess framtida bestånd bero. Om i dessa särskilda former icke verkar en allmän kraft, äro och förblifva de intet mera än tomma former, som ett yttre våld förr eller senare skall bryta.» Utskottet föreslog därför icke »stora och lysande förändringar i vår statsförfattnings åldriga grundformer», hvilka det ansåg »icke böra lättsinnigt omskapas». Det trodde, »hvad exemplet af Europas friaste stat äfven bevisar,

¹ Jag tänker och yttrar det med frimodighet, att t. ex. den framställda principen, att konungen må skiljas från all delaktighet i lagskipningen, ehuru enligt med en viss abstrakt teori, icke kan utan våda utföras i Sverige. Om det fordras, skall jag framdeles försvara denna svenskt-konstitutionella ultraism.

att för en nations allmänna rätt och medborgares personliga frihet och säkerhet finnes intet stadigare värn än dessa former, omgifna af seklers helgd och befastade af en allmän nationalkraft, som i dem verkar».

Hvad jag i en not till afhandlingen om allmänna undsättningsanstalter sagt om den svenska regeringens *faderlighet*, har anmärkaren kallat ett »direkt anfall mot det konstitutionella systemet». Jag medgifver, att det är riktadt mot vissa *nya* konstitutionella begrepp, som man vill göra gällande i Sverige. Men också vi hafva en konstitution, till sitt ursprung sekler gammal samt derigenom rotfästad i nationens hela bildning, i dess känsla och dess minnen. Efter denna svenska konstitutions anda, men icke efter någon främmande statsbyggnadsteori, är jag konstitutionel. Ibland dess värderikaste egenheter räknar jag den, att Sveriges konung, förbunden blott att *höra* ansvariga rådgifvare, är inom sin bestämda maktkrets *personligen* sjelfverkande, samt att i följd häraf icke rättens band allena, utan äfven kärlekens, förena honom med sina undersåtar. Detta förhållande, hvilket ger lif åt formerna, är skönt uttryckt i den benämning af *landets fader*, som Sveriges allmoge af ålder tillagt och ännu tillägger sin konung. Men annat är ett faderligt sinnelag, ett faderligt förhållande till myndiga söner, och annat ett obegränsadt fadersvälde öfver omyndiga barn. Att jag endast kunde mena det förra, trodde jag, att hvarje läsare skulle begripa. Jag förestälde mig icke, att ett ord allena vore tillräckligt för att göra mig till sir Robert Filmers lärjunge, då jag endast var den svenska historiens och min egen erfarenhets. Ministerstyrelserna under Carl XI:s minderårighet och Carl XII:s vistande i Turkiet samt rådsväldet efter hans fall voro mig bekanta; jag kände också, huru ifrån ännu äldre tider det svenska folket uppfattat en rättmätig och outplånlig vedervilja mot en konungastyrelse, utöfvad af aristokrater. Allt ifrån det man började att tala om en ministerregering i Sverige, har jag förklarar mig emot denna vådliga nyhet. Kan

nu icke det konstitutionella systemet bestå bland oss, grundadt på svenska begrepp; bör det äfven hvila på den representationsfordran, att några den allmänna opinionens gunstlingar för dagen, dem hon tvingar monarken att med skenbar frivillighet nämna till sina förmyndare, skola föreställa honom och sätta sig i besittning af hans välde under ett lagligt missbruk af hans namn; — då bekänner jag öppet, att jag hatar ett sådant system af gyckel med folkets tro. Må Spaniens och Neapels liberala, ibland nationer som dyrka helgonbilder, föreställa sig, att majestätets helgd kan öfverflyttas på en docka, hvars alla rörelser ministrar skola bedrifva under egen osynlig ledning af sina skrivvare och kammartjenare och hyrda vänner ibland pöbeln. Svensken låter ej så lätt bedraga sig; han ser maskineriets trådar. Hans frihet har ej såsom engelsmannens ett feodalistiskt upphof, utan utgår från ett sjelfständigt bondestånd. På Sveriges tron sutto under den nyare bildningens sekler Gustaver och Karlar i en sällan afbruten följd, icke såsom på Englands den enda, sjelfbeslutsamma Elisabet¹. Sveriges regering har ej heller såsom Englands ett välde utsträckt till alla verldsdelarna, icke en mångfald af styrelseomsorger, som gör en mekanisk fördelning äfven af den högsta maktens arbete nödvändig. Gif oss, om man det kan, Englands *alla* förhållanden, innan man söker att inpassa skärfvor af dess statsförfattning i vår, som icke är någon mosaik af brokiga, liflösa bitar. Intill dess, herrar anglomaner, nöjen er med att stubbsvansa edra hästar, låta tillskära edra rockar efter engelsk *fashion* och skråla om landets nöd vid yppighetens fester. Vi enfaldiga svenska odalmän missunna er icke edra brittiska njutningar. Men unnen oss deremot den svenska att ega en konung, åt hvilken vi kunna gifva en mera än abstrakt kärlek, och som i lifslevande person kan bevisa oss sin. Unnen vår vördnad för majestätet ett föremål, som vi utan något studium af rättslärans metafysik kunna fatta. Några af

¹ Såsom konung visade sig ej Vilhelm af Oranien sjelfständigt stor.

oss känna fabeln om Ixion. Vi vilja icke, då vi sträcka våra armar mot en dyrkad och älskad person, omfamna i dess ställe en molnstod, ur hvilken centaurer skulle rusa ut att oss nedtrampa och föröda.

»Men», säger anmärkaren, »Sveriges konstitution kan ej förändras utan konungens bifall;» och hvadan då sådana »öfverdrifna farhågor» för de *nya* konstitutionella lärorna? I min ordning frågar jag: hvadan det ideliga yrkandet af dessa läror, om man ej tänkte, att de förr eller senare kunde göras bland oss gällande? Äfven jag hoppas, att aldrig en svensk konung skall låta förleda sig att bifalla en förändring, som stälde honom under ministrars förmynderskap och derigenom medelbarligen under opinionsledande publicisters. Äfven jag är förvissad, att den aldrig kan påtrugas svenskars konung. Men då frågan blifvit på det offentligaste sätt bragt under diskussion, må det väl vara tillåtet att deröfver yttra mera än *en* mening. Fordrar väl friheten, att man med feg stumhet åser klåpar-dristiga förbättrares tilbud att på vår statsförfattning öfva sin händighet? Har man ej längre lof att påminna sig, huru under tidens stormar denna konstitution genom sitt oberoende af främmande begrepp stått på sin egen historiska grund fast och aktad äfven utaf de väldige, som blåst omkull så mången af lumpors massa nyformad? Är ej också i detta afseende en fortfarande varsamhet ännu af nöden? Icke mera än anmärkaren tror jag det »stå skrifvet i ödets bok, att Sveriges frihet en dag skall uppsväljas af samma afgrund, som uppsväljt Neapels och Spaniens». Men jag skulle frukta det, om jag ansåge möjligt, att denna frihet kunde blygas för sin börd och under dåraktig äflan att blifva spansk eller neapolitansk förneka sin svenskhet.

Med detta *dixi* slutar jag försvaret för mitt politiska tänkesätt emot anmärkarens bittra tadel. Några af hans insinuationer, som mera enskildt röra min person, t. ex. den, att »jag ljuger inför min öfvertygelse till förmån för min ärelystnad eller min girighet», anser jag ej värda

allmänhetens uppmärksamhet. Jag är för blygsam att vilja sysselsätta henne med någon pröfning af min fräjd, för stolt att afträda till henne en domsrätt öfver min moralitet, som endast tillkommer mitt samvete.

Anmärkaren och hvilken annan, som det vill, må göra mig till en »*partiman*»¹. Att vara eller icke vara, det torde dock få ankomma på min egen vilja. Hurudan hon i detta fall är, anser jag onödigt att förklara; jag vill ej inskränka gissningarnas oskyldiga frihet, så vida mitt val af vistelseort och den afskildhet från alla politiska relationer, hvaruti jag der lefver, icke skulle redan hafva likasom förut en gång fjättrat dem vid sanningen. Men då anmärkaren säger, att »inga partier i detta land finnas», fäster han antingen vid ordet *parti* en mening, som ärligen uttalad skulle tydligare bestämma hans mig gjorda tillvitelse, eller också gör han, såsom det ofta händer oskickliga berömmare, en elak kompliment åt »vår store, frisinige konung», vår »verkligt liberala regering» och vårt »nationella tänkesätt», som allt ifrån Torgnys tid skall hafva varit liberalismen tillgifvet. Vet han då icke, att det är endast uti despotiska stater, som inga partier i en ädlare bemärkelse finnas, emedan all tankefrihet der är förtryckt? Vet han ej deremot, att

¹ Innan tryckningen af denna min försvarsskrift hunnit fulländas, har jag haft den tillfredsställelsen att läsa några argheter mot mig af *Argus den tredje*. Äfven han har beskylt mig att vara en *partigångare för dagen*. Att försvara mig mot en *sådan* anklagare anser jag vara antingen fruktlöst eller öfverflödigt; hvilketdera må ankomma på *den* publik som dömer. Men jag är skyldig att förklara *Argus den tredje* min erkänsla för hans godhet att ej belasta mig med något sitt beröm eller förödmjuka mig med någon sin skonsamhet. Jag började frukta, då han så länge lemnade Odalmannen i fred, att han slutligen skulle skänka sitt bifall åt mina grundsatser, såsom i det hufvudsakliga öfverensstämmande med dem, hvilka *Argus den första* bekände. Detta prof hade i sanning varit det svåraste, som kunnat åläggas min ståndaktighet Att befria mig derifrån var det enda sätt, på hvilket *Argus den tredje* kunde bevisa mig sin numera otvifvelaktiga välvilja.

vår konung och hans rådgifvare¹ snarare — om det är mig tillåtet att derom döma — medgifvit för mycket än för litet åt meningar, som vunnit någon tillfällig popularitet?² Vet han ej, att också vi hafva en opposition, af sina medlemmar offentligen förkunnad? Jag medgifver, att den icke kan anses hafva utbildat sig, att den ännu icke eger den på fasta principer grundade bestämdhet och konsekvens, som skiljer icke blott i afsigten utan äfven i handlingssättet oppositionsmannen från frondören? Men idén af ett sådant, för hvarje fri statsförfattnings lif nödigt, organ är dock länge sedan uppfattad och med ädel redlighet framställd af en ibland vår nationalrepresentations mest utmärkta ledamöter. Aktningstvårda motståndare utveckla en regerings besinning och kraft, och de må icke förblandas med detta endast knotande och skändande samt derigenom retande anhang, som i konstitutionella monarkier plägar täfla om sina medborgares förakt med lismande lycksökare och som icke sällan förbinder sig med dessa för att på en gång hos regenten och hos folket söka väcka misstroende mot begges prövade vänner — vänner som ej smickra, men efter sin öfvertygelse och förmåga tjena.

Äfven förut hafva partier funnits i Sverige, i synnerhet under det tidehvarf, som man kallat frihetens. Endast därför må detta tidehvarf visserligen icke fördömas, men därför att partierna med ömsesidigt våld förtryckte hvarandra, och att det materialistiskt grofva ibland dem slutligen blef allsmäktigt. Märkvärdigt är det, att då man nu vill upphöja berörda tidehvarfs värde både öfver de föregåendes och de efterföljandes, måste man taga sin tillflykt till några stora namn, hvaraf de flesta buros af män, som då smädades och förföljdes, af män, hvilkas öden eller skrifter föreviga deras samtids vanära. Med

¹ Man förlåte mig såsom endast svenskt konstitutionel, att jag ej gör samma skilnad som anmärkaren emellan *konung* och *regering*.

² T. ex. dessa, som vid 1815 års riksdag voro rådande, men vid 1823 års riksdag fördömdes.

skäl förklarar man sig mot en historisk skola, då man genom ett sådant försvar för den orätt kallade frihetstiden ådagalägger sin förtröstan till en allmän historisk okunnighet. Men ifrån denna tid, hvars orolighet utbildade några stora individuella karakterer, lefver dock ännu i minnet något mera än dessas blotta namn. Ännu hafva vi dock icke glömt den åberopade Höpkens: *O mitt fädernesland!* eller den mångåriga overksamhet, hvaruti mössfaktionen försatte honom, och ur hvilken han först efter regeringsförändringen åter inträdde i rådkammaren; icke det bittra agg, som motverkade Ehrensvärds värf, och alla de oförrätter, som honom vederforos; icke den misshandling, som Hermansson, Stockenström, Scheffer m. fl. ledo af det parti, hvilket några år förut velat göra till Sveriges konung en med trycksvårta besuddad messingsstamp i riksrådet Funks och hans medbröders händer. Ännu veta vi, huru Gyllenborg och Creutz efter sina första sånger sjelfva måste fördöma sig till tystnad; ännu läsa vi deras harm öfver tidens anda i den förres *Verldsföraktare* och den senares ironi *Lögnens försvar*¹. Ännu, när vi höra nämnas de vetenskapsmän, som då utsträckte Sveriges ära, ihågkomma vi den ofta förolämpade drottning, hvilken uppmuntrade och beskyddade dem, men också derigenom ådrog sig miss tankar för anslag mot friheten. När man till detta tidehvarfs beröm uppräknar våra då lefvande historici, känna vi, som läst deras arbeten, huru deras tänkesätt oftast stodo i opposition mot de rådande. Vi veta, att Wilde rättfärdigade Carl XI:s välde och Botin hans reduktion; att Ihre aktionerades för några af sina historiska och politiska afhandlingar; att Lagerbring och Schönberg icke förr än efter regeringssättets förändring kunde med full frihet yttra hvad de tänkte o. s. v. Men för att sluta denna lilla digression må jag anföra, hvad en af de män,

¹ I denna ironi förekomma trenne vishetsregler, som äfven i våra dagar synas vara gällande. De lyda: »Menniska, ljug för dig sjelf; menniska, ljug för andra; menniska, beljug andra.»

hvilkas namn blifvit åberopade till den så kallade frihetstidens försvar, hvad den redlige Gyllenborg derom vittnat¹. »Jag bör icke vidare», sade han, »öppna täckelset för en tid, som efter nationens återvunna stillhet och stridiga sinnens ingånga förening aldrig kan med nog mörk skugga öfverhöljas; men hvad mitt ämne tvingar mig att i förbigående anmärka är den sig då utbredande demokratiens förödande verkan på svenskä vitterheten. Jag finner henne der bortskymd till hela sin vidd. Sånggudinnorna, snarskrämde vid minsta gny, hade förekommit stormen; en del räddat sig med en tidig flykt, en del sänkt sig i den djupaste dvala. I en tid, då raseriets bedröfliga följder yppades allt mer och mer och alla näringsgrenar förtvinade, hade det varit orådligt att sysselsättas med yrken, som tarfva näring, att ens drömma om vitterhetens uppkomst, som mindre omedelbart verkar på samhällets trefnad. Hon vågade icke en gång framskymta, af fruktan att i förbudet mot öfverflöd blifva satt i första artikeln². Icke utan skäl var hon deribland räknad af en rådande folkhop, som behöfde för sina tankar en gröfre, för dem tjenligare föda. Den utströmmade från alla bokpressar. Aldrig har Sverige ifrån första inrättningen af boktryck blifvit öfersvämmadt af flera skrifter än under den förflutna villervallans fleråriga period, aldrig af skrifter mera ohysade, mera uppfyllda med de nedrigaste talesätt, mera tröga och sömngifvande. Men de lästes med vällust, ehuru vidlyftiga de än voro, allenast något gift kunde derutur dragas, allenast någon medborgares heder der var fläckad, den man, som talesättet då lydde, på annat sätt ej kunde komma åt. Medan obegripliga systemer i finans och politik, framklufna med outtröttlig möda ur de oredigaste hjernor, flocktals vimlade, förstörde hvarannan och, ömsom rådande, sig deri förenade att betaga ljuset för de

¹ Uti hans inträdestal i Vitterhetsakademien den 9 Februari 1773.

² En sammetskrage gaf anledning åt det rådande partiet att utföra mot Botin det hat, som hans skrifter honom ådragit.

klaraste sanningar, lossade pöbelsnillen en än ymnogare, en än förderfligare laddning af flygtiga ströskrifter, som, antastande ära och dygd med det osmakligaste skämt, angrepo dermed *sederna*, förgiftade dem i deras första springkällor: *hjärtat och förståndet*, heliga källor, till den tiden hos allmänheten i sin renhet bevarade.»

Men om ett eller annat stort namn gjorde till fyllest att rättfärdiga något i allmänhet fördömligt tidevarf, borde man också högeligen prisa den epok i Athens historia, då folket, länge förvilladt och nu hänfördt af fräcka vinningslystna sofister, egde ibland sig en Sokrates att döma till döden. Det mångvälde, som Perikles kufvat under' kraften af en uppväckt allmän känsla för det sköna och ädla, rasade åter med otyglad vildhet. Då kunde en författare af misslyckade tragedier¹, en lika dålig publicist² och en i statssaker högvis handtverksman³ framstå att anklaga den dygdigaste ibland Greklands vise för försåt mot nationalreligionen och tillbud att förleda ungdomen. Men hvilka må vi nu anse för denna atheniensiska tids representanter? Dem, som tillblandade giftet i bägaren, eller honom, som tömde den efter en dom af den suveräna pöbeln?

Sokrater, värdiga och mäktiga att i en enda dryck svälja sofisters hela skadeförmåga, bildas kan hända ej i den nyare världen, hvars skala i allt är lägre än forntidens. Också vet man nu att bättre hushålla med giftet. Man slösar det icke i stora portioner på män, som endast då och då uppresa sig mot det ofog, hvilket tidsopinionens anförare i dess namn öfva, men som icke med sokratisk förmåga kunnat offra sig att segra eller dö för sanningen. Till dem utdelas bolmörtssaften i dagliga droppar. Denna anmärkning inleder mig till en slutlig förklaring, som jag i begynnelsen af min försvarsskrift utlofvat, nämligen den: hvarför jag försvarar mig?

¹ Melitos.

² Lykon, talare i folkförsamlingarna.

³ Anytos, skinnare och statsman.

Mitt rykte, lika obetydligt som min verkningskraft, må vara likgiltigt för allmänheten, och sjelf bekymrar jag mig föga derom. Jag är ej mera embetsman och har således ingen offentlig karakter att offentligen vårda. Såsom författare är jag blott en dilettant, utan anspråk på namnkunnighet och äfven utan lystnad derefter. Om jag såsom människa och medborgare har något värde, så bibehåller jag det i trots af tadlet; har jag det icke redan, så är det nu för sent att söka tillkämpa mig det.

Det skulle då tyckas, att jag, som lemnat obesvarade ett par andra lätt vederlagda kritiker, äfven borde hafva utan allt vidare bråk låtit anmärkningarna i Allmänna Journalen följa dessa och min tidskrift till allas närmare eller fjernare mål — glömskan. Men dessa anmärkningar rörde icke mig allena. De angrepo mindre hvad jag yttrat än min och andra svenskars yttringsfrihet. De stodo i sammanhang med en nationalrepresentants offentliga maktspråk öfver mitt individuella tänkesätt. De uppenbarade en mera än förut utvecklad afsigt att förkättra hvarje fri mening, som icke öfverensstämde med den falska liberalismens normalläror. De förrådde intoleransens gamla taktik att förblanda sak och person, att leta efter skäl mot en författares tankar i hans tillfälliga lefnadsomständigheter, att på en gång vränga hans yttranden och hans uppsåt. Visligen voro de, såsom det första vidsträcktare försöket, vända mot en i sin nuvarande belägenhet föga bemärkt och omärkbar man, som i uttryckets sannaste betydelse dragit sig ur verlden. Lycades detta tillbud, hvilket var att hoppas, så kunde man vidare, såsom det ock redan skett, angripa med ökad bitterhet män, som ännu verkade i samhället. Man kunde utsprida de svåraste beskyllningar mot förtjenstfulla offentliga lärare, på hvilkas rykte beror deras förmåga att i sitt kall gagna. Unga män med snille och kunskaper men utan ännu stadgadt anseende kunde man sålunda afskräcka ifrån att yttra sina idéer, eller, om de trotsade vådan, uppegga mot dem en väldig publiks ovilja, som

skulle hindra deras fortkomst i samhället. Hvad blöfve då vår tryckfrihetslag? Det samma, som hvarje annan tom frihetsform, i hvilken en ädel allmän anda ej lefver. Med all den rätt, som hvarje svensk man dertill egde, kunde dock ingen, utan att äfventyra sin medborgerliga fräjd och må hända sin välfärd, offentligen bekänna något tänkesätt, som ej gillades af tre eller fyra censorer, i besittning af de allmännast utbredda dagbladen.

Jag har ej förmåga att återhålla ett sådant ensidigt opinionsväldes framgång¹; men på dess riktning kan jag göra mina medborgare uppmärksamma. För detta ändamål har jag funnit mig böra fullständigt utreda en lika okunnig som vrång granskares ofog att beskylla mig för falska och öfverdrifna påståenden, för affall ifrån den goda, alla upphöjda själars sak, för anhängighet till en ny tysk skolas förvillande läror o. s. v. Derjemte har jag velat tydligare förklara de ur sitt sammanhang ryckta ord och rader, dem anmärkaren sökt att förkättra. Min försvarsskrift har i följd häraf blifvit vidlyftig. Med ett så obehagligt arbete har jag ej orkat att oupphörligen sysselsätta mig; dock för att icke ännu längre fördröja utgifningen deraf har jag mellan de flera afbrotten låtit trycka författade stycken. Fel i anordning och stil hafva derigenom oundvikligen uppkommit; men jag ser dem utan bekymmer i en skrift, som ej har till ändamål att förvärfva mig något litterärt anseende.

På det nya tadel, som den skall ådraga mig, och på bitterheten deraf är jag beredd. Jag hoppas likväl att ej behöfva fortsätta striden, hvartill endast någon högre pligt än mot mig sjelf kunde tvinga mig. Mitt rykte

¹ Efter min öfvertygelse tjena inskränkande tvångsanstalter icke dertill. De behöfdes ej, om det funnes ett eller annat blad, som genast rättade hvarje vrängd framställning och genom tidigt meddelande af säkra underrättelser vunne ett allmännare omlopp. Men Sverige är ett konstitutionellt land, i hvilket hvarken regeringen eller den ädlare oppositionen ännu har någon tidning till konsekvent och fullständigt organ för sina afsigter, hvaribland den att upprätthålla tankefriheten bör vara gemensam för begge.

må liberalismens illiberala sakdrifvare sönderslita bäst de vilja och förmå. Till detta nöje medgifver jag dem härmedelst en *obegränsad frihet*.

Icke med stolthet, men med resignation, förklarar jag slutligen, att om den allmänhet, hvars förtroende mina tadtare kunna tillvinna sig, skulle efter läsningen af mitt försvar förblifva vid sin en gång fattade opinion om mina satsers skadlighet och om mitt uppsåts servilism, skall jag utan att godkänna dess dom med tålmod underkasta mig ett öde, som män af ojemförligt större värde än mitt i alla tider haft att fördraga. Min enda önskan skall i sådant fall blifva den, att jag icke måtte upplefva den dag, då rättvisa, ehuru för sent, *måste* göras dem, som nu våga ställa sig i opposition mot det tänkesätt, hvilket de sig kallande publicister nog länge ostörda fått äflas med att bilda. Jag ser, hvart detta tänkesätt, om det blifver rådande, skall leda. Men när det förr eller senare uppnår målet, må likväl jag icke höra en vanmäktig ångers klagan och icke sjelf, vid skuldfri hugkomst af närvarande tid, nödgas sucka: då ännu hade dock Sveriges ära, frihet och sjelfständighet kunnat räddas!

OM

SVERIGES LÄROVERK.

1828.

Då det har i nåder behagat Kongl. Maj:t att förordna äfven mig till ledamot af den komité, som fått sig uppdraget att granska Sveriges allmänna uppfostringsanstalter, åligger det mig att afgifva ett yttrande öfver detta viktiga ämne. Jag kan ej hoppas, att mina åsikter deraf skola vinna inom komitén ett allmännare bifall; jag väntar, att de skola utom komitén blifva tadlade. Men hvarken bifall eller tadel tager jag i beräkning vid framställningen af min öfvertygelse.

Det betänkande, hvilket jag nu underställer Kongl. komiténs omdöme, är ej ett alster af någon obepröfvad teori, utan leder sitt ursprung från hela min lefnads erfarenhet och från den närmare uppmärksamhet, som jag, manad dertill af allmänna och enskilda pligter, under sistförflutna sexton år fäst på särskilda hufvuddelar af vårt offentliga uppfostringsverk. Också, vid uppställningen deraf, iakttagar jag den empiriska ordning, som Kongl. Maj:t bestämt för komiténs arbete. Enligt lydelsen af det nådiga förordnande, som till mig blifvit utfärdadt, har komitén fått sig anbefaldt: 1:o att »i ett sammanhang granska tillståndet af rikets allmänna undervisningsverk» och 2:o att »dervid i underdånighet föreslå de förbättringar, som kunna anses behöfliga». Kongl. Maj:t har icke i förväg afgjort, att någon reform af Sveriges allmänna uppfostringsverk är behöflig, och icke ovilkorligen

fordrat af komitén förslag dertill. Dess höga vishet har stadgat, att hvarje sådant förslag skall grunda sig på en behöflighet, ej a priori antagen, utan funnen vid sorgfällig granskning af det hittills bestående gamla. Men all granskning bör begynna med en sann framställning af det som granskas. Således, om Kongl. Maj:ts nådiga vilja skall blifva rätteligen fullgjord, fordras det efter mitt omdöme, att komitén, innan den inlåter sig i slutliga öfverläggningar om sätten att förbättra Sveriges allmänna uppfostringsverk, först undersöker, hurudant detta är i sitt nuvarande skick.

Denna fråga delar sig i de tvenne mera speciella: 1:o Huru är det svenska uppfostringsverket organiseradt? och 2:o Hurudant är för det närvarande denna organisations lif, hurudana dettas yttringar?

Vid den undersökning, hvartill den första af dessa tvenne frågor föranleder, företer sig genast skilnaden emellan de anstalter, som vårda och befordra de folkklassers bildning, hvilka, med det husliga lifvets trefnad till sitt hufvudsakliga föremål samt med religion, sedlighet och laglydnad till värn därför, behöfva för att ernå denna trefnad att använda ett ständigt kroppsarbete till frambringande af naturalster eller till deras förädling och omsättning, samt dessa, som erbjuda en högre intellektuel bildning åt de medborgare, hvilka i statens eller kyrkans tjänst eller inom vetenskapernas och de fria konsternas fält eller uti sådana det enskilda lifvets belägenheter, der den fysiska kraften icke är till jemn verksamhet uppkallad, vilja, förnämligast med sina själsförmögenheter, gagna hela samhället eller vissa af dess större organiska beståndsdelar.

De folkklassers bildning, hvilkas omtanke och arbete hufvudsakligen egnas åt den materiella produktionen, eller den i inskränktere mening s. k. *folkbildningen*, är hos oss, såsom den intill den nyaste tiden varit bland alla nationer, dels huslig och dels sammanbunden med den offentliga religionsvården. Af föräldrar, skyldemän, husbönder och

vidare af presterskapet uppfostras ännu den svenske arbetaren, der han kan sägas njuta någon uppfostran, der han ej ingår uti en fordom i Sverige okänd verldsborgerlig människoklass, i England benämnd mobb.

För den s. k. *lärda bildningen* eller för de medborgares, som skola underhålla samhällets andeliga lif, har Sverige ett under tvenne sekler pröfvadt och aktadt system af uppfostrings- och undervisningsanstalter, skapat af den store Gustaf Adolf och af de visa män, hvilkas råd han hörde. Dess trenne afdelningar, *trivialskola*, *gymnasium* och *universitet*, erbjuda kostnadsfri undervisning och sedlig vård åt hvarje svensk yngling, utan afseende på stånd, som vill der utveckla sin intellektuella förmåga. Han vinner der inträde vid hvilken ungdomsålder som helst, öfverstigande den af en sådan barndom, som fordrar en jemn moderlig tillsyn. Graden af de förberedande kunskaper han sig förvärfvat, alltifrån dem, som föräldrar med blott allmän folkbildning kunna meddela, bestämmer icke allenast den hufvudafdelning utan äfven den ibland klasserna af en sådan, hvaruti han emottages. Han är uti trivialskolan stäld under ett disciplinariskt tvång, sådant som barnets oförmåga att sig sjelft styra och dess naturliga lättsinnighet kräfva; han öfvergår i gymnasium till ett medeltillstånd af frihet och skoltvång för att utan våda kunna vid universitetet inträda i en af hans lärare och äldre landsmän blott bevakad, men af hans egen omtanke bestämd utöfning af frihet så i val och ordning af studier som i lefnadssätt. När jag längre fram kommer att granska ämnena och sätten för den undervisning, som vid våra offentliga läroverk är af ålder stadgad, skall jag framställa min öfvertygelse, att också deras anordning leder till dessa anstalters syftemål att i en naturlig, icke brådskande, men säker fortgång af krafter utveckling befordra barnets växt till man, äfven uti själsförmåga. Principen af progressiv utbildning, denna hela skapelsens grundlag, anser jag vara i systemet af våra offentliga läroverk djupare

nedlagd och med mera konsekvens utförd än i de flesta andra nationers. Också har värdet af detta svenska uppfostringssystem, ehuru stundom misskändt af svenskar, blifvit högt skattadt af de utländingar, som med grundlig kännedom af den sak de bedömt och med förmåga att den bedöma förenat en ren vilja att döma rättvist.

En annan egenhet utmärker organisationen af Sveriges läroverk, nämligen det deri bevarade sambandet emellan skollifvet och familjelifvet, emellan den lärda bildningen och den husliga, emellan den särskilda uppfostringen till skicklighet för statens och kyrkans tjänst och den allmänna till medborgerlighet, emellan en gemensam ordnings stela enformighet och de individuella krafternas fria utveckling till harmonisk mångfald. Sveriges skolor, stiftade af reformationens hjeltar, äro icke såsom de flesta andra länders inrättade efter klostrens förebilder. Icke heller hafva de i en nyare tid blifvit, såsom de franska under Napoleons militäriska enhetsvälde, omskapade till kaserner. Till frihet uppfostras den svenske ynglingen, men ej till den i en hast lösgjorde fångens vilda frihet. Äfven vid trivialskolan, der han står under sina lärares strängare tillsyn, tillhör han mellan arbetsstunderna sina föräldrars hus eller det, åt hvilket de anförtrott honom. De klandrade ferierna gifva honom under hela hans lärotid tillfällen att tvenne gånger hvarje år i sin hembygd uppriska sinne och hjerta. Der, i samma mån som hans förstånd utvecklar sig och hans kunskaper växa, vidgar sig ock för honom samfundskretsen, och inom denna möta honom välgörare och vänner. Så, när han efter fulländad uppfostran dertill träder in i det allmänna lifvet, är han der icke en främling, liknande den, som landstiger på en okänd kust bland ett okänt folk ur det fångelse, inom hvilket han ilat med stormen öfver havets yta. Han har lärt mera än en död visdoms lexor. Han har lärt kärlekens levande vishet, hvarförutan ingen, huru mångkunnig han må vara, begriper hvad stat och kyrka äro och hvad

de fordra af sina tjenare. Men han har ock under ett tidigt umgänge med menniskor, som talat och verkat i samhället, lärt att skilja pladdrets prål från det oförgångliga värdet af ett ädelt sinne, uttryckande sig sparsamt i ord, men rikligen i handlingar. Icke så lätt som den yngling, hvilken slupit ut i världen ur ett skolkloster eller en skolkasern, låter han sig bedragas af de lyckare än med religion, än med frihet och upplysning, hvilka hvar och en efter sina afsigters vrånghet söka att till endera af motsatta fanatismer hänrycka det unga hjertats varma känsla för mensklighetens högsta angelägenheter.

För alla svenska medborgare är den religionsundervisning likartad, som föregår den heliga akt, hvarigenom deras kristendomsförbund bekräftas. Kyrkans stadgar äro icke de enda, hvilka fordra hos folket i allmänhet den bildning, som är nödig för att blifva admitterad till Herrens nattvard. Äfven den civila lagen gör denna bildning till ett vilkor för utöfningen af de flesta personliga rättigheter. Icke ur lärdomsskolan, utan ur fädernehuset går ynglingen till de förhör, under hvilka hans värdighet till en närmare gemenskap med den kristna församlingen och till förtroende ibland folket skall prövas. Åt folkets religionslärare äro ock dessa förhör anförtrödda.

Sålunda stå hos oss folkbildning och lärd bildning i en innerlig förening. Den senare är lika tillgänglig för torparens son som för grefvens, för roteknektens som för fältmarskalkens. Föräldrar hafva att bestämma, om och när deras söner må förbyta den husliga uppfostringen i den offentliga. Likaledes är utgången ur de allmänna skolorna fri, när helst en der intagen yngling ej längre har hug eller läglighet att begagna sig af en förmån, som staten erbjuder åt alla, men påtrugar ingen. Har han åter hunnit till det mål, vid hvilket inträde i statens eller kyrkans tjenst efter föregångna pröfningar af hans duglighet dertill står honom öppet, så går han att verka i ett samhälle, hvarifrån skolan ej afsöndrat honom. Hon har icke gjort hans hjerta kallt för föräl-

drar, anhöriga, vänner. Deras bifall till hans första försök att använda hvad han lärt är den närmaste belöningen för det arbete, åt hvilket han egnat sin ungdomskraft, är ock den enda gärd, hvarmed hans tacksamhet kan vedergälla de uppoffringar, som hans uppfostran dem kostat.

Sambandet emellan folkets allmänna bildning och de medborgares, som vilja derutöfver uppdrifva en progressiv utveckling af sina själsförmögenheter, är ytterligare befastadt derigenom, att trivialskolor och gymnasier äro inom stiftet ställda under samma högsta tillsyn och ledning som religionsvården och den dermed förenade vården af de husliga sederna, samt att gymnasiernas lärare deltaga deruti med biskopen. Åt kyrkans och uppfostringsverkets urgamla förening har också Sveriges nu gällande regeringsform gifvit en ny sanktion, då den bestämt för dem gemensamt en ibland riksstyrelsens fyra afdelningar.

Men om våra offentliga undervisningsanstalter icke såsom många andra folks stå söndrade från det husliga lifvet och stängda för dess inverkan, äro de dock stiftade för ett annat och högre ändamål, än att *omedelbarligen* betjena enskilda yrken med att bilda deras blifvande idkare till skicklighet för sina handteringar. *Medelbarligen* åstadkomma de äfven denna nytta, emedan de utveckla den tankekraft, som verkar i alla menckliga företag, och gifva en till dessas framgång alltid nödig vana vid uppmärksamhet, flit och ordning. Men deras egentliga bestämmelse är den att uppfostra åt staten och kyrkan allvarliga och förståndiga vårdare af deras angelägenheter. De medgifva derfor icke, att enskilda afsigter må rubba den allmänna ordning, som blifvit stadgad för studier, syftande till detta allmänna mål. Den, som icke finner dessa studier vara för honom, efter hans beräkningar af enskild vinst, gagneliga, eller den, som tror sig vara begåfvad med snille, för hvilket deras progression icke vore nog skyndsamt, har rättighet att

försaka statens anbud af kostnadsfri bildning och söka sig en annan för hans privatnytta tjenligare eller bättre svarande emot hans förtröstan till sina snillegåfvor. Deremot anser staten sig vara berättigad att vid detta anbud fästa villkor, bestämda af det offentliga ändamålet för offentlig uppfostran och afmätta efter en utrönt medelstorlek af själsförmögenheter; att försaka de ynglingars tjenst, som blifvit inom sina familjer uppfostrade till anspråk på den allmänna ordningens stundliga vrängning efter egennyttans fordringar eller till förakt för stiftelser, hvilkas varaktiga värde de under tvenne århundraden der bildade generationers duglighet bevisat.

De läroämnen och det lärosätt, hvilka varit använda i våra trivialskolor och gymnasier, hafva nyligen blifvit klandrade med en förvånande hårdhet i omdömen och skärpa i ordalag. Då likväl en mångårig erfarenhet, som jag nu dagligen har tillfälle att bekräfta, förvissat mig om den nytta de verka, låter jag ej ropen emot dem afskräcka mig från ett försök att dem försvara. Jag vill mera omständligt utföra det i en särskild afdelning af detta betänkande. Här må jag endast i allmänhet anmärka, att själsförmögenheternas utbildning är det hufvudsakliga ändamålet för undervisning och öfningar vid våra elementarläroverk samt att dessas stiftare och upprätthållare ansett noggranna språkstudier säkrast dertill leda. Det första valet af grekers och romares språk till föremål för dessa studier må hafva varit bestämdt af den allmänna europeiska bildningens dåvarande skick, hvilket numera, vare sig till mensklighetens gagn eller skada, är förändradt. Men derigenom, att en grundlig kännedom af dessa språk ej längre sättes till det främsta villkoret för allt litterärt anseende, hafva de sjelfva dock icke förlorat rikedom och bestämdheten af sina former eller den renhet, styrka och skönhet, som de uppnått i klassiska verk, ur hvilka, sedan dessa åter blefvo allmänna, ett lifgifvande ljus utspridt sig öfver Europa. Om de, hvilka verka blott för dagen, ej behöfva något af den

fortidens kraft, som gifvit en hel verldsdel sin odling, och om man till sådana dagsverkare vill framdeles förnedra äfven statens embetsmän, så hafva dock dessa af nöden att åtminstone lära sig *läsa* och *skrifva*. Dertill fordras vida mera än den mekaniska färdigheten att stafva och rita bokstäfver samman. Mången, som genomögnat flera hundra moderna böcker och som äfven hemtat ur dem åtskilliga nyttiga och angenäma kunskaper, kan dock icke läsa en enda sida med den uppmärksamhet på hvarje ord och med den säkra känedom af dess betydelse i sammansättningen med andra, som äro nödiga för att rätt förstå ej blott en vetenskaplig skrift utan äfven en lagbok, af språkkunniga män så författad som den ännu gällande svenska. Mången af den nyare tidens populära författare kan ej skriva ett blad med den redighet och bestämdhet, som ej må saknas i ett embetsbetänkande eller i en kungörelse. Men konsten att läsa och skriva, i dessa ords forna ädla bemärkelse, förvärfvas ej utan möda och bevittnar hos dem, som hunnit till någon skicklighet deruti, en ordnad utveckling af tankeförmågan. Genom ideliga med grammatikalisk stränghet anställda analytiska och syntetiska språköfningar vinnes denna skicklighet, och för sådana öfningar äro i våra elementarläroverk bibehållna de s. k. döda språk, hvilkas utbildning är oföränderligen stadgad och hvilkas former utgjort föremålen för de under många sekler fortsatta forskningarna af tänkare, som med den finaste uppmärksamhet betraktat och med den noggrannaste omsorg uppfattat dem samt för efterbildningar deraf uppgifvit orubbliga regler. En yngling, som blifvit van att vid hvarje ord, hvilket förekommit honom ur språk, dem han ej haft tillfällen att i det allmänna lifvet *vårdslost* lära, fästa ett bestämdt begrepp, olika modifieradt efter ordets olika böjningar, och som under dagliga bemödanden ömsom att upplösa andras sammansättningar af sådana begreppstecken och ömsom att bilda egna alltid måste i någon regel söka en tillräcklig

grund för sin tankeförmågas handling; denne yngling, hållen jemväl under så allvarliga öfningar till en regelbunden flit, skall, om han sedermera ej förderfvas, såsom man icke klaga öfver sin första uppfostrans gagnlöshet. Men har han tillika genom ett småningom allt lättare blifvet studium af de klassiska författarnes arbeten fått uppväckt hos sig en känsla för det ädla i sinnelag, det kraftfulla i beslut, det sköna i framställning, då skall han, skyddad af denna känsla mot egenlyttans och flärdens retelser, under hela sin lefnad erkänna värdet af de offentliga uppfostringsanstalter, der ej blott hans förstånd blef utveckladt utan äfven hans lynne stadgadt och förädladt. Dit syfta de noggranna, men i följd deraf icke snabblöpande studier af de gamla språken, hvilka äro föreskrifna att i Sveriges lärdomsskolor bereda ynglingarne att vid universiteten kunna emottaga en högre vetenskaplig bildning, sådan som hvars och ens anlag medgifva och hans bestämmelse kräfver. Ur gymnasierna utgå dessa ynglingar, ej med mångsidigt utsträckta kunskaper, men med säkert grundlagda, om eljest det förordnade lärosättet blifvit så väl der som i trivialskolorna rätteligen användt. Dock inskränker sig icke, såsom man påstått, undervisningen vid elementarläroverken till de döda språken allena. Allt efter som en lärjunges förmåga att tänka samt att i minnet ordna och bevara läroämnen växer, får den ock nya att fatta. Så öfvergår undervisningen progressift från de första religionsbegreppen till ett teologiskt system, upplyst af kyrkohistorien, från fäderneslandets sagobrott eller någon konungalängd till en öfversigt af de viktigare historiska händelsernas, först de svenskas och sedan de allmännas beskaffenhet och sammanhang, från geografiens grunddrag till en fullständigare framställning af verldsdelarna och dessas delning i särskilda länder och stater, från tals sammanläggning till geometriens, algebrans och fysikens elementer, från grammatik till logik och äntligen från de flerfaldiga öfningarna af själens förmögenheter till psykologi.

Att dessa läroämnen, hvartill i senare tider kommit tyska och franska språken samt naturalhistorien, snarare än att vara för få äro för många, samt att de mera nu än förut, då latinet allmänt nyttjades i föreläsningar och förhör, kunna afleda lärjungarnes intresse och med detta deras flit från de gamla klassiska språkens studium, är en anmärkning, som jag icke allenast hört yttras af erfarna svenska lärare utan äfven funnit antagen af en tysk, doktor Schubert, hvilken i sitt med märkvärdig sakkännedom författade arbete öfver Sveriges kyrkoförfattning och läroverk ogillar våra så väl trivialskolors som gymnasiers »öfverlastning af undervisningsämnena».

I hela organisationen af Sveriges offentliga läroverk ingår såsom en väsentlig anordning den, att lärjungarne äro uti trivialskolorna fördelade i klasser, och att undervisningen inom de lägre af dessa ej är styckad mellan flera lärare. Jag skall vidare utreda skälen för min öfvertygelse, att på denna anordnings bestånd beror hela systemet af våra offentliga uppfostringsanstalter, hvilka, om den rubbas, måste oundvikligen omskapas på ett sätt, som ej öfverensstämmer med Sveriges statsförfattning eller med det svenska lynnet. Här må jag inskränka mig till ett blott tillkännagifvande af denna min öfvertygelse.

Der gymnasiernas verksamhet, slutar, vidtager universitetens. Dessa högsta läroverks närmaste bestämmelse har varit och är att fullborda den uppfostran, som staten gifver åt ynglingar, egnade till dess och kyrkans tjenst. Men utöfver denna hafva de svenska universiteten den högre bestämmelsen att vårda och utvidga nationens förvärfvade andel i hela människoslägtets vetenskapliga odling. Då universitetet i Upsala, ifrån att hafva varit en högskola i inskränktare bemärkelse, erhöll sin nuvarande fullständigare organisation, och då sedermera ett universitet i Lund stiftades, stodo de båda ändamålen för dessa läroverk så nära hvarandra, att de kunde uppnås utan att lärarne behöfde verka i mera än en riktning.

Å den ena sidan voro vetenskaperna den tiden sammanknutna; de hade då ännu icke utgrenat sig till en mångfald, som intet enda hufvud kan fatta eller bevara. Å den andra sidan voro då fordringarna på grundlig allmän lärdom hos dem, åt hvilka vården af hela samhällets högre angelägenheter skulle anförtros, större än de nuvarande, bestämda af den nyare tidens lynne och af de begrepp om statens väsende, som det alstrat. En embetsman, som skulle anses vara sitt kall vuxen, måste då ega kunskaper af samma art, om icke till lika mått, som professorers. Nu deremot skattas sådan allmän lärdom hos embetsmän ringa, emedan staten ej mera betraktas såsom ett organiskt helt, hvars delar för att harmoniskt samverka måste genomträngas af en gemensam inre lifskraft, utan såsom en mekanisk hopfogning af stycken, dem en yttre nödvändighets kraft skall drifva, hvart och ett till sin bestämda rörelse inom sin egen särskilda krets. Efter denna nyare politiska åsigt hafva ock universiteten blifvit ansedda för verkstäder, der hjul och kuggar och annan redskap åt statsmaskinen i bestälda olika dimensioner skulle förfärdigas. Genom en mängd prof har man velat försäkra sig om tillverkningens brukbarhet. Får detta system ytterligare utveckla sig, så skola slutligen vetenskaperna blifva för embetsmannabildningen det samma, som den fria konsten är för handtverkens fabriker. Något i en vek massa inpressadt vetenskapligt formprial, belagt med bladguld, skall då blänka på ytan af statsverktygen; men staten skall sakna organer, i hvilka lefver en genom lärdomsöfningar uppväckt och stärkt själskraft, som förmår sammanhålla det hela och befrämja dess allsidiga växt. Hos en Axel Oxenstjerna och en Johan Skytte var denna kraft utvecklad genom annorlunda beskaffade studier än de nu erforderliga till en embetsexamen. Det svenska universitet, till hvars nya, utvidgade organisation dessa statsmän uppgjorde det af en Gustaf II Adolf pröfvade och bekräftade förslaget, var visserligen icke ärnadt att blifva

en pedagogi, der äfven ynglingar utan öfivad förmåga att studera grundligt och utan säkra elementarkunskaper skulle emottagas för att, när de lärt sig vissa lexor, pröfvas berättigade att i något af statens embetsverk få öppna hvar och en sitt konto för förtjenster, beräknade icke efter ådagalagd skicklighet och utträttadt gagn — ty dessa värden kunna ej med aritmetisk säkerhet mätas — utan efter de mätbara qvantiteterna af den tid, som förflutit, sedan det af consistorium academicum utgifna examensbetyget uppteddes för embetsverkets styrelse och af den samma godkändes.

I det tidevarf, då Sveriges statsförvaltning i allmänhet mekaniserades, blef genom Kongl. förordningen af den 10 Mars 1749 stadgadt, att en yngling, som ville söka befordran inom rättegångsverken, skulle för att vinna der inträde förete vittnesbörd, »att han vid ett af rikets universitet antingen disputerat öfver något juridiskt ämne eller undergått offentligt förhör uti lagfarenheten och dess grundvetenskaper samt dervid förhållit sig väl och försvarligen». Detta stadgande utsträcktes genom Kongl. förordningen af den 9 Mars 1750 till dem, »som lämpat sin håg att tjena vid andra regeringens civila grenar, i så måtto, att när en studerande i sådant ändamål ärnade begifva sig från akademien och begärde akademiskt vittnesbörd, skulle han först vid öppna dörrar i consistorio, under behörigt protokolls hållande öfver frågor och svar, af vederbörande professorer förhöras i de vetenskaper, som lade grunden till hans tillärnade göromål och dermed egde närmaste gemenskap, hvilka det ålåge consistorium att behörigen urskilja, och derest han dervid aflade tillförlitliga prof af god insigt uti samma vetenskap, hvaröfver consistorium egde att döma, måtte det begärda vittnesbördet honom sedan af consistorio beviljas och utfärdas».

Det dröjde dock icke länge, innan erfarenheten, den stränge domaren öfver alla ovisa förändringar af det dugliga gamla, afgjorde, att de vid universiteten anställda

offentliga förhören med dem, som ville ingå i embetsverken, voro onyttiga och skadliga. Vid 1761 års riksdag väcktes fråga om en instruktion för akademikanställda, och ett förslag dertill uppgjordes af consistorium academicum i Upsala, hvaruti bland annat infördes, att Kongl. förordningarna rörande embetsexamina af 1749 och 1750 »skulle väl tills vidare bibehållas, men vederbörande emellertid utarbeta något projekt till examen, som på prof måtte antagas, till dess förfarenheten visade någon bättre utväg till dessa profs anställande med säkrare verkan än förut skett, kommande emellertid hvart collegium att pröfva dem, som till auskulterande sig anmälte, och i fall de icke egde tillförlitlig kunskap, dem till akademierna återvisa att sig vidare förkofra». Vid konceptet till detta förslag finnas bifogade anmärkningar af den berömde professorn i ekonomiska lagfarenheten, doktor Anders Berch. De upplysa, att den nya särskilda anstalten att bilda ämnessvenner åt embetsverken i förning med tidens allmänna förhållanden då redan haft den påföljd, att »de studerande blifvit superficiella och att, om man i forna tider funnit det ungdomen gjorde sig vinning om att få insigt i hvarjehanda lärdomsöfningar, saknades sådant nu nästan allmänt, hvilket, om det räknades akademierna till last, såsom det gemenligen skedde, vederfores dem den högsta obillighet». Medan gossar ännu stodo under enskild information, sändes de till Upsala af föräldrar, som uppmuntrade dem att skyndsamt, såsom det kallades, göra ifrån sig vid akademien för att komma in i hofrätter och collegier och der få begynna sin räkning af tur, hvilket ock för framtida befordringar var af högsta vikt, sedan riksens ständer vid 1756 års riksdag i det ryktbara tjenstebetänkandet förklarar »erfarenhet, förtjenst och värdighet vara synonyma och blifva det samma, som man med andra ord kallade tjensteår». Informatörerna, angelägna att göra sina patroner till viljes, »följde barnen omkring till professorerna», rekommenderande dem på det ömmaste att

snart få undergå de påbudna förhören. När dessa vid terminernas slut anställdes, måste flere examineras på en gång, hvaraf hände, att hvar och en af de examinerande professorerna hade blott några minuter att gifva åt hvarje examinandus, under hvilka minuter frågor och svar äfven skulle till kontrollens föreskrifna fullständighet af sekretären upptecknas. Consistorium academicum, som skulle döma öfver den förelupna examen, måste således mera rätta sig efter egen öfvertygelse och närmare privat kunskap om de examinerades framsteg än efter de publice gifna svaren. De examinerades kunskaper voro ock till det mesta styckverk, en följd af läroämnenas mängd och den korta tid, som kunde under brådskan med studierna tilldelas åt hvardera. Dessa förhållanden bemärktes vid 1766 års riksdag af riksens ständer, bland hvilka då blef rådande ett parti, som gerna fördömde det dittills makt-egandes anstalter. I en skrifvelse till Kongl. Maj:t af den 29 November 1766 om »Orsakerna till våra goda lagars elaka verkställighet» förklarade dessa ständer ibland mycket annat, att de akademiska vittnesbörd, som i Kongl. förordningen af den 10 Mars 1749 voro föreskrifna, funnits icke hafva varit af den påsyftade nytta och säkerhet, hvarför riksens ständer beslutit, att profningen af alla dem, som sökte inträde i hofrätter och kollegier, skulle till dessa verk öfverflyttas; dock öfverlemnade riksens ständer till Kongl. Maj:t att förordna, huru i enlighet med denna förändring borde med betygen från akademierna förhållas. Samma skrifvelse var grundad på ett betänkande af riksens ständers så kallade stora deputation, hvilket innehöll bittra och i deras allmänlighet visserligen orättvisa klagomål öfver den i embetsverken inkomna ungdomens ovitterhet och van-kunskap, samt ännu orättvisare beskyllningar, vända mot de offentliga läroverken. I följd häraf blef en undersökning om förhållandet vid Upsala akademi anställd af dess höge kansler, dåvarande kronprinsen, sedermera konung Gustaf III. Det häraf föranledda betänkande om

uppfostningsverket, som consistorium academicum den 5 November 1768 afgaf, beledsagadt. med professorernas särskilda yttranden under öfverläggningarna rörande detta ämne, torde förtjena äfven vår uppmärksamhet. Konsistorium erkände, att hos ungdomen vid Upsala universitet den forna allmänna aktningen för solid lärdom och lusten att förvärfva den aftagit. Såsom hufvudorsak härtill uppgafs den enskilda uppfostningens dålighet. De studenter, som genomgått trivialsolor och gymnasier, voro till större delen så mogna i år och studier, att de då kunde draga nytta af den akademiska undervisningen. Men universitetet vore besväradt med en annan klass af studerande, som förbigått de lägre offentliga läroverken och omedelbarligen ur fädernehusen ankommit till den så kallade högskolan, åtföljda af enskilda informatorer. Dessa barn och omogna ynglingar hade, ehuru tilhörande adelsståndet och förmögnare ofrälse släkter, erhållit en slät uppfostran och vore odugliga att sjelfva styra sina studier. De skyndade dock att få inträda i rikets tjänst och att läsa det nödvändiga till de för detta ändamål påbudna examina. Men då hos dem icke funnes någon säker grund, hvarpå kunde byggas, skulle nödvändigt byggnaden blifva svag. Befordringslagarna samverkade med den enskilda uppfostningen att förderfva dessa ynglingar. »När de unga ämnessvenner», anförde professor Berch, »fått räkna tur och anciennitet inom verken från den tid de der blifvit inskrifna, så hafva inga tyglar kunnat hålla dem kvar vid akademien, utan derest de här blifvit uppehållna, hafva de dock sökt sig utvägar att på något ställe utan akademiska vittnesbörd blifva antagna.» Kanslirådet Ihre, hvilken då nyligen blifvit förordnad till de adliga ynglingarnes inspektor, förmälde att desse, som »jemte den öfriga rikets ungdom skulle framdeles bekläda rikets viktigaste embeten, lemnade gemenligen akademien vid samma ålder, då de fordom plägade dit ankomma, och ansåges det såsom en besynnerlighet, om någon der kvarblefve, tills han fylt sina 20

år». Samme professor förklarade ock, att intet annat än skickliga mäns befordran till rikets tjenster kunde åter uppväcka en allmännare hug för grundligare studier. »Vore», sade han, »en lärare i stånd att försäkra ett skickligt ämne, att hans befordran skulle vara säkrare om ej otvifvelaktig, derest han sig om en utmärkt grundlig kunskap befitade, eller om han vore i stånd att hän visa honom till flera efterdömen af dem, som studier till heder och äreställen omedelbarligen frambragt, tror jag visserligen, att, då alla tillfällen att lära äro vid handen, ganska många blifva skulle, som dem med täflan nyttjade.» Arkiatern v. Linné räknade de vetenskapliga studiernas aftagande vid Upsala universitet ifrån år 1750, då »akademierna», såsom han yttrade sig, »omstöptes till gymnasia illustra och docentes blefvo satta på militärisk fot, såsom vid ryska universiteterna, Hollstein inberäknadt, der ock för samma orsaker vetenskaperna så tvunget vuxit; ty Pallas och Mars hafva väl aldrig förenat sig. En mängd examina blefvo då påbudna dels med de till embetsverken afgående studenter, dels under sjelfva föreläsningstimmarna med professorernas åhörare; dessa borde esomoftast uppropas; professorerna skulle afgifva lektionsjournaler och plikta, om de försummade någon föreläsning o. s. v.» Den store vetenskapsmannen anmärkte i anledning af dessa kontrollanstalter, att »vetenskaperna vilja uppmuntras, ej tvingas», samt att »en professor nog kunde i sin månadsjournal skrifva huru *ofta* han läsit, men icke *huru* han läsit». Äfven han fördömde anciennitetsprincipen, som ej allenast blifvit antagen att gälla vid civila och militära befordringar utan äfven i sjelfva ecklesiastikväsendet trängt sig in, »hvilket gjorde mera skada för vetenskaperna än allt annat». »Alla hufvuden», tillade han, »ansågos nu lika som soldater. När ej hvar blifver belönt efter habilitet och lärdom, är visst den obetänkt, som länge arbetar i vetenskaper vid akademierna.» Professoren Berch, hvars särskilda yttrande i ämnet lades till grund för konsistorii gemensamma betänkande, ådaga-

lade med utdrag af det vid akademien år 1761 begynta tabellverk, att ibland de derstädes studerande, hvilkas antal då uppgick till 6 à 700, voro pr medium 140 informatorer; och då en stor del af dessa läste för flere disciplar, kunde med säkerhet antagas, att minst 200 studenter, omedelbarligen ur fädernehusen till akademien utsända, saknade den förmåga, som de ifrån gymnasierna ankomne egde, att under egen ledning af sina studier nyttja den akademiska undervisningen. Denna tredjedel af hela studentcorpsen bestod af nästan alla vid akademien inskrifna adliga ynglingar samt af förmögnare ofrälse mäns söner. De ärnade sig till rikets civila och militära tjenster, och om de mera än andra kommo omogna från akademien, låge den sannskyldiga orsaken dertill »uti den privata informationen, hvaröfver föräldrarne hade allena att råda, och det omåttliga skyndandet att vinna inträde i embetsverken». Det ansågs derför nödigt, att ett särskildt med universitetet förenadt gymnasium illustre stiftades för sådana ynglingar, hvilkas föräldrar ej ville låta dem nyttja den kostnadsfria allmänna elementarundervisningen. För detta ändamål uppgaf professor Berch ett af consistorium academicum antaget förslag, att i Upsala skulle genom den akademiska styrelsens försorg inrättas, till någon likhet med det i Halle stiftade Waisenhaus, ett under samma styrelses tillsyn stäldt seminarium, der emot en bestämd årlig afgift till lärares löner och öfriga kostnader de ynglingar, som förut blifvit med privata informatorer sända till akademien, skulle efter föräldrarnes fria val kunna emottagas för att under en noggrann vård af deras seder bildas till skicklighet att draga nytta af professorernas föreläsningar.

Denna nödhjelpsanstalt kom dock aldrig till verkställighet. Emellertid hafva de 1749 och 1750 påbudna embetsexamina vid universiteten fortfarit intill närvarande tid och äfven i flera senare Kongl. förordningar blifvit ytterligare bestämda. Derjemte har den författning, som riksens ständer vid 1766 års riksdag grundade på en ny

kontrollprincip, äfven blifvit bibehållen. Sålunda skola nu universiteten genom de derstädes anställda examina kunna hindra hofrätterna och kollegierna att emottaga oskickliga ämnessvenner; men å andra sidan hofrätterna och kollegierna äfven kunna för oskickliga förklara dem, som vid universiteten blifvit godkända. Jag vill längre fram yttra min mening om denna ömsesidiga kontroll af universiteten på embetsverken och af dessa på universiteten. Nu, då jag egentligen har att framställa organisationen af vårt offentliga läroverk, må jag endast anmärka, att den enhet, som ännu är bevarad i trivialskolornas och gymnasiernas verksamhet, blifvit vid universiteten söndrad genom de allt mera och mera utvidgade fordringarna på oförenliga verkningar af dessa högsta läroanstalter. Man vill nämligen på den ena sidan, att universitetslärarne skola icke allenast sjelfva omfatta alla speciella grenar af de mångfaldigade vetenskaperna utan äfven deruti lemna undervisning åt studerande med tillräckligen utbildade anlag för högre lärdom. Men på den andra sidan fordrar man, att samma lärare skola bilda till duglighet för statens värf, och deribland äfven de ringaste, hvarje gosse, så okunnig och ännu värre så vanmäktig att förvärfva sig grundsäkra kunskaper, som han blifvit utskickad från fädernehuset, samt att de skola vara ansvariga för sådana ynglingars brukbarhet i rikets tjänster. Universiteten, som förut verkade till ett lägre och ett högre ändamål, men verkade dertill i en och samma riktning, hafva sedan medlet af det sistförflutna århundradet fått sig föresatta tvenne emot hvarandra rakt stridiga bestämmelser: den ena, att vara instituter för den högsta vetenskapliga bildningens vård och tillväxt inom samhället, den andra åter att vara specialpedagogier för statens blifvande tjänstemän. Tvenne krafter, en upplyftande och en nedtryckande, skola således vid dessa läroverk kämpa att indifferentiera hvarandra, hvilket, om det än må anses öfverensstämmande med någon abstrakt bildningsteori, dock måste in concreto

slutligen leda till en nihilism af både vetenskaplig och embetsmannabildning. Samme lärare, som har att undervisa litterata studenter i den högre matematiken, har sig också ålagdt ansvaret för blifvande kammarskrifvares och häradsbokhållares färdighet att räkna quatuor species och regula de tri. Det ena verkningssfältet är för honom utmätt af Newton och Laplace, det andra af Beckmark.

Inga andra förhör med dem, som vilja ingå i embetsverken, än de offentliga inför consistorium academicum äro i författningarna rörande detta ämne föreskrifna. Omöjligheten att rätt bedöma en ynglings kunskaper efter svaren på de få frågor, som hvarje examinerande professor kunde under dessa påbudna förhör honom föreställa, insågs genast. »Om sådana examina», anmärkte professor Berch, »skulle hållas på samma grund som en undersökning, behöfde hvar examinerator (för hvarje examinandus) ensamt 3 å 4 timmar, och då skulle en examen taga bort 30 å 40 läsedagar och således nästan hela terminen, som aldrig vore lagstiftarens mening.» Men vid Upsala universitet och förmodligen äfvenså vid Lunds hafva i senare tider professorerna, för att kunna så vidt möjligt vore uppfylla hvad af dem blifvit fordradt, sjelfva ålagt sig den tunga förbindelsen att först enskildt förhöra alla, som anmäla sig till någon embetsexamen, innan den offentligen anställes. Om man i denna anstalt igenkänner professorernas goda vilja att göra vida mer än dem blifvit ålagdt i författningar, hvilkas ändamål det oaktadt aldrig med någon säkerhet kan uppnås, så måste man deremot beklaga, att vetenskapsmän skola nödgas icke allenast att åt dessa enformiga lexförhör uppoffra en tid, som kunde och borde egnas åt dem värdigare arbeten, utan äfven derigenom förlora den själens liflighet, som endast kan underhållas genom en fri och tillfredsställande verksamhet. Sysslösa tadlare hafva ej sällan afgjort, att universitetens lärare vanvårda sina kall. De förstå ej, dessa fåkunniga domare, hvilken möda är nedlagd i en väl utarbetad föreläsning. De veta ej, att

de flesta professorer under terminerna hålla åtta sådana föreläsningar hvarje vecka. Ännu mindre veta de, att under flera veckor af hvarje termin tentamina upptaga för de till embetsverken examinerande professorer flera timmar hvarje dag, söndagarna icke undantagna. Jag skulle kunna nämna en professor, som under den sist-förflutna höstterminen (1827) läst offentligen och enskildt, mestadels för de så kallade civilister, tio timmar hvarje vecka och som under de sista veckorna använt nio timmar hvarje dag till tentamina, de offentliga examina oberäknade. Jag kunde nämna en annan, som, ehuru sjuk under en större del af den nästföregående vårterminen, då gaf nästan hvarje stund mellan feberanfallen åt tentamina. Jag anför dock med bedröfvelse sådana bevis på ett nit, som nu kan misskännas, emedan det ej medför något positift gagn, utan blott må hända ett negatift, men som skulle i oförgängliga verk och ganska synbara verkningar uppenbara sig, om de svenska universitetens organisation icke blifvit efter senare tiders begrepp om samhällets nytta vanskadad.

Våra universitet äro likasom de flesta utländska fördelade i fyra fakulteter, hvilka dock icke utgöra hvar för sig sjelfständiga läroverk, utan äro till ett organisk helt förenade. Den filosofiska fakulteten har en dubbel bestämmelse. Den skall först emottaga de ynglingar, som ifrån gymnasierna till universitetet uppflyttas, samt utvidga deras allmänna vetenskapliga bildning till den grad, som fordras för ett grundligt studium af särskilda vetenskaper. I detta afseende är den en mellanlänk emellan gymnasierna och de så kallade högre fakulteterna. Men den skall också uppdrifva utöfver denna grad studierna af de vetenskaper, som äro den samma enskildt tillhöriga, och i detta afseende verkar den för sitt eget ändamål. Alla fakulteterna ega att för fullbildade erkänna de studerande, hvilka hunnit till någon bestämd höjd af kunskap i de vetenskaper, som äro egnade åt hvarje fakultet, samt att tilldela dem såsom sådana den heder

och de rättigheter, som åtfölja doktors- och magister-värdigheterna.

De för ynglingar af alla stånd tillgängliga lägre och högre läroverk, hvilka hafva till syftemål att befrämja den lärda bildningens progressiva utvidgning, äro likväl icke de enda, som staten stiftat och underhåller. Tid efter annan hafva särskilda skolor, egnade åt särskilda yrken, blifvit inrättade. Vissa af dem förutsätta hos gossar, hvilka der emottagas, endast de lägsta kunskaper, som ingå i den allmänna folkbildningen. Sådana äro de trivialskolorna af ålder vidhäftade apologistklasser, som i senare tider blifvit utvidgade till fullständigare så kallade näringsskolor, i likhet med de tyska borgareskolorna. En specialskola, nemligen Kongl. krigsakademien, förutsätter väl några af de kunskaper, som i lärdomsskolorna inhemtas, men dessa icke vid den bestämda graden deraf fullständiga. Andra äro undervisningsanstalter för högre teoretiska kunskapers praktiska tillämpning inom gifna yrken, såsom bergsskolan i Falun, artilleriskolan vid Marieberg m. fl. Apologistskolorna äro öppna för alla som vilja deruti ingå. De öfriga kunna blott emottaga elever till ett visst antal och egnade åt det yrke, för hvilket läroverket är stiftadt.

Sedan jag nu framställt min åsigt af det svenska offentliga uppfostringsverkets organisation, har jag att äfven upptaga den andra faktiska frågan: »Hurudan är för det närvarande denna organisations lif, hurudana dettas verkningar?» Ett fullständigt svar derpå kan icke lemnas af mig, som blott eger någon närmare kännedom af verkliga förhållanden inom en enda af rikets provinser och vid universitetet i Upsala. Emellertid må jag, efter denna kännedom och efter de tillförlitliga underrättelser jag i öfrigt kunnat inhemta, yttra hvad jag anser vara säkert.

Utländingar, som efter att hafva lärt sig svenska språket genomrest Sveriges provinser i afsigt att göra sig bekanta med folkets seder, lynne och upplysning, hafva öfverensstämt i det omdöme, att uti intet land den

allmänna folkbildningen öfverträffar den svenska allmogens. Detta omdöme bekräftas af de underrättelser vi ega om de vid jordbruket arbetande folkmassornas råhet i de flesta andra europeiska stater. Någon talrik klass af arbetare i fabriker eger ej Sverige, men äfven dessa torde i allmänhet vara mindre än annorstädes förnedrade till blotta mekaniskt verkande bihang åt maskinerna. Hos våra bergsarbetare, som vanligast sköta derjemte något jordbruk, är förståndskraften ännu fullständigare utvecklad än hos den endast åkerbrukande allmogen.

Om man således får antaga, att folkbildningen, i det hela betraktad, står hos oss på en högre punkt än hos andra nationer, torde man ock finna, att detta måste vara en följd af orsaker, som verka med lefvande kraft. Dessa orsaker, ibland hvilka jag skattar högst den uråldriga frihet, som en större del af Sveriges allmoge ännu har bevarad, äro många, men ibland dem intager utan tvifvel den husliga barnuppfostringen och den presterliga religionsundervisningen ett af de främsta rummen. Det må vara möjligt, att den förra inom vissa landsorter och den senare uti vissa församlingar är sämre än i andra. Men att båda, så förenade som de af ålder varit och ännu efter min förmodan allmänligast det äro, *kunna* åstadkomma verkningar, dem ingen blott undervisningsmekanism ännu frambragt, derom förvissar mig min säkra kännedom af Dal-allmogens förstånd, hvilket blifvit utbildadt på det sekelgamla sättet. Ofta har jag beundrat detta rena bondförstånd, lika mäktigt att inse det sanna och rätta i en sak som att fatta dess sammanhang med andra och beräkna dess följder. Då jag haft att för denna allmoge framställa något allmänt ärende, har jag alltid behöft särdeles noga öfvertänka det för att kunna lemna de upplysningar, som skarpsinniga anmärkningar skulle framkalla. Jag anser väl icke färdigheterna att skriva och att räkna på papperet vara alldeles nödvändiga villkor för tankekraftens utveckling hos dem, hvilkas yrken ej fordra dessa färdigheter. Men äfven de äro hos Dal-

allmogen temligen allmänna. Ännu allmännare är för-
mågan att räkna i hufvudet och mäta med ögat samt
att använda denna traditionella matematik till åtskilliga
behof. Om sina lagliga rättigheter och skyldigheter
samt om deras historiska ursprung har dalkarlen en säker
och bestämd kunskap. Lagen är för honom lefvande.
Vill man öfvertyga sig, att han kan läsa och att han
känner kristendomens hufvudläror, må man bevista guds-
tjensten i en af de stora Dal-församlingarna. Man skall då
se den rymliga kyrkan full af folk, höra en kraftfull kor af
några tusende röster, som rent utsjunga orden i psalm-
boken, finna en allmän uppmärksamhet till predikarens
tal och under nattvardens utdelning en högtidlig andakt.

I bredd med denna enkla teckning af en svensk all-
moges bildning vill jag ställa några underrättelser om folk-
bildningen bland en annan fri nation. Jag väljer dertill
den skottska. Mera än de flesta andra rikens regeringar
har Skottlands från äldre tider tillbaka sökt befordra folk-
upplysningen. Sockenskolor blefvo der allmänt inrättade
1696. Skottland är mindre än England besväradt af en
mobbs utan ordnad husligt lif. Men det oaktadt vid en
på parlamentets befallning år 1818 anställd undersökning
inom alla skottska församlingar befans, att bland en folk-
mängd af omkring 1,900,000 personer 50,000 barn, som
icke kunde få inträde i 942 offentliga sockenskolor och
2,222 enskilda, saknade all uppfostran; att i högländerna
halfva folkmängden i det hela taget icke kunde läsa,
samt att detta inträffade i vissa trakter med 70 ibland
100 af alla åldrar öfver åtta år. Man tillräknade dessa
förhållanden sockenskolornas otillräcklighet. Då likväl i
en svensk provins, liknande i många förhållanden Skott-
lands högländer, men på långt när icke så begåfvad som
dessa med af staten bekostade läroanstalter för barn, hela
den folkmängd som ej tillhör barnåldern med högst få
undantag kan läsa, synes det mig vara klart, att folk-
massornas bildning beror mindre på yttre skolinrättningar
än på det allmänna lifvets inre kraft. Ännu må det

svenska folket med stolthet känna sig mäktigt att fortplanta inom sig själsförmögenheter och kunskaper, som hos andra folk måste med konstlade medel utifrån inympas i hvarje slägte.

Hvad våra trivialskolor och gymnasier beträffar, har jag med bekymmer funnit, att en och annan ibland denna komités herrar ledamöter ansett dem såsom felaktigt inrättade hafva råkat i förakt och i allmänhet vara endast en tillflykt för fattigdomen och behovet. Jag skulle icke våga att bestrida detta af så aktningsvärda män uppgifna faktum, om jag icke vid några deraf föranledda forskningar kommit till en önskad visshet, att ifrågavarande läroverk ega sedan flera år tillbaka ett allmännare förtroende än förut.

Jag vill framlägga de bevis för detta mitt påstående, som jag hittills kunnat samla, och begär att komitén må vidtaga någon åtgärd för att få saken vidare utredd. Då ingen lärare vid trivialskolorna, och blott en af de vid gymnasierna utom hufvudstaden anställda, har tillfälle att inom denna komité försvara de klandrade läroverken, synes rättvisan fordra, att komitén icke antager något för dem menligt faktum, som ej blifvit fullleligen styrkt.

Jag säger *faktum* och lägger vikt på ordet; ty min mening är icke, att friheten till individuella *omdömen* må inskränkas.

Jag har blott kunnat erhålla några få äldre och nyare förteckningar på lärjungarne vid trivialskolor och gymnasier, men de jag erhållit utvisa en betydlig tillväxt af dessa lärjungars antal under de senare åren. Vid Vexjö trivialskola studerade:

vårterminen 1795.....	143	vårterminen 1823.....	168
” 1796.....	139	” 1824.....	192
” 1797.....	140	” 1825.....	192

Vid Upsala katedralskola utgjorde år 1806 lärjungarnes antal 101, men år 1826 uppgick det till 294.

Men säkrare än antalet af de ynglingar, som begagna sig af den kostnadsfria undervisningen vid offentliga läro-

verk, utmärka deras stånd och vilkor den grad af allmänt förtroende, som sådana läroverk ega. Hafva de råkat i förakt, så kunna de väl ändock blifva en tillflykt för fattigdomen och behovet; men föräldrar med någon förmögenhet att använda till sina söners uppfostran insätta ej dessa i så vanfräjdade skolor. Att våra trivialskolor och gymnasier dock icke äro *allmänt* föraktade, bevisa de officiella uppgifter, som till revisionen öfver rikets elementarläroverk år 1824 inkommit och sedermera blifvit tillika med denna revisions underdåniga berättelse kungjorda. Deraf synes, att ibland 4,133 lärjungar, som ifrån höstterminens början år 1821 till och med vårterminens slut år 1824 blifvit vid trivialskolorna och gymnasierna inskrifna, voro:

I hänseende till stånd

Adelsmän.....	162
Prestsöner.....	494
Ståndspersoners söner.....	1,217
Af borgareklassen.....	1,157
Af arbetsklassen.....	1,103
	Summa 4,133

I hänseende till vilkor

Förmögna.....	484
Behållna.....	1,767
Behöfvande.....	1,051
Fattiga.....	831
	Summa 4,133

Ibland detta sammanlagda antal voro inskrifna i apologistkolorna 1,331, i lärdomsskolorna 2,118 och i gymnasierna 684. Af de 2,118 i lärdomsskolorna intagna voro 1,382, och således mera än två tredjedelar af hela antalet, *förmögna och behållna*. Förhållandet emellan dem samt *behöfvande* och *fattiga* visar sig icke lika för de i gymnasierna inskrifna. Uti dessas totalsumma, 684, utgjorde förmögna och behållna blott 366 eller föga mera än en hälft. Detta torde dock mindre bevisa något mot

gymnasierna än mot de förmögna och behållna föräldrar, hvilkas söner icke fått i den allmänna ordningen fullfölja sina vid trivialskolorna började studier.

Enligt Kongl. tabellkommissionens den 9 November 1822 afgifna underdåniga berättelse om rikets folkmängd beräknades år 1820 personalen af ridderskapet och adeln till 10,149, af ofrälse ståndspersoner till 65,003 och af läroståndet till 14,383. Då med dessa tal jemföras uppgifterna på de ynglingar af nämnda stånd, som under tre år ingått i elementarläroverken, finnes förhållandet af hela personalen till sådana inskrifna lärjungar vara:

bland adeln som.....	100 till	1,60
» ofrälse ståndspersoner.....	100 »	1,87
» läroståndet	100 »	3,43

Efter denna beräkning synes väl förtroendet till de offentliga lärdomsskolorna ännu vara hos ridderskapet och adeln minst allmänt. Man bör dock härvid ihågkomma, att i forna tider adelsmän sällan begagnade sig af sådana skolor, och att, då de nu anlitas af detta stånd nära lika allmänt som af ofrälse ståndspersoner, bevisar detta faktum, att benägenheten för dem märkligast tilltagit just hos den medborgareklass, som fordom dem mest föraktat. Af 61 adliga ynglingar, som höstterminen år 1761 voro närvarande vid Upsala akademi, stodo alla under privat information och hade således omedelbarligen ur fädernehusen blifvit ditsända. Deremot hafva många af de vid detta universitet nu studerande adelsmän genomgått de offentliga läroverken.

Visserligen finnas svenska individer, som förakta våra trivialskolor och gymnasier; men om också några af dem göra sig sjelfva till den allmänna opinionens härolder, hafva de dock ingen rättighet att tillegna svenska folket sitt enskilda förakt för läroverk, som den store Gustaf II Adolf stiftat och åt hvilka ganska många medborgare af högt och äfven det högsta anseende i samhället ännu i närvarande tid gifvit och gifva sitt förtroende.

Verkningarna inom samhället af dessa uppfostringsanstalter har jag haft flera tillfällen att bemärka. Jag har kunnat jemföra den duglighet inom åtskilliga näringsyrken, som trivialsolor och gymnasiers forna lärjungar ådagalagt, med annorlunda bildades, och i allmänhet har jag funnit de förra vara de senare öfverlägsna. I lägre tjänster samt i flera särskilda befattningar inom det län, hvars styrelse var mig i nåder anförtrodd, använde jag unga män, som genomgått ortens trivialskola, och hvaribland en och annan äfven kunnat fullfölja sina studier i gymnasium, men som saknat nödiga tillgångar för att hinna längre. Jag skulle önska, att den skicklighet, som några af dem ega, kunde pröfvas jemte vissa af lyckan mera gynnade tjänstemäns, hvilkas föräldrar föraktat de lägre offentliga läroverken. Under den tid jag nu varit bosatt i Upsala och med någon uppmärksamhet följt universitetslivet, har jag väl hört klagas, att flere af de ifrån ett och annat gymnasium ankomna ynglingar skola varit osäkra i sina elementarkunskaper. Jag kan icke döma häröfver, men har funnit det vara anmärkningsvärdt, att denna klagan ofta träffat sådana gymnasier, der läsningen af romerska och grekiska författare varit i vidd mera utsträckt, och må hända i följd deraf mindre grammatikaliskt sträng än vid andra. Emellertid har jag tyckt mig finna, att mängden af de studerande, som genomgått gymnasierna, öfverträffar i kunskapsförmåga, om icke i kunskapsförråd, mängden af dem, hvilkas uppfostran varit enskild. Jag vågar dock icke framställa detta såsom ett säkert förhållande, helst jag känner flera af enskilda lärare bildade ynglingar med fasta grundkunskaper och med stadgad vana att studera allvarligt. Deremot kan jag utan tvekan säga, att vid Upsala universitet ibland magistrar samt äldre och äfven yngre studerande, hvilka blifvit uppfostrade i trivialsolor och gymnasier och der lagt säker grund till sedermera utvidgade allmänna kunskaper, finnas många, som, ännu icke bestämda att ingå i läroståndet, skulle kunna framdeles användas till nytta

för staten i dess tjänster af högre vikt, i fall de genom hopp om fortkomst dertill blefve uppmuntrade att egna sig åt särskilda för sådana tjänster nödiga studier och öfningar.

Jag har redan yttrat min öfvertygelse, att universitetet blifvit genom stridiga dem föresatta bestämmelser desorganiserade. Huruvida detta oakadt någon enhet i akademiska lifvet kunnat bibehållas i Lund, der antalet af studerande är måttligt, är jag ej i tillfälle att bedöma. Upsala universitet, hvilket jag närmare känner, saknar efter mitt omdöme en sådan livvets enhet. Af 900 studerande kunna de flesta ej komma, åtminstone under de första terminerna, i närmare förhållande till professorerna. Dessas tid är till det mesta upptagen af föreläsningars utarbetande och af de mångfaldiga tentamina och examina. De stunder, som embetsgöromålen lemna dem öfriga, behöfva de använda till egna studier och forskning. Deras löner, hvilka, sedan spanmålsprisen fallit, vissa år blott uppgått till 12 à 1300 rdr banko, äro för de flesta, som hafva familjer att försörja, otillräckliga, helst de för att känna sina vetenskapers framsteg måste årligen förskaffa sig utländska böcker, dem det akademiska bibliotekets ringa tillgångar ej medgifva att det samma efter hvarje lärares behof inköper. Man kan ej vänta, att dessa lärare, så tryckta af ekonomiska bekymmer och af trägna göromål, särdeles af de tröttande, enformiga förhören, skola kunna sins emellan underhålla ett friskt vetenskapligt lif eller uppväcka ett sådant bland de studerande. Dessas ojemna bildning, en följd af eftergifter i fordringarna vid studentexamen, gör, att något gemensamt litterärt intresse ej kan förena dem. De fria humanistiska studierna och de latinska talöfningarna, som fordom sammanhöllo studentlifvet, betraktas nu i allmänhet efter den nyare tidens begrepp om nytta såsom alldeles gagnlösa bortom universitetet och föga gagneliga der. De offentliga disputationsakterna, vid hvilka äldre och yngre studerande förut täflade med hvarandra om

en talrik församlings bifall och om ett deraf bestämdt hedrande rykte, bevistas numera blott af några landsmän och vänner till den, som måste i egenskap af författare eller försvarare af en akademisk afhandling aflägga ett sådant ännu äskadt kunskapsprof. De flestas studier hafva det närmast erforderliga examensbetyget till syftemål. Genvägar för att hastigare hinna dit blifva sorgfälligt uppsökta. Under allt detta afskilja sig individerna ifrån det hela, läsa sina efter mitt omdöme allt för vidsträckta och många lexor, anmäla sig till tentamina, undergå, om dessa lyckats, den offentliga examensformaliteten, njuta äntligen under några timmar en ren glädje i sällskap med deri deltagande vänner och afresa derefter från lärdomssätet, så fort de hinna, för att blifva — män i staten.

Jag tror mig ej behöfva säga, att hvad jag nu yttrat om det *allmänne* förhållandet vid Upsala universitet ej är lämpligt till *alla*, som der studera. Det gäller blott i afseende på den mängd, som, tvungen af fattigdom eller föräldrars nidskhet och snikenhet, måste allt ifrån sin ankomst till universitetet beräkna terminen, då det kan blifva möjligt att skilja sig derifrån. Denna mängd nödgas genast egna sig åt de studier, som man i Tyskland kallar *brödstudier*. Några bättre lottade fortdrifvas på samma väg af begäret att snart få komma in i verlden samt af föräldrars eller anhöriges anmaningar dertill. Hopens brödstudier blifva för dessa lyckligare ynglingar *rockstudier*, ty en rock med guldbroderad krage är då lexläsningens aflägsnare mål. Men den djupare och mäktigast verkande orsaken till universitetsstudiernas allmänne förhastade riktning åt ensidig nytta ligger i befördringslagarna och författningarna om embetsexamina. Vanligen förvärra palliativer en sjukdom. Så hafva ock, om jag ej allt för mycket bedrager mig, utvidgade pensa för sådana examina gifvit en ökad verksamhet åt den förstörande principen i denna anstalt. Ju mera en svag kropp öfverlastas med olikartade födoämnen, som han

ej har makt att inom den gifna tiden assimilera, desto krankare blir han.

Ärligen, såsom mitt samvete det kräfver, har jag framställt min åsigt af sådana förhållanden vid Upsala, som jag ville önska att en reform kunde lyckligen förändra; men jag känner äfven och uppfyller med nöje min pligt att intyga det goda, som jag funnit bevaradt vid detta läroverk, och det bättre, som der utvecklat sig sedan den tid då jag var student. Jag är ej en behörig domare öfver akademiska lärares skicklighet, och mina enskilda förbindelser med de flesta af Upsala universitets nuvarande herrar professorer skulle äfven förbjuda mig att yttra en öfvertygelse, som, utan värde för dem, kunde af oblida uttydare anses för vänskapens smicker. Det enda, som jag kan med någon säkerhet bedöma, är deras nit att undervisa ungdomen och att samvetsgrant förrätta de dem ålagda pröfningar af studerandes kunskaper. I båda dessa afseenden förlora de icke vid en jämförelse äfven med de berömda och högligen berömvärda ibland Upsala universitets professorer vid den tid, ifrån höstterminen 1787 till vårterminen 1790, då jag der studerade. Den dåvarande tidens allmänna anda — man må kalla den mild eller lättsinnig — gjorde lärarekallet vida mindre tungt än det nu är. Också då skyndade ungdomen att vinna inträde i embetsverken; men man lade då mindre än nu på universitetslärares ansvar, att en yngling skulle vara vid afgang från akademien försedd med ett så tillräckligt förråd af nyttiga specialkunskaper, att han måtte dermed kunna nödortfiligen hjälpa sig fram genom lifvet. Antalet af dem, som sökte examina, var den tiden måttligt. De fleste, som ärnade sig till rättegångsverken, nyttjade den i 1749 års författning medgifna och först genom Kongl. brefvet af den 9 April 1788 tillslutna utvägen att försvara en juridisk uppsats, som, jag vet icke med hvad rätt, fick på svenska språket författas och ventileras. Vid sådana omständigheter var den under ett föregående regeringssätt till-

komna, men kan hända efter dettas förändring ej för lika vigtig ansedda examinationsanstalten på långt när icke så tröttsam och så tidförödande, som den nu är. Huru den ock må bedömas, är det säkert, att den nu verkställes med all möjlig omsorg att utröna hvad dervid kan utrönas, nämligen huru mycket den examinerade under examinationsstunderna vet, ej hvad han deraf förmår bevara och använda. Denna kontroll har samma bestämelse som en kassainventering. Behållningen för dagen skall och kan undersökas, men inventeringsmannen skall ej och kan ej gå i borgen för kassans framtida bestånd och förkofran.

Anses ett visst förråd af minneskunskaper utgöra skicklighet, så är den nuvarande generationen af studerande i allmänhet skickligare än den, med hvilken jag uppvuxit. Fordringarna till alla examina hafva blifvit stegrade vida öfver hvad de voro under min studenttid. Jag anser väl icke hastigt hopade kunskaper vara någon fruktbar rikedom, men jag kan ej misskänna värdet af den flit, som dem hopar. För sådan flit förtjenar mängden af den i Upsala nu studerande ungdomen synnerligt beröm. Må hända kunde den bättre användas; men den bevisar dock hos det uppväxande släktet en kraft att sträfva till föresatta mål och att försaka derifrån afledande nöjen. Denna kraft skall ofelbart verka till samhällets gagn, om nämligen samhället sjelft underhåller och visligen riktar den.

Med läsningsflit förenar den vid Upsala universitet nu studerande ungdomen en ännu allännare sedlighet. Jag har under tre år njutit en hjertlig fröjd att det få erfara. En sann hederskänsla sammanhåller i moraliskt afseende studentcorpsen, hvaribland jag lärt närmare känna många icke blott redliga utan ädla ynglingar af alla stånd. När man betänker, att vid detta universitet vanligen äro samlade 900 studenter i den ålder, då lustar och kraft pläga vildast rasa, måste man beundra den sans, ordning och anständighet, som nu mera än kan

hända i någon föregående tid råda inom detta samfund. När man ock känner, huru annorlunda det förhåller sig vid många utländska universitet, skall man på en gång göra rättvisa åt det svenska lynnet och åt de svenska uppfostringsanstalter, der under det husliga lifvets ständiga inverkan skoltvånget småningom så aftagit, att den till fri student upphöjde gymnasisten icke, för att förvissa sig att han är fri, behöfver göra sig ostyrig.

Nationsföreningarna, hvar och en under någon professors inseende och ledning, äro de, som förnämligast sammanhålla den studerande ungdomen till allmän ordning och som äfven gifva den en emot den tyska burschen-råheten afbrytande yttre bildning. Dessa föreningar hafva i senare tider blifvit livvade af en bättre anda än den, som i min ungdom var rådande. De särskilda nationerna, i synnerhet de talrikare, stodo då i ett fiendtligt förhållande till hvarandra, och äfven blodiga drabbningar föreföllo stundom emellan de stora makterna ibland dem. Nu deremot utgöra de ett förbund af samhällen, som verka till ett gemensamt mål, det att vidmakthålla hela studentcorpsens anseende. Inom hvarje nationsförening eger en lefvande vaxelbildning rum, ehuru icke under vaxelundervisningens stela mekaniska form. De äldre ledamöterna äro de yngres monitörer till sedlighet och flit. De inom nationssamfundet af ålder brukliga och ännu bibehållna disputationsofningarna äro väl nu i följd af studiernas söndring och den ringare vikt, som i allmänhet lägges på färdigheten att tala latin, mindre uppmuntrande än de fordom voro; det tidens lynne, som verkar på universitetets hela, måste ock verka på dess delar. Men så vidt detta tidslynne det medgifver, söka nationernas äldre ledamöter att hos de yngre uppväcka eller underhålla lusten för klassiska studier. Inom de flesta nationerna anställas ock med novitierna, innan de uppflyttas till en högre afdelning i förbundet och derigenom blifva berättigade till betyg öfver flit, en sträng pröfning för att utröna, huru de bevarat

och utvidgat sina elementarkunskaper. Dessa nations-examina hållas i aktning och kunna anses såsom ett i synnerhet för blifvande prester behöfligt och ganska nyttigt supplement till studentexamen.

De flesta nationssamfundet hafva dels redan inköpt eller för längre tid hyrt och dels vidtagit anstalter att köpa eller bygga hus, för att hafva egna tjenligen inrättade rum till sammankomster, gymnastiköfningar och boksamlingar. Dessa företag, som skola ytterligare befästa nationsföreningarna, äro grundade till en del på sammanskott af de studerande sjelfva, men förnämligast på gåfvor af enskilda, för ändamålet nitfulla män inom stiftet.

Boksamlingar ega alla nationer, hvilkas medlemmar erlægga till deras årliga förökande afgifter, som för hvar och en ej äro känbara, men som sammanlagda tjena att allt mera och mera sätta nationerna i besittning af de angelägnaste hjälpmedel för studierna af språk och vetenskaper.

När jag under en vidsträcktare öfversigt sammanfattar alla nuvarande förhållanden vid universitetet i Upsala, finner jag, att detta läroverk, ehuru i några delar fordrande förbättringar, bevarar i det hela sin rättighet till nationens aktning och förtroende. Jag vet, att detta mitt omdöme ej är öfverensstämmande med en mer eller mindre allmän opinion, särdeles inom hufvudstaden; men det synes mig vara hög tid att ej låta en viss *stockholmsk* anda blifva den *svenska* öfverväldig. Denna senare lefver ännu och vårdas vid Upsala universitet. Om äfven der någon flärd stundom visar sig, så är den ditförd ur sådana fädernehus, inom hvilka barnen ohjelpigen förderivas. Den har dock ännu icke gripit omkring sig, ty den är ej uppmuntrad af läroverkets styresmän och ej tåld af mängden bland de studerande. För denna mängd gäller lärdom öfver allt annat, och äfven den student, som ej kan hoppas att förvärfva sig detta värde, söker dock att genom allvarliga sysselsättningar och ett

stadgadt uppförande bibehålla inom sin nation ett godt rykte.

Man må ej förgäta, att Upsala universitet i dess nuvarande skick är en stiftelse, icke af staten, utan af den store Gustaf Adolfs *enskilda* ädelmod. Till dess underhåll bidrager väl staten med några socknars kronotionde samt med en och annan ränta, till ett sammanräknadt värde af 18 à 20,000 rdr. Men på detta redan af konung Gustaf II Adolf och drottning Kristina bestämda statsbidrag hafva sedermera tid efter annan blifvit grundade nya professioner och adjunkturer samt andra anstalter till läroverkets utvidgande, hvarjemte riksens ständer vid 1809 års riksdag medelst ett penndrag öfverflyttat ifrån kronans stat på universitetets kostnaderna för en ridskola, som endast begagnas af några adelsmän och förmögnare ofrälse ynglingar. När dessa utgifter afdragas ifrån ofvanberörda högsta summa, återstå af den samma endast omkring rdr 7,500, utgörande hela beloppet af det understöd, som staten nu kan anses gifva åt konung Gustaf II Adolfs stiftelse i dess af honom fastställda vidd. Man jemföre detta statsbidrag med andra till mera gynnade läroverk, och man bedöme derefter de allt jemt stegrade anspråken på detta så af staten vanvårdade universitets verksamhet.

Emellertid verkar dock detta universitet med sina knappa tillgångar allt hvad staten skäligen kan fordra af det samma. Intet läroverk kan försäkra samhället om hvarje der bildad ynglings framtida duglighet till det yrke han väljer. Men ett godt läroverk är redan det, vid hvilket en allmän anda håller ungdomen till flit och sedlighet samt der kunskaper kunna förvärfvas. Upsala universitet har alltid haft och har ännu att erbjuda åt staten, kyrkan och vetenskaperna unga män med rika, flersidigt utbildade själsförmögenheter, grundliga studier och manligt allvar. De fordra likväl att uppsökas, ty de fjäska icke sjelfva fram; de hafva ej blifvit, hvarken af sina föräldrar, merendels inom de ringare stånden, eller vid de offentliga läroverken, uppfostrade till lycksökare

och charlataner. Då samhället ej bemärker deras vid universitetet ådagalagda skicklighet, och då de i hufvudstaden ej hafva några gynnande förbindelser, måste de för att kunna lifnära sig emottaga obetydliga befattningar inom sina hemorter. Visserligen kunna de också der verka åtskilligt godt, men de sakna der tillfällen och uppmuntringar att så utvidga sina kunskaper och så använda dem, som de under andra samhällsförhållanden skulle ofelbart göra. Jag yttrar detta med full visshet om sanningen deraf, ty jag känner och känner noga många unga män med ypperliga anlag och med grundfast lärdomsbildning, hvilka på detta sätt gått förlorade för statens och vetenskapernas högre angelägenheter. Jag känner andra, som skola likaledes förloras, om under ifvern att omskapa våra offentliga läroverk man försummar att taga till vara det goda, som dessa i sitt nuvarande skick frambragt och frambringa.

Man har påstått, att under en längre tid universitetet i Upsala icke lemnat nog skickliga ämnessvenner åt statens embetsverk. Om så allmänligen förhölle sig, skulle jag anse detta förhållande härleda sig från författningarna om embetsexamina, från befordringslagarna samt må hända någon gång från de friare befordringarna. Men jag har flera anledningar att betvifla sannfärdigheten af det faktum, man utan inskränkning uppgifver såsom grund för sin klagan. Jag tilltror mig någon förmåga att bedöma den bildning, som fordras hos en auskultant eller en extra ordinarie kanslist, om han efter erforderlig öfning i praktiska göromål skall kunna med nytta användas i statens tjänster. Sådan bildning, vida högre och säkrare stadgad än den jag egde, då jag vid 17 års ålder vann inträde i konungens kansli, har jag funnit hos flera unga män, som under de senare åren utgått från Upsala universitet och hvilkas närmare bekantskap jag haft tillfälle att göra. Om de icke äro bemärkta inom de embetsverk der de blifvit emottagna, bör det bevisa, att många med dem jemngoda der förut finnas,

och då anser jag klagomålen öfver brist på duglig ungdom inom dessa verk vara oskälige. Skulle dock till rikets högre embeten skickliga män, som ville och utan uppoffring af sin hela välfärd kunde dem emottaga, någon gång saknas, så må väl icke skulden dertill hvälfvas på universiteten, hvilka ega att bilda ämnessvenner åt hofrätter och kollegier, men icke att fullborda deras uppfostran till statsmän.

Jag har nu framställt min åsigt af det svenska offentliga uppfostringsverkets organisation samt den kännedom jag eger om dess ännu bevarade verksamhet. I följd deraf förklarar jag med skyldig aktning för andras öfvertygelse det vara min, att detta uppfostringsverk såsom ett helt betraktadt icke påkallar någon väsentlig omskapelse. Jag anser endast nödigt, att i allmänhet dess verkningskraft förstärkes och särskildt att universiteten återföras till sin forna bestämmelse.

Innan jag föreslår de anstalter, som i dessa afseenden kunna efter mitt omdöme vara behöflige och sålunda äfven fullgör hvad Kongl. Maj:ts vilkorligen i nåder äskat, finner jag mig böra till närmare pröfning upptaga några frågor, som jag i den föregående afdelningen af detta betänkande endast vidrört, men ej fullständigt besvarat. I sammanhang dermed vill jag ock granska de oblida omdömen öfver Sveriges uppfostringsanstalter, som blifvit yttrade i flera under de sistförflutna fem åren hos oss utkomna skrifter.

Det är ur så kallade förnuftsgrunder som tadlet af Sveriges offentlige läroanstalter utgått, och det är efter tomma begreppsmodeller, uppställda af hvarje tadlares enskilda förnuft, som de flerfaldige förslagen att dem omskapa blifvit formade. Mig har försynen icke begåfvat eller må hända rättare icke besvarat med ett förnuft, så dristigt och så i sitt sjelfförtroende absolut. Det jag fått

är under känslan af sin svaghet och under medvetandet af sin ändlighet blygsamt; om det stundom vågar något, så yttrar sig dess djerfhet i tvifvel på giltigheten af sådana teorier, som motsägas af en tillförlitlig erfarenhet. Med detta tvifvelsamma lynne och med den aktning för historisk sanning, som anatemerna emot en historisk skola ej mäktat förjaga ur mitt sinne, afvaktar jag innan jag sätter någon tro till vissa påståenden om de svenska läroverkens förnuftsvidrighet, att deras tadtare, som torde medgifva, att en orsak måste uppenbara sig i verkningar, förete bevis på ideliga dårskaper, begångna af de svenska män, hvilka under tvenne århundraden blifvit af dessa läroverk bildade åt staten, kyrkan och vetenskaperna. Hittills har man erkänt, att de till ett oräkneligt antal inom hvarje mansålder gagnat samhället med sina kunskapers grundlighet, med sin förmåga att forska, utreda och rätt döma, samt med sin skicklighet att bestämdt, klart och, der det fordrats, skönt uttrycka sina tankar och känslor. Många hafva varit räknade bland Europas stora män, och på de läroverk, som dem uppfostrat, har fallit en glans af deras ära. Jag vill tro, att hon kommer ännu i sekler att lysa, ehuru dessa mäns själsförmögenheter icke blifvit utvecklade efter de pedagogiska grundsatser, som nu, innan erfarenheten dem pröfvat, utropas att vara de enda förnuftsena.

Skulle man uppskatta det nyaste menskliga förnuftets, rättare sagdt förståndets kraft efter dess anspråk på ofelbarhet, så borde man anse det hafva omsider förmått att öfverstiga den gräns, hvilken under årtusenden bestämt dess ändlighet. Men måne detta förnuft, som nu äflas att göra sig egenmäktigt gällande, är af ett högre ursprung än det, som fordom gäلت? Måne förnuftet hos dem, hvilka nu fördöma våra offentliga läroverk, är ypperligare än förnuftet hos dessas stiftare, en Gustaf II Adolf, en Axel Oxenstjerna, en Johan Skytte, en Johan Rudbeck? Man förlåte mig att jag derom tviflar. Min erfarenhet gifver mig icke skäl att tillerkänna

det unga förnuftet någon sådan öfverlägsenhet. Det har visserligen på sitt sätt varit verksamt, men åtskilliga af dess raska verkningsförsök hafva knappt hunnit begynna, förrän de måst afbrytas. Jag må ej omtala de flera vedermälen deraf, hvilka hvarje svensk medborgare känner, utan endast hålla mig till de aflägsnare, mera allmänna. Vid en ännu icke alltför hög ålder har jag redan öfverlevvat fyra eller fem filosofiska hufvudsystemer, af hvilka jag hört det ena efter det andra utropas att vara det enda sanna, det evinnerligen bestående; jag har dock sett det ena efter det andra falla. De otaliga modifikationerna af dessa systemer och särskilda derifrån härledda aprioriska dogmer, införda af deras ifriga anhängare i de praktiska vetenskaperna, i vitterheten och konsterna samt äfven i sjelfva samhällslifvet, hafva varit samma vansklighet underkastade. Särskildt har pedagogiken, såsom jag vidare kommer att utreda, företett ganska många bevis på det moderna förståndets vanmakt att stifta något varaktigt. Om jag denna föga tillfredsställande erfarenhet oakadt likväl erkänner, att också en misslyckad filosofisk spekulatio kan vara af ett högt värde för menskligheten; om jag anser begäret efter allt högre och högre förnuftskunskap vara en människosjälen medfödd drift, hvars stigande eller aftagande kraft hos ett folk eller hos flera, till vaxling af idéer med hvarandra förbundna, utmärker tillväxten eller aftynandet af samma folks odling; om jag alltså bekänner mig vara en vän och ingalunda en fiende till filosofiska forskningar, när de blygsamt anställas, så kan jag deremot icke erkänna något människoförnuft att vara absolut och icke anse dess högmodiga anspråk på ofelbarhet för annat än ett utbrott af yrande svaghet. En enda absolut tänkare hyllar min tro och min dyrkan: Han, som af evighet begrundade och i tidens början gaf ut det omätliga systemet af sin vishets, sin godhets och sin allmakts skapelse. Detta, så äldrigt det är, består, under det att den förmätta människotankens timliga verldskonstruk-

tioner, likasom barnets korthus, oupphörligen efter förändrade beräkningar uppstaplas för att lika oupphörligen ramla.

Mig synes det mänskliga förnuftet endast hafva förmåga att i den eviga kraftens skapelse efterforska dess sammanhållande enhet samt att derefter ordna den verksamhet, hvartill människan i det stora systemet är bestämd. Denna förmåga skall uppfostringen utveckla. Den skall öfva och leda henne att uppfatta den enhet, som en allvis Skapare inlagt i sitt verk, men icke förleda henne att vilja själf skapa en enklare sammansättning af detta verks rika harmoniska mångfald.

Den för människans sinnen och förstånd tillgängliga världen företer enhet under de olika formerna af organisk eller mekanisk förening. I de organiska bildningarna vaxelverka alla delar såsom för hvarandra på en gång ändamål och medel; deras sammanhållande och fortbildande enhet är en i det hela och i hvarje dess organ lefvande inre kraft. De mekaniska föreningarna åter äro blotta hopfogningar af stycken, bestämda af en yttre kraft att samverka till ett yttre ändamål. Mekanismer kan människoförmågan sammansätta och omskapa, men endast vårda organismer och stundom leda deras utbildning.

Människoslägtet är fördeladt i särskilda folksamhällen, hvarje sådant i särskilda klasser af människor, och dessa klasser åter i individer af olika kön och åldrar. Må nu människoslägtet betraktas såsom en organism och dess delar såsom mindre organismer af samma art med den stora, dem alla omfattande? Eller är blott den enkla människoindividen en organisk varelse, verkande för sitt eget ändamål, men alla sammansättningar af sådana enkelheter endast ett särskildt slag af mekaniska hopfogningar, bestämda af en yttre afsigt? Ifrån svaren på dessa frågor utgå de stridiga meningarna om statens grund och väsende.

Jag vill ej här inlåta mig djupare i denna allmänna meningsstrid, än nödigt kan vara för att framställa dess

sammanhang med den särskilda striden emellan meningarna om vidden och bestämmelsen af uppfostringsverket såsom en statsanstalt.

Efter den allmännaste moderna åsigten är staten en mekanisk inrättning, som väl slumpen i sjelfva verket sammanfogat, men som, för att kunna gillas af förnuftet, måste anses för en emellan de deruti förenade individerna fritt öfverenskommen anstalt att ibland sig införa ett allmänt fredstillstånd, vidmakthållet blott genom yttre rättstvång. Efter den antika åsigten deremot är staten en organisation, likartad med den enskilda människans och såsom denna kräfvande sina organers vaxelverkan för att utbilda sin fysiska, intellektuella och moraliska kraft. Några medlande filosofer hafva i den senaste tiden bemödat sig att förena dessa mot hvarandra stridiga åsikter, hvaraf de kallat den ena negativ och den andra positiv. Svårigheter möta utan tvifvel en sådan förlikning; huruvida de äro öfvervunna eller kunna öfvervinnas, tillåter jag mig icke att afgöra.

Om nu staten anses för en blott rättsmekanisk hopfogning af menniskoenkelheter, så skulle den icke fordra offentliga uppfostringsanstalter för annat ändamål, än det enda att göra ett visst antal sådana individer dugliga till verkande redskap i maskinen. Specialskolor för särskilda yrken, vare sig att betrygga samhällets yttre och inre fred, eller att befästa och utvidga dess välstånd, kunde staten då behöfva, men icke ett system af läroverk, stiftade att befordra en allmän humanistisk bildning, att utveckla den menskliga kraften, utan beräkning af någon särskild vinst, som dess verksamhet skulle omedelbarligen inbringa. Blott för samhällets inre lugn fordrades hos massorna af folket så pass mycket förstånd, att hvarje individ måtte begripa sin fördel af det gemensamt öfverenskomna fredstillståndets varaktighet. — Den store förnuftslagstiftaren Kant förklarade och därför uttryckligen, att statsinrättningen ej vore annat än en naturmekanism, hvars problem kunde lösas utaf ett folk af

djefflar, om nämligen de hade förstånd. Men i en stat, som ej är sammansatt af förståndiga djefflar, utan af armstarka menniskor, kunna dessa, när de äro alltför raa, blifva farliga, först för de nyttiga, mindre fabriksmaskiner tillhörande, medlemmar af samhället och sedan för hela samhällets stora rättsmaskin. Vid betraktande häraf hafva i några statskonstruktioner på förnuftsgrunder offentliga uppfostringsanstalter, hvarigenom folket skulle göras erforderligen förståndigt, blifvit medgifna, dock endast såsom tjenliga bihang till polisens öfriga verkkningsmedel. Sålunda upptager en af de nyaste politiska teoristerna, W. J. Behr, i sitt formulär till en filosofisk *Normalbudget*, under hufvudtiteln för *Polisdepartementets utgifter*, en klass deraf innefattande de nödiga kostnaderna för att »afskära hufvudkällorna till all våda för rättssäkerheten». Denna klass åter sönderdelar han efter tysk metod i A och B och hvardera af dessa åter i en kedjeföljd af mindre bokstäfver. Till A höra kostnader för undanrödjande af brist på juridisk och moralisk bildning, hvilket undanrödjande, det enda som den negativa statsrättsteorien tillåter, måste ske genom sådan bildnings positiva befordran medelst a) skollärareseminarier, b) elementarskolor, c) gymnasier o. s. v. I denna normalbudget har dock religionen ingen anslagstitel. — Andra skapare af förnuftsstaten bekymra sig deremot föga om uppfostringsverket. Detta ingår ej i Fichtes fullständiga konstruktion af en polis efter förnuftsgrunder, i kraft af hvilka en medborgare inom sitt hus hvarken står under statens skydd eller är till lydnad af dess bud förpligtad, men utom sitt hus är skyldig att i hvarje ögonblick vara försedd med pass, på hvilket, i fall han är en betydligare person, hans porträtt i miniatyr skall vara till träffande likhet måladt. Väl tillerkänner denne tänkare staten rättighet att, om den så nödigt aktar, stifta offentliga uppfostringsanstalter; men han tillerkänner icke folket rättighet att fordra sådana af staten. Icke heller medgifver han staten någon annan rätt i afseende på den

enskilda uppfostringen än att tillse, att barn uppfostras genom föräldrarnes försorg, hvarvid dessa i bestämmandet af ändamål och medel äro efter hans uttryck *suveräner*, uti hvilkas fria handlingssfer staten ej må söka att göra något ingrepp. — Kyrkan står efter den nyaste statsrätten, likasom efter den åldriga kanoniska rätten, utom staten. Hon är, såsom en berömd förnufts lärare, Heydenreich, demonstrerar, endast ett temporärt bolag af liktänkande religionsbekännare, hvilket till sin form och styrelse beroende på det fördrag, hvarigenom det samma blifvit stiftadt, kan af bolagsintressenterna när som helst upplösas. Religionen är ock efter de nyare åsigtorna deraf en privatangelägenhet, som ej kan konstrueras in i rättstillståndets mekanism på annat sätt, än att hvar och en, i kraft af sin frihet att göra hvad han vill, när det ej kränker andras rätt, må också i fred få dyrka Gud, om det så behagar honom. Vetenskap och konst äro likaledes endast medel till privata ändamål, och staten har ej mera med dem än med andra medel för enskild njutning eller verksamhet att skaffa. Adam Smith, hvars teori för nationalhushållningen sluter sig till den nyare statsrätten, anser undervisningsanstalter böra underhållas och dervid nödiga lärare lönas blott af de enskilde, som begagna sig af dem. Likaså finner han, i motsats af hvad hans vän Hume yttrat, det vara nyttigt, att religionslärare lönas endast frivilligt af deras åhörare. Derigenom uppkommer efter hans beräkning gagnelig idoghet och täflan äfven inom lärostandet. Inga andra vetenskaper blifva då föremål för undervisning än de, åt hvilka allmänhetens behof eller smak bereder en *säker afsättning*. Folkskolor vill han likväl att staten för sin säkerhet må bidraga att underhålla. Hvad Smith ifrån åsigten af *allmän nytta* framställt, hafva filosofiska rättslärare antagit såsom efter förnuftsgrunder rättsenligt. Kant, som vill inskränka statens vård af religionen till en utöfning af den negativa polisrätten att hindra religionsbekännare att störa det allmänna lugnet, förklarar

i öfverensstämmelse dermed, att kostnaderna att underhålla kyrkoväsendet ej kunna falla staten till last, utan måste bestridas af de enskilde, som till den ena eller andra tros läran sig bekänna. En annan statsfilosof, Fries, afgör, att offentliga bildningsanstalter kunna rättfärdigas, intill dess ett folk derigenom blifvit uppbragt ur sin första råhet till en fortgående odling, men att sedermera måste alla offentliga uppfostringsverk, akademier, äfven kyrkor, upphöra att vara statens och endast såsom under dess uppsigt stående privatföretag fortfara.

Dessa få ibland många likartade satser, som en nyare tids mest konsekventa tänkare framställt, visa, hvarthän vid bestämmandet af statens åliggande att bilda samhällets medlemmar genom religionsanstalter och offentliga uppfostringsverk man måste komma, när man betraktar staten blott såsom en mekanisk sammanfogning af mensklighetsstycken. Ehuru denna åsigt af statens väsende icke är min, vill jag ej nu utreda mina tvifvelsmål om dess enlighet med den bestämmelse, som menniskosläget fått sig föresatt af det enda absoluta förnuft, jag erkänner; af detta, som skapade ej en drömverld af tomma begrepp, utan en verld af bildningar, hvilka lefva, röras och hafva sin varelse. Jag önskar endast, att de, som vilja till enformiga mekanismer förvandla dessa människosamfund, kallade stater, hvilka fordom ansågos för organismer, hvar och en med sitt egna lif och sina deraf bestämda former, må betänka, hvart deras sträfvande leder. Endast därför har jag ansett nödigt att framlägga några resultat af beprisade nyare statslärares förståndsspekulationer, öfverlemnande till hvars och ens val att antaga eller förkasta dem. Med rättighet ått begagna mig af samma allmänna frihet väljer jag det senare.

Jag bekänner mig uppenbarligen till den gamla läran, att hvarje stat är en egen organisk varelse, eller, för att nyttja ett mera filosofiskt uttryck, är ett *mål för sig*, ett *jag*, och icke blott ett *medel* för dess medlemmars jaghet; att dess bestämmelse är att utbilda sin organiska

individualitet, samt att derigenom den skall verka såsom ett af organerna i hela människoslägtets fortgående bildning. Redan har jag sagt, att människoförmågan ej mäktar sammansätta organismer, och då jag för en sådan anser staten, följer deraf, att jag ej kan betrakta denna såsom en inrättning, ledande sitt upphof från mensklig vishet och mensklig kraft. Om min öfvertygelse, att dess ursprung är högre än de enskilda försäkringsbolagens, nu fördömes, skall jag trösta mig öfver ett sådant missöde dermed, att denna mening förut varit äfven i Sverige yttrad af tänkare, med hvilka jag ej är nog förmäten att vilja jemföra mig. En namnkunnig idkare af forna förnuftsöfningar, professoren, sedermera biskopen doktor Anders Rydelius, förklarade för mera än ett hundra år sedan, att »ett annat fundamentum juris naturæ än Guds ändamål, som hafver bestånd, skall i evighet aldrig kunna uppfinnas». Hans spådom har åtminstone hittills blifvit be-sannad af de flera på andra grunder sedermera uppförda filosofiska rätts- och statskonstruktioners plötsliga fall.

När jag nu antager, att hvarje stat är ett organiskt individuum, så följer deraf, att jag å den ena sidan anser det böra utbilda sig, men å den andra, att jag ock fordrar, att anstalterna för dess utbildning skola vara öfverensstämmande med dess individualitet. Jag kan således icke, då jag skall granska den konkreta staten Sveriges offentliga uppfostringsverk, först sammansätta modellen till ett sådant, gällande för en abstrakt stat, för en stat i allmänhet, samt derefter föreslå en omskapning af det lefvande verkliga efter denna på lif och innehåll tomma förståndsmodell. Äfven då jag betraktar staten såsom ett icke mekaniskt men fritt och skönt konstverk, för hvars fullkomning ett ideal måste uppfattas, betänker jag dock, att det ämne, som konstnärssinnet här har att forma, ej är ett marmorblock, utan en organism med eget bildande lif. En armés rörlighet till segrar beror till en hufvudsaklig del på dess progressionsmedel, soldaternas ben. Men om, sedan de gjort berömliga marscher och

då de ännu visade sig hafva bevarad styrka till nya, man funne att vaderna i hvardera af de tre leden icke vore nog uniforma, så skulle man väl därför icke anse rådligt att låta afsåga alla dessa bepröfvade och märgfulla ben, för att i deras ställen sätta andra af trä, om också bildade efter marmorbenen af den farnesiske Herkules.

Om jag, nu öfvergående till några anmärkningar rörande den allmänna folkbildningen, finge fullfölja denna må hända alltför enfaldiga liknelse, skulle jag förklara, att också jag inser och erkänner, att träben äro behöfliga för dem, hvilkas naturliga ben blifvit angripna af obotlig röta. Detta medgifvande leder mig ganska naturligen till det, att när ibland ett folk nød och sedeförderf förtårt vissa klassers organiska bildningskraft, måste denna ersättas, så vidt ske kan, genom mekaniska hjälpmedel, och att ibland sådana den i England uppfunna vaxelundervisningen är äfven efter mitt omdöme ett ganska lämpligt, jag säger icke folkbildningssätt, ty jag är svensk och vet hvad det svenska ordet *folk* betyder, utan sätt att gifva någon barnatukt och några nyttiga färdigheter åt det ur en talrik mobb uppväxande släktet, saknande det husliga lifvets naturliga uppfostran och en verksam religionsundervisning.

För att icke blottställa mig för den tillvitelsen, att jag utan en närmare kännedom af vaxelundervisningsskolor bedömer dem efter någon fördom, vill jag anföra ett yttrande i detta ämne af den ej mindre för liberalitet i åsigt än för kunskaper och erfarenhet berömde uppfostringsläraren och föreståndaren för ett stort uppfostringsverk dr Niemeyer, afgifvet sedan han sjelf år 1819 i England besökt åtskilliga folkskolor, der Bells eller Lancasters vaxelundervisningsmetoder voro införda. Efter att hafva beskrifvit hvardera metodens uppkomst och skiljaktigheter, mindre i väsende än i användning efter olika religionssekters åsigt, framställer han de hufvudgrundsatser, från hvilka undervisningen i de Bell-Lancasterska skolorna utgår, och det väsentligaste i lärosättet,

som der följes. »För att icke», säger han, »blifva orättvis vid bedömandet af dessa så i stort verkande anstalter, måste man framför allt veta, huru illa det var och ännu till en del är bestäldt med de fattigare folkklassernas i England och Irland (mindre i Skottland) undervisning. De redan ifrån år 1784 i dessa länder införda söndags-skolorna bevisa, att för oräkneligt många någon hvardagskola ej var att påtänka, då de fattiges barn, för att förtjena ett knappt bröd, måste ofta allt ifrån den spädate barndomen arbeta från tidigt om morgonen till sent på aftonen i fabriker. Många tusende hafva uppvuxit utan den ringaste undervisning eller blott erhållit den eländigaste sådan af resande skolmästare, som ströfvade omkring inom en omkrets af 30 (engelska eller tyska?) mil. Ehuru detta ämne stundom kommit att omtalas i parlamentet, har man dock antingen låtit frågor derom genast förfalla eller funnit betänkligt att göra vissa kunskaper och färdigheter allmänliga samt af sådan orsak förklarar sig deremot. Man kan således ifrån denna sida icke jemföra England med Tyskland, hvarest dock knappt någon ort är så obetydlig, att der icke finnes en skola, ehuru tarflig den ock må vara. — Om äfven ibland oss menniskovännen har åtskilligt att ännu önska i afseende på undervisning och uppfostran, så gå dock sådana önsknings förnämligast ut på inre förbättring af vår skolundervisning, då deremot Bell, Lancaster och sällskapen för vexelundervisningen i England måste framför allt sträfva derhän, att i allmänhet någon undervisning må blifva utdelad och skolorna efter folkmängdens förhållande förökade. Då vidare ibland oss förbättringar af barnundervisningen hafva till syftsmål, att den ej må inskränkas inom de allra första och allra nödorstigaste elementerna, utan, emedan det fattigaste barnet är lika mäktigt att emottaga bildning som det rikaste och ofta mäktigare, hvart och ett må blifva så fullkomligen som möjligt är utbildadt och väl icke alla göras lärda, men dock alla förståndiga; så skattar man i England redan

för en stor vinst, att de hundra tusen barn, som irra omkring i ett fullkomligt förståndsmörker eller blott erhållit den eländigaste undervisning, må kunna bringas under någon tukt och ordning samt dem gifvas åtminstone de allra enklaste medel till vidare själsbildning. Men blott för att ernå detta ändamål hade fordrats ofantliga summor, om man skolat löna ett antal af lärare, svarande mot det, som i förhållande till lärjungarnes är hos oss antaget. Att en lärare allena måtte kunna i längden utan att upptröttna sysselsätta hundra, höll man för omöjligt. Då föll man på den tanken, att i skolorna gå till väga såsom i handtverken, anställa mästare, gesäller och lärningar, använda de skickligare lärjungarne till de råares undervisning och låta dem sålunda på en gång lära och läras, ja genom sjelfva lärandet ytterligare läras. Man insåg väl härvid, att äfven skickliga lärjungar ännu icke kunde vara dugliga att lära eller undervisa i ordets högre bemärkelse. Men man fann dem tillräckligen brukbara att tillära och förhöra. Detta ansåg man vara nog för de första åren. Likasom man i allmänhet i England räknar för tankeförmågans utbildning och öfning mera på lifvets skola än på läroskolor, så ansåg man den högre förståndsutvecklingen böra sparas till en mognare ålder. Svårigen skulle man der kunna öfvertyga sig om nyttan af våra så kallade tankeöfningar, hvilka ock visserligen i många skolor högst förväntat drifvas. — Då just de fattigaste ibland folket skulle göras delaktiga af en allmän undervisning, så sökte man att uppfinna den största enkelhet i läromedlen; och då vanligen för hvar och en tiden, under hvilken han kunde besöka skolan, var ytterst inskränkt, så måste man fordra, att inom den möjligast korta tid det, som för alla vore nödvändigast, måtte kunna läras, och detta i en oafbruten sträng ordning. Det enas ingripande i det andra är ju den stora fördelen i fabriker. Hvarest kände man detta bättre än i England? Äfven i skolundervisningen syntes det låta sig användas. — Sådana äro de grund-

satser, den erfarenhet och de lokalbehof, hvarifrån så väl lärosättet som skoltukten i det Bell-Lancasterska skolsystemet utgått.» Sedan dr Niemeyer vidare summariskt framställt resultaten af detta skolsystem och dervid gjort full rättvisa åt dess relativt goda verkningar inom England, upptager han till besvarande den frågan, huruvida detta system i sitt hela eller till någon del må kunna med nytta användas i de tyska folkskolorna? Härom säger han: »Redan af det, som jag rörande detta ämne historiskt meddelat, är klart, att en sådan bildningsmetod måste förekomma oss alltför ensidig, då den synes vara riktad endast på mekaniska färdigheter i läsa, skrifva och räkna. Men äfven detta bör man ej skatta för lågt. Det lägger dock grunden till mycket, som är högre och viktigare än dessa färdigheter . . . Men med allt det goda, som vixelundervisningen kan bereda, fattas dervid det, som för hvarje skola har det högsta värde — lärarens levande föredrag, den ifrån honom utströmmande, uppväckande, genomträngande talets kraft, som bemäktigar sig förstånd och känsla, lifvar och tillfredsställer kunskapsbegäret och, jemte det som är blott mekaniskt, förer till ett tydligt, ordentligt och sammanhängande tänkande. Hade det Pestalozziska systemet, sådant det i början i de bekanta läroböckerna var läraren ordagrant förestafvad, gripit omkring sig; hade denna döda bokstaf funnit ingång i våra folkskolor, så skulle vi derigenom hafva förlorat det förträffligaste i undervisningen, och lärarne hade alldeles såsom dessa små engelska monitörer, hvilka ej må vika ett steg från föreskriften, blifvit förvandlade till mekaniska verktyg i en skolmaskin. Påstod ej den redlige schweizaren sjelf, att den enfaldigaste bondhustru vore lika skicklig att använda hans metod som den kunnigaste lärare. Men äfven Pestalozzi kände våra bättre folkskolor och skolmetoder lika litet som man i England känner dem. Det är ock visserligen oändligt lättare att erhålla hundra dugtiga exercitiemästare än en skicklig lärare i ordets ädlaste bemärkelse.

Öka sig blott dessa senare ibland oss, och blifva anvisningarna af våra bästa metodiker, en Rochow, Nieman, Natorp, Denzel, Wilmsen, Zerenner m. fl., förståndigt följda, så gå vi ofelbart vidare fram, och det, som i all elementarundervisning måste vara mekaniskt, skall då på det lyckligaste sätt blifva förbundet med de högre själskrafternas utveckling och bildning. Men ännu är detta icke allmänneligen att vänta. Så länge man ännu äfven för våra många skolor måste vara glad, om man blott finner lärare, som under en daglig kamp med näringsbekymmer utträtta åtminstone något, äro alla förhoppningar och fordringar på fullkomlig lärareskicklighet föfänga. Derför är det ej väl handadt, om man låter af allmänna föreskrifter, huru det bör vara, bedraga sig, att det i sakernas närvarande skick äfven skall så blifva. Så vida vore det för många skolor en sann vinst, om der nyttjades hvad det engelska systemet erbjuder såsom en ersättning för brister; och säkerligen skulle derigenom komma mera lif i åtskilliga läroanstalter, hvarest nu herskar en mycket sämre alldeles regellös mekanism af förslappade lärare. Ty för att ernå vissa ändamål, som äro gemensamma för alla lägre skolor, för att bibringa allahanda mekaniska färdigheter, för att disciplinera en rå ungdom uti öfverlastade skolklasser, äro det brittiska systemets medel högst förståndigt uttänkta, och man måste oförsynt motsäga allt hvad erfarenheten redan på tusende ställen lärt, om man ännu vill bestrida dess afsigtsenlighet. Det vore ock ett bevis på oförlätlig likgiltighet för det, som tiden erbjuder, om ej hvarje folkskolas lärare och föreståndare, hvarje prest, åt hvilken uppsigten deröfver är anförtrodd, ville göra sig på det nogaste bekant med det samma. Om man kan hända säger, att också ibland oss det ej är ovanligt att äldre skollärjungar nyttjas till yngres undervisning, och att en sådan metod redan långt för detta blifvit använd i många folkskolor, så må det vara här och der sant. Men dels är ett sådant bruk på långt när icke så allmänt, som det

förtjenade att vara, och dels är det icke ordnad efter fasta regler; och den progressiva gången, som i all elementarundervisning är så viktig, iakttages för litet. — Blifve dock denna metods form aldrig använd till *högre* föremål för undervisning; vare förkastadt allt mekaniserande af undervisningen i språk och vetenskaper, hvarmed man i Frankrike anställt försök, hvilka der äfvensom likartade i Schweiz måst misslyckas, så snart de blifvit utsträckta öfver de första elementerna. För dessa minnesöfningar må dock äfven här mycket deruti vara brukbart och underlättande.»

Jag vill förmoda, att vexelundervisningens svenska vänner skola erkänna, att detta en aktad tysk uppfostringslärares bedömande deraf är så opartiskt, som de kunde önska det af någon, hvilken pröfvar och ej blott beundrar. Vid samma tid, då Niemeyers betraktelser under en resa i England, hvarutur jag hemtat hans nu omständligt anförda yttrande om det Bell-Lancasterska undervisningssättet, utkommo i Tyskland, och fyra år innan jag fick tillfälle att läsa dem, tillkännagaf jag i en officiel skrift min öfvertygelse, att detta lärosätt kunde »vara nyttigt uti fabriksstäder, der en sammanträngd barnhop saknade huslig uppfostran», hvadan jag också anmälte såsom gagnelig en då tilltänkt vexelundervisningsskola i Falu stad, hvarest lokala förhållanden gjorde den behöflig. Men jag förklarade derjemte, att jag ansåge sådana skolor i allmänhet inskränka sig till en »endast mekanisk uppöfning af några lägre menniskoförmögenheter»; att om de infördes uti de svenska landsorterna, de icke efter mitt omdöme vore öfverensstämmande med »svenska folkets fordran på fullständig bildning till frihet»; att »i de svenska bildningsanstalterna, ifrån de lägsta till de högsta, vore rådande den stora idén, att uppfostran och undervisning skola oskiljaktigt följas åt, så att de moraliska och de intellektuella anlagen gemensamt utvecklas samt på en gång ledas till det goda och till det nyttiga; och detta skedde under den första

åldern inom familjerna, derefter inom byar och socknar, och vidare för de barn, åt hvilka en rymligare framtida verkningskrets erbjöde sig, inom trivialsolor, gymnasier och universitet»; att genom de svenska uppfostringsanstalterna »bildade sig en nation af fria medborgare, då en blott mekanisk undervisning, afskild ifrån familjelifvet, endast danade konstfärdiga slafvar under våldet eller egennyttan»; samt att då Sverige egde ett sjelfständigt bondestånd, det vore nödigt, att den »svenske bonden, om han skulle förblifva hvad han varit och hvad han ännu vore, äfven framgent så uppfostrades, som han hittills blifvit uppfostrad, att han ärfde sina begrepp, såsom han ärfde sin jord, och utvidgade med egen kraft sina kunskaper, såsom han utan odlingslån uppbröte nya åkertegar». Åberopande mig min kännedom af en svensk allmoges förståndsodling, yttrade jag slutligen, att den samma vore en följd af traditionel undervisning, det vill säga af en inom hela folket lefvande och fortbildande kraft, icke af en mekanisk, utifrån verkande. De oblida omdömen, som den ärliga framställningen af min öfvertygelse i detta mål redan ådragit mig, hafva dock icke förmått att den rubba. Jag är emellertid glad att hafva fått ytterligare stöd därför i ett så giltigt vittnesbörd om den brittiska vaxelundervisningens egenskap af en blott mekanisk nödanstalt som den sakkunnige och opartiske Niemeyers.

Om medlen att bilda ett folk skola vara afpassade efter dess individuella förhållanden — ifrån hvilken grundsats min pröfning af Sveriges uppfostringsverk utgår —, så bör i synnerhet den delen af detta folks bildningssystem, som omfattar dess nationaliteten egentligen bestämmande massor, vara enlig med deras skick, vanor och behof. Ett visst folkbildningssätt, i ordets inskränkta mening, kan vara nödigt och tjenligt inom en nation, men derföre icke erfordras eller duga för annan.

Jag anser den folkbildning, vara säkrast stadgad och fullständigast utvecklad, hvilken är ett alster af folkets

egen inre kraft. Der förståndsodling, rena seder och nyttiga kunskaper äro bevarade inom de materielt arbetande familjerna, och der en sorgfällig evangelisk religionsundervisning utgör dessas gemensamma högre bildningsmedel, der behöfves ej ett vidsträckt system af folkskolor, stiftade och underhållna af samhällets yttre ordnande makt. Föräldrakärleken lefver der, och hvarest den lefver, är den ibland folkuppfostrare den yppersta. Det är ock åt denna uppfostrare, som vårt språk uttrycker det svenska folkets urgamla erkänsla i det heliga ordet *fädernesland*. Man slite uppfostningsbandet emellan föräldrar och barn; — och fädernesland blifver ett ljud utan betydelse. Ty icke skulle menniskan mera än djuret fästa sig vid sina fäders land såsom sådant, om hon icke hade att tacka sina föräldrar för annat än sitt djuriska lif.

Emot den mening jag nu yttrat torde man invända, att föräldrar inom de materielt arbetande folkklasserna icke i allmänhet må anses ega skicklighet att lära ut sina egna kunskaper och färdigheter, ännu mindre de högre, som ett uppväxande slägte bör förvärfva sig, om odlingen skall gå framåt. Jag besvarar denna invändning med tvenne fakta, om hvilka min erfarenhet förvissat mig; det ena, att en, inom den allmänna folkbildningens omfång inskränkt och ej till vetenskapselementer utsträckt undervisning, som dagligen gifves af föräldrakärleken och emottages af barnaförtroendet, griper, äfven då metoden dervid är felaktig, djupare in i förstånd och hjerta än den förträffligaste skolundervisning; det andra, att föräldrars omsorg ej underlåter att uppsöka och deras urskilning att välja, med råd af ett upplyst och för det goda verkamt presterskap, de i hvarje särskildt fall tjenligaste sätten att förskaffa älskade barn äfven sådana kunskaper och färdigheter, som de sjelfva icke ega. Der ett klart förstånd och en god vilja bestämma målet och en inre kraft sträfvar att ernå det, behöfves föga hjälp af allmänna anstalter och metoder. Medlens mångfald är ock, under

sådana goda förhållanden, en rikedom, som förtjenar att vårdas. Den underhåller en fri rådighet, en rörlig omtanke uti folklivet, hvilket deremot, då det sammanpressas inom en enformig bildning, stelnar till medvetlös redskaplighet.

Men när en kraftfull sig sjelf underhållande och utvidgande folkbildning ej längre är hos en nation att påräkna, då måste dess regering vara betänkt på yttre medel att rädda samhällets ännu öfriga lif och, om möjligt är, åter uppdrifva det till sin forna styrka. Ett allmänare system af så kallade folkskolor blifver då af nöden. Deras antal och inrättning samt det undervisningssätt, som inom dem skall användas, bero af en mängd tillfälliga förhållanden, olika för hvarje sådan nation. Lyckligast är det utan tvifvel, när folkskolorna kunna så ordnas och med skickliga lärare förses, att dessa omedelbarligen bilda hvarje lärjunge. Endast då förena sig de båda bildningselementerna undervisning och uppfostran, om icke lika innerligen som när förståndiga och ömma föräldrar sammansmälta dem, dock så, att detta naturliga förhållande i möjligaste mätto ersättes af konstanstalten. Men om behovet af folkskolor är så stort, att denna bättre inrättning af sådana, dels i saknad af nog skickliga lärare och dels i brist på medel till deras aflöning, ej är möjlig, så måste en mindre dyr och i vidden mera verksam, ehuru väsentligen sämre, nödfallsanstalt vidtagas. Undervisning och uppfostran måste då åtskiljas, den förra drifvas mekaniskt under användande af den arbetsdelning, som fortskyndar all fabrikstillverkning, den senare inskränkas till det negativa goda, som en sträng skoltukt och må hända någon hos lärjungarne uppväckt lystnad att tillfälligt utmärka sig kunna åstadkomma. Då torde Bell-Lancasterska folkskolor vara de tjenligaste ibland hittills uppfunna räddningsmedel för ett samhälle, hotadt såsom det brittiska, af en ständigt växande mobbs lika oupphörligen tilltagande sedeförderf.

Jag indelar således i tvenne hufvudklasser de olika folkbildningssätten, nämligen det *positiva*, der denna bildning fortdrifer sig sjelf af egen kraft, och det *negativa*, der bristen på sådan kraft måste ersättas genom ett allmänt system af folkskolor, mer eller mindre mekaniskt verkande. Långt ifrån att anse ett sådant skolsystem i sig sjelft för något förträffligt, hvarmed en nation må skryta eller som för dess ära bör stiftas, betraktar jag det såsom ett olycksbådande tecken för hvarje folk, hvilket måste tillgripa denna nödhjelp. Huru vanmäktigt den i jemförelse med det positiva folkbildningssättet är, har jag redan visat med ett exempel, hemtadt ifrån det ibland Stora Britanniens riken, hvars fattigare folkklasser likväl äro mindre djupt sjunkna i råhet och förderf än de tvenne andras. I de skottska högländerna, hvarest halfva folkmängden ej kan läsa, funnos dock år 1818 för hela denna folkmängd af blott 416,000 personer 495 offentliga skolor, underhållna dels af staten och dels af ett välgörande samfund för folkundervisningens befrämjande inom dessa trakter, samt så stora, att man öfver hufvud räknade på 50 lärjungar på hvarje af dem. — Jag tviflar ock, att den danska allmogen kan i förstånd och allsköns duglighet mäta sig med den svenska, ehuru Danmark redan länge egt ett synnerligen fullständigt system af landskolor.

Mig fattas en säker kännedom af folkbildningens nuvarande tillstånd inom de flesta af Sveriges landsorter; och då jag ej tillåter mig att på blotta gissningar grunda något bestämdt omdöme i ett mål af så stor vigt som det ifrågavarande, kan jag endast yttra mitt hopp, att svenska folket i allmänhet ännu icke behöfver sådana mekaniska bildningsanstalter, som andra nationer, af nöd eller härmningslust, lånat från England, der åter det yttersta armod och ett deraf härflytande sedeförderf hos en stor del af de i fabriker och äfven vid jordbruket arbetande lägsta folkklasserna påkallat dem. När man ur officiella eller andra tillförlitliga uppgifter inhemtat kunskap om det tillstånd, hvaruti denna del af det engelska folket

befinner sig, skall man såsom svensk känna sin lycka att tillhöra ett samhälle, der äfven den ringaste arbetaren är fri, ej blott efter lagens bokstaf utan också i verkligheten. Det nya slafveri, som fabrikkssystemet och penningeväldet i England skapat, är hårdare än något äldre, i det afseendet att den usle arbetaren saknar all omedelbar vård af den, som nyttjar hans kroppskrafter för dagen. Han trälår icke under en herre, utan under dem alla, emellan hvilka det så kallade nationalkapitalet är fördeladt. Hans öde beror af räntevinstens allmänna stigande eller fall. Så har i Stora Britannien uppkommit det förfärliga antalet af fattighjon, utgörande år 1814 endast inom England och Wales 953,343 hushåll af en folkmängd, som, efter vidare tillökning, år 1821 räknades att bestå af 2,493,423 hushåll. Om fattigdomens hastiga tillväxt kan dömas af fattigtaxans, hvilken år 1785 beräknades till 1,912,241 pund sterling, men år 1817 till 7,890,148 pund. Man har ock redan funnit de många Bell-Lancasterska skolorna vara ett otillräckligt skyddsmedel mot det alltjemt sig vidgande förderfvat, samt derföre yrkat och vidtagit en ännu nödvändigare uppfostringsanstalt, nämligen den att öppna tillflyktsrum, der barn ifrån 2 till 3 års ålder kunna insättas och af välkända qvinnor vårdas under mödrarnas arbetsstunder i fabrikkerna. På sådant sätt har man måst bereda en ny art af depositionsbanker för de späda människovarelserna, som derförotan skulle under halfva dygnet sakna all mensklig omvårdnad.

Jag nekar icke, att många af den närvarande tidens tecken inom mitt fädernesland oroa mig. Ibland dem har jag fäst en synnerlig uppmärksamhet på brottens ökade antal, på den vilda karakter, som flera af dem under de senaste tio eller femton åren antagit, särdeles i rikets södra provinser, samt på missgerningsmäns, förut mindre vanliga, bolagsföreningar. Sverige, som förut ej haft någon mobb, börjar att få en sådan och skulle ofelbart redan hafva den nog manstark äfven på lands

bygden, om icke spanmåsprisens fall, i detta afseende gagnetligt, hade afbrutit de nya spekulationerna af åtskilliga egendomsköpare, att lägga fräsehemman och torplägenheter under eget bruk samt dertill använda, jemte så kallade statorpare, lösa arbetare för dagen. Ett betänkligt sedeförderf har ifrån de stora bränvinsfabrikerna flödat öfver hela landet och flödar oupphörligen. Men under allt detta vill jag hoppas, att Sveriges allmoge, om hvars tilltagande välstånd folkökningen inom alla landsorter jemte andra förhållanden vittna, ännu bevarar sin duglighet, sitt rena bondförstånd och sitt redbara svenska lynne, åtminstone i de provinser, der den kunnat bevara sin ursprungliga sjelfständighet och der dess trefnad eller elände ej ankommer på hvarje ny godsherres ränteberäkning. Det är icke hos det svenska bondeståndet som denna råa lättsinnighet, hvilken utmärker närvarande tidevarf, gjort de synbaraste framstegen. Det är i allmänhet icke den svenske bonden som anser sina fäders jord för en marknadsvara; det är icke han som sätter på allahanda spel sin välfärd, sin heder, sin personliga frihet; det är icke han som flyr till främmande folk för att söka skydd mot sitt fäderneslands lagar; det är icke heller han, nämligen den sannskyldige svenske bonden, som under det han klagat öfver en föregifven allmän nöd bereder genom sin öfverdådiga lefnad en verklig enskild nöd åt sin hustru, sina barn och sina långifvande eller borgande vänner. Men hade äfven till Sveriges allmoge sträckt sig i lika vidd som till flera andra folkklasser ett förderf, som fordrade snara botemedel, så tror jag dock icke, att orsakerna dertill kunna undanrödjas genom någon undervisning, hvilken ej går till hjertat. Jag har såsom embetsman ingalunda fått anledning att vara skygg för en allmoge, som kan läsa, skriva och räkna, och jag anser de farhågor, som mängden i detta afseende hyser, utgå antingen från oerfarenhetens klenmodighet eller från alltför allmänna slutsatser, dragna ifrån ett och annat enskildt förhållande.

Men jag gillar ej heller öfvermodiga beräkningar på verkningarna af blotta färdigheter. Man stafvar sig icke, hvarken efter den ena eller andra metoden, till förstånd, ännu mindre till dygd; man skrifver och räknar icke bort dumhet och onda lustar. Hvarje färdighet är ett redskap, men intet mera, nyttigt, då det användes till något godt, skadligt, då det betjenar vrånga uppsåt. Värdet af skickligheten att läsa, skriva och räkna beror hos alla, hos bonden som hos adelsmannen, på det bruk, som göres deraf; men detta bruk åter ankommer på en helt annan uppfostran än den, som en mekanisk skolanstalt kan gifva. Det är alltid af stor vigt för hvar och en, som vill uträtta något gagneligt, att vara försedd med erforderliga medel dertill, och i detta afseende bör man hädanefter som hittills önska, att Sveriges allmoge må så allmänt som möjligt ega de ifrågavarande färdigheterna, särdeles den i våra kyrkostadgar såsom ett nödvändigt medel för protestantisk religionsundervisning föreskrifna, att läsa. Men att skatta dem för högt vore en lika vådlig beräkning, som att för högt skatta en armés färdighet att göra de i något exercisreglemente föreskrifna handgreppen. Denna senare missräkning har i våra dagar kostat hela nationer, åtminstone för någon tid, deras yttre sjelfständighet; och den förra skulle snart kosta ett folk, med hvilket den försöktes och konsekvent utfördes, denna inre sjelfständighet, som dess lefvande kraft allena kan bevara.

Religionen är denna ett folks lefvande kraft, när nämligen den är bibehållen i sin renhet och i sitt oberoende af egennyttiga afsigter. En sådan, icke till medel för särskilda timliga ändamål förnedrad, religion har det svenska folket. Dess känsla för det sanna, det rätta och det goda, väckt af Gustaf Vasa, omfattade den för tre hundra år sedan; dess mod har sedermera försvarat, dess trofasthet vårdat den. Detta folk eger ock den fördel, som de flesta andra sakna, att ej vara söndradt i religionssektter. Dess religionsundervisning är i följd

häraf *allmän*, och statens styrelse har kunnat utan undantag fordra en bestämd religionskunskap hos hvarje medborgare. Stat och kyrka äro alltså i Sverige innerligen förenade; religionssamhället och det borgerliga samhället utgöra ej, såsom i andra riken, särskilda organisationer, hvar med sin egen kraft, sträfvande att verka sitt verk allena. Det svenska presterskapet är icke en korporation utom staten, utan ett stånd inom den, delta-gande i stiftningen af dess lagar, i vården af dess högre angelägenheter samt i utöfningen af folkets sjelfbeskattningsrätt. Ur de öfriga stånden ingå alltjemt unga medborgare i detta, hvilket deremot lemna lika ofta åt statens tjänst och åt näringsyrkena sina söner. Härigenom och genom äktenskapsförbindelser äro det svenska presterskapets världsliga intressen mera än något annat stånd inflettade i alla andra samhällsklassers. Med mera rätt än något annat skulle det i detta hänseende kunna kallas Sveriges medelstånd.

En flärdfull lystnad att antaga utländska seder, drägter, språk och begrepp har i långliga tider hos enskilda svenskar och äfven hos vissa klasser af medborgare, särdeles inom rikets hufvudstad, visat sig i en besynnerlig stridighet mot den sjelfständighetskänsla, det allvar och den aktning för det bestående gamla, som utmärkt och ännu utmärka svenska folket i allmänhet. Ifrån denna åtrå att vara modern, allmänligast på fransyskt vis, torde den ifver härleda sig, hvarmed man velat äfven hos oss upptäcka jesuitiska kongregationer, sträfvande, såsom de i parisiska tidningar omtalade, att upprepa en presterlig hierarki och att befästa den med att bibehålla eller sätta presterskapet i besittning af folkbildningen. Man har härvid icke erinrat sig, att den protestantiska religionen är motsatsen af den katolska; att Sveriges religion är protestantisk; att denna fordrar hos sina bekännare förmåga att läsa och pröfva de Heliga skrifterna, då den katolska religionen deremot fordrar, att dessa skola vara förborgade för folket, som endast

har att tro på kyrkans dogmer; samt att således den protestantiska religionen åsyftar folkupplysning, då den katolska anses hafva behof af obskurantism. Man har vidare icke betänkt, att det svenska presterskapet, införlifvadt i staten, underordnad dess regering och på mångfaldiga sätt förbundet med alla samhällsklasser, är motsatsen af det franska presterskapet, som utgör åtminstone efter de jesuitiska åsigterna en korporation utom staten, undergifven påfven allena såsom den katolska kyrkans öfverhufvud, och som genom celibatet och andra medel är ifrån det borgerliga samhället afsöndradt. Emellertid, på samma sätt som sommardrägterna i Paris oftast blifva vinterdrägter i Stockholm, göras de parisiska begreppen om religion och prester till passande begrepp om Sveriges religion och presterskap; och till samma fördömelse anses den skyldig, hvilken vill, för att bevara det svenska folkets utmärkta själsodling, bibehålla det bepröfvade högsta medlet dertill, en verksam religionsundervisning af lutherska prester, som den, hvilken, för att bevara de franska menigheternas råhet och okunnighet, vill bibehålla det likaledes bepröfvade medlet dertill, ett katolskt presterskaps omsorg att hålla folket i mörker. Man anser det vara klart, att, då till båda ändamålen *prester* skola verka, måste ock ändamålen vara de samma.

Om mekaniskt ordnade folkskolor, underhållna af staten, skulle och kunde i Sverige allmänligen införas såsom *sjelfständiga* anstalter, oberoende af den presterliga religionsundervisningen, i hvilket annat ståndes besittning än presterskapets skulle då folkbildningen allmänt blifva förflyttad, när systemet hunnit fylllest utvecklas? Efter min gissning i militärståndets. Skolmästarebeställningarna kunde till besparing för statskassan användas såsom medel att gifva någon försörjning åt skickliga underofficerare, hvilkas förtjenster kräfde åtminstone en så ringa belöning, när ålder, sjuklighet eller svåra blesyrer gjorde dem oförmögna till vidare krigstjänst. Man borde i sanning icke heller ogilla, att vexel-

undervisningslärare valdes inom en corps, hvilken i förståndsduglighet samt i färdighet att läsa, skriva och räkna torde öfverträffa den motsvarande uti åtskilliga andra arméer. En till mogna år kommen, med allmogen i sin socken bekant och af denna allmoge aktad skicklig underofficer, som användt någon tid att inhemta vaxelundervisningsmetoden, skulle kan hända vara den tjenligaste läraren för en skola, hvars beskaffenhet förutsätter hos honom samma kraft att mekaniskt sammanhålla en hop, samma noggranna uppmärksamhet på lägre undervisares drift, samma raska ton att befalla, samma snabbhet att rätta, som exercisen af en militärisk tropp fordrar hos dess befälhafvare. Hvad annat än korporaler äro monitörerna i en vaxelundervisningsskola? Och huru skulle i allmänhet en sådan korporalism — vare detta sagdt lika mycket till beröm för vaxelundervisningens ändamålsenlighet som till klander af dess nödvändiga stelhets — kunna säkrare och bättre styras än af en underofficer, när denne, såsom de flesta inom svenska armén, egde de kunskaper och färdigheter, som lärarebefattningen inom en *sådan* skola fordrar?

Jag tviflar, att mången svensk utom, och jag vågar säga äfven inom, militärståndet hyser för det samma en högaktning, djupare grundad i opartisk öfvertygelse än min. Jag erkänner ock, att om ett nytt system af anstalter för svenska folkets bildning skulle behövas, hvilket jag ej tror, såge jag med glädje, att de då blefve i allt, uti styrelse såsom i syftning, militäriska. Derförutan skulle efter mitt omdöme systemet ej vara utfördt till enlighet med sin princip, att göra form till väsende, medel till ändamål. Denna princip bestämmer och *måste* bestämma *lägre* militärers verksamhet. Vanan dervid gör ock dem i allmänhet framför andra skickliga till befattningar, som fordra ett strängt iakttagande af föreskrifna former.

Men vore det väl önskligt att svenska folket så bildades? Efter min öfvertygelse besvarar jag denna

fråga med ett bestämdt nej. Jag kan icke önska att detta folks frihet exerceras bort; att dess förmåga att lära, hvilken nu yttrar sig i en mångfald af kunnigheter, må inspärras inom en mekanisk enhetsform; att dess hederskänsla må ledas att blott värdera ögonblickligt bifall, vunnet genom noggrant upprepande af förestafvade lexbitar; att dess religionssinne må dödas under en förstockande sysselsättning med att blott uppfatta och bevara det heliga ordets ljud och bokstafskropp. Sveriges allmoge är, så vidt jag känner den, för god att nyttjas till ämne för sådana pedagogiska försök.

Den behöfver och den fordrar, att dess husliga uppfostran må vårdas af ett deröfver vakande presterskap samt vidare genom dettas omedelbara religionsundervisning uppdrivas. För dessa ändamål äro i våra stadgar rörande kyrkoväsendet åtskilliga förhör och profningar föreskrifna. Sålunda bjuder den allmänna kyrkolagen af 1686, att »en kyrkoherde skall låta sig angeläget vara, att ungdomen i hans socken lära läsa i bok och *förstår* sina kristendomsstycken; jemväl besöka sina åhörare, det ena huset efter det andra, när de å båda sidor kunna dertill hafva beqvämlig tid och lägenhet, och då efterfråga, huruledes de samt deras barn och tjenstehjon sins emellan sig förhålla, förmanandes dem till allt det som godt och lofligt är». Vidare förordnar samma lag de så kallade katekismiförhör, hvarvid presterskapet skall »drifva med flit deruppå, att barn, drängar och pigor lära läsa i bok och se med egna ögon hvad Gud i sitt heliga ord bjuder och befäller; indela dem i tre delar, hvaraf den första blir den, som enfaldeligen kan läsa sina kristendomsstycken, den andra, som kan läsa Lutheri uttydning öfver Guds bud, tron, Fader vår, döpelsen och Herrans nattvard, och den tredje, som jemte uttydningen kan fatta och förstå spörsmål och hustaflan och derhos lära skriftens språk, på hvilka, vår tro sig grundar, hvar efter uttydningen skall så förehållen blifva, att de icke

allenast lära den utantill, utan ock med sina egna en-faldiga ord att säga, huru de förstå dess rätta mening och veta att lämpa sig den samma till lärdom, tröst och förmaning». Vidare, att »de, som första resan vilja gå till aflösning och Guds bord, skola icke tillåtas förr än de hos kyrkoherden sig angifvit och han dem uti deras kristendom förhört». Dessa och flera till samma mål syftande föreskrifter uti kyrkolagen äro i många senare Kongl. författningar upprepade och utvidgade. I öfverensstämmelse dermed fordrar ock den civila lagen ibland annat, att den, som för trovärdigt vittne må antagas, skall ega om edens vigt ett rätt begrepp, hvilket förutsätter en säker religionskunskap.

Genom denna presterskapet ålagda vård öfver den husliga uppfostringen och de husliga sederna, genom dess lefvande undervisning och genom den allmänna gudstjensten har svenska menigheten uppnått den höjd af moralisk och intellektuel bildning, på hvilken intet annat folk står. Bör nu detta bepröfvade folkuppfostrings-system förkastas? Eller bör man deruti intruga en tillsats, som söndrar hvad man kallar medborgerlig undervisning från kristlig? Bör man bilda ett nytt mekaniskt läsöfningssystem för hela folket i bredd med detta gamla, efter hvilket färdigheten att läsa skall förenas med förmågan att *förstå*, och kristendomskunskapen ej vara en död lexa utan en lefvande kunskap, som hvar och en må kunna »lämpa sig till lärdom, tröst och förmaning»? Eller tror man att, om också ett önskad samband emellan den sjelfständiga mekaniska undervisningsanstalten och den andliga uppfostringsvärden någon tid kunde bevaras, det icke af den så gynnade tidsandans kraft omsider skulle slitas? Må man icke då befara att, under hvardera elementets ensidiga utbildning, det ena skall frambringa liflös kunskap, det andra blind tro, det ena känslolöshet för allt heligt, det andra ett fanatiskt svärmeri?

Äfven i detta afseende vill jag hänvisa till England såsom ett värnande exempel. Den engelske presten är

religionspredikant, men icke folkuppfostrare. Han tager ingen vård om det husliga livvets sedliga förhållanden. Detta har å den ena sidan medverkat med de lägre arbetande folkklassernas fattigdom till deras råhet och å den andra gifvit styrka åt den benägenhet till sekterism, som söndrar engelska folkets religiositet. Sedan under det sjuttonde århundradet sekternas fanatism rasat ut, har den ej åter visat sig rätt förfärlig i sina allmänna verkningar. Engelsmannen är ock i allmänhet för mycket sysselsatt med sina verldsliga angelägenheter för att hinna öfverlemna sig åt ett *verksamt* svärmeri. Men mången engelsmans känsla är alltid färdig att omfatta villor, som en skicklig predikant vet att framställa på ett sätt, hvilket fångar henne. Hon har ej genom en *allmän* religionsundervisning blifvit stadgad.

Man har berömt den vana vid ordning och lydnad, som vexelundervisningssättet, bättre än något annat, skall verka. Jag tror dock, att hvarje skolmetod, med allvar och drift utförd, åstadkommer den. Men jag litar föga på en ordning, som endast är mekanisk, eller på en lydriad, som blott härleder sig från vanan vid yttre tvång. En fastare ordning och en säkrare lydriad bildar den lefvande religionsundervisningen, ledande viljans frihet till det rätta och goda. Visserligen, när man träder in i en med ångkraft drifven fabrik, faller genast i ögat det bestämda sambandet emellan alla maskineriets delar och den noggranna lydriad, som de mindre hjulen visa de större; men om någon yttre tillfällighet bryter eller en länge omärklig inre nötning lossar det ringaste i sammanställningen, hvar finnes då ordning och undergifvenhet?

Då jag anser den svenska folkbildningen böra hädanefter förblifva sådan den hittills varit, och då jag önskar att den framgent må, utan någon mekanisk tillsats emellan den husliga uppfostringen och den presterliga religionsundervisningen, fortgå i en organisk tillväxt, lägger jag ock den högsta vikt på presterskapets så intellektuella som moraliska bildning. De anstalter, som i detta af-

seende kunna vidtagas, äro efter mitt omdöme *de enda*, af hvilka man må förvänta någon allmän, stor och sannskyldigt nyttig verkan till det för alla skiljaktiga meningar i detta ämne gemensamma målet.

Mitt hopp, att offentliga folkskolor kunna umbäras i de flesta af våra landsorter, befriar mig ifrån att ingå i en fullständig undersökning af möjligheten att inrätta och underhålla sådana inom alla socknar. Jag må endast anmärka, att denna anstalt, som en gles befolkning försvårar, skulle förutsätta samhällets förmåga att bestrida de dertill erforderliga kostnader, hvaribland löner åt några tusen lärare, i fall en här af dugliga sådana kunde bildas, uppginge till en årlig summa, som sannolikt komme att öfverstiga en million riksdaler¹. Ehvad den skulle uppbringas genom en allmän beskattning eller inom församlingarna omedelbarligen utgöras, blefve den lika kännbar, och ett lagenligt beviljande deraf torde icke vara att vänta i en tid, då man påstår att folkets skatter redan äro alltför dryga.

Herremän med ett omildt lynne höras stundom klaga öfver den svenska allmogens råhet. Ehuru min erfarenhet icke bekräftar denna klagan, må jag antaga, att den vore grundad på fyllest styrkta förhållanden inom en och annan landsort. Då torde det förtjena att undersökas, om icke dessa härleda sig snarare från öfverflöd på bränvinsfabriker än från brist på folkskolor, i hvilket fall jag skulle tro det vara en enklare och lättare verk-

¹ När i Skottland, enligt de förut anförda uppgifterna, hemtade ur Edinburgh Review för 1827 n:r 91, man år 1818 ansåg för dess då beräknade folkmängd af omkring 1,900,000 personer antalet af 3,164 allmänna af staten eller af enskilda personer inrättade barnskolor vara otillräckligt, skulle väl för Sveriges mera spridda folkmängd af öfver 2,800,000 personer fordras minst 5,000 folkskolor, sysselsättande ständigt lika många lärare. En duglig sådan vore ej belåten med ringare årlig lön än 200 riksdaler.

ställd anstalt att upphäfvade de förra än att vilja mota deras följder medelst en kostsam inrättning af de senare.

Det efter mitt omdöme angelägna och möjliga är att uppdrifva verksamheten af de läroanstalter, som redan äro stiftade, och dem samhället eger förmåga att underhålla. Jag lemna åt andra att framställa önsknings, hvilka, äfven om de vid en noggrann pröfning funnes vara så teoretiskt riktiga som välmenade, dock icke kunna bringas till verkställighet. För min del anser jag nödigt att rätt uppfatta värdet af det redan förvärfvade, innan man fikar efter något bättre, och vill därför nu närmare granska organisationen af våra elementarläroverk samt utreda mina betänkligheter mot åtskilliga förslag att den samma förändra.

Dessa läroverk i deras nuvarande skick stiftades under en tid, då nationens inre kraft utgjorde en enhet, som rikligen utvecklade sig till yttre mångfald. Att vidmakthålla och förhöja denna kraft sattes då till mål för statens uppfostringsanstalter. En enkel, ren, uti förstånd och hjerta levande kristendoms-kunskap vårdades såsom det väsentliga i folkets gemensamma bildning. Åt hvarje ung medborgare, som eftersträfvade en högre, erbjöd staten kostnadsfri undervisning inom offentliga läroverk, hvilka voro i en stigande ordning sammanbundna och alla stiftade med afsigt att dana, förnämligast åt staten, kyrkan och vetenskaperna, men äfven åt det verksammare enskilda samfundslifvet, män med allmän duglighet. För studierna vid de lägre af dessa läroverk voro, efter den bekanta regeln *non multa sed multum*, föremålen icke många, men tjenliga till medel att progressift och harmoniskt utbilda själens alla förmögenheter. Högre värderades hos ynglingen *förmågan* att fatta, ordna, i minnet bevara samt med urskilning och alstrande verksamhet använda kunskaper än något stort *förråd* af sådana, som vore genast brukbara i offentliga eller enskilda yrken. De för hvar och en passande obegränsade tillämpningsskolorna voro sjelfva dessa yrken, uti hvilka den gemensamma kraften utgrenade sin gagnelighet.

Hittills har uti våra offentliga uppfostringsanstalter detta system att utveckla kraft blifvit bibehållet, ehuru försök ej sällan skett att förbyta det samma i ett annat, åsyftande tidig sammangyttring af flerfaldiga materielt nyttiga kunskaper uti hufvuden, som icke kunde vara mogna att dem emottaga. Den husliga uppfostringens i allmänhet goda skick och religionsundervisningens gemensamhet för alla medborgare — en ibland de lyckliga följderna af kyrkans enhet och enighet med staten — har tillåtit, att i Sverige de offentliga elementarläroverkens bestämmelse kunnat högre än annorstädes upplyftas¹. Likväl, såsom jag redan anmärkt, står inom dem undervisningen i förbindelse med den allmänna folkbildningen, vid hvars medelhöjd den i trivialskolorna vidtager. Härigenom och genom de af staten underhållna läroverkens allmänliga och kostnadsfria tillgänglighet kunna äfven de fattigaste ynglingar vinna utveckling af de själsförmögenheter och en fast grundläggning för de vetenskapliga sakkunskaper, hvarmed de sedermera blifva såsom prester, lärare och civila embetsmän mäktiga att vårda och befrämja odlingen inom de ringare stånd, ur hvilka de utgått, skydda deras rättigheter samt med sitt förvärfvade anseende upprätthålla deras värde i samhället och hos deras medlemmar förstärka medvetandet deraf. På detta sätt verkar lärdomsskolan inom hela folklifvet såsom en vaxbildningsanstalt i hög mening. Hon kallar fram ur hyddorna kraftfulla, lärgiriga ynglingar för att dana dem till menighetens monitörer. Det må vara, att hon stundom lockat ifrån plögen någon dräng, som gjort bäst att vid den förblifva. Men denna af den råa nyttans beräknare ofta öfverklagade skada har hon rikligen ersatt modernäringen genom det frihetssinne hon bevarat hos Sveriges allmoge, hvilken sköter sin jord med annan lust och drift, än den lifegne sköter de åkerfält, vid hvilka tvånget och icke det egna valet fäster

¹ Elementarskolor kallas i andra länder sådana, der den första undervisningen gifves i läsa, skriva och räkna.

honom. Man stänge eller försvåre för den svenske bondsonen inträdet i skolor, som fordom öppnat åt hans likar vägen till rikets högsta embeten, man betage honom möjligheten att öfvergifva sina faders yrke, och då först skall detta blifva för mängden af dess idkare tungt, då först skall Sveriges bondestånd förlora den känsla af sitt värde, som nu underhåller i okonstlad fortväxt dess mångfaldigt användbara duglighet att tänka och verka.

Det påstås dock, att våra offentliga läroverks bestämmelse är alltför inskränkt och ensidig, att de utslutande bilda prester och embetsmän till ett ifrån allmänheten af medborgare söndradt stånd. Man fordrar deremot, att de skola utbreda allahanda s. k. *medborgerliga kunskaper*, hvarmed man synes egentligen mena sådana, som kunna vara omedelbart nyttiga för de medborgare, hvilka egna sig åt vissa enskilda vinstgifvande yrken. Endast genom en derhän syftande omskapelse skola de kunna blifva *allmänt gagneliga* och svarande mot den närvarande tidens fordringar.

Jag kan icke medgifva, att uppfostran till medborgerlighet fattas det svenska folket, som har stat och kyrka innerligen förenade, och för hvilket — så tänker jag enfaldeligen — någon skilnad ej eger rum emellan allmän medborgerlig och allmän kristlig bildning. Då jag hoppas, att denna, af våra lagar fordrad hos *alla* medborgare, kan hädanefter såsom hittills fortgå af sin egen kraft, tillbörligen vårdad af ett presterskap med den upplysning, som vår kyrkoordning kräver och våra offentliga läroverk sprida, inser jag icke något *allmänt* behof af särskilda anstalter, som staten skulle upprätta och underhålla för att bilda åt sig — medborgare. Sådana, efter det begrepp jag fäster vid detta mångtydiga ord, kunna icke frambringas genom någon skolmekanism, men de växa upp af sjelfmant drift inom ett samhälle, der kristendomen lefver uti evangelisk renhet, verkar i de offentliga och husliga sederna, stärker och utbildar den allmänna förståndskraften; der visligt stiftade och

rättvisligt handhafda lagar, skyddande allas frihet och allas bestämda rättigheter, samt en faderligt sinnad regeringens vård om folkets ära, sjelfständighet och välstånd, ingifva kärlek till fäderneslandet, förtroende, aktning och vördnad för dess ordnande och styrande myndigheter. Den individuella verksamheten till trefnad och förkofran behöfver icke i ett sådant friskt samhälle att väckas eller ledas genom någon enformig undervisning, meddelad i offentliga skolor för detta enskilda ändamål. I ett förderfvadt och aftynande samhälle återupplivas icke medborgerligheten genom skollxor.

Om man anser det äligga staten att bekosta läroanstalter med syftning att utdela vissa, för alla medborgare materiellt nyttiga elementarkunskaper, så måste man, för att vara konsekvent, fordra, att sådana medborgerlighetsskolor inom hvarje socken inrättas. Finnes detta icke vara möjligt, må man ej vilja så bestämma den offentliga undervisningen, hvilken staten *kan* besörja, att den endast skulle gagna de förmögnare klasserna i samhället, samt bereda dem en sådan uti deras enskilda yrken vinstgifvande bildning, som kunde ytterligare upphöja dem öfver menigheten och stärka deras makt att den samma förtrycka. Man må ej kalla *allmän* en undervisning, hvilken i verkligheten blefve otillgänglig och onyttig för allmänheten af svenska folket, synnerligast för dess bondestånd.

Dit leda likväl förslagen att omskapa våra läroverk, ehuru visserligen emot de välvilliga mäns afsigter, som dem framstält eller antagit. Ett sådant berömdt förslag »till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken» uppgifver såsom grundsats, att »allmänt gagneliga kunskaper må blifva de första föremålen för den publika undervisningen, så att ynglingarne ej söndras i olika undervisningsverk, förrän det nödvändigt kräfves.» Men hvilka äro dessa *allmänt gagneliga* kunskaper? Jo, förlagsförfattaren fordrar, att en svensk yngling, som skall uppfostras till abstrakt medborgerlighet, innan han bildas

för något konkret yrke inom samhället, bör lära, jemte kristendom och biblisk historia, modersmålets grammatik, räkna, skriva, geografi med naturkännedom, svensk och allmän historia, statistik, geometri, fysik samt franska och tyska språken. Sedan han inhemtat dem alla och sålunda slutat sin medborgerliga lärokurs, då först må han, i fall han egnar sig åt statens eller kyrkans tjänst, begynna de grundligare studier, som dertill erfordras; då först, vid omkring sexton års ålder, gripa till den latinska grammatikan för att lära sig deklinera och konjugera orden i det språk, som utgör stam eller förebild för alla nyare europeiska. Utan tvifvel är, ibland de flera uppgjorda förslagen att skapa ett alldeles nytt svenskt uppfostringssystem, detta det mest konsekventa, hvadan åtskilliga andra endast kunna betraktas såsom modifikationer deraf. Det upp- och nedvänder hela den gamla ordningen; det gör de första läroämnena ifrån *bildande medel* till *ändamål*, den nuvarande hufvudskolan till specialskola, de studier, som fordra den längsta tiden, till de sista, den högre borgarebildningen till det förnämsta, men ämbetsmannabildningen till ett underordnad ändamål för den undervisning, som staten bekostar o. s. v. Häröfver kommer jag att vidare yttra mig, då jag vill lemna några underrättelser om de i Tyskland och Frankrike anställda, men misslyckade enahanda försöken att uppresa pedagogiska byggnader med grundvalen lagd ofvanpå stommen. Nu må jag blott fråga, om man, för att vara en duglig svensk medborgare, behöfver alla de ofvan uppräknade medborgerlighetskunskaperna? Mig synas de vara bestämda endast efter sådana förmögnare ynglingars behof, för hvilka en grundligare bildning anses umbärlig, men som med en ytlig må kunna i samqväm tala öfver många ämnen och i sina näringsföretag begagna de tekniska resultaten af vissa praktiska vetenskaper. För den svenske bonden, den svenske bergsarbetaren, den svenske handverkaren, det vill säga för mängden af svenska medborgare, kan jag icke anse känne-

domen af franska och tyska språken, af allmän historia, af statistik m. m. vara ovilkorligen nödig, och jag tviflar, att fattigare gossar, som vanligen vid en ålder af omkring femton år måste ingå i de allmännaste näringsyrkena, skola finna sig belättna med skolor, i hvilka de komma att uppoffra det mesta af sin lärotid och sina knappa försörjningsmedel för att inhemta dessa »allmänt gagneliga» kunskaper, hvilka de sedermera icke hade tillfällen att använda och underhålla. Deremot, när en yngling med hug och anlag att framdeles inträda på den ecklesiastika eller civila embetsmannabanan icke finge genast uti den offentliga skolan begynna de studier, som skulle göra honom dertill skicklig, måste denna svårighet verka att afhålla fattigare medborgares söner ifrån sådana grundligare studier och i följd deraf ifrån kyrkans och statens tjänster. Förmögenhetsaristokratiens gynnare och vänner blefve förmodligen de enda, som finge skäl att prisa en så beskaffad enhet och medborgerlighet i den allmänna undervisningen.

Jag kan nu endast framställa, men ej afhandla den frågan: huruvida en gemensam och likformig uppfostran af alla medborgare, — så framt drömmarna derom kunde verkliggöras inom en nyuropeisk stat, sammansatt af mångfaldiga mindre samhällighetsorganisationer, hvar och en med sitt särskilda skaplygne och med sitt eget ändamål samt fordrande hos sina medlemmar en deremot svarande bildning — skulle befordra eller återhålla mensklighetens odling och, med denna, dess frihet? Det må jag dock anmärka, att alla nyare af kristendomens anda bestämde friare statsförfattningar, hvilka icke såsom de gamla hvila på den till materiella arbeten använda meniskohopens trälldom, förutsätta inom det borgerliga samhället en ordnad mångfald af mindre samfund, inverkan hvar efter sin art uti det hela, hvaraf de äro lemmar, vaxelverkande inbördes, med hvarandra förbundna, men icke sammanblandade. Förstöras de, vare sig genom en hastigt omhvälfvande kraft eller genom en långsamt frä-

tande, så inträder det yttre enhetsväldet, despotismen, under någon af dess skepnader, hvaribland den icke är minst afskyvärd, hvilken förenar flera eller många tyraner, såsom hydrans lika bildade hufvuden, i ett enda allherskande bolag.

Försök att införa en enformig medborgerlig uppfostran gjordes af det franska nationalkonventet. Det var gynnadt af den revolutionära styrkan, som förut hade nedbrutit alla yttre skilnader emellan medborgare. Men de nya medborgerlighetsskolorna, upprättade efter den mekaniska enhetsgrundsatsen, stodo tomma på lärjungar, emedan de, bestämda att omfatta allas behof af undervisning, svarade mot ingens. Den allmänna jemlikheten var utropad, men skiljaktigheterna i seder, i anlag, i böjelser, i yrken, i förmögenhet kunde ej ropas eller guillotineras bort. Hvarken de förtryckande eller de förtryckte ibland Frankrikes medborgare ville, såsom Spartas, åtnöja sig med samma enda allmänliga soppa, och i följd deraf blef för dem den spartanska medborgerliga uppfostringens enhet intet mera än en lagstiftningsdröm, som kunde på papper upptecknas, men icke utföras i samhället. Inom detta, så jemnadt det ock var till sin yta, kvarlefde dock de enskilda behofvens mångfaldiga olikheter, som gjorde en mångfald i yrken och denna en flerfaldig fördelning af de menliga förmögenheternas utveckling nödvändig.

Men om uti en nyuropeisk stat offentliga skolor icke kunna blifva allmänna i den mening, att alla medborgare skulle der emottaga en jemlik bildning af omedelbar nytta i deras alla yrken, äro dock Sveriges trivialskolor, gymnasier och universitet allmänna i en annan mening, nämligen i den, enligt hvilken vår borgerliga lag med rätta kallas allmän. De stå öppna och derjemte kostnadsfritt öppna för alla ynglingar ur alla stånd, som behöfva och vilja begagna sig af den kraftutbildande undervisning de erbjuda, likasom lagen erbjuder sitt skydd för rättigheter, uppkomna genom frivilliga handlingar, åt

alla, som äro i behof deraf och vilja det påkalla. De äro ej, såsom man någon gång påstått, uppfostringsanstalter för kaster, utan tvärt om anstalter att förhindra sammanknytningen af sådana. De förena hvad bördens åtskilt; de uppkalla torparens son till täflan med grefvens uti öfningar att utveckla själsförmögenheter, för hvilka, i en stigande ordning af syftsmål, lagarna stält det högsta invid tronen. Allmänna äro ock dessa läroverk i den mening, att de omfatta hela fortväxten af en högre bildning ifrån dess grund i folkets gemensamma förståndsodling. Ett så fullständigt system som det svenska af allmänt tillgängliga progressiva bildningsanstalter har, så vidt mig är bekant, ingen annan nation. Bör det då klandras därför, att det icke förmår tillfredsställa alla fromma önskningsar om ett mångsidigt utbredande af sådana kunskaper, som i det dagliga lifvet vore genast användbara? Om ock detta af en ny pedagogisk teori bestämda ändamål kunde genom något skolsystem i verkligheten ernås, skulle jag tro, att det icke borde eftersträvas. Den genom enformig undervisning inlärdakunskaper i hvarjehanda nyttiga eller så ansedda realämnen blefve, fruktar jag, hos mängden en liflös halfkunnighet, ofullständigare och i synnerhet mindre säker än den verksamma kunskap, som hvarje rent förstånd, efter de enskilda behofvens mångfaldigt olika kraf, vet att af egen drift sig förskaffa. Äfven i detta fall synes mig den mekaniska enheten icke kunna tillvägabringas utan genom upplösning af den organiska. All lefvande kraft yttrar sig i formens mångfald. Häruti skiljer sig ock de europeiska folkens bildning från de asiatiska nationernas; den förra yppar sitt fria lif i en ständig vexling af individuella skepnader; den senare är en förstenad allmänlighet. Hela naturen, i synnerhet den organiskt rörliga, företer likaledes en ofattlig mångfald, hvilken då först kunde sammanfalla i en absolut enhet, när det omätliga världssystemet störtades ur tid och rum tillbaka i ett ursprungligt *intet*, detta enda logiska *ett*, som tankeför-

mågan ej kan söndra, detta enda ovilkorligen *allmänna*, som abstraktionen ej kan uppdrifva till ett allmännare.

Men all organisk mångfald fordrar att sammanhållas af en inre enhet, af ett lif. Att under de yttre former-
nas vexlingar bevara inom ett borgerligt samhälle denna förenande kraft, att ifrån det ena släktet till det andra fortleda och förhöja den samma, detta anser jag vara ändamålet för de uppfostringsanstalter, som hela samhället skall underhålla. Det är icke deras bestämmelse att uppfylla några endast tillfälliga behof, att frambringa någon endast tillfällig nytta. De må icke, likasom handelsreglementen och tulltaxor, omskapas efter hvarje närvarande tids särskilda fordringar.

Att Sveriges elementarläroverk äro just de, hvilka nu anses tarvfa omskapelse, bör förvåna hvar och en som känner, att endast sju år hunnit tilländalöpa, sedan en ny skolordning sattes i verksamhet. Föränledd af riksens ständers begäran om det allmänna läroverkets öfverseende och förbättring samt förberedd genom sorgfälligt samlade upplysningar om tillståndet deraf, utarbetades, med särskildt afseende på tidehvarfvets kraf, denna lag utaf en komité, hvars ledamöter ej voro tvungna att frambringa ett hastverk. Deras första förslag utgafs från trycket till allmänhetens granskning; det blef ock af preteståndets ecklesiastikutskott vid 1818 års riksdag allvarligen granskadt. Sedan komitén, med anledning af emottagna anmärkningar så väl af detta utskott som af enskilda män, vidare öfversett och i flera delar förändrat samma förslag, vann det bifall af Sveriges dåvarande kronprins, vår nu regerande allernådigste konung, till hvars pröfning det af Kongl. Maj:t öfverlemnades. Så bereddes, i möjligaste måtto fullkomnades och flerfaldigt granskades under loppet af flera år den nya skolordning, som Kongl. Maj:t den 16 December 1820 faststälde att ifrån höstterminen 1821 tjena till efterlefnad. Sedermera har ingen af samhällets myndigheter yrkat dess upphäfvande. Man torde då med skäl kunna vänta, att den

mätte få ega bestånd, så länge en säker erfarenhet icke ådagalagt, att den vore otjenlig, hvartill ingen anledning ännu sig företer. Under de få år, den varit gällande, hafva elementarläroverken i allmänhet erhållit ett förökadt antal af lärjungar och deribland af sådana, hvilkas fäder innehafva högre embeten i staten eller betydlig förmögenhet eller utmärkt lärdom. Förtroendet till dessa läroverk i deras nuvarande skick synes alltså tilltaga inom alla klasser af medborgare, och vid detta förhållande, om också det icke vore en verkan af den nya skolordningen allena, är väl denna värd att bibehållas. Väl har, i följd af rikens ständers år 1823 gjorda hemställan om vissa åtgärders vidtagande till undersökning af det militära undervisningsverkets tillstånd i riket, Kongl. Maj:t funnit nödigt att en sådan undersökning i ett sammanhang utsträcktes till rikets undervisningsverk i allmänhet; men den talrika komité, som för detta ändamål blifvit i nåder förordnad, har dock icke fått sig anbefaldt att föreslå en på nya grunder uppförd skolordning i stället för den, hvilken, innan H. Maj:t konungen uppsteg på tronen, hade vunnit dess offentligen förklarade höga bifall.

Styrkan och verksamheten af en stats lagar och allmänna inrättningar beror till en hufvudsaklig del på folkets förtroende till deras stadga. Ehvad teoretiskt värde det nya må ega, saknar det dock alltid det ännu dugliga gamlas praktiska kraft. Lagförändringar, då grundligt undersökta, fullständigt utredda och allmänligen erkända behof dem icke påkalla, äro således redan i sin egen skap af förändringar vådliga; och synnerligen vådliga blifva de, om den allmänna folk känslan skulle, förr eller senare, i dem upptäcka en för deras nitiska upphofsmän och befordrare ofta förborgad riktning att utbilda en ny aristokratisk makt i samhället eller att förstärka väldet af någon äldre. Hvad särskildt angår omskapelser af de offentliga uppfostringsanstalterna, må man betänka, att deras verkningar utsträcka sig till samhällets framtid och således icke böra efter dess behof

för dagen beräknas. Ekonomiska och finansiella författningars ostadighet är skadlig; men vida skadligare är ostadighet af de författningar, som röra uppfostringsverket. Den alstrar i det uppväxande slägtets sinne ett misstroende till visheten af den ordnande maktens bud och en olust att dem åtlyda, som motverka äfven de skickligaste lärares nit att undervisa och bilda. Den uppväcker redan hos gossen en lystnad att tadla, som hos mannen kommer att yttra sig i en själfklok missförförnøjelse med allt, både offentligt och enskildt. Må åtminstone Sveriges ungdom förskonas från en alltför bråd erfarenhet af lagars obeständighet! Må den icke genom täta ombyten af skolordningar uppfostras att förakta samhällsordningen!

Ehuru jag skulle hafva önskat, att 1807 års skollag, hvarigenom den efter mitt omdöme vida bättre af 1724 upphäfdes, icke gjort den af 1820 nödvändig, är jag dock öfvertygad, att de bepröfvade grunder, hvarpå den sistnämnda hvilar, icke utan skadliga följder för samhället kunna rubbas. De äro gamla, dessa grunder; men den byggnad, som på dem består, är ännu ny. Det tidehvarf, efter hvars fordringar den inrättades, har väl icke, så brådskande dess fart ock må vara, hunnit löpa ut sin bana inom åtta år.

All bildning växer, men af denna sanning följer icke, att konstgjorda former äro nödiga för att befordra det växande lifvets utbildning. Genom uppfinningar af nya verktyg och nya sätt att dem använda åstadkommas fullkomligare och rikare verkningar af mekaniska anstalter; men organismer fortleva endast inom sina ursprungliga skepnader, som den småningom förhöjda bildningskraften icke spränger, utan stärker, utvidgar och mångfaldigar. För spånadens perfektibilitet har fordrats en följd af redskapsförvandlingar, ifrån den enkla sländan, kringförd af människohanden, upp till Arkwrights maskin, drifven af ångor. Det är en ny kraft, som konsten sig tillegnat. Men andra äro lagarna för människoslägtets perfektibilitet än för varutillverkningens. De samhällsbildningar, i

hvilka den fortgår, äro hvar för sig ett organiskt individuum, liknande ett träd, hvars rot och stam måste vårdas, om nya grenar skola skjuta fram att bära en ökad rikedom af frukt. Den giriga skördelystnad, som angriper det ursprungliga i sådana bildningar, erinrar om Montesquieus teckning af despotismen i det bekanta kapitlet af tre rader. »När vildarne i Louisiana», säger han, »äro lystna efter frukt, afhugga de trädet vid roten och plocka frukten; sådant är det despotiska regeringsättet.» Men äro Orientens despoter de enda, till hvilka denna liknelse passar? Finner man endast inom Louisiana fruktplockare, som uppoffra den alstrande kraften för en tillfällig vinst af dess alster?

Det är onekligt, att den nyare tidens allmänna och enskilda förhållanden mångfaldigat behofven af kunskaper samt derigenom framkallat nya kunskapsgrenar. Men just denna i alla riktningar utsträckta mångfald kräfver beståndet af sådana offentliga uppfostringsanstalter, som vårda och befästa alla kunskapers rot, den intellektuella kraften, och som sammanhålla det derifrån utgående växtlifvet inom en stam, mäktig att uppbära den vidgade kronan och utdela åt grenarna den fruktgivande saften. När hela samhället eger ett kunskapsförråd, som ej kan inrymmas i något enda hufvud, då är det för hvar och en, som vill tillägna sig och förkofra den lott deruti, hvilken hans framtida yrke eller hans friare lust skall bestämma honom att välja, nödigt att i ungdomen hafva förnämligast öfvat sin fattningsförmåga, d. v. s. den aktiva förmågan att fatta kunskaper, ej den passiva att dem blott emottaga. Derförutan blefve hans valfrihet inskränkt. Hans minne bevarade må hända de tarfliga reallexor, som han inhemtat i en åt den omedelbara nyttan egnad skola; men hans ouppöfvade förstånd skulle ofta sakna rådighet att använda det lilla han lärt, ännu oftare kraft att lära något annat eller mera.

Man säger, att *tidsandan* fordrar en omskapelse af våra läroverk. I nyare skrifter förekommer ofta detta

mystiska ord, hvars betydelse är för mig dunkel. Tidsandan, heter det, låter sig ej återhållas; hon går fram nedbrytande alla motstånd; visheten bjuder alltså att utan gensträfvighet följa henne. Hvad är då denna nya allmakt, åt hvilken man fordrar ideliga offer af öfvertygelsens frihet? En välgörande gudomlighet eller ett blindt öde? Jag vet det icke; men jag dyrkar ej någon timlig gud; jag hyllar icke den österländska fatalismen. Vill denna tidsanda det samma, som försynen af evighet velat, då går det fram; men icke derföre, att hon det bjuder. Vill hon något annat, då möter det förr eller senare ett hämmande motstånd. Sådan är min tro, och med den låter jag ej min sjelfständiga tanke kufvas af en föregifven verldsmakt, hvars tillfälliga styrka ej blifver rättmätig såsom sådan blott. En väldig tidsanda var, så länge hon rasade, den, hvilken härjade grekers och romares land och städer, ej mera försvarade af grekers och romares forna kraft. Många verk af denna kraft förstörde hon, men alla minnen deraf mäktade hon dock icke att beröfva menskligheten. Efter några århundraden lefde den gamla kulturen åter upp för att i sin ordning besegra den nya råheten.

Den anda, som nu vill göra sig allsväldig, är kosmopolitisk. Hon mångfaldigar den menskliga verksamheten, men denna hennes vidgande drift fordrar, för att vara gagnelig, att återhållas af en sammandragande, som bevarar egentligheten i hvarje samhällsbildning. Utan hejd skulle hon förflygtiga nationerna till millioner verldsborgerliga grand, dem en tillfällig nytta allena fästade för stunden vid hvarandra, skulle hon uppblåsa den snöda sjelfvissheten öfver den eviga ordning, hvilken bjuder människan att lefva och verka såsom medlem af ett sig utbildande folk. Ett motstånd, som tvunge henne att blifva nyttig, vore väl det fördömligt?

I öfverensstämmelse med Sveriges statsförfattning verka dess uppfostringsanstalter att inom den nödvändiga ordningen för alla folkorganisationers utbildning begränsa

den nyare tidens endast under detta vilkor välgörande drift att utvidga den mensklige personlighetens frihet. Familjelifvet bildar *mannen för sig*, men religionen, lagarna och de allmänna sederna, gemensamma för hela folket, bilda derjemte *mannen för samhället*. Det offentliga läroverket åter har förnämligast till syftsmål att gifva en högre bildning åt de medborgare, som skola ordna och befrämja samhällets högre angelägenheter, — embetsmän för staten och kyrkan, lärare och vetenskapsidkare. Desse utgöra icke ett slutet stånd, ty intet beständigt subjektift förhållande, ingen ärfd fördel sammanknyter dem; utan en samhällsklass, som är öppen för all skicklighet, lika giltig om den framgått ur kojan eller ur palatset, om den genom skolan och i lifvet varit åtföljd af armod eller rikedom.¹ Så demokratisk måste ock föreningen af den styrande maktens organer vara, om den urgamla svenska statsförfattningen, i hvilken konungaväldet och folkfriheten alltid befastat hvarandra, skall ega bestånd. Det aristokratiska element, som ingår i de europeiska statsförfattningar, dem eröfringar af landen grundlagt och handelsväldet vidare bestämt, är i dess rena egentlighet främmande för det aldrig underkufvade svenska folket. Detta eger ett adelsstånd, grundadt på förtjenster emot konungen och riket, men erkänner icke ett, vare sig feodaliskt eller merkantiliskt herrestånd, grundadt på ärftliga gods eller rörlig rikedom, och har aldrig tålt några tillbud att uppresa ett sådant. Också har det hittills icke ansetts vara de svenska läroverkens bestämmelse att utdela åt egendomsherrar och kapita-

¹ Presterskapet, en del af denna högre bildade klass, ingår såsom ett riksstånd i den svenska representativa författningen; men detta riksstånd har att vårda hela samhällets andliga angelägenheter, icke några rättigheter och fördelar, tillerkända en ifrån folket afsöndrad presterlig kast. Man hör ofta sägas, att då kyrkans embetsmän deltaga i representationen, borde äfven statens embetsmän ega samma ståndsrätt. Men det är icke efter personliga eller korporationsintressen som den svenska representationen må anses vara sammansatt, utan efter en nödvändig fördelning af samhällets angelägenheter och efter dessas särskilda riktningar.

lister en efter deras behof af angenäma eller vinstbringande kunskaper afmätt undervisning. För de medborgares bildning, som skola med sina själsförmögenheter verka att befordra fortväxten af samhällets gemensamma lif, har staten inrättat offentliga skolor, icke för deras, som vilja och kunna göra sitt enskilda lif, såsom det heter, *oberoende*, eller med andra ord, som vilja och kunna lefva endast inom, men icke i och för det samhälle, hvars beskydd de hyra.

Om nu det är omöjligt uti en nyuropeisk stat att genom offentliga skolor gifva alla medborgare en likformig bildning, om det svenska folket i allmänhet är mäktigt att till duglighet för de flesta yrken i samhället uppfostra sig af egen kraft, fortlevande inom hushållen, kyrkoförsamlingarna och de af sjelfva yrkena bildade flerfaldiga enskilda samfunden; om Sverige icke eger ett särskildt herrestånd, hvilket må af staten upprätthållas och befästas genom särskilda uppfostringsanstalter; om deremot denna stat, mera än de flesta andra, har nödigt att hålla öppna för ynglingar ur alla stånd läroverk, uti hvilka de må genom grundliga studier göras dugliga att vårda, ordna och fortdrifva hela samhällets utbildning; om sådan bör vara den offentliga undervisningens hufvudsakliga bestämmelse i Sverige; så framstår den frågan: huruvida de för våra lärdomsskolor och gymnasier — hvilkas inrättning först må granskas — föreskrifna läroämnen och lärosätt äro med samma bestämmelse enliga?

Duglighet att vårda samhällets gemensamma högre angelägenheter förutsätter en i allmänhet utvecklad och öfvad högre själskraft, mäktig att verksamt fatta och förståndigt använda de särskilda kunskaper, som för behandlingen af hvarje särskild art ibland dessa angelägenheter erfordras. Presten behöfver andra realkunskaper än domaren, denne än drätsel förvaltaren, denne än skolläraren o. s. v. Det för professorn nödiga måttet af lärdom öfverstiger det nödvändiga för den praktiske embets-

mannen. En egen färdighet att tillämpa kunskaper kräver hvarjé syssla. Men under alla dessa skiljaktigheter är för presten, domaren, förvaltaren, skolläraren, professorn behovet lika af den själskraft, som i flerahanda riktningar utgrenar sig till verksamhet i samhället och, efter dess specifika styrka hos hvarje individ, kan till olika höjd uppdrivas.

Om i all undervisning det väsentliga är att väcka och ordningssamt utbilda kraft, gäller detta i synnerhet för den undervisning, hvarom nu är fråga. Den bör vara elementarisk i en dynamisk bemärkelse, icke i en atomistisk; den bör utveckla själsförmögenheterna från deras grund, icke fylla späda hufvuden med en mörja af olikartade vetenskapliga grundämnen. Samhällets förrättningar fordra män, hos hvilka en växande förmåga att tillägna sig kunskaper beredt dessas progressiva tillväxt. Till sådana män mogna väl aldrig polyhistoriska gossar.

All kraft förslappas, då den för vidt utsträcker. Ju spädare den är, desto mera fordrar den att sammanhållas. Men så klara dessa sanningar äro för det allmännaste förstånd, så mångfaldigt de af en stundlig erfarenhet bekräftas, förgätas de dock ofta, när det handlar om den menckliga själskraftens utbildning. Man medgifver, att undervisningen i vetenskapliga elementarskolor ej må riktas till omedelbar användlighet inom vissa yrken; men man uppgör deremot förslag att utbreda denna undervisning till en sådan mångfald af ämnen, att den skulle styckevis blifva i alla yrken omedelbart användlig, om någon ynglings hufvud vore mäktigt att tillägna sig, annorlunda än såsom en sammangyttring af döda lexor, denna vidsträckta lärdom, för hvars blotta uppfattning i minnet fordrades — så framt icke äfven någon del af en lärjunges mannaålder skulle åtgå i elementarskolan, — en omskapelse, antingen af den fysiska menniskonaturen eller af hela vårt planetsystem¹. Allsidig

¹ Förslagen till ombildning af våra elementarläroverk äro ännu alltför obestämda. De beledsagas ej af något *schema lectionum*, som utvisar

kallas denna sprängande undervisning, hvaremot den fått namn af ensidig, som, i stället att för tidigt söndra och vid en mängd af yttre föremål fästa de menckliga för-mögenheterna, sammandrager dem genom öfningar, som förena deras verksamhet till en styrka, hvilken, småningom utvuxen och stadgad, kan utan bistånd och ledning framgå till det mål, ett fritt val henne föresätter.

Sådan duglighet, som det offentliga lifvets värf kräfva, har man af ålder ansett säkrast danas genom grundliga språkstudier, hvilka alltså hos oss, likasom hos alla andra i den europeiska bildningen deltagande folk, utgjort och ännu utgöra det föremål för den första undervisningen i lärdomsskolor, hvaråt den mesta tid och möda af lärare och lärjungar egnas. De nya uppfostringsteorierna lägga väl också vikt på en flerfaldig språkkunnighet, men endast eller förnämligast för dess materiella gagnelighet. Uti dessa teorier, så vidt de äro konsekventa, betraktas främmande språk såsom vägar till fruktbarande kunskapsfält, icke tillika såsom medel för en allsidig och harmonisk själsutveckling. I följd häraf mäter man det relativa

den ordning, i hvilken de många kunskaperna skola meddelas, det mått, till hvilket hvar och en af dem skall på särskilda punkter af undervisningens enkla eller dubbla liniér uppdrivas, den del både af hela lärotiden och af den dagliga, som hvarje läroämne må upptaga o. s. v. Må hända kan något sådant schema icke uppgöras till öfverensstämmelse med fordringarna på allsidiga realstudier, så länge jordens dygn endast består af 24 timmar och så länge den menckliga naturen, om ock förbättrad genom gymnastik, icke medgifver ett barn eller en yngling att anstränga sina själsförmögenheter under mera än 9 eller 10 timmar af detta alltför snäfva dygn. Dessa svårigheter torde dock försvinna, när, efter Condorcets profetia, läkarekonstens perfektibilitet, hos oss befrämjad genom en ny anordning af den medicinska undervisningen, hunnit förlänga menniskans jordiska lif till en oberäkneligt afägsnad gräns. Då kan också skoltiden småningom förlängas med ett qvinquennium i sänder, hvilket nu skulle falla sig nog tungt för mängden af svenska ynglingar, särdeles för de fattigare. Huruvida emellertid något kunde vinnas genom förkortning af ferierna vid våra allmänna läroverk, må de afgöra, hvilka närmare känna sådana ynglingars lärdom, som uppfostras inom läroverk eller pensionsanstalter eller enskilda hus, der en oafbruten undervisning icke lemna de unga sinnena enahanda hvilotider för att uppfriska sig

värdet af ett språk såsom läroämne ej efter dess mer eller mindre fullkomnade utbildning, utan efter omfånget och nyttigheten af den litteratur eller den marknad, i hvilken det inleder. Vägen dit söker man att för ynglingen förkorta och derjemte att mildra färdens tråkighet och besvärligheter genom alla de fortskyndande eller vaggande och svigtande medel, som den mekaniska konsten kan inpassa i resetygen.

En annan är min åsigt af den nytta, hvartill språkstudier föra. För mannen må kännedomen af främmande språk, med mer eller mindre möda förvärfvad, tjena att åtkomma främmande folks kunskaper eller endast deras handelsvaror. Men för den yngling, som egnar sin framtid åt samhällets offentliga värf, anser jag arbetet och öfnin-garna att lära språk förnämligast gagna, då de användas såsom medel att utbilda själens förmögenheter, hvilka alla de till progressiv verksamhet uppkalla. För detta ändamål äro utan tvifvel de språk tjenligast, hvilkas former äro rikast utvecklade ock säkrast stadgade; i hvilka, äfven om de kallas döda, dock lefver en ädel och ren mensklig anda, yttrande sig i verk af otilgjord kraft, af flärdfri skönhet; och hvilka, genom sin fullkomligare bildning, gifva åt fattningsförmågan, omdömet och den estetiska känslan flera och mera omvexlande öfningar samt, i besegradet af svårigheter, en högre tillfredsställelse än språk af en fattigare och i följd deraf enklare sammansättning. Jag vågar tro, att såsom bildningsmedel latinet och grekiskan ega företräde framför de nyare europeiska språken, hvilka alla antingen omedelbarligen härstamma från det förstnämnda eller, så vidt deras egna lynnen det medgifvit, blifvit under dess inverkan och med dess former till föresyn utbildade. Också jag vill fortskynda lärandet af de särskilda nyare språk, som för den ena eller andra individen kunna vara behöfliga¹;

¹ Hvarföre inskränkes denna behöflighet till tyskan, franskan och engelskan? Äro den italienska litteraturen och den spanska icke värda

men jag har ofta erfarit och erfar dagligen, att detta ändamål säkrast ernås genom ett grundligt studium af de gamla klassiska språken. Ynglingar, som med allvar och flit drifvit detta studium, hafva sedermera icke behöft någon ständig eller långvarig undervisning, utan endast egen, då och då handledd verksamhet för att lära sig förstå och äfven hjälpligen skriva främmande språk ibland dem som kallas lefvande. Att tala sådana läres svårligen i någon skola, men snart i ett lif, der denna färdighet erfordras. Således, om jag skulle systematiskt indela särskilda språkstudier i elementära och tillämpade, ville jag i den förra klassen föra de gamla och i den senare de nyare¹, hvarigenom jag ock skulle tro mig uppfylla metodisters fordran, att all läroordning må vara genetisk. Jag kan nämligen icke anse den nyare europeiska bildningen för ett sjelfständigt alster af någon slump. Det är onekligen en fortväxt af grekers och romares forna bildning, till hvilken den står i förhållandet af grenar till stam, eller af rotskott till rot, eller af frukt till blomma. Krutets, kompassens, boktryckeriets, Amerikas och alla andra dessa uppfinningar och upptäckter, som i kulturhistoriska afhandlingar ideligen omtalas, må hafva befrämjat denna fortväxt och utsträckt den i nya riktningar. Men om samma uppfinningar och upptäckter skett bland folk af en annan grundbildning än den grekiskt-romerska, hade deras verkningar säkerligen blifvit mindre allmänna och helt andra. I denna bildning ingrep ock kristendomen, icke såsom en förstörande kraft, utan såsom en förädlande.

att kännas af den, hvars undervisning skall vara allsidig i materiel bemärkelse, d. v. s. som skall undervisas uti allt, hvad honom kan blifva nyttigt att veta, och icke blott öfvas till förmåga att efter behof lära sig det? — Jag önskar emellertid, att tidsandan icke måtte så få makt med oss, att för våra söner det behöfligaste af alla språk blefve — det ryska. Ibland de europeiska är detta det, som herskar öfver den vidaste yta, som alltså är det närmast kosmopolitiska. Men det blefve för svenskar alltför svårt att lära.

¹ En motsatt ordning har den stora komiténs pluralitet antagit.

Jag tviflar, att bland något folk kändedomen af flera samtida främmande språk är allmännare än ibland det svenska. Vid våra läroverk har likväl undervisningen i dessa språk hittills icke upptagit mycken tid, och ej heller har den varit för oss så dyrköpt som för andra nationer, hvilka haft Napoleons härar till språkmästare. För den, som icke endast aprioristiskt bedömer vårt bildningslif, utan gör sig underrättad om dess verkliga utveckling, visar sig just i frågan om moderna språks lärande, hvad en *fri* vexelundervisning kan uträtta¹. Kamrater vid gymnasierna och universiteten hjälpa hvarandra i detta fall med den handledning, som kan behövas för den, hvilken grundligen studerat latin; och jag vågar säga, att knappt någon student med säker studentkunskap i det gamla svåra språket saknar färdighet att läsa vetenskapliga och äfven vittra arbeten på tvenne eller flera af de lättare nya. Vid det universitet, hvars förhållanden jag något närmare känner, finnas till ett icke ringa antal ynglingar och unga män, som endast på detta sätt lärt sig tyska, franska, engelska och äfven italienska språken samt med deras litteratur gjort och göra sig förtroliga, utan att derigenom åsidosätta de strängare vetenskapliga studierna. Jag anser således en annan anordning af språkstudierna vid våra elementarläroverk än den nu stadgade vara alldeles öfverflödig, men kunna blifva förderflig. Vore afsigten dermed att uppdrifva ungdomen till en *högre* nyuropeisk odling, så skulle den sannolikt förfelas. Ty i samma mån elementarundervisningen utbredes på ytan, förlorar den i lyftningskraft.

Den gamla ordningen, att begynna med det latinska, derifrån öfvergå till det grekiska och vidare vid en mognare ålder till de nyare språken, fördömes, men den torde ej vara fördömlig, i fall domen må grundas på faktiska bevis och ej endast på s. k. förnuftsskäl. Jag vet, att

¹ Skilnaden emellan en *fri* vexelundervisning och en *ofri* samt den förras värde har professor E. G. Geijer utredt i sina nyligen utgifna *Anmärkingar om uppfostran och undervisning*.

historiens vittnesbörd i allmänhet förkastas äfven af domare, hvilkas rättighet att yttra sig såsom sådana hvilat allenast på en historisk grund. Jag vet, att ordet *historisk* användes i en förklenlig bemärkelse, som ensam skall gifva efterverlden ett fullständigt begrepp om en af vår nutids riktningar. Men jag vet ock, att detta *nu*, som man vill upphöja öfver det forna, knappt hinner uttalas, förr än ett annat nu intager dess rum. Jag vet, att det oskäligen djuret, efter de föreställningar vi göra oss om dess inre väsende, lefver endast i en ständigt skiftande nukänsla, men jag vet ock, att människan lefver ej mindre i det som *varit* och i det som *komma skall*, än i det som *är*. Och då jag ej för något ögonblickligt pris vill försaka mitt menliga värde, rådes jag icke att åberopa mig, hvad historien intygar om de män, som blifvit bildade medelst tidigt började och under ynglingåldern fortsatta klassiska studier. Genom dessa själsöfningar och genom det dagliga inandandet af romares och grekers kraft, ljus och värme hafva de vunnit den styrka, hvilken Europas folk hafva att tacka för sin odling och för dess ädlaste frukter. Åt det svenska folket hafva så bildade män förvärfvat eller vårdat, skyddat och förkofrat dess dyrbaraste egodelar: en ren evangelisk kristendom, frihet, sjelfständighet, ära, lagar, vetenskaper, vitterhet och konster. Äfven de störste bland Sveriges fältherrar under det för de svenska vapnen ärofullaste tidehvarfvet hade i ungdomen härdat sina själar med Livius och Tacitus, hade under ledning af Cæsar öfvat sin förmåga att syntaktiskt ordna tankar och deras medel, ord, innan de gingo att taktiskt ordna medlen till segrar. Men hvarken för dem eller för statsmän och lärde voro då, såsom man nu kan hända föreställer sig, de nyare språken obekanta, ehuru icke på en gång med de gamla i barndomen lärda. Tvärt om hörde färdigheten att tala och regelbundet skriva många språk till den tidens högre bildning, och den förvärfvades lätt med

en allmän lingvistisk förmåga, som de noggranna klassiska studierna uppöfvat och stadgat.

Om likväl historien ej får vittna i denna sak, må man dock icke jäfva den dagliga erfarenheten. Henne frågar jag, om ibland offentligt verkande män de, som grundligen studerat latin och grekiska, icke *i allmänhet* yppa i beslut och handling ett mera moget förstånd, en stadigare kraft, ett ädlare och blidare lynne, en vidare omfattning af mensklighetens och sitt samhälles angelägenheter än de, som blifvit modernt uppfostrade? Jag frågar henne blott, men tillåter mig icke att i hennes namn svara. Det må jag dock säga, att i England hvarje gentlemans son bildas genom stränga fleråriga studier af de gamla språken och af den klassiska litteraturen. Jag vill tro, att äfven i våra dagar Englands offentliga män rättfärdigat denna uppfostran. Hos andra europeiska folk har den ej heller genom sina senaste verkningar gjort sig föraktad. Efter de begrepp, som man hos oss vill införa, sedan de annorstädes kommit ur bruk, borde latinkunskap vara mer än onyttig för en styresman af något krigskommissariat. Men till generalintendent vid sin stora armé upphöjde Napoleon en öfversättare på fransk vers af Horatii arbeten samt anförtrodde honom vidare de svåraste och viktigaste andra befattningar, i hvilka alla han ådagalade, såsom kejsaren sig yttrade, »ett lejons mod och en oxes arbetskraft». Med romersk själsstyrka gaf han, ehuru ansvarig för arméns underhåll i ett härjadt land, det råd att kvarstå vid Moskva, hvilket den nyare tidens hjelte, af motgången nedslagen, saknade beslutsamhet att antaga. Sedermera aflägsnad från allmänna ärenden, har han författat Sullys lefverne och i flera volymer Venedigs historia, ett af behöriga domare högt skattadt verk. Så har grefve Daru, onekligen en ibland vår tids störste män, genom sin mångfaldiga verksamhet, liknande grekers och romares, bevisat, huru klassiska studier utveckla en allsidig duglighet. Hade jag nu att skriva biografier öfver samtidens

namnkunnige män, skulle jag kunna med många flera exempel bestyrka denna sanning.

Gerna medgifver jag, att ovanliga själsförmögenheter stundom utvecklats sig utan tillhjälp af de studier, hvilkas synnerliga värde såsom bildningsmedel jag försvarar. Men om de hade befordrat och ordnat denna utveckling, månne den icke blifvit ännu rikare och mera säkert stadgad? Så hafva de sjelfva trott, dessa män, hvilkas värf anföras såsom bevis på umbärligheten af grundligare kunskaper än deras. Det förmåles om Carl XI, att han vid något tillfälle sagt sig vilja gifva halfva sitt rike, om han kunde latin. Det höga priset var väl icke allvarligen menadt, men hyperbolen också afräknad skulle detta yttrande bekräfta, hvad hans val af embetsmän, dem han icke sällan lät uppsöka vid universiteten, ådagalade, nämligen att han visste att högt skatta en bildning, som han sjelf af bekanta orsaker saknade.

Jag har trott mig böra hänvisa dem, som betvifla den allmänliga nyttan af de klassiska språken såsom hufvudsakliga ämnen för elementarundervisningen, till historiens och erfarenhetens vittnesbörd, hvilka i frågor af sådan art som denna ega för mig en giltighet öfver alla teorier. Men jag må dock icke underlåta att till den granskning, som min skrifts bestämmelse medgifver, upptaga de skäl, hvarmed man sökt a priori bevisa, att latinet och grekiskan äro läroämnen, hvilka icke egentligen tillhöra den rent vetenskapliga elementarskolan, ehuru de må vara behöfliga såsom specialstudier för blifvande lärare och embetsmän.

För att upprätta det nyaste förslaget till en sådan »rent vetenskaplig elementarskola utan tillämpning till något visst blifvande yrke» har man ansett sig böra först undersöka, hvilka läroämnen vore *nödvändiga* och hvilka endast *tillfälliga* i den vetenskapliga undervisningen. Till den förra klassen har man hänfört de s. k. sakkunskaperna, emedan, »då människan å den ena sidan och den omgifvande världen å den andra städse för-

blefve väsentligen de samma, sådana kunskaper utgjorde oföränderligt gifna och alltid nödvändiga läroämnen». Deremot, »då sättet för människor att benämna tingen, att uttrycka begrepp och känslor genom språk vore ombytligt och olika efter särskilda tider och orter, så utgjorde språkkunskaperna tillfälliga läroämnen». Till den vetenskapliga undervisningen hörde väl grundlig kännedom af *något* språk, men icke af *vissa* eller *alla*. Vid tillämpningen af denna teori till latinet har man, ogillande våra skolordningars alltför stadiga omsorg att bibehålla det samma, förklarar sig »icke kunna anse det vara oskiljaktigt ifrån vetenskaplig bildning, hvilken i sådant fall skolat vara för menskligheten omöjlig, derest latinet icke funnits. Hvarken detta eller hvilket språk som helst syntes vara annat än ett medel att uttrycka sak och och gäfve följaktligen i och för sig sjelft intet annat vetande än om de olika sätt, hvarpå samma saker varit af människor uttryckta eller kunnat uttryckas. Vore odlingen inom något samhälle så stor, att dess litteratur omfattade de förnämsta vetenskapliga och estetiska verk, så behöfde man för vetenskaplig bildnings förvärfvande icke känna flera språk än modersmålet. Derför och då böcker kunde i det närmaste¹ öfversättas från ett odladt språk på hvarje annat, så vore det möjligt att vara en stor (?) vetenskapsman utan att känna andra språk än modersmålet eller på sin höjd dem, hvarpå de förnämsta vetenskapliga arbeten äro författade, och att kunna många, ja, om möjligt vore, alla språk, utan att känna någon vetenskap mera än till benämningarna.»²

Utän att fördjupa mig i filosofiska forskningar skulle jag icke kunna grundligen och fullständigt pröfva den indelning af läroämnen i nödvändiga och tillfälliga, hvarpå den nya teorien för en förbättrad skolordning hvilat.

¹ Männe i afseende på deras totala mängd eller i afseende på hvarje boks egentlighet?

² Se det underdåniga betänkandet af den till granskning af rikets uppfostringsverk förordnade komiténs pluralitet, s. 33—35.

Af många orsaker måste jag undandraga mig en sådan möda och vill således endast framställa några tvifvelsmål om riktigheten af en indelning, hvilken förekommer mig alltför absolut.

Om det antages, att »menniskan å den ena sidan och den henne omgifvande verlden å den andra städe förblifva väsentligen de samma» — en sats, som i dess tomma allmänlighet, och så länge bemärkelsen af ordet väsentligen ej är bestämd, hvarken lærer kunna förnekas eller medgifvas; — om således eskimåen må vara väsentligen samma människa som engelsmannen och den verld, som omgifver den förre, väsentligen samma verld, i hvilken den senare lefver och verkar, så följer dock icke deraf, efter min slutkonst, att alla sakkunskaper äro oföränderligen gifna och alltid nödvändiga, men deremot språkkunskaperna ombytliga och tillfälliga. Mig synes, att de kunskaper, som räknas till den förra klassen, äro fullt ut så föränderliga, fullt ut så beroende af olika tidens och orters skiljaktiga förhållanden som språkkunskaper, samt att behofven för särskilda människor att känna vissa saker äro fullt ut så tillfälliga som behofven att känna vissa språk. Det säges, att sakkunskaperna äro »till mängd och innehåll för alltid gifna». Men äro ej våra realvetenskaper i det nittonde århundradet både flera och rikhaltigare än våra förfäders, äfven de närmastes? Hafva icke åtskilliga nya sådana inom en mansålder uppkommit? Hafva icke i den naturverld, som omgifver människan, nya krafter eller grundämnen och nya tingens egenskaper tid efter annan blifvit upptäckta? Dessa ämnen eller krafter och egenskaper må hafva allt ifrån skapelsen af himlar och jord funnits i tingen, men kännedomen af dem, men människoförmågans åtgärder att dem framkalla, utveckla, leda, använda, men alla de nya föremål för kunskap, som dessa åtgärder bildat, hafva de ej oupphörligen mångfaldigat naturvetenskaperna, utvidgat deras innehåll och gjort förut obekanta eller umbärliga delningar af dem

nödvändiga? Man må sammanföra deras skilda arter under generiska benämningar, men orden fysik, kemi och naturalhistoria betyda de icke nu något annat och vida mera än för blott tjugu år sedan? Ho vet, hvad annat och mera än nu de komma att betyda tjugu år härefter? — Så förhåller det sig äfven med sakkunskaper, hemtade ur den moraliska värld, hvori människan lefver såsom en ibland dess organer. Krafterna inom denna värld må vara väsentligen oföränderliga, men deras styrka, deras riktningar, deras stundliga uppenbarelser i händelser och verk skifta lika oupphörligen som naturkrafternas verkningar. Man har på katalogen öfver sakkunskaper ställt främst teologien. Den är visserligen ett nödvändigt ämne för den vetenskapliga elementarundervisningen, men icke därför att den varit eller är oföränderlig såsom menskelig lärdom öfver det gudomliga. Efter protestantiska begrepp har den en fast grund, men icke ett »för alltid gifvet innehåll». Nya händelser och nya forskningar föröka och mångfaldiga oupphörligen historiens föremål, fördelade i grenar, som alltjemt ytterligare utgrena sig. Icke mindre rörliga än sjelfva föremålen äro åsigterna deraf, behofven att företrädesvis känna vissa af dem, sätten att dem ordna och framställa. Enahanda förändringar äro statskunskapen och den politiska geografien underkastade. Den fysiska geografien åter kan ej vara stadgad, så länge större delar af jordklotet ännu äro obekanta; den beror derjemte af naturvetenskaperna och är ej mera oföränderlig än dessa.

Att vilja fästa elementarundervisningen vid en mängd af så vexlande kunskaper vore, efter mitt omdöme, ett i alla afseenden orådligt pedagogiskt försök. Antingen skulle derigenom sjelfva kunskaperna kunna göras oföränderliga eller måste undervisningen oupphörligen förändras. Det förra, om det vore möjligt, skulle hämma den vetenskapliga bildningens tillväxt, det senare betaga de studier, som skola stödja och sammanhålla den, all stadga. Man må icke säga, att, huru helst realveten-

skaperna utvidgas, förblifva deras elementer dock alltid de samma. Nya rön och händelser påkalla nya förklaringar, och principerna för dessa ombytas tidt och ofta. Vill man då för elementarundervisningen, som nödvändigt måste utgå från principer, bestämma vissa af de skiftande och såmedelst befästa en icke blott teologisk utan äfven fysisk, kemisk, naturalhistorisk, samhällshistorisk och statsvetenskaplig ortodoxi uti ungdomens tro, innan dess tankekraft ännu är mäktig att uppfatta, jemföra och pröfva värdet af den ena och andra bland stridiga läror? Eller vill man göra elementarskolan till dessas första stridsfält? Vill man sätta samhällets styrelse i nödvändighet och följaktligen berättiga den att med maktspråk afgöra den ena lärans företräde framför den andra? Eller vill man låta val och omvexlingar af läroböcker, uppställda på den ena eller andra principen, ankomma på eforers och lärares tillfälliga vetenskapliga åsigter? Eller vill man lemna hvarje lärare en anarkisk frihet att i undervisningen göra gällande sitt system eller må hända sina orediga griller? I sista fallet kunde uti den ena skolan den råe materialisten, i den andra den svärmande teosofen hvar på sitt sätt bestämma förklaringarna af fenomenen inom denna »ständigt samma» värld, som omgifver den »ständigt samma» menniskan. I alla fallen vore det att befara, att den för tidiga undervisningen i sakkunskaper, meddelad af mer eller mindre kunniga lärare, skulle uti späda hufvuden fästa såsom fördomar äfven de rätta begrepp, dem endast hufvuden med fyllest utvecklade kraft att fatta och bedöma kunna tillegna sig såsom lefvande och verkande sanningar¹.

Jag bestrider icke nödvändigheten af flerfaldiga sakkunskaper för den vetenskapligt bildade mannen, men jag bestrider en sådan mångkunnighets nytta för gossar, som skola ej uppräna, utan i en ordnad progression upp-

¹ Dessa tvifvelsmål, ehuru af en utropad obskurant, torde dock förtjena att betänkas af dem, som nitälska för tankens frihet och för den mänskliga odlingen fortgång.

växa till sjelfständig mannabildning. Jag skattar högt fysik och kemi såsom vetenskaper för män, mogna att forska och tänka, men jag önskar icke att få höra fysici och kemister vid tolf eller fjorton års ålder förklara hvad ljuset är eller huru det verkar. Att pröfva läror af en Newton eller en Berzelius tillhör icke denna ålder; och obepröfvad sakkunskap kallar jag fördom, den må vara sann eller falsk. Jag älskar historien, men jag anser henne, för att vetenskapligen studeras, fördrå en något vidsträcktare erfarenhet af det menskliga lifvet och en högre utbildning af förstånd och känsla än den möjliga hos en skolpilt. I denna mening fördömer också jag en historisk skola, ur hvilken skägglösa ynglingar skulle svärma ut i samkvämen att pladdra öfver verldshändelsernas gång och förkunna sina raska omdömen öfver hjeltars bragder och lagstiftares vishet. Likväl medgifver jag gerna, att vissa faktiska sakkunskaper, när de icke för tidigt ordnas till vetenskapliga system, må meddelas äfven skolungdomen. Jag unnar gerna åt denna, mellan de strängare studierna, en förnöjande åskådning af naturalster och en uppmärksamheten väckande och ledande undervisning om de yttre egenskaper och kännetecken, som åtskilja slag och arter af dem. Jag anser nödigt, att i ungdomsminnet inskärpas de viktigare historiska fakta och geografiens allmännaste föremål. Men jag kan icke tillstyrka en sådan anordning af elementarundervisningen, som skulle inspärra ungdomssinnet inom mångfaldiga, skallikt slutna, dogmatiska lärokurser, lagda i alltjemt vidgade hvarf för hvarje sak utanpå hvarandra; som skulle lära barnet att konstruera sin ofullständig erfarenhet till ett mikrokosmiskt trängre eller rymbligare helt; som skulle, före den bildande förmågans utveckling, framskynda en encyklopedisk bildning af lexlärda sakkunskaper i alla riktningar af det menskliga vetandet.

Vill man efter läroämnens oföränderlighet mäta deras nödvändighet i den vetenskapliga elementarundervisningen, så synas mig språk af en stadgad struktur samt ma-

tematik blifva de nödvändigaste. Men jag lägger icke i detta afseende all vikt på ett läroämnes yttre beständighet, utan ock på dess inre kraft att utbilda själsförmögenheter; och denna ega, efter mitt omdöme, de tvenne språken latin och grekiska samt matematiken framför andra uti lärdomsskolor användbara och behöfliga bildningsmedel.

Om matematikens tjenlighet dertill äro meningarna ej stridiga, och öfver frågan huru undervisningen i denna vetenskap må inrättas vid läroverk, som skola grundlägga allmän vetenskaplig bildning, tillkommer icke mig att yttra mera än en önskan, att tankeförmågans utveckling måtte dervid vara det förnämsta syftemålet.

Deremot, sedan jag sökt visa, huru det förhåller sig med de så kallade sakkunskapernas oföränderlighet — den antagna grunden för påståendet, att de äro nödvändiga ämnen för den vetenskapliga elementarundervisningen — vill jag något närmare undersöka de nya begreppen om språk i allmänhet och om latinet särskildt. Härvid möter mig genast ett tvifvelsmål, huruvida det menliga vetandets skarpa fördelning i A) *sakkunskaper* och B) *språkkunskaper* är så logiskt riktig, som den synes vara? När man med sak förstår hvarje sinligt eller öfversinligt föremål för menlig kunskap och känsla och icke blott handgripliga yttre ting; när man i denna bemärkelse säger, att hvarje språk, och således äfven de, uti hvilka högre idéer hafva betecknande uttryck, endast är ett »medel att uttrycka *sak*»; när man till sakkunskaper hänför teologien, historien och matematiken; så synes mig, att man ock bort räkna till sådana objektiva kunskaper kändedomen af hvilket språk med redan bildad tillvarelse som helst. Det är ett fenomen af den ädla förmåga, som skiljer menniskan ifrån djuren, och såsom sådant ett åtminstone icke mindre viktigt föremål för menlig vetenskap än fenomenen af elektriciteten och galvanismen. Det är en fullständig bild, äfven fattlig genom hörselns och synens sinnen, af ett folks hela lif.

Hvi skulle då icke k annedomen deraf vara en sakkunskap, n r f r sådan anses den historiska k annedomen af samma lifs särskilda yttringar? Eller skulle geometriens bilder och algebrans tecken f r rena begrepp vara mera reella  n språkens bilder och tecken för tankar, som inom de menskliga samfunden lefvat och lefva, verkat och verka?

Ingalunda ogillar jag, att man, f r att reda sina begrepp om olika slag af kunskaper, skiljer dem, som hänföra sig till yttre ämnen f r kunskapsf rm gans fattning, ifrån dem, som egentligen hafva henne och hennes verksamhet till föremål. I sådan mening m  språkkunskaper, hörande till det senare slaget, tänkas såsom en gren af det menskliga vetandet, skild från sakkunskapernas grenar. Men att från denna logiska söndring vilja härleda den slutföljd, att »hvarje språk icke  r något annat  n ett medel att uttrycka sak» och att »det icke i och f r sig sjelft gifver något annat vetande än om de olika sätt, hvarpå samma saker varit af olika menniskor uttryckta», det synes mig vara att misskänna det väsentliga i all mensklig kunskap och särdeles i de kunskaper, för hvilka menniskans  fverdjuriska natur och dennas verkningar äro föremålen.

Då det säges, att hvarje språk endast är ett medel att uttrycka sak, menas förmodligen dermed, att orden i ett språk äro medel att uttrycka menskliga föreställningar om saker. Utan att i allmänhet älska ordstrider nödgas jag anmärka denna tvetydighet, som förvillar hela undersökningen om spr kkunskapers beskaffenhet och värde. Våra föreställningars ursprung m  förklaras huru som helst; det är dock endast dem, och icke det väsentliga i deras föremål, som språken uttrycka. Men de uttrycka icke enskilda menniskors omedelbara föreställningar. Hvarje ord är ett utaf många menniskor nyttjad tecken för deras gemensamma begrepp, alstrade genom söndring och sammansättning af tillfälliga åskådningar; ordens former och ordning afbildade mennisko-f rstandets allmänna handlingssett. Häraf följer, att den

grundliga kännedomen af ett folks språk gifver ett vetande om dess ifrån släkten till släkten öfverlätna och förökade rikedom af begrepp, om utbildningen af dess själskraft och om dennas mäktighet. Ett sådant ordnad vetande må väl kallas vetenskap och den undervisning, som deruti inleder, vetenskaplig¹.

I en liberal tid må gerna namn, heder och värdighet af stor vetenskapsman liberalt tilläggas äfven åt en sakvetare, hvilken ej känner något annat språk än sitt modersmål. Man missunne icke honom en titel, som troligen ej kommer att jemväl på efterverldens rangordning ställa honom invid en Baco, en Descartes, en Newton, en Leibnitz, en Haller, en Euler och deras vederlikar, hvilka genom allvarliga språkstudier börjat utvecklingen af sin tankeförmåga. Så, efter nyare metoder, kunde språkundervisningen blifva inrättad, att den, som nödtorfteligen förstode »många, ja om möjligt vore, alla språk, likväl icke kände någon vetenskap mera än till benämningarna». Men kan man icke tänka sig, — i fall man ej råkat att känna, — allsidiga sakvetare, som vore oförmögna att ordna sin mångkunnighet till någon vetenskap och som icke ens förstode vetenskapernas benämningar? Den ena tänkbara möjligheten förringar ej mera språkkunskapers värde, än den andra sakkunskapers. — Då jag talar om språkstudier, menar jag alltid grundliga.

Man har trott sig med ett krossande argument träffa dem, hvilka yrka latinets behöflighet såsom medel till vetenskaplig bildning, då man anmärkt, att denna i sådant fall skulle hafva varit för menskligheten omöjlig, derest latinets icke funnits. Förut har ock i enahanda

¹ Condillac, med hvars härledning af alla menskliga kunskaper ifrån de yttre tingens inverkan på människokroppens organer den nya läran om en genetisk undervisning synes öfverensstämma, erkänner likväl människans behof af språk för att kunna tänka och säger: »L'art de raisonner, réduit à sa plus grande simplicité, ne peut être qu'une langue bien faite;» i följd hvaraf han vidare påstår, »que l'étude d'une science bien traitée se réduit à l'étude d'une langue bien faite».

afsiget blifvit framställd den ganska historiska sanningen, att hvarken Plato, Herodotus eller Thucydides hade studerat romarnes språk¹. Men hvad menar man med vetenskaplig bildning? Jag kan ej tänka mig en sådan, som skulle uppväxa utom tid och rum, oberoende af alla frambringande och bestämmande förhållanden. Icke heller vill jag förspilla någon möda på gissningar om det, som kunnat hända, i fall det, som verkligen händt, icke hade händt. Älskare af sådan sysselsättning må utgrunda, hurudan de europeiska folkens odling nu skulle vara, om det romerska folket aldrig funnits, eller om dess härliga språk icke öfverlevat dess politiska herravälde. Det må vara möjligt, ehuru icke sannolikt, att uti någon för européer ännu otillgänglig inre del af Afrika eller på någon hittills oupptäckt ö i Söderhafvet utvecklat sig genetiskt, utan latinets tillhjälp, en vetenskaplig bildning, fullkomligare än vår nuvarande europeiska. Men, sådan denna sistnämnda är, är den vår; och oss européer anser jag det tillhöra att den vårda och utvidga. Dertill tjena oss formelt och materielt de språk, i hvilka denna vår ärfda bildning rikast och skönast uppenbarat sin ungdomskraft, nämligen grekers och romares. Ett så mycket nödvändigare medel för vetenskapliga studier är det senare, som de flesta och i stamvetenskaperna de viktigaste lärda arbeten blifvit på det samma, sedan det upphörde att vara ett levande folkspråk, under många århundraden och intill den nyaste tiden författade samt ännu i våra dagar ej sällan författas. — Ursprunget till grekernas bildning och dess första utveckling äro höljda af mörker. Vi kunna

¹ Se *Anmärkingar rörande latinska språkets lärande i skolorna*, af G. Guldbrand sid. 13. Jag gillar ej denna skrifts innehåll, men anser mig böra, då jag nämner den, yttra min aktning för författarens genom flera lingvistiska anmärkingar samt genom renheten och kraften af sin stil ådagalagda klassiska bildning. Man kan vara missnöjd med hans dom öfver romarnes språk och litteratur; men man måste dock erkänna, att denna icke blifvit fäld af en i sådant mål obehörig domare.

ej ens med någon säkerhet utreda, huru i en senare tid Plato blef »den gudomlige författare« som han är. Vi veta endast, att han ej föraktade en äldre vishet och att han sökte den hos ett folk, ifrån hvars kunskaper och verldsåsigter, om hvilka de omedelbara vittnesbörden äro förgångna eller för oss ännu oläsliga, grekernas myter och vidare deras filosofemer sannolikt ledde sin börd. Men om han icke behöfde studera romarnes i hans tid ännu råa språk, följer väl icke deraf, ett ej heller vi behöfva studera det, sedan det blifvit odladt att alstra en för européer gemensam litteratur, uti hvilken äfven hans idéer mäktigt inverkat. Eller månne kristendomen är öfverflödig för oss, emedan Plato, Herodotus och Thucydides icke voro kristna?

Men innan jag bemöter de flerahanda skäl, som blifvit anförda emot ett tidigt och grundligt lärande af de så kallade döda språken, må jag ännu något närmare undersöka frågan om gagneligheten af språkstudier i allmänhet.

Den nya teorien för en genetisk elementarundervisning hvilat på en sats, som filosofer må pröfva, nämligen på denna, att »människan med sinnena och begreppet uppfattar tingen, förr än hon gifver dem namn». Derifrån härledes den regeln, att »undervisningen i skolan bör utgå från åskådning af ting till begrepp derom och till benämning deraf, eller från sak till ord, från begrepp till språk och från innehåll i allmänhet till form». Vidare modifieras väl denna regel så, att undervisningen alltid må utgå från det, som »redan är lärjungen bekant», hvaribland äfven nämnes »det språk han hört¹». Men enligt den första gruudsatsen skulle människoförståndet kunna bilda begrepp utan tillhjälp af sinliga tecken, som kvarhålla åt reflexionen det gemensamma i särskilda, ständigt vexlande, åskådningar. Jag lemnar derhän, huruvida det någonsin varit för människor möjligt att tänka utan språk, om hvilkas upphof de stridiga meningarna torde alltid

¹ Komiténs betänkande sid. 26.

förblifva gissningar². Men om också den enskilda människan kunde ej allenast med sinnena uppfatta särskilda ting utan äfven fästa och ordna de flygtiga föreställningarna deraf till allmännare begrepp, förr än hon gäfvade dem namn, så kunde hon dock icke meddela andra människor dessa sina begrepp utan medelst en beteckning, som de förstode. Då nu all vetenskaplig undervisning är ett meddelande af begrepp, kan jag ej inse, huru en lärare skulle dervid kunna utgå ifrån sak till ord, ifrån begrepp till språk, huru han skulle kunna bibringa sina lärjungar obetecknade tankar.

Innan gossen inträder i skolan, har han icke blott »hört» utan sjelf talat ett språk, hvilket han ej af egen kraft skapat, utan emottagit redan bildadt. Af ett helt folks uti detta språk fästade tankar och känslor har han småningom blifvit delaktig ifrån den första utvecklingen af sin andliga natur. Men han behöfver lära att rätt känna, skatta, nyttja och förkofra detta arf, och den förmögenhet han derigenom förvärfvar sig blifver väl säkrare och större än den, som han skulle genom genetisk sjelfverksamhet kunna ursprungligen frambringa. Således, om undervisningen i skolan nödvändigt skulle utgå antingen från sak till ord, eller tvärt om ifrån ord till sak, om båda ordningarna icke kunde och måste till vexelverkan förenas, så vore, efter mitt omdöme, ett ensidigt användande af den senare mindre orimligt än af den förra. Den sak, som ordet *fader* för mången gosse närmast betecknar, är en skröplig gubbe. Skall läraren framkalla denna, för att ifrån åskådningen af honom

² Möjligheten att tänka utan språk skulle förutsätta hvad den nya undervisningsteorien säkerligen ej antager, nämligen att i människosjälens finnas inneborna begrepp, som de sinliga åskådningarna endast väcka ur slummer. Jag må åter låta Condillac, hvars förståndighet ej jäfvas, framträda för att vederlägga den ofvan anförda satsen. Han säger: »Si nous n'avions point de dénominations, nous n'aurions point d'idées abstraites; si nous n'avions point d'idées abstraites, nous n'aurions ni genres ni espèces; et si nous n'avions ni genres ni espèces, nous ne pourrions raisonner sur rien.»

öfvergå till förklaringen af det ord, som gossen hört och eftersagt utan att ännu förstå eller böra förstå dess hela betydelse? Skall han härvid förnämligast fästa uppmärksamheten vid det synbara yttre, vid skröpligheten, och inlägga föreställningen deraf såsom något väsentligt uti lärjungens begrepp om en fader och om alla de ting, hvilkas benämningar äro från detta stamord härledda? Skall han efter hvarje särskild fadersgestalt ombyta för hvarje särskild lärjunge sin undervisning och sålunda ömsom förklara, att en tjock man, en tunn man, en blind eller skefögd man o. s. v. är den sak, som be-tecknas med ordet *fader*? Skall han härvid sträcka den genetiska undervisningen ända till förklaring af det faktum, hvarförutan ingen, om ej i juridisk fiktion, kan sägas vara fader? Eller må han icke förutsätta, att detta hans lärjungar bekanta ord uppväcker hos dem alla en helig känsla, som det åligger honom att vårda, förstärka och leda, ett gemensamt begrepp, som han har att rena från tillfälliga samt afvända från alltför sinliga föreställningar och sublimeras till en de lägre sinnenas fattning öfverstigande idé? Endast ur denna idé kan han utveckla betydelsen af ordet *fädernesland*, endast ifrån henne lyfta sina lärjungars tankar till *alla varelsers fader*.

Jag kan ej tänka mig något innehåll utan form och förstår således icke, huru det skulle vara möjligt att vid undervisningen i skolan utgå ifrån »innehåll i allmänhet» till de former, som begränsa och bestämma det. Vore en så kaotisk elementarundervisning det ideal, dit en ny inrättning af våra läroanstalter riktades, så skulle hvarje försök att närma sig det samma ofelbart alstra i lärjungarnes hufvuden en kaotisk oreda, en mörja af föreställningar, som ingen högre bildande kraft sedermera märktade att ordna. Skolan må vara en spegel, men icke en platt, som endast afbildar tingens skiftande ytor, utan en inåt böjd, som upphemtar och återbryter livvets spridda strålar till en kärna i ynglingens själ af ljus och värme. Undervisningen bör progressift utveckla människans anborna

förmåga att; till enhet i tanken sammanfatta den mångfald, hvilken spelar för sinnena i oupphörlig vexling. Härtill tjenar, både såsom förebild och medel, ett odladt språk. Hvarje ord deruti, innebärande en förening af det gemensamma i särskilda individers och slägtens föreställningar, erbjuder sig till band för sammanknytningar af begrepp och känslor i en oändlighet af möjligheter. Språket i sin helhet är ett rikhaltigt, till enhet ordnadt, lefvande tankesystem.

Då man anser en förnämligast kraftöfvande elementarundervisning vara för dem, som skola danas att lära vetenskaper, mindre vigtig än ett tidigt inhemtande af mångfaldiga sakkunskaper, ihågkommer man väl icke, huru det tillgår och måste tillgå vid undervisningen just till de yrken, hvilka frambringa dessa handgripliga ting, som nyttighetssinnet högst skattar. Det första, som en handverkslärling har att lära, är verktygens beskaffenhet och sätten att dem ändamålsenligt använda. Innan svarfvaremästaren underrättar sina lärlingar om egenskaperna af alla de ämnen, som hans konst kan bilda, visar han dem de bildande medlen och öfvar dem att behandla dessa. Han lär dem, huru svarfstolen är inrättad, huru den sättes i rörelse, huru de särskilda jernen för särskilda behof brukas. För elementaröfningarna nyttjar han till sak hvilket tjenligt trästycke som helst, förvissad genom egen och andra mästares erfarenhet, att den, som lärt att stadigt föra, med urskilning välja och syftmessigt vända jernen, innehar en färdighet, en vana vid uppmärksamhet, ett ögonmått, som göra honom duglig att till den brukbarhet, han vill åstadkomma, forma så elfenbenet som björken. Uppträdde nu inom svarfvaregillet en högviss man, som yrkade, att den under sekler med framgång använda undervisningsordningen måtte förändras till en annan, gående från sak till form, från noggrann kännedom af alla möjliga ämnen för svarfning till kännedom af den svarfvande kraftens medel och till skicklighet att dem behandla, så blefve säkerligen detta välmenta reformationsförslag förkastadt af hvarje konstförfaren mä-

stare; och en sådan gensträfvighet mot nyhetslystnaden behöfde väl icke härledas ifrån skråsinnet, då det hade en tillräcklig grund i menniskonaturen, hvilken endast kan verka medelst verktyg och endast genom bruket af dem utbilda sin kraft. Hvad jernen äro för svarfvaren äro för tänkaren skarpa språkregler. Genom tidig undervisning i dessa och genom ideliga öfningar att dem använda utvecklas, ordnas och stadgas den tankeförmåga, som, då hon sedermera uppfattar särskilda ämnen för mänsklig kunskap, är mäktig att afsöndra det flarniga i dem från det kärnfulla och gifva detta afsigtsenliga former¹.

Men emot den hos oss ännu icke utrotade, hos alla andra europeiska nationer å nyo upplifvade och bekräftade öfvertygelsen om värdet af grundliga språkstudier såsom bildningsmedel har blifvit framställt ett viktigt inkast, hvilket jag här må upptaga till pröfning. Man har nämligen anmärkt, att intet språk företer en logiskt regelbunden, med allmän grammatik öfverensstämmande sammansättning, ifrån hvilket faktum man härledt den slutsatsen, att hvarje speciel språklära skall snarare förvilla än ordna förståndets utveckling. Genom sysselsättning dermed öfvas, påstår man, gossens minne allena, men icke derjemte hans tankeförmåga; han måste dervid upp- och nedvända alla logiska grundsatser och endast antaga godtycket såsom den rådande regeln för all konkret grammatik. Väl vore det nödigt, att språk, betraktade och behandlade såsom medel till kunskap, tidigt lärdes; men bildande blefve detta studium endast genom läsning af goda skrifter och genom öfning att författa,

¹ Den benägne läsaren — i fall min skrift har att vänta sådana — torde ursäktas denna lilla digression ur lärdomsskolan in i svarfvareverksstaden. Om den tjenade att tillfredsställa fadershjertat hos någon af de förståndiga handverkare, hvilka, för att bereda sina söner en högre bildning, insatt dem i våra allmänna skolor, vore den väl icke alldeles onyttig. Jag har velat underställa äfven dessa medborgares erfarenhet min tro, att i alla yrken undervisningen bör begynna med kraftöfning och vidare fortgå till den genom bruket af tjenliga öfningsmedel utbildade kraftens användning på bestämda ämnen för dess verksamhet.

samt följaktligen i en långt senare ålder än den man vanligen deråt gåfve. Ett vida säkrare, för den tidigare åldern mera tjenligt och allmännare behöfligt medel att utbildade förståndskraften vore matematiskt studium¹. — Jag medgifver villigt de matematiska begreppens strängare konsekvens än reglernas för något specielt språk, ehuru jag icke känner eller kan föreställa mig ett sådant, hvars sammansättning är eller kunde vara bestämd endast af tillfälliga godtycken. Jag har ock redan erkänt matematikens ypperlighet i egenskap af formelt bildningsmedel. Men jag tror, att ibland sådana detta icke bör användas såsom det förnämsta, ännu mindre såsom det enda, vid den elementarundervisning, som skall befordra en harmonisk utveckling af själens kraft i alla dess verksamheter. Språkstudier, när de äro visligen inrättade, uppfatta form och innehåll i organisk förening. Derigenom framkalla de och leda i en oafbruten fortgång ej blott de intellektuella utan äfven de etiska och estetiska yttringarna af människans andliga lif. Ett språk, som förvarar åskådliga vedermälen af dessa yttringar under sekler, är efter mitt omdöme det fullständigaste, om ej i alla delar det strängast regelbundna ibland medel att utveckla sådana ur nya individers förmåga; men skall äfven denna utveckling blifva fullständig, så måste den begynna med själens lägre verksamheter för att gradvis uppstiga till de högre. Med ett ymnigt men ostädadt förråd af mestadels dunkla föreställningar och med modersmålet att dem beteckna inträder gossen i lärdomsskolan. Här fordras icke en öfvergenetisk undervisning, bestämd efter någon handbok i psykologien, för att lära honom att uppfatta sensationer och uttala sitt medvetande af dem, ty detta har han lärt af naturdrift, likasom han, utan någon undervisning i kroppsgymnastik, lärt att gå och springa. Men hvad barndomslifvets metodfria öfningar

¹ Den mening, som här i korthet framställes, må läsas sinnrikt utvecklad i hr professor Agardhs jemte komiténs betänkande tryckta slutanförande sid. 62 och 63.

beredt må skolans ordnade öfningar fullfölja. Drifna med en flit, som härdar lynnet, med en noggrannhet, som alstrar aktning för lag och skick, skola de stadga uppmärksamheten, stärka minnet, skärpa förmågan att sönderdela, jemföra och till allmänna begrepp sammansätta föreställningar, gifva omdömet säkerhet och bestämdhet, lifva inbillningskraften samt ändtligen väcka och förståndsenligt leda detta sinne för idéer, som åtrår att förnimma det evigt sanna, heliga och sköna, för att uppenbara det i lära och lefverne och, om känslan af snille dertill manar, afbilda det i verk af fri konst. Detta den menskliga själsutvecklingens hela lopp kunna språkstudier allena omfatta; och derfor kallas de med rätta humanistiska, derfor ingå de hufvudsakligen i den undervisning, som skall dana vårdare af mensklighetens högsta angelägenheter. Men de blifva icke fullständigt bildande, om de söndras från sitt grammatiska element, ty ett språks organiska kraft fortlefver icke såsom polypens i afskurna stycken. Den bildning, som läsning af böcker och bemödanden att författa skola fortdrifva, när tiden dertill är inne, måste vara rotfastad i en öfvad kraft att begripa och tänka, i en stadgad vana att läsa med uppmärksamhet och att skrifva med besinning. Säkrast förvärfvas denna både förståndets och viljans vana genom ett strängt grammatikaliskt studium af något dertill tjenligt språk. Man har väl sagt, att »endast genom deras innehåll, alltså icke såsom sammansättning af ord utan såsom sammansättning af tankar, kunna språk vara bildande.»¹ Men beteckna icke orden begrepp, och gifves det någon sammansättning af dem, om icke en galnings, som ej är en sammansättning af tankar? Eller fordras det icke en allmän färdighet att tyda sådana tecken och deras modifikationer, en säker kännedom af lagarna för deras sammanbindning, för att rätt förstå en boks innehåll och att författa skrifter, uti hvilka tankarna framstå bestämda och klara i en ordnad utveckling? En språkundervisning,

¹ Prof. Agardh anf. st.

som hoppade öfver grammatiken för att hastigare hjälpa in gossen uti litteraturens nytta och nöje, skulle, i stället att stärka det unga sinnet genom allvarliga förnufts-öfningar, förslappa det genom retelser till en otidig vitterlek. Deremot tillkommer grundliga språkstudier den förtjensten, att de icke allenast i en naturlig fortgång utveckla alla själsförmögenheter, utan äfven återhålla med den enas verksamhet den andras ifrån öfverdrift. Sysselsättande både förstånd och känsla, låta de det förra icke fördjupa sig i en tom begreppsformalism, den senare icke svärma upp i en mystisk dunstkrets. Men all undervisning, särdeles den, hvars bestämmelse är vetenskaplig, fordrar kunniga och kloka lärare. En sådan skall i ett odladt språk finna det mångsidigast användbara ibland undervisningsmedel. Om detta språk i några delar synes afvika eller verkligt afviker från allmänna logiska regler, underlåter han säkerligen icke att dervid fästa sina lärjungars uppmärksamhet, hvilken, tillika med deras ömdöme, äfven sålunda skärpes, ehvad dessa afvikelser kunna förklaras ur fyllestgörande orsaker eller måste hänföras till häfdvunna fel. I språken och i alla andra människoförmågans alster, likasom i naturens, förekomma anomalier, hvilka ej fördunkla den allmänna ordningen utan tvärt om förhöja dess klarhet. Det är sant, att dessas uppfattning öfvar på ett mera verksamt sätt kraften att minnas än den att tänka; men därför är den icke onyttig, ty förmågan att ihågkomma är ett hufvudsakligt vilkor för allt vetande. Ingen undervisning, som har att skaffa med verkliga föremål — och ett sådant är hvarje språk — skulle vara logiskt bildande, om dertill fordrades hos dessa föremål en absolut normenlighet. Emot sjelfva de matematiska begreppen svarar icke fullkomligen deras sinliga beteckning, ännu mindre de ting hvarpå de skola användas. Den odelbara punkten är en negation af allt verkligt i naturen. Såsom en reel handling vore den i geometrien postulerade sammanbindningen af punkter omöjlig; ty den skulle utgå från ett intet

för att komma till ett annat intet. Utom tanken gifves det ingen linie; äfven den noggrannast och finast uppritade innebär genom sin kroppslighet en motsägelse mot det rena begreppet och skall förvilla, om läraren ej har förmåga att göra för sina lärjungar tydlig skilnaden emellan bilden i förståndet och bilden för ögat. Men innan han kan uppdrifva deras tankekraft till mäktighet att föreställa sig en längd utan bredd, måste han öfva dem att skåda och rita mer eller mindre breda streck, åt hvilka, ehuru de äro ytor, han gifver namn af linier. Skola dessa vara räta, är det nödigt att de uppdragas eller justeras efter en i möjligaste måtto rät lineal af så fast ämne, att det dagliga bruket ej ojemnar den. Så måste ock språkläraren, innan han kan meddela sina lärjungar ett system af abstrakt grammatik, uppöfva deras förstånd till mäktighet att det fatta; och då är det angeläget, att han till medel för sin undervisning får nyttja ett konkret språk, som är rikt på former, enliga med det mensklige tänkandets, kraftfullt och bestämdt i uttryck samt oföränderligt. Alla språk äro icke härtill lika tjenliga, om också en högre bildning sedermera kan utvecklas genom läsning af mästerliga arbeten på hvilket språk som helst.

Sedan jag nu framställt och försvarat min öfvertygelse, att grundliga språkstudier i allmänhet äro gagneliga såsom medel att väcka, stärka och leda den mensklige själens kraft till harmonisk utveckling af dess särskilda förmögenheter, återvänder jag till frågan om värdet i detta afseende af latinet och grekiskan.

Dessa språk äro, såsom det heter, döda, emedan de icke mera, i sin klassiska renhet, ljuda i något folkliks dagliga sorl. Men i följd deraf äro ock deras former, sådana dessa lefva och röra sig uti evärdliga snilleverk, oförvanskliga. Härutinnan hafva de ett obestridligt företräde framför de så kallade lefvande språken, hvilka äro underkastade ständiga, oftast förderfliga, skiftningar. Om deras organiska utbildning icke uppnått den högsta, endast tänkbara fullkomlighet, har den dock, enligt samman-

stämmande omdömen af de yppersta filosofer och filologer äfven i våra dagar, hunnit närmare derintill än de nya språkens. Således, i fall man medgifver, att grundliga språkstudier tjena att utveckla själsförmögenheterna och att dertill böra användas språk med en stadgad och, så nära som möjligt, fullkomnad struktur, så kan man ej skäligen förneka visheten af den omsorg, hvarmed Sveriges store konungar, och ibland dem senast Carl Johan, bibehållit latinet och grekiskan såsom bildande läroämnen i de skolor, hvilkas bestämmelse det varit och är att bereda åt samhället en oafbruten fortväxt af släkten, dugliga genom öfivad själskraft att bestrida dess allmänna värf.

Men, frågar man, bör ej framför något annat språk, så förträffligt detta ock må vara, modersmålet grundligen läras? Utvecklas icke lättast för gossen de grammatiska reglerna ur det språk, som han ifrån sin barndom hört och talat? Eller fordras det för öfningen af en svensk ynglings tankekraft, att han, i stället att få lära sig riktigt nyttja sitt modersmål och i detta uttrycka sina tankar, skall förspilla en dyrbar tid på upplösning och sammansättning af latinska fraser, dem han aldrig kommer att använda utom skolan?

I sådana ej sällan framställda frågor yttrar sig en prisvärd medborgerlig känsla; men samma känsla drifver ock mig att bestrida den förändring af undervisningen inom våra elementarläroverk, som de åsyfta. Också jag skattar högt det svenska språket och önskar, lika lifligt som någon annan, att det må grundligen läras af alla dem, hvilka skola i det svenska samhället verka medelst tal och skrifter. Men jag anser detta ändamål säkrast ernås, då ett grundligt studium af latinet förbereder och ordnar modersmålets. Jag beropar mig äfven i detta fall på en under sekler bekräftad erfarenhet. Hela den äldre och nyare svenska litteraturen intygar nämligen, att språkets renhet varit sorgfälligast vårdad, dess bestämdhet, kraft och böjlighet använda med mesta urskilning och smak af de författare, hvilka tidigt förvärfvat sig en fast

latinkunskap samt framgent den underhållit och utvidgat.

Detta förhållande härleder sig äfven från en särskild orsak, som jag här endast kan antyda men ej utveckla: från det ursprungliga svenska folklynnets frändskap med det romerska och i följd deraf från det svenska språkets öfverensstämmelse i organisk bildning med latinet. Till samma manliga raskhet i gerningar och ord öfvade härnaderna romaren och vikingen; enahanda offentliga värfkräfd hos den frie qviriten och den frie odalmannen samma begreppens klarhet, samma talets liflighet och styrka. De båda folkens samhällstillstånd och verksamhetsdrifter voro likartade, och likartade blefvo äfven deras till ljudet skiljaktiga språk, sannolikt grenar också från en gemensam stam. Som i latinet, så i den gamla svenskan yppade sig ett rörligt lif uti rörliga former; ordens skiftande ändelser utmärkte begreppens inbördes förhållanden. Härigenom blefvo språken afbilder af de fria mannaförbunden; hvarje sjelfbetydande ord gälde såsom ett ord för sig, hvar helst i föreningen af sådana det ställdes utaf det ordnande omdömet. Talet var ej en stel mekanisk sammanfogning af liflösa beståndsdelar, utan en organism af lefvande böjliga lemmar. Dess gång styrdes icke af sådana prepositioner och tjenstverber, som beherska de språk, hvilka, tillkomna först genom förnedring och sedan genom inkräkting af det romerska, ega i skick och lynne en viss likhet med feodalsystemet.

Småningom har svenska folket, uti sitt språk liksom i mycket annat, vanvårdat sitt ärfda goda för att låna ifrån andra nationer en nyare så kallad odling. Substantivers och adjektivers forna kasualböjningar hafva blifvit öfvergifna såsom urmodiga; verbernas former förvecklade till en mera jemlik användbarhet för kunniga och okunniga pennförare. Men några af det svenska språkets åldriga egenheter äro ännu bevarade ¹, och vanan

¹ T. ex. de passiva verbernas oberoende af hjälpverbet *vara*, genitivens af prepositionen *af* o. s. v.

att genom inversioner gifva periodernas sammansättning ledighet, kraft och omvexlande behag har öfverlevvat de ursprungliga medlen dertill. En svensk författare kan ännu skriva: *Konung och fädernesland älskar jag*, utan att, såsom fransmannen, behöfva ställa sitt lilla subjekt i främsta rummet. Om likväl denna vana ej äfven skall nötas bort, fordras det, att den hos uppväxande släkten befästes medelst tidiga studier af det språk, hvilket mer än den nuvarande svenskan erbjuder åt elementarundervisningen en rikedom af åskådliga former för begreppens modifikationer.

Men vore ock vårt modersmål ännu i besittning af sådana former, skulle jag dock anse det icke kunna med framgång användas allena vid den första undervisningen i svenska lärdomsskolor. En ur barnkammaren nyligen utgången gosses förstånd är ej mäktigt att ordna under abstrakta regler något så vimlande, så stundligen utan möda och uppmärksamhet brukadt, som det hvardagliga talet. Hans sinne skulle ock alltför snart tröttna vid filosofiska analyser af detta så »faktiskt bekanta»; och långt ifrån att vinna styrka skulle hans själskraft förslösas genom läroöfningar, nog mycket liknande dem, som Molière låter en filosofie-mästare anställa med den vidtbeskrattade herr *Fourdain*¹.

Längesedan har man i Tyskland försökt att till den första språkundervisningen nyttja modersmålet. Men »detta onyttiga bemödande att inpräglade uti ungdomen den torra schematismen af ett språk, som den redan besitter, har», säger Thiersch, »väl för alltid upphört att förderfva våra skolor.»² Man förlåte mig, att jag mera

¹ Önskligt vore, att man vid pröfningen af vissa förslag att förbättra lärosättet i våra skolor ville med eftertanke genomläsa den lika betydelsefulla som roliga 6:te scenen af 2:dra akten i »le Bourgeois Gentilhomme». Ganska genetiskt går le maître de philosophie tillväga med sin lärjunge, hvilken omsider ur frasen »gif mig mina tofflor och min nattmössa» sjelfverksam utvecklar ett klart begrepp, att hvad han under hela sin lefnad talat varit — prosa.

² Über gelehrte Schulen. Stuttgart 1826.

förlitar mig på ett sådant vittnesbörd af en sådan man än på den ännu i Sverige obepröfvade teori, enligt hvilken »första steget på språkstudiernas bana bör vara att under begrepp eller grammatikaliska regler ordna och reda modersmålet»¹.

Det gifves i människosjälens ett behof och en kraft, som den ensidiga omsorgen att utbilda förståndigheten skulle nedtrycka: behovet och kraften att förnuftigt tro. Misstyde man fritt min mening, då jag detta säger. Men jag vet dock, att mången icke öfverklök äldre och yngre medborgare skall instämma i min önskan, att man hos Sveriges uppväxande ungdom ej må förqväfva den, näst kärleken, ädlaste ibland människans drifter. De dugligaste män, som det svenska samhället i framfarna tidehvarf egt och ännu eger, hafva som gossar med förtroende till sina lärare emottagit en elementarundervisning, hvars hela gagnelighet de ännu icke som gossar haft förmåga att klart inse. Deras tro har lofvat dem framtida frukter deraf, och sanningen har uppfyllt löftet.

¹ Komiténs betänkande, s. 27.

TILLÄGG OCH UPPLYSNINGAR.

INEÖRDA I ANDRA UPPLAGAN, TRYCKT 1846.

I.

Så väl i företalet till första upplagan af denna fragmentariska skrift som i begynnelsen af den samma har jag omtalat det efter mitt omdöme oriktiga och till oreda ledande öfverläggningssätt, som egde rum inom den af icke mindre än tjugufyra ledamöter sammansatta komité, hvilken fått sig uppdraget att granska de svenska läroverken. Bland dessa ledamöter, hvaraf en och annan sällan deltog i öfverläggningarna eller bevistade dem, utgjorde tolf vanligen den pluralitet, hvilken — under flera speciella skiljaktigheter af åsichter — hufvudsakligen var benägen för en total ombildning af i synnerhet elementarläroverkens gamla organisation. Denna försvarades deremot af minoriteten, bestående af tio ledamöter, hvaribland jag var en. Vi medgäfvö väl behofvet af partiella förbättringar, men ansågo den af pluraliteten yrkade sammangjutningen af lärdoms- och näringsskolor till en enda med s. k. dubbla bildningslinier kunna blifva för nationens högre ähndliga odling menlig. De betänkligheter, hvilka förekommo emot de väsentliga förändringar, som meranämnda pluralitet slutligen föreslog, framställdes af dåvarande professorn, sedermera statsrådet herr Grubbe i en omständlig, besinningsvärd reservation, hvaruti instämde de ledamöter af minoriteten, hvilka då voro i hufvudstaden tillstädes.

Förut hade under öfverläggningarna fråga en gång uppstått, huruvida icke de stridiga meningarna skulle kunna sammanjemkas. För min del fann jag det vara omöjligt, så fram skilnaden emellan lärdoms- och näringsskola upphäfdes. Men det ändamål, som pluraliteten dermed syntes åsyfta, nämligen att åt de ynglingar, hvilka voro bestämda för andra yrken än dem, hvartill lärd bildning kunde erfordras, dock bereda en högre än den, som i apologistierna vore att erhålla, ansåg jag kunna ernås genom ett medlingsförslag, hvilket icke godkändes. Min förnämsta afsigt dermed var att bevara åt de lägre arbetande klassernas söner en möjlighet att utan uppoffring af sin första kroppsliga verksamhets ålder vinna, likasom hittills, den

undervisning, som apologistierna nu erbjuda dem, och äfven efter behof en högre samt att sålunda undanröjda den skiljemur, hvilken den yrkade förenade lärdoms- och näringsskolan skulle, såsom jag befarade, uppställa emellan berörda klasser och den förmögnare s. k. medelklassen, för en del af hvilken medlemmar en yttlig, mångfärgad kunnighets sken kunde tjena förnämligast att dölja bristen på grundlig fruktbarande bildning.

Detta uti en hastigt författad och derigenom ofullständig promemoria framställda förslag må gälla hvad det kan, men man skall åtminstone, hoppas jag, finna att det, långt ifrån att gynna några aristokratiska intressen, är tvärt om skäligen demokratiskt. Dermed likasom med åtskilliga andra utaf mig afgifna reservationer mot komitépluralitetens beslut ville jag ej öka den fyllest digra volymen af komiténs sent färdiga underdåniga betänkande jemte dess bilagor. Nu tror jag mig böra här till pröfning af oveldiga granskare meddela det, så lydande:

Promemoria.

Emellan de stridiga meningarna inom komitén har *en* förningspunkt kunnat bestämmas. Värdet af klassiska språkstudier såsom högre bildningsmedel är å ömse sidor medgifvet. Om sättet att driva sådana studier och om de mål, hvartill de vid särskilda läroverk skola föras, äro meningarna ännu delade, men må hända komma de att närma sig till hvarandra, när de beslut, hvilka komiténs pluralitet fattat såsom *grunder* för sitt betänkande, skola i detaljerna utföras och alla omständigheter, som vid en praktisk tillämpning deraf kunna förekomma, blifva sorgfälligt beräknade. Det är ej ovanligt, att meningar, utgående från olika teoretiska principer, sammanträffa inom verklighetens sfer uti samma resultat.

Men en ny väsentlig fråga är nu ett tvisteämne. Till hvilka medborgare eller klasser af sådana må staten sträcka sitt anbud af kostnadsfri bildning, högre än folkmassornas? I sammanhang med denna fråga har uppstått en annan: Huruvida bör en sådan högre bildning vara likartad för *alla*, som skola blifva delaktiga deraf? Eller må den vara olika för medborgare med olika bestämmelse för deras framtida verksamhet?

Så länge dessa frågor kvarhållas inom teoriens gebiet, kan å ena sidan påstås, att staten bör sörja för alla medborgareklassers erforderliga bildning, att den ej må inskränka denna omsorg till embetsmannaklassens och lärdomsståndets uppfostran allena, att en likartad bildning för alla öfver de arbetande folkmassorna höjda klasser skall jemna dessas anseende

och verkningförmåga samt att all speciel bildning till särskilda yrken bör hvila på en gemensam basis af sådan för alla likartad elementarbildning.

Å den andra sidan åter kan påstås, att statens enda *ovilkorliga* pligt i detta afseende är att bereda tillfällen till en högre bildning åt alla dem, som vilja befordra statens egna högsta ändamål, såsom religionslärare, embetsmän och vetenskapsidkare; att det hvarken åligger staten eller möjligtvis kan af staten åstadkommas att uppfostra alla dem, som äro bestämde till särskilda privata yrken; att, när dessa hafva frihet att begagna sig, så långt deras hug och afsigter det medgifva, af det lärda ståndets bildningsanstalter, kunna de ej med skäl fordra mera; att statens uppfostringsvård, utbredd öfver en alltför vid yta, skall verka en allmänare halfkunnighet på bekostnad af det ur alla samhällsklasser uppväxta stånds grundliga bildning, som har till sin bestämmelse att underhålla samhällets högre andliga lif; samt att, då staten omöjlig kan bekosta läroverk för alla öfver de arbetande folkmassorna upphöjda medborgareklassers bildning, skall ett försök att så utsträcka statens uppfostringsomsorg oundvikligen leda derhän, att de offentliga skolorna måste till en hufvudsaklig del underhållas genom afgifter af lärjungarne, att den kostnadsfria undervisningen måste inskränkas för fattigare sådana till ett visst antal af gratisrum, utdelade efter embetsmannapröfning, och att *då* skall upphöra den med andan af Sveriges statsförfattning enliga rättighet, som den ringaste medborgares son lika mycket som den högst uppsattes nu eger att njuta kostnadsfri bildning till lärdom och derigenom öppen väg till alla embeten i staten och kyrkan.

Men om man från teoriens gebiet nedlåter sig till verklighetens, befinner man i Sverige en art af skolor, redan af staten inrättade och underhållna för de klasser inom samhället, som vilja uppstiga öfver folkmassornas allmänna bildning utan att höja sig till lärd bildning. De i skolordningen benämnda näringsskolorna eller apologistierna (i syftemål liknande de lägre tyska borgarskolorna) äro i förhållande till folkskolor det samma som gymnasierna i förhållande till trivialskolorna. De äro att betrakta såsom medel, erbjudna åt individer inom folkmassorna, att lyfta sig öfver dessas allmänna kunskapsgrad till en högre skicklighet för näringsyrkena.

Fråga är nu, huruvida denna hittills möjliga progression af de arbetande eller fattigare folkmassornas allmänna bildning må bibehållas och ytterligare utsträckas, eller om den skall afbrytas derigenom, att apologistierna sammanslås med lärdomsskolorna.

Härvid torde man böra noga betänka, om icke en sådan förändring af apologistierna, i fall den ock kunde blifva nyttig för några mellanklasser i samhället, som ega en viss förmögenhet, skulle blifva menlig för de fattigare arbetsklasserna; om icke just denna förändring, ehuru i de välvilliga förslagen syftande att förena särskilda medborgareklasser, skulle uppresas en oöfverstiglig skiljemur emellan arbetsklasserna och alla dem, som föra titeln af herrar¹; om icke den svenska författningens demokratiska princip härigenom uppoffrades åt förmögenhetsaristokratiens intresse.

I fall dessa betänkligheter funnes vara af någon vikt, ville jag föreslå, att apologistierna må bibehållas i sin nuvarande egenskap af.näringsskolor egentligen för arbetsklasserna; — att de första lärdomsskolorna likaledes bibehållas i sin nuvarande egenskap af elementarskolor för den högre bildningen; — men att öfver begge ställas — i linien till lärd bildning såsom hitills gymnasierna — och i linien till högre bildning för näringsyrkena polytekniska skolor (eller huru man vill kalla dem)² — inrättade på flera eller färre tjenliga ställen inom riket. I den ena (lärdoms-) linien skulle språkstudier utgöra det hufvudsakliga, ehuru ingalunda enda bildningsmedlet; i den andra linien (till näringsyrkena) matematik och naturvetenskaper likaledes det hufvudsakliga, men med erforderlig, dock mindre utsträckt undervisning i moderna språk förenadt. De polytekniska skolorna skulle så anordnas, att man deruti kunde ingå antingen ifrån apologistskola eller ock ifrån trivialskola, och sålunda vara en föreningspunkt så väl för elementarbildning utan sorgfälligare lagd språkgrund (arbetsklassernas) som för sådan bildning med den säkra grammatikaliska grund (nyttig och nödig för fullt korrekt skrifning af modersmålet och ofullständigare modern språkkunskap), som en gosse vid utgången ur trivialskolan vare sig ur fjerde eller tredje klassen bör eller kan ega. Den senare ingången (genom lärdomsskolorna) uti de polytekniska skolorna skulle troligen begagnas af de medelförmögna folkklasserna; den förra (genom apologistierna) af arbetsklasserna.

Om sjelfva hufvudidéen kunde vinna bifall, fordrades det att utföra den i detaljerade bestämmelser; men dertill erkänner jag min oskicklighet.

Må hända blefve det nödigt, att, genom någon egen klass inom en polyteknisk skola, de, som utginge från högre lär-

¹ Deribland numera flere ledamöter af det hedervärda bondeståndet, åtminstone mellan riksdagarna.

² En nyare och mera passande benämning vore realgymnasier.

domsskola (der matematik nu läres mindre än i högre näringskola), bereddes till intagning i den gemensamma anstalten för begge grenarna. Huruvida en sådan medelklass äfven vore nödig för dem, som utginge från näringskola, till vinnande af säkrare språkkunskap, kunde efter sig företeende erfarenhetsförhållanden bestämmas. — Likasom i alla andra läroverk skulle den, som genom enskild undervisning förvärfvat sig erforderliga kunskaper för inträde i polyteknisk skola, der emottagas.

Ur högre lärdomsskola gåfves således utgång i tvenne riktningar — till gymnasium och polyteknisk skola. En qvick och flitig yngling, som genomgått alla klasserna i trivialskolan, är vanligen vid en ålder af omkring 14 till 15 år; mången kanske derutöfver. Då kan hans anlag och hug för det ena eller andra yrket vara bestämdt. — Fattigdomen är för öfrigt oftast den, som bestämmer valet.

Vid anordningen af Sveriges offentliga undervisningsanstalter torde böra betraktas så väl statens knappa tillgångar som lika mycket, om ej mera, många eller de flesta bildningssökandes fattigdom. Det fordras nu för att genomgå trivialskola och gymnasium, äfven för qvicka och flitiga gossar, vanligast omkring tio år. I det glest bebyggda landet äro till en större del skol- och gymnasii-lärjungarnes föräldrar boende så långt ifrån städerna, der läroverken äro inrättade, att de icke kunna föranstalta åt sina söner någon hushållning sammanbunden med deras egen. Kostnaden att underhålla en gosse i trivialskolan är redan ofta lika eller nära lika stor som att sedermera underhålla honom vid universitetet. — Om då en yngling, som ej bestämde sig för det lärda ståndet, icke kunde förvärfva nödig elementarbildning för applikationsskolor annorlunda än genom att genomgå lärdomsskola och kan hända gymnasium, der kurserna nu också skola, efter komiténs förslag, utvidgas, så skulle ingen fattig, hvilken egnade sig åt näringsyrkena, kunna hinna till ett sådant aflägsnadt mål. De noggranna språkstudierna, ehvad de användes på latin, franska eller tyska, utgjorde ett oöfvervinneligt hinder för den måttligare bildning, han kunde behöfva. Han måste då förblifva obildad.

Å en annan sida böra sjelfva näringarnas behof noga tagas i betraktande. Jordbruket, för att rätt drivas, fordrar åtskilliga teoretiska kunskaper. Vår, näst denna, viktigaste näringsgren, bergshandteringen, lider af brist på flerahanda slags arbetare med någon matematisk grundkunskap och allmän naturkännedom, samt en viss färdighet i teckningskonsten. Denna brist kan svårligen fyllas ur andra klasser än den arbe-

tande. Men ingen, som skall lefva af sitt kroppsarbete, har råd att använda tio år af sin ungdom och en större summa, än han kanske under hela sin lefnad kan åter förvärfva utöfver sin dagliga förtäring, på en blott förberedande bildning till sin gifna bestämmelse. Får han ej lära sig aritmetik, matematik och allmän naturkänedom samt öfva sig i teckning utan i förening med humanistiska studier, så grundliga som den lärare bildningen fordrar, så måste han vara utan förstnämnda kunskaper, hvilka skulle göra honom säker i sitt yrke, samt hjälpa sig så godt han kan med sitt utbildade förstånd och en osäker empiri.

Af alla dessa och ännu flera skäl tror jag det vara nödigt att bibehålla och utvidga en särskild serie af skolor för näringarna; — att ej sammanblanda dessa bildningsanstalter med dem för den högre lärdomen; — samt att nyttja i dem matematik till det öfvervägande bildningsmedlet och der drifva språkstudier blott såsom bisak efter de genaste metoder. En rättare, en verkmästare behöfver ej vara grammatikus, föga historikus, blott han kan någorlunda tydligt i skrift framställa sin erfarenhet och sina tankar. Men han behöfver kunna räkna och mäta säkert, känna vissa stora naturkrafter, teckna o. s. v.

Om ifrån trivialskola möjlig utgång till polyteknisk skola beredes, så kan man vänta, att den skall begagnas af flere, hvilka, så länge denna anstalt saknas, afgå till gymnasium. Derigenom skulle förekommas det onda, att de, som icke hafva anlag eller kallelse till högre lärdomsstudier, blifva, för att ej förlora frukten af sin i trivialskolan använda tid och möda, vidare införda på lärdoms- och derifrån på embetsmannabanan. Kunde tilloppet till gymnasierna minskas, blefve undervisningen vid dem sannolikt mera verksam. Näringsyrkena vunne en tillväxt af medlemmar med högre skolbildning än den blott nödtorftiga, som nu kan inhemtats uti apologistierna, utan att dessas nyttighet för de fattigare arbetsklasserna upphörde.

II.

(Sid. 436.)

Hade jag kommit att fullborda den skrift, som nu öfverlemnas åt den allmänna granskningen, skulle jag hafva sökt utveckla och försvara min deruti (sid. 436) endast antydda öfvertygelse om gagneligheten af den gamla anordningen, att

»lärjungarne i våra s. k. trivialskolor äro fördelade i klasser och att undervisningen inom de lägre af dessa ej är styckad mellan flera lärare». Denna anordning har jag ansett så väsentlig, »att, om den rubbades, måste våra offentliga uppfostringsanstalter omskapas på ett sätt, som ej skulle öfverensstämma med Sveriges statsförfattning eller med det svenska lynnet». Komiténs pluralitet har likväl — i bästa välmening, det erkänner jag villigt — föreslagit en sådan omskapelse medelst inrättandet af skolor med dubbla bildningslinier, uti hvilka ingen egentlig klasskilnad skulle finnas emellan nybörjare och de för utgång till universiteten mognade, och der en och samme lärare i hvarje särskildt ämne skulle uti detta lemna undervisning åt dem alla. Då det icke vore möjligt, att han personligen bestridde denna samtida undervisning på alla stadier af dess fortgång, måste lärjungarne fördelas i tillfälliga, omskiftande lexlag, från ett lägre hvaraf till ett högre fri flyttning stundligen kunde ega rum, samt läroboken och lexförhörande monitörer sättas i lärarnes ställen. Betänkligheterna mot en sådan ambulatorisk ämnesläsning äro så väl uti herr statsrådet Grubbes ofvan återopade reservation som uti 1832 och 1843 årens skolrevisioners underd. berättelser så grundligen och klart framställda, att något ytterligare ordande derom här vore mer än öfverflödigt. Jag må således endast i största korthet tillägga en eller annan anmärkning.

Sveriges samhällsförfattning har städse varit och är ännu monarkiskt-demokratisk, ehuru i olika tider än det ena än det andra af de tvenne elementerna, konungamakt och folkvälde, varit det öfvervägande. Denna författning afspeglar sig i smått, men inflytelserikt uti våra offentliga elementarskolors organisation och det deruti bevarade klasssystemet. Skolklassen är ett litet — om jag utan fara för misstyndning så kan säga — republikanskt samfund, under styrelse af en, i regeln, faderligt sinnad¹, lagbunden regent, läraren. Denne delar med lärjungarne hedern för hela klassens goda skick; en täflan härutinnan uppkommer mellan skolans alla klasser. Det är ej en egoistisk täflan emellan de små individerna; den inskränker sig icke till bemödandet att vinna tillfällig utmärkelse genom partiella framsteg i ett visst läroämne, utan genom flit i studerandet af alla dem, som klassens anordning bestämmer, äfven-

¹ Om undantag från regeln någon gång och någonstädes egt rum, hafva de säkerligen varit ganska få. Hos en klasslärare måste böjelsen att älska de åt hans vård anförtrödda färre lärjungar antagas att vara naturligen starkare än hos den mellan hela skolans flerfaldiga lexlag ambulerande ämnesläraren.

som genom sedligt uppförande¹. Jag skulle ej anse otjenligt, att uppflyttning från en lägre klass till en högre skedde, när så fordrades, tvenne gånger om året, blott den verkställes efter ett totalt omdöme öfver de uppflyttandes liktida förtjänst dertill i alla stycken. Tätta partiella flyttningar, äfven om en skenbar klassindelning bibehölles, komme, fruktar jag, att grundläggas redan i barnasinnets benägenhet till lycksökeri, en olät som är vidrig för hela det svenska lynnet.

Man måste alltid antaga såsom i verkligheten möjligt, att ibland en skolas lärare, hvilka efter ännu gällande allmänna stadgar icke kunna, utan att vara öfverbevisade om grof felaktighet, skiljas från sina tjänster, någon vore föga skicklig eller ock trög och försumlig i fullgörandet af sina pligter. Det vore väl då mindre skadligt, att hans oskicklighet eller sorglöshet verkade på tvären inom en klass än på längden genom hela skolan, när ett af läroämnena måste honom anförtros. I det förra fallet kunde skadan inom en högre klass botas, i det senare blefve den ohjelpig.

Det torde i öfrigt sällan hända, att en lärare med samma fallenhet och lust sysselsatte sig med de råa nykomlingarne i en skola och med de mera försigkomne, dem han hade att bilda till duglighet att afgå till universitetet.

Anmärkningsvärdt är, att herr professor Geijer, sedan han i hufvudsakliga delar förändrat sin förra öfvertygelse rörande våra offentliga läroverk, dock, uti *Litteraturbladet* för 1838 sid. 204 och 205, förkastar ämnesläsningens användande »i de lägre stadierna af undervisningen», äfvensom bruket af »det mekaniska vaxelsystemets snällpress» inom elementarskolans lägre klasser. »I undervisningen», säger han, »är förhållandet emellan lärare och lärjunge så hufvudsak, att detta direkta förhållande kan genom intet sidoförhållande (såsom det genom lärjungarne sjelfva) ersättas, och kan det mindre, ju mera lärjungarne ännu tillhöra barndomsåldern.»

¹ Ut i ett tillfälligt anförande, hvilket blifvit intaget bland bilagorna till komiténs betänkande, yttrade jag samma åsigt, som här blifvit framställd. »Jag har», sade jag, »vid flera tillfällen inom sådana små samhällen sett verkningar af en allmän anda, som häfderna skulle hafva bevarat, om de verkande varit män och verkningsfältet ett rike. Huru jag såsom barn värderade ett bifall af mina medborgare inom skolklassen, förgäter jag aldrig.»

III.

(Sid. 450.)

Teoretiska förslag till stora reformer möta ofta hinder af den besvärliga verkligheten. Detta kommer, fruktar jag, att genast visa sig, om försök skulle göras att ombilda våra nuvarande elementarläroverk till skolor, der inga egentliga klass-skilnader finnge finnas, utan alla äldre och yngre lärjungar borde vara förenade till att erhålla gemensam och samtidig undervisning. — Jag kände några skolhus och deribland, då komittén förehade sina öfverläggningar om det önskade nya skol-systemet, ett, hvilket några år förut blifvit med icke ringa kostnad nybygd samt inrättadt efter den senaste skolordningens fordringar. Att inom dessa hus intet rum fans nog stort för hela antalet af lärdoms- och apologistkolornas samt derjemte gymnasiernas¹ till gemensam undervisning sammanhopade lärjungar, är ögonskenligt. Det besannas för öfrigt deraf, att den nya elementarskolan i Stockholm ej har utrymme för flera än 100.

Uti Upsala katedralskolas nya hus, inköpt och inredt med betydlig kostnad, som förnämligast blifvit bestridd genom en af de stora skänker, dem högstsalig konung Carl XIV Johan förärat till nytta och prydnad för universitetet och staden, finnes väl en större sal; men denna, om den ock i sträng och ihärdig vinterköld kunde hållas nödortfiligen varm, skulle på långt när icke kunna inrymma de 260² gossar och ynglingar, som för det närvarande njuta der undervisning i lärdoms- och apologistklasserna, när dessa lärjungar borde vara erforderligen försedda med bord och andra undervisningsapparater. Vid en tredjedel af högre lärdomsskolor i riket öfversteg under vårterminen 1843 antalet af lärjungarne, gymnasiernas och apologistiernas oberäknade, det, hvarigenom den nya elementarskolans måst, för uppgifven brist på utrymme, inskränkas.

¹ De slutliga förslagen, som framställas i den stora läroverkskommitténs underd. betänkande, synas mig icke vara konsekventa. Deribland det, att bibehålla gymnasierna. Mera konsekvent utföres det nya yrkade systemet uti profskolan i Stockholm, från hvilken lärjungarne utgå till universitetet. Det visar sig i de af komitténs pluralitet slutligen antagna förslagen, att den velat gifva dem, i möjligaste mätto, utseendet af att icke vara »väsentliga förändringar i de för närvarande befintliga elementarläroverkens inrättning». Så skulle ock en skenbar klassindelning få fort-fara, men på det sätt, att en lärjunge kunde genom den partiella fria flyttningen tillhöra för vissa läroämnen en högre klass, medan han för de öfriga qvarhölls i den lägre.

² Enligt tabellen litt. D. vid sista skolrevisionens berättelse uppgick antalet, under vårterminen 1843, till 293.

Jag saknade således icke skäl för en hemställan, som jag tidigt inom komitén gjorde, huruvida det icke vore nödigt, innan något förslag om den önskade föreningen af lärdoms- och apologistskolor af komitén beslötes, den måtte göra sig säkert underrättad om de nuvarande skolhusens beskaffenhet och för den stora reformen erforderliga rymlighet. Men på denna, efter mitt omdöme, betänkningsvärda hemställan gjordes icke det afseende jag förväntat.

Om nu det blefve afgjort, att alla våra gamla elementarskolor skulle omskapas till sådana, som komitén föreslagit, men det befunnas, att allestädes eller åtminstone på de flesta ställen det fordrades, så framt reformen skulle kunna i hela dess vidd utföras, att de nuvarande skolhusen nedrefves och nya i deras ställen uppbyggdes, hvilken skulle då bekosta all denna nybyggnad? Kanske, efter föreskriften i 2:dra sektionen i kap. 1 § af 1820 års skolordning, i fall denna lag härutinnan lemnades orubbad, städerna? Men detta skulle genast göra förändringen förhatlig, helst ingen säkerhet gåfves, att ju icke någon nyare förändring kunde undantränga denna. Statskassan? Men den är förmodligen förut nog anlita för allahanda försök af tvifvelaktig framgång och nytta. Stiftens byggnadkassor? Men dessa torde flerstädes vara redan medtagna, på andra ställen otillräckliga.

Ännu en fråga: Huru många nya lärare komme de nya skolorna att behöfva? Då de vid elementarskolan i Stockholm äro 9 för undervisningen af 100 lärjungar, skulle, efter samma grund, fordras för ett sådant antal af de senare, som i Upsala katedralskola år 1843 njöto undervisning, omkring 27 af de förre. Men — med duplikanter inberäknade — uppgår dessa lärares antal nu endast till 15. Det är i öfrigt icke omöjligt att, efter den så högt lofvade förändringen, nyhetens behag i början kunde tillocka denna skola ett ökad antal af lärjungar. Skall för det antagliga antalet äfven här ett maximum bestämmas? Eller skall undervisningen här ej framgent förblifva, såsom den nu är och af ålder varit, kostnadsfri? Skall den skolbyggnad, hvilken, jemte så mycket annat härstädes för den vetenskapliga odlingen gagneligt och för staden prydligt, för evigar konung Carl XIV Johans minne, nedrifvas eller för yttras? — Hvad här komme att ske till beredande af skolor med dubbla bildningslinier, blefve äfven på de flesta andra ställen lika oundgängligt, med undantag af det stora ädla minnets vanvårdnad.

IV.

(Sid. 454 o. f.)

Då jag 1828 författade denna skrift, hade jag varit under tre år bosatt i Upsala och haft flerahanda tillfällen att om förhållandena vid universitetet derstädes göra mig någorlunda fullständigt och tillförlitligen underrättad. Enahanda tillfällen eger jag icke nu och kan således icke bedöma, huruvida, under de senast förflutna 18 åren, någon väsentlig förändring af berörda förhållanden egt rum eller icke.

V.

(Sid. 497.)

Angående försökta läroverksreformer i Tyskland och Frankrike skref jag år 1835 ett par artiklar, hvilka infördes i *Upsala Correspondenten* och derefter blefvo aftryckta i *Svenska Biet*. Om de sedermera i särskilda tyska stater vidtagna partiella författningar rörande undervisningsanstalterna, äfvensom om diskussioner inom de franska lagstiftande kamrarna öfver föreslagna läroverksinrättningar och läroämnen har jag ej haft tillfälle att taga annan närmare kännedom än den, som jag inhemtat ur herr rektor Bugges omständliga samt högst intressanta och sakrika berättelse om sin efter norska regeringens uppdrag och med allmänt understöd år 1836 företagna resa, hvilket arbete jag vill förmoda att alla, som äflas med projekter till de svenska läroverkens omskapelse, känna och gifvit sig mödan att begrunda.

Ett förslag till lag för »de norske lærde skoler», uppgjordt 1841 af en icke alltför talrik komité¹, inom hvilken dock, enligt det korta förordet, en från »de vedtagne resultater væsentlig forskjellig tendens» skall hafva uttalat sig, är mig bekant, men icke dess vidare öde. Det utgår hufvudsakligen från samma grundåsigter, som äro gällande i organisationen af våra ännu bestående lärdomsskolor. Väl antager det för undervisningen i de lägsta klasserna af en lärd skola, utgörande det

¹ En bland ledamöterna i denna komité var herr Bugge, hvars förslag till hela det norska uppfostringsverkets organisation (uti 3:dje vol. af hans ofvanberörda arbete) lades till grund för öfverläggningarna inom komitén.

nedersta af de tre »dannelsenstrin», ett dubbelt syftemål, nämligen att icke blott förbereda sådan vetenskaplig bildning, som, vidare utvecklad vid de tvenne högre »dannelsenstrin», skall slutligen vid universitetet fullbordas till duglighet för samhällets offentliga värf, utan äfven att tjena till förberedande bildningsanstalt för sådana ynglingar, som, utan att vilja beträda den akademiska banan, önska att förvärfva sig den för en högre borgerlig verksamhet nödiga vetenskapliga »uddannelse». Men ibland *ovilkorligen* föreskrifna undervisningsämnen, äfven för detta nedersta »dannelsenstrin», från hvilka ingen dispens kunde medgifvas, upptager lagförslaget det latinska språket i sådan vidd, att af trettio två timmar, i veckan nio skola ifrån början och framgent egnas deråt, men endast fyra åt matematik, tre åt historia, tre åt geografi, två åt tyska språket, när undervisningen deruti under andra årets kurs begynnes o. s. v. För mig må det vara tillfredsställande, att mitt här förut meddelade af vår stora läroverkskomité icke godkända förslag att bereda en utgång ur våra trivialskolor till önskade *högre* borgareskolor öfverensstämmer i syftemål med den norska läroverkskomiténs ifrågasvarande tretton år yngre lagförslag, ehuru jag med hufvudsakligt afseende på de lägre folkklassernas behof icke vågade yrka någon latinkunskap såsom *oeftergiftigt* vilkor för inträde i sistnämnda bildningsanstalter.

Då de ofvanberörda tidningsartiklarna lemna underrättelser om annorstädes misslyckade och länge sedan förkastade försök till sådana skolreformer, som ännu hos oss ifrigt yrkas, torde det icke vara olämpligt att de här införas, så lydande:

Några underrättelser om försökta läroverksreformer i Tyskland och Frankrike.

1.

Om de bästa sätten att dana ynglingar till framtida duglighet för samhällslivets offentliga och enskilda yrken hade länge i Tyskland varit förda teoretiska strider, då, för något mer än 60 år sedan, den namnkunnige Basedow, väckt af Rousseau's Emile, rusade fram att söka åstadkomma en total omskapelse af de tyska uppfostringsanstalterna. Tidens lättfärdiga anda, hängifven sjelfviskheter och materialism, gynnade hans förslag, hvilka gingo ut på ensidig utbildning af de menniskonaturens förmögenheter, som tjena att utvidga dess medel till sinliga njutningar. Innan kort utbredde sig öfver hela Tyskland, och derifrån till andra länder, en allmän ifver att befordra det uppväxande släktets odling genom lättfattliga

och, såsom det ännu hos oss heter, allmänt nyttiga sakkunskaper. De såsom gagnlösa fördömda humaniora borde undanrödjas af gagnbringande realia. I sådan afsigt inrättade Basedow och hans adepter läroanstalter, hvilka efter deras föregifna syftemål benämndes filantropiner. Medelst lekar och åskådning af kopparstick skulle ungdomen på ett angenämt sätt, men dock i en viss genetisk ordning, inhemta en mängd i det hvardagliga lifvet brukbara kunskaper, sammanfattade uti ett af det nya systemets stiftare utarbetadt elementarverk. Ganska ändamålsenligt framställes i denna lärobok, äfvensom i de ritningar, hvilka åtföljde den samma, främst ibland undervisningsämnen det för människodjuret allmännast viktiga: äta och dricka, samt dernäst det för goss-sinnet ej mindre retande Commandirspiel, om hvilket säges, att det tjenar till utveckling af alla den menskliga kroppens och själens förmögenheter. Ur de roliga skolorna förviadses deremot, tillika med all positiv religionsundervisning¹, det mödosamma, stränga, tålmod och undergifvenhet kräfvande studium först af latinsk och grekisk grammatik samt vidare af Roms och Greklands klassiska författare. Detta studium ansågs vara onyttigt för andra än blifvande lärdomspedanter, som ville spärra sitt olustiga vett inom förgångna åldrars grifhvalf. Men de unga medborgare, hvilka egna sig åt samhällslifvet, borde ej deruti ingå med sålunda förnött kraft och missriktad bildning. Dem höfdes lättsam och rask mångvetenhet; för att vinna den skulle de i läroåldern leka sig till ytliga begrepp om hvarjehanda saker, hvaraf vinning och nöje vore att hemta. Nödortftig språkfärdighet kunde de fortast och angenämast förvärfva sig genom tvångfria pratöfningar och äfven på detta sätt lära sig så mycket latin, som blefve dem behöfligt i embetsmannayrket, i fall de vore dertill bestämda. Ibland andra bevis på denna pladdermetods förträfflighet anfördes, att derigenom lilla Emilia Basedow, fyra år gammal, kunnat inom få månader inöfvas att förstå och

¹ I den ofvannämnda läroboken lemnade Basedow blott en kort berättelse om åtskilliga »mer eller mindre utbredda meningar angående Gud och religion». Men han förklarade uttryckligen, att han ej ville i ett elementarverk »bevisa något annat än den naturliga religionen eller läran om en enda Gud och dess försyn, om själens odödlighet samt det godas och ondas vedergällning; och detta blott så, som det kunde bevisas, rättare göras antagligt, för en sorgfälligt bildad och eftertänksam människa, äfven utan någon föregående tro på en uppenbarelse endast genom betraktandet af oss sjelfva och af hela naturen». Från det första läroämnet, äta och dricka, utgick ock denna religionsfilosofi. Sin framställning deraf började han sålunda: »Mitt barn, om säd ej växte, så hade vi intet bröd.» Härifrån leder han tanken på barnets far, som gifver det bröd, och vidare på Allfadern, som låter säden växa.

tala både franska och latin af en undervisare, som sjelf, då han vid tjuu års ålder börjat att lära så väl dessa språk som grekiskan, ej skall behöft använda mera än nio månaders tid för att med dem alla tre blifva fyllest förtrolig¹. Men snart funnos filantropinernas verkningar icke svara mot Basedows stora löften och de derpå troendes förhoppningar. Den af honom sjelf i Dessau stiftade och någon tid omedelbarligen styrda förföll, under stridigheter emellan honom och hans medarbetare samt emellan dessa inbördes. Den måste slutligen alldeles upplösas. Småningom svalnade, så hos höge som låge, den hetsiga ifvern för det reformerade uppfostringsättet. De gamla gymnasierna och latinskolorna, af hvilka dock många under tiden omskapades till borgareskolor², återvunno, under bristerna klokt förbättrande, men det väsentliga vårdande styrelse af grundligt lärda, allvarliga och nitfulla män, Gessners och Ernestis värdiga lärjungar, det förtroende, som ett flygtigt nyhetsbegär någon tid dem beröfvat.

Sedan det filantropiska uppfostringsexperimentet ej slagit ut efter väntan, hafva inom de flesta, må hända alla, Tysklands stater regeringarna i öfverensstämmelse med det allmänna tänkesättet vidtagit kraftiga anstalter att åter upplifva de klassiska studierna, hvilka numera der erkännas för det verksamaste och säkraste medlet att främja en ädlare mensklighetens utbildning. De drifvas i de tyska gymnasierna³, synnerligast i de preussiska, vida längre än i våra samt fordras i ett betydligt mått af alla, som söka inträde och fortkomst på de civila embetsbanorna. Man må likväl icke föreställa sig, att berörda åt statens högsta och förnämsta behof egnade läroverk, ehuru icke sammantrasslade med folkskolor och borgareskolor, i Tyskland undantränga dessa. Det torde icke finnas något land, hvilket i förhållande till sin folkmängd har så många sådana som Preussen, der dock den på klassiska studier grundade lärda bildningen tillika befordras af regeringen med den verksammaste sorgfällighet. Enligt de officiella underättelser, som statsrådet prof. Cousin, skickad år 1831 af franska styrelsen för att inhemta en noggrann kännedom af Tysklands

¹ Se art. *Chr. Heinr. Wolke*, i *Charakteristik der Erziehungs-Schriftsteller Deutschlands*; Leipzig 1790.

² Svarande hufvudsakligen mot våra näringsskolor eller apologistier, men i vissa afseenden äfven mot våra stadspedagogier och de lägre klasserna af våra lärdomsskolor.

³ Dessa svara allmänligast både mot Sveriges trivialskolor och gymnasier.

uppfodringsanstalter, samlat och kungjort¹, voro år 1826 i de preussiska provinserna anställda 22,965 lärare och lärarinnor vid 20,887 folkskolor och 736 borgarskolor, i hvilka 1,664,278 barn erhöilo undervisning. Dessa skolor bekostas förnämligast af landt- och stadsmenigheterna, hvilkas pligt dertill regeringen i en förordning af 1819 uttryckligen bestämt; dock lemna äfven statskassan dem några bidrag, som år 1831 uppgingo till 230,000 rdr preuss. kur. Hela kostnaden af deras underhåll, oberäknade lärjungarnes särskilda, icke obetydliga afgifter (Schulgeld), anser Cousin nu stiga till omkring 14 millioner francs eller nära 7 millioner svenskt banko². Derutöfver bestrider staten, med föga tillskott af kommunerna, utgifterna för särskilda inom provinserna inrättade seminarier till bildande af lärare åt folkskolorna. Dessa seminarier uppgå nu till ett antal af 28 med ett årligt statsanslag af nära 100,000 rdr preuss. kur.; uti dem undervisas 1,500 elever. Med den menigheterna ålagda skyldigheten att underhålla skolor står i förbindelse föräldrars pligt, äfvenledes bestämdt stadgad i den ofvannämnda förordningen af 1819, att låta sina barn ifrån 7 till 14 års ålder begagna den allmänna skolundervisningen, så framt de icke kunna styrka sig hafva sört för en lika tillräcklig enskild.

Det lærer sålunda icke kunna påstås, att preussiska regeringen, då den uti lärdomsskolorna återstält de klassiska studiernas grundlighet och allvar, varit dertill förd af någon obskurantism, hvilken dock hos oss plägar tillvitas dem, som vilja äfven i Sveriges enahanda skolor bibehålla dessa af erfarenheten bepröfvade bildningsmedel. Icke heller röjer sig i de preussiska uppfodringsanstalterna, ehuru särskildt ordnade för särskilda ändamål, någon afsigt att dana kaster, en beskyllning som man gjort svenskar, när de icke ansett nyttigt att sammangyttra lärdoms- och näringskolor till ett amalgama utan kraft att frambringa duglighet, hvarken till offentliga eller enskilda

¹ I hans *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne et particulièrement en Prusse*; II:e partie, Paris 1832.

² Om man får hoppas, att ännu uti de flesta svenska landsorter den barnundervisning, som i andra länder måste befördras genom folkskolor, kan, i förening med den moraliska uppfodringen, meddelas inom familjerna och vidare medelst presterskapets religionsundervisning fort-drivas, så må man deröfver glädja sig desto mera, som för socknemenigheterna och statskassan derigenom besparas en kostnad, hvartill man, efter talen och besluten vid denna riksdag, bör antaga att tillgångar saknas. Sverige skulle, efter förhållandet af dess folkmängd till Preussens, behöfva, för att likna detta i folkundervisningens fullständighet, omkring 5,000 dertill egenade skolor.

yrken. De preussiska lärdoms-skolorna äro, såsom våra, tillgängliga för ynglingar ur alla stånd. En mellanlänk emellan dem och folkskolorna bilda borgarskolorna, ibland hvilkas läroämnen, ehuru förnämligast bestämda efter näringsyrkenas fordringar, de första elementerna af den latinska grammatiken utgöra ett, hvaruti alla lärjungar skola undervisas, så att öfvergången till lärdomsvägen ej må vara stängd för någon ibland dem, hvilken dertill kan visa fallenhet och håg. Så tjena ock hos oss stadspedagogierna och de lägre klasserna af trivialskolan att gifva en förberedande bildning, hvilken, när gossens anlag säkrare kan utrönas och hans val af framtida lefnadsverksamhet bestämmas, gör honom duglig att fortgå på hvilkendera af de särskilda banorna, som han väljer. Önskligt vore dock i detta afseende att, utan den ofvannämnda samman-gyttringen, våra näringsskolor kunde utvidgas, hvarom vi någon annan gång torde få tillfälle att meddela ett förslag, om hvilket vi hafva oss bekant, att det inom den stora läroverkskomitén år 1828 blifvit af en dess ledamot yrkadt, men, såsom icke öfverensstämmande med det rådande nitet för elementarundervisningens enhet, lemnadt utan uppmärksamhet.

I Bayern omskapades år 1804 det offentliga uppfostringsverket efter de filantropiska åsigtarna. Men fyra år derefter måste regeringen för att tillfredsställa en allmän nationens önskan¹ söka att i det nya systemet inpassa vissa klassiska studier, samt åter några år derefter och vidare år 1824 vidtaga ytterligare åtgärder i denna syftning. Likväl, efter fyra allmänna skolreformer inom en tid af 20 år, uppstod vid den nu regerande konungens antråde till styrelsen fråga om en femte. Den har också blifvit bestämd genom konungens år 1829 gifna stadfästelse å ett förslag till skolordning, som en komité, ibland hvars medlemmar voro den namnkunnige filosofen Schelling samt den berömde hellenisten Thiersch, hade utarbetat. Ehuru de svenska lärdoms-skolornas inrättning troligen varit denna komité obekant, öfverensstämmer dermed på ett förundransvärdt sätt den i berörda skolordning föreskrifna organisationen af de bayerska, särdeles genom afskiljandet af gymnasierna från de dem underordnade latinskolor med bestämd klassindelning. Likasom i de preussiska gymnasierna äro i dessa latinskolor och de öfver dem ställda gymnasier de flesta lärotimmar anordnade för undervisningen i de klassiska språken och

¹ Ibland yttringarna deraf må nämnas en ansökning af borgerskapet i Nürnberg, denna af sina handtverkerier vidtberömda stad, att få bibehålla sin latinskola i dess gamla skick och icke förvandlad till en borgarskola.

deras litteratur, t. ex. 10 timmar i veckan åt latinstudium i den nedersta gymnasiiafdelningen, och ifrån 12 till 16 timmar i veckan uti särskilda klasser af underskolan.

Vi skola i en följande artikel visa, huru äfven i Frankrike försöken att införa ett nytt allmänt uppfostringsystem, liknande det som hos oss blifvit yrkadt under åberopande af tidens framåt sträfvande drift, redan för fyratio år sedan misslyckats. Man torde emellertid af det här anförda om de tyska undervisningsanstalterna finna, att sådana reformer af våra lärdoms-skolor, som skulle befordra ett ytligt vetande af mångahanda så kallade sakkunskaper på bekostnad af stränga och grundliga språkstudier, komme att ega alltför mycken likhet med åtskilligt utländskt kramgods, som, när det annorstädes förlorat sitt värde af att vara modernt, försändes till Sverige att der såsom sådant utbjudas.

2.

Erfarenheten hade ännu icke i Tyskland fyllt ådagalagt odugligheten af de skolor, som efter Basedows åsigt blifvit inrättade, då i Frankrike revolutionen förstörde, jemte allt annat af ålder bildadt och stadgadt, äfven de gamla uppfostringsanstalterna. Nya förbättrade skulle ersätta dem, och lysande förslag dertill uppgjordes. Ett sådant, af den första nationalförsamlingens konstitutionskomité gilladt, framställdes för denna församling i September 1791 utaf den forne biskopen af Autun, nu nyligast franske ambassadören i London, Talleyrand. Det prisades, men blef ej antaget. Ett annat, som Condorcet uppgaf för den andra nationalförsamlingen, hänsköts likaledes till framtiden. Begge utgingo från den i 1791 års konstitution nedlagda grundsatsen, »att ett allmänt uppfostringsverk skulle skapas och organiseras, gemensamt för alla medborgare, lemnande kostnadsfri undervisning i de kunskapsrenar som vore för alla människor oundärliga, och fördeladt i inrättningar, hvilka skulle gradvis ställas i förhållande till indelningen af riket». Emellertid och intill dess man hann att bestämma någon tillämpning af denna obestämda grundsats, förflöto fyra år, under hvilka alla offentliga uppfostringsanstalter upplöstes. Äntligen, efter att hafva fattat några särskilda beslut rörande den allmänna undervisningen, fastställde nationalkonventet d. 25 Oktober 1795 en fullständig lag derom. Sålunda var nu på papperet uppställt ett system, efter hvilket skulle, dels på statskassans bekostnad, dels genom enskilda afgifter, inrättas: 1:0 uti hvarje kommun en eller flere primärskolor för folkbildningen; 2:0 uti hvarje departement en centralskola för högre

medborgerlig och lärd bildning; 3:0 inom republiken ett obestämdt antal specialskolor för meddelande af undervisning i särskilda vetenskaper och konster; och slutligen 4:0 för hela republiken ett national-institut, att befärma vetenskapers och konstners fullkomning. Men detta skenfagra system på papperet kunde aldrig i verkligheten utföras till någon fullständighet. De nya skolorna, svarande mot ingens behof, emedan de skulle uppfylla allas, vunno ej förtroende. Der de ej saknade lärare, saknade dessa lärjungar.

Sådant var förhållandet, när Napoleon Bonaparte satte sig i besittning af Frankrikes styrelse. Gemensamt med sina medkonsuler organiserade han redan år 1800 en undervisningsanstalt, som under namn af Le Prytanée Français hade i Paris upprest sig ur gruset af det forna universitetets collegier (collèges) och, såsom Lucien Bonaparte, dåvarande inrikesminister, i en officiel berättelse sig yttrade, var den sista ännu öfriga tillflykten för dem, som ville erhålla offentlig undervisning. Men hela Frankrike kräfde ett allmänt och ordnadt läroverkssystem, och Napoleon såsom förste konsul bestämde detta genom en lag af den 1 Maj 1802. Till kommunerna öfverlemnades att underhålla primärskolor, utan medverkan och bidrag af staten. Sekundärskolor för den första undervisningen i latinska och franska språken samt i geografi, historia och matematik kunde, med regeringens samtycke, inrättas af kommuner eller enskilda lärare. Såsom af staten förnämligast bekostade läroverk inträdde först i systemet lyceer, hvarest skulle läras de gamla klassiska språken, retorik, logik, moral samt elementerna af de matematiska och fysiska vetenskaperna. Dessa lyceer, som intogo de af nationalkonventet beslutade central-skolornas ställe, stiftades ej såsom dessa inom hvarje departement, utan i allmänhet skulle ett sådant läroverk upprättas inom kretsen för hvarje appellations-tribunals jurisdiktion. Öfver lyceerna ställes, såsom de högsta läroanstalter, specialskolor, egnade åt särskilda vetenskaper och konster. National-institutet bibehölls och ordnades genom ett särskildt regeringsbeslut af 1803.

Denna organisation förändrades sedermera af Napoleon såsom kejsare åren 1806 och 1808 på det sätt, att alla undervisningsanstalter i riket förenades till en stor korporation, kallad det kejsarliga universitetet, styrdt af en stormästare och ett universitetsråd, samt i alla dess grenar bevakadt af general-inspektörer. Undervisningsverken, högre och lägre, inom ett appellations-tribunals område skulle utgöra en akademi, bestående af spridda vetenskapsfakulteter, lyceer, enskilda collèges

och af kommunerna inrättade sekundärskolor, pensionsanstalter och slutligen primär- och andra barnskolor.

Då vi här icke kunna omständligen utreda de flera skiljaktigheter, som visa sig emellan det af nationalkonventet antagna läroverkssystemet och Napoleons organisationer deraf (den sista strängt ordnad efter militärisk enhetsprincip), må vi endast anmärka, att han, till grund eller medel för all högre bildning än folkmassornas, bestämde klassiska studier, hvadan ock för inträde i de militäriska specialskolorna fordrades en viss kunskap i latinska språkets grammatik. Statsrådet Fourcroy, som för lagstiftande corpsen framstälde alla förslag till lagar i detta ämne, yttrade dervid regeringens öfvertygelse, att de gamla språkens studium vore för de yngre folken »nyckeln till alla andra kunskaper». Så allmän var ock öfvertygelsen härom, att han ansåg sig behöfva undanröjda hos föräldrar vissa farhågor, att dessa studier kunde lida intrång af de matematiska och fysiska, som äfven i lyceerna voro föreskrifna. Nationalkonventet deremot hade gjort en mångfald af så kallade realkunskaper till föremål för undervisningen i de misslyckade centralskolorna, hvarest ibland tio lärare blott en enda i den nedersta af trenne afdelningar skulle med gossar mellan 12 och 14 års ålder genomlöpa en kurs i de gamla språken. I följd häraf anmärkte ock, 1802, statsrådet Roederer, hvilken jemte Fourcroy utvecklade för lagstiftande corpsen Napoleons och hans rådgifvares åsigt, att konventet vid organisationen af berörda skolor »hade vidtagit motsatsen af hvad en naturlig ordning fordrade. I dess system hade man lemnat föga eller intet åt humaniora, utan allt åt realia (s. k. allmänt nyttiga sakkunskaper). Då centralskolorna å ena sidan knappt medgäfvit en enda studiekurs i de gamla språken, syntes de på den andra sidan hafva haft till ändamål att befolka Frankrike med lefvande encyclopedier.»

I det hufvudsakliga har Napoleons organisation af undervisningsverket, åtminstone till formen, blifvit bibehållen intill närvarande tid. Brister deruti hafva dock påkallat omsorger att dem afhjelpa. För detta ändamål sändes professor Cousin, ledamot af läroverksrådet, till Tyskland för att, såsom vi i den föregående artikeln nämnt, inhemta noggrann kännedom af dess uppfostringsanstalter. I sina derom afgifna berättelser har han högeligen prisat den sorgfällighet, hvarmed i de tyska lärdomsskolorna klassiska studier främjas, och dervid endast anmärkt, att de matematiska synas nog mycket stå tillbaka. I denna del tillerkänner han de franska läroverken företrädet, dock under önskan, att dermed må kunna förenas en högre

drifven klassisk bildning. »Er, herr minister,» skrifver han, »är bekant, att jag är en nitisk försvarare af klassiska och vetenskapliga studier. Jag anser icke allenast nödigt, att studieplanen för våra collèges, synnerligen i den filologiska delen deraf, vidmakthålles, utan äfven att denna del så förstärkes och utvidgas, att vi, under bevarande af vår ostridiga öfverlägsenhet i de matematiska och fysiska vetenskaperna, må kunna täfla med Tyskland i grundligheten af klassiska studier. Dessa äro i sanning de ojemförligt vigtigaste af alla; de leda till kännedom af menskligheten, hvilken de uppfatta under alla dess stora förhållanden: än i de folks språk och litteratur, som lemnat efter sig minnesvärda spår af sin vandel på jorden; än i historiens vård af de fruktbara omvexlingar, som oupphörligen förnya och fullkomna samhällena; slutligen i filosofien, som för oss uppenbarar de enklaste elementerna och den oförvanskliga organisationen af denna undransvärda varelse, hvilken historien, litteraturen och språken oupphörligen framställa i de mest olika omklädnader af former, men dessa likväl alltid afpassade efter någon mer eller mindre vigtig del af dess inre väsende. De klassiska studierna underhålla den heliga öfverlåtelsen af mensklighetens förnuftiga och sedliga lif. Att försvaga dem vore, i mina ögon, ett barbari; en missgerning mot den sanna civilisationen och, i visst afseende, ett 'crimen læsæ humanitatis'.»

Ensidigt är likväl icke detta den berömda fransmannens nit att vårda och fortdrifva de klassiska studierna inom läroverk, egnade att utbilda mensklighetens högre och ädlare krafter. Han yttrar ett lika lifligt intresse för den allmänna folkundervisningen, om hvilken han, i öfverensstämmelse med de i Tyskland rådande åsigtter och anstalter, yrkar, att dess grundval bör vara kristendom och dess närmaste värdare presterskapet, under tillsyn af ministern för religions- och undervisningsärendena samt af dess organer. »Ty», säger han, »det gifves ingen sann folkbildning utan moral, ingen folkmoral utan religion, ingen religion utan kyrka. — — — En religion i allmänhet är något otänkbart, och den, som nu i Europa nämner religion, måste mena kristendom. Må alltså våra folkskolor vara kristna och vara det ärligen och allvarligen.» Vidare framställer han behovet af sådana undervisningsanstalter som de tyska borgarskolorna, hvilka i Frankrike alldeles saknas. Nu finnas der emellan primärskolorna och lärdomsskolorna inga läroinrättningar högre än de förra, men i studiernas riktning lägre än de senare. »I Frankrike», så lyda Cousins ord,

»är primärundervisningen af ringa värde¹; emellan den och våra collèges hafva vi intet. Här af följer, att hvarje far, äfven inom den lägre klassen af borgerskapet, som hyser den lofvärda önskan att gifva sina söner en anständig uppfostran, ej har dertill annan utväg än att sända dem till lärdomsskolor (les collèges). Tvenne svåra olägenheter uppkomma här af. Dessa ynglingar, som ej känna sig bestämda för en högre verksamhetsbana, idka i allmänhet sina studier vårdslöst, och när efter ganska måttliga framsteg de vid aderton års ålder återvända till sina fäders yrken och lefnads sätt, utplånas inom få år den ringa klassiska kunnighet, som de inhemtat, men som intet uti deras vanliga lif underhåller. Ofta förvärfva de sig ock i lärdomsskolorna sådana bekantskaper, vanor och böjelser, som göra det svårt, nästan omöjligt för dem att åter inträda inom sina fäders låga verkningsskretsar. Sålunda bildas ett släkte af menniskor, oroliga, missnöjda med sin belägenhet, med sig sjelfva och andra, fiender till all samhällsordning och färdiga att med några kunskaper, en mer eller mindre verklig skicklighet och en otyglad ärelystnad intrusa på alla slafviskhetens eller upprorets vägar.» Men då Cousin sålunda yrkar bildandet af särskilda undervisningsanstalter, motsvarande de tyska borgareskolorna, fordrar han uttryckligen att de icke sammangyttras med lärdomsskolorna. »Man må ej införa i våra collèges», yttrar han, »två slag af lärjungar, hvilket vore stridande mot all god ordning och skulle oundvikligen förslappa de mödosammare studierna till vinst för de lätta.» Så tänkte ock i Sverige tre år förut de öfverröstade ledamöter af den talrika läroverkskomitén, hvilka ogillade det af pluraliteten antagna förslaget att sammanslå lärdoms- och apologistkolorna till en enda — såsom biskopen af Wingård den med ett träffande namn betecknade — »vägglös skola» med dubbla bildningslinier.

Af de underrättelser, som vi i denna artikel och i den föregående lemnat om de i Tyskland och Frankrike misslyckade försöken att helt och hållet förbyta länge bepröfvade läro-

¹ Enligt fullständiga uppgifter af A. M. Guerry i hans *Essai sur la statistique morale de la France* (hvaraf ett intressant utdrag läses i Skandia, 4 b., 1 h., 1834) har i Frankrike under åren 1827—29 befunnits, att i medeltal för hela riket endast trettioåtta ibland hundra konskriberade kunnat läsa och skriva. Ifrån ett och annat departement egde blott tolf eller tretton af hundra denna kunnighet. Och likväl har Frankrike under trettio år haft ett system af allmänna folkskolor — på papperet. Hvilket vackrare förhållande företer ej Sverige, utan ett sådant system, men med lefvande huslig och religiös folkuppfostran? (NB. detta skrefs 1834.)

anstalter i obepröfvade nya, torde man finna, att ej all reform af det gamla är förbättring. Utan att misskänna välvilligheten i det nit, hvarmed man velat i Sverige eftergöra samma försök, d. v. s. förstöra den nuvarande organisationen af våra lärdomsskolor för att omskapa dem (såsom det heter) till *allmänt medborgerliga*, må vi dock anmärka, att detta nit i stället att gå framåt på reformernas bana råkat att retrogradera till sådana reformer, som Tyskland och Frankrike efter en dyrköpt erfarenhet af deras skadlighet länge sedan förkastat. Gerna må i öfrigt vår tröghet till sådan rörelse baklänges kallas *stationär*.

Tillägg 1846.

Ehuru jag, såsom ofvan är nämnt, saknar en närmare kännedom af de nu i följd af mr Cousins berättelser och förslag uti Frankrike organiserade undervisningsanstalterna, hvarom häftiga stridigheter inom de lagstiftande kamrarna förefallit, har jag dock nyligen ur en uppsats af mr Vivien uti tidskriften *Revue des deux Mondes* (utg. den 15 September 1845) rörande Frankrikes administrativa anstalter inhemtat några statistiska underrättelser om antalet af de personer, dem den offentliga och enskilda undervisningen i Frankrike för det närvarande sysselsätter. Han beräknar totaliteten af lärare till mer än 40,000, hvaraf öfver 36,000 för folkskolor; till bestridande af »l'instruction secondaire» 1,075 uti collèges royaux och 1,950 uti collèges communaux; för undervisningen i särskilda fakulteter 360 professorer o. s. v., dessutom 200 inspecteurs och sous-inspecteurs utom lärare i specialskolor m. fl. Äro dessa uppgifter tillförlitliga, hvilket väl bör förmodas, så synes omsorgen att i Frankrike utbreda en allännare bildning hafva under den senaste tiden varit ganska verksam. Att i närvarande stund en skarp, vidt utseende strid föres emellan universitetet, omfattande alla högre och lägre slag af världsliga undervisningsanstalter, och presterskapet, som på grund af Napoleons icke upphäfdade medgifvande har sig förbehållen rättigheten att i egna seminarier dana sina blifvande medlemmar, är i de allmänna tidningarna ofta berättadt.

VI.

(Sid. 510.)

Hos oss har mången, deribland professor Geijer (*Litt.-bl.* 1838, s. 205), ansett den första undervisningen i främmande

språk böra begynna med det tyska, emedan, såsom han yttrar sig, »det är det förnämsta i den språkstam, till hvilken vårt modersmål hör, och det, som i sig upptagit från alla litteraturer den rikaste skörd, så att dess egen kan kallas verldslitteraturens kompendium».¹

Visserligen har tyska språket en mindre torftig grammatik än andra bland de nyare, såsom det franska och det engelska; men det är dock ingalunda så rikt på former samt derigenom, efter mitt omdöme, så tjenligt till bildningsmedel som latinet. Oaktadt stamförvandtskapen förekomma mig tyskans och svenskans lynnen i allmänhet² vara så väsentligen olika, som tvenne språks. det kunna vara; det ena med sin långtrådiga slapphet, det andra med sin raska hänförande kraft. Skall ett experiment med utbyte af latinets mot något annat språk nödvändigt anställas, och dervid börden tagas i hufvudsaklig beräkning, hvarföre då icke heller välja isländskan?

För den tyska litteraturen hyser äfven jag en hög aktning, änskönt jag anser den alltför mycket öfverflöda af arbeten, hvilkas ständigt ökade massa de digra messkatalogerna utvisa. Det är knappt tänkbart, att mängden af dessa bokfabrikater eger något synnerligt värde. Men härom må vida lärde män än jag döma. Jag önskar blott, att granskare af min skrift ville noga bemärka, att jag talat om språk såsom bildningsmedel vid undervisningen i lärdomsskolor, men icke om den litteratur, hvaruti de kunna införa mognare idkare af vetenskap och konst. Jag har trott, att i det förstnämnda afseendet latinets, som väl aldrig, åtminstone icke ännu under många kommande mansåldrar, blir umbärligt för den europeiska kulturen, har framför de moderna språken, och deribland äfven tyskan, ett afgjordt företräde.

Erfarenheten, hvilken jag alltid har den enfaldigheten att rådfråga, bekräftar i öfrigt otjenligheten af att vilja göra tyskan till förebild för svensk skrift. Alltid då hon fått en öfverväldigande inverkan på vårt språk, har det blifvit förderfvadt. Så efter Sveriges deltagande i trettioåriga kriget, så äfven i nyare tider.

¹ Huru mycket af svenska litteraturen har den, i synnerhet i den nyaste tiden, upptagit? Förnämligast några romaner samt *Carl Johan och svenskarna* m. m. af samma art och ursprung.

² Man bemärke dessa tvenne ord. Till Goethes och andra mästaress språk må ej lämpas hvad jag om det tyska »i allmänhet» yttrat.

VII.

(Sid. 511—513.)

Hvad jag här yttrat har blifvit med stränghet — att ej säga värre — tadtadt uti den år 1843 utkomna skrift om våra elementarläroverks brister, hvilken jag i mitt företal antydt. Min öfvertygelse om klassiska studiers gagnelighet äfven för verldsmän är ingalunda ny. De yttrades redan för 1900 år sedan af en man, hvilkens ära ännu icke kunnat fördunklas — af Cicero. Man må erinna sig, att för hans tids romare var grekiska litteraturen den klassiska eller humanistiska, den, hvarefter den romerska småningom bildades, den, som han, mera än någon annan bland hans medborgare, studerade. I sitt försvarstal för en grekisk poet, Archias, hvars vunna romerska borgarerätt en råhetens saksförare sökte bestrida, erkände han sig genom sådana studier, hvilkas bildningskraft han högeligen prisade, hafva förkofrat sin duglighet till offentliga värf. Han medgaf likväl — såsom jag det också uttryckligen medgifvit — att stora naturliga anlag kunde göra bristen på lärd bildning omärklig. Men han påstod — såsom jag ock påstått — att, när dessa anlag förstärktes af förädlande studier, så uppkomme derigenom något »præclarum ac singulare». Sanningen häraf bestyrkes ännu i våra dagar af Englands store statsmän, äfven af dess fältherrar och i allmänhet af hvarje engelsman, som gör anspråk på något anseende. Jag må ej endast nämna en William Pitt, en Edmund Burke, en George Canning, en Ch. Fox och deras likar. Ingenting är vanligare än att, uti de ståtliga talen i brittiska parlamentet, höra inblandade kraftfulla latinska versstrofer och sentenser — ett bruk, hvilket förutsätter, att de förstås och deras vigt kännes af hela församlingen. Icke länge sedan lästes, om mitt minne ej bedrager mig, i något af våra tidningsblad latinska poemer, författade, till sin ålderdoms förljufvande, utaf den gamle markisen af Wellesley, fordom general-guvernör i Ostindien och såsom sådan eröfrare af det stora riket Mysore, derefter någon tid minister för utrikes ärendena, sedermera vice-konung i Irland m. m., en af de ärorikaste engelska statsmän. Ännu nyligare, vid berättelsen om den utmärkte engelske generalen Grahams död, tillades uti någon tidning, att han var synnerligen bevandrad i den klassiska litteraturen. Att ibland oräkneliga sådana exempel anföras ännu flera vore öfverflödigt.

VIII.

(Sid. 513.)

Då jag 1828 skref, att konung Carl XI af bekanta orsaker saknade den bildning, som han önskade sig ega, var jag ännu förvillad af den allmänna tron, som hälvfde skulden för hans uppfostrans vanvårdnad på hans förmyndare, hvilkas uppsåt skulle hafva varit att härigenom göra honom oskicklig till regeringsförvaltningen. Denna svåra beskyllning för vrängt uppsåt träffade synnerligast den äfven i öfrigt orättvist bedömde grefve Magnus Gabriel De la Gardie. Utan andra bevis än en uppgift uti smädeskriften *Anecdotes de Suède* och ett tvetydigt yttrande af engelske ministern Robinson, har denna tro varit under mer än halftannat sekel för ofelbar antagen och äfven af sådana historiska författare som Lagerbring och Rühss upprepad. Men i våra senaste dagar har omsider dess grundlöshet blifvit nära till ovedersäglighet ådagalagd uti tvenne såsom lärdomsprof för magistergraden vid Upsala universitet utgifna afhandlingar, den ena författad på det latinska språket af herr H. I. Robson¹, den andra på svenska af herr Knut Geijer². Ehuru dessa afhandlingar, vid hvilka äro fogade åtta stycken fullständiga, högst viktiga utdrag af rådsprotokoller, med deruti införda yttranden af ett ständernas utskott 1668, innefatta nya upplysningar öfver en betydlig historisk fråga, samt befria från en ohygglig beskyllning redan nog, med mer eller mindre sanna, mer eller mindre oskäligen tillvitelser, belastade statsmäns minnen, äro de dock föga kända utom universitetet och kan hända icke mycket mera inom det. Detta händer numera alltför vanligen äfven goda disputationer. Tillåtelsen att på modersmålet författa och försvara sådana synes ej hafva medfört åsyftad nytta, men deremot betydligan verkat att förvisa grundligare latinsk kunskap äfven ifrån högskolan.

De sannskyldiga orsakerna till Carl XI:s okunnighet, hvilken dock icke var så stor som den blifvit beskrifven³,

¹ *Observationes circa educationem Regis Caroli XI* (1836.)

² *Bidrag till historien om konung Carl XI:s uppfostran* (1842.)

Begge dessa afhandlingar har hr d:r Fryxell åberopat i andra häftet af sina skrifter om *aristokratfördömandet* m. m., men dervid begått det lilla, lätt ursäktliga misstaget, att tillskrifva den förstnämnda (den latinska) åt präses, hr professorn d:r J. H. Schröder, ehuru på titelbladet står tryckt, att auctor varit respondenten, hr Robson.

³ Uppgiften af Rühss, att konung Carl XI »på sitt 20:de år, då han begaf sig till armén, hvarken kunde läsa eller skriva», vederlägges af hans åtminstone 3:ne år förut började dagbok.

synas hafva varit hans moders vekhet; — det umgänge hon tidigt tillät honom med råa, lättsinniga yngre män; — pedantiska instruktioner för hans guvernör och för hans præceptor¹, hvilkas författare var De la Gardies och dess anhängares motståndare i rådet Björneklou, som också fick sig, jemte en annan rådsherre, anförtrodd tillsynen öfver den minderårige konungens studier, hvilka efter de nyssnämnda instruktionerna skulle omfatta nästan alla föremål för menskligt vetande; — möjligen guvernörens, Krister Horns, otjenlighet till det honom, enligt enkedrottningens fördrän, uppdragna kall; — samt slutligen det afbrott af konungens studier, som blef en nödvändig följd af hans för tidiga anträde till sitt rikets styrelse.

IX.

(Sid. 534.)

Nyligen har utkommit första häftet af *Tidskrift för lärare och uppfostrare*. — Der meddelas ibland annat en »cirkulärskrifvelse af skolkollegium öfver provinsen Brandenburg angående några brister i modersmålsundervisningen jemte anvisningar till en bättre behandling af detta läroämne», nämligen i folkskolor, der undervisning i annat språk ej gifves. Äfven uti denna skrifvelse ogillas ett för tidigt användande vid berörda undervisning af »abstrakta grammatikaliska regler.»

Jag önskar i öfrigt, att ordet *allena* ej må förbises vid bedömandet af min mening om otjenligheten af modersmålets bruk till ämne för den första språkundervisningen i lärdoms-skolor. Att läraren vid undervisningen i det latinska språket, så framt det får i dylika skolor äfven framgent bibehållas, sammanställer dermed modersmålets egenheter, anser jag deremot vara ganska lämpligt.

X.

Endast ett fragment är, såsom jag flera gånger sagt, den skrift, hvilken nu framlägges för allmänheten. De tillägg, hvar-

¹ Denne sistnämnde var redan af konung Carl Gustaf till kallet utsedd.

med jag beledsagat den samma, äro ock ofullständiga och icke tillbörligen sammanbundna. Men andra och bättre har jag, försvagad af en sjukdom, som redan under mera än tjugu månader fästat mig vid sängen, icke mäktat åstadkomma.

Jag tillåter mig några slutliga ord såsom det yttersta af dessa tillägg. Förslagen att omskapa våra allmännaste bildningsanstalter har jag ansett vara oberäkneligen vådliga. Kraftiga stämmor hafva och höjt sig emot dem. Jag må ej vänta, att äfven min skall blifva hörd vidt omkring, men, som en röst från gravens brädd, torde den här och der kunna vinna någon uppmärksamhet.

Mot vedersakare af den öfvertygelse jag bekänner huser jag ingen ovilja. Flera bland dem äro mina enskilda vänner. Deras goda afsigter skulle jag icke, utan den gröfsta orättvisa, kunna betvifla. Men jag kan ej godkänna deras teoretiska önsknningar, ännu mindre gilla deras raskhet att vilja bringa dessa abstrakta önsknningar till verkställighet, utan att noga beräkna allt det motstånd, som den skulle möta; utan att gifva akt på andra europeiska nationers, äfven de mest bildades, ofta dyrköpta erfarenhet; utan att inse och visligen betänka äfventyrligheten af försök att i Sverige genomdrifva det, som annorstädes blifvit pröfvadt och, efter profvens misslyckade utslag, förkastadt. Det oroar mig, att en fråga, som borde behandlas, väl icke utan en ädel värma, men med sans och betänksamhet, har blifvit förnedrad till en partisak. Den angår dock vida högre intressen än den närvarande dagens. Den angår vårt fäderneslands framtida väl; den angår fortgången af den kultur, som allena kan åt våra efterkommande bevara och förkofra svenska folkets vunna anseende bland de civiliserade.

En nytta, och den icke ringa, hafva stridigheterna om våra elementarläroverks ombildning åstadkommit¹. De hafva upplifvat deras lärares nit att täfla med den nya skolan. Denna täflan har, till väsentlig och varaktig fördel för åtskilliga af de gamla läroverken, visat resultat, som ej äro mindre verkliga därför, att de icke skrytsamt förkunnas. Jag önskar blott, att de gamla skolornas lärare ej må någorstädes sträcka sitt

¹ Vid ett oveddigt bedömande af dessa stridigheter bör man ihågkomma, från hvilken sida anfall, påkallande försvar, skett. Det borde icke kunna klandras, att lagligen bestående inrättningar och anstalter försvaras af dem, som äro öfvertygade om deras duglighet. Det borde icke anses för ett fel att vara, som det nu heter, konservativ, hvilket är något helt annat än att vara stationär. Rörelse fordra alla organiska skapelser; derförutan ruttna de. Men denna rörelse är lifvets till jenn och lugn utveckling af sin kraft. Den är ej nyskapelse, den sönderbryter icke former för att i deras ställen mekaniskt sammansätta andra.

nit till själffrådiga förmenta förbättringar; ty skolan, liksom staten, tål ej anarki. Hvilka brister 1820 års skolordning ock må ega, lemna den likväl tillräckligt fält för förståndiga lärares fruktbarande verksamhet. Den franska satsen »*Le mieux est l'ennemi du bien*» må, vid frestelser till försök att efter inviduella tycken partielt förbättra hvad denna lag bestämmer, aldrig förgätas.

Om emot all sannolikhet mina återstående dagar blefve flera, än jag väntat, hoppas jag dock att ej mera få någon oemotståndlig anledning att åter träda fram på den torneringsbana, hvarifrån jag nu afträder. Dervid har jag känt ett behof att i dessa slutord uttala ett frimodigt *dixi*.

OM
RÄTTA FÖRSTÅNDET OCH RÄTTA ANVÄNDADET

AF

106 OCH 107 §§ I SVERIGES REGERINGSFORM.

(UR TIDSKRIFTEN SVEA 1826.)

Konungens rådgifvare kunna skada nationen på tvenne olika sätt, antingen genom råd och medverkan till uppenbar öfverträdelse af rikets lagar eller genom råd till förderfliga, ehuru icke lagränkande styrelse-åtgärder.

I rådgifningen deltaga statssekreterarne, men äfven derutöfver åligger det dem att bereda och föredraga målen till konungens afgörande samt att utfärda hans höga beslut. De kunna i denna verksammare befattning skada riket och enskilda medborgare antingen genom veld vid ärendenas föredragning eller genom ett svikligt expedierande af konungens beslut eller genom försumlighet att fullgöra sina flersaldiga embetspligter eller ändtligen genom oskicklighet dertill.

Uti en konstitutionelt ordnad monarki, hvarest konungens person är helig och hans gerningar mot allt åtal fredade, måste till folkets säkerhet och statsförfattningens bestånd konungens rådgifvare vara ansvariga för sina råd och handlingar. Då vår regeringsforms stiftare skulle bestämma denna ansvarighet, funno de nödigt att i sin föreställning af framtida möjligheter skilja juridiskt bevis-

liga och straffbara *lagbrott*, hvilka konungens rådgifvare kunde begå, från blotta, dem till last lagda *felaktigheter*, skadliga för samhället, men icke kränkande dess lagar och följaktligen i rättshänseende ostraffliga. Om de förra handlar 106 §, om de senare 107 § i regeringsformen.

Makten att göra dessa viktiga paragrafer gällande tillkommer i främsta rummet rikens ständers vid hvarje riksdag valda konstitutionsutskott, som granskar statsrådets protokoll och som pröfvar de af andra utskott eller af enskilda riksdagsmän frambragta anmärkningar mot konungens rådgifvare, hvilka anmärkningar, innan denna pröfning föregått, endast i föreskrifna allmänna ordalag kunna gifvas stånden till känna, men icke af dem till någon öfverläggning upptagås. »Finner utskottet af statsrådets protokoll» — så lyder 106 § — »att någon statsminister, statsråd, hofkansleren, statssekreterare eller annan ledamot af statsrådet eller den embetsman, som i kommandomål konungen råd gifvit, *uppenbarligen* handlat mot denna regeringsforms *tydliga föreskrift* eller tillstyrkt någon öfverträdelse deraf eller af andra rikets gällande *lagar* eller underlåtit att göra föreställningar mot sådana öfverträdelser eller dem vållat och befrämjat genom *uppsåtligt* fördöljande af någon upplysning, då eger konstitutionsutskottet att ställa en sådan under tilltal af justitieombudsmannen inför riks rätt.» Den 107 § åter säger: »Skulle konstitutionsutskottet anmärka, att statsrådets ledamöter samfaldt eller en eller flere af dem uti deras rådslag om allmänna mått och steg icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta eller att någon statssekreterare icke med oveld, nit, skicklighet och drift sitt förtroende-embete utöfvat, ege då utskottet att sådant tillkännagifva för rikens ständer, hvilka, om de finna rikets väl det kräfva, kunna hos konungen anmäla deras önskan, att han ville ur statsrådet eller ifrån embetet skilja den eller dem, mot hvilka anmärkning blifvit gjord. Frågor uti detta ämne kunna i rikens ständers plena väckas och

af andra rikens ständers utskott än konstitutionsutskottet andragas¹, men icke af rikens ständer afgöras, förr än sistnämnda utskott deröfver blifvit hördt. Under rikens ständers öfverläggningar derom skola icke konungens beslut uti mål, som röra enskilda personers eller korporationers rättigheter och angelägenheter, kunna ens nämnas, ännu mindre någon rikens ständers pröfning underställas.»

De afsigter, som ledde regeringsformens stiftare och hvilka det hela af denna grundlag uppenbarar, framlysa äfven i de nu anförda paragraferna. En revolution var utförd, men en revolution, som upprätthöll staten och tronen mot verkningarna af en egensinnig konungs oförstånd, men utförd med samma moderation, hvilken, utan exempel ibland andra folk än det svenska, hade trettio-sju år dertillföre utmärkt en annan², lika nödvändig för att upprätthålla staten och tronen mot nationalrepresentationens öfvervåld. Hvad ville det eniga konstitutionsutskott, som föreslog våra nu gällande grundlagar? Hvad ville de, ännu då och så länge det handlade om rikets frälsning lika eniga, ständer, som antogo dessa lagar? De ville, varnade af en dubbel erfarenhet, bevara nationen mot skiftande förtryck af de begge högsta samhällsmakterna, hvilka inom en mansålder hade, hvardera i sin ensidiga riktning och hvardera till förhatlig ytterlighet, framgått, lika oåterhållna och lika förödande. De ville befästa monarkien derigenom, att de återgåfvo nationalförtroendets styrka, både mot aristokraters inkräktningförsök och mot demagogers vilda anfall, åt den konungamakt, af hvilken allena svensken tål att styras samt af hvilken han varit styrd, så ofta han känt sig lycklig och gjort sig aktad. De ville åt konungens per-

¹ Enligt 29 § riksdagsordningen böra dervid följande ordalag och inga andra nyttjas: »Det är anledning till anmärkning mot statsrådet eller den och den ledamoten eller föredraganden, hvarom remiss begäres till konstitutionsutskottet, inför hvilket anledningarna uppgifvas skola.»

² 1772 års revolution.

son försäkra utöfningen af denna makt, men tillika emot ränker och förvillelser skydda hans sinne¹. Derför ville de omgifva honom med ett ansvarigt råd, med ett råd, som behöfde förena hos sig hans och folkets förtroende, men icke med ett råd, som kunde trycka hans namnstämpel under sina egenmäktiga beslut, icke med ett råd, hvilket endast vore någon öfverlägsen faktions ombud och som, vid den ena riksdagen tillsatt af denna faktion, kunde vid den nästföljande af en annan då mäktigare afsättas.

Ansvarigt skulle konungens statsråd vara, men i juridisk mening ansvarigt endast för *uppenbarliga* öfverträdelser af lagarnas *tydliga* bud eller för medverkan till sådana öfverträdelser genom *uppsåtligt* fördöljande af någon upplysning. Dess ledamöter borde således aldrig kunna anklagas för förmenta, utan blott för otvifvelaktiga förbrytelser, begångna med fullt uppsåt (dolus) och ej af ovarsamhet (culpa). Det borde icke kunna hända, att riksens ständers konstitutionsutskott, vida upphöjdt öfver en poliskammares bestämmelse, någonsin blottstälde för missaktning sin frihetsvårdande myndighet genom en så osäkert grundad anklagelse mot någon af konungens rådgifvare, att riksrätten måste utan all tvekan enhälligt frikänna honom. Endast råd och medverkan till öfverträdelser af regeringsformen och af andra rikets gällande *lagar* skulle konstitutionsutskottet, äga att beifra, således icke råd till afvikelser från någon af dessa otaliga ekonomiska författningar, till hvilkas stiftande, upphäfvande och förändring konungen och riksens ständer icke sammanverka och som därför ej kunna i sträng bemärkelse kallas lagar².

¹ Regeringsformens 4 § lyder så: »Konungen eger att *allena* styra riket på det sätt denna regeringsform föreskrifver; inhemte dock, i de fall här nedanför stadgas, underrättelser och råd af ett statsråd, hvartill konungen kallar och utnämner kunnige, erfarne, redlige och allmänt aktade infödde svenske frälse- eller ofrälsemän af den rena evangeliska läran.»

² Öfverträdelser af de ekonomiska författningarna omtalas icke heller uti den särskilda ansvarighetslagen för konungens rådgifvare.

Men konungens statsråd skulle icke allenast vara bundet till den legala ansvarighet, som regeringsformens 106 § stadgar. Det borde äfven, efter denna grundlags anda, förena hos sig konungens och folkets förtroende och således vara mera än ostraffligt, d. v. s. vara för vilja och förmåga aktningvärdt.

Under den s. k. frihetstiden ifrån 1719 till 1772 var konungen omgifven af ett råd, hvilket, deltagande med honom i besluten och ej sällan honom öfverröstande, icke behöfde hans förtroende, men berodde helt och hållet af riksens ständers. En sådan uti riksstyrelsen ingripande aristokratisk råds-korporation ville 1809 års konstitutionsutskott och ständer icke upplifva. De bildade därför ett statsråd, hvars ledamöter konungens fria förtroende allena kunde kalla och bibehålla, men hvars handlingssätt nationens representanter hade att granska, med rättighet, om de funne rikets väl det fordra, att till konungen framställa en underdånig önskan, att han ville afskeda dem ibland sina rådgifvare, hvilka ansåges hafva genom skadliga, ehuru ej lagstridiga råd, genom försummelser eller oskicklighet förlorat folkets förtroende. Då likväl också konungen hade i detta såsom i andra fall att bedöma, hvad rikets väl kunde fordra, och det på hans pröfning deraf samt på hans godtfinnande ankomme att bifalla eller förkasta en sådan önskan, så skulle den icke ega någon juridisk kraft, utan blott en moralisk, bestämd af de framställda skälens och de verkande af-sigternas moraliska halt.

För att bevara denna kraft obesmittad af låg egen nytta och oförryckt af tillfälliga hänförelser, stadgade regeringsformens stiftare uti 107 §, att riksens ständers ifrågavarande önskningsrätt endast då kunde utöfvas, i fall statsrådets ledamöter uti sina rådslag om allmänna mått och steg icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta, eller om någon statssekreterare icke med oveld, nit, skicklighet och drift sitt förtroendeembete utöfvat¹. Under öfver-

¹ Konungens rådgifvare i kommandomål nämnes endast i 106, men icke uti 107 §. Detta härrör säkerligen icke från någon ouppmärksamhet

läggningarna derom finge ej konungens beslut — och följaktligen icke heller de dem beredande rådslagen — uti mål, som rörde enskilda personers eller korporationers rättigheter och angelägenheter, ens nämnas, ännu mindre någon riksens ständers pröfning underställas. Sådana speciella mål, dem de små sinnena vanligen omfatta med den varmaste ifver och vid hvilkas bedömande de oädlaste passionerna verka mäktigast, borde icke komma i betraktande, då fråga vore om ett steg af så allmän och ofta så oberäknelig verkan som det, att hos konungen i folkets namn begära hans rådgifvares entledigande. Hela rikets väl, men icke något enskildt intresse, ehvad tillfällig vigt derå lades, kunde rättfärdiga en sådan begäran. Den rena patriotismen allena borde alltså leda riksens ständer vid utöfningen af en makt så vådlig som denna, om den missbrukades, och så lätt att missbruka, om ej en kraftfull moralisk känsla återhölle ärelystnadens, tadelsjukans, hämnadens, afundens eller den oroliga lättfärdighetens frestelser dertill.

Efter att nu hafva utredt, hvad regeringsformens 106 och 107 §§ i enlighet med denna grundlags allmänna syftning väsentligen bestämma, vilja vi något närmare undersöka, huru konstitutionsutskottet må i formelt afseende förhålla sig, då det finner samma paragrafer böra göras gällande.

Detta utskott allena har enligt 106 § makt att införa riks-rätten låta tilltala ledamöter af konungens statsråd vid redaktionen af regeringsformen, utan från dess stiftares åsigt af en sådan rådgifvares befattning och af riksens ständers granskningsförmåga. De funno, att den embetsman, som i konungens namn har att befälla öfver den väpnade styrkan, måste vara underkastad legal ansvarighet, i fall han dervid våldsamt kränkte lagarna eller tillstyrkte deras kränkning. Men de tilltrorde icke riksens ständer och deras konstitutionsutskott den militäriska skicklighet, som skulle fordras för att bedöma gagneligheten eller skadligheten af denne embetsmans råd, gifna konungen såsom högste befälhafvare öfver rikets krigsmakt till lands och sjös. — Med regeringsformen öfverensstämmer icke ansvarighetslagen uti 6 §, hvarest konungens rådgifvare i kommandomål nämnes ibland dem, mot hvilka riksens ständers önskningsrätt må användas. Men ansvarighetslagen är ej grundlag.

eller konungens rådgifvare i kommandomål. När utskottet beslutar en sådan anklagelse, måste det specificera den angifna brottsligheten och följaktligen utmärka det särskilda mål, vid behandlingen hvaraf den samma egt rum. Men i detta fall, der konstitutionsutskottets beslut icke beror på någon pröfning eller sanktion af riksens ständers plena, kan det således icke föranleda inom dem några debatter öfver det specificerade målet och uttrycker icke heller, hvad man anser riksens ständers beslut skola uttrycka, nämligen nationens röst. Utskottets ledamöter handla härutinnan blott såsom angifvare, sjelfva underkastade, om angifvelsen finnes obehörig, det ogillande af rättsinniga medborgare, som missbruk af all angifvare-makt, den må utöfvas af hvilken som helst, förtjenar och som alltid förr eller senare utfaller. Deras omdöme, när det vore orättvist, betydde i verkligheten alls intet, så länge riksrättens ledamöter bevarade domarekallets sjelfständighet och nationen sin urgamla rättskänsla.

Af allmännare betydighet än konstitutionsutskottets legala anklagelser äro dess på 107 § grundade anmärkningar mot statsrådets ledamöter. Med dessa framträder utskottet inför riksens ständer såsom deras föredragande och rådgifvande minister. Föredragningens form är härvid af stor vikt.

Inom konstitutionsutskottet kunna vid läsningen af statsrådets protokoll många anmärkningar uppkomma. De äro naturligen fästade vid speciella mål, men såsom vi redan visat kunna sådana mål icke bringas under riksens ständers pröfning. Deraf följer efter vårt begrepp, att de speciella anmärkningarna, som inom utskottet göras, icke må andragas hos riksens ständer, utan endast tjena att grundlägga utskottets generella omdöme öfver regeringssystemet i det hela eller öfver en viss gren deraf eller öfver en och annan rådgifvares flerfaldigt ådagalagda sätt att råda och verka. Utfölle detta omdöme så, att konstitutionsutskottet ansåge konungens rådgifvare icke hafva iakttagit rikets sannskyldiga

nyttja uti sina rådslag om allmänna mått och steg, eller någon statssekreterare hafva i det hela illa förvaltadt sitt embete, då borde ock utskottets anmälan derom inför rikens ständer vara så generaliserad, att den icke gäfve anledning till småaktigt gräl öfver specialiteter, dem vår nu gällande regeringsform, i rak motsats af 1720 års, sökt undandraga rikens ständers öfverläggningar, egnade endast åt rikets stora angelägenheter¹.

Med ett diktadt exempel må vi förtydliga vår mening. Vid granskningen af statsrådets protokoll har konstitutionsutskottet anmärkt, att samtliga statsrådets ledamöter eller vissa ibland dem tillstyrkt flera allmänna mått och steg, syftande att utomordentligt inkränka eller utvidga handelsfriheten. Utskottet, tillgifvet det liberala eller det prohibitiva systemet, anser statsrådets motsatta åsichter och handlingssätt icke vara förenliga med rikets sannskyldiga nytta. Derom *kan* då utskottet göra en anmälan hos rikens ständer², men icke nämna den eller den speciella resolutionen såsom efter utskottets öfvertygelse skadlig, utan endast motivera sin framställning på utfärdade allmänna författningar eller på en följd af allmänt kända åtgärder, röjande styrelsemaximer, dem utskottet fördömer.

Man må härvid alltid ihågkomma, att användandet af 107 § i regeringsformen är en politisk handling, icke en juridisk, att dervid är fråga om rikets sannskyldiga nytta, icke om enskild rätt. En rättskränkning, som skall åtalas, måste bevisas med omständlig noggrannhet. Sty-

¹ Denna för statsförfattningens bestånd vigtiga omsorg uppenbarar sig äfven i 90 § af regeringsformen så lydande: »Under rikens ständers och deras utskotts öfverläggningar och pröfning må icke uti något annat fall eller på något annat sätt, än denna grundlag bokstafligen föreskrifver, komma frågor om embets- och tjenstemäns till- och afsättande, regerings- och domaremakternas beslut, resolutioner och utslag, enskilda medborgares och korporationers förhållanden eller verkställigheten af någon lag, författning eller inrättning.»

² Emellan *kunna* och *böra* skilja vi. Frågan är här blott om hvad utskottet i laglig form *kan* göra.

relsefel åter kännas i sina verkningar. Att sant framställa dessa senare är att ådagalägga de förra.

Skulle den ifrågavarande 107 § i regeringsformen så tillämpas, att speciella regeringsbeslut framdroges till riksens ständers granskning, hvar funnes då det hinder för riksens ständers inkräktningar på styrelsens område, den konungamaktens sjelfständighet, den säkerhet för enskilda medborgare mot skiftande faktioners förtryck, hvartill 1809 års regeringsform syftar? Man läse denna grundlag, icke styckevis utan i dess stadgandens sammanhang, jemte det betänkande af konstitutionsutskottet, som åtföljde förslaget till den samma, och man skall finna, huru, ännu med det lifligare minnet af konungamaktens missbruk och ännu under den naturliga allmänna sinnestämmningen i första stunden af en återvunnen frihet, de visare ibland nationens ombud sökte att skydda den monarkiska principen mot dessa ingrepp, först af det aristokratiska och sedan af det anarkiska sjelfsväldet, hvilka gjorde riksstyrelsen under 1750- och 1760-talen intill 1772 års statshvälfning så vacklande, så småaktig, derjemte så våldsamt och i följd af allt detta så föraktad och förhatlig.

Men, torde man säga, hvartill tjenar, med nu yrkade inskränkningar, riksens ständers ifrågavarande makt att begära en ministèrförändring? När må den göras gällande? Jo, i stora fall, då hela regeringssystemet eller någon hufvudgren deraf eller en och annan rådgifvares öfliga förhållande vore värdt ett sådant klander, som kunde anstå nationalrepresentationen och icke blott några olustiga individer inom fronderande sällskapskretsar. Regeringsformens stiftare, skyldiga att förese framtida möjligheter, tänkte sig den, att en konung, sjelf mindre skicklig i styrelsekonsten, kunde öfverlemna sitt välde åt rådgifvare, som i det hela följde skadliga regeringsmaximer eller saknade drift och förmåga att bibehålla regeringsärendena i en jemn och stadig gång. För sådana fall, hvilka borde förmodas sällan inträffa, ville de

förbehålla riksens ständer en petitionsrätt, svarande mot den, som i England utöfvas af folkhopar, samlade på källare och värdshus. De ville i Sverige gifva ädelhet och mätta åt en frihetsakt, som någon gång kunde behöfvas för att förekomma mera vådliga rörelser af ett allmänt missnöje. Men regeringsformens bokstaf och anda vittna, att de icke ville gynna ett lättsinnigt bruk af den yttersta kontrollen mot en skadlig styrelse och icke låta denna kontroll i otid så utnötas och så göras föraktad, att den samma, om rätt nöd den framdeles påkallade, skulle då vara utan kraft.

OM STATSSKULDSYSTEMET.

(SVENSKA LITTERATURFÖRENINGENS TIDNING 1833.)

Engelska statsskulden, dess inflytande och förvaltning, betraktade ur en olika synpunkt med sir HENRY PARNELL i hans arbete om finansreform af M. B. Öfversättning med ett företal om statsskuld-systemets allmänna grunder af C. A. A. Stockholm, L. J. Hierta. 1833. 25 och 49 sid. 8:o.

Den anonyma litteraturen, Sveriges hittills allmänaste, kan förliknas med en maskerad, der personer af mångahanda stånd och bildning mötas för att okända kunna öfver dagens händelser och angelägenheter desto ledigare yttra sig till hvarandra och till samtalens stumma eller mumlande åhörare. Många bära dock endast halfmasker. De tyckas önska, att man väl skall gissa, men tillika gissa rätt, hvilka de månde vara. Anständigheten medgifver likväl icke en gissare att det förkunna.

Hade förf. af den öfversatta lilla skrift, som här anmäles, icke i en annan för några månader sedan utkommen och i åtskilliga dagblad prisad bok yppat betydelsen af M. B., och företalets författare ej tecknat C. A. A., så skulle likväl rec. genast hafva igenkänt dem båda. Han tillåter sig dock icke att namngifva dem, då de velat vara onämnda och sålunda göra pröfningen af sina meningar oberoende af den aktning, som allmänheten egnar deras personer.

Hr M. B:s skrift, författad på engelska språket och utgifven i London, synes väl endast hafva haft till syfte mål att undervisa Stora Britanniens statsmän och finansier om den inom deras fädernesland allmänt misskända gagneligheten af dess statsskuld. Men hr C. A. A. har funnit och, ingalunda i ironisk mening, förklarar, att denna

pamflett har »ett större intresse för Sverige än för England». »Ty», säger han, »då en tvist uppstår rörande nytan eller skadligheten af Englands ofantliga statsskuld, har det endast ett teoretiskt intresse, emedan någon förändring i regeringens system i detta afseende aldrig kan komma i fråga. Helt annat är förhållandet i länder, der statsskulden ej tagit samma utveckling som i England, och således allra mest i Sverige, som ännu ej eger någon sådan. Intresset af undersökningen är der ej endast teoretiskt: den har tillika ett praktiskt intresse, ett inflytande på det val, som landet har att göra i en så viktig och emellan teoristerna så omtvistad fråga». Den snara nödvändigheten för Sverige af ett sådant val inser väl icke rec., mer hr C. A. A., härom tvifvelsutan bättre under rättad, förmäler, att »den tiden är icke långt aflägsen, då frågan (om en svensk statsskuld) måste komma till slutligt afgörande inom folkets representanter.» Derför och emedan »det är icke utan, att ju i Sverige mängden föreställer sig en statsskuld såsom något förstörande och vådligt», har han ansett det vara »af så mycket mera vigt, att en riktig opinion stadgas derom, innan det blifver för sent. För ett sådant ändamål synes intet medel vara mera tjenligt än en skrift, som behandlar ämnet utan direkt afseende på Sverige, och en författares omdöme öfver Englands statsskuld, som icke sjelf är engelsman, ty han är härigenom opartisk i dubbelt afseende.»(?) Af denna anledning har hr C. A. A. »trott sig böra gifva en översättning af närvarande afhandling», men då den samma »förutsätter läsare med en annan kännedom om ämnet än den, som kan egas af ett större publikum i Sverige», har han funnit nödigt att »tillägga en kort inledning dertill». Om den samma yttrar sig förf. deraf alltför blygsamt, att »om sjelfva skriften flyttar ämnet upp i en krets, inom hvilken en sådan inledning är onödig, är detta företals oförgrifliga ändamål icke att upplysa ämnet sjelft, men att göra det tillgängligt för flere än dem, som hittills bekymrat sig derom».

Med prisvärd uppriktighet har således öfversättaren af hr M. B:s engelska afhandling tillkännagifvit sitt uppsåt att söka betaga svenska folkets representanter den farhåga, som mängden af dem möjligen och äfven sannolikt kunde hysa för ett kreditspel, hvaruti, om man får tro honom, planer förehafvas att dem inbjuda eller inlocka. Frestande är ock den vinst, som lofvas vårt fädernesland af tärningskastet. Sverige är fattigt, England rikt. Orsaken till denna skiljaktighet anser man sig böra söka uti något förhållande, som tillhör England allena. Det kan då ej vara dess jord, dess handel och dess fabriker; ty Sverige har ock jord, ehuru ej lika bördig, en handelsflotta, ehuru ej lika talrik, fabriker, ehuru ej lika många och vidsträckta. Men England har, hvad Sverige nästan alldeles saknar, en räntedragande stats-skuld¹. Ifrån denna ögonskenliga och bestämda olikhet härleder hr M. B. Englands rikedom och Sveriges armod. Nu borde dock, tycker mången, Sverige kunna blifva något annat än hvad det är; det borde kunna omskapas till ett icke-Sverige, till ett England, om också endast i dockstorlek. Men huru? Efter herrar M. B:s och C. A. A:s hoppfulla teori skulle dertill ej behövas mera än kraftbudet: varde statsskuld. Ty gäld hvilar ej längre, såsom i våra enfaldiga förfäders dagar, på stadgad kredit, utan, efter moderna begrepp och modern erfarenhet, kredit på gäld; och kredit, alltså gäld, skapar rikedom. Englands exempel skall ovedersägligen bevisa det. »Dess stats-skuld», säger hr M. B., »utgör styrkan af dess kredit, och om denna statsskuld icke vore till, så saknade Stora Britannien den *förnämsta grundvalen* för ett lands välstånd.»

Denna grundval hafva Sveriges regenter och statsmän icke förstått att emellan dess gråberg nedläggä efter

¹ De summor, som riksgäldskontoret hittills för tillfälliga behof upplånat mot ränta af 4 till 5 procent och hvarå dess obligationer äro i enskildas händer, förtjena knappt att hänföras under det begrepp, som ordet statsskuld vanligen betecknar.

vederbörlig brittisk föresyn. I följd deraf skall Sverige nu befinna sig uti en ömklig belägenhet, som hr M. B. varit sorgfällig att med mörka färger skildra inför den nation, hvilken mäter allt värde efter rikedom och därför, i fall den, åtminstone härutinnan, förlitar sig på vår öppenhetige landsmans ord, skall djupt förakta vårt och hans gemensamma fosterland. Han berättar nämligen för sina engelska läsare, att i Sverige »kapitaler felas för spekulationer, räntan är för hög, hvilket hindrar kapitalerna från att användas i handel, industri eller åkerbruk, och således aftyna alla dessa grenar af allmänna välståndet». En engelsman skulle, äfven då han icke kände beloppet af de i svenska fastigheter intecknade summor, flerehanda diskontverks försträckningar till näringsidkare m. m., dock hafva svårt att begripa möjligheten, att räntan på kapitaler kan vara hög, om de ej kunna i vinstgivande företag användas, d. v. s. om de icke efterfrågas, och då följaktligen ett öfverflöd af oanvändbara sådana borde ega rum. Men uppehållom oss ej vid denna lilla motsägelse, utan hörom vidare hr M. B. »Hvarför», frågar han, »är Sverige i en sådan belägenhet?» Svar: »Emedan det saknar en inhemsk statsskuld, som ensam kan lifva rörelsen och skapa förnyad drift till alla företag.»

Då nu bevisningen af denna sats ytterst grundar sig på de föregifna lyckliga verkningarna för England af dess statsskuld, så vill rec. först anföra något af hvad han härom kan hafva sig bekant och derefter till pröfning upptaga frågan: huruvida statsskuld, om också nyttig för England, nödvändigt skulle vara det för hvilken annan stat som helst och i synnerhet för Sverige.

Det händer visserligen ofta, att ett folk förnekar sin sällhet, äfven då den är ostridig, samt ringa aktar de anstalter, som beredt och vidmakthållit den. Men det förekommer likväl rec. osannolikt, att en nation med så öfvadt sinne för vinstberäkning som den brittiska skulle kunna nästan enstämmigt fördöma sin statsskuld, om den verkligen utgjorde den förnämsta grundvalen för

dess välstånd. Så sker dock, och så har redan länge skett. John Bull känner sig ingalunda lycklig att hafva sin och alla sina efterkommandes arbetskraft och idoghet pantsatta för en skuldsumma af 800 millioner pund sterling eller, efter nuvarande kurs, omkring 11,000 millioner riksdaler svenskt banko. Han knotar öfver sina skattebördor, utgörande nära dubbla värdet af all Sveriges jord, sådan den till bevillning är uppskattad. Han knotar i synnerhet öfver den drygare del här af, nu 28 millioner pund sterling — mer än Sveriges hela jordvärde —, som årligen erfordras till räntebetalningar åt inhemska och utländska, döpta och omskurna penningemän för en stats-skuld, hvars valuta han anser vara förtärd i ofruktbara, om också oundvikliga, krigskostnader. Men ännu värre: med det meniga engelska folkets — med John Bulls — känsla af denna statsskuldts verkningar öfverensstämmer en öfvertygelse om dess vådlighet, ofta yttrad af de visaste ibland Englands statsmän och af de mest berömda ibland dess politiska författare. Med all aktning för hr M. B:s skarpsynthet har rec. svårt att tro honom efter någon tids vistande i London hafva kunnat utforska en grundval för Englands välstånd, så alldeles dold för engelsmän, äfven för de ypperste deribland, att de tvärt om länge ansett och anse den oupphörligen vidgade grop, der hr M. B. upptäckt denna grundval, slutligen blifva en afgrund, i hvilken hela samhällsbyggnaden skall instörta.

Under mera än ett århundrade har Englands från slägte till slägte växande statsskuld förorsakat dess statsmän bekymmer. Då den på framtida inkomster funderade delen deraf, som efter revolutionen 1689 började, enligt hr M. B:s uppgift, med 664,000 pund sterling, hade vid Utrechtska freden sprungit upp till 55 millioner, insåg redan den försigtige skattkammarkansleren Walpole nödvändigheten af anstalter att hämma dess ytterligare snabba tillväxt och att förekomma en framtida total statsbankrutt. Han tillvägagragte en partiel sådan medelst

förvandling af lifräntor och terminabla annuiteter till perpetuella mot lägre ränta och bildade en fond att småningom inköpa lånen samt derigenom uppehålla deras värde och statens kredit. Men denna sinking-fund blef snart föga verksam till det åsyftade ändamålet, emedan den alltför ofta tillgreps för stundens behof. En ny grundlades 1786 och försågs 1792 med ytterligare tillgångar, efter förslag af William Pitt, hvilken i öfrigt, likasom hans närmaste efterträdare, sökte, så vidt möjligt var, att lägga på den samtida generationen och derigenom lätta för de efterkommande bördorna af det långvariga krig, som England hade att föra mot franska revolutionen och Napoleon¹. En ännu nyare sådan fond, ordnad efter freden, ådagalägger fortfarande omsorger att afvärja en alltför olycklig utgång af det höga vågspelet. Att det förr eller senare måste sluta med förstöring af allmän och enskild välfärd och i följd deraf med Englands vanmakt, har ock länge varit förespådt af dess förnämsta statsekonomer, en David Hume, en Adam Smith, en Ricardo med många flere, äfvensom af de män, hvilka nu föra Englands styrelse, en lord Brougham, en lord Russel o. s. v. Det är ej en partimening, som yttrat sig i dessa spådomar; ty, om också skarpast förkunnade af whigs, hafva de äfven af många utmärktare tories blifvit trodda och med oro upprepade.

Emot så allmänt antagna föreställningar om våldligheten af det skuldsystem, hvaruti engelska folket blifvit med hvarje krig allt djupare nedsänkt, har det behöft de tröstegrunder, som en och annan utländing det samma

¹ De årliga taxorna, som år 1792 utgjorde omkring 17 millioner, uppdrofvs successift till 70 millioner pund sterling år 1815. — Efter freden hafva de måst småningom nedsättas till det efter M. B:s uppgift nyligaste beloppet af omkring 52 millioner, hvilka dock i reelt värde anses lika höga som de förra, dels i följd af den i England nog allmänt öfverklagade realisationen af bankens sedlar, hvarigenom myntvärdet stigit, dels genom i öfrigt fallna pris på arbete och de flesta tillverkningar.

erbjudit. Nio år hade förflutit, sedan Hume 1752 först utgaf sina politiska afhandlingar och deribland den olycksbådande *On Public Credit*, då en snillrik verldsbor-gare, benämnd Pinto (till börden jude), företog sig att skrifva en *Traité de la Circulation et du Crédit*¹, hvaruti han med bländande skäl sökte visa, att statsskulden, långt ifrån att utarma engelska nationen i allmänhet, utgjorde för den samma en rikedomskälla. När nyligen en ibland Englands mest ansedda statsmän och finansierer, sir Henry Parnell, utgifvit ett arbete *On financial Reform*, och deruti yttrat samma farhågor som Hume och många andra för de slutliga följderna af statens oupphörligen förökade skuldsättning och folkets i samma mån förökade utskylder, så har en i London vistande svensk, hr M. B., framträdt att vederlägga honom och lugna de brittiska sinnena medelst den lilla skrift, hvaraf hr C. A. A. skänkt oss sin i förut anförd afsigt gjorda öfver-sättning.

Det förspörjes likväl icke, att hr M. B. ernått i Eng-land det mål, som hans välvilja åsyftat. Ännu höres inom och utom parlamentet en klagan öfver skatternas tyngd, hvilken synes vara vida skäligare än den vanliga vid våra riksdagar. Ännu, oaktadt hr M. B:s varnande kraftord mot en »omåttlig ifver för indragning, som är stridande emot landets finansiella intressen», och mot »de många till parlamentet inlemnade petitioner, som påkalla de med afseende på nationens makt och välstånd mest obetänkta och förstörande indragningar och besparingar», inkomma dock tidt och ofta sådana petitioner till under-huset. Den nuvarande ministèren, ehuru omsorgsfull den är att söka föringa den Wellingtonskas förtjenster, ogil-lar likväl icke dess åtgärder att genom indragningar för-minska de årliga statsutgifterna och i följd deraf utskyl-

¹ I tryck utkom denna bok först 1771, men den författades 1761 och, enligt företalet, lästes i många afskrifter af franska och engelska statsmän.

derna med omkring 3 millioner pund sterling¹; utan visar sig tvärt om angelägen att fullfölja dem, hyllande, åtminstone genom vackra löften, den af hr M. B. fördömda och, så vida den till öfverdrift utföres, visserligen fördömliga läran, »att på hvarandra följande inskränkningar skulle utgöra grundvalen för all ministeriel popularitet». Lord Brougham torde ock hafva svårt att i detta afseende öfvergå till hr M. B:s liberala tänkesätt, sedan han år 1822, såsom ledamot af underhuset, förklarade, att om tillräckliga indragningar icke skedde, måste man »bereda sig på andra utvägar, som endast kunde rättfärdigas af en oemotståndlig nödvändighet»².

Efter de sammanstående äldre och nyare vittnesbörden om engelska folkets obelåtenhet med sin stats-skuld, om dess statsmäns farhågor för de slutliga följ-derna deraf och om dess finansierers föresigt af en förr eller senare oundviklig statsbankrutt, kan rec. icke sätta tillit till hr M. B:s beräkning, att denna statsskuld »skulle kunna ökas ifrån 800 till 1,200 millioner pund sterling, ja ännu ytterligare». Dertill fordrades, efter hans förslag, blott att påbjuda en taxa af 10 procent på all inkomst och derigenom uppdrifva den årliga beskattningen med nya 20 millioner pund sterling, svarande i svenska banko-sedlar mot nära 280 millioner riksdaler. Utgående från sin grundsats, att statsskuld skapar rikedom, försäkrar hr M. B., att »bildandet af ett nytt kapital i fonder af 400 millioner skulle i sin ordning frambringa nya kapi-taler, hvilka, derigenom att de beskattades genom inkomst-taxan, ökade revenyen af denna och således erbjöde nya

¹ I den första budget, som nuvarande skattkammarskanslaren, lord Althorp utgaf, nämligen år 1831, erkände han, att taxorna blifvit af den föregående ministären nedsatta med 2,910,000 pund sterling, hvarjemte han förklarade sig icke kunna föreslå någon ytterligare nedsättning af totalbeloppet, utan endast åtskilliga förändringar af beskattningsartiklar. Han nödgades dock genast återtaga sitt i denna afsigt framställda vigtigaste förslag, att belägga alla öfverlåtelse af kapitaler i fonderna och af landegendom med en afgift af $\frac{1}{2}$ procent.

² Etat de l'Angleterre au commencement de 1823 p. 51.

medel att sätta i omlopp ännu mera fonder». Att en så mycket lofvande finansplan ej blifvit antagen af den engelska ministären, torde väl icke böra tillskrifvas någon dess försakelse af de erbjudna 400 millioner pund sterling att ytterligare förvalta, utan endast dess misströstan om möjligheten att upplåna dem och att för räntebetalningen öka folkets skattebördor med 40 procent af dessas nuvarande belopp. Sannolikt begriper ej heller lord Althorp, huru i finansberäkning, mera än i all annan, *minus* kan omskapas till *plus*, debet till kredit, gäld till förmögenhet. Men hr M. B:s skrift har, enligt översättarens företal, »mera intresse för Sverige än för England», och det torde vara oss svenskar förbehållet att af fritt beråd försöka den ifrågavarande teorien, liknande så mången annan, af våra nyhetsälskare yrkad, i förtjensten att vara äfventyrlig. Oss tvingar icke någon nöd att nu grundlägga en räntedragande statsskuld; men nationalrikedom behöfva vi, och om dertill icke fordras annat än att bilda en sådan oupphörligen växande gäld, som kräfde en i samma mån växande förhöjning af folkets utskylder, vare sig medelst direkta eller indirekta afgifter af inkomst, så böra vi väl icke tveka att gå framåt på denna bana, i förhoppning att hon må leda, såsom hr M. B. försäkrar, till ofelbart välstånd och icke, såsom Englands finansierer förmena, till ofelbar bankrutt. För sin del anser likväl rec. det senare alternativet vara sannolikare än det förra.

Med en viss varsamhet har dock hr M. B. sjelf hejdat den ifver, som möjligen kunde omsfatta hans lockande förslag att framdrifva England till en oändlig rikedom medelst en oändlig progression af dess statsskuld och beskattning. Han förklarar sin beräkning icke vara »gjord i afsigt af bevisa nyttan af statsskuldens ökande med 400 millioner pund sterling, eller att det ens vore lämpligt att öka den alls». Han har blott velat visa, »att det ännu låter sig göra». Men i sådant fall, och om bildandet af hvarje nytt kapital i fonder verkligen i sin ordning

frambragte nya kapitaler, hvarföre då icke gå raskt till väga med denna rikedomsskapelse?

Likaledes säger hr M. B: sig »icke vilja påstå, att en statsskuld icke är åtföljd af några olägenheter, bestående hufvudsakligast deri, att den förhöjda beskattning, som är nödvändig för att anskaffa medel till räntebetalningen, stegrar prisen på lifsförnödenheter, hvilket åter har till följd, att prisen på manufakturvaror stiga och försvåra deras afsättning på främmande handelsplatser». Men dels anser han dessa olägenheter hafva blifvit för högt uppskattade, dels tror han att de kunna afhjelpas genom ett beskattningssystem, som i stället att stegra produkterna af arbetet blott stegrade betalningen derför. Rec. bekänner sin oförmåga att fatta denna skilnad och att begripa, huru prisen på lifsförnödenheter och på manufakturvaror kunde blifva lindrigare derigenom, att produktionskostnaden ökades med en beskattning på betalningen för produkterna.

Ibland de flera skäl, hvarmed hr M. B. söker undandröjda farhågorna för en olycklig utgång af det engelska kreditspelet, synes ett vara öfvertygande, nämligen detta, att »erfarenhet och fakta vederlagt de mörka förutsägelserna (af Hume, dr Price, Adam Smith m. fl.), och att Stora Britannien ännu är långt ifrån den fruktade och i deras inbillning fortskyndade tidpunkten, då skatterna, som fordras i och för statsskulden, skulle öfverstiga medlen att utgöra dem». Man kan ej neka, att England företer i detta afseende ett fenomen af styrka att draga bördor, hvilken hittills fortgått i samma förhållande som deras med hvarje krig ökade tyngd. Men männe förklaringen deraf bör sökas i statsskuldens verkningar, eller icke snarare i denna alldeles egna förening af naturförmåner och af politisk författning, som bildar den brittiska statens organisation, i de flesta delar så olik alla andra staters? Männe England kunnat sammanbringa sina af staten upplånade ofantliga kapitaler och bestrida räntebetalningarna, om dess belägenhet icke gjort det till en

sjömakt, hvilken, omsider öfverväldigande alla andra, förvärfvat den rikaste lotten i världshandeln? Om icke dess aristokrati grundlagt och underhållit denna ojemna egendomsfördelning, som hopar hos enskilda medlemmar af samhället stora förmögenhetsmassor? Om icke dessa åstadkommit en sådan magnaternas konsumtion af annorstädes oerhörda inkomster, hvilken främjat allahanda manufakturer? Om de åter i sin ordning icke, i förening med en allt mer och mer utvidgad, dem mäktigt fort-drifvande världshandel, bildat dessa nya enskilda rikedomar, som upprest en merkantil aristokrati i bredd med den på jordbesittning hvilande? Om icke Englands ymniga tillgångar på lätt åtkomliga mineralier och i synnerhet på eldkraftens yppersta material, stenkol, erjudit åt den industriella idogheten så öfverflödande naturrämmen att förädla och att till en, menniskoarbetet besparande, konst-drift använda? Om icke . . . , men rec. må ej försöka att uppräknat alla de särskilda förhållanden, som efter hans omdöme sammanverkat att frambringa det förvånande fenomen, hvartill hr M. B. anser en folket förtryckande och af folket förhatad statsskuld vara den förnämsta orsaken.

David Humes spådomar hafva, det är sant, ännu under 80 år icke gått i all fullbordan. Men han förklarade sjelf, att han icke tilltrorde sig att bestämma någon tid, inom hvilken en antingen naturlig eller våldsam död af den engelska statens kredit måste inträffa. Emellertid tyckas några symptom redan förebåda det senare döds-sättet, hvilket han beskriver sålunda: »Våra förfäder, våra fäder och vi hafva ansett den politiska jemvigten i Europa icke kunna bevaras utan vår uppmärksamhet och vårt bistånd; men våra söner, utmattade af ansträngningar samt fjettrade af bördor, skola sitta stilla och se sina grannar förtryckta och eröfrade, intill dess de sjelfva och deras borgenärer slutligen måste underkasta sig eröfrarens välbehag.» Vål har hr M. B. högeligen ogillat sir Henry Parnells påstående, att »engelska folket vore

nu mindre i stånd, än det borde vara, att motstå hvarje anfall, som kunde göras på dess frihet och oafhængighet, äfvensom att med afgörande verkan uppträda till försvar för andras frihet». Väl har han, hr M. B., förklarar, att »Stora Britannien står i spetsen för den europeiska politiken»; att det »är i stånd att genom en telegraf-befallning utskicka från sina hamnar de mest fruktansvärda flottor och rikta deras kosa till hvilken punkt af verlden som helst»; att det »eger förmåga att förstärka sin krigshär på alla delar af klotet till så stor styrka behöfvat någonsin kan kräfva, derigenom att beväringen organiseras»; att det »är i besittning af arsenaler, försedda med materialier för utrustandet af minst 500,000 man, och i stånd att medelst sin kredit på få dagar upplåna summor, tillräckliga att betäcka kostnaden för flera fälttåg». Men under den korta tid som förflutit, sedan den svenske statsmannen, motsägende den engelske, i så ståtliga ord förkunnade Stora Britanniens makt, hvilken, efter hans ögonmått, skall vara ojemförligt större än något annat lands »ifrån Moskva till Lissabon, ifrån Stockholm till Neapel», hvarest i verkligheten har den uppenbarat sig, då flerfaldiga politiska förhållanden och tilldragelser synas mer än någonsin hafva påkallat ett kraftfullt bruk deraf? Har icke, såsom Hume år 1752 spådde, engelska nationen, oaktadt sitt äfven af dess styresmän i tal och skålar yttrade intresse för Polens sjelfständighet, måst under den förtviflade striden derom sitta stilla, fjettrad af sina bördors tyngd? Har Stora Britannien icke af samma orsak måst overksamt låta det lilla Portugal, hvars lugn och välstånd dock är så viktigt för dess handel, sönderslitas och utarmas af mot hvarandra krigande bröder? Har det icke måst i förbund med sin arffinde, Frankrike, störta sitt eget illa sammanfogade skyddsverk mot denas öfvervalde på kontinenten och äfven derutöfver försvaga Holland, hvars bistånd det så ofta haft och ännu kan få behof att anlita? Har det nu icke ytterst förblifvit en stillasittande åskådare af händelserna i Orienten,

ehuru betydelsefulla för dess handel, ehuru hotande den framtida säkerheten af dess indiska besittningar? Hr M. B. torde härleda dessa vanmaktstecken från de styrandes klenmodighet att ej våga, »för de flera fälttågen», för »krigshärens förstärkning på alla delar af klotet», för »de fruktansvärda flottornas utrustning», öka statsskulden med 400 millioner och årliga beskattningen med 20 millioner pund sterling. Men äfven synas de nyaste händelserna inom England bevisa, att den förfärande åsigten af en snart uppnådd gräns för skuldsystemet ingalunda är, såsom hr M. B. sig yttrar, »synvillan af en hägring i öknen, hvilken oupphörligen skimrar för ögat på afstånd, men aldrig kan närmare nalkas». Lord Grey har öppet bekänt sig vara så god aristokrat som någon annan ibland lorder. Skulle likväl begäret efter folkgunst eller behofvet deraf till befästade af sitt ministervälde hafva drifvit honom att föreslå den nyligen antagna billen om en parlamentsreform, så hade han dock säkerligen icke kunnat förmå en majoritet inom öfverhuset att den bifalla, så framt samma majoritet icke ansett sig vara tvungen härtill för att tillfredsställa det af skatter tryckta, i följd deraf oroliga och flestades till våldsamerheter uppbragta folket, hvilket gjort sig förhoppningar — tiden må utvisa huru grundade —, att statsutgifterna och taxorna skulle nedsättas af ett reformeradt underhus. Eller var det blott för att vinna några flygtiga loford af dagsopinionens härolder, som Stora Britanniens lika stolta som mäktiga aristokrater omsider medgäfvit denna den demokratiska principens framgång på banan till oberäkneliga nya segrar? Ibland sådana torde ej heller den offentliga kreditens, af David Hume anade, naturliga död — en statsbankrutt —, hvarigenom »några tusende medborgares välfärd skulle uppoffras för millioners räddning», vara alltför långt aflägsen. Har icke äfven den man, som nu står främst ibland lagens och den enskilda rättens vårdare i England, har icke lordkanslern Brougham redan för tio år sedan yttrat hotelser

af en sådan syftning? Och nu, sedan män till ett icke obetydligt antal, af samma tänkesätt, om icke alla af samma mod eller öppenhjertighet, som en Hunt, en O'Connel, en Evans, kunnat jemte dessa vinna inträde i Stora Britanniens parlament, hvad säkerhet hafva statens borgenärer, att ej en framtida majoritet af slika radikala lagstiftare besluter någon dag det radikala medlet till skatternas allmänt yrkade nedsättning? Efterdömen från andra stater af det enklaste sätt till riksgälds afbördande fattas dem icke, och de veta lika väl som vi, att, enligt David Humes ord, »samhället (the public) är en gäldenär, af hvilken ingen förmår uttvunga betalning».

I det föregående har rec. anført några betänkligheter mot hr M. B:s mening om den engelska statsskuldens välgörande verkningar och om grundlösheten af de farhågor, som den ständiga tillväxten deraf väckt. Nu vill han antaga, ehuru ingalunda medgifva, att hr M. B. känner säkrare än sjelfva engelska nationen dess förmåga att bära sina bördor, att han bedömer Stora Britanniens nuvarande tillstånd rättare än dess egna statsmän, att han med en skarp blick än deras tränger in uti den framtid, som förestår deras fädernesland. Men om ock England verkligen funne sig väl af sin statsskuld, männe derfor detta retande medel skulle vara för hvarje annan stat lika helsosamt? Männe ett försök dermed skulle i Sverige uppfriska och stärka den, enligt hr M. B:s utsago, af tynande näringskraften? Derom tviflar rec., äfven sedan han läst det företal, hvaruti den snillrike öfversättaren af hr M. B:s engelska tillfällighetsskrift användt sin retoriska skicklighet för att bevisa, »att ingenting (?) måste för staterna vara så angeläget som att bemäktiga sig det nya civilisationsmedel, som fondsystemet erbjuder, och att ordna det på ett »ändamålsenligt sätt».

Vid granskningen af den särskilda lilla afhandling, som detta företal innefattar, har rec. med tillfredsställelse bemärkt hr C. A. A:s omsorg att, emot modern plägsed, gifva *rätt* platsen framom *nytt*. Han påstår nämligen

genast, att »den grund, hvarpå statsskuldssystemet hvilat, är i sig sjelf moralisk och kan uttryckas i den allmänna sats, att *utan statsskuld skulle staten ej kunna vara rättvis*». Mot denna sats och mot bevisningen deraf nödgas väl rec. göra några invändningar, men han erkänner dock att hr C. A. A. genom blotta försöket att utföra samma bevisning ådagalagt en rättsinnighet, som hos mängden ibland dem, hvilka anstifta eller försvara finansanstalter, ingalunda är vanlig.

Härvid utgår han från en ovedersäglig fordran, att medborgares utskylder, hvarmed statens utgifter bestridas, må fördelas på det möjligen rättvisaste sätt. »Men», säger han, »statens utgifter äro af två slag: det ena tillhör endast det löpande året; det andra har mera afseende på framtiden, eller (de) utgöra egentligen ett förslag, som inskjutes för att antingen oupphörligt eller under en längre tillkommande tid gifva förmån och vinst. Den rättvisa, som vi förutsätta såsom ett element i hvarje beskattningssystem, kan ej ega rum, om ej den tid, som skall upp bära förmånerna, äfven får deltaga i beskattningen deraf. Den senare innefattar andra medborgare än den närvarande. Och lika så orätt som det är, om under *samma* tid det gifves medborgare, som undandraga sig beskattningen, lika så orättvist är det, att ett sådant undandragande eger rum för medborgare, som lefva i *olika* tidevarf. Det är endast den utveckling, som krediten i de nyare tiderna vunnit, hvarigenom rättvisan i en sådan skattefördelning blifver åtminstone approximativt möjlig. Ett statslån är ingenting annat än *en vaxel dragen på framtiden*. Likasom det redan var ett stort steg för mänskliga kulturen, att krediten kunde sammanbinda aflägsna personer under samma tid, var det visserligen ett ännu större, då det lyckades att i penningetransaktioner sammanbinda olika och aflägsna tidevarf. Uppfinningen af vaxelrörelsen var en af de inflytelserikaste som någonsin blifvit gjord; men möjligheten att utsträcka denna vaxeldragning emellan olika tider har haft ett ännu

större inflytande på kulturens framsteg. Likasom afståndet i rum försvinner genom det förra, försvinner afståndet i tid genom det senare. Man utbyter numera motsvarande fordringar och skulder ej blott mellan olika riken och verldsdelar, men äfven mellan olika decennier och sekler. Man sammanbinder menskligheten i alla dess dimensioner, och de olika tiderna lefva tillsamman som nationerna på samma tid.»

Rec. har ansett sig böra med förf:s egna ord anföra denna hans fintliga plaidoyer för en sammanbindning — må hända rättare: sammankoppling — af menskligheten i alla dess dimensioner, hvarigenom redan flera ibland Europas nationer alltför känbart fått erfara, att »quidquid delirant patres plectuntur nepotes». Den skimrar af detta ytliga, ofta förvillande sken, som plägar kallas genialitet; men någon grundlig pröfning lärer den icke tåla. — Så skälig inindelningen af utskylder i de två slagen synes vara, skall likväl, vid tillämpningen deraf, hvarom rec. kommer att vidare yttra sig, det ofelbart hända, att en maktegende sjelfvisk nutid efter oskäligt godtycke hvälfver ifrån sig på framtiden bördor, som ingalunda bereda denna några förmåner utan endast vedermödor. Konsten att göra skuld, hvars inflytande på menskliga kulturens framsteg hr C. A. A. så lifligt prisar, har visserligen i våra dagar blifvit både af enskilda personer och af regeringar uppbragt till en förvånande höjd; men ny är endast virtuositeten deruti, icke sjelfva konsten. Många sekler förr, än vexeldragning mellan olika riken och verldsdelar kom i bruk, idkades hvad hr C. A. A. kallar vexeldragning emellan olika tider. Ursprungligen förutsatte likväl båda redan danad egendom, att sålunda medelst förtroendet till personlig redlighet göras i tid och rum rörlig. Yngre uppfinningar äro i den ena riktningen vixelrytteriet, i den andra skuldsättning utan annan betalningsfond än hoppet om framtida tillgångar; men de hafva väl icke befrämjat mensklighetens kultur, så framt man ej anser denna bestå i svek och fordra att utbildas genom flärd.

Hr C. A. A. har sjelf funnit, att man emot den närvarande generationens vexeldragning på de efterkommande kan invända, att dessa »icke hafva samma rättighet som acceptanten af en vaxel att protestera den». Väntande sig detta inkast och inseende vigten deraf, har han snart öfvergifvit vaxelrätten för att till ett bättre stöd åt sin sats om statsskuldts rättsenlighet använda någon annan gren af lagfarenheten. Hans bevisning antager då denna nya vändning: »Den föregående tiden handlar här såsom förmyndare för en senare tid, emedan de stå till hvarandra i förhållandet af far och son, af testator och arftagare. Med samma rätt, som den förre kan betala en skuld eller inteckna den i sin egendom till arftagarens inlösen, kan den uppskjuta erläggandet af en utskyld till den framtid, som ärver dess förmögenhet. Det är ju på dess egen förmögenhet, som nutiden drager dess vaxel. Den betalas ju af henne sjelf, fastän hon uppskjuter betalningsterminen, och framtiden förlorar mer, om nutiden förminskar arvet genom tillgripande af dess produktiva kapital, än om den icke utbetalar hufvudstolen utan endast räntorna. Så handla alla enskilde som vilja sina efterkommandes väl; så bör äfven staten handla.»

Men rec. frågar i ogenialisk enfald hvarje far, som med hjertligt allvar vill sina barns och barnabarns väl, om han så handlar? Om han icke känner sig pliktig att åt dem bevara gäldfri den egendom, han ärft från sina fäder, och sträfva, äfven med försakelse af egna njutningar, att, så vidt han förmår, kunna öfverlemna dem den samma förkofrad? Vidare frågar rec. hvarje redlig förmyndare, om han anser sig berättigad att förpanta sin pupills gods för lånesummor, dem han, till bestridande af egna utgifter, upptagit?

Den anförda rättsdeduktionen till försvar för statsskuldssystemet synes härleda sig från en princip, hvilken, ehuru allmänt antagen och vidsträckt verksam den allt mer och mer blifvit, dock är vidrig för rec.:s rättskänsla.

Det är denna egoismens princip, hvilken upplöser till självviska i nutiden frisväfvande grand hvarje folks organiska sammansättning. Så har i privaträtten det ursprungliga begreppet om grundegendom, att nämligen den tillhörde de fortlefvande slägterna, blifvit undanträngd af detta nyare, hvilket tillerkänner den samma åt de timliga besittningshafvarne och förvaltarne. I följd deraf anses arf öfverföra till emottagaren deraf oinskränkt egovälde, hvilket slutligen funnits böra medelst obegränsad frihet till testamentariska förordnanden utsträckas äfven bortom innehafvarens lifstid. Så har ock i bredd med denna privaträtt och under skydd deraf uppvuxit en teori för statens ekonomiska lagstiftning, hvilken, betraktandé samhället endast såsom en tillfällig förening af förgängliga människovarelser, yrkar, att dess allmänna nytta ej kan vara något annat än det digraste aggregatet af enskilda, likaledes tillfälliga, nyttor, och icke främjas utan genom den vidaste frihet gifven åt hvarje enskild egennyttighetsdrift. Med dessa begrepp öfverensstämmer hr C. A. A:s försök att öfvertyga sina läsare om rättmätigheten af det så kallade civilisationsmedel, hvarigenom det lefvande släktet, obesväradt af erkänsla för de hädangångnes mödor och obekymradt för de efterkommandes, kastar på dessa sina skulder för att kunna sjelft njuta lifvet, efter ett sinnrikt svenskt ordspråk, såsom hvar dag vore den sista.

Ännu har svenska folket likväl icke antagit det rätts-system, som hr C. A. A:s juridiska försvar för statsskuld förutsätter. Ännu är ej mera än *föreslagen* denna ny-modiga civillag, hvilken, riktad att omhvälfva det nordiska familjelifvets urgamla förhållanden, tillägger den timliga innehafvaren af en jord, hvars värde hans fäders arbete under århundraden skapat och förökad, samma makt deröfver som öfver de ting, dem han genom egen flit och omtanke sig förvärfvat. Vål kan han, efter vår nu gällande lag, förpanta den, men vid hans frånfälle, om ej förr, skall panteskillingen återbetalas af den egendom,

som han sjelf aflat, och främst af den lösa. Det är deremot denna, som fondsystemet skyddar på bekostnad af stamförmögenheten.¹

Men antagom, mot ännu gällande svenska rättsbegrepp, att all egendom, jemväl den ärfda, tillhör med oinskränkt dominium hvarje besittande slägte. Är det dock, såsom hr C. A. A. påstår, endast »på sin egen förmögenhet som nutiden drager sin vexel», när den hänskjuter betalningen af sin gäld eller af räntorna derå till en långt aflägsen eller obestämd framtid? Denna framtid, hvilken säges ärfva nutidens förmögenhet, är ett abstrakt tankeväsen, som i den konkreta verkligheten kommer att till största delen bestå af personer, hvilka ej fått den ringaste lott i egendomsarvet, men likväl måste ideligen sträfva att anskaffa medel till betalning af sina anparter i den ärfda vexelskulden. Huru upphemtas dessa i England, der fondsystemet blifvit utbildadt till en fullkomlighet, hvilken andra nationer uppmanas att eftersträfva? Förnämligast genom afgifter för bruket af civilisationens allmännaste nödtorftsämnen.² Den engelske fabriksarbetaren eller dagsverkaren vid jordbruket måste skatta till räntorna å statslånen, ej blott för sina måttligaste njutningar utan äfven för sin kropps-

¹ Genom åtskilliga tours de passe-passe hafva väl finanskonstnare förstått att gifva nya beskattningssätt ett sken af att skona grundförmögenheten. Men det är dock denna, jemte arbetskraften, som all statskuld, slutligen belastar. Någon gång förräder en mindre skicklig eller mindre varsam artist hemligheten, t. ex. om han, för att få ett fondsystem i gång, skänker de första genom statslån upptagna millionerna åt egare af skattfri jord, i hopp att sålunda afvända deras syn från de grundräntor, som i framtiden måste äfven dem åläggas till nödtorftig förstärkning af vexelfonden. Finten är för grof att ej märkas.

² Så t. ex. inbringa i England accisafgifterna för de nödvändiga hyfsningsmedlen *twäl* och *såpa* en summa, som år 1828 beräknades till 1,210,000 pund sterl., vida öfverstigande Sveriges hela statsinkomst. *Talgfuset* har ock der, i upplysningens tidehvarf, blifvit föremål för en beskattning, hvilken nämnda år uppgått till 665,000 pund sterl., svarande efter nuvarande kurs mot mer än fyradubbla värdet af svenska folkets, i landshöfdingarnes sista femårstabeller, uppgifna afgifter till presterskapet.

liga varelses outhärligaste förnödenheter, till och med för dagens ljus i det trånga rum, hvars hyra han knappt mäktar betala¹. Det enda hans arf, som hans rike förmyndare haft att honom till last pantförskrifva åt ännu rikare långifvare, äro tvenne mer eller mindre friska armar, tvenne tomma händer. Huru flitigt han ock må använda dem, inbringa de likväl honom, sedan maskinkraften allt mer och mer undanträngt den menskliga arbetskraften, blott en så ringa daglön, att han ej deraf kan sjelf lefva utan allmosors hjälp, icke dermed försörja, ännu mindre uppfostra sina barn, hvilka han måste öfverlåta, med ännu späda lemmar, med föga mer än djurisk känslöförmåga, till det grymmaste, menniskonaturen mest förnedrande slafveri vid dessa mekaniska snilleverk, som ideligen anföras till bevis för den nyare tidens framsteg i kultur. Kan väl en evinnerlig, ständigt utvidgad vexeldragning på denna arm-förmögenhet, egaren deraf oåtspord, kallas rättvis?

Meningsvindarna blåsa vissa tider oupphörligen i samma riktning. Nu svaja alla våra vimplar mot ett Utopien,² der skatterna till underhåll af den borgerliga bolagsföreningen — ty annat är ju icke efter nyare begrepp staten, — skola vara emellan intressenterna deruti med yttersta tänkbara skälighet fördelade. Af denna passadvind veta dristiga seglare att begagna sig för att till oberäkneliga äfventyr vaggas ut oss på kreditens världshaf. Statsskuld var, uti ett nyligen kungjordt förslag, framställd såsom det erforderliga medlet till en skattejemkning emellan svenska medborgare, lefvande

¹ Colquhoun beräknade i sitt år 1797 utgifna verk om Londons polis till öfver 20,000 antalet af der lefvande personer, som redan då icke visste om morgonen, hvarest de kunde om aftonen finna tak öfver hufvudet.

² Ifrån grekiskan lånad benämning på det oting, hvilket uti en för några år sedan från trycket utkommen embetsberättelse om ett beprisadt svenskt läroverk kallas *ett land i allmänhet*, efter hvars i abstraktionens tomma rymd sväfvande molnbild de verkliga jordiska landens särskilda egentligheter borde omskapas.

under *samma* tid. Statsskuld framställes nu af hr C. A. A. såsom det lika nödvändiga villkoret för en rättvis skattefördelning emellan dem i *olika* tidehvarf. Det förra förslaget har vunnit bifall af många mera välviljande än skarpsynta män, hvilka icke bemärkt dess yttersta syftemål: att föröka skatternas hela belopp, genom deras förvandling från direkta till indirekta, från bestämda till obestämda, från sådana, som hvarje skattskyldig kan beräkna,¹ till sådana, som smyga sig på folket för att blifva kända i stegrade varupris. Till samma mål, skatteförhöjning, komme ännu säkrare att leda den så kallade *rättsvisa skattefördelningen* mellan generationerna medelst ett fondsystem utan upplagd fond. »Rätta grunden för detta system», säger hr C. A. A., »ligger i utskyldernas fördelning mellan dem, som åtnjuta fördelarna af de inrättningar, hvarför utskylderna utgå, hvaraf följer, att hvarje inrättning bör endast till sitt underhåll af det löpande årets utskylder betalas, men kostnaderna för sjelfva dess grundläggning deremot betalas af den framtid, hvarunder den fortvarar.» Hr C. A. A. medgifver likväl, att denna framtid må bestämmas så, att hvarje statsskuld, äfven den som göres »för hela den obegränsade framtidens nytta», skall genom amortering betalas inom hundra år.

Då den ifrågavarande skattefördelningen skall betraktas såsom en rättshandling, så äro dervid parterna, å den ena sidan hvarje lefvande slägte, å den andra de ännu ofödda. Hvilken framstår såsom dessa sistnämndes målsman? Deras motpart. Hvilken pröfvar skälen att ålägga eller icke ålägga dem en för nödig ansedd statsutgift? Hvilken dömer i saken? Samma deras motpart. Ett sådant förfarande skulle må hända kunna försvaras

¹ Då en grundskatt varit, såsom i Sverige, oförändrad under flera mansåldrar, har den medverkat att vid köp och arfskiften bestämma fastigheternas särskilda värden. Ojemnhet deruti är då icke menligare än ojemnhet i jordmåner, med hvilka denna stadiga grundskatt liksom amalgamerat sig.

efter turkisk juridik, men visst icke efter den ännu gällande svenska.

Till nutiden befinner sig framtiden, enligt hr C. A. A:s åsigt, i ett sonligt omyndighetsförhållande. Men ingen europeisk lag medgifver i våra dagar åt en fader den romerskes jus vitæ et necis öfver sonen. Sådant blefve dock det fadersvälde, som hr C. A. A. vill hafva nutiden tillerkändt. De facto har det redan inträdt uti Stora Britannien, hvarest verkningarna deraf visa sig i ögonskenlig ryslighet. Statsskulden, denna de hädangångna generationernas egenmäktiga skattefördelning, tvingar årligen många tusende britter att rädda sig genom landsflykt till främmande verldsdelar, undan hungersdöd i deras fädernesland.

Vore ock den af hr C. A. A. antagna rättsgrunden för fondsystemet icke ovilkorligen rättsvidrig, så skulle den dock vara det vid tillämpningen till hvarje samhälle, der ett slägte, som ville göra den samma gällande, emottagit frukterna af de framfarnas mödor, utan någon dervid häftad skuld. Ett sådant samhälle är det svenska. Vi erlägga ingen ränta för alla de nyttiga verk och stiftelser, som våra förfäder skänkt åt sina efterkommande.

Skulle vi då vara berättigade att öfverflytta på våra efterkommande kostnaderna för de mindre värderika inrättningar, dem vi, med mattare verkningssdrift och nidskare sinnelag, kunna åstadkomma? Ålägger oss icke en helig pligt, äfven rättspligt, att efter vår förmåga sålunda fullfölja det redan tusenåriga arbete för framtiden, hvaraf vi, befriade från annan ersättning, njuta fördelar, som ojemförligt öfverstiga dem vi mäktat å nya släkten bereda? Vår nutid är ju också son och sonson och sonsonson af de föregående. Vill man nödvändigt juridicera dess släktförhållanden, skulle de till forntiden icke då kunna hänföras under formlerna af do ut des, facio ut facias? Villkoret är ej ensidigt bestämdt i någon icke accepterad vaxel, dragen på omyndige; det är antaget

af ett sjelfrådigt slägte derigenom, att detta icke försakat de ädla gåfvorna, de gagneliga verken.

I ett fall medgifver rec. statsskulds rättmätighet, det nämligen, då den vore ett nödvändigt medel till fäderneslandets räddning vid fiendtligt anfall. Men han anser den böra derefter så skyndsamt, som möjligt blifva kan, betalas genom utomordentlig beskattning, och bördan deraf icke hvälfvas på framtida släkten.

Sedan hr C. A. A. utfört sitt originella försök att ur allmänna rättsgrunder försvara det på ovissa, ofta svikna förhoppningar om efterkommandes betalningsförmåga grundade statsskuldsystemet, öfvergår han till en framställning af dess *nyttighet*. »Vi inse», påstår han, »att nutiden har rätt att disponera framtidens egendom.¹ Vi inse, att den ej kan vara rättvis, om den ej gör det. — Det fordras nu att veta, huruvida framtiden har nytta eller skada af statsskuldens införande såsom rörligt kapital? Denna fråga beror helt och hållet deraf, om nutiden sjelf har nytta eller skada deraf. Ty i fall den närvarande tiden vinner derpå, d. ä. i fall derigenom dess förmögenhet ökas och dess utgifter sparas, i fall den derigenom förvärfvar sig några inkomster, eller i fall de redan existerande skonas, så är det ingen annan, som drager nytta deraf, än just framtiden sjelf, för hvilken nutiden arbetar.»

Mycket kunde vara att invända mot den sålunda antagna satsen, att nutidens nytta nödvändigt måste blifva också framtidens; men rec. vill ej dermed förlänga sin granskning. Han må endast anmärka, att hr C. A. A:s utveckling af denna sats tyckes förutsätta, likasom hans bevisning af statsskulds rättmätighet, att nutiden derigenom pantförskrifver endast sådan förmögenhet, som den sjelf ärft eller förvärfvat. Huru härmed verkligen förhåller sig, tror rec. sig redan hafva tillräckligen visat.

¹ Förmodligen menas härmed *den* egendom, som nutiden lemnat i arf åt framtiden; ty det var ju förut sagdt, att »det är på sin *egen* förmögenhet, som nutiden (genom statsskuld) drager sin vexel».

Men hvaruti består vid någon gifven tid en nations förmögenhet. Kan statsskuld möjligen utgöra en tillväxt deraf? Eller kan den till ny förmögenhetsbildning vara ett alltid och allestädes verkande gagneligt medel? Af svaren på dessa frågor beror, efter re:is omdöme, svaret på frågan, huruvida, såsom hrr M. B. och C. A. A. förmena, statsskuld ovilkorligen bereder nytta åt den framtid, hvilken dermed belastas.

Ibland lärobyggnader, föranledda af det nyare europeiska samhällskicket, och åt hvilka deras grundläggare sökt gifva utseendet af sjelfständiga rena vetenskaper, är den så kallade nationalekonomien. Dess bestämmelse skall vara att utredå, huru ibland ett folk rikedom må danas, fördelas, njutas och i ständig fortväxt underhållas. Men hvad är nationalrikedom? Derom hafva de redan otaliga läromästarna i den moderna högt beprisade vetenskapen ännu icke hunnit fastställa ett positift begrepp, som de gemensamt godkänt. De flesta ibland dem hafva endast blifvit ense om en negativ bestämning deraf, nämligen att denna rikedom icke skulle innefatta andra njutningsmedel än de materiella, och ibland sådana de handgripliga.¹ När i öfrigt vetenskapens föremål är obestämdt, hafva meningarna om sätten att det ernå ännu mindre kunnat bringas till någon öfverensstämmelse. Nationalekonomerna hafva söndrat sig i trenne hvarandra ifrigt, stundom vildt bekämpande sekter, af hvilka hvar för sig lagt uteslutande eller åtminstone öfvervägande betydighet på ettdera af de elementer, som samverka att frambringa ett folks materiella förmögenhet. Dessa elementer äro: *naturkraft*, som alstrar och mer eller mindre till njutbarhet bereder tingens grundämnen; *meniskoverksamhet*, som upphemtar och vidare efter njut-

¹ Andra kunna ej uppläggas. Njutningsmedlen för de ädlare yttre sinnena räknas således icke bland rikedomens ämnen, t. ex. doft från en blomstersäng, luftdallringen från näktergalens strupe o. s. v. Det skördade starrgräset, oxtungan och annat dylikt utgöra deremot beståndsdelar af nationalrikedomen.

ningsbehofven bildar dessa ämnen; samt den *sociala rörelsedrift*, som gifver åt naturens och den menckliga förmågans alster öfverlätlighet samt derigenom värden att mot hvarandra jemföras och utbytas. I det verkliga samhällslifvet äro de oupplösligt förenade. Men den skarpsinnighet, hvilken öfvar sig att i tanken sönderklyfva organiska helheter, har blifvit använd att särskilja dem och sålunda göra än naturalstringen, än arbetet, än rörelsemedlen till det enda eller det mäktigaste elementet i skapelsen af nationalrikedom. Så hafva uppkommit de tre ensidiga systemer, som benämnas det *fysiokratiska*, det *industriella* och det *merkantila*. I hvardera har ordet *kapital* en olika betydelse. Då det icke, såsom af några författare, skall anses inbegripa all sparad förmögenhet, utan endast den afvelsamma, så förstår dermed den ene teoristen blott grundegendoms till reproduktion behållna afkastning; den andre egentligen ett förråd af allahanda redskap och ämnen för produktift arbete samt af nödortftiga medel till de människors underhåll, som det förrätta¹; den tredje tillgång på penningar och andra allmänt gångbara värdetecken, hvarmed kunna förvärfvas de ting och krafter af hvad slag som helst, som för någon produktion må erfordras.

Ifrån detta sista merkantila begrepp om kapital utgår meningen, att en verklig tillväxt deraf varder ett folk beskärd genom inhemsk statsskuld, eller rättare genom de öfverlätliga räntor och afbetalningar, som några långgifvande medlemmar af det skuldsatta samhället sig betingat. Huruvida hr C. A. A. antager denna mening i dess stränghet, är osäkert. Väl säger han på ett ställe, att »statsskuld är att sätta i omlopp ett *nytt kapital*», men på andra ställen tyckes han blott tillägga

¹ I nyare engelska skrifter kallas dessa människor »animal machines». I Charles Dupins berömda statistiska arbete öfver Frankrike uppskattas deras värde i hästkraft, och folkstocken beräknas i förhållande dertill. »Population équestre» är beräkningens märkvärdiga uttryck.

statsskuld den gagneliga funktionen att sätta i omlopp redan bildade men i overksamhet hvilande kapitaler.

Hvad sker, då ett statslån upptages? Regeringen eller nationens ombud tillbyta sig af enskilda personer penningar mot sina invisningar på en del af den närvarande eller framtida nationalförmögenheten. Genom denna vaxelhandel — så betraktas den ju också af hr C. A. A. — uppkommer icke mera än genom all annan någon ny fond. Statsskulden kan således icke utgöra tillökning i någons förmögenhet, allra minst i gäldenärens, d. ä. hela den dermed belastade nationens. För lån-gifvarne är den blott en omsättning af kapitaler, som de förut egt.

Men, säger man, om ock statsskuld icke i sig sjelf är nationalförmögenhet, kan den likväl såsom en ny rörelsedrift frambringa sådan. Detta vill rec. — dock under förutsättning af vissa vilkor — så mycket hellre medgifva, som han, utan att bekänna sig till det merkantila systemet, ingalunda gillar de läror, hvilka antingen förneka eller förringa värdet af förmögenhetens omlopps-medel, endast såsom sådana och oberoende af deras material.

Om i en handlande stat stora summor af metalliskt mynt eller af anvisningar derå hopas utöfver möjligheten att använda dem i landets produktiva näringsgrenar, och om styrelsen genom statslån upptager en ofruktbar del deraf för att dermed befordra den nya varualstring, som all konsumtion, äfven den efter nationalekonomernas mening oproduktiva, åstadkommer, så verkar visserligen denna i sig sjelf värdetomma statsskuld både att omedelbarligen framkalla mer eller mindre varaktiga värden och att medelbarligen bereda andra högre skattbara genom den drift, som en utvidgad sysselsättning alltid gifver idogheten. Enahanda verkan har derjemte den, vare sig alstrande eller icke-alstrande, konsumtion, hvar-till räntorna å statslånen gifva egarne af de förut ofruktbara kapitalerna tillgångar. Sjelfva fordringarna, om ock

såsom i England och flerstädes endast bokförda och ej i särskilda förskrifningar omlöpande, bereda deras innehafvare lätthet att dem vid förefallande behof af myntkapitaler för någon produktion till sådana förbyta. Frågan om statsskulds nyttighet för en rikt bemedlad nation ankommer likväl derpå, huruvida det icke vore möjligt att till enskilda produktiva företag göra ett, om icke för penningegarne lika vinstgifvande, dock för hela samhället gagneligare bruk af de kapitaler, som den närvarande rörelsen ej upptager. Vidare: huruvida de fördelar, som af statslånen, använda till en utomordentlig, mera inciterande än kraftnärande, konsumtion, kunde vara att vänta, skulle öfverväga den framtida skadligheten af en derigenom ökad fortgående beskattning, som i mer eller mindre mån komme att utsuga de idoga och arbetande klassernas välmåga, för att samla ofantliga rikedomar hos till större delen endast njutande räntetagare?

England är en sådan stat, som rec:s medgifvande af statsskulds möjliga, men ingalunda ofelbara, relativa men icke absoluta, gagnelighet förutsätter. England är hela den handlande verdens börs. Att penningrike-domar der redan länge öfverflödat och öfverflöda, är ostridigt; men icke lika afgjort, om ej tillfällen funnits och finnas att använda dem med mera allmän nytta i stadigt framgående enskilda näringsföretag än i den häftiga och ojemna rörelse af kapitaler, som statslån åstadkomma. Kunniga engelsmän påstå, under åberopande af undersökningar, dem de anse för tillförlitliga, att ej blott i det arma Irland utan äfven i Stora Britan-nien, till och med i grannskapet af London, finnas stora vidder af ännu alldeles ofruktbar mark, hvilka skulle kunna till bördighet uppodlas, om dertill användes de skaror af dagsverkare, som för brist på skäligen lönad arbete inom sitt fädernesland måste i andra verldsdelar söka sin bergning eller lifnåras genom de dryga afgifter för fattigförsörjningen, hvilka, uppgående till ett mer än

sjufaldigt belopp af Sveriges hela statsinkomst, i synnerhet belasta jordbruket¹. Men hvarken gifva de penningar, hvilka nedläggas i sådana företag, den ränta, som statslånen erbjuda, eller skördas hon lika beqvämligen. Rec. tillåter sig icke att bedöma, huruvida det varit möjligt för den engelska nationen att bestrida sina utomordentliga statsutgifter under de flera långliga krigen och i synnerhet det sista, utan att hopa på sig sin ofantliga skuld-massa. Men om en betydligare del af den rörliga för-mögenhet, som krigskostnaderna förtärt, hade af dess egare blifvit nyttjad att öka nationens fruktbarande grund-egendom, och om de idoga och arbetande klasserna hade årligen i behåll såsom kapitaltillväxt eller såsom medel till en njutningsrikare lefnad, hvad de nu måste skatta åt räntetagares yppighet, så skulle väl brittiska folket ega en mera stadgad nationalrikiedom än den nuvarande och tillika hafva den till allmän belåtenhet jemnare fördelad.

Huru helst verkningarna af statsskuld såsom rörelse-drift må betraktas, skulle den utan tvifvel blifva förderlig för hvarje stat, hvilken ej vore eller kunde vara öfverrik på rörlig förmögenhet. En så beskaffad stat är Sverige. Dess aflägsenhet från de rikare jordens länder och från de stora handelsplatserna; dess hamnars otillgänglighet under flera månader af året; de oöfvervinneliga svårigheterna för varutransporter genom dess långsträckta, ännu glest bebyggda och till en stor del icke odlingsbara land; de hinder, som, utom allt annat, dess klimat

¹ Fattigtaxan beräknades år 1817 till nära 8 millioner pund sterling och har troligen sedermera icke blifvit betydigen lindrigare. — Förhållandet emellan åkerjorden i Stora Britannien och Irland samt den mark, som skulle kunna uppodlas, blef nyligen af en utmärkt landmätare m:r Cowling uppgifvet sålunda, att den förra skulle utgöra 19 millioner och den senare 15 millioner acres, oberäknade andra 15 millioner acres, som ansågos icke vara odlingsbara. I sjelfva England och Wales beräknades åkerjorden till något öfver 11 och den odlingsbara till nära 4 millioner acres. (En engelsk acre är ungefärligen $\frac{5}{6}$ af ett svenskt tunnland). Se Quarterly Review. Okt. 1828.

lägger i vägen för fabrikers fortkomst¹; dessa jemte många andra af naturens öfvermakt bestämda förhållanden göra, att Sverige — om också dess invånares allmänna lynne vore för merkantila vågspel mera benäget, än det af ålder varit och ännu är — sannolikt aldrig skall blifva ett land, dit världshandeln, ehuru ostadig den är, kommer att förflytta något af sina hufvudkontor med en betydligare del af sina vanskliga kapitaler. Försynen har, pris vare dess godhet, ej förlänt svenska folket läglighet att draga till sig dessa rörliga rikedomar, om hvilkas snara förgänglighet handlande nationer hafva att i historien läsa så månget varnande memento mori. Dess förnämsta aflande förmögenhet är ej ämnad att löpa världen omkring; den är jordfast och bergfast.

Både hr M. B. och hr C. A. A. hafva inskränkt sina loftal öfver statsskuld till den, som vore inhemsk. Men om Sverige, i en lycklig eller olycklig stund, blifver begåfvadt med ett öfver hela världen gångbart realmynt i stället för det ideella, hvars omlopp är inskränkt inom bestämda gränser, och om staten derefter skulle upptaga fonderade lån, så vore det mer än sannolikt, att de lemnades förnämligast af utländska penningemän. Till dessa verldsborgare komme då räntorna att ur riket utgå. En sådan årlig utsugning af det metalliska myntkapitalet blefve lika vådlig för den så kallade realisationens bestånd som menlig för näringarna. Rec:s farhågor i detta afseende må ej anses vara grundlösa, ty äfven det rika England är skattskyldigt till utlänningar för en del af sin riksgäld. År 1806 beräknade man främmande egendom i de brittiska fonderna till 22 millioner pund sterling, utgörande $\frac{1}{25}$ af hela statsskuldens dåvarande belopp. Vid andra tidpunkter har den ansetts uppgå till omkring 18 millioner pund sterling².

¹ Kölden under vintermånaderna, det långa mörkret under dessa och höstmånaderna äro sådana hinder af betydlig verkan både på produktionskostnaderna och på arbetsdriften.

² Nebenius, *Ueber öffentliche Credit* (1820).

Skulle dock svenska medborgare kunna försträcka staten några betydligare summor, så blefve dessa dragna från de enskilda varuallstrande näringarna, hvilka ingalunda hafva något öfverflöd af förlagskapitaler. Dessa behöfvas dock i Sverige för längre tider än i länder, hvilkas belägenhet, naturförhållanden och samhällsskick samverka att göra produkternas rörelse till afsättning hastigare. Om ock statspapperen vore, såsom hr C. A. A. säger, »ett slags mynt», kan dock detta, af stundligen föränderligt värde, icke förväxlas till det allmänt gångbara annorstädes än i en eller högst tvenne bland våra städer, der större penningomsättningar göras och dit spelet med anparter i fonderna skulle locka den mesta penningeförmögenheten. Genom uppsägningar af lån blefve näringsidkare uti landsorterna försatta i brist på nödigt förlag. En sålunda förlamad produktion, betungad med ökade skatter, frambringa visst icke allmän rikedom.

Om poesien stundom sjunkit ned till finanskonst, har denna deremot oftast lyft sig till poesi, så vida man under benämningen deraf må hänföra allsköns, och ej endast all skön, diktkonst. Krediten är en Pegasus med vingar af statspapper. Denna nutidens flyghäst stampar ej fram, såsom den forna på berget Helikon, någon Hippokrene; men hvar helst hans silfverbeslagna hofvar vidröra marken, vore det ock i en fjällbygd invid nordpolen, skola der — så påstås det — uppspringa rikedomskällor, ymnigt och evinnerligen flödande.

Vanligen framställa finanspoeterna sina dikter i siffer-tal. Hjelpen af detta imponerande språk försmår hr C. A. A. väl icke alldeles, men han gör deraf ett tämligen sparsamt bruk. Han synes räkna mera på den hänförande kraften af sina ord, dem han eger en mästerlig skicklighet att, såsom det heter i sagorna, väl lägga. Mot denna kraft torde mången hastigt betagen läsare hafva svårt att skydda sitt sunda förstånd; och rec. anser sig därför böra, sådana läsare af hr C. A. A:s

ifrågavarande skrift till tjänst, undersöka beskaffenheten af några ibland de många fantasibilder, som den samma innefattar.

En bländande sådan bild är denna: »Fondsyste-
met kan anses såsom en ofantlig sparbanks, der alla nationer-
nas små och annars bortkastade eller förlorade penning-
gar hopsamlas för att erhålla penningens ackumulerande
kraft och bilda kapitaler, som på intet annat sätt kunde
uppkomma eller samlas sig.» Den prosaiska verkligheten
företar dock ingen annan likhet mellan de tvenne med
hvarandra förliknade anstalterna än den, att de båda
emottaga och utgifva penningar. En sparbanks upptager
mestadels skillingssummor af arbetares oförtärda vecko-
löner och utlånar dem i måttliga riksdalersummor åt
andra enskilda personer, hvilka använda dem till produk-
tiva företag. Fondsyste-
met deremot undandrager närin-
garna kapitalisters länge samlade millioner för att der-
med bestrida krigskostnader och andra statsutgifter, hvilka,
äfvén om de ej må anses vara rent af oproduktiva, dock
sällan alstra varaktiga och vidare reproduktiva värden.
Sparbanks, som kunna inrättas hvar helst några hunder-
drade omtänksamma arbetare finnas, verka att inom
hvarje stad eller bygd, hvilken eger en sådan, kvarhålla
och sätta i fruktsamt omlopp en mängd små, eljest skrin-
lagda eller bortslösade, beståndsdelar af dess rörelse-
kapital. Fondsyste-
met lockar tvärt om från landsorterna
stora, der nyttigt använda, kapitaler och hopar dem i
hufvudstaden, hvarest statslånen upptagas och spelet
med fordringsbevisen stundligen idkas.

Under förutsättning, att egare äfvén af de minsta
summor kunna göra dem fruktbara i ett »fondsyste-
met, som småningom absorberar den årliga behållningen af
industrien», hvilken eljest skulle »öfvergå antingen till
lyxartiklar eller fixeras till enskilda fordringar», förmåler
hr C. A. A., att »någon enskild skuldsättning i massa ej
kan trifvas med ett fondsyste-
met», samt att, der detta
kommit i gång, »sparsamheten blir en nationaldygd,

emedan hvarje sparad penning der får ett fruktbarande värde». Detta klingar skönt. Men om fondsystemet absorberade alla de årliga vinster af idogheten, som annars skulle utvidga dess verksamhet, och om enskilda näringsidkare, hvaribland de rikaste ej alltid äro de mest driftiga och kloka, icke kunde skuldsätta sig, d. ä. icke upplåna nödiga förlagsmedel, huru ginge det då med nationalförmögenhetens tillväxt? Att både lyx och det slags skuldsättning, som är ömsom en nödvändig följd deraf och ömsom lättsinnighetens dertill förnämsta hjälpmedel, ingalunda hämmas utan tvärt om befordras af fondsystemet och agioteringen med statspapper, lärer nogsamta visa sig i London, i Paris, i Wien och flerstädes, äfvensom det fordom visade sig, när Law's vilda kreditspel hänförde storättade herrar att täfla med nyrika drängar ej mindre i yppighet än i nedrig vinningslystnad¹. Då detta slag af vingleri ännu är okänt i Sverige, må det tillåtas rec. att meddela några ord derom af en ibland de nyare statsekonomiska författare, italienare till nationen men en längre tid vistande i Frankrike. De lyda så: »Den stora mängd af folk utaf alla klasser, som på börsen i Paris köpte och sålde räntor i fonderna, förvånade mig genast, då jag såg denna rörelse. Min förvåning blef snart ännu större, när jag erfor att ganska få ibland dem sålde ränteinskrifningar för att använda kapitalerna i andra inkomstgifvande företag och att äfven ganska få ibland dem köpte sådana öfverlåtelse för att af sina kapitaler draga en ränta, som ej skulle fordra någon förvaltningsmöda, men att nästan alla dessa köpslut på börsen vore spekulationer på fondernas stigande och fall.»² Detta, såsom det kallas, »jeu de la hausse et de la baisse» har ock blifvit

¹ »Les nobles n'avaient plus d'orgueil, ils étaient tout à l'avarice. Ils dinaient chez les laquais enrichis de la veille . . . L'arrière-petit-fils du grand Condé, le duc de Bourbon, était à leur tête. Enrichi par de tels moyens ce prince surpassait de beaucoup le luxe de ses aïeux &c. &c.» Lacretable, *Historie de France pendant le dixhuitième siècle*.

² Agazini: *La Science de l'économie politique*. (Paris, 1822).

utbildadt derhän, att fråga nyligen förevarit i deputeradekammaren om en lag mot de skändligaste sätten att det bedrifva. Huruvida sparsamheten skulle blifva nationaldygd hos hvarje folk, bland hvilket det vidsträckta äfventyrliga spelet infördes, öfverlemnar rec. åt alla dem att bedöma, som haft tillfällen att betrakta spelares seder och lefnadssätt.

En ibland de förtjenster, dem hr C. A. A:s lifliga inbillningskraft tillägger statskuldsystemet, är den att nedtvunga penningaräntan. En ökad efterfrågan af kapitaler skulle således ej hafva samma verkan som en ökad efterfrågan af varor och arbete; den skulle ej höja, utan tvärt om fälla prisen på dem! Denna paradox söker hr C. A. A. bevisa med det uppgifna förhållandet, att räntan å de franska statslånen, som då de upptogos skall utgjort $8\frac{1}{3}$ procent, under sju år fallit till 5 procent och att »statens förnämsta finansierer trodde sig utan fara kunna föreslå, att staten nedsatte räntan till 3 procent». I följd häraf påstår han, att »räntan hade således sedan den nya statsskuldens införande i Frankrike i sjelfva verket fallit ifrån 8 till 3». Men var väl räntan å enskilda lån i Frankrike $8\frac{1}{3}$ procent näst före eller vid den tid, då en så hög räntevinst betingades för lån till staten? Derom tviflar rec. Hvad han deremot vet är, att räntan å de franska statslånen, efter deras nuvarande pris, föga understiger 5 procent och aldrig fallit till 3. Hr C. A. A. torde icke hafva erinrat sig — ty säkerligen var det honom bekant — huru det tillgår, när en regering vill nedsätta utlofvad ränta å fonderade statslån. Då, liksom när den först bestämmes, beräknas den vanligen för ett högre nominelt kapital än det erlagda¹. Så skulle den räntereduktion utföras, hvilken ministern Villèle föreslog år 1824, men som då mötte motstånd och sedermera ej

¹ Detta bruk att bestämma skuldkapitalet, hvarå en viss ränta utfästes, till högre belopp än det verkligen erhållna, infördes i England till någon vidd först under amerikanska kriget. Samma bruk i enskilda lånetransaktioner torde icke vara obekant för vissa svenska gäldenärer.

vunnit framgång. Priset å de till 5 procent fonderade lånen hade öfverstigit pari, och regeringen yrkade då en, af pairskammaren likväl den gången vägrad, rättighet att inlösa dem och för detta ändamål upptaga lån till en ränta af 3 francs för verkliga erhållna 75, men förskrifna 100. Hade denna operation fått och kunnat verkställas, så skulle statens ränteutgift för de kapitaler, som den verkliga emottagit, hafva blifvit 4 procent och ej 3, såsom hr C. A. A. förmenar. Å de engelska statslån, hvilka ifrån och med 1793 till och med 1815 fonderades till blott 3 procents ränta, utgör denna likväl i medeltal $5\frac{1}{10}$ procent för de verkliga uppburna summorna. Efter freden, då statens stora lånebehof upphört och många förhållnaden verkat svårighet att uti industriella företag använda de i England hopade penningmassorna, har den enskilda låneräntan fallit och i följd deraf fondernas pris stigit, d. v. s. andelar af dem kunnat uti handeln med statspapper köpas efter beräkning af en lägre ränta än den vid lånens upptagande betingade¹. — Vore hr C. A. A:s föreställning riktig, nämligen att statsskuld nedtvingar penningaräntan, så borde hon nu i England vara vida lägre, än hon var för omkring 100 år sedan. Men år 1739, då statsskulden ej utgjorde mera än 47 millioner pund sterling, stego 3-procentsfonderna till 107, hvaremot de samma, sedan Stora Britannien blifvit välsignadt med ett aderton gånger högre skuldbelopp, endast gält mellan 80 och 90, ofta derunder. När staten icke täflar med dem som söka lån, är i England räntan å enskilda sådana vanligen något öfver den, hvarefter stocks köpas, emedan dessa äro lättare än privatas skuldsedlar att vid behof till penningar förbyta. Nyligen läste rec. i

¹ T. ex. en kapitalist, som 1798 deltog i det då upptagna lånet, hvarvid för uppburna 15 millioner staten förband sig att årligen betala ränta af 3 procent å 30 millioner, säljer denna ränta, som gifver 6 procent på hans erlagda penningar, åt en annan, hvilken nu åtnöjer sig med $3\frac{1}{2}$ procent. Då blifver priset på denna fonderade ränta $83\frac{1}{3}$ i stället för ursprungliga 50.

ett engelskt tidningsblad, att London University haft af nöden att upptaga ett måttligt lån mot pantförskrifning af dess fasta egendom samt derföre utfäst $4\frac{1}{2}$ procents ränta, eller blott $\frac{1}{2}$ procent under det maximum, som lagen redan år 1714 bestämde. Enskilda personer, som kunna lemna inteckning uti hus i Stockholm, lära ej hafva svårt att upplåna penningar mot 5 procents ränta, och troligen skulle mången kapitalist på samma vilkor gifva lån åt Upsala universitet, om det vore i behof att pantsätta sina hemman. Således, ehuru hr M. B. påstår, att räntan i Sverige är för hög, och hr C. A. A. att hon genom statslån borde fällas, är hon likväl, när kapitalisten anser sig ega full säkerhet, icke betydligt högre än i det med enskilda kapitaler men tillika med statsskuld så ymnigt begåfvade England¹.

Hr C. A. A. föreställer sig, att »industrien står i ett jemnt förhållande till rörelsekapitalet, och att i samma mån det senare ökas, ökas äfven det förra». En sådan tillökning sker genom statspapperen, hvilka göra det vanliga myntet i ett land mera rörligt och »förvandla det egentligen till ett skiljemynt, under det statspapperen i stället blifva det mynt, som användes för alla större transaktioner». — Sådan är likväl icke den bestämmelse, som man i England och Frankrike velat gifva statsskulden. Tvärt om har man sökt förekomma dess omlopp såsom mynt, derigenom att man endast bokfört fordringarna, hvadan ock ordet *statspapper* är en oegentlig benämning på dessa öfverflåtliga, men ej i statsobligationer betecknade fordringar. Hvaruti transaktionerna med dem till en betydlig del bestå, har rec. redan omtalat. Men huru förhåller det sig med den allmänna satsen, att i samma mån som rörelsekapitalet ökas, ökas ock industrien? Hvad

¹ Recs uppgifter rörande Englands nationalskuld och ränteförhållanden äro förnämligast hemtade ur *Nebenii* förut åberopade verk, samt från *Inquiry concerning the rise and progress of the national debt of Great Britain* by Robert Hamilton, af hvilket upplysande arbete rec. blott haft tillfälle att begagna den första upplagan af 1813.

vittnar härom historien? I Spanien aftynade all idoghet, sedan dess rörelsekapital, först i en hast och vidare årligen, vunnit tillökning af silfver och guld från dess besittningar i Amerika. De statspapper, hvarmed Law gaf Frankrikes rörelsekapital en tillväxt af 1,675,000,000 livres, åstadkommo ingen annan ny industrirörelse än den afskyvärda emellan bedrägliga vinglare och lycksökande narrar af alla stånd.

Likasom hr M. B. uppställer hr C. A. A. en jemförelse emellan England — enligt deras teori rikt vordet genom sin statsskuld — och Sverige — utarmadt genom sin gäldfrihet. Här använder hans fantasi siffror med en förvånande licentia poetica; ty knappt ett enda af hans skimrande millional, öfverensstämmar med sanna förhållanden. Om England säger han, att det utförde ett tjuguarigt krig på det sätt, att det ökade sin statsskuld med 400 millioner eller pr medium med 20 millioner om året. I nominelt belopp uppgingo de lån, som upptogos ifrån och med 1793 till och med 1815, således under 23 år, hvaraf blott ett var fredligt, till nära 868 millioner pund sterling, hvaremot under samma tid staten inköpte fonderade skuld-kapitaler till en sammanräknad summa af omkring 280 millioner. Således utgjorde skuldökningen under kriget 588 millioner pund sterling, och följaktligen är hr C. A. A:s uppgift felaktig på icke mindre än 188 millioner pund sterling, nu i svenska bankosedlar värda omkring 2 1/2 miljarder riksdaler. Vidare heter det: »I stället att de skattskyldige skulle årligen skaffat dessa 20 millioner, behöfde de nu blott anskaffa det första året 600 pund sterling, det andra året 1,200,000, och först det sista behöfde de anskaffa 12 millioner.» Denna beräkning förutsätter, att de oriktigt uppgifna 400 millionerna voro jemnt fördelade emellan alla krigsåren; men i verkligheten förhöll det sig så, att under de tio första af dessa år anlätades lånetillgångar vida mera än sedermera, då man fann nödigt att genom höga krigsgärder i möjligaste måtto undvika

»vexeldragningen på framtiden». Sålunda utgjorde de år 1797 fonderade lånesummorna, efter afdrag af de då amorterade äldre, ett belopp af öfver 63 millioner pund sterling, men år 1803 endast 8 1/2 millioner. När, oaktadt de må hända för sent vidtagna ansträngningarna af den närvarande generationens förmåga, statsskulden likväl under alla krigsåren hade, såsom ofvan är anfördt, blifvit ökad med 588 millioner pund sterling, hvaraf en icke ringa del till 4 och 5 procents ränta, så behöfde engelska folket det sista året och framgent anskaffa till räntebetalning derå vida mera än de 12 millioner pund sterling, dem hr C. A. A., efter beräkning af skuldkapitalet till blott 400 millioner och af all ränta derå till endast 3 procent, uppgifvit¹.

Hr C. A. A:s klagovisa öfver sitt fäderneslands dumt bevarade o-skuld och derifrån härrörande elände är ej mindre diktrik än hans lofsång öfver det skuldbelastade Englands lycksalighet. Den börjar sålunda: »Annorlunda handlade Sverige under ungefär samma period. Det betalte en krigsskuld af omkring 12 millioner, dymedelst att det försämrade sitt mynt. Det anlade en kanal, som kostade nära en lika summa. Det betalte sin statsskuld af omkring 15 millioner², i stället för att gifva den en produktiv form». Härvid må rec. först anmärka, att den »ungefär samma» perioden, beräknad af hr C. A. A. till 20 år, begynte för England 1793, men för Sverige 1808, alltså 15 år senare. För att fullständigt rätta hans uppgifter af de summor, som Sverige skall under denna period hafva betalt, utan att förvandla dem till produktiva statslån, skulle det fordras en vidlyftig utredning, hvilken här ej vore lämplig. Rec. må dock upplysa, att enligt riksdagsbeslutet af den 2 Maj 1810 utgjorde väl rikets då till betalning fastställda gäld omkring 15 millio-

¹ *Nebenius* beräknar till 22 1/2 millioner pund sterling det sedan 1793 till 1817 förökade beloppet af räntor och annuiteter.

² Vid denna särskilda summa förklarar förf. i en not, att »det är ej här fråga om exaktitud i siffran».

ner riksdaler, men att i denna summa ingingo något öfver 4 millioner af de 12, dem hr C. A. A. förut upptagit såsom krigsskuld, samt att det öfriga mestadels bestod af utländsk gäld, hvarifrån svenska folket blifvit befriadt genom en utländsk tillgång, som Sveriges nu regerande konung förvärfvade, nämligen ersättningssumman för ön Guadeloupe¹. — Göta kanal blef icke anlagd af staten utan af enskilda medborgare, dertill uppmuntrade genom en deras bolag oktrojerad diskontinrättning, som dock efter kreditkakningen 1817 dem fräntogs och åt riksens ständers bank öfverlemnades. Det byggnadsbiträde, som de erhållit, dels af riksgäldskontoret, dels af banken, och hvilket till det mesta må anses såsom ersättning för deras nyssnämnda förlust af en dem försäkrad lånerörelse, hvaraf vinsten sedermera tillflutit banken, uppgår till föga mer än hälften af det belopp, som hr C. A. A. sig föreställer². — När han omtalar en krigsskuld af 12 millioner, skulle man nu tro det hafva varit en till detta belopp upplupen och på en gång betald gäld utöfver de dagliga krigskostnaderna. Denna mening har ock blifvit nog allmän i senare tider, då personer af eljest stridiga tänkesätt och med rakt motsatta syftemål förenat sig att tadla 1809 års ständer, dem de tillskrifvit, ibland mycket annat ondt, äfven vårt sedelmynts nuvarande vanvärde. Man påstår, att de, i stället att betala krigsskulden medelst statslån, som förmodas under dåvarande förhållanden hafva med lätthet kunnat upptagas, utkastat i rörelsen kreditmynt, utan inlösningsfond, till ofvannämnda summa. Man vet icke eller vill ej veta, att af de 12 millioner riksdaler, hvarmed bankens och riksgäldskontorets sedelstock ifrån 1807 års slut intill 1810 års utgång blifvit ökad, voro nära

¹ I någon likhet med fonderad statsskuld försäkrade 1815 års ständer dåvarande kronprinsen, nu konungen, samt hans arvingar om en årlig ränta af 200,000 riksdaler såsom erkänsla för rikets befrielse från den utländska gälden.

² Se *Upplysningar om Göta kanal hemtade ur officiella handlingar* (1829) samt 1830 års riksdagsbeslut.

3 millioner utgifna för den silfvertillgång af ungefär lika belopp, som banken erhöll genom invexling af de såsom engelska subsidier inkomna piastrar; att af bankens och riksgäldskontorets förskott till krigsfonden voro öfver $6\frac{1}{2}$ millioner riksdaler upptagna och satta i omlopp, innan riksens ständer sammanträdde; att till de oundgängligaste dagliga utgifterna för rikets försvar saknades då alla medel, hvarför banken måste ytterligare försträcka 200,000 riksdaler i veckan; att sålunda, innan någon finansplan kunde uppgöras och efter brydsamma öfverläggningar derom bestämmas, hade sedelstockens tillväxt måst fortfara, intill dess de stundliga behofven, i följd af fredssluten, upphörde; att när ständerna derefter äfven anlidade banken att på vissa terminer under loppet af tvenne år förskjuta omkring 4 millioner riksdaler, som erfordrades för att betala de återstående krigsskuldena, tillades deremot banken för alla dess sålunda gifna eller anordnade lån, till ett belopp af något öfver 11 millioner riksdaler, 2 procent såsom ränta och 5 procent såsom afbetalning på kapitalet; samt att härtill äfvensom till bankens fortfarande ersättning för riksgäldssedlarnes realisation anslagos 1,020,000 riksdaler af allmänna bevillningen, hvilken bestämdes till $2\frac{1}{2}$ millioner, hvarunder den dock, i försämradt mynt, blifvit vid de sista riksdagarna nedsatt med 230,000 riksdaler. Visligen döljas förhållanden, som vida mera än de nödtvungna åtgärderna af 1809 års ständer verkat att förringa sedelmyntets värde. Man förtiger, att den årliga inkomst, hvarom dessa ständer försäkrade banken, blifvit vid 1815 års riksdag och sedermera ansevärdigen minskad; att det oakadt kapitalskulden till banken för dess försträckningar till 1808 och 1809 årens krigskostnader blifvit genom afbetalningar nedbragtt till 4,400,000 riksdaler; men att likväl sedelstocken sedan 1815, under oafbrutet fredslugn, fått en tillväxt af omkring 8 millioner riksdaler, utgifna till en betydlig del för att rädda, icke fäderneslandet, men sådana dess söner, som alltför öfver-

dådigt förlitat sig på den nya teorien, att gäld skapar rikedom ¹.

Försök att till statslån upptaga enskilda kapitaler blefvo under åren 1809 och 1810 icke underlättna, men den ringa framgången deraf vederlägger tillräckligt drömmarna om en dåvarande möjlighet att sålunda erhålla de millioner, som erfordrades. Några dagar efter regeringsförändringen utfärdade riksföreståndaren en anmaning »till alla dem ibland Sveriges invånare, som dertill egde förmåga», att understödja försvarsverket med lån, hvarå ränta efter en half procent i månaden bestämdes; men hela beloppet af de i följd häraf emot statskontorets obligationer lemnade patriotiska lånen uppgick blott till 313,490 riksdaler, 4 sk. — Ständerna beslöto sedermera att söka genom riksgäldskontoret upptaga inhemska lån intill en summa af 4 millioner riksdaler, dels emot obligationer på sex års betalningstid med 5 procents årlig ränta, dels emot bokförda permanenta annuiteter med 7 procents ränta. Det senare lånesättet, som, i fall det vunnit något allmännare förtroende, skulle genom den höga räntan hafva lockat från näringarna förlagskapitaler, hvaraf de då mera än någonsin voro i behof, blef väl, innan kungörelse derom kunde utfärdas, inställt genom ett nytt beslut af ständerna vid urtima riksdagen i Örebro. Men det förra, då ytterligare fastställt, erbjöds fruktlöst åt kapitalister. Vid samma tid skulle likväl Sverige, såsom hr C. A. A. påstår, hafva kunnat genom inhemska statslån upphemta $12 + 12 + 15 = 39$ millioner; — han nämner ej riksdaler, men menar väl sådana och icke, hvad dock rimligare vore,

¹ Bankens lån till enskilda personer genom diskontrollerelser och å fastighetspanter, oberäknade de tillfälliga lånen på vägförda effekter, uppgingo, enligt det kungjorda bokslutet, vid 1831 års utgång till öfver 16 millioner riksdaler. Beloppet af cnahanda bankens lånefordringar utgjorde vid 1810 års slut omkring 9 millioner. Den tillökade försträckningen åt enskilda personer är lika stor som bankens förskott till krigsfonden under åren 1808 och 1809.

runstycken. »In summa», fortfar han, »Sverige utbetalte i kapital omkring 60 millioner i närvarande mynt, under en period, då det af kriget redan var utarmadt och då det som mest behöfde dessa millioner för sin vaknande industri. Hvad blef följden? Att Sverige, i stället att nu hafva ett rörelsekapital af 100 millioner, har endast ett af 30.» Den beräkningsgrund, efter hvilken hr C. A. A. förvandlat till 60 sina 39 millioner, hvaraf blott 18 eller 19 verkligen blifvit utgifna, och deribland de till Göta kanal under loppet af 24 år, har han ej uppgifvit, och icke heller upplyst, hvaruti de öfriga 40 millionerna skulle bestå. Men om också dessa sistnämnda icke till en större del skulle hafva varit fonderade och svenska folket endast blifvit försedt med en statsskuld, nu värd 60 millioner riksdaler, samt derpå hade att betala endast den ränta af 5 procent, hvartill lån af högst 4 millioner riksdaler förgäfves söktes, när den mångfaldigt större statsskulden bort, efter hr C. A. A:s mening, skapas; så vore detta folk, öfver hvars skatter redan så mycken klagan höres och läses, nu ytterligare betungadt med en årlig ränteutgift af 3 millioner riksdaler, hvartill skulle fordras, att bevillningen förhöjdes med nära 133 $\frac{1}{3}$ procent af dess närvarande belopp.

Ifrån klenmodigheten att ej söka bereda nationen en sådan tillväxt i dess utskylder härleder hr C. A. A. åtskilliga högst olyckliga följder. En deribland skall vara, att »Sverige, i stället att kunna begagna sina sjöar, sina forsar och sjelfva den kanal, det med så dryg ansträngning tillvägabragt, har ingenting att föra derpå». Då likväl kommerskollegii trycka underdåniga berättelse om Sveriges inrikes sjöfart under året 1831 förmäler, att der till varit använda 1209 fartyg af 27,393 lästers drägt, måste ock något hafva funnits, hvarmed dessa fartyg kunnat lastas. Samma berättelse uppgifver till öfver 200,000 skeppund det jern, som blifvit transporteradt på våra kanaler, alla andra varor oberäknade. Göta kanal var

1831 ännu icke färdig, men på den samma fördes då 21,790 skeppund jern, 13,061 tunnor spanmål m. m. samt under de första fyra månaderna af seglingstiden innevarande år 18,600 skeppund jern, 15,150 tunnor spanmål o. s. v. För ett svenskt öga är detta dock någonting. — Den yttersta verkan af vår brist på statsskuld påstår hr C. A. A. vara denna: »att moraliteten aftager på ett oförklarligt sätt, och att fylleriet och de utsväfningar, som åtfölja det samma, förstöra folkets dygder och ädla lynne i dess innersta rot». Rec. finner moralitetens aftagande hos svenska folket ingalunda vara oförklarligt, men han har nu icke tillfälle att utveckla sin uppfattning af de många dertill samverkande orsakerna. De skulle, efter hans öfvertygelse, långt ifrån att undanrödjas, vinna ny kraft, om det lyckades att sätta i gång det yrkade kredit-spelet, hvilket komme att till öfverdådigt vingleri ytterligare uppmuntra denna vinstbegärets och njutningslystnadens lättfärdighet, som redan gripit alltför vidt omkring sig inom vissa stånd och klasser af nationen, samt derifrån allt mer och mer utbredd sig till menigheten. Fylleriet skall icke hämmas oaktadt alla häftiga eller fromma tal deremot af mångvindrickande nykterhetsvänner, så länge bränvinsbränningen förblifver ett herremannayrke, hvars låghet vinningen adlar. Hvad skulle statsskuld härtill verka? Vill man kanske med skatter öfverlasta arbetshopen, för att betaga den möjligheten att öfverlasta sig med bränvin? Visserligen kunde detta vara en välment omsorg för framtida släktens väl af deras, efter hr C. A. A:s åsigt, allsvåldige förmyndare, det närvarande släktet. Men den har icke haft framgång i sjelfva England, hvarest den nödlidande arbetaren dock förskaffar sig tillfälliga medel att då och då dricka glömska af taxorna uti whisky. Och huru skulle den ädla förmyndarevården, att fråntaga pupillen alla dess penningar, stå att förena med de bepripade förslagen, att grunda en jemnare fördelning af beskattningen på en jemnare förtäring af endast det bran-

vin, som kunde köpas, vare sig omedelbarligen från de härliga fabrikerna deraf eller på krogar, dem de med förlag underhölle?

Emot farhågorna för statsskuldens evinnerliga tillväxt framställer hr C. A. A. beräkningar, hvilka skola visa, huru den kan inlösas medelst små årliga afbetalningar, som, genom ränta på ränta, inom bestämd tid bilda en dertill erforderlig fond. Dén teoretiska riktigheten af dessa beräkningar vill rec. ej bestrida; men i den politiska verkligheten äro de föga tillförlitliga. Englands sinking-fund, oftast tillgripen för att fylla dagens behof, har icke uträttat hvad dermed varit åsyftadt och utlofvadt. När den offentliga redlighet, som i öfrigt alltid utmärkt engelska finansförvaltningen och som utgör grundfästet för denna stats kredit, icke kunnat emotstå frestelserna att sålunda till nutidens nytta plundra besparingar, anlagda åt framtiden; så vågar rec. icke smickra sin fosterlandskänsla med något hopp, att en amorteringskassa skulle blifva mera samvetsgrant vårdad i Sverige, om statsskuldssystemet der vunne insteg och framgång.

Man har, såsom hr C. A. A. anmärker, allmänneligen ansett detta medel att uppbringa penningar kunna missbrukas af regeringarna till »läattsinniga företag, till krig, till lyx, ja till folkets förtryck». Men faran här af betraktar han med frimodighet, sägande: »Som det synes oss, bör aldrig möjligheten af missbruk afskräcka från en sak. De, som tala om missbruket af fondsystemet, tala derom, som om man hellre borde frysa, lefva i mörkret och förtära okokad föda som ett vilddjur än genom eldens införande i sin koja blottställa sig för att se den uppbränd. Ett sådant sätt att resonera måste alltid förvisas till qvinnor och barn.» Rec. bekänner sig vara så barnslig, att han befarar — dock icke egentligen från regeringens sida — mångfaldiga missbruk af ett svenskt fondsystem. Det beslöts ju redan vid den sista riksdagen, att till gäldbundna jordegares undsättning skulle upptagas ett ut-

ländskt lån af 2 millioner riksdaler i silfver, å hvilka räntan komma att blifva en årlig Sveriges tribut åt den nya verldsmakt, som allt mer och mer gjort sig Europas regeringar och folk underdåniga, men hvaraf detta enda rike ännu är oberoende. Hvar finnes gränsen för skuldsatta medborgares framtida behof och genom berörda beslut liksom flera föregående medgifna anspråk på hjälp af staten? I öfrigt, vid den liknelse som hr C. A. A. här använt, må rec. anmärka, att en liten skilnad företer sig emellan eld och statsskuld. De äro vådliga båda; men den förras bruk är nödvändigt, om människan skall vara mera än djur, hvaremot den senares varit intill de nyaste tiderna umbärligt för ganska väl ordnade och styrda stater. Borde »möjligheten af missbruk aldrig afskräcka från en sak», så vore alla slags kontroller på regeringars verksamhet oskäligen, och följaktligen oskäligen hela det konstitutionella systemet. Detta vill dock hr C. A. A. säkerligen icke påstå.

Ett skäl för statsskuld, som dess försvarare ofta anföra, men hr C. A. A. ej omtalar, är det, att regeringarna derigenom förbinda sig mäktiga enskilda intressen. Häröfver yttrade sig den långsynte Burke i en af sina skrifter mot franska revolutionen sålunda: »Nationerna sjunka djupare och djupare ned i en ocean af bottenlös gäld. Statsskulder, hvilka i början betryggade regeringarna derigenom, att de intresserade många i det allmänna lugnets bevarande, synas vid deras öfverdrifna tillväxt blifva medel till regeringarnas fall. Om dessa sörja för skuldförbinsernas uppfyllande genom tunga beskattningar, så störtar dem slutligen folkens förtviflan. Sörja de icke därför, så nedergör dem det farligaste af alla partier, jag menar ett vidt utgrenadt missnöjdt penningeväldigt parti, förorättadt men ej krossadt.»

Mycket mera vore öfver detta ämne att anföra, med anledning af i synnerhet hr C. A. A:s afhandling, öfverträffande hr M. B:s i vidd af åsigtter och i skicklighet att

dem på ett intagande sätt framställa. Men denna recension har redan må hända öfverskridit ett tillbörligt mått. Då dess författare nu afbryter den, förklarar han det vara sin fasta öfvertygelse, att ett system af fonderad statsskuld, utan trängande behof infördt i Sverige, skulle sammandraga öfver dess regering och folk oberäkneliga framtida olyckor.

H. J.

POETISKA STYCKEN.

ESTETISKA STRÅLTONER.

FÖRSTA STJERNSONATENS METAFYSISKA ALLEGRO. ¹

(TRYCKT I ALLMÄNNA JOURNALEN D. 25 NOV. 1820.)

Svenska vitterheten, sådan den i det slappa Gustavianska tidehvarvet utbildades, har i våra dagar blifvit krossad af en radikalreform, liknande den, som ibland de realistiska brittena vänder emot statsbyggnaden sin mäktiga Polyfemiska slägga. Skaldiskt renad, har det uppväxande friska släktets andliga märg inträngt i vår litteraturs förbenade organism, hvilken under en frätande akademistisk förruttelse var nära att multna till den jordiska förgängelsens stoffform. Nordmannens dristiga anda, uttalad med en energisk stämma i våra uråldriga Asa-sagor och med rörande hjertinnerlighet i vår medeltids folkvisor, lefver upp och verkar på nytt i de unga diktörnarnas flygt mot oändlighetens glänsande solhaf. Den alltför länge hyllade begreppsposien står nu andelös och stum som dessa konstförfaret huggna marmorblock, i hvilkas plastiskt begränsade skönhet en hednisk verld vågade dyrka sångens och den eviga kärlekens himmelska väsenden. Med sina för ögat och tanken fattliga konturer står hon ett dödt monument från den eländiga tid, då man fordrade människoförstånd äfven i genialiska människoverk, — ren, bestämd och sammanhängande teckning äfven i diktens fria bildningar. Men den gamla Memnonssoden, ehuru en fabel vorden för det alltbegripande sunnda förnuftet, ljuder dock å nyo sina fröjderika morgonpsalmer, när dagen bräcker och Fosfor gryr, och

¹) Här aftryckt efter Järtas eget manuskript, som förvaras i Wallmarkska brefsamlingen å Kongl. biblioteket.

solen, den milda, den väldiga, lyfter sig från sitt böljande nattliga läger. Musikens lätta dallrande genius har nämligen i vår vitterhet utträngt den stela bildande konstens; romantikens luftiga fantastiskt klingande silfverton svävar som Noaks dufva öfver den i tidsfloden förgångna klassiska världen. Till oss i den räddande arken bringar hon det lagerblad, hvilket bebådar en ny skapelse af lefvande skönhet och skaldisk oförvissnelig blomstring.

Och nu, hvad åligger oss för att befämja denna härliga skapelses utveckling? Sannerligen, ingenting ringare än att uppfatta poesiens väsende, så vidt det af dödlige kan uppfattas, samt att med dess rena ljudfärg uppenbara det i våra dikteriska verk och i våra kritiska uppsatser. *Det öfversinligas försinligande till en sinligt öfversinlig objektiv förnimmelse af urskönhetens idé inom det sig sjelf förnöjande subjektet* — sådant är skaldens höga mål. Men det öfversinligas oändlighet låter icke begränsa sig inom rummet, och dess evighet icke inom tiden. Här af följer, att en idealiskt fullkomlig poesi vore den, hvilken utan någon konturering af det skönas bild och utan någon rytm för dess klang endast anslog det estetiska förnimmandets strängar i människosjälen med den kaotiska uroredans taktlösa kraft, samt derigenom frambragte en identisk harmoni af subjekt-objektet. Nu åter, då det sinligas polariska kamp med det öfversinliga icke utan en indifferentiering i rummet och tiden kan genom den medlande poesien ledas till en i det skönas uppenbarelse åskådligad fred, så måste den ändlige skalden, när han vill utom sig framklinga sin gudomliga känslas färgtoner, underlägga dem en diktbildning, slutet inom en taktram. Likväl, ju mindre sträng en sådan begränsning är, ju rikare bilderna skimra i luftig fladdrande obestämdhet, ju ojemnare rytmen hviner som nordanvindens yrande ilar, desto närmare nalkas poemet den idealistiska fullkomligheten. Det öfversinligt sinliga förnimmandet, hvars högsta potens är den magnetiska klaråskådningen genom magmunnen, väckes icke under

en trög och jemn gång af begrepps-föreställningar, lika som åsynen af en taktmessigt defilerande vaktparad icke uppväcker det fältherrliga snille, som segrar vid Austerlitz eller Leipzig. Totalklangen af harmoniskt fulla, kromatiska bildjud, icke den i tid och rum logiskt framvankande kolonnen af uniforma till hvarandra tätt slutna bildfigurer, är sann poesi. Och, pris vare våra yngre skalder, hon uttränger allt mer och mer denna retoriska rimkonst, som de sig kallande poeferna i Gustaf III:s hofdrägt sökte, med en hädisk dumhet, att uppsätta på den sjungande blåa trollfogelns, utaf solens varma strålar sammanflätade, dikttron.

Men det är icke med en död teori, utan med lifvande konstverk, som de högre estetiska idéernas triumf må förkunnas. Vi böra ådagalägga vår tro med våra gerningar. I en sådan afsigt och till förklaring af det ofvananförda meddelar man nu allmänheten ett lyriskt skaldestycke, hvaruti det nordliga lifvet återspeglar sin musikaliskt obegränsade grundton i norrskenslikt skimmer samt i en omvexlande rytm, sådan som Trettondagsstormens emellan bergen eller i gränderna. Man hoppas, att någon kraftfull svensk eller tysksvensk tonkonstlare, uppfattande denna rika folie, lägger den under sitt genomskinliga snilles yta, så att nordskaldens saliga gudasyner må klinga i den höga rymden lika härligt som i hans eget sjelfförtjusta bröst.

NORD-SKALD-MARSCH.

Klang

Skalden ur Brages harpa tvang.

På glindrande vågor

Gå tindrande lågor

Fram.

Men skalden den härliga nordsången tonar:

Hur götiska kraften framspirande tronar

Från Yggdrasils stam;

Hur väldige tröskare slagorna svinga
På sädesdigra logen;
Hur fålarne gnägga och bjellrorra klinga
I snöbetäckta skogen;
Hur björnarna falla
När puff-paff-piffande mordskott knalla.
Pang!

Nej!
Skalden en lärksång qvittrar ej.
För blekliga liljan
Gör vekliga viljan
Halt!
Men *marsch* ropar skalden till kämparnes maning,
Förkunnande väldigt valkyriors aning
I rustad gestalt.
Sitt svärd han då signar med hurrande läten,
I dunderblåxtens ljusning,
Och blänker från åldriga vikingasäten
I helig jernförtjusning
Och tömmer i tornet
Det mjödfullt fraggande båla hornet.
Hej!

ODLINGSREGLER FÖR MIN SON.¹

(TRYCKT I STOCKHOLMS-POSTEN DEN 5 JANUARI 1821.)

Var lycklig, då du kan, var dygdig, om du vill,
Men framför allt var klok; — det är den sedolära,
Som hör ditt tidevarf och särskildt Norden till.
Hon alstrar rikedom, och rikedomen ära.

En hög idealist du gick ur skolan ut;
Men, himlen vare lof! ditt svärmeri förklingar.
Du börjar sansa dig; — förtrollningsordet *njut*
Till redbar klokhet dig, som mången annan, bringar.

Tag lärdom af din far. Uti sin ungdoms vår
Han ock på blommors bädd om ädla skördar — drömde;
Såg lyckan dansa fram i dygdens ljusa spår;
Och, värmd af hjertats eld, sin hembygds isfjäll glömde.

Han vaknade — och skalf för nordanvindens storm.
Det ädlas blomsterfält låg vissnadt i hans sinne.
Hans drömverld var förödd; uti dess tomma form
Sig rörde blott en hamn af gamla tiders minne.

¹ I justitierådet Södergrens samling finnes bl. a. en afskrift af detta stycke från ett Järtas koncept, innehållande några varianter. Som ändringarna i det tryckta stycket dock i flera fall äro förbättringar och möjligen kunnat finnas i Järtas afsända manuskript, återgifves stycket här så som det trycktes.

Åt honom, från fantast förbytt till stadig man,
Som fordom åt Pelé, oraklet täcktes lofva,
Hvad ödet höll: en son, som större blef än han,
I kraft att smälta mat och i talang att sofva.

Med dessa anlags skänk utaf en mild försyn
Sätt nyttan till ditt mål! Hon helgar alla medel.
Din anda aldrig lyft ur stoftet öfver skyn;
I eterns hela rymd ej fins en bankosedel.

Följ icke hvad du läst om någon romersk tok,
Som offrade sitt väl för räddningen af staten.
Hans vidtberömda namn må lefva i en bok;
Men du, min son, lef sjelf vid bålarna och faten.

Mer än din ärfda sköld värdera ärfda nöt;
De gifva högre vinst än sexton hjeltars anor.
Din jord, ditt bränneri och dina qvarnar sköt,
Och öfvergif, för dem, en vådlig heders fanor.

En narr må kasta sig i blodig bardalek,
Att få med sköna ärr sitt mods triumfer fira;
Men du, en ny Achill, bland flickor öm och vek,
Ur deras bur flyg ut till drabbningar i — vira.

Blif ej romantiskt kär, men spela kär ibland;
Den friarn hinner längst, som bäst passionen hycklar.
Med kyssars ljufva våld på rika enkans hand
Ryck till dig, jemte den, kontorets kassanycklar.

Författa då och då, till menlöst tidsfördrif,
Små bitar statskritik åt dagblad och journaler.
Om boskap och om drank med ädel värme skrif
I hushållssällskapens odödliga annaler.

Ditt snille, ditt förstånd och din frimodighet
Då skola prisas högt af alla liberala;
Och, när en stor talang förqväfs af torftighet,
Man fosterlandets skuld till dig skall rikt betala.

Men välbetänkt, min son, det magra yrke sky
Att verk af vitterhet och vetenskap författa;
Bese den lärdes rock, hans bohag och hans hy,
Och du skall hans förtjenst långt under bryggarns skatta.

Förakta, verkligt vis, den der filosofin,
Som Greklands svärmare till höga bragder lyfte.
Sokrat fått dö, som vi, om han planterat lin,
Och icke valt kulturn af själar till sitt syfte.

Af sånggudinnornas förföriska behag
Låt aldrig locka dig att diktens fält beträda;
Der växer lager blott, men intet sädesslag;
Der betar intet får, hvars ull kan dig bekläda.

Ett hedniskt lof ej gif åt harmoniens gud;
Den fröjd han klingar fram förgår med tonens susning;
Hör hellre slagans dån än klarinettens ljud,
Ty tröskarn ger dig bröd, — Krusell blott tom förtjusning.

Med korn beså det kärr, der barrskog fordom stod;
Gräf upp utur dess djup en dyrbar skatt af mergel.
Då, gagnande dig sjelf, du gagnar Svithiod
Långt mera än en Creutz, en Leopold, en Sergel.

Min son! lyd dessa råd utaf din hulde far:
Var klok, blif rik, och njut hvad helst din kropp kan önska!
Mig väntar då, till slut, den fröjd på gamla dar,
Att se din svällda hals, liksom din rågbrodd, grönska.

DEN VITTRA TARFLIGHETEN.

(TRYCKT I ALLMÄNNA JOURNALEN DEN 24 NOVEMBER 1821.)

Förbudom prakt och öfverflöd
Jemväl i vitterheten!
En skål — men blott i hembrygdt mjöd —
För statens och för kyrkans stöd,
Den vittra tarfligheten!

Förr sökte vi, i skrift och tal,
Att fransmän bli i Norden.
Nu är vår anda national;
I sångers, som i vestars, val
Vi hylle fosterjorden.

Nu mot den svenska tackans ull
Det svenska hjertat klappar;
Och skalden diar, fröjdefull,
En modersmjölk ur Thules mull,
När han sin tunna tappar.

Så, stärkt af svenska ölets kraft,
Han kämpavisor qväder;
Hans smak fördrar ej drufvans saft.
I fårskinn, ej i vekligt taft,
Sin genius han kläder.

Och reslig, som en svensk gardist,
 Går denne vid hans sida;
 Ej flygande — för vingars brist —
 Men färdig att, så främst som sist,
 För grötens ära strida.

Ja! Svears urspis, ädle gröt!
 Du fostrar mannadygder;
 Du gödde Oden och hans nöt¹,
 Och, stark af dig, hvar taper göt
 Gaf fräjd åt Manhems bygder.

Vid gröt i tråg och mjöd i kar
 Sjöng skalden då manhaftigt;
 Ej qvädde han, i dessa dar,
 Hvad blott för gäntor² ljufligt var,
 Men hvad för bassar³ kraftigt.

Han kommer åter styrkans tid
 För snillet, som för magen;
 Så vild, som någon berserksstrid⁴,
 Är nya skaldens råa id⁵
 Mot vettet och behagen.

¹ I det gamla, oförderfvade, svenska språket betyder detta ord: följeslagare eller anhängare. Se Ihres Glossarium.

² Genta, i samma språk betyder flicka. Våra redbara förfäder kände ej fröknar och mamseller. Männe ordet härleder sig ifrån gen, *contra*, emedan qvinnans polaritet är motsatsen af mannens; eller kan hända af gignere och dess derivata i det latinska språket? Genta vore i senare fallet en kontraktion af: den genetiska.

³ Basse, betyder, efter Ihre, ursprungligen: vildsvin, men derjemte, likasom björn (vir potens), hvilket, i vårt nyaste språk, torde kunna öfversättas till: en man med potenz.

⁴ Berserk kallades en vild ursinnig kämpe. Ihre anser tvifvelaktigt om detta ord härleder sig ifrån berse, varg, och yrkja, eller ifrån ber, naken, och serk, som den tiden betydde harnesk, eller också ifrån bard, stridsyx, och sarkr, yngling.

⁵ Id betyder, efter Ihre, opus, negotium. Den sista bemärkelsen är här den lämpligaste.

Åt myrten är vår luft för kall,
Hon gror ej i vårt allvar;
Men Sverige eger gran och tall
Och sånggudinnor som gå vall
Med killingar och kalfvar.

De tralla Nordens visor gällt
För qvigor och för tjurar;
Och sångarlifvet, fritt och sällt,
Far ut kring berg och skog och fält
Ur deras näfverlurar.

Skall då en Voltaire, en Racine
Förvandla oss till mesar?
Oss, som den egna industri'n
Har lärt att alstra eget vin
Ur egna hafresnesar?

Men litet prål från Nürenberg
Man må oss ej förmena;
Ty pinsbackskram med guldets färg
Förgiftar ej vår lejonmärg,
Som guldets gör, det rena.

Alltså mot lurendrejeri
Bevacom Bältens stränder;
Och vare blott importen fri
Af Nürenbergarpoesi
Från våra tyska fränder!

SÅNGER I DALARNE.¹

I.

NATUR, MINNEN OCH HOPP.

Mig födde ock det land, som stämde hjeltars sinnen
Till samklang med sin elf och sina fjäll;
Och sagorna, som ljuda deras minnen,
I mina barndomsår jag hörde mången qväll.
Jag hörde dem med sorg, ty dagen var förliden,
Den höga kraftens dag, så varm, så ren;
Men från dess sol, ur böljorna af tiden,
Steg upp ännu mot skyn ett purpurfärgadt sken.

Af seklers vågor skymd, men icke släckt, var lågan;
Ännu hon värmdede dalamännens blod.
I drömmar låg den slumrande förmågan
Inom en väldig borg, som obesegrad stod.
Jag såg dess djupa graf, dess höga, fasta murar,
Der kämpar gingo vakt mot våld och agg;
Jag läste namnen *Engelbrekt* och *Sturar*
I stjernors ljusa skrift uppå dess blåa flagg.

Hon bredde ut sitt skydd utöfver hela dalen,
Der aningsfull jag invid elfven satt;
Och nu ett ljud — men ej från låga alen
Och ej som siskans drill, behagligt ljuft, men matt.

¹ Detta och följande stycken trycktes i Odalmannens första häfte 1823. Stycket »Engelbrekt i Falu grufva», som ej är afslutadt, uteslutes här.

Det var en mäktig ton, som klingade ur forsen,
 En manlig arm, som uppbar harpan der;
 Och på de dödas grifter föllo korsen
 Och ur den vigda jord steg upp en vaknad här.

Jag var ännu ett barn; jag kunde lifligt känna,
 Men icke tyda undren, som jag såg;
 För vek ännu att stridens båge spänna,
 Jag fienden dock slog uti min djerfva håg.
 Som spridda ljungeldsmoln, så drogo skilda makter
 Sitt hot tillsamman emot Svea land;
 Men trygg inom de bergbefästa trakter
 En *Gustaf* trädde fram ännu på Morastrand.

Och gent mot Svears kung, som i de forna dagar,
 En ädel höfding stod framför sitt folk.
 Han var dess far, han vårdade dess lagar,
 Och nu i vådans stund han blef dess trogna tolk.
 Då hörde jag med fröjd, bekräftadt utaf alla,
 Ditt svar, o, *Beckfriis!* på din konungs ord,
 Och ifrån nejd till nejd ditt stridsrop skalla:
 »Till värn, ännu en gång, för *Vasas* fosterjord!»¹

Ej mer ett bildningsspel min unga känsla väckte,
 Ej mer en saga blott från fädrens tid;
 Ty nu, med samma mod, ett yngre slägte
 Drog ut från hus och hem, som de, till olejd strid.

¹ Sedan konung Gustaf III år 1788 på Mora strand talat till Dalallmogen, och då denna ett ögonblick besinnade sig, framträdde den dåvarande landshöfdingen i Dalarne, friherre Beckfriis, och i allmogens namn lofvade konungen bistånd. »Vi skola väl hålla hvad du lofvat», ropade derefter menigheten.

Jag då med bitter harm min ålders vanmakt kände,
Men tänkte: plantan blir ock träd en dag;
Och i min själ ett heligt nit sig tände
Att yppa Dalas fräjd och anda, också jag.

Mig födde ock det land, hvars hjeltelynne klingar
Från *Stjernhjelm*s harpa, uppstämd af *Wallin*;
Mig hänför ock, på sina lätta vingar,
Af hennes fria ljud den skära harmonin;
Men svalan ej förmår de starka örnar följa
I deras flygt uppöfver hennes syn;
Med trånad sväfvar hon invid den bölja,
Som vaggar i sitt sköt den rika aftonskyn.

Och här sin vinges spets den skygga hastigt doppar
I skimret, sänkt från solens gyllne klot,
Och tror sig bringa några ljusets droppar
Till skuggan af sitt bo vid låga takets fot.
Så sväfvar ock min sång invid de stolta vågor,
Som tyda kraften af en stor natur;
Der flödar glansen af de högre lågor,
Men icke lyftes den med droppen derutur.

Ja, Dalefl den natur, hvars anda mäktat bryta
De stela fjättrarna af vinterns köld,
Står återbildad än uppå din yta,
Så skön, som fordomdags, på kämpens blanka sköld.
Vid dina forsars dån en ymnig ström sig hvälfver
Af minnen och af hopp uti min själ;
Den jord du skyddar, väldige bland elfver,
Ännu ej burit har och bär ej någon träll.

Jag ser dig, rika bild af släkten som försvinna,
I det de lemna nya släkten rum,
Här — fredligt lugn emellan skördar rinna,
Der — störta tvungen ned, med vrede i ditt skum.
I kedjan af ditt lopp du, utan afbrott, sluter
Det kommande till det, som är och var;
Den nya våg, som du i hafvet gjuter,
Från fjällens gamla snö sitt höga ursprung har.

Du ej, som stundens bäck, med slingrigt sinne skyndar
Från mål till mål förutan sans och hejd;
Du ej med kärrets gytja dig befryndar,
Men vårdar, ren som förr, din böljas gamla fräjd;
Du mins, att i ditt djup sig speglade det öga,
Som spegeln var af *Vasas* tänkesätt,
Af farten i hans känsla för det höga,
Af styrkan i hans nit för Sveriges väl och rätt.

Han var dock icke han, som *Engelbrekt*, din broder,
Ej fjällets son, som *Engelbrekt* och du.
Han hade sett de matta dämnda floder
Och såg din fria kraft med hög beundran nu;
Och nu uti hans bröst sig häfde din förmåga
Att bryta våldet, huru fast det stod;
En nyfödd bölja lik, han gick att våga
Det värf, som vågadt var af gångna kämpars mod.

Och honom följde då de fria mannaskaror
I störtadt lopp från berg och skogar ned;
För lag och rätt att trotsa stridens faror,
Var deras ärfda lust och aldrig svikna sed.
De hade följt *herr Sten*, den unge fallne hjälten,
De segrat med *herr Sten*, den gamle drott;
Och kogren hängde än vid deras bälten,
Med pilar fyllda än till bågens säkra skott.

I bredd med Dalas elf gick så den djerfve *Vasa*,
 Att föra an de lösta krafterns svall;
 Och manad, ej förskräckt, af våldets fasa
 Han såg framför sig blott det resta våldets fall.
 Så fast som fjällens grund, så hög som fjällens spetsar,
 Hans vilja stod att segra eller dö;
 Hans tanke trängde in i fjerran kretsar,
 Så sträckt i vidd, så djup, så klar, som *Siljans* sjö.

Ännu hans nordankraft i vårens stormar brusar
 Och sliter fjärdens is med mäktig harm;
 I dældens unga skog hans anda susar,
 En Majvind frisk och ljuf och alstrande och varm.
 Och ärfd från far till son, med tegeu och med kojan,
 Hans saga går till sena åldrar hän;
 De gamle tala om den brutna bojan,
 Och gossen lyss dertill och gläds, på moderns knän.

Så häfder och natur och seder sammanknutit
 I Dalaland sitt mäktiga förbund;
 Kring hjeltars minnen dagens barn sig slutit,
 Som intill elfvens fors de unga alars lund.
 Och denna jord, som bröts af odalmannaplogar,
 Ger skördar än i dag åt odalmän;
 Och schytens lynne inom sina skogar
 I våra skogars djup hans ättling vårdar än.

Från hornet ljuder der, af bergen återsvarad,
 En seklergammal hjertlig melodi,
 Som qvinnans dygd, i enfalden bevarad,
 Som mannens lugna kraft, i mätta tonlopp fri;
 Ej glädtig som en sång vid klingande pokalen,
 Men djup i allvar, i dess uttryck len;
 Så dystert skön, som asparna i dalen
 En Augustinatt i månens blyga sken.

Han hör de kända ljud, förr än han ser sin hydda,
 Den far, som vänder hem från långlig färd,
 Och redan äro nödens sorger flydda,
 Men spard den ringa lön, som blef hans flit beskärd;
 Och nu med snabba steg han till de sina hastar,
 Att bryta dem sitt tungt förvärfda bröd;
 Sin lånta vandringsstaf han från sig kastar,
 Uppå sin egen jord han är sitt eget stöd.

Hans son kom åter nyss från ynglingarnes läger
 Med vidgadt bröst och vapenöfvad arm;
 I styrkan skick, i modet sans han eger,
 Och hedern slagit rot uti hans friska barm.
 Ja, Dalas unga här! Om du i striden träder,
 Så känn din börd och hvad den bjuder dig;
 Betänk, att *Stenbock* förde dina fäder
 På segerns bana fram i *Carl den tolfte*s krig¹.

Men finge, likt den å, som framgår utan strider,
 Ditt lif, o yngling! flyta lugnt och sällt,
 Betänk då, att den ånga, som hon sprider,
 Ger lif åt skördens brodd på fädrens odlingsfält.
 Betänk, att också du bör friska upp med dygder
 Den säd, som deras höga lynnen sått,
 Och gjut, om icke glans på dessa bygder,
 Dock någon fruktbar dag af ädelhet och godt.

O, hör du ej en klang, som flyger öfver träden
 I dällden, der du vandrar fri och nöjd;
 Och ser du ej på fältet, huru säden
 I vågor sakta rörs af ljudets vågor böjd;

¹ Magnus Stenbock var öfverste för Dalregementet och anförde det i slaget vid Narva. Under hans öfverbefäl bidrog detta regemente till segern vid Gadebusch, der begge anförarne för dess bataljoner blefvo svårt sårade.

Och svallar ej din blod vid dessa toners susning,
Och flämtar ej af aningar ditt bröst,
Då ve dig: — du är död för all förtjusning,
Ty döft ditt öra är för *Stjernhjelm*s anderöst.

Men väcker hon din själ utur en neslig dvala,
Men för hon in på dygdens väg din fot;
Var värdig då att helsas: son af Dala;
Och gå, som fädren gått, ett anadt mål emot.
Ej stannar bergets ström vid närmsta blomsterplanen,
Ej vattnar han den veka sippan blott;
Hans lopp är vändt mot vida oceanen,
Och granens reslighet betecknar hvar han gått.

Invid de blåa berg, så töckenlik som dessa,
Och hög som de, en framtid för oss står;
En krans af strålar flammor kring dess hjessa,
Då vårens unga sol på fästets bana går.
Vi gamle icke nå de höjder, hvilka kalla
Ej yngre ätt med kraft till dristigt lopp;
Men våra häfders röst de återskalla,
Och våra minnens klang besvaras af vårt hopp.

REDBARHET OCH SVÄRMERI.

I.

GÅSEN OCH LÄRKAN.

Gåsen.

Hvi flyger du så dristigt upp, du arma toka lilla!
Du blir minsann ej fet utaf att flaxa och att drilla.
Betänk, det regnar intet korn från 'höga molnet ner,
Och aldrig du på himlens hvalf en daggmask kråla ser.
Nej, blif på jorden qvar som vi; ty att i rymden sväfva,
Det nöter dina fjädrar blott, och fyller ej din kräfva.

Lärkan.

Mig skänkte naturen
De rörliga vingar,
Och lusten att sjunga
Och strupen så böjligen skapad dertill.
De redbara tunga,
Dem kräfvan betvingar,
Må kackla bland djuren;
Mitt lif är en flygt och dess sällhet en drill.

Gåsen.

Men, lilla lätta sängerska! må du likväl besinna,
Att du i luftens region har bara luft att vinna.

Lärkan.

Af luften, den klara,
Jag formar de ljuden,
Som dallrande tyda
Min fröjd, att bebåda den kommande vår,
Då träden sig pryda
I grönskande skruden,
Och blommornas skara
Står upp i de flyende drifvornas spår.

Gåsen.

Men jorden är likväl ditt hem, och tufvan är ditt läger;
Att flytta bo till stjernorna du ej förmåga eger.

Lärkan.

Min åtrå ej ilar
Så högt öfver gruset;
Mig vingarna bära
Ett stycke från tufvan, men icke till skyn.
Med lunderna nära,
På vågor af ljuset
Jag sjungade hvilat,
Förnöjd af den *jordiska* skönhetens syn.

II.

EFEMEREN.

»En morgon redan jag gammal är,
 Och allt i verlden jag noga känner;
 Som rymden vid är min verkningsfær,
 Och nu mot solen min flygt jag spänner.
 Nog hinner jag än innan middagen dit;
 Ty halfvägs jag är, då jag svingat mig hit,
 Så högt öfver mullen.

På jorden ser jag föraktligt ned
 Och på den mask, som i stoftet krälar.
 Han *lefver* — endast af gammal sed,
 Och ej förstår han de högre själar.
 Hans *rymd* är den grop, och hans *tid* den sekund,
 I hvilka han rör sig; en kommande stund
 Han mäktar ej ana.

Men jag ett ädlare lif har fått;
 Af fantasi är min ande mäktig;
 Min kropp är formad af månsken blott:
 Med ägg till verldar jag föddes drägtig.
 Nu far jag till solen att värpa dem der,
 Och der skall jag kläcka dem ut till en här
 af nya planeter.»

Så sjöng en dagsmygg ifrån sin höjd,
 Tre alnar öfver det låga gruset;
 Och redan flyger han, sjelf förnöjd,
 Emot det eviga himlaljuset.

Men vingarna äro för svaga, för små;
Han fjäskar förgäfves; det vill icke gå
Att sträfva mot vinden.

Snart hvirflar honom tillbaka en fläkt;
Ty ödet trycker ock efemerer.
Till sansning åter i busken väckt
Mot kraften mäter han nu begären.
Han flyger, men blott ifrån blad och till blad,
Att sluta, när aftonen kommer, så glad
Sin lifsdag hos rosen.

DEN DRÖMMANDE ROSEN.

Till rosen kom, en aftonstund,
När solen släckt sin sista strimma,
En friare, benämnd *Fon Blund*,
I dunkel öfverrock af dimma.
Men, vid hans första slöa blick,
Den sköna föll i sömnens dvala;
»Godt!» — tänkte han, i det han gick —
»De mena *ja*, som icke tala.»

Från höjden nu, i sträckt galopp,
Det kom en yster månskensstråle,
Så smärt, så skär, så snabb i lopp,
Som någon andalusisk fåle.
På silfverskira ryggen satt
En dröm med guldbestänkta vingar,
Demant-ägrett uppå sin hatt
Och perlor kringom bältets ringar.

Han kastade sig af i språng,
Och, gungande på rosens stängel,
Han sjöng en ljuf romantisk sång,
Med röst och uttryck af en engel.
De krumpna bladens tröga blod
Hans lätta toner icke rörde;
Blott kalkens doft hans språk förstod
Och klangen af hans stämma hörde.

Han sade: »För ditt yttre lif
Du må *Jon Blund* din trohet lofva,
Men, sköna ros! åt *drömmen* gif
Din själ, ej skapad för att sofva.
Mot stoftet sänka sig de blad,
Som, trötta redan, fordra hvila;
Då må din ande, fri och glad,
Med mig till högre rymder ila.

Jag delar der med dig min lott
I allt hvad härligt du kan tänka;
Mitt fält af guldsand och mitt slott,
Der kronor af demanter blänka;
Min park med tusen frukters slag,
Min elf, der Neckens harpa klingar,
Och offren af mitt folk, hvars lag
Är hvarje fläkt af mina vingar.»

En flicka, gift vid sjutton år
Med någon *Blundska* ättens frände,
Det outsägliga förstår,
Som rosen nu i hjertat kände.
På månskens-fålen satt hon opp,
En guldbemantlad drottning like;
Och redan flög hon i sitt hopp,
Att taga hyllning af sitt rike.

Nu dagens härold, tuppen, gol,
Och bladen sig i sömnen sträckte;
Och snart en nytänd morgonsol
Till hvardagslifvet rosen väckte.

Den skygga drömmen flyktad var,
Men af hans glans ifrån det höga
Ett återsken ännu stod qvar
På tåren i den skönas öga.

DEN METANDE GOSSEN.

(Efter GOETHE.)

Hon kom, hon for den lätta våg;
Vid stranden gossen stod,
Och lugn och kall på flötet såg,
Som sam med vågens flod.
Men bäst han står och bäst han ser,
Så hvirflar strömmens lopp;
Ur svallet, lyftadt mer och mer,
En qvinna frusar opp.

Hon sjunger, och hon talar så:
»Med listigt goss-förnuft
Hvi lockar du de mina små
Dit upp i dödens luft?
Ack, visste du, hur fri och säll
I vattnet fisken är,
Du stege ner ifrån din häll
Och blefve lycklig här.

Den varma solen gick ju nyss
Att bada sig i sjön;
Och såg du ej, vid vågens kyss,
Dess rodnad dubbelt skön?
Den djupa himmeln, blå och mild,
O! lockar han ej dig?
Och vinkar ej din egen bild
Dig hit att möta sig?»

Hon kom, hon for, den svälda våg,
Och sköljde metarns fot.
Så full af trängtan blef hans häg;
Som gick han fästmon mot.
Och strömfrun sjöng, och småningom
Han drogs, han sjelf for ner;
Men aldrig han tillbaka kom,
Och aldrig sågs han mer.

